تفسير روح البيان

Rûhu'l Beyân

– Kur'an Meâli ve Tefsiri –

İsmail Hakkı BURSEVÎ

ERKAM YAYINLARI

CİLT 19

بسم الله الرحمن الرحيم

İSTANBUL 1434 / 2013

RÛHU'L-BEYÂN

- Kur'an Meâli ve Tefsiri -

İsmail Hakkı BURSEVÎ

19. CİLT

ERKAM
YAYINLARI

Erkam Yayın No: 472

Redaksiyon:
Prof. Dr. H. Kâmil YILMAZ
Abdullah SERT
Mustafa ERİŞ
Prof. Dr. Mehmed BULUT
Prof. Dr. Ömer ÇELİK
Prof. Dr. Ramazan MUSLU

Tercüme (19. Cilt):
Ahmet ALİM
Bahaddin ERGÜL
Muhammed OKUMUŞ
Yrd. Doç. Dr. Halil BALTACI (Farsça)

Mizanpaj & Kapak:
Altınolukgrafik / Halil Ermiş

ISBN No:
978-605-302-345-6

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2013

Şebnem

BAHÇEVAN

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

سُورَةُ الْجَاثِيَةِ

45- CÂSİYE SÛRESİ

Mekke'de inmiştir. 37 âyettir.
Adını, 28. âyette geçen ve
kıyâmette diz üstü çökenleri anlatan «câsiye»den almıştır.
Bu sûreye "şerîat" ve "dehr" sûresi de denilmiştir.

VAY HER YALANCI VE GÜNAHKÂRIN HALİNE!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْز۪يلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَز۪يزِ الْحَك۪يمِ ﴿٢﴾ اِنَّ ف۪ي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِلْمُؤْمِن۪ينَۜ ﴿٣﴾ وَف۪ي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِنْ دَٓابَّةٍ
اٰيَاتٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَۙ ﴿٤﴾ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ
السَّمَٓاءِ مِنْ رِزْقٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْر۪يفِ الرِّيَاحِ
اٰيَاتٌ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٥﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّۚ
فَبِاَيِّ حَد۪يثٍ بَعْدَ اللّٰهِ وَاٰيَاتِه۪ يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ وَيْلٌ لِكُلِّ اَفَّاكٍ اَث۪يمٍۙ ﴿٧﴾
يَسْمَعُ اٰيَاتِ اللّٰهِ تُتْلٰى عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَمْ يَسْمَعْهَاۚ
فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ اَل۪يمٍ ﴿٨﴾ وَاِذَا عَلِمَ مِنْ اٰيَاتِنَا شَيْـًٔا اتَّخَذَهَا هُزُوًاۜ
اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُه۪ينٌۜ ﴿٩﴾ مِنْ وَرَٓائِهِمْ جَهَنَّمُۚ وَلَا يُغْن۪ي عَنْهُمْ
مَا كَسَبُوا شَيْـًٔا وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْلِيَٓاءَۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظ۪يمٌۜ ﴿١٠﴾ هٰذَا هُدًىۚ وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ
مِنْ رِجْزٍ اَل۪يمٌ ﴿١١﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Hâ. Mîm.

2. Kitap, azîz ve hakîm olan Allah tarafından indirilmiştir.

3. Şüphesiz göklerde ve yerde inananlar için birçok âyetler vardır.

4. Sizin yaratılışınızda ve *(Allah'ın)* yeryüzünde yaydığı canlılarda, kesin olarak inanan bir toplum için ibret verici işâretler vardır.

5. Gecenin ve gündüzün değişmesinde, Allah'ın gökten indirmiş olduğu rızıkta *(yağmurda)* ve ölümünden sonra yeri onunla diriltmesinde, rüzgârları değişik yönlerden estirmesinde, aklını kullanan toplum için dersler vardır.

6. İşte sana gerçek olarak okuduğumuz bunlar, Allah'ın âyetleridir. Artık Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra hangi söze inanacaklar?

7. Vay haline, her yalancı ve günahkâr kişinin!

8. O, Allah'ın kendisine okunan âyetlerini işitir de sonra büyüklük taslayarak sanki hiç onları duymamış gibi *(küfründe)* direnir. İşte onu acı bir azap ile müjdele!

9. *(O)* âyetlerimizden bir şey öğrendiği zaman onlarla alay eder. Onlar için

alçaltıcı bir azap vardır!

10. Ötelerinde de cehennem vardır. Kazandıkları şeyler de, Allah'ı bırakıp edindikleri dostlar da onlara hiçbir fayda vermez. Büyük azap onlaradır.

11. İşte bu Kur'an, bir hidâyettir. Rablerinin âyetlerini inkâr edenlere gelince, onlara en kötüsünden, elem verici bir azap vardır.

Bu sûre "Hâ Mîm" sûresidir.

et-Te'vilâtu'n- Necmiyye'de şöyle denilmiştir. Allah Teâlâ "hâ" ile hayatına "mîm" ile meveddetine/sevgisine işâret etmektedir. Allah Teâlâ sanki şöyle buyurmuş oluyor: "Hayatıma ve dostlarıma olan sevgime yemin olsun ki Bana, dostlarıma kavuşmaktan daha sevimli bir şey yoktur. Yine Benim dostlarımın bana kavuşmasından daha sevimli ve daha değerli hiçbir şey olamaz."

Arâisu'l-Baklî' de şöyle denilmektedir: Burada "hâ" Allah Teâlâ'nın hayat denizinde ruhların çalkalanıp dalgalandığına; "mîm" ise, bütün sır ve esrârın Allah Teâlâ'nın muhabbet meydanlarında zâhir olup coştuğuna delâlet eder.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: "Hâ" ezelî olan ilk hubba/sevgiye delâlet eder. Bundan dolayı burada da "hâ" takdim edilmiştir. "Mîm" ise sonradan meydana gelecek olan mârifet-i ebediyyeye işâret etmektedir. "Mîm" in sonraya bırakılması da bunun içindir. Allah Teâlâ'nın Dâvûd (a.s.)'a: *"Ben gizli bir hazine idim bilinmeyi sevdim, bilinmek için mahlûkâtı yarattım"* buyurması da buna delâlet etmektedir. Zira bu hadis-i kudsîde muhabbet, mârifetten öncedir. Tabiî olarak bu durumun Allah'tan kula gelişi böyledir. Kuldan Allah'a yükselişi ise tam tersinedir. Yâni kul önce mârifetullah sahibi olacak, sonra muhabbet elde edecektir. Bu durum, ehlince bilinir.

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾

2. Kitap, azîz ve hakîm olan Allah tarafından indirilmiştir.

"Kitabın" Yâni mutlak olarak bütün sûrelere şâmil olan Kur'ân'ın, özel olarak bu sûre-i celîlenin *"indirilmesi, hüküm ve hikmet sâhibi Allah tarafındandır."* Bu ifâde, "mübtedâ" olup "minallâhi" kavli, haberdir. Kurân'ın Allah'tan oluşu, onun hak ve doğruluğuna delâlet etmektedir. Bu ifâdeye göre Kur'ân; mu'ciz, galip ve üstündür, hiçbir zaman yenik düşmez.

Kur'ân, sonsuz hikmetleri şâmildir. Ayrıca Kur'ân kendi adına nesih hükmünü verir. Başkaları tarafından neshedilmez. Kur'ân bâtıl ehlinin iddiâ ettiği gibi şiir, kehânet yahut peygamberin kendi uydurması değildir. Muâraza edilecek, karşısına çıkılacak bir şey de değildir. Yine **Rüstem, İsfendiyâr** ve benzerlerinin iddiâ ettiği gibi eskilerin uydurduğu masallar da değildir. Öyleyse Kurân'ın kadri ve kıymeti bilinmeli, insanın

gözü, gönlü Kur'an'la dopdolu olmalıdır.

Ebû Bekir Şiblî (k.s.)'dan şöyle rivâyet edilmiştir:

"Ebû Bekir Şiblî (k.s.) Bağdad pazarından geçerken üzerinde sevgilinin adının yazılı olduğu bir kâğıdın yere düştüğünü gördü. Şiblî onu halkın ayağı altında görünce kalbine bir ızdırap düştü. O kâğıdı yerden aldı, öptü, güzel kokular sürdü ve onu kendinde sakladı. Bazan onu sinesinde saklar, zulmet ve gafleti izâle eder, bazan gözüne koyar, göz nûrunu çoğaltırdı. Kâbe'ye gitmek maksadıyla Bağdad'dan ayrılıncaya kadar bu böyle devam etti.

Bağdad'dan ayrılıp çöle yöneldi. O kâğıdı da yanına almıştı. Onu kendisine rehber etti. Çölde yalnız, kimsesiz ve yol azığı olmayan bir genç gördü. Bu genç toprağı döşek, taşı yastık yapmıştı. Göz pınarlarından yaşlar akıtarak gözünü yukarı dikmişti. Şiblî onun yastığına (taşına) oturdu, (gencin ölmek üzere olduğunu zannederek) yanındaki kâğıdı onun gözüne tuttu ve "Ey genç, bu ahid üzere olasın" dedi. Genç istemeyerek yüzünü çevirdi, bunun üzerine Şiblî; "İnnâ lillah, sekerât ve bu hâlin zorluğu bu gencin hâlini değiştirecek" dedi. Genç ona yeniden baktı ve şöyle dedi; "Ey Şiblî devamlı hatâ ediyorsun, senin bu kâğıttan görüp okuduğunu biz gönül sayfasından görüyor, gönül sayfasından okuyoruz."

Fakîr (**Bursevî**) şöyle der:

Benim sevgilimin aşkının sırrı benim canımda gizlidir.
Benim canımın sırrını da sevgilimden başka kimse bilmez.

إِنَّ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾

3. Şüphesiz göklerde ve yerde inananlar için birçok âyetler vardır.

"Şüphesiz" göklerin ve yerin, *"göklerde ve yerde"* olan yıldızlar, dağlar, denizler vb. kudret eserlerinin yaratılmasında *"inananlar için ibretler"*, tasdik ehli için rubûbiyet şâhidleri, tevfik ehli için ulûhiyet delilleri olan âyetler *"vardır"*.

Bu âyet ve delillerden yalnız müminler faydalandığı için özel olarak müminler zikredilmiştir. Zira müminler mahlûk ile hâlıka, masnû ile sânia; yâni yaratılanla yaratana, eserden müessire istidlâl ederek Allah'ın birliğine ulaşmaktadırlar. Bu, îmânda ilk kapıdır. Bunun için îmân, îkân üzerine takdim edilmiştir. Belki de burada muzâf olan "halk/yaratma" kelimesinin hazfedilmesi, bundan sonraki âyette ise ispat edilmesi şunun içindir; her ne kadar gökler ve yer yaratılmış olsalar da yaratılışları insanların müşâhedesine sunulmamıştır.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Ben onları ne göklerin, ne de yerin yaratılmasında şâhid/hazır bulundurdum."*** (Kehf, 18/51). İnsanlar ve diğer canlıların yaratılışı ise böyle değildir. Yâni bunların yaratılışı insanların müşâhedesine sunulmakta ve bunların

yaratılışından yaratıcıya istidlal edilmektedir. Dolayısıyla insan ve diğer canlıların yaratılması göklerin ve yerin yaratılmasından daha açık ve belirgindir. Akla gelen budur. İşin hakikatini en iyi Allah bilir. Bu konuda ileride başka îzah ve yorumlar da gelecektir.

وَفِى خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِنْ دَآبَّةٍ اٰيَاتٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَۙ ﴿٤﴾

4. Sizin yaratılışınızda ve *(Allah'ın)* yeryüzünde yaydığı canlılarda, kesin olarak inanan bir toplum için ibret verici işâretler vardır.

"Sizin" menîden, sonra döllenip aşılanmış "alaka" denen yumurtadan yaratılış tamam oluncaya kadar muhtelif merhalelerde *"yaratılışınızda ve (yeryüzünde) yaymakta olduğu canlılarda kesin olarak inananlar için ibretler vardır"*.

Bu ifâde "muzâfun ileyh"e değil, "muzâf"a atfedilmiştir. Yoksa "atıf" kelimenin sadece bir parçasına yapılmış olacaktır ki bu doğru değildir. Çünkü muzâf, muzâfun ileyh, cer ve mecrûr gibi olup tek bir şeydir.

Müfti Sa'dî şöyle demiştir: Zamîr-i mecrûr üzerine, cer eden tekrarlanmadan atıf yapılmasını İmâm Sîbeveyh ve Basralıların cumhûru kabul etmez. Ancak Kûfeli nahivciler ile İmâm Yûnus ve Ahfeş bunu kabul etmektedir. Ebû Hayyân, Şelûbîn bunu tercih etmiş, "Bu görüş sahihtir" demiştir. Bazı nahivciler de izâfetle mecrûr olanda bu atfı câiz görüp harf-i cerle mecrûr olanda câiz görmemiştir. Mânâ şudur: Allah Teâlâ'nın yaratıp yaydığı muhtelif sûret, şekil ve çeşitleriyle bütün canlılarda kesin inananlar için nice âyetler vardır. Burada "Allah" lafzı yerine zamir getirilmiştir. Zira Allah lafzı daha henüz geçmiştir. Bundan sonraki âyetteki "ve mâ enzelallâhu" ifâdesi böyle değildir. Yâni burada zamirle yetinilmeyip Allah lafzı açıktan zikredilmiştir. Bu husus gelecektir. "Âyât" kelimesi mübtedâ olmak üzere merfû olup haberi, mukaddem zarftır. Cümle "inne" ile başlayan cümleye mâtûftur.

Bunların tutumu, eşyaya olduğu gibi kesin olarak inanmaktır. Yakîn; mârifetin, dirâyetin ve benzerlerinin üstünde bir ilimdir. İmânla yakîn arasında birçok farklar vardır. İmânın hakikati yakîndir. Çünkü yakîn sahibi sırlara, nurların zuhûru ile vâkıf olmaktadır. Bakıp düşünülürse Peygamberimiz (s.a.)'in duâsında bunu nasıl istediği görülür. O şöyle duâ etmektedir: *"Allahım senden kalbimin mübâşir olacağı îmân ve kendisinden sonra bir daha küfür ve inkâr olmayan yakîn istiyorum."*[1]

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Allah Teâlâ bu yakîn sahiplerinin müminlere nispetle azlığına işâret olarak yukarıda *"müminler için âyetler vardır"* buyurduğu halde burada "yakîn sahipleri için" buyurmamış, *"yakîn sahibi olan topluluk için âyetler vardır"* buyurmuştur. İkân denen kesin inanç enfüsün yaratılmasına tahsis edilmiştir. Çünkü bir önceki îmân senden hariç olan âfâka âid îmândır. Bu ise sana dahil olan enfüse âid kesin inançtır. Bu, îmân derecelerinin en özel olanıdır. Zira âfâk mertebesinde îmân kâmil

olunca kul artık enfüs mertebesinde müşahede makamına yükselir. Yakîn denen kesin inancın kemâli ise ancak bu mertebede olur, diğer mertebede olmaz. Çünkü senin sende, iç aleminde olan şeyleri bilmen, senden hariç olan şeyleri bilmenden daha kuvvetlidir. Zira bunu hiçbir şey yalanlayamaz. Bundan dolayı ilm-i zarûrî, ilm-i istidlâlîden daha kuvvetlidir. Diğer canlıların yaratılışının insanın yaratılışına katılması ise cins mânâsında hepsi ortak olduklarından dolayıdır. Bunu iyi anlamalı ve buna kanâat etmelidir.

et-Te'vilâtu'n- Necmiyye'de şöyle denilmektedir: Kul zâhirde ve bâtında istîdâd ve kabiliyetinin güzelliğine iyice bakıp düşündüğünde kendisinin en güzel bir şekilde yaratılmış olduğunu görür. Yine kadd ü kametinin, boy ve endamının, sûret ve sîretinin güzelliğini görür. Aklının kemâlini tam bir temyiz kabiliyetine sahip olduğunu, organ ve beden yapısındaki özellikleri müşâhede eder. Sonra diğer canlıların organ, evsaf ve tabiatlarını düşününce tüm yaratıklar arasında insanoğlunun sahip olduğu özellik ve meziyetlere vâkıf olur. Anlayış, akıl, temyiz kabiliyeti ve îmân bakımından cinlerden; mânevî teklif emânetini yüklenmede ve eşyanın ismini öğrenmede, safa ehline mahsus olan mükâşefe, müşâhede, muâyene ve her çeşit tecellîde meleklerden üstün olduğunu görür. Yine insanın yeryüzünde Allah'ın halifesi, mukarreb meleklerin secdegâhı olduğunu müşâhede eder. Meleklerin kendilerine mahsus menkıbelerini, onların sahip oldukları münferid faziletleri bilir. Bütün bu bilgi birikimiyle Allah Teâlâ'nın âdemoğluna çok ikram ettiğine ve insanları yaratıklardan bir çoğuna üstün kılmış olduğuna kesin inanır. İşte insan karada ve denizde mülk ve melekût inâyetini yüklenmiştir.

Sâib şöyle demiştir:

"Ey dokuz feleğin sırrı, her şey senin varlığınla zâhirdir,
Deniz ve madenlerden çıkarılan inciler senin eteğinden hâsıldır.
Dört defterin sırrı ve dokuz kitabın mazmûnunu,
Allah senin noktanda gizlemiştir.
Kudsîler Allah'ın emir ve nehiylerinin hükmüyle,
Senin eşiğin önünde baş kesmişlerdir.
Bütün rûhânîler de senin cilve ve tecellîni görmek için
Çocuklar gibi âsumâna koşmuşlardır."

وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَٓاءِ مِنْ رِزْقٍ فَاَحْيَا
بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ اٰيَاتٌ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٥﴾

5. Gecenin ve gündüzün değişmesinde, Allah'ın gökten indirmiş olduğu rızıkta *(yağmurda)* ve ölümünden sonra yeri onunla diriltmesinde, rüzgârları değişik

yönlerden estirmesinde, aklını kullanan toplum için dersler vardır.

"Gecenin ve gündüzün" yâni gece ve gündüzün birbiri ardına peşpeşe gelerek *"değişmesinde"*, yahut uzunluk ve kısalık bakımından farklı olmasında, yahut gecenin siyahlığı, gündüzün beyazlığında *"Allah'ın gökten rızık" yağmur, "indirip onunla ölümünden sonra yeri diriltmesinde, rüzgârları estirmesinde, düşünen bir toplum için ibretler vardır."* Yağmur, rızkın sebebi, kudret ve rahmet cihetlerinden âyet olduğuna tenbih için rızık olarak tâbir edilmiştir.

Yer kuruduktan, hayattan eser kalmadıktan ve bitirip geliştirme kuvveti yok olduktan ve ağaçları meyvesiz kaldıktan sonra yerin diriltilmesinde ibretler vardır. Bu ifâdede yerin rutûbeti, doğum ve artışa mebde' olması bakımından hayvânî rûha, yerin zevâli rûhun zevâline ve bedenin ölümüne benzetilmiştir.

Âyete şöyle işârî bir mânâ verilmiştir: Burada kalp arâzîsine işâret edilmektedir. Bu kalp arâzîsini doğum zamanından ergenlik çağına kadar beşeriyet vasıfları istilâ ettiğinde artık o kalpler kendilerine hayat verecek olan gıdadan mahrum olurlar. Bu da şeriatın emir ve yasaklarıdır. Kalplerin hayatı olan îmân nuru bunlara konulmuştur. İşte ergenlik çağında gönüllere bir rızık olarak rahmet yağmuru iner ve onlara mânevî hayat hâsıl olur.

Yerden muhtelif ekinler, meyveler ve bitkiler çıkarmasında, onu bir taraftan diğer tarafa, bir halden diğer hâle döndürmesinde düşünen bir toplum için ibretler vardır. Rüzgar bâzan doğu, bâzan batı, bâzan güney, bâzan kuzeyden esmektedir. Yine rüzgarın sıcağı, soğuğu, faydalı ve zararlı olanı vardır. Gerçekte rüzgar yağmurdan önce olduğu halde burada sonraya bırakılmıştır. Böylece rüzgarın başlıbaşına bir âyet olduğu ifâde edilmiştir. Çünkü rüzgar ve yağmur, varlık durumlarına göre sırayla zikredilmiş olsaydı sanki rüzgar ve yağmurun her ikisinin sadece bir âyet olduğu zannedilebilirdi. Yahut rüzgarı yağmurdan sonra ayrıca zikretmek şunu ifâde eder ki, rüzgar sadece yağmura sebep olduğu için değil bilakis hem yağmura sebep olması, hem de denizde yelkenli gemilerin yürümelerini temin gibi daha nice faydalar sağladığını ifâde etmek içindir.

İlmi kabul etmeye müsâid olan kuvvete, akıl denir. Yine insanın faydalandığı ilme de akıl denilir. Bunun için müminlerin emiri **Hz. Ali** (k.v.) şöyle demiştir: Akıl iki çeşittir; yaratılıştan gelen akıl, duyarak öğrenen akıl. Duyarak öğrenen akıl olmayınca yaratılıştan gelen akıl da fayda vermez. Göz nuru olmadan güneşin faydasız oluşu da aynıdır. İşte bu birinci akla işâret olarak Peygamberimiz (s.a.): *"Allah Teâlâ akıldan daha değerli hiçbir şey yaratmamıştır"*[2] buyurmaktadır. İkincisine işâret ederek de: *"Hiçbir kimse kendisini hidâyete götüren yahut helâk olmaktan alıkoyan akıldan daha üstün bir şey kazanmamıştır*" buyurmaktadır. İşte Allah Teâlâ'nın ***"Onları bilenlerden başkası düşünüp anlamaz"*** (Ankebût, 29/43) kavli ile murâd edilen akıl budur.

Kâfirlerin akılsızlıkla yerildiği her yer, bu duyma aklına işârettir. Akılsız olduğu için kuldan teklifin kaldırıldığı her yer de birinci tabiî ve fıtrî olan akla işârettir. *Müfredât* kitabında böyledir.

Burada *“düşünen bir toplum için ibretler vardır”* ifâdesinde mânâ; “akıl gözleriyle bakıp düşünüp ibret alanlar için” demektir. Çünkü bu âyetler, bir yaratıcının varlığına, O’nun yüce kudretine ve sonsuz hikmetine delâlet etmektedir. Burada delillere muttalî olmak ancak akılla mümkün olduğu için akıl özellikle zikredilmiştir.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Belki de aklın îmân ve îkândan sonraya bırakılarak bu makama tahsis edilmesinin sırrı şudur: Bu âyet; ulvî, süflî ve bunların arasında deveran eder. Akıl ise bunların hepsini anlamakta etkilidir. Aynı zamanda aklın îmân ve îkân ile de ortak bir yönü vardır. Bu böyle bilinmelidir. Ayrıca âyette şu hususa da işâret edilmektedir. Allah Teâlâ dînî ilimleri hem delillerle tashih edilen kesbî, hem de şâhidlerle (müşâhedeyle) tahkik edilen vehbî ilimler olarak iki bölümde tespit etmektedir. Kim bu ilimlerin hem kesbî, hem de vehbî olanını idrak edemezse onun ayağı sırât-ı müstakîm olan doğru yoldan kayar ve o kimse cehennem azabına düşer. Bugün taklid ve şaşkınlık içinde, yarın âhirette ebedî tehdid ve azab içinde bocalayıp durur. Allah Teâlâ bizleri ve sizleri deliller ve şâhidler ehlinden yaparak her inkârcı kâfirin körlüğünden korusun. O Allah, bir tek olan Allah’tır.

تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّۚ فَبِاَيِّ حَد۪يثٍ بَعْدَ اللّٰهِ وَاٰيَاتِه۪
يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾

6. İşte sana gerçek olarak okuduğumuz bunlar, Allah’ın âyetleridir. Artık Allah’tan ve O’nun âyetlerinden sonra hangi söze inanacaklar?

“İşte şunlar”, sûrenin evvelinden itibaren okunan Kur’an âyetleri, tekvînî âyetlere delâlet eden *“Allah’ın âyetleridir, onları sana”* Cebrâîl (a.s.) vasıtasıyla *“gerçek ile okuyoruz”*.

Bahru’l-ulûm’da şöyle denilmiştir: “Onları sana okuyoruz” ifâdesi sanki “biz bu âyetlere işâret ediyoruz, o âyetler sana hak olarak okunmuş olup bâtıldan oyundan ve şakadan uzaktır” denilmiş oluyor. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***“O şaka değildir”*** (et-Târık, 86/14). Buradaki “tilke” kelimesi mezkûr delillere de işâret olabilir. “İşte bunlar Allah’ın varlığına, birliğine, kudretine, ilim ve hikmetine delâlet eden âyetlerdir. Kur’an okumakla biz sana bu âyetleri okuyoruz.”

“Allah’tan ve O’nun âyetlerinden sonra hangi hadîse” hangi söze ve hangi habere *“inanacaklar?”* Allah’ın isminin âyetlere takdimi, tâzim içindir. Bu söz Arapların “Zeyd ve onun cömertliği hoşuma gitti” sözü gibidir. Bundan Zeyd’in cömertliği murad edilmektedir. Allah Teâlâ’nın ***“Eğer Allah’a ve (hak ile bâtılın) ayrılma gününde o iki topluluğun karşılaştığı Bedir gününde kulumuz Muhammed’e indirdiğimiz âyetlere inanmışsanız bilin ki aldığınız ganimetlerin beşte biri Allah’a…âiddir”*** (el-Enfâl, 8/41) kavli bunun nazîri ve benzeridir. Zira burada da Allah’ın isminin zikredilmesi, tâzim içindir. **Ebû Hayyân**’ın burada ve bu yorumda gereksiz olarak

“Allah ismi zâid olarak getirilmiş oluyor” demesi faydasız bir sözdür. Yahut mânâ: “Kur’ân’dan ibaret olan Allah’ın sözünden sonra” demektir.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***“Allah, âyetleri birbirine benzeyen ve mükerrem gelen Kitâb’ı, sözlerin en güzeli olarak indirmiştir”*** (ez-Zümer, 39/23). “Âyetler”den murad, yine Allah’ın sözüdür. Allah ile âyetleri arasındaki atıf ise yalnız lafzî bir farklılıktır.

Kur’ân-ı Kerim, semâvî kitaplar arasında açık bir mûcizedir. Kurân’a inanmazlarsa ondan başka hangi kitaba inanacaklar ki? Yâni Kur’an’a inanmayanlar başka kitaba da inanmazlar. Denilmiştir ki bunun mânâsı şudur: Kur’ân, Allah’ın kitaplarının sonuncusu, Hz. Muhammed (s.a.) O’nun elçilerinin sonuncusudur. Kur’ân’a inanmazlarsa ondan sonra hangi kitaba inanacaklar ki? Kur’an’dan sonra herhangi bir kitap ve peygamber yoktur. Âyette şuna işâret edilmektedir; îmânın kalpte hâsıl olması ancak Allah ile, Allah’ın onu kalplerde yazması ve âyetlerini müminlere göstermesiyle olur. Yoksa mantıkî ve aklî delillerle kalpte îmân hâsıl olmaz.

İmâm Râzî, Şeyh Necmeddin (k.s.) hazretlerine: “Rabbini ne ile ve nasıl bilirsin?” diye sordu. Şeyh Necmeddin (k.s.) hazretleri de: “Nefislerin yalanlamaktan âciz olduğu kalplere düşen bir takım vâridât ve mârifetlerle” dedi.

İbn Abbâs’tan rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.): *“Îmân bakımından yaratıkların en ilginç olanı kimdir?”* diye sordu. Ashab-ı kiram: “Melekler” dediler. Peygamberimiz (s.a.): *“Melekler nasıl inanmasınlar ki onlar işin aslını görüp müşâhede ediyorlar”* buyurdu. Bu sefer: “Peygamberler” dediler. Peygamberimiz (s.a.) tekrar: *“Peygamberler nasıl inanmazlar ki Cebrâîl (a.s.) onlara gökten emirler getirir”* buyurdu. Bu sefer oradakiler; “senin ashabındır” dediler. Peygamberimiz (s.a.): *“Benim ashabım nasıl inanmazlar ki onlar da gördükleri (nice mûcizeleri) görmektedirler”* buyurdu. Ve devamla: *“Kendileri insanların îmân bakımından en dikkat çekici olanları benden sonra gelip beni görmedikleri halde beni tasdik edenlerdir. İşte onlar benim kardeşlerimdir”* buyurdu.[3]

Hadis-i şerifte şuna işâret edilmektedir ki kalbî şâhidlere binâ edilen îmân, hâricî şâhidlere bina edilen îmândan üstündür. Yine de makamına göre hepsi üstündür. İmân ve tevhîd ehli mutlak olarak bağışlanmıştır.

Ebû Zer (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Ey Ebû zer, sabah akşam îmânını yenile. Zira îmân ve İslâm çabucak eskir. Öyleki kişi namazın, orucun ne olduğunu bilmez. Artık bir kimse; “bizden öncekiler “lâ ilâhe illallah” derler ve şu camilere giderlerdi” demeye başlar.”* “Ey Allah’ın Rasûlü! Namaz kılmadıkları ve oruç tutmadıkları zaman “lâ ilâhe illallah” sözü ne fayda verir ki?” diye sordular da, Peygamberimiz (s.a.): *“İşte bu kelimeyle cehennem azabında ebedî kalmaktan kurtulurlar”*[4] buyurdu.

Huzeyfe’den rivâyet edildiğine göre: “Ben Peygamber (s.a.)’in şöyle buyurduğunu işittim” demiştir: “İsrailoğullarından, Mûsâ (a.s.)’ın kavminden biri vefat etti. Kıyâmet

günü Allah bu kişi için meleklerine: “Bakın bakalım bugün bu kulumun kurtuluşuna vesile olacak bir iyiliği var mıdır?” buyurur. Melekler: “Ya Rabbi! Yüzük kaşına yazılı olan “lâ ilâhe illallah” sözünden başka bir şey bulamadık” derler. Allah Teâlâ; “Kulumu cennete alınız, ben onu affettim” buyurur.

وَيْلٌ لِكُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيمٍ ﴿٧﴾

7. Vay haline, her yalancı ve günahkâr kişinin!

“Her yalancı, günâh yüklü kimseye yazıklar olsun!”. Bu, azap kelimesidir. Oldukça çetin bir azap demektir. “Effâk”, “ziyade yalancı” demektir. “Efek”; olması gerekli olan cihetten döndürülmüş şey demektir. “Alîm” kelimesinin “çok bilgili” mânâsında olması gibi bu “esîm” kelimesi de “çok günahkâr” mânâsında mübâlağa sîgasıdır.

يَسْمَعُ اٰيَاتِ اللّٰهِ تُتْلٰى عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا
فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ اَلٖيمٍ ﴿٨﴾

8. O, Allah’ın kendisine okunan âyetlerini işitir de sonra büyüklük taslayarak sanki hiç onları duymamış gibi *(küfründe)* direnir. İşte onu acı bir azap ile müjdele!

“O, Allah’ın kendisine okunan âyetlerini işitir”. Bu ifâde “effâk” kelimesinin başka bir sıfatıdır. Burada Allah’ın âyetlerinden murad edilen, Kur’an âyetleridir. Çünkü ancak bunlar duyulur. “Ona okunur”dan maksad, “Allah’ın âyetleri”nin “hal”i olmasıdır. Yâni “Allah’ın âyetleri kendisine okunduğu halde” demektir. Israr etmek; küfürde dâim olup azim ve kararlılık göstermektir.

Müfredât kitabında şöyle denilmiştir: “Israr etmek”, “günahta azimli, kararlı, katı tutumlu olup günahtan kopmamak”tır. Kelimenin aslı “sarr” kökünden olup “şiddet” mânâsındadır. “Surra”, “kese ve cüzdan” demektir. İşitmiş olduğu Allah’ın âyetlerine îmân etmekten ve hakkın konuştuğuna boyun eğmekten onları küçümseyip kendi bâtıllarını beğenerek kibre düşmektir. Bu kişi, Nadr b. Hâris b. Abdüddâr’dır. Bu kişi ceza olarak hapsedilip ölene kadar mahkûm edilmiştir. Bu kişi Rüstem ve İsfendiyar roman ve masallarını satın alır, insanları bunlarla meşgul ederek onları Kur’ân dinlemekten alıkoyardı. İşte bu âyet-i kerîme buna ve bunun gibi şer ve fesad bezirgânlarına bir tenkid ve tehdid olarak nazil olmuştur. İşte bu genelleme, pek kapsamlı bir mânâ ifâde eden “kül” kelimesinden dolayıdır. “Sümme” kelimesi ise boyunların bükülüp gönüllerin tam bir yatkınlıkla teslim olacağı Allah’ın âyetlerinin duyulmasından sonra hala kabul etmemekte ısrar ve kibr etmeyi yermek ve yadsımak içindir. Sonuç itibarıyla hakikî mânâya hamledilmesi mümkün olmakla birlikte ısrar

konusunda âyet mecâzî mânâya hamledilmiştir.

"Sonra büyüklük taslayarak sanki hiç onları işitmemiş gibi (küfründe) direnir." Bu kişi sanki hiç duymamış gibidir. Bunun hali hiç duymayanın haline benzetilmiştir. Tahfif için âyetteki şân zamiri ve "yesîru" cümlesi hazfedilmiştir. Kabul etmeme ve faydalanmama konusunda işitmeyene benzetilmiştir. Allah Teâlâ bu kimseyi günahtaki ısrar ve kibretmesine karşı uyarmıştır.

"Onu, acı bir azâb ile müjdele." Burada, verilen haberden duyulan mutluluğu bildirmek mânâsında olan beşâret/müjdeleme, bu durumun zıddı olan inzâr için kullanılmıştır. Bu kullanımda inzâr maksadıyla, inzâr ve azap uyarısı, beşâret ve müjde cinsine dâhil edilmiştir. Bu mânâ, beşâret ve müjde ile örfen bilinen sevinçli haber mânâsı murad edildiğindedir.

Burada beşâretin asıl mânâsı da murad edilmiş olabilir. Zira beşaret aslında lügat itibariyle "yüzün derisinde etkili olup değişiklik meydana getiren haber"dir. Bu durum sevinçli ve hüzünlü habere de şâmildir. Bunun için *Keşfu'l-esrâr*'da âyetin bu bölümüne "o kimseye üzüntünün yüzünde zâhir olacağı bir haber ver" şeklinde mânâ verilmiştir.

وَاِذَا عَلِمَ مِنْ اٰيَاتِنَا شَيْـًٔا اتَّخَذَهَا هُزُوًاۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُه۪ينٌۜ ﴿٩﴾

9. *(O)* âyetlerimizden bir şey öğrendiği zaman onlarla alay eder. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır!

"O, âyetlerimizden bir şey öğrendiği zaman onlarla alay eder." Bizim âyetlerimizden bir şey öğrendiğinde onunla alay eder. Alay etmesi, o şeyi hakikati üzere bilmesinden değildir. O, yalnız işittiğini değil, âyetlerin hepsini alaya alır. Bu sûretle Hak'tan ve doğruluktan uzaklaşmış olur.

Nadr b. Hâris, bu âyetlerle alay eder, acem hikâye ve masallarıyla bu âyetlere mukâbele ve muâraza ederdi. Halka ve insanlara bu âyetlerin aslı olmadığını söylerdi. Ebû Cehil de, halka kaymak ve hurma yedirir. "Zıkkımlanın, yiyin, işte Muhammed'in sizi tehdid ettiği zakkum budur" der, zakkumu kaymak ve hurma olarak yorumlardı.

"İşte öyleleri için alçaltıcı bir azâb vardır." Buradaki "işte öyleleri" ifâdesi bütün çirkin vasıflara sahip olması bakımından önceki ayette geçen "Her yalancı ve günahkar kişi"ye/"küllü effâkin"e işârettir.

Allah onları zelil kılıp izzet ve şereflerini yok eder. Allah'ın âyetleriyle alay etmelerine mukabil burada azab alçaltıcı olmakla nitelenmiştir.

مِنْ وَرَٓائِهِمْ جَهَنَّمُۚ وَلَا يُغْن۪ي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْـًٔا وَلَا مَا اتَّخَذُوا

مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْلِيَٓاءَۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌۜ ﴿١٠﴾

10. Ötelerinde de cehennem vardır. Kazandıkları şeyler de, Allah'ı bırakıp edindikleri dostlar da onlara hiçbir fayda vermez. Büyük azap onlaradır.

"Ötelerinde de cehennem vardır." Yâni kâfirler kendilerine hazırlanmış olan azâba yönelik bulundukları için cehennem onların önlerindedir. Yahut onlar dünyaya yönelip azaptan yüz çevirdikleri için cehennem onların arkalarındadır. Zira "verâ" kelimesi "kişiyi önden yahut arkadan kuşatıp örten taraf"tır. Bazıları "verâ kelimesi aslında masdar olup zarf yapılmıştır" demişlerdir. Verâ kelimesi, failine muzâf olunca bu sefer verâ kelimesinden kişinin saklanıp örtündüğü cihet, murad edilir ki bu arkadır. Bazan mefûle muzâf olur. Bu sefer verâ kelimesinden kişiyi örten taraf murad edilir ki bu ön taraftır. Bundan dolayı verâ kelimesi zıd mânâlı kelimelerdendir.

*Kâmûs'*ta "verâ kelimesi, hem ön hem arka mânâsına gelir" denilmiştir. Zıt olsun olmasın sonuçta mânâ aynıdır. O da "senden örtülü olan" demektir.

"Ne kazandıkları" mal ve evlatlar *"ve ne de Allah'tan başka edindikleri velîler"*, putlar, *"kendilerine bir yarar sağlayabilir. Onlar için büyük bir azâb vardır."* "Şey'en" kelimesi, mefûlu bihtir. Ne mal ve ne evlad onlardan azabı def etmeye yetmez. Bir şey ona kafi gelince, "أَغْنَى عَنْهُ" denilir. Yâni tapmış oldukları putlar da onlara azaptan bir şeyi def edemez. Putların azaptan bir şeyi bertaraf edemeyecekleri, mal ve evlâdın fayda veremeyeceğinden daha zâhir ve belirgin olduğu halde mâtufla mâtûfun aleyh arasına nefiy harfi olan "lâ"yı getirmek, kâfir ve müşriklerin bozuk inançlarına göredir. Çünkü onlar ille de putların kendilerine şefâat edeceklerini ummakta idiler. Burada onlarla alay edilmektedir. Onların ön yahut arkalarında olan cehennemde **"onlar için büyük bir azâb vardır."** O azabın künhü ve mâhiyeti bilinemez. Yâni bu şiddetin haddi ve sınırı yoktur.

هٰذَا هُدًىۚ وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ
اَل۪يمٌ ﴿١١﴾

11. İşte bu Kur'an, bir hidâyettir. Rablerinin âyetlerini inkâr edenlere gelince, onlara en kötüsünden, elem verici bir azap vardır.

"İşte bu Kur'ân bir hidâyettir." Bu Kur'ân, hidâyetin zirvesindedir. Öyle ki sanki Kur'ân bizzat hidâyetin kendisidir. "Zeyd adâlettir" sözü gibi ki "son derece âdildir" demek olur.

"Rablerinin âyetlerini", Kur'ân âyetlerini *"inkâr edenler için çok elem verici bir azâb vardır!"*.

"Elem verici", bu kelime, azab lafzının sıfatı olarak merfûdur. Kendilerine elem

verici azapların en çetini ulaştırılmıştır. Bu âyetlerde şöyle bir takım işâretler vardır.

Bazı insanlar kendilerine okunduğunda zâhirde Allah'ın âyetlerini işitir, ancak âyetleri bâtın ve gönül kulağıyla dinlemez. Zelil ve gâfil olarak sağır numarası yapar. İşte bunlar hakkı kabul etmekten kibrettikleri ve âyetlerin mûcibiyle amel etmedikleri için onlara elemli azab vardır. Yine âyetleri dinleyip kalp huzuru olmadan okuduklarında da durum aynıdır.

Ses ve lehçe (teganni) ile Kur'ân okumak için,
Kalbin huzuru dağılırsa, bu o kimse için lanettir.
Güzel okuma arzusu aklını mânâdan alıp götürürse
Mütekellim olan Allah da seni unutur.
Kul sözü mü yoksa Allah kelâmı mı? dikkat etmediğinden
Bu okuma senin kalbine bir nur ve aydınlık vermez.

Kim hak kulağı ile dinler, anlar, tevhid nuru ile aydınlanıp düşünürse, dünya ve âhiret sermayesini elde etmiş, işi başarmış, iki cihan saâdetine yükselmiş olur.

Rabbânî bir âlim, ilim adına bir şey ifâde edince bu durum kabul edilmeli, sahih bir mesned olmaksızın kişi kendi arzusuna göre buna inad yahut keyfi bir yorumla mukâbele etmemelidir. Zira âlim ve ârif bir kul gayb târifâtında mükâşefe yoluyla hiç şek ve şüphe götürmeyen bazı tespitler ortaya koyabilir. Bunları küçümseyip kabul etmeyenler hicap zilletine ve uzaklık cehennemine düşer. Her devirdeki inkârcıların durumu budur. Bunlar İmâm Gazâlî ve İmâm Mekkî gibi zatların zikretmiş olduğu bir çok meseleyi kabul etmezler. Sonuçta nefislerine, hevâlarına ve kendi garazlarına muvafakat ederek sanki Allah'ın âyetlerinin bazısına inanıp bazısını inkâr edenler gibi olurlar.

Kurân-ı Kerîm Allah'ın âyetlerini inkâr edenlere değil, ikrâr edenlere bir hidâyet ve rehberdir. Kim Kurân'ı, ibâreleri ve işâretleriyle ikrâr ederse, rüsvaylıktan ve cehenneme düşmekten kurtulur. Kim de bu âyetleri inkâr ederse, kendisini zelîl ve hakîr edecek büyük bir azâba düçar olur.

---

[1]. Münâvî, II, 125.

[2]. Irâkî, Muğnî, I, 183.

[3]. el-Mu'cemu'l-Kebîr li't-Taberânî, c10, s. 235; Müşkilu'l-Âsâr li't-Tahâvî, c.5, s.452

[4]. Deylemî, hadis no: 8359.

HER TOPLUM YAPTIĞINA GÖRE CEZALANDIRILACAKTIR

اَللّٰهُ الَّذٖى سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِىَ الْفُلْكُ فٖيهِ بِاَمْرِهٖ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ
فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا
فِى الْاَرْضِ جَمٖيعًا مِنْهُ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾
قُلْ لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذٖينَ لَا يَرْجُونَ اَيَّامَ اللّٰهِ لِيَجْزِىَ قَوْمًا بِمَا
كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهٖ وَمَنْ اَسَاءَ فَعَلَيْهَا ثُمَّ
اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا بَنٖى اِسْرَاۤئٖلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ
وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمٖينَ ﴿١٦﴾
وَاٰتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِنَ الْاَمْرِ فَمَا اخْتَلَفُوا اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاۤءَهُمُ
الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضٖى بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فٖيمَا كَانُوا فٖيهِ
يَخْتَلِفُونَ ﴿١٧﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلٰى شَرٖيعَةٍ مِنَ الْاَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ
اَهْوَاۤءَ الَّذٖينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾ اِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا
وَاِنَّ الظَّالِمٖينَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاۤءُ بَعْضٍ وَاللّٰهُ وَلِىُّ الْمُتَّقٖينَ ﴿١٩﴾
هٰذَا بَصَاۤئِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٢٠﴾ اَمْ حَسِبَ
الَّذٖينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ اَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ سَوَاۤءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاۤءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢١﴾

12. Allah o *(yüce)* varlıktır ki, emri gereğince içinde gemilerin yüzmesi ve lütfedip verdiği rızkı aramanız için ve de şükredesiniz diye denizi size hazır hale getirmiştir.

13. O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini, kendi katından *(bir lütfu olmak üzere)* size boyun eğdirmiştir. Elbette bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır.

14. İmân edenlere söyle: Allah'ın *(ceza)* günlerinin geleceğini ummayanları bağışlasınlar. Çünkü Allah her toplumu, yaptığına göre cezalandıracaktır.

15. Kim iyi iş yaparsa faydası kendinedir, kim de kötülük yaparsa zararı yine kendinedir. Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.

16. Andolsun ki biz, İsrailoğullarına Kitap, hüküm ve peygamberlik verdik. Onları güzel rızıklarla besledik ve onları dünyalara üstün kıldık.

17. Din konusunda onlara açık deliller verdik. Ama onlar kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Şüphesiz Rabbin, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyâmet günü aralarında hüküm verecektir.

18. Sonra da seni din konusunda bir şeriat sahibi kıldık. Sen ona uy; bilmeyenlerin isteklerine uyma.

19. Çünkü onlar, Allah'a karşı sana hiçbir fayda vermezler. Doğrusu zâlimler birbirlerinin dostlarıdır; Allah da takvâ sahiplerinin dostudur.

20. Bu *(Kur'ân)*, insanlar için bâsîret nurları, kesin olarak inanan bir toplum için hidâyet ve rahmettir.

21. Yoksa kötülük işleyenler ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini, inanıp iyi ameller işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!

"Allah o yüce varlıktır ki denizi size boyun eğdirdi." Allah Teâlâ denizin yüzeyini düz ve yumuşak yapmıştır. Ahşap gibi bir şey denize dalabilir, aynı zamanda denizin yüzeyinde de kalabilir. Denizin düz, yumuşak ve akıcı olması, oraya dalmaya ve suyun yarılmasına engel değildir. Şâyet denizin yüzeyi girintili çıkıntılı ve sert olsaydı, üzerinde gemi yürüyemezdi. Yine üzerinde ahşap vb.lerini taşımayıp bunlar dibe inerek batmış olsaydı, geminin seyri mümkün olmazdı. Şâyet deniz dalmaya engel olacak şekilde sert, sakin ve donuk olsaydı, dalmaya yönelik bunca menfaatleri (bilumum deniz ürünleri, inci, mercan vs.) elde etme imkânı olmazdı.

"Tâ ki gemiler buyruğuyla denizin içinde akıp gitsin de, siz bu sayede O'nun lutfundan" ticaretle ve inci, mercan ve diğer deniz ürünleri için dalmakla *"payınızı arayasınız ve şükredesiniz."* Bütün bu nimetleri veren Allah'ın birliğini ikrâr ederek bunun üzerine terettüp eden nimetlere teşekkür edesiniz. Âyette şu hususa işâret edilmektedir: Allah Teâlâ kendi emriyle (bu, kün/ol emridir) varlık gemisi akıp gitsin diye yokluk denizini müsahhar kıldı. Bu denizin emre âmâde oluşundaki hikmet, gemiye değil insana mahsustur. Allah denizi ve gemiyi insana âmâde kılmış, insanı da onun halifesi olması, zatına ve sıfatlarına mazhar olması için kendi zâtına âmâde kılmıştır. Bu durum Allah Teâlâ'nın kenz-i mahfî (gizli hazine) olan muhabbet ve mârifetini izhar için Allah'ın bir nimeti, lütuf ve ihsanıdır. Cüziyyât ve külliyâttan insanın emrine ve hizmetine sunulan nimet durumuna göre kulun şükretmesi gerekir. Kulun şükrü; Allah'ın onu kendi emriyle, kendi rıza ve hoşnutluğunda kullanması, kulun kendi nefsi ve hevâsında kullanmamasıdır.

Kul, maddî denizden ve gemi yolcularından ibret almalıdır. İşte bu yolcuların gemisi bazan sağ sâlim akıp gider, sâhil-i selâmete çıkıp kurtulur. Bazan da gemi batar, yolcular boğulur. Aynı şekilde kul takdir denizlerinde, Allah'ın ipine sarılma gemisinde,

meşîet rüzgârlarında yürür, akıp gider. Tevekkül yelkenini açmış, iskele ve limanda yolculuğa hazırlanmaktadır. Şâyet inâyet rüzgârları erişirse, gemi kurtulur; saâdet sahiline çıkar. Şâyet fitne ve belâ fırtınaları koparsa, kaptanın yapacağı pek bir şey olmaz; şakâvet denizinde boğulur gider. Kul Allah'ın lütuf ve ihsanını talep etmeli, nimetlerin şükrünü edâ talebinde gayretli olmalıdır. *et-Te'vilât-ı Necmiyye'* de böyledir.

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ
إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾

13. O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini, kendi katından *(bir lütfu olmak üzere)* size boyun eğdirmiştir. Elbette bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır.

"Göklerde ve yerde bulunan şeyleri" hep sizin faydalanmanıza arz etti. Âyetin delâletine göre yeryüzünde meydana gelen bir takım olayların semâvî ve felekî durumlarla irtibatlandırılması câizdir.

"Allah bütün bunları kendi tarafından yaratılmış olarak size mûtî kılar" demektir. Yani "bütün bunlar Allah tarafındandır" demek olur.

*Fethurrahmân'*da bu ifâde şöyle mânâlandırılmıştır: Bütün in'âm, ihsân ve ikramlar Allah'ın bir lutfudur. Kimse bunları hak ederek elde edemez. Bilakis Allah Teâlâ lütuf ve keremiyle bunları kendi zâtına görev saymıştır.

"Elbette bunda" bütün bu muazzam işlerde, Allah'ın hârika sanat eserlerini *"düşünen bir toplum için ibretler vardır."* Şânı yüce, kudreti büyük Sânî Teâlâ'nın varlığına ve sıfatlarına delâlet eden âyetler vardır. İnsanlar bununla Allah Teâlânın nice büyük ve dakîk nimetlerine vâkıf olur ve bu nimetlerin şükrüne muvaffak olurlar.

"En derininden kabuğuna kadar bütün dünyada,
Her zerre O'nun kudretinin şâhididir."

Rivâyete göre Peygamberimiz (s.a.) bir topluluğa uğrayıp onlara: *"Yaratıcının (Allah'ın) zâtını değil, yaratılanları tefekkür ediniz"*[5] buyurmuştur. Yine hadis-i şerifte şöyle vârid olmuştur. *"Şeytan sizden birine gelir, "gökleri kim yarattı der" o kişi, "Allah" der. Bu sefer şeytan, "yeri kim yarattı" der. O kişi, "Allah" diye cevap verir. Bu sefer şeytan, "peki Allah'ı kim yarattı" der. Şeytan sizden birini böyle bir vesveseye düşürünce o kişi ben Allah'a ve rasûlüne inandım desin."*[6]

Bil ki tefekkür, ibâdetlerin en üstünüdür. Çünkü kalp ameli, nefis amelinden üstündür. Bundan dolayı Peygamberimiz (s.a.): *"Bir saat tefekkür bir sene (nâfile) ibâdetten üstündür"* buyurmuştur.[7] Bu ifâde bir rivâyette: *"Bir saat tefekkür bir senelik (nâfile) ibâdetten"*, başka bir rivâyette ise; *"altmış senelik ibâdetten üstündür"*[8], başka bir

rivâyette ise; *“yetmiş senelik (nâfile) ibâdetten üstündür”*[9] şeklindedir.

Mikdâd b. Esved (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre o: “Ben **Ebû Hureyre** (r.a.)’in yanına geldim. Onun “Ben Peygamber (s.a.)’in: *“Bir saat tefekkür bir senelik ibâdetten daha hayırlıdır*” dediğini duydum” demiştir. Sonra **Abdullah b. Abbâs**’ın yanına geldim, onun da “Peygamber (s.a.) in şöyle buyurduğunu işittim” dediğini duydum”: *“Bir saat tefekkür yedi yıllık ibadetten daha hayırlıdır.”* Sonra **Ebû Bekir Sıddîk**’ın yanına geldim, onun da “Peygamberimiz (s.a.)’den şöyle buyurduğunu işittim” dediğini duydum: *“Bir saat tefekkür yetmiş yıllık ibadetten daha üstündür.”*

Mikdâd b. Esved der ki: “Ben Peygamber (s.a.)’in yanına girdim. Bu rivâyetleri kendisine haber verdim. Peygamber (s.a.): *“Evet hepsi doğru söylemişler”* buyurdu. Sonra onları bana çağır, dedi. Ben de onları çağırdım.

Peygamberimiz (s.a.) Ebû Hureyre’ye hitaben: “Senin tefekkürün nasıldır ve ne konudadır?” diye sordu. Ebû Hureyre: “Benim tefekkürüm Allah Teâlâ’nın: ***“Onlar ayakta, oturarak ve yanları üzerine yatarken Allah’ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler”*** (Âl-i İmrân, 3/191) âyeti hakkındadır,” dedi. Peygamberimiz (s.a.) Ebû Hureyre’ye: *“Senin tefekkürün bir yıllık nâfile ibâdetten hayırlıdır”* buyurdu.

Sonra Abdullah b. Abbâs’a: *“Nasıl ve neyi tefekkür ettiğini”* sordu. Abdullah b. Abbâs, “Benim düşüncem, ölüm ve kıyâmetin sıkıntıları hakkındadır” deyince Peygamberimiz (s.a.): *“Senin tefekkürün yedi yıllık ibadetten daha hayırlıdır”* buyurdu.

Sonra Ebû Bekir Sıddîk’a: *“Senin tefekkürün nasıl ve ne konudadır?”* diye sordu. Ebû Bekir Sıddîk: “Benim düşüncem cehennem ve onun dehşetli halleri hakkındadır” dedi. Ebû Bekir devamla: “Ben derim ki; Yâ Rabbi! Kıyâmet günü benim vücûdumu öyle büyüt ki ben cehennemi doldurayım, bu şekilde senin cehennemi doldurmakla ilgili sözün yerine gelmiş olsun ve cehennemde Muhammed ümmetinden hiçbir kimseye azap etmemiş olasın, diye cevap verince Peygamberimiz (s.a.): *“İşte senin tefekkürün yetmiş yıllık ibâdetten daha hayırlıdır”* buyurdu. Ayrıca, Benim ümmetimden yine ümmetime en şefkatli ve merhametli olan Ebû Bekir Sıddîk’tır” buyurdu.

Görüldüğü gibi ameldeki fazîlet ve üstünlük, niyet mertebelerine göredir. Fakîr (**Bursevî**) der ki: “Burada Ebû Hureyre’nin tefekkürünün bir yıl ile sınırlanması şunun içindir: İlgili tefekkür âyetinde geçen gündüzün değişimi devrini bir senede tamamlar. İşte tefekkürün menziline göre sevap ve fazilet hâsıl olur. İkinci durumda ölüm ve sonrasına âid endişeler ya cennet ya da cehennemde sonuçlanır. Cennet yedi kat göklerin üstündedir, cehennem de yedi kat yerin altındadır. Bu tefekkür de yedi yıllık ibdete tekabül etmektedir. Üçüncü durumda ise elbette cehennemin derinliği yetmiş senelik mesafedir. Hadis-i şerifte böyle varid olmuştur. İşte Ebû Bekir Sıddîk (r.a.)’nın tefekkürü diğer ilk iki tefekküre göre daha uzun menzilli olunca, tefekkürüne uygun

olarak ödüllendirilmiştir.

Âyette şöyle işârî bir mânâ vardır: Gökler, yer ve içindekiler insan için yaratılmıştır. Bunların varlığı, insanın varlığına tâbidir. Bu mânâdan şu sonuca varılır: Elbette Allah Teâlâ melekleri Âdem (a.s.)'a secde ettirmiştir. Bu ise emre âmâdeliğin en zirvesidir. Melekler göklerde ve yerde olanların en değerlileridir. Bunun misâli şudur: Allah Teâlâ meyveyi yaratmayı murad edince önce meyve ağacını yarattı. Ağacı meyve yüklenmesi için mutî kıldı. Buna göre bütün bir âlem ağaçtır, bunun semeresi ise insandır. İşte bu mânânın azametinden dolayı Allah Teâlâ; **"Elbette bunda, düşünen bir toplum için ibretler vardır"** buyurmaktadır. Yâni bu mânâda gönülleri îmân ve irfân nûruyla nurlanmış olan topluluk için insanın şerefine ve kemâlâtına birçok delâletler vardır, demektir. *et-Te'vilâtu'n-Necmiyye'* de böyledir.

قُلْ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ اَيَّامَ اللّٰهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا
كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾

14. İmân edenlere söyle: Allah'ın *(ceza)* günlerinin geleceğini ummayanları bağışlasınlar. Çünkü Allah her toplumu, yaptığına göre cezalandıracaktır.

"İnananlara: Allah'ın (cezâ) günlerinin geleceğini ummayanları" bağışlayıp affediniz, de. "Affetsinler" kavl-i ilâhîsi, İbrahim sûresi 31. âyetteki ***"İnanan kullarıma söyle namazı kılsınlar…"*** kavl-i ilâhîsi gibidir. Yâni bu ifâdenin izâhı; "Habibim onlara namazı ikâme ediniz" de ki onlar da namazı ikâme etsinler" demektir.

Keşşâf sahibi **Zemahşerî,** müfessirler burada "yukîmüssalâte"nin "li yukîmussalâte" şeklinde yorumlanmasını tecviz ettiler, demiştir. Bu durumda, "li yukîmussalâte" kavlin mekûlu yâni söylenen söz olur. Burada "lâm" hazfedilmiştir. Çünkü "قُلْ (söyle)" emri, "lâm"dan bedel olarak yeterlidir. Başta "قُلْ" emri olmaksızın "lâm" hazfedilerek daha başlangıçta "yukîmu" denilse, bu câiz olmaz. Racânın hakikati sevgilide olur. Burada mecâza hamledilmiştir. Racâ; "bekleme ve endişe" mânâsındadır.

Mânâ şudur: Müminler, Allah Teâlâ'nın geçmiş ümmetlerde düşmanlarına icrâ ettiği vak'aları beklemeyip bu durumdan endişe etmeyenleri affedip onlara hoşgörülü davransınlar. Çünkü bunlar geçmiş ümmetlerin başlarına gelen vak'alara "اَيَّامُ الْعَرَبِ (arap günleri)" derler. İşte Medine yakınlarında bir mevki olan "Buas" günü bunlardandır. Bugün araplarca mâruf ve meşhurdur. *Kâmûs*'ta da böyledir.

Denilmiştir ki; buradaki mânâ, bu kâfirler, Allah Teâlâ'nın müminleri ödüllendirmek için ve müminlere kurtuluş için tayin ettiği vakti ummazlar. Burada "eyyâmullah" diye "eyyâm"ın Allah lafzına izâfesi, "Beytullah" kelimesi gibidir. Yâni o günlerin şânına tâzim için bu izâfet yapılmıştır. Bu âyet cihâd ve savaş âyetinden önce nâzil olup cihâd

âyetiyle neshedilmiştir. Bu sûre, ittifakla Mekkîdir. Ancak **Mâverdî,** bu âyeti istisnâ etmiş, Medenî olduğunu söylemiştir. Âyet, Ömer b. Hattâb hakkında nâzil olmuştur. Bu rivâyeti Abdullah b. Abbâs ve Katâde'ye nispet etmiştir.

Hâdise şöyle olmuştur: Gıfarlı biri Hz. Ömer'e yakışıksız lakırdılar etti. Hz. Ömer adamı şöyle bir kapıp işini bitirecekti ki, bu âyet nazil oldu. *Kâmûs'*ta şöyle denilmiştir: "Benî Gıfâr", "kitab" vezninde olup meşhur sahâbî Ebû Zer el-Gıfârî'nin kavmidir. Denildi ki; münafıkların reisi, meşhur Abdullah b. Übeyy, ileri geri, olur olmaz şeyler söyledi de âyet buna binaen indi. Hâdise şöyle meydana geldi: Ashâb-ı kirâm Benî Mustalik gazvesinde Müreysî kuyusunun yanında konakladılar. Abdullah b. Übeyy kuyudan su çekmek üzere hizmetçisini gönderdi. Hizmetçi biraz gecikti. Nihâyet gelince Abdullah b. Übeyy neden geciktiğini sordu. Hizmetçi; "Hz. Ömer'in hizmetçisi kuyunun bir kenarına oturdu. Hz. Muhammed (s.a.) in, Hz. Ebû Bekir'in ve Hz. Osman'ın kapları dolmadan kimseyi su çekmeye bırakmadı" dedi. Abdullah b. Übeyy bizimle bu adamların misâli ve benzeri "Besle köpeği yesin (ısırsın) seni" yahut "Besle kargayı oysun gözünü" sözünde ifâde edildiği gibidir" dedi. Bu söz Hz. Ömer'e ulaştı. O da kılıcını alıp yola koyuldu ve bu âyet nâzil oldu.

İmâm Sa'lebî'nin Tefsîrinde gelmiştir ki; ***"Hani Allah'a güzel bir borç verecek kimse ki…"*** (Hadîd, 57/11)**"** âyeti indikten sonra Finhâs Âzûr adındaki bir yahûdî alaycı bir şekilde; "Demek ki Allah muhtaç ki borç talep ediyor" dedi. Bu söz Hz. Fârûk (r.a.)'a ulaşınca kalkıp kılıcını kuşandı, gördüğü yerde onu öldürmek için aramaya başladı. Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Ömer (r.a.)'i çağırması için birisini gönderdi. Hz. Ömer (r.a.) geldiğinde ona şöyle dedi: *"Ey Ömer kılıcını yerine koy ki Hak Subhânehû ve Teâlâ affetmeyi emretti."* Sonra ona bu âyeti okudu. Hz. Ömer (r.a.) şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Seni mahlûkâta hak olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki artık yüzümde kimse öfkeden bir eser göremez, bir günah karşısında affetmekten başka bir sıfat bende müşâhede edemez."

Halktan kötülük görürsen, bağışlama yolunu tut.
Eteğini diken yırtarsa gül ol ve kahkahayla gül.

"(Allah), bir toplumu, yaptıklarıyla cezâlandırsın." Bu ifâde af ve mağfiret emrinin gerekçesidir. Burada kavimden murad, müminlerdir. "Kavmen" kelimesinin "nekre" oluşu, müminleri medih ve övgü içindir. Yâni bu mağfiretle memur oldular ki Allah böyle muazzam bir topluluğu kıyâmet günü yaptıklarıyla cezalandırsın. Bunlar sırf dünyada yapmış oldukları güzel amellerle kalmayacaklardır. Kâfir ve münâfıkların eziyet ve işkencelerine sabretmek, öfkelerini yenerek, nahoş durumlara katlanarak bunlara göz yummak, ifâdenin arz etmekten aciz kaldığı nice büyük sevaplar, hep müminlerin güzel işlerindendir. Burada bu kavimden kâfirlerin murad edilmesi, kazanmış olduklarının da geride beyân edilen habis sözlerinden ibaret kötülükleri olması da câizdir.

Bu durumda “kavmen” kelimesinin “nekre” oluşu, “tahkir ve küçümseme” içindir. Mutlak mağfiret emrinin illet ve gerekçesi olmaz. Çünkü “mağfiret olsa da olmasa da bu ceza gerçekleşecektir” dersen ben de derim ki “belki de burada mânâ şöyledir: “Ey Muhammed (s.a.) müminlere de ki: Müşrik ve münâfıkların kötülük ve edepsizliklerinden geçsinler, kendileri onları cezalandırmaya kalkışmasınlar. Çünkü Allah kıyâmet günü onları kötülüklerine tam denk olacak şekilde cezalandıracaktır. Ayrıca gelecek âyetler bu mânâya delâlet etmektedir. Yine “kesb/kazanma” kelimesi Kur’ân’da çoğu kere kâfirlerin kesbi olarak zikredilir. Mânâ: “Bedir günü ve benzerlerinde olduğu gibi ceza vakti geldiğinde Allah onları cezalandıracaktır” şeklinde de olabilir. Âyette şu hususa da işâret edilmektedir: Mümin kimse onları küfür ve eziyetlerinde ısrar ettikleri için mağfiret ehli olmasalar da böyle suçları affeder de Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanmış olur. Sonra Allah Teâlâ hayır yahut şer yaptığının karşılığını hem dünyada, hem de âhirette yahut sadece âhirette verecektir.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهٖۚ وَمَنْ اَسَاۤءَ فَعَلَيْهَاۘ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١٥﴾

15. Kim iyi iş yaparsa faydası kendinedir, kim de kötülük yaparsa zararı yine kendinedir. Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.

“Kim” kendisiyle Allah rızası talep edilen *“iyi bir iş yaparsa, yararı kendisinedir.”* Bu sâlih amelin yararı ve sevabı kendine âiddir. *“Kim de kötülük yaparsa, zararı kendisinedir.”* Bu kötülüğün zararı ve cezası kendi aleyhinedir. Bu iş yapandan başkasına sirâyet etmez. *“Sonunda”* ölümle *“Rabbinize,”* başkasına değil, işlerinizin sahibi olan Allah’a *“döndürüleceksiniz.”* O, sizi hayır yahut şer olarak yaptıklarınıza karşı cezalandıracaktır. Öyleyse ona kavuşmaya hazır olun.

Bu ifâde de iyi iş, sâlih amel kazanmaya teşvik, kötü iş ve mâsiyet irtikâb etmekten sakındırma ve uyarı vardır. Mücrimi af ve mağfiret etmek, birinci kabildendir. Bunun sahibi, Allah’ın sıfatıyla sıfatlanmış olur. Mâsiyet ve zulüm ikinci kabildendir. Bunun sahibi, şeytanın sıfatıyla sıfatlanmıştır. Kim ebrârdan ise elbette o naîm cennetlerinde olacaktır. Kim de füccârdan ise elbette o da cehennemde olacaktır. Fücûr, iki çeşittir: Bir sûrî olan vardır ki bu bellidir. Bir de mânevî olan vardır ki, bu da Allah ehlini inkâr edip onlara güya bir takım te’ville, yorumlarla ve benzeri şeylerle dil uzatmaktır. Bunun dış görünüşü iyi, fakat iç yüzü bozuktur. Allah, teslim, rıza ve kabul ehline, haram, şüpheli ve fuzûlî şeyleri terk edene, rahmetiyle muâmele eylesin.

Rivâyete göre bir adam sahrada yürüyüp giderken yalın ayak ve başı açık bir fakirle karşılaştı. Adamın üzerinde iki hırka olup ihram gibi iki parçadan ibaretti. Bez kumaş

yahut havlu, bunlardan birini izar (belden aşağı), diğerini ridâ (gömlek) olarak giymişti. Yanında azık ve su kabı yoktu. Ben kendi kendime: “Hiç olmazsa bir su kabı ve ipi olsa, su ihtiyacını görür; gerektiğinde abdest alır; namaz kılardı ve böylesi onun için daha iyi olurdu” diye düşündüm. Sonra adama katılıp yoluma devam ettim. Çölde sıcak iyice artınca kendisine; “delikanlı şu omuzunda bulunan hırkayı başına alsan böylesi senin için daha iyi olur, güneşten korunursun” dedim.

Adam hiçbir şey söylemedi, yoluna devam etti. Aradan bir zaman geçti, ben kendisine; “şu ayakkabıyı birer saat nöbetleşe giysek ne dersin?” dedim. Adam bana; “seni çok lüzumsuz şeylerle meşgul görüyorum, sen hadis okuyup yazmaz mısın?” dedi. Ben; “evet” dedim. Adam; “peki Peygamber (s.a.)’in: *“Kişinin mâlâyânîyi terk etmesi, müslümanlığının güzelliğindendir”*[10] *hadisini görmedin mi?”* dedi. Adam artık hiç konuşmuyordu. Böylece yürüyüp sahilde bir hayli ilerledik. Adam bana döndü, “susadın mı?” dedi. Ben, “hayır” dedim. Bir süre daha yürüdük. Ben iyice susamıştım. Adam tekrar bana döndü ve “susamış görünüyorsun” dedi. Ben, “evet” dedim. Adam bana, “sen bu diyarda benimle aşık atamaz, buna muktedir olamazsın” dedi. Benden su kabını aldı, kabı denize daldırıp doldurdu ve bana getirdi. “İç bakalım” dedi. Ben, Nil nehrinin suyundan daha tatlı ve saf olan ve içinde otlar bulunan bir su içtim. Ben kendi kendime “bu adam Allah dostudur, ancak ben ondan ayrılmalıyım” dedim. Nihâyet ulaşmak istediğimiz bölgeye yaklaşınca ben kendisine, “yola beraber devam edelim” dedim. O zat biraz durakladı. Sonra, “nasıl istersen, sen bilirsin, istersen yürü, ben seni takip edeyim, istersen ben önden gideyim, sen ardımsıra gel” dedi.

İçimden, “sen önden gidersen ben sana yetişemem, en iyisi ben önden gideyim, bazan oturur seni beklerim” dedim. Bir süre böyle devam ettik. Adam bana yetişti, ben adama, “yine beraberce devam edelim” dedim. O, “ey Ebû Bekir, ister önden yürü ve bazan otur bekle, ister arkadan takip et, sen bana yol arkadaşı olamazsın” dedi ve adam çekip gitti. Ben eve gelip içeri girdim. O bölgede bir dostum vardı ve bir hastası vardı. Ben su kabındaki sudan (deniz suyundan) “bu hastaya serpiştirin” dedim. Onlar bunu yaptılar ve hasta iyileşti. Ben onlara, “Böyle böyle birini gördünüz mü? Tanıyor musunuz?” diye sordum. Onlar, “Hayır, öyle birini görmedik, tanımıyoruz” dediler.

Bu hikayeden elde edilecek çok faydalar vardır. Bil ki sen böyle bir mertebeye ancak kâmil îmân, faydalı ilim ve sâlih amel ile ulaşabilirsin. Bunlardan birini kaybedersen feyz-i ilâhîden mahrum kalırsın. Allah korusun.

Şeyh Sâ’dî şöyle demiştir:

İyi kimselerin peşinden koşmak gerekir
Bu saâdeti isteyen herkes, onu mutlaka bulmuştur.
Ama sen alçak şeytanın peşindesin
Bilmiyorum, iyilere ne zaman yetişeceksin.
Peygamber de ancak şerîat yolunda yürüyenin şefaatçisidir.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا بَنٖٓى اِسْرَٓائٖلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ
الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمٖينَۚ ﴿١٦﴾

16. Andolsun ki biz, İsrailoğullarına Kitap, hüküm ve peygamberlik verdik. Onları güzel rızıklarla besledik ve onları dünyalara üstün kıldık.

"Andolsun biz, İsrâîl oğullarına kitap", Tevrat, *"hüküm"*, nazarî ve amelî hikmet, dinde fıkıh bilgisi yahut mülk ve yönetim kendilerinde olduğunda insanların dâvâları arasında hüküm vermeyi *"ve peygamberlik verdik."* Zira peygamberler, başka hiçbir millette olmadığından daha çok İsrailoğullarında vardı. İbrâhîm (a.s.) peygamberlerin soy ağacı idi. *"Onları"* kudret helvası ve bıldırcın gibi *"güzel rızıklarla besledik ve onları âlemlere üstün kıldık."* Çünkü onlara denizi yarma, bulutla gölgelendirme ve benzerleri gibi başkalarına vermediğimiz nice mûcizeler verdik.

Müfti Sa'dî şöyle demiştir: Belki de burada evlâ olan "kitab" kelimesinin cins mânâsına hamledilmesidir. Böylece bu ifâde Zebur ve İncil'e de şâmil olur. Çünkü Mûsâ (a.s.), Dâvûd (a.s.) ve İsâ (a.s.) hep İsrailoğullarından idiler. Bu ifâdeden onların din ve sevap bakımından başkalarına üstün kılınmış olduğu lazım gelmez. Yahut kendi zamanlarının âlemlerine üstün kılınmışlardır. Zira İsrailoğulları döneminde Allah katında onlardan daha kıymetli kimse yoktu. Bu husus bir önceki sûrede izah edilmiştir.

وَاٰتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِنَ الْاَمْرِۚ فَمَا اخْتَلَفُٓوا اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَهُمُ
الْعِلْمُۙ بَغْيًا بَيْنَهُمْۜ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضٖى بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فٖيمَا كَانُوا فٖيهِ
يَخْتَلِفُونَ ﴿١٧﴾

17. Din konusunda onlara açık deliller verdik. Ama onlar kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Şüphesiz Rabbin, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyâmet günü aralarında hüküm verecektir.

"Ve onlara bu dîn işinde açık delîller" ve kâhir mûcizeler *"verdik."* Buradaki "min", "fî" mânâsındadır. Cum'a sûresi 9. âyetteki ***"Ey îmân edenler! Cuma günü namaz için çağrıldığınız zaman Allah'ı anmaya koşun"*** ifâdesindeki "min" de aynıdır.

İbn Abbâs şöyle demiştir: Bu açık deliller Peygamber (s.a.)'in peygamber olarak gönderilmesini bilmeleri ve ona dâir diğer bilgilerdir. Özellikle Peygamberimiz (s.a.)'in Mekke'den Yesrib'e (Medine'ye) hicret etmesi ve Yesrib halkının Peygamberimiz (s.a.)'in yardımcıları oluşu bilgisidir. Bu konuda ancak işin hakkını ve hakikatini bildikten sonra ihtilaf ettiler. Esasen ihtilafın ortadan kalkmasına vesile

olacak durumu ihtilafin iyice yerleşmesine vesile yaptılar. Bu durum onlarda meydana gelen düşmanlık ve hasedden dolayı olmuştu. Yoksa vâki bir şüpheden dolayı değildir.

"Onlar kendilerine bilgi geldikten sonra sadece aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Şüphesiz, Rabbin kıyâmet günü, ayrılığa düştükleri şeylerde onlar arasında" suçluları yakalayıp cezalandırmakla *"hüküm verecektir."*

ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلٰى شَرِيعَةٍ مِنَ الْاَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَ الَّذ۪ينَ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾

18. Sonra da seni din konusunda bir şeriat sahibi kıldık. Sen ona uy; bilmeyenlerin isteklerine uyma.

"Sonra seni de buyruğumuzdan", din işinden *"bir şerîate"* büyük bir yola *"koyduk."* İsrâiloğullarından sonra senin yolunu kararlaştırdık. O şeriatın ahkâmını hiçbir şeyi ihlal etmeksizin kendine ve başkalarına uygulayarak *"Sen ona uy, bilmeyenlerin keyiflerine",* câhillerin görüşlerine ve onların şehevâta tâbi olan ve haktan kaymış olan itikadlarına *"uyma."*

et-Te'vilâtu'n-Necmiyye' de şöyle denmiştir: Biz peygamberler arasında yalnız sana özel lütuf ve ihsanlarda bulunduk. Bunu bil. Bir takım hakikatleri sana tahsis ettik, bunları idrak et. Sana bir takım yollar ve prensipler tayin ettik, o yollara gir. Yine sana bir takım şeriat prensipleri koyduk, onlara uy. O çizgileri geçme. Başkasına uymaya muhtaç olma. Şâyet Mûsâ ve İsâ (a.s.) senin devrinde hayatta olsalar onların da sana uymaları gerekir. **Cafer Sâdık** şöyle demiştir: "Şeriat, işlerin sınırlarını korumaktır." Yardım Allah'tandır.

"Bilmeyenlerin keyiflerine uyma." Bunlar Kureyş'in ileri gelenleridir. Peygamberimiz (s.a.)'e, "babalarının dinine dön, onlar senden daha üstündüler" diyorlardı.

اِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا ۜ وَاِنَّ الظَّالِم۪ينَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ
بَعْضٍۚ وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُتَّق۪ينَ ﴿١٩﴾

19. Çünkü onlar, Allah'a karşı sana hiçbir fayda veremezler. Doğrusu zâlimler birbirlerinin dostlarıdır; Allah da takvâ sahiplerinin dostudur.

Şâyet sen onlara uyarsan *"onlar Allah'tan (gelecek) hiçbir şeyi",* azabı *"senden savamazlar. Zâlimler birbirlerinin velîsidirler."* Onlara dost olanlar, onların heva ve heveslerine uyanlar; ancak onlar gibi zâlim olanlardır. Çünkü zâlim olmakta aynı olmaları birbirlerine katılma gerekçeleridir. *"Allah ise müttakîlerin/korunanların*

velîsidir” ki sen onların önderi ve liderisin. Sen takva ve şeriat dostluğunda daim ol, başka her şeyden tamamen yüz çevir.

Bazıları demiştir ki: “Allah sana bir nimet murâd etse, hiç kimse buna engel olamaz. Şâyet bir belâ murâd etse, hiç kimse onu senden bertaraf etmeye muktedir olamaz. Öyleyse düşünceni hiçbir yaratığa bağlama. Gönlünü bizden başkasına çevirme. Bize güven ve bize tevekkül et ve dayan.”

*et-Te’vilâtu’n-Necmiyye’*de şöyle denilmiştir: “Allah bunlara zâlim demiştir. Çünkü onlar eşyayı yerli yerine koymadılar. Allah müminlere muttakîler demiştir. Çünkü onlar zulümden sakındılar ve bütün işlerde Allah’ı dost edindiler.”

هٰذَا بَصَٓائِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٢٠﴾

20. Bu *(Kur’ân)*, insanlar için bâsîret nurları, kesin olarak inanan bir toplum için hidâyet ve rahmettir.

Bu (Kur’ân), insanlar için bâsîret nurları, Bu Kur’ân’da dinin yol işâretleri ve şeriatlar vardır ki bunlar gönüllerdeki bir takım bâsîretlerdir. Sanki Kur’ân, ruh ve hayat mesabesindedir. Kim Kur’ân’dan uzak olursa baş ve gönül gözünü kaybetmiştir ve ölü gibidir. His ve hayatı olmayan, cansız gibidir.

Burada “basâir”i Kurân’a hamletmek, Kurân’ın cüzleri itibariyledir. Allah Teâlâ’nın: ***“Doğrusu size rabbinizden bâsîretler geldi”*** (En’âm, 6/104) ifâdesi de bunun bir benzeridir. Yâni “Kur’ân ve Kur’ân âyetleri geldi” demektir. Yine Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)’a verdiği dokuz âyet hakkında: ***“Mûsâ dedi ki bunları ancak göklerin ve yerin rabbinin benim doğruluğumu belgeleyen bâsîretler, kanıtlar olarak indirdiğini pekâlâ bildin”*** (İsrâ’, 17/102) buyurmuştur.

“Basâir” kelimesi, “bâsîret” kelimesinin çoğuludur. İşte Kur’ân, insanların aklen anlaşılabilecek hususları kendisiyle gördüğü nurdur. Aynı şekilde “basar” da gözün kendisiyle mahsûsâtı, his ve duyu ile algılayabileceği şeydir. Burada “hâzâ” ism-i işâreti, şerîata ittibâ etmeye işâret olabilir. “Basâir”, bu ittiba işine hamledilmiştir. Çünkü muzâf olan mastar (ittibâu’s-şerîa), ittiba kelimesi genel mânâ ifâde eden kalıplardandır. Sanki şeriata bütünüyle uymak demek olur.

“Kur’ân, kesin olarak inananlara”, sapıklık tehlikelerinden *“yol gösterici”* ve Allah tarafından büyük bir nimet *“ve rahmettir.”* Çünkü dünyevî ve uhrevî bütün mutluluklar bununla hâsıl olur. Onlar böyle önemli işlere kesin inanırlar. Bu öyle bir kavimdir ki şüpheye düşmezler, yâni bu kimseler şüphe ve zan çölünden geçmiş, yakîn menzilinin başına ulaşmayı talep etmişlerdir.”

et-Te’vilâtu’n-Necmiyye’ de şöyle denilmiştir: Bu Kur’ân bâsîret nurlarıyla yakîn makamına vuslat için hazır olanlara hidâyet ve rahmettir. Bu nurlar parıldayınca hakla bâtıl ayan beyân ortaya çıkar. İnsanların nazarları mertebe mertebedir. Akıl nuruyla

bakan vardır, firaset nuruyla bakan vardır, îmân nuruyla bakan vardır, yakîn nuruyla bakan vardır, ihsân nuruyla bakan vardır, irfân nuruyla bakan vardır. Ayan ve keşif nuruyla bakan vardır. Göz nuruyla bakan vardır. Bu insanların bâsîret güneşi doğmuş olup semâsı, bulutsuz, aydınlık ve parlaktır.

Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Kur'an sizin hastalığınızı teşhis eder ve tedavi yollarını da gösterir. Kurân'a göre sizin hastalığınız günahlar, tedavisi ise istiğfardır. En büyük günah şirk, ilacı ise tevhid, Allah'ı birlemektir."*[11] Bu tevhid de, ef'al, sıfat ve zâta göre mertebe mertebedir. Bu birinci mertebeye işâret olarak Allah Teâlâ: ***"Müminler Allah'a dayansınlar"*** (Âl-i İmrân, 3/160) buyurmuştur. Zira tevekkül, ef'al tevhidinin sonucudur.

Tevekkül, bütün işleri gerçek sahibine havale etmek ve onun vekaletine güvenmektir. İşte bu ikinci mertebeye işâret olarak Allah Teâlâ: ***"Ey huzura eren nefis! râzı edici ve râzı edilmiş olarak rabbine dön"*** (Fecr, 89/ 27-28) buyurmuştur. Zira Allah Teâlâ'nın ezelî iradesine râzı olup itiraz etmemek, kaza ve kadere gönülden râzı olmak, sıfatların tevhidinin semeresidir. İşte bu makama **Ebû Ali ed-Dekkâk** (r.a.) şöyle demiştir: Tevhid, Allah Teâlâ'nın senin üzerinde ahkâmını icra etmesinde, seni kudret makaslarıyla dilim dilim doğrayıp lime lime ettiği halde senin susup hamd etmendir. İşte bu üçüncü mertebeye işâret olarak Allah Teâlâ ***"O'nun zâtından başka her şey helâk olacaktır"*** (Kasas, 28/88) buyurmuştur.

Hikaye edildiğine göre **Ebû Türâb Nahşebî'**nin arkadaşlarından biri hacca niyet edip **Bâyezid Bistâmî** (k.s.) hazretlerini ziyaret etti. Bâyezid bu dervişe şeyhinin ahvâlini sordu. Derviş şeyhi Ebû Türâb için şöyle dedi: "O diyor ki; şâyet gök ve yer hepsi demir olsa (yâni su ve toprak olmasa) ben rızkımdan şüphe etmem ve endişelenmem." Bâyezid bunu çirkin gördü. Çünkü burada ef'al ve sıfatın fenası vardır ammâ zâtın fenâsı yoktur. O şöyle dedi: "Ebû Türâb'ın üzerinde bulunduğu yer nasıl duruyor ki?" Derviş şeyhine dönüp bu durumu haber verdi. Ebû Türâb dervişe, "sen git, ona nasıl olduğunu sor" dedi. Derviş gelip Bâyezid'e nasıl olduğunu sordu. Bâyezid bir kağıda; *"Bismillahirrahmanirrahim Bayezid nîst"* Yâni "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, Bayezid yoktur" yazdı. Ebû Türâb zaten ağır hasta, ölüm döşeğinde idi, bunu görünce, "ben Allah'a inandım dedi" ve oracıkta vefat etti.

Mevlânâ (k.s.) şöyle demiştir:

İçimde sana hiçbir kin yok, çünkü bunu senden bilmiyorum.
Sen Allah'ın âletisin, yapan Allah'ın eli, âleti nasıl kınayıp yereyim.

Yine **Mevlânâ** şöyle demiştir:

Ey kendi Zâtının mârifetine sadece kendisi ârif olan,
İnsanoğlu senin isbâtına nasıl erişsin?

Sen, rabbânî âlimlerden olmak için Kur'an âyetlerini iyi düşünmeli ve nûrânî bâsîretlerden faydalanmalısın. Bazı büyükler şöyle demiştir. Alimler dört kısımdırlar; Bir âlim vardır ki onun Allah'tan nâsîbi yine Allah'tır. Bu sır ve hakikat makamıdır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Allah kendisinden başka tanrı olmadığına şâhiddir. Melekler ve ilim sahipleri de adaletle buna şâhiddir…"*** (Âli İmrân, 3/18)

Bir âlim vardır, onun Allah'tan nâsîbi, ilim ve mârifetullahtır. Bu ruh ve marifet makamıdır. Bir alim vardır, onun Allah'tan nâsîbi, "seyr ilallah ilmi"dir. Bu nefis ve tarikat makamıdır. Bir alim vardır, onun Allah'tan nâsîbi, âhirete seyr ilmidir. Bu ise tabiat ve şeriat makamıdır. Çünkü sâlih amellerle uhrevî seyir hâsıl olur. Bütün bu mertebelerin en yücesi, birincisidir. Bazı büyükler şöyle demiştir: "Bâyezid'in yatsıdan sabaha kadar camide oturduğunu gördüm ve bu gece gördüğünü bana haber ver" dedim. Bâyezid şöyle dedi: "Allah bana göklerde ve yerde olan her şeyi gösterdi." Sonra bana: "Ey Bâyezid! hoşuna giden, beğendiğin ve ilgini çeken şey nedir?" dedi. "Ben senden başka hiçbir şeyden hoşlanmadım" dedim.

"Bazıları senden su üzerinde yürümeyi, bazıları başka kerametler istediler, ben senden başkasını istemiyorum" dedim. Bâyezid'e, "neden marifetullah istemiyorsun?" dedim. Bana "sus! onu başkasının bilmesini istemiyorum" dedi. Bazıları, "tevhid makamı mârifet makamının üstündedir" demiştir.

Hikâye edildiğine göre, iki arkadaş karşılaşıp maârif-i ilâhiyye üzerinde uzun uzun konuştular. Sonra bunlardan biri diğerine: "Allah senden razı olsun. Seninle olan sohbet ve beraberliğimden çok büyük haz duydum" dedi. Diğer arkadaşı ise: "Allah senden razı olmasın, çünkü sen sohbetinle beni tevhid makamından alıkoyup mârifet makamına düşürdün" dedi. Mârifet tamamlanınca müşâhede, fenâ ve sükûn makamı hâsıl olur.

Şeyh Sâdî şöyle demiştir:

Ey bülbül! Aşkı sen pervâneden öğren.
O yanmışın canı çıktı da sesi çıkmadı.
Bu iddia sahipleri ne istediklerinden habersizler.
Bu hakîkatten haberdar olanlardan ise bir daha haber gelmedi."

Yine **Şeyh Sâdî** şöyle demiştir:

Eğer birisi benden O'nun vasfını soracak olursa,
Dilsiz olan, nişânı olmayan hakkında ne diyebilir?
Âşıklar mâşuk için ölen kimselerdir,
Bu sebeple ölülerden hiç ses gelmez.

Allah Teâlâ'dan bizleri, bütün mertebeleri cem eden ve en yüce matlûbu elde eden kullardan kılmasını diliyoruz. Çünkü varlık mülkü O'na âiddir. Kerem, feyiz ve varlık O'ndandır. Fenâ ve sücûdun hakikatine irşad O'ndandır.

❀

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢١﴾

21. Yoksa kötülük işleyenler ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini, inanıp iyi ameller işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!

"Yoksa kötülük işleyenler" "Em" kelimesi "munkatıa" olup muhtevasındaki "bel" mânâsı, birinci beyândan ikinci beyâna intikal içindir. "Hemze", vâki olanı inkâr ve bu durumu sitem yoluyla husbanı/sanmayı inkâr içindir. Yoksa bizzat bir şeyin vukûunu inkâr yoluyla değildir. "İctirah", "iktisab" yâni "kazanmak" demektir. Çalışan organlara "cevarih" denilmesi de bundandır.

Müfredât kitabında şöyle denilmiştir: Av köpeğine, pars ve avcı kuşlara "câriha" denilmiştir. Çoğulu "cevârih"tir. Bunlar, avlarını yaraladıkları yahut avı kazanıp yaraladıkları için böyle denmiştir. Çalışan organlara da "cevârih" denilmesi yaralama yahut kazanma işine teşbih edilmesindendir. "Seyyiât" kelimesinden murad ise küfür ve mâsiyetlerdir. Onların hüküm ve itibarda bu kadar kötü hallerine rağmen bu kelime mamülüyle beraber "husbân" kelimesinin iki mefûlü yerine kâimdir. Güzel amellerine rağmen onlara kerametle ve derece yükseltmekte buradaki "kaf" "caal" kelimesinin ikinci mefûlüdür.

"ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini," Yâni her iki grubun hayatları ve ölümleri demektir. "Sevâen" ifâdesi zarf ve mevsûldeki zamirden haldir. Çünkü bu ifâde zarf ve mevsûlun zamirlerine şâmildir. "Sevâ" kelimesi "müstevî" mânâsında olup "mahyâhüm ve memâtühüm" kelimeleri fail olmak üzere merfûdurlar.

Mânâ şudur: Yoksa onlar kendilerinin müminler gibi olacağını, hepsinin hayat ve ölümlerinin eşit mi olacağını zannettiler. Hayır asla bu konulardan hiç birinde eşit olmazlar. Müminler hayatlarında îmân ve tâatın izzet ve şerefi içinde, ölümlerinde ise Allah'ın rahmet ve rızasındadırlar. Bunun için Peygamberimiz (s.a.) suffa ashâbını mescidde görüp, *"hayat sizin hayatınız, ölüm de sizin ölümünüzdür"* buyurmuşlardır. Kâfirler hayatta küfür ve mâsiyetlerin zillet ve alçaklığında, öldüklerinde ise Allah'ın lânet ve ebedî azâbındadırlar.

"inanıp iyi ameller işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar?" Kureyş kâfirleri, "Biz âhirette -şâyet âhiret varsa- müminlerden daha iyi durumdayız" diyorlardı. Nihâyet onlar, ***"Biz malca ve evlatça daha çoğuz, biz azaba uğratılacak değiliz"*** (Sebe', 34/35) diyorlardı. Zira dünyada aziz olan âhirette de azizdir. Denilmiştir ki; burada esasen murad edilen, hayatta olduğu gibi, iki grubun ölümden sonra da eşit olmalarını inkârdır. Çünkü iyiler ve kötüler rızık ve sağlık bakımından hayatta eşittirler. Ancak ölümde durum farklı olacaktır.

“Ne kötü hüküm veriyorlar!” Yâni bu hükümleri ne kötüdür. Burada “mâ”, “masdariyye” olup fiil onların hükümlerinin kötü olduğunu haber vermektedir. Yahut mânâ; “verdikleri hüküm ne kötü şeydir” demektir. “Sâe” kelimesi “bi’se” gibidir. “Mâ”, “şey” mânâsında, mevsûf nekredir. Fiil zemmin inşası içindir.

Temîm Dârî’den rivâyet edildiğine göre bir gece kendisi Mescid-i Harâm’da, Makâm-ı İbrâhîm’de namaz kılıyordu. Bu âyete ulaşınca ağlamaya başladı. Bu âyeti sabaha kadar tekrar edip durdu.

Fuzayl’den rivâyet edildiğine göre kendisi bu âyete ulaşınca âyeti tekrarlayıp ağlar ve kendi kendine şöyle derdi: “Ey Fuzayl! Keşke senin hangi gruptan olduğunu bir bilebilsem! Öyleyse tembeller çalışanların, korkaklar kahramanların, câhiller âlimlerin, yatıp uyuyanlar, ayakta ve uyanık olanların sevabını beklemesinler. İşte kişinin gayretine göre sevabı fazla olur. Ameldeki kusur ve eksikliğine göre kadr ve kıymeti düşer.”

Bazı eski kitaplarda şöyle yazılıdır: Allah Teâlâ’nın bir münâdîsi her gün şöyle nidâ eder: *“Ellilikler, elli yaşındakiler hasat ve harmanı yakın olan ekin tarlasıdır. Altmışlıklar hesap vermeye geliniz. Yetmişlikler âhirete ne gönderdiniz, geride ne bıraktınız. Seksenlikler sizin hiçbir mazeretiniz yoktur. Ah keşke insanlar yaratılmasalardı. Mademki yaratıldılar ne için yaratıldıklarını bilselerdi. İnsanlar arasında oturun, ne yaptıklarını hatırlarsınız. Dikkat ediniz kıyâmet geldi. Hazırlanmaya bakın, tedbirinizi alın.”*

Haberde şöyle gelmiştir: *“Allah bir kuluna hayır murad ettiği zaman o kula öleceği sene bir melek gönderir. Onun eksiklerini telafi ettirip onu tevbe ve güzel amellere muvaffak kılar. Nihâyet ölüm anı geldiğinde ölüm meleği gelip baş ucuna oturur; “Ey mutmainne olan nefis, can, ruh Allah’ın mağfiret ve rızasıyla (bedenden) çık” der. İşte bu an o kul Allah’a kavuşmayı sever. Allah da ona kavuşmayı sever. Bir kula da şer murad ettiği zaman öleceği sene o kula bir şeytan gönderir. O şeytan onu iyice ifsad eder. Nihâyet ölüm anı geldiğinde ölüm meleği gelir başucuna oturur; “Ey habis nefis Allah’ın gadap ve azabına çık”, der. Can bedenden ayrılır. İşte o zaman bu kul Allah’a kavuşmayı sevmez. Allah da bu kula kavuşmayı sevmez.”*

Denilir ki; Allah bir kulu mâsiyet zilletinden tâat izzetine intikal ettirmek isteyince ona yalnızlığı dost yapar. Onu kanaat ile zengin eder. Ona kendi aybını gösterir. Bu lütuf kime verilirse o hem dünya, hem de âhiret hayrını elde etmiş olur. Yine Allah Teâlâ mûtî ve fâsık arasını ayırdığı gibi bir mûtî ile diğer mutî arasını da ayırmıştır. İşte tâat ve niyetlerdeki üstünlükten dolayı makam ve dereceler de farklı ve üstün olur. Bundan dolayı cennet ehlinin bazısı diğerlerini dünyada incimsi yıldızları gördükleri gibi göreceklerdir.

Ubeyd b. Hâlid (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.) iki kişiyi kardeş ilan etti. Bunlardan biri Allah yolunda öldürülüp şehid oldu, diğeri ise bir hafta on gün sonra vefat etti. Adamın cenaze namazını kıldılar. Peygamberimiz (s.a.) ashabına: *“Kardeşinize nasıl ve ne diye duâ ettiniz?”* diye sordu.

Namaza katılanlar, Allah’a “bu kulunu af ve mağfiret etmesi, ona merhamet etmesi ve

onu on gün önce şehit olan kardeşine katması için duâ ettik" dediler. Bu sefer Peygamberimiz (s.a.): *"Peki bu adamın kardeşinin şehid olmasından sonra kılmış olduğu namazları, yahut tutmuş olduğu orucu ve yapmış olduğu diğer amelleri hesaba katmıyor musunuz? Çünkü bu arada geçen on günlük ilave bir zamandan ötürü aralarında gök ve yer arasından daha uzak fark ve fazilet meydana gelmiş"* buyurmuştur.[12]

Haberde şöyle gelmiştir: Ölüler kendilerinden amellerin kesilmesinden, hatta selam alıp vermenin sevabından mahrum olduklarına bile üzülürler. Akıllı insan geçmişten hayıflanmaktan ve ayrılık musîbetinden sakınmalıdır. Geride kalmanın hasreti şudur; İnsanlar diriltilip kabirlerinden kalktıkları zaman, ebrâr olanlar nurdan bineklere binerler, mukarreblerin binekleri onlardan daha öndedir. Bu sefer geride kalanlar mahrum olurlar. Ayrılık musîbeti ise Allah Teâlâ bütün yaratıkları mahşerde bir mekanda toplayınca bir meleğe emreder, o melek, "ey insanlar ayrılın, zira müttakiler kurtuldular" der.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Ey suçlular bugün şöyle ayrılın!"*** (Yâsîn, 36/59). Bu durumda evlâd anne babasından, koca hanımından, dost ve sevgililer birbirinden ayrılırlar. Bunlardan bir kısmı tâzim ile, tebcil ile naîm cennetlerine götürülür. Bir kısmı da zincire vurularak cehennem azâbına sevkedilir. Bazı hayırlı kimseler şöyle demiştir: "Vefatından sonra **Şeyh Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yusuf eş-Şîrâzî** (k.s.) hazretlerini rüyamda gördüm, üzerinde beyaz elbise, başında bir taç vardı. Ona, "bu beyaz elbise nedir?" dedim. Bana, "bu Allah'a itâat şerefidir" dedi. "Peki taç nedir?" dedim. "Bu da ilim şerefidir" dedi.

Ebû Bekir Verrâk (k.s.) hazretlerinden rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir. "Biz dört şeyi aradık ve dört şeyde bulduk. Allah rızasını Allah'a itâatte, geçim rahatlığını kuşluk namazında, din selametini dili haramlardan korumakta ve kalp nurunu teheccüd namazında bulduk. Ey insan! Vakit geçmeden eksiklerini telafi etmelisin, çünkü vakit keskin kılıçtır."

Şeyh Sâdi şöyle demiştir:

Şimdi gaflet yakasından başını kaldır,
Yoksa yarın utançla önüne bakarsın.
Kıyâmet günü iyi kimseler yüksek makamlara ulaşır,
Yerin derinliklerinden Süreyyâ'ya erişir.
Sen de yaptığın kötü amellerin sebebiyle,
Başın önünde mahçup kalakalırsın.
Kardeş kötü amellerinden şimdiden utan ki,
Yarın iyilerin karşısında utanmayasın.

[5]. Aclunî, I, 371.
[6]. Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 11; Müslim, İmân,209, 212.
[7]. Aclûnî, I, 270.
[8]. Münâvî, IV, 443; Aclûnî, I, 370.
[9]. Bk. Deylemî, hadis no: 2397.
[10]. Tirmizî, Zühd, 11; İbn Mâce, Fiten, 12.
[11]. Bk. Deylemî, hadis no: 4676.
[12]. Sünen-i Nesâî, c.4, s.377; Müsned-i Ahmed, c.32, s.292.

HERKES KAZANCINA GÖRE KARŞILIK GÖRÜR

وَخَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا
كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ اَفَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُ وَاَضَلَّهُ
اللّٰهُ عَلٰى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلٰى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِهِ غِشَاوَةً
فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللّٰهِ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٣﴾ وَقَالُوا مَا هِيَ اِلَّا
حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا اِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُمْ بِذٰلِكَ
مِنْ عِلْمٍ اِنْ هُمْ اِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٢٤﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَا
كَانَ حُجَّتَهُمْ اِلَّا اَنْ قَالُوا ائْتُوا بِاٰبَائِنَا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٥﴾ قُلِ
اللّٰهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾

22. Allah, gökleri ve yeri yerli yerince yaratmıştır. Böylece herkes kazancına göre karşılık görür. Onlara haksızlık edilmez.

23. Hevâ ve hevesini tanrı edinen ve Allah'ın *(kendi katındaki)* bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir? Hâla ibret almayacak mısınız?

24. Dediler ki: Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman helâk eder. Bu hususta onların hiçbir bilgisi de yoktur. Onlar sadece zanna göre hüküm veriyorlar.

25. Onlara açıkça âyetlerimiz okunduğu zaman: Doğru sözlü iseniz atalarımızı getirin, demelerinden başka delilleri yoktur.

26. De ki: Allah sizi diriltir, sonra öldürür. Sonra sizi şüphe götürmeyen kıyâmet gününde biraraya toplar. Fakat insanların çoğu bilmezler.

"Allah, gökleri ve yeri gerçek olarak" yâni hak sebebiyle ve hakkın açığa çıkması için *"yaratmıştır."* Âlem ve kâinatın zerrelerinden her bir zerreye Allah Teâlâ esmâsı ve sıfatlarıyla tecellî eder. Fakat bunu ancak müşahede ehli olan görür. İşte bu hakkın zuhuru ve varlığıyla bâtıl ve yokluk ortadan kalkar. Allah Teâlâ'nın ***"Allah arşa istivâ etti"*** (A'raf, 7/54) kavlinin sırrı bu eksende deveran etmektedir. Zâlimlerin dediği gibi

Allah Teâlâ “zâtıyla istivâ etmekten” pek yücedir.

“Her can” hayır ve şer olarak *“kazandığıyla cezâlandırılsın diye.”* Bu ifâde “bilhak” kelimesine mâtûftur. Çünkü bunda illet mânâsı vardır. “Bâ” ise sebebiyet içindir. Bunun izâhı şudur: Âlemin yaratılmasındaki hikmet kişilerin yaptıklarıyla cezalandırılmalarıdır. Çünkü kâfirlerin dediği gibi şâyet ceza olmayacaksa o zaman mutî ve âsî eşit olur. Ceza/karşılık, yapılan tâat yahut isyanın karşılığıdır. Bu tâat ve isyan da âlemin varlığına bağlıdır. Çünkü teklif ancak bu dünyada hâsıl olmaktadır. Bu husus şu âyette, ***“Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları eğlenmek için yaratmadık”*** (Duhân, 44/38) şeklinde geçmiştir.

İyilik yapanın sevabının noksan yapılması yahut kötülük yapanın cezasının artırılmasıyla **“**her nefis” ifâdesinin delâlet ettiği hiç **“kimseye haksızlık edilmez.”** Herkesin ameline lâyık olan karşılığı verilir. Ehl-i Sünnet kuralına göre hak ettiği cezayı vermek zulüm olmadığı halde burada zulüm diye isimlendirilmesi, Allah Teâlâ’nın lütuf sahasının bundan son derece münezzeh olduğu gâyet açık olduğu için, yapılan bu muâmele Allah Teâlâ’dan meydana gelmesi muhal olan zulüm mesabesinde kabul edilmiştir. Bu âyet şunu haber vermektedir ki mûtî ve âsîyi cezada eşit saymak ahmaklıktır.

Allah Teâlâ mûtî ile âsîyi birbirinden ayırmak için âlemi hak ile yaratmıştır. Bunda bir abeslik yoktur. Öyleyse amellere uygun cezalar verilecektir. Kimine adaletle, kimine lütufla muâmele edilecektir. Zulüm ve cehâlet yoktur. Sen sâlih amellere koşmalısın. Özellikle tevhid ve zikrullaha sarılmalısın. Çünkü insan ve cinlerin yaratılmasından maksad olan mârifet ancak bununla hâsıl olur. Mârifetin fazileti için Peygamberimiz (s.a.)’e: *“Amellerin en faziletlisi hangisidir?”* sorusuna, *“Allah’ı bilmektir”* diye cevap vermiştir[13]. Tabiî ki mârifetler arasında da büyük farklar vardır.

Bâyezid Bistâmî (k.s.) hazretlerinin türbedarı, Gazneli, Sultan Mahmud’a şöyle der: “Ebû Cehil Peygamber (s.a.)’i Abdulmuttalib’in ve Ebû Tâlib’in yetimi olarak görmüştür. Şâyet Peygamberimiz (s.a.)’e Allah’ın elçisi ve âlemlerin Rabbinin sevgilisi gözüyle baksa ve bunu bilseydi elbette ona îmân ederdi.” İbâdette ihlas lazımdır. Allah’ı sevdiği için Allah’a ibâdet eden, azap korkusundan ibâdet edenden daha üstündür.

Hikaye edildiğine göre Allah’a kırk yıl ibâdet eden bir Muhammedî/Müslüman, Allah’a dört yüz yıl ibâdet eden bir İsraîlî’den daha fazla sevap ve ödül alır. İsraîlî, “ya Rabbi sen âdilsin (bu durum niye böyledir)” diye sorar. Allah Teâlâ, “siz İsrâîlîler peşin cezadan korkar da bunun için bana ibâdet edersiniz. Muhammed ümmeti ise azapdan güvende oldukları halde bana ibâdet ederler” buyurur.

Molla Câmî şöyle demiştir:

İhlâs nedir? Amel ve kazancını,
Hileci nefsin karışıklığından temizlemektir.
O kazançtan dolayı gam ve kederli olma,

O mal ve kazanca gönül bağlama.
Onu kesenden çıkar,
Gölgen o mal ve kazancın üzerine düşmesin.

اَفَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُ وَاَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلٰى
سَمْعِهٖ وَقَلْبِهٖ وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِهٖ غِشَاوَةًۜ فَمَنْ يَهْدٖيهِ مِنْ بَعْدِ اللّٰهِۜ
اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٣﴾

23. Hevâ ve hevesini tanrı edinen ve Allah'ın *(kendi katındaki)* bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir? Hâla ibret almayacak mısınız?

"Hevâ ve hevesini", "Keyfini" habis nefsinin arzu ettiği şeyleri *"tanrı edinen ve Allah'ın bir bilgiye göre"* aslî fıtratını değiştirip adaletinin gereği olarak *"saptırdığı, kulağını"* mühürleyip artık öğüt ve nâsîhatlerden etkilenmez, hakkı dinlemez *"ve kalbini"*, âyet ve uyarıları düşünemeyip hakkı anlamaz hale getirip *"mühürlediği, gözünün üstüne de"* gönül gözüyle görüp ibret almasına engel olan *"perde çektiği kimseyi gördün mü?"*

Bu kişinin hidâyetten kör olup azgınlıkta devam etmesinin gereği olarak "*Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir?"* Allah'ın bu kişiyi sapıtmasından sonra kim doğru yolu gösterecek? *"Hâla ibret almayacak mısınız?"* Ey insanlar Düşünmüyor musunuz? ki hidâyete Allah'tan başka kimsenin mâlik olamadığını bilesiniz ve öğüt alasınız.

Şa'bî şöyle demiştir:

Bu hevâ kişinin habis nefsinin arzu ettiği şeydir.
Sahibini cehenneme yuvarladığı için hevâ denmiştir.

Bu söz, hidâyete tâbi olmayı bırakıp nefsin hevâ ve hevesine uyan kimsenin halinden hayreti ifâde etmektir. Bu kişi sanki nefs ve hevâsına ibâdet etmiş gibidir. Burada "istiârey-i temsîliyye" vardır. Yahut teşbih edâtı hazfedilmiştir. İfadenin aslı "كَاِلٰهِهٖ" yâni "hevâsını ilah gibi edindi" demektir. Mânâ, "sen bu adama bakıp gördün mü? Bu durum gerçekten ilginçtir" demektir.

Bu âyetin izâhı, Furkân sûresi 42. âyette geçmiştir. Âyette şöyle işârî bir mânâ vardır: "Kim müşâhede olmaksızın kendi kendine bir mertebede durup beklerse, o kimse hevâ ehlinden olup Mevlâdan başkasına ibâdet etmiştir." Hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *"Gök kubbe altında Allah'a nefs ve hevâdan daha sevimsiz hiçbir*

mabud yoktur.” [14]

Bazıları şöyle demiştir:

“Hevan”, kelimesinin “nûn”u “hevâ” kelimesinden çalınmıştır.
Hevâsına esir olan herkes hevan'ın aşağılık ve bayağılığın esiridir.

Diğer bazıları da şöyle demiştir:

Nefs ve hevana isyan et.
Onu memnun etme!
Şâyet nefsini ona muhalefetle kızdırırsan güzelleşirsin.
Şâyet memnun etmek istersen kendi düşmanlığını istemiş olursun.

Şeyh Sa'dî şöyle demiştir:

Kimin muradını yerine getirsen sana itâat eder,
Nefis ise böyle değildir, o dileğini aldıkça serkeşlik eder.

Mevlânâ Câmî şöyle demiştir:

“Allah'ın mahlûkâtının yolunda hiçbir ezâ ve cefâ,
Kötülüğü emreden nefsin ezâ ve cefâsı kadar kötü değildir.”

“Allah onu saptırdı” demek, “Adâletinin gereği onu yardımsız bıraktı” demektir. Yâni “onu yoldan çıkardı ve onu terk etti”. “عَلٰى عِلْمٍ” ifâdesi failden haldir. Yâni “Allah Teâlâ onun sapıklığını ve aslî fıtratını değiştirdiğini bilmektedir” demektir. Bu kelimenin mefûlden de hâl olması mümkündür. Yâni “bu sapık adam hidâyet yolunu bildiği halde îmândan sapıtmıştır.” Bu ifâde Allah Teâlâ'nın: ***“O bildikleri kitap kendilerine gelince onu inkâr ettiler”*** (el-Bakara, 2/89) ve (el-Câsiye: 45/17) ***“Onlar kendilerine bilgi geldikten sonra sadece aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler”*** kavl-i ilâhîleri gibidir.

“غِشَاوَةً”, “görüp idrak etmekten sonra gözü perdeleyip onu kapatan şeydir.” Kelimenin “nekre” oluşu çeşitlilik, yahut tâzim içindir. Bazı büyükler şöyle demiştir: “Allah bu adamın kulağına mühür vurdu. Adam Allah'ın kitabını duymaktan mahrum oldu. Allah bu adamın kalbini mühürledi, Allah'ın hitabını anlamaktan mahrum oldu. Allah bu adamın gözünü perdeledi, Allah Teâlâ'nın harika kudret eserlerini müşâhede etmekten mahrum oldu ve hakkı göremedi.”

Yâni bu durumda hiç kimse bu adamı hidâyet etmeye muktedir olamaz. Öğüt almaz mısınız? Yâni nasihate uyup aklınızı başınıza alınız. Âyete şöyle işârî bir mânâ verilmiştir: Filozoflar dehriyye ve tabiatçılar ve ittiba yoluna girmeyenler şeriat kanunu

üzere bir tarikat erbabının (mürşid-i kâmil) tedip ve terbiyesinde riyâzat ahkamını yerine getirmeyen nefs ve hevâsından tamamen sıyrılıp çıkmayan, hevâsını tedip etmeyip vuslat erbabı bir imama uymayan bilakis küfür ve sapıklık imamlarına uyup aklî şüpheler ve zannî delillerle onların izini takip eden kimse şeytanın tuzağına düşer. Şeytan onu nefs ve hevâ yularından tutar ve onu kendi çöl atmosferinde sapıtır. Bazan da onu güya aklın tasfiyesi ve düşüncenin selameti için riyâzata ve şehevâtı terk etmeye dâvet eder. Böylece güya ona hakikatleri anlama hissi verir.

Nihâyet onu şüphe vadilerinin uçurumlarına yuvarlayıp helâke sürükler. Bu kimse her çeşit sapıklık içinde bocalayıp her uzak yoldan sapıklığa yuvarlanır. Artık bu insanın kaybı kazancından fazladır. Noksanı üstün amelinden fazla olur. Bunlar uzak bir sapıklıktadırlar. Nefsî mutluluktan güya Allah'a yakınlık sağladıklarını zannederler. Artık bunların yuları nefs ve hevâlarının eline geçmiştir. Bunlar nefis ve şeytanın hilesine düşmüşler, hiç anlamadıkları taraftan helâke sürüklenmişlerdir.

*Mesnevî'*de şöyle denilmiştir:

"Allah'ın ipi nedir? Hevâyı terk etmek.
Çünkü bu hevâ Âd kavmine bir kasırga olmuştur.
Halk, hevâ yüzünden zindanda oturmaktadır.
Kuşun kanadının bağlı olması hevâ yüzündendir.
Gayb âleminde rûha işkenceler vardır.
Fakat sen (bedenden) kurtulmadıkça o işkenceler gizlidir.
Ondan kurtulunca işkenceyi ve azabı görürsün,
Çünkü zıt zıddıyla âşikâr olur.
Allah korkusuyla hevâyı bıraktığında;
Hakk'ın cennet çeşmelerinin suyundan sana bir kâse sunulur."

وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٢٤﴾

24. Dediler ki: Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman helâk eder. Bu hususta onların hiçbir bilgisi de yoktur. Onlar sadece zanna göre hüküm veriyorlar.

"Dediler ki:" Kureyş kâfirleri ve müşrik araplar iyice azgın ve sapık olduklarından dirilişi inkâr ederek *"Dediler ki: "Ne varsa"* Bizim içinde bulunduğumuz *"dünyâ hayâtımızdır, başka bir şey yoktur. Ölürüz, yaşarız"* Ölüm ve hayat bize dünyada isabet etmektedir. Bunun ötesinde başka bir hayat yoktur. *"Bizi zamandan başkası helâk etmiyor."* Bu, zamanın geçmesidir. Bu da dünyanın ömrüdür. *"Fakat onların bu hususta"* hayatın sadece dünya hayatından ibaret olduğu, ölüm ve hayatın zamana isnâd edilmesi hususunda aklî ve naklî *"hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece*

zannediyorlar.” Tutunacakları hiçbir sağlam delilleri olmaksızın işleri zan ve taklidden ibarettir.

“Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız.” Bu söz, “insanlar ot gibidir” diyen zındıkların sözlerindendir. Burada “nahyâ” kelimesinin “nemûtü” kelimesinden sonraya bırakılması, bir nevî fasılayı gözetme söz konusu olduğu içindir. Bir de burada “vav” tertip için değil “mutlak cem” içindir. Bundan tenâsühü murad etmiş olmaları mümkündür. Zira putperestlerin çoğunun inancı budur.

Yâni bu sözü söyleyenlerin tenâsüh inancına sahip olmaları muhtemeldir. Zira bunlara göre bir kimse öldüğünde, ölen kimsenin rûhu başka bir cesede geçerek dünyada yeniden ortaya çıkar. Sonra tekrar ölür ve yeniden geri döner. Peygamber olarak kabul ettikleri Şâkmûnî’den naklettiklerine göre o şöyle demiştir: “Ben bizzat kendimi yedi yüz bin bedende gördüm.”

Râgıb şöyle demiştir: Tenâsüh ile hükmedenler şeriatın isbat ettiği şekilde dirilişi inkâr edip ruhların devamlı olarak bir bedenden diğerine intikal ettiğini iddia edenlerdir.

Tarifât kitabında şöyle denilmiştir: Tenâsüh ruhun bir bedenden ayrıldıktan hemen sonra araya hiç fasıla girmeksizin başka bir bedenle alaka kurmasıdır. Çünkü ruh ile beden arasında zâtî bir aşk vardır.

“Bizi ancak zaman helâk eder. Bu hususta onların hiçbir bilgisi de yoktur.” “Bizi zamandan başkası helâk etmez” yâni zamanın geçmesi helâk eder. Bu da âlemin varlığının başlangıcından bitimine kadar olan zamandır. Sonra her uzun süreye de “dehr” denilmiştir. Normal zaman böyle değildir. Çünkü müddetin azına da çoğuna da “zaman” denilir.

Kâmûs’ta şöyle denilmiştir: Dehr, “uzun zaman ve uzun ebedîlik”tir. O da bin senedir. Sûfiye nezdinde dehr, Hz. İlâhiyye/ülûhiyet makamı’nın uzayıp gittiği daimî zamandır. Bu zamanın bâtını olup ezel ve ebed bununla yenilenir. Dehriyye fırkası, “insanların helâkinde, müessir unsur gece ve gündüzün geçmesidir” derler. Ölüm meleğini ve Allah’ın emriyle onun ruhları almasını inkâr ederler. Bunlar olayları hep dehre ve zamana izâfe ederler. Zamana söver, onu yerer ve ondan müştekî olurlar. Şiirleri de bunu ifâde etmektedir. Peygamberimiz (s.a.): *“Dehre ve zamana sövmeyin zira dehr Allah’tır.”*[15] Yâni “olayları icra eden Allah’tır, dehr değildir” sözüyle bu durumu yasaklamıştır.

Kâşifî şöyle demiştir:

Zamanları çeviren ve onları kullanan Hz. İzzet’tir
Zamanların hiçbir işte ihtiyarı yoktur.
Zaman ve zamanı koruma sana yaraşır,
Hüküm ve padişahlık sana yakışır.
Zamanın dönmesi, kendiliğinden olan bir iş değildir,
Feleğin çarkı kendiliğinden dönmez.

Bunların hepsi senin fermanına göre hareket ederler,
Senin emrinin yolunda hızla hareket ederler.

Bazıları şöyle demiştir:

Ey dehre şaşan insan, dehrin gadrinden müşteki olma.
Zira ondan bekleneni emreden vardır.
İş nihâyet onun emrine göre sonuçlanır.
Nice varlıklı kâfirler vardır bu durum, kat kat küfrünü artırır.
Nice bir dirhemi olmayan, fakir müminler vardır.
Bu durum onun îmânını artırır.

Müfredât'ta şöyle denilmiştir: Peygamberimiz (s.a.)'in *"dehre sövmeyin zira dehr Allah'tır"* kavlinin mânâsı şudur: Dehre izâfe ve nisbet edilen hayır, şer, mutluluk, kötülük vb. bütün bunların faili Allah'tır. Siz kendi inancınıza göre bunları yapana sövdüğünüz zaman Allah'a sövmüş olursunuz."

Bazıları şöyle demiştir: Bu hadiste haber olan ikinci dehr birinciden başkadır. Bu, fail mânâsında masdardır. Mânâsı ise; "Allah dâhir yâni alemde meydana gelen her olayı sevk ve idare edendir" demektir. Birinci görüş daha belirgindir.

Hadis-i kudsî'de şöyle buyrulmuştur: *"Ademoğlu, "ey dehrin hüsranı" demesin. Zira dehr benim. Geceyi ve gündüzü ben salıveririm dilediğim zaman tutar onları alırım."*[16] Bu ve bundan önceki hadisin yorumu sûfiyye tefsirinde pek kolaydır. Bunu böyle bil ve kurtul.

"Onlar sadece zanna göre hüküm veriyorlar." "Onlar sadece zannediyorlar." Bunların bozuk itikadları budur. Müminler ise delillerden yola çıkarak kesin inancı elde ettiler. Zan ve tahmin berzahlarını geçtiler. Gerek sûrî ve maddî, gerekse mânevî yâni hisle algılanacak haşrı, yine hisle ulaşılacak yolu ve hislerle algılanacak cennet ve cehennemi isbat ve kabul ettiler. Cüz'î olan nefisleri cem etme ve bunları küllî nefiste toplama, akıl ve his arasını cem etme işi, kudret bakımından hisle elde edilecek nimet ve azaptan daha büyüktür. Öyle ki bu hissî nimetler yeme, içme, evlenme ve giyinme gibi hususlardır. İşte aklî ve hissî durumları cem etme işi kemâl-i ilâhîde daha bir ekmeliyyettir.

Böylece Allah Teâlâ mümkinâtın her sınıfında görülmeyeni ve görüleni bilir. Hükmü daim olur. Yine her sınıfta zâhir ve bâtın isminin hükmü sabit ve muhkem olur. İşte bu nebîlerin, rasullerin ve onlara inanan ümmetlerinin inançlarıdır. Kim bunlar gibi inanırsa kurtulur, kim de inanmazsa helâk olur. İşte bu inancın ve tevhidin gereği her iş ve olayı aziz ve hamid olan Allah'a isnad etmelidir. Çünkü her şeyde fail-i hakîkî O'dur. Bundan dolayı Peygamberimiz (s.a.) rüzgara sövmeyi yasaklamıştır. Çünkü rüzgar bir meleğin elindedir. O melek de Allah'ın kudret elindedir. Öyleyse bütün tesir ve tasarruflar Allah'a varır.

Hikaye edildiğine göre **Haccâc** kendi yandaşlarından **Abdullah es-Sakafî**'yi **Enes b. Mâlik** Hazretlerine gönderip huzura çağırdı. Abdullah gelip Enes'e, "müminlerin emirine icabet et" dedi. Enes, Allah onu zelil ve hakir etsin. Aziz insan, Allah'a tâatle izzet kazanır. Zelil de Allah'a isyanla zillete düşer" diye bedduâ edip sonra da kalkıp emirin huzuruna geldi. Haccâc, "sen bize bedduâ ediyorsun öyle mi?" dedi. Enes (r.a.), "evet" diye cevap verdi. Haccâc, "neden?" dedi. Enes (r.a.) Haccac'a: "Çünkü sen Rabbine âsî olup peygamberin sünnetine muhalefet ediyorsun. Allah düşmanlarını aziz, Allah dostlarını da zelil ediyorsun" dedi. Haccâc, "seni feci şekilde öldürtürüm" dedi. Enes (r.a.), "bunu yapabileceğini bilsem sana tapardım" dedi. Haccâc, "bu nasıl oluyor?" deyince Enes (r.a.) şöyle dedi: "Çünkü Rasûlullah (s.a.) bana bir duâ öğretti. Kim bu duâyı her sabah okursa ona hiç kimse muktedir olamaz. Yâni o kimseye zehir, sihir ve zalim sultan musallat olamaz" buyurdu. "Ben sabahleyin bu duâyı okudum" dedi. Haccâc, "bu duâyı bana öğret" dedi. Enes (r.a.), "Allah korusun! Bunu sana asla öğretmem" dedi. Haccâc, "bırakın bunu gitsin" dedi.

Haccâc'a, "bunu nasıl bıraktın" dediler. Haccâc, "onun omuzlarında ağzını açmış iki büyük aslan gördüm" dedi. Bu durum delâlet etti ki, gerçek tesir kâdir-i mutlak olan Allah'ın elinde olup sultan ve vezirin elinde değildir. Bu işi sultanlara isnad etme işi hakikatten perdelenip esbâb ve vesileye takılanların vehim ve hayalleridir. Sonra Enes (r.a.) vefatı yaklaşınca hizmetçisine, "senin bende çok hizmet hakkın var" diyerek bu duâyı ona öğretti. Duâ şudur:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللّٰهِ خَيْرِ الْأَسْمَاءِ

بِسْمِ اللّٰهِ الَّذِى لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِى الْأَرْضِ وَلَا فِى السَّمَاءِ

"Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. İsimlerin en hayırlısı olan Allah'ın ismiyle, o Allah'ın ismi ki O'nun ismiyle yerde ve gökte hiçbir şey zarar veremez."

Enes b. Mâlik (r.a.), Peygamberimiz (s.a.)'in hizmetçilerinden olup Peygamberimiz'e on sene hizmet etmiştir. Hz. Ömer devrinde Basra'ya göçmüştür. Basra'da en son vefat eden sahabîdir. Hicri 91 de 103 yaşında vefat etmiş olup kendisi "muksirûn" denilen binden fazla hadis rivâyet eden meşhur sahabeden biridir.

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَا كَانَ حُجَّتَهُمْ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا ائْتُوا
بِاٰبَٓائِنَٓا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٥﴾

25. Onlara açıkça âyetlerimiz okunduğu zaman: Doğru sözlü iseniz atalarımızı

getirin, demelerinden başka delilleri yoktur.

"Onlara" dirilişi inkâr edenlere *"açık açık"* dirilişten bahseden, hakkı konuşan *"âyetlerimiz okunduğu zaman:"* İnad ve serkeşliklerinden dolayı, bizim öldükten sonra tekrar diriltileceğimiz konusunda *"doğru iseniz, babalarımızı"* kabirlerinden dirilterek *"'getirin' demelerinden başka bir delîlleri olmamıştır."*

Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"De ki onları ilk defa yaratan diriltecektir, o her yaratmayı bilir."*** (Yâsîn, 36/79) Yine Allah Teâlâ'nın ***"Onu dirilten, ölüleri de diriltir, o her şeye kâdirdir"*** (Fussilet, 41/39) kavli ve benzeri âyetler bu cümledendir.

"Başka bir delîlleri olmamıştır." Bu ifâde "izâ"nın cevabıdır. **Ebû Hayyân** bundan hareketle "إِذَا"da âmil olanın "إِذَا"nın cevabı olmadığını söylemiştir. Çünkü mâ-i nâfiye kelamın başında gelmelidir. Cevaba "مَا" nın dahil olması ise bu konuda şart edatlarına muhalif olduğu veçhiledir. "حُجَّتَهُمْ" kelimesi "كَانَ"nin haberi olmak üzere mansubtur. Yâni kendisiyle Allah'ın âyetlerine muâraza edecekleri, tutunacak hiçbir delilleri yoktur, demektir. Onların hüccetleri olmaz. Bu husus Duhân Sûresi 36. âyette geçmiştir. Yalnız huccet olması muhal olan bu bâtıl sözleri vardır. Çünkü huccet, "kesin delil"e denilir. Burada bunların bu bâtıl iddialarına huccet demek ya onlarla alay olsun diye bu bâtıl sözü huccet mecrasına koymak yahut mübalağa için mukabil bir şeyi münâsîp menzilesinde düşünmektir.

Sonuçta huccet olmayan şeye huccet denilmiştir. Bu durum Arapların "onların selamları feci bir dayaktır" sözü kabilindendir. Yâni hiç huccetleri olmadığı için buna huccet denilmiştir. Çünkü hucceti bu olanın hucceti yok demektir. Aynı şekilde ilk karşılaşmada iletişim feci bir dayakla başlamışsa demek ki bunlar arasında bir selamlaşma yoktur. Bu üsluptan başka bir maksad elde edilmez. Sanki, "onların huccetleri huccet olmayan şeydir" denilmiş oldu.

قُلِ اللّٰهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ
فِيهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾

26. De ki: Allah sizi diriltir, sonra öldürür. Sonra sizi şüphe götürmeyen kıyâmet gününde biraraya toplar. Fakat insanların çoğu bilmezler.

De ki: "Allah sizi" başlangıçta *"yaşatıyor, sonra"* eceliniz geldiğinde *"sizi öldürür,"* dirilişten *"sonra sizi, toplayıp"* ceza için *"duruşma gününe getirecektir. Bunda"* o toplanmanızda *"asla şüphe yoktur, ama insanların çoğu"* bunu *"bilmezler."*

"De ki: Allah sizi diriltir, sonra öldürür. Sonra sizi şüphe götürmeyen kıyâmet gününde biraraya toplar." Yoksa sizin yanlış inandığınız gibi dehrin hükmüyle yaşayıp ölmüyorsunuz. Zira sizi baştan îcâd edip yaratmaya muktedir olan, iâde etmeye de muktedirdir. İlâhî hikmet şüphe olmayan bir cezâ günü için toplanmayı gerektirmektedir.

Mucizelerle desteklenip teyid edilen söz, kıyâmetin kesin olarak vuku bulacağına delâlet eder. Onların talepleriyle ölmüş olan baba ve dedelerini diriltip dünyaya getirmek şer'î hikmetle çeliştiği için gerçekleşmez.

Kâşifî şöyle demiştir: "Hikmetin gereği olarak ölünün diriltilmesinin özel bir vakti vardır. Eğer bu istenilen bir vakitte gerçekleşmezse bunu acziyete hamletmemek gerekir." Bu durum Duhân Sûresi'nde ilgili âyetlerde daha başka gerekçelerle izah edilmiştir. Oraya bakılabilir.

"Fakat; insanların çoğu bilmezler." Bu ifâde Allah Teâlâ'nın yukarıda "o günde şüphe yoktur" kavlinden bir istidraktir. Sanki orada bir şüphe şâibesi vardı da Allah Teâlâ bu ifâdeyle onu bertaraf etmiş oldu. Âyette şuna işâret edilmektedir: Elbette Allah Teâlâ sizi insânî hayatla diriltecek, sonra sizi insânî sıfattan hayvânî sıfata intikal ettirerek öldürecek, sonra kıyâmette rabbânî hayatla sizi bir araya getirecektir. Bu yeni bir diriliştir. Bunun vukuunda nazar ve tefekkür ehli için hiçbir şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu nisyan ve gaflet ehli olduklarından bunu bilmezler.

Şiir:

Cehâlet câhil için ölümden evvel ölümdür.
Onların bedenleri kabirden evvel kabirdir.
İlimle hayat bulmayan insan ölüdür.
Diriliş günü onun dirilişi yoktur.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *"Sizde cehâlet ve dünya sevgisinden ibaret olan iki sarhoşluk tezahür etmediği sürece sizler rabbinizden açık bir delil ve huccet üzere hak yoldasınızdır."* Akıllı insan uyanmalı rabbine bir yakîn ve kesin inanç üzere bulunmalı, kitabın konuştuğu konularda onu tasdik etmelidir. İşte gaybe îmânın zorluğundan dolayı insanların çoğu tekzib ve yalanlama tehlike ve batağına düşmüşlerdir. Berzah ve tekrar diriliş kapıları henüz kapalı olduğu için insanlarda red ve inkâr çoğalmıştır.

Hikaye edilir ki insan ve cinlerin müftüsü **Şeyh İmâm İzzeddin b. Abdüsselâm** vefatından sonra biri tarafından rüyada görülüp kendisine: "Sen okunan Kurân'ın ölülerin ruhlarına hediye edilip onlara ulaşmasını inkâr ediyordun, şimdi ne diyorsun?" diye soruldu.

Şeyh: "Heyhat maalesef ne yazık ki ben yanılmışım, durum benim zan ve iddiâ ettiğimin tam aksinedir. Allah Teâlâ her şeye kadirdir" dedi.

"Nakledilir ki Pîr-i Horasan **Ahmed b. Harb** (k.s.)'in **Behrâm** adında Mecûsî bir komşusu vardı. Meğer o birisini ticaret için göndermiş, yolda o malı çalmışlardı. Malı

da oldukça fazla idi. Bu haberi Şeyh Ahmed'e ulaştırdıklarında dostlarına şöyle dedi:

"Komşumuzun başına böyle bir hâl gelmiş, kalkınız ona gidip derdine ortak olalım. Her ne kadar Mecûsî ise de komşumuzdur."

Evine vardıklarında onun bir ateş yakıp teveccüh ettiğini gördüler. Behrâm yerinden kalkıp onları karşıladı, Şeyh'in hırkasını öptü, izzet ve ikramda bulundu. Kıtlık zamanı olduğu için bunların evine bir şeyler yemek için geldiğini zannederek önlerine bir sofra koyma telaşına düştü.

Şeyh Ahmed; "Rahat ol, malını hırsızların çaldığını duyduk, bu sebeple sıkıntını paylaşmaya geldik" dedi.

Behrâm şöyle dedi; "şu üç şükrü yerine getirmem gerekir. *Birincisi*, birisi benim malımı alıp götürdü, ben kimsenin malını almadım. *İkincisi*, malımın yarısını götürdülerse de yarısı yine bende kaldı. *Üçüncüsü*, dinimiz bizimledir. Dünya malı ise gelir gider.

İnsana hüner, fazîlet, din ve kemâl lazımdır,
Mal ve makam bazan gelir, bazan gider.

Ahmed şöyle dedi: "senin bu sözünden âşinâlık (mârifet) kokusu geliyor."

Sonra Şeyh Ahmed: "Ey Behrâm! Ateşe neden tapıyorsun?" dedi.

Behram; "yarın beni yakmasın, vefâsızlık yapmasın diye. Beni Allah'a ulaştırsın diye ona yemesi için bu kadar odun veriyorum."

Bunun üzerine Şeyh; "yanlış yapmışsın, çünkü ateş hem zayıf, hem câhil, hem de vefâsızdır. Onun üzerine kurduğun her hesap bâtıldır. Eğer bir çocuk üzerine birazcık su dökse ya da bir avuç toprak atsa ateş onu kendinden uzaklaştıramaz ve zayıflığından dolayı söner. Bu kadar zayıf olan bir şey sana nasıl kuvvet verebilir? Kendisinden bir avuç toprağı uzak tutmaya kuvveti olmayan bir şey, senin için Hak Teâlâ'ya nasıl vâsıta olabilir?

Diğer taraftan kendisine misk ya da necâset atıldığında bunların ne olduğunu bilmez ve her ikisini de yakar, birisinin daha iyi olduğunu anlamaz, onun için öd ağacının odundan farkı yoktur. Vefâsızdır, yetmiş yıldır ona tapıyorsun, oysa ben hiç tapmadım. Gel de her ikimiz elimizi ateşe sokalım, göreceksin ki ikimizi de yakacak, vefâlı davranmayacaktır."

Onun bu sözleri Mecûsî'nin hoşuna gitti ve şöyle dedi; "sana dört mesele hakkında soru soracağım, eğer cevap verirsen îmân ederim." Ahmed; "sor" dedi. O şöyle sordu;

"Allah Teâlâ mahlûkâtı niçin yarattı? Yarattı diyelim onlara neden rızık verdi? Rızık verdi diyelim, onları neden öldürüyor? Sonra niçin diriltiyor?"

Ahmed şöyle cevap verdi; "Yaratıyor ki onu tanısınlar, rızık veriyor ki Rezzâk olduğunu bilsinler, sonra onun Kahhâr olduğunu anlasınlar diye onları öldürüyor. Kâdir olduğunu bilsinler diye yeniden diriltiyor."

Mecûsî Behrâm bu sözleri işitince ister istemez parmağını kaldırdı, şehâdet getirip

Müslüman oldu.

Şeyh bu durumu görünce bir nara atıp kendinden geçti. Kendine geldiğinde Behram; "Ey Şeyh, böyle nara atıp kendinden geçmene sebep olan şey nedir?" diye sordu. Şöyle cevap verdi;

"Sen parmağını kaldırdığın vakit kalbime şöyle bir hitap geldi; Ey Ahmed! Mecûsî Behrâm'ın yetmiş senelik ömrü mecûsî olarak geçti de sonunda îmân etti. Senin ise yetmiş yıllık ömrün müslüman olarak geçti, bakalım sonun ne olacak."

İsmet ve rızasına muvaffakiyet, O'nun âyet ve mûcizelerinden ibret alma Allah'tandır.

---

[13]. Irâkî, el-Muğnî, I, 7.

[14]. ed-Dürru'l-Mensûr, VI, 241.

[15]. Müsned, V, 299, 311.

[16]. Buhârî, Edeb, 101; Müslim, Elfâz,4; Muvatta', Kelâm, 3; Müsned, II, 259, 272, 275, 318.

O GÜN HER ÜMMETİ, DİZ ÇÖKMÜŞ GÖRÜRSÜN

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَخْسَرُ
الْمُبْطِلُونَ ﴿٢٧﴾ وَتَرٰى كُلَّ اُمَّةٍ جَاثِيَةً كُلُّ اُمَّةٍ تُدْعٰى اِلٰى كِتَابِهَا
اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ هٰذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ
بِالْحَقِّ اِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٩﴾ فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ
الْمُبِينُ ﴿٣٠﴾ وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا اَفَلَمْ تَكُنْ اٰيَاتِي تُتْلٰى عَلَيْكُمْ
فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿٣١﴾ وَاِذَا قِيلَ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ
حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ مَا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ اِنْ نَظُنُّ
اِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ ﴿٣٢﴾ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا
وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٣٣﴾ وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنْسٰيكُمْ كَمَا
نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا وَمَأْوٰيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ
﴿٣٤﴾ ذٰلِكُمْ بِاَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا وَغَرَّتْكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا
فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٣٥﴾ فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ
رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَرَبِّ الْاَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٦﴾ وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣٧﴾

27. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Kıyâmetin kopacağı gün var ya, işte o gün bâtıla sapanlar hüsrana uğrayacaklardır.

28. O gün her ümmeti, diz çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağırılır, *(onlara şöyle denilir:)* «Bu gün, yaptıklarınızla cezalandırılacaksınız!»

29. «Bu, yüzünüze karşı gerçeği söyleyen kitabımızdır. Çünkü biz, yaptıklarınızı kaydediyorduk.»

30. İnanıp iyi işler yapanlara gelince, Rableri onları rahmetine kabul eder. İşte apaçık kurtuluş budur.

31. Ama inkâr edenlere gelince onlara: Âyetlerim size okunmuş, siz de büyüklenip suçlu bir toplum olmuştunuz, değil mi? denilir.

32. «Allah'ın vaadi gerçektir, kıyâmet gününde şüphe yoktur» dendiği zaman: Kıyâmetin ne olduğunu bilmiyoruz, onun bir tahminden ibaret olduğunu sanıyoruz; *(onun hakkında)* kesin bir bilgi elde etmiş değiliz, demiştiniz.

33. Yaptıklarının kötülükleri onlara görünmüş, alay edip durdukları şey onları kuşatmıştır.

34. Denilir ki: Bu güne kavuşacağınızı unuttuğunuz gibi biz de bugün sizi unuturuz. Yeriniz ateştir, yardımcılarınız da yoktur!

35. Bunun böyle olmasının sebebi şudur: Siz Allah'ın âyetlerini alaya aldınız, dünya hayatı sizi aldattı. Artık bugün ateşten çıkarılmayacaklardır ve onların *(Allah'ı)* hoşnut etmeleri de istenmeyecektir.

36. Hamd, göklerin Rabbi, yerin Rabbi bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

37. Göklerde ve yerde azamet yalnız O'nundur. O, azîzdir, hakîmdir.

"Göklerin ve yerin mülkü," mutlak mülk, küllî tasarruf, gökte, yerde ve arasındakilerde, yalnız *"Allah'ındır."* Bu ifâde, kudreti tahsisten sonra genellemedir.

"Kıyâmetin kopacağı gün var ya, işte o gün bâtıla sapanlar" hakkı iptal edip dirilişi yalanlayanlar *"hüsrana uğrayacaktır,"* hüsranları o gün ortaya çıkacaktır. Buradaki "yevme" kelimesinde âmil "يَخْسَرُ" fiilidir. "يَوْمَئِذٍ" kelimesi ondan bedeldir.

Allâme Taftâzâni şöyle demiştir: Âyette geçen "yevme" kelimesi vakit mânâsındadır. Burada kıyâmetin kopuş vakti kastedilmiştir. İşte o zaman ölüler diriltilip haşr olacaktır. Bu vakit kıyâmetin kopuş vaktinin bir parçasıdır. Çünkü kıyâmet vakti İsrafil (a.s.)'ın sûra ilk üfürmesiyle başlayan geniş bir zaman dilimidir. "Bâtıla sapanların hüsranları haşr günü ortaya çıkacaktır." **Müftî Sa'dî**'nin *Havâşî*'sinde böyledir.

"أَبْطَلَ" denilir ki "bâtılı getirdi ve gerçek dışı bir şey söyledi" demektir. Bâtıla sapanlardan murad, "hakkı iptale çalışıp dirilişi inkâr ve tekzip edenlerdir." "O gün bâtıla sapanlar hüsrana uğrayacaklar" ifâdesi "onların hüsranları o gün ortaya çıkacak" demektir. Yoldan çıkmış fâsık ve azgınlar zarar ederler. Onların zarar etmesi ise yeniden cehenneme girmeleridir.

Tefsîr-i Kebîr'de şöyle denilmiştir: "Elbette hayat, akıl ve sağlık ana sermayedir. Âhiret mutluluğunu elde etmek için bunlarda tasarruf etmek tüccarın kâr ve kazanç maksadıyla sermayede tasarruf etmesi gibidir. Kâfirler kendilerini dünyayı taleb etmede yorup âhiret kazancında zarar ve ziyan çekmişlerdir. Burada fıtrî kabiliyeti iptale işâret edilmektedir.

Mısra:

Ömrünü zâyî eden kendine ağlasın.

وَتَرٰى كُلَّ اُمَّةٍ جَاثِيَةً كُلُّ اُمَّةٍ تُدْعٰى اِلٰى كِتَابِهَا اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا
كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾

28. O gün her ümmeti, diz çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağırılır, *(onlara şöyle denilir:)* «Bu gün, yaptıklarınızla cezalandırılacaksınız!»

"O gün" mümin, kâfir *"her ümmeti (Allah'ın huzûrunda)"* o günün dehşet ve azametinden hesap ve sorgulama anında huzursuz ve endişeli olarak *"diz çökmüş"* vaziyette toplanmış *"görürsün."*

Hiçbir ümmet sorgulama anında kendisinden emîn değildir. "جَثَا يَجْثُو جُثُوًّا وَ جُثِيًّا" denilir ki "dizleri üzere oturdu yahut ayak parmakları üzere dikildi" demektir.

İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre "câsiye", "toplanmış" demektir. Yâni hiç bir ümmet başka bir ümmetle karışmaz. "جَثَوْتُ الْاِبِلَ وَ جَثَيْتُهَا" denilir ki "develeri topladım" demektir. "اَلْجُثْوَةُ", "toplu şey" demektir. Şâyet "diz çökme işi kâfirlere layık bir durumdur, müminlerin kıyâmette bir korku ve endişeleri yoktur. Neden diz çöksünler" denirse, cevap şudur: Emîn olan kimse haklı olduğu ve hak ettiği emân ortaya çıkıncaya kadar bazan böyle bâtıldan yana olanlara ortak olur.

Ka'b (r.a.), emîru'l-müminîn Hz. Ömer (r.a.)'e şöyle demiştir: "Kıyâmet günü cehennemin bir soluk alması vardır ki; mânen Allah'a çok yakın olan mukarreb bir melek yahut insanlara gönderilmiş bir peygamber, kim olursa olsun herkes diz üstü çöker. Hatta Allah dostu **Halil İbrahim** (a.s.) bile, "Ya Rabbi! Bugün senden yalnız nefsimi istiyorum" der.

Şeyh Sa'dî şöyle demiştir:

Kıyâmet günü herkese sözünden, işinden sorarlar.
Ülü'l-azm peygamberlerin bile korkudan vücudları titrer.
Bir yerde ki peygamberler bile dehşette kalırlar.
Sen ne yapacaksın? Günahlarını ne ile mâzur göstereceksin?

"Her ümmet, kendi Kitabına", amel defterine *"çağırılır"*, onlara *"Bugün yaptıklarınızla cezâlandırılacaksınız!"* denilir. Kimin ameli, îmân ise cennetle ödüllendirilir. Kimin ameli, şirk ve küfürse, cehennemle cezalandırılır.

Makam, tehdid ve uyarı makamı olduğu için bu ifâde tekrar edilmiştir. Burada kitap kelimesinin ümmete râcî olan zamire muzâf olması aradaki mülâbesetten dolayı mecâzdır. Çünkü onların amelleri kitapta tespit edilmiş ve yazılmıştır.

Âyette şuna işâret edilmektedir: Kullar âciz olup Allah Teâlâ'nın ezelde onlar için takdir edip yazdığı dışında kulların ciddî bir tasarrufları yoktur. Kullara dünya ve âhirette onların sabit ayanlarına göre takdir edilip yazılan dışında bir şey isabet etmez. Kullar işlerini ancak kaza ve kader çizgisi istikâmetinde icrâ ederler.

Hâfız şöyle demiştir:
Bu çemende beni kendiliğinden yetişmekle kınama
Şöyle ki beni yetiştirirler, ben de biterim.

Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Kıyâmet günü îmân ve şirk Allah'ın*

huzurunda diz çökecekler. Allah Teâlâ îmâna, “sen ve ehlin cennete gidiniz” buyuracak. Şirke ise “sen ve ehlin cehenneme gidiniz” buyuracaktır.

هٰذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ اِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٢٩﴾

29. «Bu, yüzünüze karşı gerçeği söyleyen kitabımızdır. Çünkü biz, yaptıklarınızı kaydediyorduk.»

Ayrıca onlara *“İşte Kitabımız, aleyhinize”*, ilâvesiz ve eksiksiz olarak *“gerçeği söylüyor. Çünkü biz,”* dünyada iyi yahut kötü, küçük yahut büyük *“yaptıklarınızı”*, yaptığınız amelleri eksiksiz olarak *“yazıyorduk.”*

Bu âyet olduğu gibi o gün onlara söylenecek söz cümlesindendir. Her ümmetin kitabı Allah’ın emriyle yazıldığı için kitap kelimesi şânının yüceliği ve durumunun önemine binâen azamet “nûnu”na izâfe edilmiş ve *“bu bizim kitabımızdır”* buyrulmuştur. Yoksa zâhir olan bir önceki âyette olduğu gibi, kitap kelimesinin, ümmet kelimesine muzâf olmasıdır.

“Gerçeği söylüyor.” Bu cümle “هٰذَا” kelimesinin başka bir haberidir. “بِالْحَقِّ” kelimesi ise “يَنْطِقُ”nun fâilinden haldir. Bu ifâde kitabın onların amellerini hiç eksiksiz olarak konuşmasının gerekçesidir. Yâni “biz daha önce bu amelleri meleklere yazdırıyorduk” demektir.

Yâni “biz meleklere sizin amellerinizi yazmalarını ve sizin adınıza bunu isbat etmelerini emrederiz.” Burada “sin”, “taleb” içindir. Nesh, bir asıldan nakletmektir. Bir kitabın diğer kitaptan neshedilmesi böyledir. Fakat bazan ilk olarak yazmaya ve yazılanlara da nesh denilir. Bazıları demişlerdir ki: Her sabah ve akşam İsrâfîl (a.s.) tarafından bir melek her insanın amelini yazan kâtip meleğin yanına iner, kişinin o gün ve gece yapacağı amellerini yazar, bu zaman zarfında karşılaşacağı amel ve işleri de yazar.

Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Allah Teâlâ’nın ilk yarattığı şey kalemdir. Kalem dünyada yapılan iyi ve kötü her ameli yazar. Onu bir dosyada korur. İsterseniz “Çünkü biz, yaptıklarınızı yazıyorduk” âyetini okuyunuz”*[17]

Nüsha yapmak, kaydetmek yapılan iş içindir.

İbn Abbâs (r.anhüma) şöyle demiştir: Allah Teâlâ her Ramazan ayında kendi katında yazılı bulunan nüshadan meleklerin yazmaları için melekleri görevlendirir. Bu melekler gelecek sene Ramazan ayına kadar olacak şeyleri kaydederler. Bu yazıcı melekler kullar adına “hafaza” diye bilinen koruma melekleriyle her perşembe akşamı yâni Cuma gecesi muâraza eder ve hafaza meleklerinin dosyalarını kendi kayıtlarına uygun bulurlar. Bunda hiçbir fazlalık yahut noksanlık yoktur. Nihâyet bu kayıt evrakı bitip iş kesilip ecel gelince bu hafaza melekleri “hazene” denilen yazıcı meleklerin yanına gelir. O günün

amelini isterler. Bu hazene denilen yazıcı melekler: “Arkadaşınız için size arzedecek bir amel bulamıyoruz” derler. Hafaza melekleri dönüp adamın vefat etmiş olduğunu görürler.

Sonra Abdullah b. Abbâs şöyle demiştir: Siz Arap değil misiniz? İstinsah ancak asıldan yapılır. O asıl da Levh-i Mahfûzdur. Levh-i Mahfûz, “korunan levha” demektir ki o değişikliklerden, değiştirilmekten, ziyade ve noksanlıklardan korunmuştur. Kalem-i a’lâ yâni en yüce kalem ezelde ne yazdıysa o hâl üzere korunur. Bu kavl-i ilâhî de şuna delâlet etmektedir ki, hafaza melekleri yâni yazıcı ve koruyucu melekler kulun gün içinde yapacağı işleri yapmadan, bilmektedir. Şâyet “madem ki hafaza melekleri Levh-i Mahfûzdan alarak kulun amellerini önceden biliyorsa o zaman kulu takip ederek kulun amellerini yazmalarının faydası nedir dersen” ben de derim ki “kul için yaptığı işleri bir huccet ve delil ile isbat etmek ancak meleklerin işin yapıldığı zamanda orada hazır bulunmaları ve olduğu gibi o işi yazmalarıyla mümkün olur.”

Bazıları demiştir ki bu yazıcı ve koruyucu hafaza melekleri kuldan yazdıkları her şeyi Ümmü’l-kitab/ana kitap olan Levh-i Mahfûz ile karşılaştırırlar. Yapılan işlerde sevap yahut ceza gerektiren durumları saklayıp korurlar. Sevap yahut ceza gerektirmeyen durumlar ise silinir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***“Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır. Ana kitap onun yanındadır”*** (er-Ra’d, 13/39) Kul, ecel gelmeden hâlini düzeltmeli, eksiklerini telâfî ve tedârik etmelidir. Zira ömür pek yakında bitecek, her şey ters yüz olacaktır.

Şeyh Sa’dî şöyle demiştir:

Yazık, çirkin şeytanın emrini tutuyorsun,
Sonra o fena işi defterine melek yazacaktır.
Vicdânın râzı olur mu ki cehalet yüzünden yaptığın pis işleri
Temiz melekler yazsınlar.
Sen iyi bir yol tut ve barışı ara,
Bir şefaatçi edin ve özür dile.
Bunu çabuk yap, zamanın dönmesiyle peymânen dolduğu an,
Sana bir lahza aman verilmez.

Allah Teâlâ bizleri ve sizleri kendi hoşnutluk ve rızasına kavuşup O’nun emir ve hidâyetini kabul edenlerden eylesin.

فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِى رَحْمَتِهٖ ؕ
ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿٣٠﴾

30. İnanıp iyi işler yapanlara gelince, Rableri onları rahmetine kabul eder. İşte

apaçık kurtuluş budur.

Bu ümmetlerden *“İnanıp iyi işler yapanlar; Rableri onları rahmetine”* cennetine *“sokar. İşte”* Allah’ın rahmet ve cennetine sokma işi *“apaçık kurtuluştur.”* Bunun ötesinde felah, başarı düşünülemez.

Bu ifâde, önceki âyetlerin îzahıdır. Çünkü girmek işi cennette hakikat, diğer rahmetlerde mecâzdır. Bu bir şeye hulûl edip giren nesneyle isimlendirilmesi kabilinden mecâzdır. Cennet Allah’ın rahmetinin mahalli olduğu için ona mecâzen rahmet denilmiştir.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Esas büyük başarı, gönül cennetine girmek, hem dünyada, hem âhirette Allah Teâlâ’ya kavuşmaktır. Fakat bu durum pek belirgin olmayıp halk ve avam tarafından bilinmeyince halk nezdinde başarı, cennete girmek olunca “**İşte apaçık kurtuluş budur”** denildi. Gerçi bu açık başarı olan cennete girme durumu, büyük başarı olan gönül cennetini de kapsamaktadır. Zira cennet Allah’ın her çeşit rahmetini ihtivâ eden bir mekandır.

وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا اَفَلَمْ تَكُنْ اٰيَاتٖى تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ
وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُجْرِمٖينَ ﴿٣١﴾

31. Ama inkâr edenlere gelince onlara: Âyetlerim size okunmuş, siz de büyüklenip suçlu bir toplum olmuştunuz, değil mi? denilir.

“Ama inkâr edenlere gelince” onlara da sitem ve başa kakma tarzında şöyle denir: Benim elçilerim size geldi, *“Âyetlerim size okunurdu, fakat siz”* ona îmân etmekten *“büyüklük tasladınız ve suçlu bir toplum oldunuz değil mi?”*

Şeyh Semerkandî *Bahru’l-ulum*’da şöyle demiştir: Şâyet sen “bu âyet, Rum, Türk ve Hintlerin merkeze uzak en ücra ve mahrumiyet bölgelerinde yaşayan ve kendilerine dâvet ulaşmayıp Allah’ın âyetlerinden hiçbir şey okunmamış olan ve sayıları çöldeki kumlardan fazla olan bu insanlara da şâmil olur mu? Bunlar hakkında ne dersin? dersen,” Ben derim ki; “bence, âyet bunları kapsamamaktadır. Bana göre zâhir olan bu insanlar mâzur ve affa dahil olup Allah’ın geniş rahmeti onları kaplamıştır. Bilakis ben bu âyetin fetret döneminde ölenleri, her ahmak ve sefih olanı, yaşlı ve bunakları, sağır ve dilsizleri kapsar” derim.

Ebû Hureyre’den rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Dört sınıf insan vardır ki bunların hepsi Allah’a bir huccet ve özürle geleceklerdir. Bunlar fetret devrinde ölenler, İslâm’a bunaklık devresinde yetişenler, sağır, dilsiz ve ma’tûh olanlar, bir de ahmak ve sefih olanlardır.”*[18]

Ey sual sahibi kardeşim! Allah’ın rahmetini geniş tut. Gönlünü hoş tut. Zira bizden evvel bu şeriatın sâhibi rahmetini gâyet geniş tutmuş, kullarına hiçbir darlık ve zorluk çıkarmamıştır.

Dilini ve kalbini başkalarına küfür ve sapıklık isnadı ile meşgul etme. İşleri, güçleri başkalarını küfür ve sapıklığa nispet etmek olan bazı fıkıhçılar ve yine halkın avam tabakasını kâfir sayan kelamcılar gibi olma. Güya bu kelamcılara göre şeriatın îmân delillerini kitaplarda yazılı şekliyle bilmeyen kâfir sayılmaktadır. Bu kelamcılar yanlış düşünüyor, yalan söylüyor ve kendi sarhoşluklarında bocalayıp duruyorlar. Bunlar hayatlarında ve ölümlerinde böyle havlayıp ulumaya devam etsinler. Çünkü bunlar Allah'ın kullarına geniş olan rahmetini daraltmışlar, cenneti, fıkıhçılar ve kelamcılar olarak kendilerince parselleyip ifraz etmişlerdir. Küfürden, inkârdan ve sapıklıktan berî olan insanları, küfür ve sapıkılığa nisbet etmişlerdir. Peygamberimiz (s.a.)'in: *"Zındık ve kâfirler hariç ümmetimin hepsi cennetliktir"* sözünden habersizdirler. Ümmetten helâk olan tek bir zümre olduğu da rivâyet edilmiştir. Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Hureyre ve Abdullah b. Ömer (r.anhüm) şöyle demektedirler: "Cehennemlikler cehennemde çağlar boyu kaldıktan sonra cehennemde kimse kalmayacaktır."

Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Kıyâmet günü Allah Teâlâ nefs ve hevâ ehlinin hevâ ve heveslerini af edecek, zındıklar hariç insanlar, amelleriyle sorgulanacaklardır."* **Semerkandî'**nin tefsirindeki beyân burada son buldu.

Zındık, zaman ve dünyanın ebedî olduğuna inanır. Âhirete ve yaratıcıya inanmaz. Yâni zındık Allah'a, dirilişe, hiçbir şeyin hürmet ve kutsallığına inanmaz. Mal ve mahremlerin müşterek olduğuna inanır. Böyle birinin tevbesinin kabul edilip edilmemesi konusunda iki ayrı rivâyet vardır. Tercih edilen görüş tevbesinin kabul edilmeyişidir. *Fetâvâ Kâri'i'l-Hidâye*'de böyledir.

Usul kitabında şöyle denilmiştir; Kendisine dâvet ulaşmayan sadece akıl ile mükellef değildir. Bu insan ne îmân etmiş, ne de inkâr etmişse ve düşünüp delil yoluyla Allah'ı bulacak bir zaman dilimine müsadif olmamışsa, bu insan mâzûrdur. Meselâ bir dağın tepesine ulaşıp ve hemen oracıkta ölen kimse gibi. Şâyet Allah Teâlâ o kimseye yardım ve inâyet ederek tevbe imkânı verir, işlerin sonunu düşünüp tedarik için mühlet verirse, bu kişi kendisine dâvet ulaşmasa da mâzûr sayılmaz. Çünkü böyle kendisine mühlet verilip düşünme ve istidlâl etme mühletini idrak etmek, bu kimsenin gaflet uykusundan uyanması konusunda elçilerin dâveti mesâbesindedir.

Düşünmede kusur ederse mâzur sayılmaz. Bu kula düşünüp aklıyla Allah'ın varlığını ve birliğini bulabilmesi için verilecek mühletin belli bir süre ve sınırı olduğuna dâir güvenilir bir delil yoktur. Mürted olup dinden dönen kimsenin tevbe etmesi için verilen süreye itibar edilerek bu sürenin üç gün olduğu söylenmişse de bu kuvvetli ve güvenli bir görüş değildir. Çünkü bu herkese göre değişiklik arz eder. Zira insanların akıl ve idrakleri de farklı farklıdır.

Nice insan vardır ki başkalarının uzun zamanda ulaşamaycağı hedef ve sonuca çok kısa zamanda ulaşabilir. Öyleyse bu sürenin takdiri Allah'a kalmıştır. Çünkü herkese göre bu miktarı ancak Allah bilir. Bunu idrak etmeden öleni affeder. Tamamlayana azap eder. Bunu Allah bilir.

Eş'arî mezhebine göre ise durum şudur: Hiç îmândan habersiz yaşar, böyle ölürse, yahut kendisine dâvet ulaşmayıp şirk üzere ölürse, yine mâzurdur. Çünkü Eş'arî mezhebinde esas olan akıl değil, vahiydir. Kim kendisine dâvet ulaşmayan birini öldürürse, bunun diyetini öder. Çünkü bunların inkârları af kapsamında olup sonuçta tazmin konusunda müslümanlar gibidirler. Böyle birini dâvetten önce öldürmek haram ise de Hanefî mezhebine göre tazmin yoktur. Çünkü düşünüp aklen Allah'ı bulma müddetini idrak ettikten sonra bunların îmândan gafil olmaları af kapsamı dışındadır. Öldürülmeleri ise ehl-i harbin kadınlarının öldürülmesi gibidir. İslâm ülkesine hicret etmeyip dâr-ı harpte İslâm ahkâmını bilmeyen müslüman mâzurdur. Kendisine dâvet ulaşmamış olup müslüman olduğu halde bilmediği için bir müddet namaz kılmayan, oruç tutmayan kimse daha sonra bunları kaza etmez. Çünkü dâr-ı harp İslâm hükümlerinin yaygın bir biçimde bilinebileceği bir yer değildir. Zımmî böyle değildir. Bu kimse dâr-ı İslâm'da müslüman olunca namazın farz olduğunu bilmese bile öğrendiği andan itibaren ilk müslüman olduğu dönemden başlayarak namazını kaza etmesi gerekir. Çünkü bu kimsenin İslâm ülkesinde namazın farz olduğunu sorarak öğrenmesi mümkündür. Sormaması ve bilmemesi özür sayılmaz.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Bu beyândan ortaya çıkan durum şudur: Kendisine dâvet ulaşmayan kimse iki durum üzeredir. Bu kişiye ya delilleri düşünüp Allah'ın birliğini bilecek kadar bir mühlet verilmiş yahut verilmemiştir.

İkinci durumda mâzûrdur, birinci durumda mâzûr değildir. Bu konuda tam şer'î bir îmân hâsıl olmasa da sadece Allah'ın varlığı ve birliği fikri yeterlidir. Bunun için haberde "kim Allah'ın ortağı olmadığını bilerek ölürse cehennemden kurtulur" şeklinde "Allah'ı bilirse" buyrulup "Allah'a inanırsa" şeklinde buyrulmamıştır. Bu da delâlet etti ki kim şirk şaibesi olmadan Allah'ı bilirse cehennemden kurtulur. Şer'î îmânın mânâsı peygamberlerden birine uymaktır. Fetret ehlinin halleri buna kıyas edilmelidir. Şâyet bunlar tevhîdi ve îmânın asıl prensiplerini ihlal etmemişlerse mâzûrdurlar.

Öyleyse "cehennem ehli çağlar boyu cehennemde kaldıktan sonra artık cehennemde kimse kalmayacaktır" diyenlerin sözü haktır. Zira âsî müminlerin bulunduğu cehennemin en üst tabakası, oradaki insanlar çağlar boyu cezalarını çekip cehennemden çıkınca sonuçta o tabaka boş kalacaktır. Yâni -ister îmânı şer'î olsun, ister olmasın- kalbinde dane ağırlığında îmân, mârifetullah bulunan herkes sonunda cehennemden çıkacaktır. Sonuçta sadece mârifet ehli olanlar bile tekfir edilemez ve kâfir sayılamazsa, kâfir olduğuna açık yahut gizli hiçbir delil bulunmayan şer'î îmânla îmân etmiş bulunan kıble ehli müminler nasıl tekfir edilip kâfir sayılabilir ki?

Molla Câmî, *Silsiletü'z-zeheb* adlı eserinde şöyle demiştir:

Kimin ehl-i kıble olduğunu,
Hz. Peygambere (s.a.) îmân ettiğini bildikten sonra,
Onda ilim ve amel bakımından yüz bidat,
Hata ve yanlışlık da görsen,

Onu serzenişten dolayı tekfîr etme,
Onu ehl-i nârdan sayma.
Eğer bir kimsenin de sabah akşam
Din yolunda yürüyen sâlihlerden olduğunu görürsen,
Allah Resûlü'nün cennet-i me'vâ ile müjdelediği bir kimse değilse,
Yakîn bir ilimle onu cennet ehlinden sayma,
Onun son gününden emin olma.

Şeyh Alâuddevle *"Urve"* kitabında şöyle demiştir: Bütün İslâm fırkaları kurtuluş ehlidir. Peygamber (s.a.)' in: *"Ümmetim 73 fırkaya ayrılacak; biri hariç hepsi cehennemde olacak, işte o bir fırka fırkay-ı nâciyedir"*[19] sözündeki kurtulacak olan fırka şefaatsiz olarak kurtulacak olan demektir.

وَاِذَا قِيلَ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ مَا نَدْرِى مَا السَّاعَةُ اِنْ نَظُنُّ اِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ ﴿٣٢﴾

32. «Allah'ın vaadi gerçektir, kıyâmet gününde şüphe yoktur» dendiği zaman: Kıyâmetin ne olduğunu bilmiyoruz, onun bir tahminden ibaret olduğunu sanıyoruz; *(onun hakkında)* kesin bir bilgi elde etmiş değiliz, demiştiniz.

"Allah'ın" gelecek önemli işlerle ilgili *"va'di gerçektir,"* vukûu kesindir. Allah'ın vaad ettiği şeylerin en meşhuru olan kıyâmet *"sâ'atinin geleceğinde"* onun vukûunu, sâdık muhbir haber verdiği için ve varlığına bir çok şâhidler mevcut olduğu için *"şüphe yoktur" dendiği zaman:"* ey dirilişi inkâr eden kâfir ve zındıklar, siz azgınlıkta iyice ileri gittiğiniz için, onu garipseyip yadsıyarak *"Sâ'at nedir, bilmiyoruz, (onu) sadece (bir kuruntu) sanıyoruz biz ona"* kıyâmetin mümkün olduğuna kesin *"inanmıyoruz" demiştiniz ha?!"*

Bu ifâdenin zâhiri bir şeyi kendinden istisna etmektir. *Fethurrahman'*da şöyle denilmiştir: "Yâni bizim şek ve şüpheden başka bir inancımız yoktur. Zan tercih sıfatıyla şüphenin iki tarafından biridir. Zan yakin ve kesin inanç mânâsına da gelir. Mutlak zannın mukabili ise istîkândır. Bundan dolayı burada *"biz ona kesin inanmıyoruz"* yâni biz kıyâmetin kopmasının mümkün olduğuna kesin inanmıyoruz" demektir. Yâni; kıyâmette yeniden diriltilme hususunda bir yakînimiz yoktur.

Belki de bunlar 24. âyette beyân edilen; ***"Ne varsa dünya hayatımızdır başka bir şey yoktur"*** diyenler, değildir. Bunlardan bazıları dirilişi ve kıyâmeti kesin olarak kabul etmez ve reddeder. Bunlar 24. âyette anlatılanlardır. Bazıları da dirilişe dâir birçok delilleri Peygamber (s.a.)'den duyup işittikleri için sadece şüphe içindedirler. Bunlar da bu âyette anlatılanlardı.

Ta'rifât kitabında şöyle denmiştir: Zan, zıddına ihtimal olan üstün inançtır. Zan kelimesi kesin inanç ve şüphede kullanılır. Yakîn ise nazar ve istidlâl ile şek ve şüpheyi

ortadan kaldırarak kesin bilgi sahibi olmaktır. Bundan dolayı kadîm olan Allah'ın ilmine, yakîn denilmez. Yine zorunlu ilimlere de yakîn denilmez. Çünkü, "Ben göğün üstümde olduğuna kesin inanıyorum ve biliyorum" denilmez.

Akıllı insan Allah'ın haber verdiği bu önemli işlerde şüphe etmemeli, bunlara tam ve kesin olarak inanmalıdır.

*Mesnevî'*de şöyle denmektedir:

Vaadler vardır, gerçektir, gönül alıcıdır.
Vaadler vardır, mecâzîdir, elem vericidir.
Kerem sahiplerinin vaadleri, yürüyüp giden bir hazinedir.
Ehil olmayanların vaadleriyse ruha eziyettir.

Allah'tan daha doğru sözlü kimse olmadığı şüphesizdir. Allah'ın va'di kesin inanç sahibi olan müminlerde bir sevinç, sürur ve mutluluk vesilesidir. Zira müminler her ne kadar kıyâmetten ve onun dehşetli hallerinden korku ve endişe içinde olsalar da yine Allah'ın geniş rahmetini umarlar. Allah'ın bu geniş rahmetine de ancak kıyâmetin kopmasıyla ulaşabilirler. Zira cennete girmek, onun derecelerine ulaşmak ve cennet nimetlerine kavuşmak hep kıyâmetin kopmasına bağlıdır.

Yakînin mertebeleri vardır:

İlme'l-yakîn: Kesin ve isabetli bir fikir, istidlâl ve bâtınî idrak ile hâsıl olan ilimdir. Gaybe kesin inanmış olan âlimlere mahsus bir ilimdir. Bu ilmî mertebe ancak mukaddes ruhlarla münasebetle artar.

Ayne'l-yakîn: Ayn'ın ancak yakîn mertebesi vardır. Bu da mâlum olan müşâhedeyle hâsıl olur. Bu mertebe ancak ikilik perdesinin zâil olmasıyla artar, bu sefer "ayn" hak olur.

Hakke'l-yakîn: Bu mertebenin artması bundan sonra bir daha perdenin gelmemesidir. Ayne'l-yakîn evliyâ, hakke'l- yakîn enbiyâ içindir. Ancak hakke'l-yakîn'in bâtını ki bu hakikatü'l-yakîn'dir. Bu mertebe yalnız Peygamberimiz (s.a.)'e mahsustur. Bu mertebeler, ancak ciddi mücâhedeyle elde edilir.

Meselâ devamlı abdestli olmak, az yemek, çok zikretmek, göklerin ve yerin melekûtunu düşünerek sükût, farzları ve sünnetleri edâ, hak ve farz olanlardan başka her şeyi terk etmek bunlardandır. Az uyumak, mal ve eşyayı azaltmak, helal yemek, doğru sözlü olmak, kalben hep Allah'ı murâkabe halinde olmak bunlardandır. İşte bütün bunlar muayene ve müşahede anahtarlarıdır. Bunların hepsi Peygamberimiz (s.a.)' in şeriatının prensiplerindendir. Öyleyse o peygambere söz ve fiillerde uymak lazımdır.

Bâyezid Bistâmî (k.s) şöyle dedi: "Rûhum bütün melekûtu geçti, cennet ve cehennem ona gösterildi de hiçbir şeye iltifat etmedi. Rûhuna ulaşıp da selam vermediği hiçbir peygamber olmadı. Hz. Peygamber (s.a.)'in tertemiz rûhuna ulaştığımda orada ateşten binlerce sonu olmayan umman, binlerce nûrdan perde gördüm. Eğer bu ummanların ilkine dahi ayak koyacak olsaydım şüphesiz yanardım. Bu heybetten dolayı öyle

kendimden geçtim ki benden hiçbir şey kalmadı. Bununla beraber Hakk'a ulaştım, fakat Hz. Muhammed (s.a.)'e ulaşmaya cesaretim yoktu. Yâni herkes kendi miktarınca Allah'a ulaşabilir, çünkü Hak onlarla birliktedir. Hz. Muhammed (s.a.) ise onların önlerinde yüce bir meclistedir. Şüphe yok ki "Lâ ilâhe illallâh" vadisinden geçmeden "Muhammedün Resûlullah" vadisine erişemezsin. Gerçekte ise her iki vadi de birdir.

Bâyezid sonra şöyle dedi: "Allah'ım! Ben her ne gördümse o bütünüyle bendim, (ben kaldıkça) benden sana ulaşmaya bir yol yoktur. Beni benim varlığımla bırakma, şimdi benim ne yapmam gerekir?" Ona şöyle bir ferman geldi; "Ey Bâyezid! Bu senin kendinden kurtulman ve dostumuz Hz. Muhammed (s.a.)'e tâbi olmana bağlıdır. Onun ayağının tozunu gözüne sürme yap ve ona tâbi olmaya devam et."

Şu husus ortaya çıktı ki tasdik ne kadar kuvvetli, mütâbaat ne kadar tam ve kâmil olursa Allah'a yakınlık daha fazla olur. İşte bundan kâfirlerin ve inkâr ehlinin Allah'a olan uzaklığı daha iyi anlaşılmıştır. Yüce yaratıcı Allah'a sığınırız.

وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٣٣﴾

33. Yaptıklarının kötülükleri onlara görünmüş, alay edip durdukları şey onları kuşatmıştır.

"Yaptıklarının kötülükleri onlara" kâfirlere âhirette *"göründü."* Onlar kötü amellerinin gerçek ve çirkin sûretini ve bu işlerinin vahim akıbetini gördüler *"ve alay edip durdukları şey"* ceza ve azap *"onları kuşattı."*

Bu ifâde, sıfatın mevsûfuna muzâf olması kabilindendir. Yâni onların kötü amelleri, çirkin ve aslî sûrette ortaya çıktı ve onlar bu kötülüklerinin vahim akibetlerini gördüler. Burada kötülüklerden murad, şirk ve mâsîyetlerdir. Öyleki tabiat ve nefisler onlara meylediyor, onları güzel görerek arzuluyordu. Sonra kıyâmette aslî sûretleri ile çirkin bir şekilde ortaya çıkacaktır.

İşte haram, domuz sûretinde; hırs, fare ve karınca sûretinde; şehvet, merkep ve serçe sûretinde; gadab, pars ve aslan sûretinde; kibir, panter sûretinde; cimrilik, köpek sûretinde; kin, deve sûretinde; dil ile başkalarına eziyet etmek, yılan sûretinde; yeme, içme ve uykuda oburluk, manda ve sığır sûretinde; kendini beğenme, ayı sûretinde; livata, fil sûretinde; hilebazlık, tilki sûretinde; gece hırsızlığı, sansar ve gelincik sûretinde; riya ve haksız dava, karga, saksağan ve baykuş sûretinde; oyun, eğlence, horoz sûretinde; faydasız düşünce, bit ve pire sûretinde; ölüye ağlamak, cırcır ve ağustos böceği sûretinde; amelsiz ilim, kuru ağaç sûretinde; hak yoldan dönmek, yüzü enseye dönmüş olduğu sûrette ortaya çıkacaktır. Böyle daha başka amellerin çeşitlerine göre muhtelif ve değişik sûretlerde tezahür edecektir. Âhirette insanların karşısına "semere" olarak çıkan her şey onların kötü amelleriyle dünya tarlasına ektikleri ekindir. Burada yaptıkları kötülüklerden murad, onların cezaları da olabilir. Zira kötülüğün

cezası yine kötülüktür. Ceza, sebebinin ismiyle isimlendirilmiştir.

Ebû Hayyân şöyle demiştir: Bu "حَاقَ" kelimesi yalnız nahoş şeylerde kullanılır. "حَاقَ يَحِيقُ حَيْقًا وَ حُيُوقًا وَ حَيَقَانًا" denilir. "Onu kuşattı" demektir. "اَحَاقَ" gibidir. "Hayk", "kişinin kötü işinin insanı kaplaması"dır.

وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنْسٰيكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَٓاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا وَمَأْوٰيكُمُ النَّارُ وَمَا
لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٣٤﴾

34. Denilir ki: Bu güne kavuşacağınızı unuttuğunuz gibi biz de bugün sizi unuturuz. Yeriniz ateştir, yardımcılarınız da yoktur!

"Ve" hak tarafından kendilerine şöyle "denildi: *"Siz, bu gününüzle"*, kıyâmet günüyle *"karşılaşmayı"*, îmân ve amel-i sâlih ile o güne hazırlanmayı terk ederek dünyada *"nasıl unuttunuzsa biz de bugün sizi unuttuk"*, unutulanın terk edilmesi gibi sizi azapta terk ettik. *"Yeriniz ateştir"*, cehennem ateşidir. Sizi bu cehennemden kurtaracak *"Hiçbir yardımcınız da yoktur!"*

Burada hitap zamirinde "istiârey-i mekniyye" vardır. Onları azapta terk etme ve onlara aldırmama da, unutulan işe benzetilmiştir. Karinesi ise nisyan yâni unutmadır. "Likâ" kelimesinin "yevm" kelimesine muzâf olması, mastarın zarfına muzâf olması kabilindendir. Yâni "siz Allah'a kavuşmayı ve onun bu günde sizi cezalandıracağını unuttunuz" demektir. "Yevm", mefûlubih mecrasına getirilimiştir. "Yevm", "kavuşulan şey" sayılmıştır. Bu kavl-i ilâhî şuna işâret etmektedir: "Bunlar dünya tarlasına nisyan tohumu ektiler, bu tohum âhirette nisyan meyvesi verdi."

Kötülük ediyorsan iyilik bekleme,
Ilgın ağacı asla üzüm meyvesi vermez.
Zakkum ağacını canla beslesen de,
Ondan meyve yiyeceğini zannetme.
Zehirli ağu ağacı hurma vermez,
Hangi ağacın tohumunu ektiysen onun meyvesini bekle.

Sizin merci ve mekanınız cehennemdir. Zira cehennem bizi unutanların, cennet de bizi hatırlayanların yeridir. Sizden hiç birinizin sizi cehennemden kurtaracak tek bir yardımcısı yoktur.

ذٰلِكُمْ بِاَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا وَغَرَّتْكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا ۚ فَالْيَوْمَ
لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٣٥﴾

35. Bunun böyle olmasının sebebi şudur: Siz Allah'ın âyetlerini alaya aldınız, dünya hayatı sizi aldattı. Artık bugün ateşten çıkarılmayacaklardır ve onların *(Allah'ı)* hoşnut etmeleri de istenmeyecektir.

Bu azap *"Böyledir, çünkü siz Allah'ın âyetlerini"* düşünüp kabul ederek boyun eğmediniz, *"eğlence yaptınız; dünyâ hayâtı sizi aldattı."* Siz dünya hayatından başka hayat olmadığını zannettiniz. *"Artık bugün onlar ne ateşten çıkarılırlar ve ne de kendilerinden Allah'ı memnun etmeğe çalışmaları istenir."*

Burada hitaptan gâibe dönmek, onları küçümseyerek hitap rütbesinden düştüklerini bildirmek içindir. Yahut onları hitap makamından cehennemin derin karanlıklarına nakletmek içindir. Yâni onlardan itâat edip rablerini razı ve memnun etmeleri istenmez. Çünkü bunun vakti geçmiştir. Bu kavl-i ilâhîde şuna işâret edilmektedir; Allah Teâlâ muhlis kullarına bazı âyetlerini izhar etti. İnkâr ehli her zamanki adetleri üzere onlarla alay ettiler ve onları dünya hayatı aldattı. Çünkü onlar Allah Teâlâ'nın: ***"Dünya hayatı sizi aldatmasın"*** (Lokman, 31/33) vasiyetini kabul etmediler. Artık bugün kahr-ı ilâhî cehenneminden çıkarılmazlar. Zira onlar oraya hırs ve şehevât yoluyla girdiler. Kendilerinden îmân ve amel-i salih yoluyla cennete geri dönmeleri de istenmez. Cennetü'l-me'vâ'nın eyvânı üzerine şöyle yazılmıştır: "Her kim dünyanın işve ve edâsını satın aldıysa vay onun başına!"

فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَرَبِّ الْاَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٦﴾

36. Hamd, göklerin Rabbi, yerin Rabbi bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

"Hamd, göklerin Rabbi, yerin Rabbi ve bütün âlemlerin", ruhlar, cisimler, zatlar ve sıfatlardan ibaret olan bütün âlemlerin *"Rabbi olan Allah'a mahsustur."*

O'ndan başka hiç kimse, hamde hak kazanamaz. "Rab" kelimesinin tekrar edilmesi, tekîd için ve Allah Teâlâ'nın bütün bu âlemlerin her birine olan rablığının asalet yoluyla olduğunu bildirmek içindir.

وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣٧﴾

37. Göklerde ve yerde azamet yalnız O'nundur. O, azîzdir, hakîmdir.

"Göklerde ve yerde ululuk", azamet, kudret, saltanat ve izzet *"yalnız O'na âiddir."* Zira bunların eserleri göklerde ve yerde zâhir olmaktadır. *"O, azîzdir"*, hiç yenik düşmez, *"hakîmdir."* Her hüküm ve takdirinde hikmet sahibidir. Öyleyse O'na hamd ediniz. Çünkü hamd O'na mahsustur. O'nu yüceltiniz, çünkü ululuk O'na mahsustur.

O'na itâat ediniz, çünkü O, her şeye galiptir. Her işinde yüce hikmetler vardır.

"Semavât ve arz" kelimelerinde zamir mevkiinde ism-i zâhir getirilmesi kibriyânın şânını tâzim içindir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Elbette Allah'ın üç esvâbı vardır; izârı izzet, ridâsı kibriyâ, gömleği rahmettir. Kim Allah'tan başkasından izzet beklerse, Allah onu zelil eder."* İşte Allah Teâlâ âyet-i celîlede, ***"(Azabı) tat, zira sen kendince üstündün, şerefliydin"*** (Duhân, 44/49) buyurmuştur. Kim kibrederse Allah ile münâzaa etmiş olur. Allah Teâlâ hadis-i kudsî'de şöyle buyurmaktadır: "*Benimle münâzaa edeni Cennete girdirmem uygun düşmez. Kim insanlara merhamet ederse Allah da ona merhamet eder*."[20] İşte bu insan Allah Teâlâ'nın uygun merhamet gömleğini giymiş demektir.

Yine bir hadis-i kudsîde Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *"Kibriyâ (ululuk, yücelik) benim ridâm, azamet (büyüklük) benim izârımdır. Bunlardan birinde benimle münâzaa edeni cehenneme atarım."*[21] Kul Allah Teâlâ'nın ahlâkıyla ahlâklanmalıdır. Fakat bu iki ahlâk ile ahlâklanmak muhaldir. Çünkü bunlar ezelî ve ebedîdirler. Bunlarda bir değişim olmaz. Kulun ahlâkı ise değişim gösterir. Onun bir başlangıcı ve sonu vardır. Yine kulun bir îcâd ve iâde edeni vardır.

Bazı büyükler şöyle demiştir: Allah Teâlâ kendi zâtını "izâr ve ridâ" ile vasıflayıp "kamîs ve serâvîl" ile vasıflamamıştır. Çünkü bu izâr ve ridâ, dokuma olsalar da dikme değillerdir. Bunlar basit olmaya daha yakındırlar. Son ikisi ise dikme olup bunlar mürekkeptirler. İşte bundan dolayı ihramda erkeğe dikişli elbise giymek haram olmuş, kadına haram olmamıştır. Çünkü erkek her ne kadar mürekkep olan şeylerden yaratılmış ise de yine de basit olmaya daha yakındır. Kadın ise kesin olarak erkeğe âid olan şeyden yaratılmıştır. Basit olmaktan uzaktır. Dikişli olan mürekkeptir. Kadına, "sen aslın üzere kal, erkeğe katılma" denilmiş oldu. Erkeğe de, "sen de terkîbinden terfî et" denilmiş oldu.

Hamdin kibriyâ üzerine takdim edilmesinde şuna işâret edilmektedir: Hamd edenler Allah'a hamd ettikleri zaman, Allah Teâlâ in'am ve ihsanıyla onların yapmış oldukları bu hamdden pek yüce ve büyüktür. Bilakis Allah Teâlâ bütün hamdedenlerin hamdinden büyüktür. Allah'ın nimetleri de bütün şükredenlerin şükründen büyüktür.

Bazı ârifler şöyle demiştir: "Bil ki tekbir, Rabbini tüm yön, değişim, dönüşüm ve mertebelere göre çeşitlilik arz eden ilmî ve itikâdî taayyünât kayıtlarından tenzih etmendir." Yine tekbir senin rabbini diğer hasr ve tayin ahkâmından, bu zikredilenlerden zâhir ve bâtın olandan tenzih etmendir. Öyle ki onları, ancak meşrû ibâdet sırlarını ve Rabbânî hazrete kevnî yöneliş sırlarını bilen bilir.

Benim namazımın her tekbirinin mânâsı şudur: Allah Teâlâ kullara taallük eden değişim, dönüşüm, mertebe ve kevnî taayyünâtla kayıtlanmaktan pek büyük, yüce ve münezzehtir.

Şeyhulislâm Hâherzâde şöyle demiştir: "Allahu Ekber"in mânâsı yâni "Allah bu kadar ibâdetle hakkı edâ edilmekten büyüktür. Bilakis O'nun hakkı daha yücedir" demektir. Nihâyet melekler: "Yâ Rabbi! Sana hakkıyla ibâdet edemedik" derler."

Câmiu'l-muzmarât kitabında şöyle denilmektedir: "Tekbirin mânâsı; "Allah her şeyden büyüktür" demektir. Bilakis Allah'tan başka her şey Allah'ın kudret nurlarından bir nurdur."

Hikaye edildiğine göre **Cüneyd Bağdâdî** (k.s.) hazretlerinin yanında bir adam aksırıp "*elhamdülillah"* dedi. Cüneyd Bağdâdî adama, Kurân'a muvâfık olarak *"elhamdü lillahi rabbi'l-âlemin"* demesini söyledi. Adam, "âlem var mı ki Allah ile beraber zikredilsin" dedi. Buna göre "Allahü Ekber" demek yâni "Allah his ve organların O'na ulaşmasından, O'nun kudret ve celalinin akıl ve kıyas ile idrak edilmesinden büyüktür" demektir. Bilakis O'nun celalinin mahiyetini, başkasının idrak etmesinden pek yüce ve büyüktür. Zira Allah'ı hakkıyla yine ancak Allah bilir.

Bazı fazilet ehli insanlar şöyle demiştir. Sahih olan şudur ki ism-i tafdîl Allah'a ıtlak edildiği zaman mânâ bakımından, "elif lâm"la mârife menzilesindedir. Yâni "Allahu ekber" demek, "Allahu huvel ekber" demektir ki "en büyük yalnız Allah'tır" demek olur. Bu durumda burada bir "min" takdir edilmesi de câiz değildir. Çünkü bu durum kibriyâlıkta başkasının Allah'a ortak olmasını gerektirir. Allah Teâlâ ise sıfatlarından herhangi birinde başkasının O'na ortak olmasından pek yüce ve münezzehtir. Bu nasıl tasavvur edilebilir ki Allah'tan başkasında kibriyâ yoktur.

Bilakis Allah'tan başkasının şiârı tam bir küçüklük olup kibriyâ ve azametle muttasıf olmak bir yana, Allah'a tam bir ihtiyaç söz konusudur. Allah'tan başkasının kibirlenmesi, kötü ahlâkın en kötülerindendir. Allah Teâlâ kendi ahlâkının kemâli olan bir sıfatta bile başkasının O'na ortak olmasından pek yüce ve münezzehtir. Bir de kullar için bir tenkid ve yerme konusu olan sıfatta başkasının kendisine ortak olması hiç düşünülemez. Bilakis Allah hakkında ism-i tafdîl, ziyâde mübâlağaya ve mutlak kemâle delâlet eder. Öyle ki bu hususlarda hiçbir kimsenin Allah'a ortak olması tasavvur edilemez.

Peygamberimiz (s.a.) her iki bayram namazında zâid tekbirler alır. Bunları bazan altı tekbir, bazan daha fazla olarak icrâ ederdi. Bunun sırrı şudur; Arap kabileleri bayramlarda toplanıp bir araya gelir, Peygamberimiz (s.a.)'in cemâlini mütâlaa etmeye ve ona son derece tâzim etmeye daha bir ihtimam gösterirlerdi. Peygamberimiz (s.a.) bu zâid tekbirlerle kibriyâlığı kendi nefsinden nefy/yok edip Allah'a isbat ederdi. Böylece tekbir getirmekle kendisinde tam bir gönül rahatlığı hâsıl olurdu.

Keşfu'l-Esrâr'da şöyle denilmektedir:

"Ömer bin Abdülazîz'in kulağına; "senin oğlun bir yüzük yaptırmış, bin dirheme bir taş satın alarak yüzüğe kaş yapmış" şeklinde bir haber ulaştı. Ömer b. Abdülazîz ona şöyle bir mektup yazdı: "Ey oğul! Duydum ki kaşı için taşına bin dirhem verdiğin bir yüzük yaptırmışsın. Eğer benim rızamı istiyorsan o yüzüğün kaşını sat ve o parayla bin aça yemek ver. Bir parça gümüşten kendine bir yüzük yap ve onun üzerine şöyle yaz; kendi kıymet ve değerini, kendi haddini bilen kimseye Allah rahmet etsin." Çünkü büyüklük, Celâl sahibi Allah'ın sıfatıdır."

Büyüklük ve benlik ancak ona yaraşır,
Çünkü saltanatı kadîm, zâtı her şeyden ganîdir.
Birinin başına tâlih tacını giydirir;
Bir diğerini tahtından kara toprağa indirir.
Hüküm kılıcını tehdidle çekecek olsa,
Kerrûbî meleklerin kulakları işitmez, dilleri söylemez olur.
Büyükler büyüklüklerini başlarından çıkarmış,
O'nun lütuf, yücelik dergâhına bırakmışlardır.
Bu yakîn sayesinde hayâl perdeleri yırtılır,
Arada celâl perdesinden başka bir perde kalmaz.

Azamet hicâbından ve kibriyâ ridâsından başka bir şey kalmaz. Bunlar ise hiç kalkmayıp ebedîdirler. Yoksa insanın varlığı ortadan kalkıp hemen yokluğa intikal eder. Bunu zevk ve vicdan ile bilmelisin.[22]

---

[17]. Aclûnî, I, 309.
[18]. Deylemî, hadis no: 1523.
[19]. es-Sünenü'l-Kübrâ li'l-Beyhakî, c.10, s.208
[20]. el-Müstedrek ale's-Sahîhayn li'l-Hâkim, c.8, s. 357; es-Suyûtî, Cem'u'l-Cevâmi', c. 1, s.7809
[21]. Sünen-i Ebî Dâvûd, c.4, s.102; Sünen-i İbn Mâce, c.5, s.595; Müsned-i Ahmed, c.15, s.119
[22]. Câsîye suresinin tefsiri 1113 senesinde Ramazanın 14'ünde (12 Şubat 1702) tamamlanmıştır.

سُورَةُ الْاَحْقَافِ

46- AHKAF SÛRESİ

Âd kavminin yaşadığı bölgede rüzgârlar,
«ahkâf» denen kum tepeleri meydana getiriyordu.
İçinde bu kavmin yaşadığı bölge ve
kum yığınlarından söz edildiğinden sûre "Ahkâf" adını almıştır;
Mekke'de inmiştir; 35 âyettir.

BEN SADECE
APAÇIK BİR UYARICIYIM

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ مَا خَلَقْنَا
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَٓا اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُسَمًّىۜ وَالَّذِينَ
كَفَرُوا عَمَّٓا اُنْذِرُوا مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
اَرُونِى مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْاَرْضِ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِى السَّمٰوَاتِۜ اِيتُونِى
بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هٰذَٓا اَوْ اَثَارَةٍ مِنْ عِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤﴾ وَمَنْ
اَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُٓ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ
وَهُمْ عَنْ دُعَٓائِهِمْ غَافِلُونَ ﴿٥﴾ وَاِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ اَعْدَٓاءً
وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ ﴿٦﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ
الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُمْۙ هٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌۜ ﴿٧﴾ اَمْ يَقُولُونَ
افْتَرٰيهُۜ قُلْ اِنِ افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِى مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔاۜ هُوَ اَعْلَمُ بِمَا
تُفِيضُونَ فِيهِۜ كَفٰى بِهِ شَهِيدًا بَيْنِى وَبَيْنَكُمْۜ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ
﴿٨﴾ قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ وَمَٓا اَدْرِى مَا يُفْعَلُ بِى وَلَا بِكُمْۜ
اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰٓى اِلَيَّ وَمَٓا اَنَا اِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٩﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ
كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِٓى اِسْرَٓائِيلَ عَلٰى مِثْلِهِ
فَاٰمَنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Ha. Mîm.

2. Bu Kitap aziz ve hakîm olan Allah tarafından indirilmiştir.

3. Gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları biz, şüphesiz yerli yerince ve belli bir süre için yarattık. İnkâr edenler, uyarıldıkları şeylerden yüz çevirmektedirler.

4. De ki: Söylesenize! Allah'ı bırakıp taptığınız şeyler yeryüzünde ne yaratmışlar; göstersenize bana! Yoksa onların göklere ortaklıkları mı vardır? Eğer doğru söyleyenlerden iseniz, bundan evvel *(size indirilmiş)* bir kitap yahut bir bilgi kalıntısı varsa onu bana getirin.

5. Allah'ı bırakıp da kıyâmet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek şeylere tapandan daha sapık kim olabilir? *(Oysa)* onlar, bunların tapmalarından habersizdirler.

6. İnsanlar bir araya toplandıkları zaman *(müşrikler)* onlara *(tapındıklarına)* düşman kesilirler ve onlara kulluk ettiklerini inkâr ederler.

7. Âyetlerimiz onlara açıkça okunduğu zaman hakikat kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler: «Bu, apaçık bir büyüdür» dediler.

8. Yoksa «Onu uydurdu» mu diyorlar? De ki: Eğer ben onu uydurmuşsam, Allah tarafından bana gelecek şeyi savmaya gücünüz yetmez. O, sizin Kur'ân hakkında yaptığınız taşkınlıkları çok daha iyi bilir. Benimle sizin aranızda şâhid olarak O yeter. O, bağışlayan, esirgeyendir.

9. De ki: Ben peygamberlerin ilki değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyarım. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım.

10. De ki: Hiç düşündünüz mü; şâyet bu, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz, İsrailoğullarından bir şâhid de bunun benzerini görüp inandığı halde siz yine de büyüklük taslamışsanız *(haksızlık etmiş olmaz mısınız)*? Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Bu "Hâ mîm" sûresidir. Bazıları şöyle demiştir: "Hâ" tevhid ehlinin himayesine, "mîm" Allah Teâlâ'nın ziyadesiyle onlardan razı olduğuna işârettir. O ziyâdelik ise Mevlâ'nın mübarek cemaline bakmak ve onu seyretmektir. Diğer bazıları şöyle demiştir: Bunun mânâsı şudur: "Ben inâyet ehlinin kalplerini himaye edip onları her türlü kuruntu ve vesveselerden korudum. Artık onların gönüllerinde dinin gerçekliğini gösteren deliller parıldayıp kesin inanç nuru ortaya çıktı."

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Burada Kur'ân'ın ölülere hayat olduğuna işâret edilmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü yahut arzın parçalandığı yahut ölülerin konuşturulduğu bir Kur'ân olsaydı (inanırdık dediler)."*** (er-Ra'd, 13/31)

Yine aynı şekilde ölü kalplerin de hayat bulması Kur'ân'ladır. Çünkü Kur'ân, ilimler, mârifetler ve hikmetler, kalpler, ruhlar ve sırlar için hayattır. Yine aynı şekilde burada Allah Teâlâ'nın en güzel isimlerine de işâret edilmektedir. Zira "hâ" ve "mîm" orta ebced hesabına göre 99' dur. Yine burada Allah Teâlâ'nın Âdem (a.s.)'ı yarattığı yedi sıfata işâret edilmektedir. Bunlar hayat, ilim, kudret, irade, işitmek, görmek ve kelamdır.

"Hâ" hayatın hâ'sı "mîm", kelamın mîm'i olup ilk ve son sıfatla hepsine işâret edilmiştir. Yâni Allah Teâlâ Kur'ân'ı en güzel isimlerinin ezberlenip okunması ve korunması, yüce sıfatlarının bilinmesi ve yüce ahlâkı ile ahlâklanılması için indirmiştir.

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾

2. Bu Kitap aziz ve hakîm olan Allah tarafından indirilmiştir.

"Kitâbın", bu sûreye ve diğer sûrelere şâmil olan Kur'ân'ın "*indirilişi azîz, hakîm olan Allah tarafındandır."* Allah tarafından olan ise hak ve doğrudur. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir ki? Azîz olan, Allah tarafından olan, gerek nazmı ve gerek mânâları bakımından, diğer bütün kitaplara azîz ve gâliptir. Bu zâhir ve bâtın erbabına açık bir delildir. Hâkim olan Allah tarafından gelen şeyde hikmetler vardır. Çünkü Allah hikmetsiz ve maslahatsız iş yapmaz.

Yâni bu sûreye ve diğer sûrelere şamil olan Kur'ân *"Allah tarafındandır."* Bir biri ardına kitap göndermek Allah tarafındandır. Allah tarafından olan hak ve doğrudur. Zira Allah Teâlâ ***"Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir ki?"*** (Nisa, 4/122) buyurmaktadır.

مَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَٓا اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُسَمًّىۜ
وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا عَمَّٓا اُنْذِرُوا مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾

3. Gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları biz, şüphesiz yerli yerince ve belli bir süre için yarattık. İnkâr edenler, uyarıldıkları şeylerden yüz çevirmektedirler.

"Biz gökleri, yeri ve" göklerde ve yerde olanları, bunlardan birer parça olmaları ve bu cüz'îlerin göklerde ve yerde bulunmaları bakımından *"ikisi arasında bulunanları",* ateş, hava, bulut, yağmur, çeşitli kuşlar ve benzerlerini *"ancak gerçek ile"* doğru bir hedefe, maksada ve yüce bir hikmete *"ve belli bir süreye"* yâni herkesin işinin nihâî olarak varacağı kıyâmet gününe *"göre yarattık."*

"İnkâr edenler", Mekke müşrikleri, kıyâmet gününe ve onun dehşetli hallerine îmân ve amel ile hazırlanmayı terk ederek *"uyarıldıkları şeyden yüz çevirmektedirler."*

İşte Allah, yeri, mükelleflerin amel etmeleri için bir karargâh yaptı ve onlara kıyâmet günü yaptıklarının karşılığını verecektir. Abes ve bâtıl bir şey yoktur. Var olan her şeyin bir varlık hikmeti de vardır. Bütün varlık âlemi hepsi Allah'ın kelimâtıdır.

Her kelimenin bir dış yüzü vardır ki sûretidir. Ve iç yüzü vardır ki mânâdır. Bu durum böyle derinlemesine yedi bâtın devam eder.

Haberde şöyle gelmiştir: Her hakkın bir hakikati vardır. Varlığın hepsi haktır. Hatta hiç mânâsı olmayan bir takım kelimeler konuşmak bile haktır. Yâni vardır, mevcuttur. Burada bâtıl olan, bu lüzumsuz kelimelerin altında bulunan mânâdır. Meselâ Zeyd ölmediği halde bir kişinin "Zeyd öldü" demesi bu kabildendir. Zira bu kelimenin harfleri haktır. Çünkü kelime vardır, mevcuddur. Burada bâtıl olan henüz ölmediği halde "Zeyd öldü" denilmesidir. İşte bu, söylenen sözün altında bulunan mânâdır.

Buna göre dünya haktır. Hakikati ise âhirettir. Berzah/kabir âlemi dünya ile âhiret

arasında bir iletişim, irtibat ve köprü unsurudur. **Hz. Ali** kerremallahü veche'nin: "İnsanlar uykudadırlar, öldükleri zaman uyanacaklardır" sözü, işte bu kabildendir. Rüya haktır, rüyanın yorumu da haktır. Fakat bunların her biri âhirete nisbetle hayaldir. Çünkü bunlar dünyadandır. Evet, bunların hayal olmaları ve dünyadan olmaları hak olmalarıyla çelişmez. Ancak bunlar hakikat olamazlar. Bunun için Yûsuf (a.s.) şöyle demiştir: ***"Babacığım, işte bu önceden (gördüğüm) rüyanın yorumudur. Rabbim onu (hak ve) gerçek yaptı."*** (Yusuf, 12/100).

Şeyh-i Ekber **Muhyiddîn İbn Arabî** (k.s.) şöyle demiştir: "Bütün bir oluş, evren ve kâinat hayaldir, sanaldır ve hakikate nisbetle haktır." Âyetde şuna da işâret edilmektedir ki tüm yaratıklar ancak Hak Teâlâ'yı bilmek için yaratılmışlardır.

Bir hadis-i kudsî'de: *"Ben mahlûkatı bilinmek için yarattım"* buyrulmuştur. Hadis-i şerifte ise şöyle buyrulmaktadır: *"Şâyet siz Allah'ı hakkıyla bilmiş olsaydınız denizlerin üzerinde yürür batmazdınız. Sizin duâlarınızla dağlar yerinden ayrılırdı"*[23] İşte bu mârifet için, ruhların semâları, nefislerin yerleri ve bunlar arasında olan akıl, kalp ve kuvvetler yaratılmıştır.

"Belli bir süreye göre." Bu ifâde "muzâf" takdiriyle "el-hak" kelimesine mâtûftur. Yâni herkesin işinin kendisinde nihâyet bulacağı belli bir zaman takdiriyle ki bu da kıyâmet günüdür. Çünkü burada yaratmak bizzat belli bir zamanla beraber değil, kıyâmet günüyle beraberdir. Bu ifâdede bu âlemin fâni olduğu bildirilmekte olup öğüt ve kötülüklerden bir men ve engelleme vardır. Yâni "ey insanlar uyanın ve sizden ne istenip ne beklendiğini ve ne için yaratıldığınızı bir düşünün" demektir. Yine âyette şuna işâret edilmektedir: Her ârifin mârifeti için belli bir zaman vardır. Bu zamanın en çoğu bu ümmette kırk yıldır. Çünkü bu kırk yıllık süre mânevî yürüyüşün sonudur. Öyleyse kul, ilmi ve irfânıyla gururlanmamalıdır. Zira her ilim sahibinin üstünde daha bilen Allah vardır.

Her sınırın bir sonu vardır. İşler vakit ve zamanlarıyla rehin tutulurlar. Bu durum aslî fıtrat üzere bu yola girip imkân ahkâmının kendine galebe çalmasından korunan için böyledir. Yoksa insanlardan 70 sene çalışıp gayret edip gayenin yanında duramayan niceleri vardır.

Sonra bu mârifetin evveliyle sonu arasında fark vardır. Mârifetin sonunun elde edilmesi uzun zamana muhtaçtır. Hâlbuki evveli böyle değildir. Çünkü bazıları için bu durum çok kısa bir zamanda, hatta bir saniyelik bir zaman diliminde hâsıl olabilir. İşte Fir'avn'ın sihirbazları için böyle olmuştur. Zira onlar Mûsâ (a.s.)'ın mûcizesini görünce: ***"Âlemlerin rabbine inandık"*** dediler. (el-A'raf, 7/122).

Hikâye edilir ki; **İbrâhîm b. Edhem** (k.s.) mânevî yolda yürüyüp ilerlemeyi murad edince Belh'ten Merv'e kadar yürüdü. Kısa zamanda öyle mesafe katetti ki köprüden azgın deryaya düşmekte olan bir adama işâret etti, adam hemen oracıkta havada kalakaldı, ırmağa düşüp boğulmaktan kurtuldu.

Yine **Râbiatü'l-Basriyye/el-Adeviyye** Basra çarşısında dolaştırılan yaşlı bir câriye idi. Yaşlı olduğu için de kimse, ondan tarafa bakmazdı. Tüccar ve esnaftan biri acıyıp

yüz dirheme onu satın alarak âzâd etti. Râbia bu mânevî yolu tercih etti. İbâdete yönelip kendini zühd ve takvâya adadı. Aradan daha bir sene geçmemişti ki sahip olduğu mânevî makamdan dolayı kendisini Basra zâhid ve sûfîleri, kurrâlar, devrin ve bölgenin ileri gelen âlimleri ziyaret ettiler. İşte bu, hiçbir illet ve sebeple muallel olmayan, ezelî bir irâde ve kadîm bir inâyetle olmuştur.

"Rûhu'l-kuds Cebrâil eğer feyziyle yardıma yetişirse,
Hz. İsâ'nın yaptığını diğer insanlar da yapar."

Şeyh-i Ekber **Muhyiddîn b. Arabî** (k.s.) şöyle demektedir: "Benim fikir ve düşünce âlemimde amellerin yaratılması konusunda şu iki husustan hiç biri netleşmiyor. Bir topluluğun söylediği kesb/kulun ameli kazanması ile bir de diğer topluluğun söylediği kulun amelini yaratması konusu. Allah Teâlâ beni basarî bir keşif ile kendisinden önce hiçbir mahlûkun yaratılmamış olduğu ilk yaratma üzerinde durdurdu. Bana "burada karışıklık ve hayreti mucip bir durum var mı "diye sordu, ben, "hayır ya rabbî" dedim. İşte sonradan yaratılmış olarak gördüğün her şeyin durumu budur. Hiç kimsenin ve hiçbir yaratığın bu işte bir dahli ve tesiri yoktur. "İşte sebepler oluştuğu anda eşyayı yarattım. Yoksa sebeplerle yaratmam. Sonuç benim emrim üzerine olmuştur. Îsâ (a.s.)'da üflemeyi, kuşta ise oluşumu yarattım." (Bk. Âl-i İmrân, 3/49).

"İnkâr edenler, uyarıldıkları şeyden yüz çevirmektedirler." Bu âyette insanların uyarıldıkları şeyden yüz çevirmelerinin küfür ve inkâr olduğuna işâret edilmektedir. Fukahâ şöyle demişlerdir: Bir kimse Allah hakkında câiz ve uygun olmayan; mümkün ve sonradan olma, cisim ve yönde olma, zulüm, uyku, unutma, zarar görme vb. sıfatlarla Allah'ı nitelese, yahut Allah'ın isimlerinden bir isimle yahut emirlerinden bir emirle alay etse yahut Allah Teâlâ'nın vaad ve tehdidlerinden ve kesin delil ile sabit olan bir şeyi inkâr etse, kâfir olur.

Fetâvây-ı Zâhiriyye'nin sonunda şöyle denilmektedir: **İmâm Ebû Bekr Muhammed b. el-Fadl**'a: "Ben cehennemden korkmam, cenneti de ümid etmem. Ben ancak Allah'tan korkar ve Allah'ı umarım" diyen kimse soruldu. Bu zat, "kişinin cehennemden korkmam, cenneti ummam" demesi yanlıştır. Zira Allah Teâlâ kullarını cehennemden korkutmuş ve şöyle buyurmuştur: ***"Kafirler için hazırlanmış ateşten sakının"*** (Âl-i İmrân, 3/131)**.**

Bir kimseye, "Allah'ın korkuttuklarından sen de korkmalısın" dense, adam bu sözü reddederek, "korkmuyorum" dese, kâfir olur.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Âlimler şunu açıkça beyân etmişlerdir ki, sırf cehennem korkusu ve cennet ümidiyle olan îmân sahih/geçerli değildir. Çünkü bu îmân Allah'a tahsis edilmemiştir. Şâyet kişinin "ben cehennemden korkmam ve cenneti de ümid etmem" demesinden muradı "benim îmânım bunlara bina edilmiş değildir" demek ise bu kimse kâfir olmadığı gibi bilakis îmânın hakikatini elde etmiştir. Çünkü burada cehennemden sakınmak gerçekte Allah Teâlâ'dan sakınmaktır. Zira isyan ettiği takdirde tehdit ve uyarısının gereği olarak onu cehenneme sokacak olan Allah Teâlâ'dır.

Sonuçta : ***“Kâfirler için hazırlanmış ateşten sakının”*** (Âl-i İmrân, 3/131) ifâdesi “Allah’tan korkun, ona isyan etmeyin ki o da sizi cehenneme atmasın” demek olur. Evet, kişi İslâm’ın ruhuna uygun bir te’vil ve yorumla bu işin sorumluluğundan çıkmaya muktedir değilse, nassın/âyet ve hadisin zâhirini inkâr etmekle kâfir olur. En büyük günahlardan biri de kişinin müslüman kardeşine “Allah’tan kork” demesi halinde diğerinin buna cevap olarak “sen kendine bak, bunu bana sen mi emrediyorsun” demesidir.

Rivâyet edildiğine göre **Hârûn Reşîd** askeriyle beraber bir sefer halindeyken bir yahûdî, Hârûn Reşîd’e: “Allah’tan kork!” dedi. Hârûn Reşîd yahûdînin bu sözünü duyunca atından indi. Allah’ın yüce ismine ta’zim için askerler de bineklerinden indiler.

Usul kitaplarında şöyle denilmektedir: Kişi göğe dokunacağına yemin etse bunu yerine getirme vehim ihtimali olduğundan bu yemin geçerli bir yemindir. Çünkü göğe dokunulabilir. Allah Teâlâ cinlerden hikâye ederek şöyle buyuruyor: ***“Biz göğe dokunduk onu, kuvvetli bekçilerle ve ışınlarla doldurulmuş bulduk.”*** (Cin, 72/8). Sonra bunu yerine getiremeyeceği için kendisine keffâret gerekir. Günahkâr olur. Çünkü yeminden maksad, yemin edilen zâta tâzim etmek ve saygı göstermektir. Burada ise Allah’ın adına hürmetsizlik yapılmıştır.

Akıllı insan, nasihatçinin sözünü kabul etmeli, Allah’tan korkmalı ve Allah’ın adına tâzim ederek saygı göstermelidir ki Allah’ın lütuf sıfatlarına mazhar olup Allah’ın da latîf olduğunu bilmelidir. Küfür ve inkâr edip Allah’ın kahır sıfatlarına mazhar olursa, artık Allah’ın da kahhâr/kahredici olduğunu bilmelidir. Allah’tan affını, O’nun geniş lütuf ve ihsânını ve rızasını istiyoruz.

قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَرُونِى مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْاَرْضِ اَمْ
لَهُمْ شِرْكٌ فِى السَّمٰوَاتِ ط اِيتُونِى بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هٰذَا اَوْ اَثَارَةٍ مِنْ
عِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤﴾

4. De ki: Söylesenize! Allah’ı bırakıp taptığınız şeyler yeryüzünde ne yaratmışlar; göstersenize bana! Yoksa onların göklere ortaklıkları mı vardır? Eğer doğru söyleyenlerden iseniz, bundan evvel *(size indirilmiş)* bir kitap yahut bir bilgi kalıntısı varsa onu bana getirin.

Kâfirlere sitem ve onları susturmak maksadıyla *“De ki: “Allah’tan başka yalvardıklarınızı”,* taptığınız putları, yıldızları ve başkalarını “*gördünüz mü? Bana gösterin”,* söyleyin bakalım *“onlar yerden neyi yarattılar?”* da ilâh oldular?

“Yoksa gökler(in yaratılışın)da”, mülkünde ve yönetiminde “*onların bir ortaklığı mı var?”* Ki bunların ibâdete hak kazanıp ilâh olmaları gibi bir şâibe vehmedilsin. Zira hiçbir şekilde herhangi bir şeyin var oluşunda dahli ve tesiri olmayan, canlı ve

akıllılardan bile olsa ibâdete hak kazanmak durumundan tamamen uzaktır. Ya bunlar cansız ve akılsız iseler, nasıl ibâdete hak kazanıp ilâh olurlar ki?

"Eğer" dâvânızda *"doğru iseniz, bundan önce (inmiş olan) bir Kitap yahut"* öncekilerin ilimlerinde sizin yanınızda kalmış olup bu taptıklarınızın ibâdete hak kazanmış olduklarına şâhid olan *"bir bilgi kalıntısı getirin."* Çünkü bir dâvâ aklî yahut naklî bir delil olmadığı sürece ispat edilemez. Aksine aklî ve naklî birçok delil mevcut iken sizin dâvânıza hiçbir aklî ve naklî delil olmayınca dâvânızın bâtıl olduğu ortaya çıkmıştır.

"Gördünüz mü? Onlar yerden neyi yarattılar?" Bana gösterin." Bu cümle "مَاذَا"daki kapalılığı beyân mahiyetindedir. Yâni yeryüzünün cüzlerinden hangisinde Allah dışında münferiden bir şey yaratmışlardır? "اَرَاَيْتُمْ" kelimesinin birinci mef'ûlü "مَا تَدْعُونَ", ikinci mef'ûlü ise "مَاذَا خَلَقُوا"dur. Bunun mânâsı ise, "ilâhlarınızın hâlini bana haber verin" demektir.

"Yoksa gökler(in yaratılışın)da onların bir ortaklığı mı var?" Görüldüğü gibi sizin mâbudlarınız (ibâdet ettiğiniz tanrılar) âcizdirler. Onların yerde ve gökte herhangi bir tasarrufları yoktur. O halde neden ibâdet etme konusunda bana ortak koşuyorsunuz. Şâyet "İsâ (a.s.) hakkında ne diyeceksin? O ölüleri diriltir, çamurdan kuş yaratır ve bir başkasının yapamayacağı daha nice şeyler yapardı" dersen ben de şöyle derim: "O, Allah'ın ona verdiği özel bir kudret ve izinle olan şeydir. Bu durum onun hadd-i zatında bu işlerden âciz olmasıyla çelişmez. Ortaklığın yerle değil de göklerle alakalı olarak zikredilmesi yâni yere şâmil olacak şekilde olmaması şunun içindir. Çünkü yüce âlemlerdeki eserler yüce ve yüksek oldukları, direksiz ve sütunsuz olarak yükseltilmiş oldukları için bunlar yalnız Allah'ın yaratmış olmasına daha belirgin bir biçimde delalet etmektedir. Yahut süflî yeryüzünde meydana gelen hâdiselerin îcâdında sanki aracıların bir ortaklığı varmış gibi bir vehmi ortadan kaldırmak için sadece göklerde ortaklıktan söz edilmiştir."

Yani şâyet "onların yerde ortaklığı mı var?" denseydi, sanki yerde meydana gelen hâdiselerin îcâdında göklerin bir tesir ve ortaklığının varlığı vehm olunurdu. Bu yorum buradaki "em" kelimesinin "munkatıa" oluşu itibariyledir. Daha belirgin olan durum ise âyetin delili bulunduğu için muttasıle olan "em" in hazfedilmiş olması kabilinden yapılmasıdır. Takdir şudur: Onların yerde yahut göklerde ortaklığı mı vardır. **Müfti Sa'dî**'nin *Havaşî*'sinde böyledir.

"Eğer doğru iseniz, bundan önce Kitâp, yahut bir bilgi kalıntısı getirin." Bu kitaptan yâni Kur'ân'dan önce kitap getirin. Yâni "ilâhî olan bir kitap getirin" demektir. Zira Kur'ân tevhidi haykırıp şirki iptal etmektedir. Getireceğiniz bu kitap sizin dininizin doğruluğuna delâlet etmiş olsun. Yâni bütün semavî kitaplar, Kurân'ın konuştuğu hakikati konuşmaktadırlar. Bu ifâde onları aklî delil ile âciz bıraktıktan sonra bir de naklî delil ile âciz bırakıp susturmaktadır. "Bâ", ta'diye içindir.

"Yahut bir bilgi kalıntısı getirin." Evvelkilerin ilimlerinden size kalmış bir eser

getirin ki bu eser putların ibâdete hak kazanmış olduklarına şâhid olsun. Bu ifâde Arapların “dişi deve, et ve iç yağı eseri yâni et ve iç yağı bakıyyesi üzerine semizledi sözünden alınmıştır. Zaten devede mevcud olup eriyip giden de et ve iç yağıdır.”

Hükmünde tektir ve bir ortağa sahip değildir.
Kullarına ondan başka hükümdar yoktur.
Yarattıklarına başka bir mâlik olmaz,
Helâk olacak kimseden başkası ona ortak koşmaz.”

Âyette şuna işâret edilmektedir: Allah’tan başka ibâdet edilen hevâ, şeytan ve diğerleri nefisler arzında ve ruhlar semavâtında hiçbir şeye muktedir değillerdir. Çünkü yaratıcı olan yalnız O’dur. Tesir O’ndandır. Kalpler O’nun kudret elindedir. Onları dilediği gibi evirip çevirir. Allah dilerse onları hakka ikâme eder, dilerse de onları bâtıla kaydırır. Allah’tan başkasına ibâdet etmenin aklî yahut naklî hiçbir delili yoktur. Akıl ve mükâşefe sahibi hiçbir kimse bunu câiz görmez. İşte bundan dolayı zâhir ve bâtın ehli tüm âlimler ihlâsın vacip olduğunda ittifak etmişler. Hatta şöyle demişlerdir: “Sevap talebiyle ve azap endişesiyle îmân ve tâata rağbet etmek faydasızdır. Çünkü bunda Allah’tan başkası mülâhaza edilmektedir. İbâdet ise cennet yahut cehennemden dolayı olmamalı, yalnız Allah için olmalıdır.”

وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُٓ اِلٰى يَوْمِ
الْقِيٰمَةِ وَهُمْ عَنْ دُعَٓائِهِمْ غَافِلُونَ ﴿٥﴾

5. Allah’ı bırakıp da kıyâmet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek şeylere tapandan daha sapık kim olabilir? *(Oysa)* onlar, bunların tapmalarından habersizdirler.

“Allah’ı bırakıp da kıyâmet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek şeylere yalvarandan”, ibâdet edenden *“daha sapık kim olabilir?”* Bunlar her sapıktan daha sapıktırlar. Yoldan sapmışların en kötüsüdürler. Çünkü bunlar işiten, kâdir olan, icâbet eden ve bilen yaratıcılarına ibâdeti bırakıp işitmekten, kudretten ve icâbet etmekten soyutlanmış (âciz) olan, kendi elleriyle yapmış oldukları putlara ibâdet ettiler.

“Oysa onlar,” putlar *“bunların”* müşriklerin duâ ve ibâdetlerinden *“yalvardıklarından habersizdirler.”* Çünkü putlar cansız ve akılsızdırlar. Nasıl icâbet edebilirler ki? Eğer müşrik kendi bâtıl mâbudunu çağıracak olsa, ondan cevap verme konusunda herhangi bir eser ortaya çıkmayacaktır.

Mâbûdların melekler yahut İsâ (a.s.) veya Üzeyr (a.s.) gibi canlılar olduğu takdir edilirse bunlar Allah’ın emrine âmâde kullar olup kendi halleriyle meşguldürler. Müşriklerin duâ ve ibâdetlerine icâbet edecekleri bir durum yoktur.

“Allah’ı bırakıp da kıyâmet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek şeylere yalvarandan daha sapık kim olabilir?”

Kıyâmet günü putların icâbet edemeyecekleri zamanın nihaî noktasıdır. Yâni dünya durdukça bu putlar kendilerine duâ ve ibâdet eden müşriklere icâbet edemeyeceklerdir. Şâyet, “icâbet edememelerinin nihaî noktası kıyâmet günü ise ve ittifakla gayenin mefhûmu da itibar edilip nihâyet kıyâmette icâbet edecekleri anlaşılmaz mı?” denirse, şöyle deriz: “Esasen durum böyle değildir. Şâyet böyle olduğu varsayılsa bile âyetin mantûku ile mefhûmu arasında bir çelişki yoktur. Zaten bundan bir sonraki âyette *“İnsanlar (Yüce Divâna) toplandıkları gün, (taptıkları tanrılar) onlara düşman olurlar ve onların, kendilerine tapmalarını tanımazlar”* buyurularak mâbût ve putların müşriklere düşman olacakları ifâde edilmektedir.

Bu durumda nasıl icâbet olacaktır. Bu soruya şöyle de cevap verilebilir: Kıyâmette bu icâbetin olmaması, kesintiye uğraması geçmişte yapılan bir duâ gerekli olduğundandır. Hâlbuki o gün artık putlara yapılan bir duâ ve icâbet yoktur. Allah Teâlâ’nın ***“(Allah tarafından) onlara : (bana) koştuğunuz ortakları çağırın denir. Onları çağırırlar fakat (çağrılanlar) bunların çağrısına cevap vermezler”*** (Kasas, 28/64) buyurmuş olması ise bunun olacağı görüşünü reddetmektedir.

Ancak o gün müşriklerin yapacağı duânın sadece bir arzu ve temenniden ibaret olduğu özel bir yorumla bu çelişki ortadan kalkmış olur. **Müfti Sa’dî**’nin *Havaşî*’sinde böyledir.

İbn Şeyh şöyle demiştir: Putların kendilerine duâ ve ibâdet eden müşriklere ibâdet edememe durumu hem dünyada, hem de âhirette devam edegelen bir durum olduğu halde bu icâbet edememe işine kıyâmetin gaye yapılması şunun içindir. Allah Teâlâ şunu bildiriyor ki, bu putların kendilerine ibâdet eden müşriklerle olan hukuk ve muâmeleleri kıyâmetin kopuşundan sonra dünyada olan durumdan daha bir şiddet ve dehşet arzedecektir. Çünkü artık araya düşmanlık ve birbirinden uzak durma hali meydana gelecektir.

Allah Teâlâ’nın (iblis hakkında) ***“ta ceza gününe kadar lânetim üzerinedir”*** (Sâd, 38/78) buyurması da bu kabildendir. Çünkü şeytana lânet her ne kadar daimî ve ebedî ise de kıyâmette öyle müthiş ve dehşetli bir durum olacak ki bu, her şeyi unutturup sanki lânet kesiliyor gibi olacaktır.

“Oysa onlar, bunların yalvardıklarından habersizdirler.” Putlar cansız ve akılsız oldukları için onlara icâbet edemezler. Kendilerine duâ ve ibâdet eden müşriklerin duâ ve ibâdetlerinden de habersizdirler. Birinci zamir “yed’û” fiilinin mefûlü içindir, ikinci zamir ise faili içindir. Zamirlerin her ikisinin de çoğul olmaları “men” kelimesinin mânâsı itibariyledir. Geride tekil olması ise lafzı itibariyledir.

Mabûdların melekler ve benzerleri gibi canlı ve akıllılar olduğu takdîrinde ise bunlar Allah’ın emrine âmâde olan kullar olup kendi halleriyle meşguldürler. Burada cemî müzekker salim olarak çoğul kalıbının “vav” ve “nûn” ile gelmesi ise putları akıllılar mesabesinde düşünüp icâbet etmeme ve gafil olma gibi canlı ve akıllılara âid olan

sıfatlarla nitelendirilmeleridir. Halbuki putların hâli bellidir. Bu durum putlarla ve onlara ibâdet eden müşrik ve putperestlerle alay etmek ve onları aşağılamak içindir.

Nasipsiz âb-ı hayât çeşmesinden geçer de
Yüzünü karanlıklara döndürür.

وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ ﴿٦﴾

6. İnsanlar bir araya toplandıkları zaman *(müşrikler)* onlara *(tapındıklarına)* düşman kesilirler ve onlara kulluk ettiklerini inkâr ederler.

"İnsanlar" kıyâmet günü mahşerde "*toplandıkları gün, (taptıkları tanrılar) onlara düşman olurlar."* Onlara zarar verir fayda vermezler *"ve onların kendilerine tapmalarını tanımazlar."* Hâl diliyle yahut sözlü olarak onları tekzib ederler.

"Haşr", "toplamak" demektir. *Kamûs*'ta böyledir. **Râgıb** şöyle demiştir: "Haşr", "bir topluluğu karargâhlarından çıkarıp bulundukları mekândan uzaklaştırarak onları savaş yahut başka bir şeye sürüklemek"tir. Bu ifâde yalnız topluluklar için kullanılır. Kıyâmete, ba's ve neşr günü dendiği gibi haşr günü de denmiştir.

"Aksine, onlardan şefâat ve yardım göreceklerini ümid ediyorlardı."

"Onlardan şefâat ve yardım göreceklerine dâir ümitlerinin aksine…"

Putlar kendilerine duâ ve ibâdet edenlere zarar verir, fayda vermezler.

Putlar onlara duâ ve ibâdet edenleri hâl diliyle yahut sözlü olarak tekzib etmektedirler. Rivâyet edildiğine göre Allah Teâlâ putları diriltecek, putlar müşriklerin kendilerine ibâdet etmelerinden kendilerini ibrâ edecekler ve "onlar aslında kendi hevâ ve heveslerine ibâdet ettiler. Çünkü Allah'a ortak koşmayı kendilerine emreden onların hevâ ve hevesleridir" diyeceklerdir. Bu âyet şu âyet gibidir: ***"Artık tanrılarıyla aralarını açmışızdır, dünyadaki gibi aralarında bir bağ kalmamıştır. Koştukları ortaklar siz bize tapmıyordunuz demektedirler."*** (Yunus, 10/ 28)

Âyette gaflet uykusundan uyanıp, silkinip dirilmeye işâret edilmektedir. Zira kişi gaflet uykusundan uyanınca Allah'tan başka her şeyin ve herkesin düşman olduğu ortaya çıkar. İbrâhîm (a.s.) şöyle demiştir: ***"Onlar benim düşmanımdır. Yalnız âlemlerin rabbi (benim dostumdur)"*** (eş-Şuarâ, 26/ 77). İbrâhîm (a.s.) dedi ki: ***"Ey kavmim ben sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım."*** (el-En'âm, 6/78).

Nakledilir ki Bayezîd Bistâmî (k.s.)'nin Hac yolunda bir devesi vardı. Yol azığını ve eşyasını bu devenin sırtına yüklemişti. Birisi ona: "Biçâre! Bu deveciğin yükü çok fazla ve bu tam anlamıyla bir zulümdür" dedi. Bâyezid ondan bu sözü işitince: "Ey Civanmerd! Yükü taşıyan deve değil, iyi bak, hiç devenin üstünde yük var mı?" dedi.

Adam dikkatli bakınca yükün devenin sırtından bir karış yukarıda olduğunu gördü. Onun/devenin bu ağırlıktan hiç haberi yoktu. Adam: “Subhânallâh, ne acayip iş” dedi. Bâyezid: “Hakîkati sizden gizlediğimde melâmet dilini uzatıyorsunuz, hakîkati size gösterdiğimde ise bu sefer de buna tâkat getiremiyorsunuz. Size ne yapmalı bilmiyorum” dedi. Sonra Medîne’ye gidip burayı ziyaret etti. Annesinin hizmetine dönmesi gerektiğine dâir emir alınca bir cemaatle birlikte Bistâm’ın yolunu tuttu. Geleceği haberi duyulunca bütün Bistâm halkı onu karşılamaya çıktı. Kendisine yaklaştıklarında Şeyh entarisinin altından bir çörek çıkardı. Ramazan ayı idi, çöreği yemeğe başladı. Halk onu bu halde görünce ondan yüz çevirdiler. Şeyh arkadaşlarına: “Gördünüz mü şerîata dâir bir meseleyi bu şekilde uygulayınca bütün halk beni reddetti” dedi.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Bâyezîd Bistâmî’nin muradı insanları kendinden nefret ettirip uzaklaştırmak, kendisini Allah’tan meşgul etmemelerini sağlamaktır. Çünkü sâliki Allah’tan meşgul eden her şey onun düşmanıdır. Hangi hile ve çarelerle olursa olsun kişi düşmandan kaçınmalıdır. İşte Ramazan’da gündüzleyin oruç yemek bu maksada vesile sayılmıştır. Şâyet “mübârek Ramazan’da gün ortasında yemek yemekle Ramazan’ın hürmet ve saygınlığı ihlâl edilmiş oldu bu nasıl câiz olur” dersen ben de şöyle derim:

Bunun iki türlü îzahı vardır. 1. Birincisi Bâyezîd bunlarla karşılaşınca bu belayı başından def ve bertaraf edecek başka bir çare bulamadı, kerhen orucunu bozdu. Sonra keffâretle bunu telafî etti. Bu şekilde Allah katında kabul ve ünsiyet sağlayarak büyük bir iş başarmış oldu. Ayrıca Bâyezîd bu durumda şâyet misafir idiyse kendisine keffâret de gerekli değildir. Çünkü misafir Ramazanda oruç tutup tutmamakta muhayyerdir, ruhsatlıdır. Bazıları “bu makamda âdeten çirkin olan bir iş işlemektedir. Şâyet imkân varsa böyle bir şey yapmaması uygundur. Çünkü şerîatın zâhirinin korunması vâciptir,” derler.

2. Bâyezîd bu durumda görünüşte iftar etmiş, fakat gerçekte iftar etmemiştir. Çünkü o bu durumda orucu bozacak unsuru yok edip ortadan kaldırmaya muktedir idi. Yani görünürde yemek yerken hakikatte boğazından orucu bozacak bir şey geçmiyordu. Ki Melâmiyye’nin durumu budur. Bunun bir benzeri şarab içmektir. Çünkü şarapta Allah’ın kişiye verdiği kudret ve tasarrufla eşyanın hakikat ve maddelerinin değişmesi esasına dayalı bir özelliği vardır. Şâyet kişi şarabı istihâle etmeye muktedir ise şarap boğaza ulaştığında bal olur. Fakat böyle şeyler mânen zayıf olan insanlarda müşâhede edilir. Kâmil ve kuvvetli olanlarda olmaz. Çünkü bunlar cidden şeriatın zâhirine muhâlif bir davranış içine girmezler. Allah’tan bizi korumasını diliyoruz.

وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ
هٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾

7. Âyetlerimiz onlara açıkça okunduğu zaman hakikat kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler: «Bu, apaçık bir büyüdür» dediler.

“Onlara”, kâfirlere *“açık açık”* haram, helal, haşr, neşr ve diğer medlûlâtına delâleti açık olan *“âyetlerimiz okunduğu zaman”* daha ilk geldiğinde hiç düşünüp değerlendirmeden *“kendilerine gelen hakkı inkâr edenler: Bu”,* hakikati olmayan bâtıl ve *“apaçık bir büyüdür” dediler.”* Tabiî ki onu büyü olarak kabul edince, Kur’ân’ın nâtık olduğu diriliş, hesap ve cezâyı da inkâr ettiler. Merkeplerden daha câhil oldular. Allah korusun, çünkü küfür cehaletten kaynaklanmaktadır.

Kâşifî şöyle demiştir: Onun mûcize (icâz) olduğunun delilleri her durumda zâhir olur, ortaya çıkar. Buradaki mânâ “hakkı inkâr edenler”, şeklinde izah edilebilir.

“Kendilerine gelen hakkı inkâr edenler;” buradaki mânâ, “hak için ve onun durumu hakkında” demek olduğu gibi “hakkı inkâr edenler” şeklinde de izah edilebilir. Yine burada “keferû” fiilinin “lâm” ile müteaddî oluşu zıddı zıdda hamletmek kabilindendir. Zira îmân fiili de “lâm” ile müteaddî olur. “Amentüm lehû” kavlinde olduğu gibi (eş-Şuarâ, 26/49) “lâm”dan başkasıyla da müteaddî olur.

Buradaki hak, okunan âyetlerden ibarettir. Burada hakkın hak oluşunu beyân ve ona îmânın vacip olduğunu ifâde etmek için hak kelimesi ism-i zâhir olarak âyetlere râci olacak zamirin yerine konulmuştur. Nihâyet buradaki “ellezîne” ism-i mevsûlü de tam kâfir ve sapık olduklarını tescil sadedinde kendilerine âyet okunanların zamiri yerine konulmuştur.

“Kendilerine gelen hakkı inkâr edenler: “Bu, apaçık bir büyüdür” dediler.” Yâni hiç düşünüp taşınmadan hemen, evvel emirde inkâr etmişlerdir. “Hakikati olmayan büyü ve bâtıl bir şey olduğu açıktır” dediler. Kur’ân’ı büyü olarak niteleyince Kur’ân’ın haber verdiği diriliş, haşr ve cezâ gibi hususları da inkâr etmiş oldular. Bu suretle eşeklerden daha câhil bir duruma düştüler. Allah korusun, çünkü küfür cehâletten kaynaklanmaktadır.

اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ اِنِ افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لٖى مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا هُوَ
اَعْلَمُ بِمَا تُفٖيضُونَ فٖيهِ كَفٰى بِهٖ شَهٖيدًا بَيْنٖى وَبَيْنَكُمْ وَهُوَ الْغَفُورُ
الرَّحٖيمُ ﴿٨﴾

8. Yoksa «Onu uydurdu» mu diyorlar? De ki: Eğer ben onu uydurmuşsam, Allah tarafından bana gelecek şeyi savmaya gücünüz yetmez. O, sizin Kur’ân hakkında yaptığınız taşkınlıkları çok daha iyi bilir. Benimle sizin aranızda şâhid olarak O yeter. O, bağışlayan, esirgeyendir.

“Yoksa” Muhammed *“Onu”* Kur’ân’ı “*uydurdu mu diyorlar? De ki:”* farz-ı muhal *“Eğer ben onu uydurmuşsam, Allah’tan gelecek cezâya karşı sizin bana hiçbir*

yararınız olmaz.” Allah’ın azabından hiçbir şeyi benden bertaraf etmeye muktedir olamazsınız. Çünkü bu durumda kuşkusuz Allah beni cezalandıracaktır. Ben nasıl ve ne için Allah’a karşı iftira edip yalan uydurarak kendimi kurtuluşu olmayan böyle bir cezâya arzedeyim ki?

“Yoksa “Onu uydurdu” mu diyorlar?” Yâni “kendi kafasından uydurup onu yalan olarak Allah’a nispet etti mi” diyorlar? Onların bu sözleri çirkin ve hayreti muciptir. Bu, hayret edilecek, şaşılacak şeydir. Zira Kur’ân tamamıyla mûciz ve mûcize olup beşerin kudret sahasının dışındadır. Peygamber onu nasıl uydurup söyleyebilir ki? İyi bil ki büyü ve iftira her ikisi de küfürdür. Ancak Allah’a yalan ve iftirâ etmek ise büyüden daha çirkin ve ağırdır.

“O, (Allah) sizin yaptığınız taşkınlığı”, Kur’ân ve onun âyetleri hakkındaki haksız saldırılarınızı, Kur’ân’a bazan sihir, bazan da yalan ve iftirâ demenizi *“daha iyi bilir. Benimle sizin aranızda O’nun şâhid olması yeter.”* Çünkü Allah benim doğruluk ve tebliğime, sizin de yalan ve inkârınıza şâhidlik edecektir. Bu ifâde onların Kur’ân hakkındaki bu sataşmalarına karşı bir tehdittir. *“O”,* Tevbe ve îmân edeni *“bağışlayan, esirgeyendir.”* Bu ifâde ise, tevbe edip îmân edeni Allah’ın bağışlayıp ona merhamet edeceği sözü uyarınca onların bu kadar büyük ve ağır suça cüret ve cinâyetlerine rağmen Allah’ın sabır, müsamaha ve hoşgörüsünü bildirmektedir.

Bu âyette şuna işâret edilmektedir: Hakk’ı görmekte kör, hakkı duymakta sağır olup Peygamber vârislerine ulemâ ve evliyâya büyü iftirası atanlar, onların sözlerine iftirâ deyip onlar hakkında olur olmaz sözlere dalanlar, işte Allah bütün bunlara şâhid olarak doğru olanı hem dünyada, hem de âhirette fazla fazla ödüllendirir. Yalancıyı da rezil ve rüsvay ederek şiddetli azaba dûçâr kılar. **Bâyezîd Bistâmî** (k.s)’ye: “Bir topluluk cennetin anahtarının “lâ ilâhe illallah” kelimesi olduğunu söylüyor, buna ne dersin?” diye sordular.

O da: “– Evet, doğrudur, fakat dişleri olmayan bir anahtar kapıyı açmaz. O anahtarın dişleri dört şeydir; dili yalan, iftirâ ve gıybetten uzak tutmak, kalbi hîle ve hiyânetten sâfî kılmak, haram ve şüpheli şeyleri karından çıkarmak, amelini bidat ve hevâdan temizlemektir” dedi. Şu durum ortaya çıktı ki kişi insanların en hayırlısı olan Hz. Muhammed (s.a.)’in getirdiği Kur’ân’a uymakla içini ve dışını her türlü kir ve pisliklerden temizlemelidir. İşte büyü ve kerâmet bu ittibâ ile fark edilir.

Çünkü ulemâ şöyle demiştir: Sihir ve büyü, fâsık, zındık ve kâfirlerin ellerinden zuhûr eder ki bunlar ne şeriatın hükümlerine, ne de sünnete ittiba etmezler. Evliyâ ve Allah dostlarına gelince; onlar sünnet ve şeriatın ahkâm ve âdâbına uymada en yüksek dereceye ulaşmışlardır. Şeyhler, şöyle demişlerdir: Allah’ın sâlih kullarına kötülük yapmanın en hafif cezası, onların bereketlerinden mahrum olmaktır. Yine meşayih “sâlih kullara muhalif olup onlar hakkında kötü konuşup kötülük yapanların îmânsız gitmelerinden korkulur” demişlerdir. Kötü kazadan Allah’a sığınırız.

Üstad **Ebû-l Kâsım Cüneyd** (k.s.) şöyle demiştir: Bizim şu ilmimizi tasdik etmek velâyet-i suğrâ/küçük veliliktir. Büyük velilik değildir. Hayret bu kafirler bu kadar açık

burhanlara rağmen Allah'ın âyetlerini inkâr ettiler. Allah'ın âyetlerinden başka evliyânın eserlerine nasıl inanırlar ki? Evet Allah Teâlâ'dan özel bir tevfik ve inâyet olursa o zaman maksûd ve meram hâsıl olur.

Şöyle hikâye edilir: **Ebû Süleyman Dârânî** (k.s.) hazretlerinden rivâyet edildiğine göre o şöyle demektedir: Hikâye ve kıssacılardan birinin sohbet meclisine gidip geldim, anlattığı şeyler beni çok etkiledi. O meclisten kalkınca aklımda hiçbir şey kalmadı. İkinci kez tekrar gittim, bu sefer yol boyu hep bu anlattıklarından etkilendim. Sonra bu durum yine kayboldu. Daha sonra üçüncü kez aynı zâtın sohbet meclisine katıldım, artık o zâtın sözleri gönlümde iz bıraktı ve etkili oldu. Eve döndüm, evde bulunan bir takım oyun eğlence ve çalgı aletlerini kırdım attım. Bu zâtın anlatmış olduğu yolu tarikat, tasavvuf, zühd, takva ve sufilik yolunu benimsedim. Ebû Süleyman bu hikâyeyi Şeyh, ârif, vâiz Yahya b. Muaz er Râzî (k.s.) hazretlerine anlatınca Yahya b. Muaz "bir serçe kekliği avladı" buyurdular. Serçeden bu kıssacı üstadı, keklikten de Ebû Süleyman Dârânî'yi kastettiler. İşte vaaz, öğüt ve nasihat kapısı herkese açıktır. Ancak bu hususta Allah'ın rahmetine mazhar olanlar kabul görürler. En büyük nasihat ve öğüt ise Kur'ân'ın nasihat ve öğütleridir.

Mollâ Câmî şöyle demiştir:

O ipi tutup ona sarılasın,
Nefs ve hevâ kuyusundan dışarı çıkıp,
Yüce âleme doğru gitmeye azmedesin diye
Hak Teâlâ Kur'ân'ı "ip" olarak isimlendirdi.

قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعاً مِنَ الرُّسُلِ وَمَٓا اَدْر۪ي مَا يُفْعَلُ ب۪ي وَلَا بِكُمْۜ اِنْ
اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰٓى اِلَيَّ وَمَٓا اَنَا۬ اِلَّا نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ ﴿٩﴾

9. De ki: Ben peygamberlerin ilki değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyarım. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım.

"De ki: "Ben türedi bir elçi," beşere gönderilen ilk elçi *"değilim."* Allah Teâlâ benden önce de birçok elçiler gönderdi. Bunların hepsi de Allah'ın kullarını Allah'ın birliğine ve tâate dâvette ittifak ettiler. Ben de onların dâvet ettiklerinden başkasına dâvet edici değilim. Bilakis ben tevhidde ihlâsa ve kullukta sadâkate dâvet ediyorum.

Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim. Onların güçlerinin yetmediğine ben de muktedir değilim ki her istediğinizi size getirebileyim ve gaib haberlerden sorduğunuz her şeyi size haber verebileyim. Zira benden önceki elçiler de ancak Allah'ın kendilerine verdiği mûcizeleri meydana getirebiliyorlar ve kendilerine vahiyle bildirilen haberleri kavimlerine bildiriyorlardı. Öyleyse önceki elçilerin çağırdığı şeye benim sizi çağırmamı nasıl inkâr ediyor ve Allah'ın bana vermediği mûcizeyi benden

nasıl istiyorsunuz ki!

"Ben türedi bir elçi değilim." "بِدْعٌ" kelimesi "bâ"nın kesresi ile "بَدِيعٌ yâni daha önce benzeri görülmemiş şeyler" demektir. Müşrikler Peygamberimiz (s.a.)'den bir takım mûcizeler isteyip inad ve kibirlerinden dolayı ona gayb haberlerini soruyorlardı. Peygamberimiz (s.a.) onlara *"Ben türedi bir elçi değilim"* demekle emrolundu.

İleride başıma ne geleceğini, dünyada benim ve sizin işinizin sonunun hangi mecrâya gideceğini, *"bana ve size ne yapılacağını da bilmem"*. Zira önceki peygamberlerden bazıları mihnet ve musîbetlerden kurtulmuş, bazıları vatanından hicretle imtihan edilmiş, bazıları da çeşitli fitne ve belâlarla sınanmıştır. Geçmiş ümmetlerin durumları da böyledir. Onlardan bazıları yere batırılarak helâk edilmiş, bazılarının helâki ise başlarına taş yağdırmakla olmuş, yine suretlerinin değiştirilmesi (maymun ve domuz suretine çevrilmeleri) ile cezalandırılmışlardır. Kuvvetli rüzgâr ve fırtınayla, sayha ve narayla, suda boğularak ve daha başka şekillerle helâk edilenler de vardır.

Ayetteki "أَدْرِي" fiili, dirâyet kökünden olup mânâ şudur: "Gelecekte başımıza ne geleceğini ve dünyada benim ve sizin işinizin hangi mecrâda seyredeceğini bilmiyorum."

Peygamberimiz (s.a.) bu cihetlerden kendisine ve onlara ne muâmele yapılacağını bilmediğini arz etmiştir. Sonunda üstün gelip yardım ve destek gören kendisi mi olacak, yoksa onlar mı? Bunu da bilmediğini ifâde etmiştir. Sonra Allah Peygambere vahyederek bu durumu kendisinin ve onların işinin sonunu ona bildirmiştir. Peygambere hicreti emretmiş, kendisini insanların kötülüklerinden koruyacağını vaad etmiş ve ona cihadı emretmiştir. İslâm dinini diğer bütün dinlere üstün kılacağını ve Peygamberi onlara hükümran kılacağını ve onların kökünü keseceğini haber vermiştir.

Şöyle de denilmiştir: Burada bilinmeyen şeyin detay bilgiler olması da câizdir. Yâni ben bana ve size dünya ve âhirette ne yapılacağının detaylarını bilmiyorum. Çünkü gaybı bilemem, özet bilgi vardır. Zira Allah'ın orduları elbet üstündürler. Yine iyilerin gidecekleri yer naîm cennetleridir, kâfirlerin gidecekleri yer cehennemdir.

Ebu's-Suûd (r.a.) şöyle demiştir: Bu âyetin iniş sebebi olarak zikredilen şeye uygun olan izah şudur: Peygamber (s.a.)'in bilmediği şeyler peygamberlik vazifelerinde dünyevî olarak yaşanacak bir takım olaylardır. Yoksa âhirette meydana gelecek şeyler değildir. Zira âhiret hallerini bilmek peygamberlik vazifelerindendir. Bu konuda her iki tarafa da ne muâmele yapılacağı konusunda detaylı olarak bildiren vahiy gelmiştir.

Kelbî'den şu rivâyet yapılmıştır: Peygamber (s.a.) rüyasında hurma bahçeleri ve ağaçları olan bir şehre hicret edeceğini görmüş, ashâbına bunu haber vermiş, onlar da bunun Peygambere bildirilen bir vahiy olduğunu zannetmişler ve sevinmişlerdir.

Ey Sa'dî! "Vatan sevgisi" sahih bir hadistir doğru
Fakat "ben burada doğdum" diye zorlukta kalmamak gerek.

Ashâb-ı kirâm bu haberle birlikte Allah'ın dilediği bir süre beklediler.

Peygamberimiz (s.a.)'in onlara söylemiş olduğu bu hicret konusunda bir şey göremeyince müşriklerden görmüş oldukları eziyet ve işkenceler karşısında "daha ne zamana kadar bu iş böyle olacak" dediler. Peygamberimiz (s.a.) "evet o size bahsettiğim her insanın görmüş olduğu gibi benim de gördüğüm bir rüyadan ibarettir. Bu konuda Allah'tan henüz bir vahiy gelmemiştir" buyurdu.

Bunun üzerine *"Bana ve size ne yapılacağını da bilmem"* âyeti nazil oldu. Yâni "Mekke'de kalacak mıyım? yoksa benim rüyada gördüğüm yere Medine'ye hicretle emrolunacak mıyım bilemem" demektir.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Bu yoruma göre âyetteki siz hitabı, müminlere yapılmış olmalıdır. Hâlbuki bu durum çok uzak bir ihtimaldir. Çünkü âyetin bir öncesi ve bir sonrası bu hitabın kâfirlere olduğuna delâlet etmektedir. Bu âyet Kaderiyye ve Bid'at ehlinin fesâdına işâret etmektedir. Çünkü onlar "insanlara eziyet etmek aklen çirkindir ve bu câiz değildir" derler. Şâyet bu câiz olmasaydı insanların en büyüğü olan Peygamber (s.a.) elbette "Ben kesin bilirim, ben Allah'ın elçisiyim, ben mâsûmum. Allah beni affedecektir" derdi, öyle demedi. Ancak *"Bana ve size ne yapılacağını da bilmem"* dedi. Çünkü bize şunu bildirmiş oldu ki emir Allah'ın emri, hüküm de Allah'ın hükmüdür. Allah kulları üzerinde dilediği gibi tasarruf eder, yaptığı işten kimse onu sorumlu tutamaz. *Aynü'l-Meânî'*de bu âyetin hakikati gayb ilminden berî ve âzâde olmaktır, denilmiştir.

Molla Câmî şöyle demiştir:

Ey gönül, daha ne zamana kadar fuzûlî bir şekilde
Benden kurtuluş/selâmet nişânesi isteyeceksin.
Velîler de nebîler de: ***"Bana ve size ne yapılacağını da bilmem"*** (Ahkâf, 9)
Vâdisinde hayrette kaldılar.
Ben sadece bana vahyedilene uyuyorum
Ve ben apaçık bir uyarıcıdan başka bir şey değilim.

Bana vahyedileni yapıyorum. Bariz mûcizelerle bana vahyolunan şekilde sizi Allah'ın azabından uyarıyorum.

Yoksa onun ittibâı vahye tahsis edilmiş değildir ki akla ilk gelen de sanki budur. Yâni Peygamber, doğrudan vahye ittibâ ettiği gibi, gerektiğinde içtihad ederek kendi görüşü ile de amel edip hüküm verebilir demektir. Bu ifâde müşriklerin Allah Resûlünden henüz hakkında vahiy gelmeyen gaybî konuları taleb etmesine bir cevaptır.

Bu ifâdenin müslümanların bir an önce müşriklerin eziyet ve işkencelerinden kurtulmak istemelerine bir cevap olduğu da söylenmiştir. Ancak birinci izah daha uygundur. Çünkü Allah Teâlâ: *"Ben apaçık bir uyarıcıdan başka bir şey değilim"* buyurmaktadır.

Burada şu durum ortaya çıkmaktadır ki Peygamber (s.a.) tebliğci ve uyarıcı olarak gönderilmiştir. İnsanları doğrudan hidâyet etmek gibi bir tasarrufu yoktur. Ancak Allah

Teâlâ dilediğini hidâyet eder. Gayblerin bilgisi ise bizzat Allah Teâlâ hazretlerine mahsustur. Peygamberlerin ve velî kulların gaybdan haber vermeleri vahiy vasıtasıyla, Allah'ın ilhâm ve tâlimiyledir. İşte Peygamberimiz (s.a.)' in kıyâmet alâmetlerini haber vermesi bu kabildendir.

Yine âhir zamanda ortaya çıkacak olan bir takım bid'atların, insanların nefs ve hevâlarına uymaları gibi durumların haber verilmesi hep bu kabildendir. Yine Peygamberimiz (s.a.)'in bazı insanların özel hallerini haber vermesi de bu kabildendir. İşte Peygamberimiz (s.a.), "şu kapıdan içeri giren kişi cennetliktir" buyurmuş[24], içeriye Abdullah b. Selâm girmiş, ashâb-ı kirâm adamın başına toplanıp durumu kendisine haber vermişler ve Abdullah b. Selâm'a: "Allah katında en çok ümidli olduğun amelini bize söylesen de bizde yapsak" demişler, Abdullah "ben ameli zayıf biriyim, Allah katında en ümidli olduğum şey ise kalp temizliği ve mâlâyânî olarak bilinen boş ve faydasız söz ve davranışlardan uzak durmaktır" demiştir.

Tarikat ve tasavvuf tâifesinin seyyidlerinden **Cüneyd Bağdâdî** şöyle demiştir: Bana dayım Serî Sakatî "insanlara konuş, onlara öğüt, nasihat ver" dedi. Ben bu konuda kendimi liyakatsiz buluyor ve bunu yapamıyordum. Nihâyet rüyamda, mânâ aleminde bir Cuma gecesinde Peygamberimiz (s.a.)' i gördüm. Bana "insanlara konuş" buyurdu. Ben uyanıp dayımın evine gittim. Bana "Peygamber tarafından sana söyleninceye kadar bizi onaylamadın değil mi" dedi. Artık ertesi günden itibaren kürsiye oturdum ve insanlara vaaz ve nasihat etmeye başladım. Hristiyan bir genç tebdil-i kıyafetle gelip yanıma oturdu ve bana: "Hocaefendi! Peygamber (s.a.)'in *"müminin firasetinden sakının, zira o Allah'ın nuruyla bakar"*[25] sözünün mânâsı nedir ?" diye sordu.

Cüneyd derki; "ben başımı öne eğdim. Sonra başımı kaldırıp kendisine artık müslüman ol, zira senin müslüman olma vaktin iyice yaklaştı" dedim. Hristiyan genç müslüman oldu. İşte bu durum Allah'ın İmâm Şiblî ve Cüneyd-i Bağdâdî hazretlerine bildirmesiyle olmuştur.

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَكَفَرْتُمْ بِهٖ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ
بَنٖٓى اِسْرَٓائٖلَ عَلٰى مِثْلِهٖ فَاٰمَنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْ ط اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ
الظَّالِمٖينَ ﴿١٠﴾

10. De ki: Hiç düşündünüz mü; şâyet bu, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz, İsrailoğullarından bir şâhid de bunun benzerini görüp inandığı halde siz yine de büyüklük taslamışsanız *(haksızlık etmiş olmaz mısınız)*? Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.

"De ki:" Söyleyin bakalım ey millet *"Hiç düşündünüz mü: Eğer"* bana vahyedilen *"bu (Kur'ân)"* gerçekte *"Allah katından olduğu halde siz onu tanımamışsanız;"* inkâr

etmişseniz, Allah'ın ef'âline ve vahyin esrârına vâkıf olan *"İsrâîl oğullarından bir şâhid de bunun benzerini"* kendisine verilen Tevrât bilgisiyle, Tevrâtın ihtivâ ettiği Kur'ân'a birebir mutâbık olan mânâlardan tevhid, vaad, tehdit ve diğer hükümleri *"(Tevrât'ta) görüp"* -ki bunlar gerçekte Kur'ân'da olanın bizâtihî aynısıdır- Kur'ân'a hiç tereddütsüz *"inandığı halde"* **-**ki bu adam Kurân'ın Allah tarafından bir vahiy olduğunu, beşer kelamı olmadığını bilmiştir"- *"siz (inanmaya) tenezzül etmemişseniz (durumunuz nice olur)? Allah,"* kibredip büyüklenerek küfür ve inkârı ikrâr ve teslimiyet yerine koyan *"zâlim bir toplumu doğru yola iletmez."*

Bu Kur'ân sizin iddiâ ettiğiniz gibi sihir yahut uydurma değilse *"Eğer bu (Kur'ân) Allah katından olduğu halde siz onu tanımamışsanız." Keşfü'l- Esrâr'*da şöyle denilmiştir:

Burada "in" kelimesi şüphe için değildir. Ârâf sûresi 88. âyette Şuayb (a.s.)'ın ***"İstemesek de mi bizi yurdumuzdan çıkaracak veya dinimizden döndüreceksiniz"*** sözü gibi orada da "lev" kelimesi şüphe ifâde etmeyip bilakis bu "in" ve "lev" kelimeleri söz ve kelâmın akışında zâid ve tekîd olarak gelmiştir.

Yani "durum şu ki, siz Kur'ân'ı kabul etmiyorsunuz." Bu ifâde "kad" takdiriyle haberdeki zamirden haldir. İvedilikle onların kâfir olduklarını tescil için şartın cüzleri arasına girmiştir. Bu cümle Fussilet sûresi 52. âyette olduğu gibi "kâne"ye de mâtuf olabilir. Fakat bu diziliş hadd-i zâtında onlara göre bir şeyin olması yahut olmaması arasında bir tereddüt ifâde etmez. Bilakis onlara göre matûfun aleyh itibariyle bir tereddüt ifâde eder. Çünkü onların Kur'ân'ı inkâr etmeleri aynı şekilde kesindir.

Onların tereddütleri bu inkâr edilen şeyin Allah katından olup olmadığı hakkındadır. Yine âyetin bir bölümünde Allah Teâlâ'nın *"İsrâîl oğullarından bir şâhid de"* bunun benzerini görüp şâhidlik etmiştir, ifâdesinde ve bundan sonrakinde, her iki fiilde durum aynıdır.

Müşrikler nezdinde bu hükümlerin sonuçları kesindir. Onların tereddütleri bu işlerin yapılan bu şehâdet, îmân ve onların kibretmelerinin Allah katından gelen bir şeye karşı olup olmadığıdır.

"İsrâîl oğullarından bir şâhid de bunun benzerini (Tevrât'ta) görüp inandığı halde siz (inanmağa) tenezzül etmemişseniz (durumunuz nice olur)?" Allah Teâlâ'nın ***"İsrailoğulları bilginlerinin onu bilmesi de onlar için 'Kurân'ın güvenilir ruh tarafından vahyedildiğine' yeterli bir delil değil mi?"*** (Şuarâ, 26/197) ifâdesi de bunu beyân etmektedir.

Burada "misl" kelimesinin zâid olduğu da söylenmiştir. Bu durumda "ala mislihi", "aleyhi" demek olur ki mânâ şudur: Onun Allah katından olduğuna bir şâhid şâhidlik etmiştir.

(O) *"inandığı halde siz (inanmaya) tenezzül etmemişseniz (durumunuz nice olur)?"* Buradaki "fâ" bu kişinin ivedilikle, hemen, derhal inanmış olduğunu ifâde etmektedir. Çünkü bu insan Kur'ân'ın beşer kelâmı olmayıp hakkı konuşan vahiy cinsinden olduğunu bilmiştir.

"(İnanmaya) tenezzül etmemişseniz (durumunuz nice olur)?" Bu ifâde "şehide şâhidün" kavline matûftur. Şartın cevabı mahzûftur. Mânâ şudur: Söyleyin, şâyet bu Kur'ân Allah katından olup da duruma İsrailoğullarından iyi bir bilgin de şâhidlik etmiş ve hiç beklemeden ve tereddüt etmeden buna îmân etmişse ve siz bu mertebeden sonra Kur'ân'a îmândan kibretmiş iseniz sizden daha sapık kim olabilir ki? Bu mânâya Allah Teâlâ'nın ***"De ki "gördünüz mü ya o (Kur'ân) Allah tarafından ise ve siz onu inkâr etmişseniz, o zaman uzak bir ayrılığa düşenden daha sapık kim olabilir?"*** (Fussilet, 41/52) beyânı karînedir.

"Allah," küfür ve inkârı, ikrâr ve teslimiyet yerine koyan *"zâlim bir toplumu doğru yola iletmez."* Allah hükmün illetini bildirmek için onları zulümle nitelemiştir. Allah Teâlâ'nın onların hidâyetini terk edip onları hidâyet etmemesi bu kadar açık burhan ve delillerden sonra zulüm ve inat etmelerinden dolaydır. Âyette şuna işâret edilmektedir: Bu inkârcıların hiçbir mazeretleri yoktur. Çünkü dâvânın doğruluğuna şâhid olunca husumet bâtıl olur. Âyette konu edilen şâhid, Tevrât ehlinin âlimi Abdullah b. Selâm b. Haris (r.a.)'dir. Asıl adı "Husayn" idi. Rasûlullah (s.a.) ona "Abdullah" ismini koydu. Bu zat Rasûlullah (s.a.)'in hicretle Medine'ye teşrif ettiğini duyunca Rasûlullah (s.a.)'e geldi ve Rasûlullah'ın yüzüne baktı, firâset ve ilmiyle bu yüzün yalancı bir yüz olmadığını bildi, düşündü. Bu zâtın beklenen son Peygamber olduğu kanaatına vardı ve Peygamber (s.a.)'e şöyle dedi:

"Sana üç şey soracağım, bunları ancak bir Peygamber bilebilir. Kıyâmetin ilk alâmeti nedir? Cennet ehlinin yiyeceği ilk yemek nedir? Çocuk babaya mı yoksa anaya mı çeker?"

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: *"Kıyâmetin ilk alâmeti insanları doğudan batıya toplayacak olan bir ateştir. Cennet ehlinin ilk yemeği ise balık ciğerinin ziyadesidir. Çocuğa gelince şâyet erkeğin suyu galebe çalarsa çocuk babaya, kadının suyu galebe çalarsa çocuk anaya çeker."*[26]

Bu cevap karşısında "ben senin gerçek Allah elçisi olduğuna şâhidlik ederim" dedi. Kalktı: "Ey Allah'ın Resulü! yahûdîler iftiracı bir millettir. Kendilerine sormadan benim müslüman olduğumu öğrenirlerse senin huzurunda beni mahcup eder ve bana iftira ederler," dedi. Nihâyet yahûdîler geldiler. Bunlar o anda elli kadar idiler. Peygamber (s.a.) onlara: *"Aranızda Abdullah kimdir? Nasıl biridir?"* diye sordu. Onlar: "Bizim en iyimiz, hayırlı olanımız, iyi birinin oğlu, efendimiz ve efendimizin oğludur. En âlim olanımız ve en âlim olanımızın oğludur" dediler.

Peygamber (s.a.): *"Şâyet Abdullah müslüman olursa ne dersiniz?"* diye sordu. "Allah onu bu durumdan korusun" dediler. Tam bu esnada Abdullah ortaya, onların huzuruna çıktı ve ***"Eşhedü enlâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhü ve rasûluhu"*** diyerek kelime-i şehâdet getirdi ve müslüman olduğunu ilan etti. Bu sefer yahûdîler "o bizim en kötü olanımız ve en kötü olanımızın oğludur," dediler.[27] Daha bir takım hezeyan ve iftiralarda bulundular. Abdullah: "Ya Rasulallah! İşte benim endişe edip çekindiğim husus da bu idi" dedi.

Sa'd b. Ebi Vakkas (r.a.) "Ben Rasûlullah (s.a.)'in Abdullah b. Selâm'dan başka hiç kimse için "yeryüzünde yürüyen cennet ehlindendir"[28] buyurduğunu işitmedim, demiştir. İşte *"İsrâîl oğullarından bir şâhid de şâhid oldu"* ifâdesi bu zat hakkında nâzil olmuştur.

Mesrûk (r.a.)'dan ise "Allah'a yemin olsun ki bu âyet Abdullah hakkında inmemiştir. Zira "Hâ Mîm" serisi Hâ Mîm ile başlayan sûrelerin hepsi Mekke'de nazil olmuştur. Abdullah ise Medine'de Müslüman olmuştur" dediği rivâyet edilmiştir.

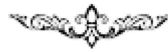
Kelbî ise buna şöyle cevap vermiştir: Sûre Mekkî olsa da bu âyet Medenîdir. Peygamber (s.a.)' in emriyle Medenî olan bu âyet Mekkî sûreye konulmuştur. Âyette genel muvaffakiyete işâret edilmektedir ki bu da Allah'a, Peygambere ve Peygamberin getirdiği esaslara îmân etmektir. Hususî muvaffakiyet ise Şâri' Teâlâ Hazretlerinin tahsili ile meşgul olmayı teşvik ettiği meşrû ilimle amel etmektir. Bu amel ister farz olsun, ister nâfile olsun, fark etmez. Amelin, mücâhadelerin ve riyâzatların gayesi ise kalbi tasfiye edip temizleyerek ilâhî ahlâkı takınmak ve zevkî ilimlere ulaşmaktır. Allah'a peygamberlere ve evliyâya îmân etmek asılların aslıdır.

Aynı şekilde bunları inkâr edip kibretmek de mahrumiyet ve hüsran sebebidir. Zira bu sâlih insanları inkâr edene en hafif cezâ, onların bereketlerinden mahrum olmasıdır.

Ebû Türâb Nahşebî (k.s.) hazretleri şöyle demiştir: "Kalp Allah'tan yüz çevirmeye ülfet peyda edip alışınca artık ona katılık, karalık ve musîbetler yâr olur."

Allah bir kimsenin perdesini yırtmak isterse,
Onu temiz kimseleri kınayıp yermeye meylettirir.

Kirmânî kahramanlarının şâhı olan **Şeyh Arif** (k.s.) şöyle demiştir: "Hiçbir âbid Allah dostlarının sevgisini kazanmaktan daha büyük bir şeyle ibâdet etmemiştir. Çünkü Allah dostlarını sevmek, Allah'ı sevmenin delilidir. Allah dilediğini muhabbet ve rıza makamlarına hidâyet eder, inatçı zâlimleri hidâyet etmez. Çünkü onlar kötü kaza ehlindendir.

---

[23]. Suyûtî, Cem'u'l-Cevâmi' (el-Câmiu'l-Kebîr), c. 1, s. 16968 (el-Mektebetü'ş-Şâmile).

[24]. Irâkî, Muğnî, c. 3, s. 113.

[25]. Tirmizî, Sünen, c. 11, s. 401; Abdürrezzâk, Musannef, c. 10, s. 451; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, c. 8, s. 102; el-Mu'cemu'l-Evsat, c. 17, s. 144; Suyûtî, Cem'u'l-Cevâmi', c. 1, s. 813. (el-Mektebetü'ş-Şâmile).

[26]. Buhârî, c. 13, s. 283; Ahmed, Müsned, c. 20, s. 287; Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, c. 5, s. 70 (el-Mektebetü'ş-Şâmile).

[27]. Buhârî, c. 13, s. 283; Nesâî,es-Sünenü'l-Kübrâ, c. 5, s. 71; Ebû Ya'lâ el-

Mevsılî, Müsned, c. 8, s. 380; Abd b. Humeyd, Müsned, c. 4, s. 12. (el-Mektebetü'ş-Şâmile).

[28]. Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 19; Müslim, Fadâilu's-Sahâbe, 147.

HERKESİN YAPTIKLARINA GÖRE DERECELERİ VARDIR

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَٓا اِلَيْهِۜ وَاِذْ
لَمْ يَهْتَدُوا بِه۪ فَسَيَقُولُونَ هٰذَٓا اِفْكٌ قَد۪يمٌ ﴿١١﴾ وَمِنْ قَبْلِه۪ كِتَابُ
مُوسٰٓى اِمَامًا وَرَحْمَةًۜ وَهٰذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِسَانًا عَرَبِيًّا لِيُنْذِرَ
الَّذ۪ينَ ظَلَمُواۗ وَبُشْرٰى لِلْمُحْسِن۪ينَ ﴿١٢﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ
اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَۚ ﴿١٣﴾ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ
الْجَنَّةِ خَالِد۪ينَ ف۪يهَاۚ جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾ وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ
بِوَالِدَيْهِ اِحْسَانًاۜ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًاۜ وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ
ثَلٰثُونَ شَهْرًاۜ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَبَلَغَ اَرْبَع۪ينَ سَنَةًۙ قَالَ رَبِّ
اَوْزِعْن۪ٓي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّت۪ٓي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ وَاَنْ
اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰيهُ وَاَصْلِحْ ل۪ي ف۪ي ذُرِّيَّت۪يۚ اِنّ۪ي تُبْتُ اِلَيْكَ وَاِنّ۪ي
مِنَ الْمُسْلِم۪ينَ ﴿١٥﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا
وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّـَٔاتِهِمْ ف۪ٓي اَصْحَابِ الْجَنَّةِۜ وَعْدَ الصِّدْقِ الَّذ۪ي
كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿١٦﴾ وَالَّذ۪ي قَالَ لِوَالِدَيْهِ اُفٍّ لَكُمَٓا اَتَعِدَانِن۪ٓي اَنْ
اُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْل۪ي وَهُمَا يَسْتَغ۪يثَانِ اللّٰهَ وَيْلَكَ اٰمِنْۗ
اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّۚ فَيَقُولُ مَا هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاط۪يرُ الْاَوَّل۪ينَ ﴿١٧﴾ اُو۬لٰٓئِكَ
الَّذ۪ينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ ف۪ٓي اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ
وَالْاِنْسِۜ اِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِر۪ينَ ﴿١٨﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُواۚ
وَلِيُوَفِّيَهُمْ اَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا عَلَى النَّارِۜ اَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ ف۪ي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ
بِهَاۚ فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْاَرْضِ
بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ ﴿٢٠﴾

11. İnkâr edenler, îmân edenler hakkında dediler ki: «Bu iş bir hayır olsaydı, onlar

bizi geçemezlerdi.» Fakat onlar bununla doğru yola girmek arzusunda olmadıkları için «Bu eski bir yalandır» diyecekler.

12. Ondan önce de bir rahmet ve rehber olarak Mûsâ'nın kitabı vardır. Bu *(Kur'ân)* da, zulmedenleri uyarmak ve iyilik yapanlara müjde olmak üzere arap lisanıyla indirilmiş, doğrulayıcı bir kitaptır.

13. «Rabbimiz Allah'tır» deyip sonra da dosdoğru yaşayanlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.

14. Onlar cennet ehlidirler. Yapmakta olduklarına karşılık orada ebedî kalacaklardır.

15. Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması ile sütten kesilmesi, otuz ay sürer. Nihayet insan, güçlü çağına erip kırk yaşına varınca der ki: Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve razı olacağın yararlı iş yapmamı temin et. Benim için de, zürriyetim için de iyiliği devam ettir. Ben sana döndüm. Elbette ki ben müslümanlardanım.

16. İşte, yaptıklarının iyisini kabul edeceğimiz ve günahlarını bağışlayacağımız bu kimseler cennetlikler arasındadırlar. Bu, kendilerine verilen doğru bir sözdür.

17. Ana ve babasına: Öf be size! Benden önce nice nesiller gelip geçmişken, beni mi tekrar dirilmekle tehdit ediyorsunuz? diyen kimseye, ana ve babası Allah'ın yardımına sığınarak: Yazıklar olsun sana! İmân et. Allah'ın vaadi gerçektir, dedikleri halde o: Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir, der.

18. İşte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş topluluklar içinde, haklarında azabın gerçekleştiği kimselerdir. Gerçekten onlar ziyana uğrayanlardır.

19. Herkesin yaptıklarına göre dereceleri vardır. Allah, onlara yaptıklarının karşılığını verir, asla kendilerine haksızlık yapılmaz.

20. İnkâr edenler ateşe arzolunacakları gün *(onlara şöyle denir)*: Dünyadaki hayatınızda bütün güzel şeylerinizi harcadınız, onların zevkini sürdünüz. Bugün ise yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan dolayı alçaltıcı bir azap göreceksiniz!

"İnkâr edenler", Mekke kâfirleri son derece mütekebbir olduklarından *"inananlar için"* Kur'ân ve din, *"hak ve iyi bir şey olsaydı (şu zavallı kişiler) ona inanmada bizi geçemezlerdi."* Çünkü böyle yüce işlere alçak ve rezil adamların elleri ulaşamaz. Bunlar düşük, bayağı kimselerdir. Çoğu, fakir, köle ve çobandır. *"(Biz onlardan önce inanırdık) dediler. Onlar, onun gösterdiği doğru yola eremediklerinden,"* îmân ehlinin ermiş olduğu mertebeye eremediler. *"Bu Kur'ân eskilerin masallarıdır, eski bir yalandır," diyeceklerdir."* Daha önce gelenler de böyle söylemişlerdi.

“İnkâr edenler,” yâni son derece kibirli olan Mekke kâfirleri müminler için *“Bu iş bir hayır olsaydı (şu zavallı kişiler) ona inanmada bizi geçemezlerdi”* demişlerdir. İnsanların ve kabilelerin aşağı tabakasından olanların bu dine yönelmeleri sebebiyle üstünlük hususunda bizim önümüze geçemezsiniz. Aksine, mertebe olarak onlardan daha büyük olduğumuz, bizde olan büyük ve şöhretli kimselerin çokluğu sebebiyle biz onları geçeriz. Bu söz yüz yüze ve hitap şeklinde değildir. Onun için gâib lafzıyla *“bizi geçemezlerdi”* denilmiştir. Çünkü böyle yüce ve şerefli işlere bayağı insanların elleri ulaşamaz. Bunlar halkın düşük kesiminden bir takım fakir köle ve çobanlardır.

Kâfirler, dînî üstünlüğün bir takım dünyevî sebep ve vâsıtalarla elde edileceğini zannettiler. Hâlbuki bunun nefsânî olgunluk ve rûhânî melekelerle elde edilebileceğini düşünemediler ki bunun da temel kaynağı alçak dünyanın yaldız ve süslerinden yüz çevirip tamamen âhirete yönelmektir. Bu fazileti elde eden dünyanın bütün nimetlerini elde etmiş demektir. Bu faziletten mahrum olanın ise dünyadan hiçbir nasibi yoktur.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Bu gibi makamlarda evlâ olan şöyle denilmesidir: Dînî riyâset ve üstünlük Allah Teâlâ’nın lütuf ve ihsanıdır. Onu, illet ve sebep aramadan dilediğine verir. Zira kabiliyet ve yetenek de Allah’ın lütuf ve ihsanıdır.

“Doğru yola eremediklerinden: “Bu eski bir yalandır,” diyeceklerdir” Bu “iz” kelimesi öncesinin delâlet ettiği ve sonrasının kendisi üzerine terettüp ettiği mahzûf bir ibârenin zarfıdır. “Feseyekûlûne” kelimesinin zarfı değildir. Çünkü bu fiil müstakbel olup “iz” ise mâzî içindir. Yâni îmân ehlinin erdiği gibi bunlar Kur’ân’a eremediklerinden, ona hayırsız demekle kalmayıp bu Kur’ân öncekilerin masallarıdır, dedikleri gibi *“Bu eski bir yalandır,” diyeceklerdir.”*

Ey oğul, Kur’ân’ın sadece zâhirine bakma,
Şeytan Âdem’de çamurdan başka bir şey görmez.
Kur’ân’ın zâhiri de insanın şahsı gibidir,
Nakışları dışarıda canı ise gizlidir.

Bunlar Kur’ân’ın özünü bilememiş ve ona düşman olmuşlardır. Çünkü insanlar bilmediklerinin düşmanıdırlar. Kim hasta olup ağzında acılık olursa o tatlı suyu da acı bulur. Hiç kimse aklı ermiyor, mantığı almıyor diye hakkı küçümseyemez. Bu sapıklık ve cehaletin ta kendisidir. Bilakis kişi Hâdî olan Allah’tan hidâyet istemeli ve bu hususta ciddî olmalı ve samimî bir şekilde çalışmalıdır. Bazı büyükler şöyle demişlerdir: Kâfirlerin Kur’ân *“iyi bir şey olsaydı (şu zavallı kişiler) ona inanmada bizi geçemezlerdi”* sözleri nefsin bir çeşit hile ve entrikasıdır. Güya kişi hakkı inkâr edip bâtılda devam etmekten kendini ibrâ etmektedir.

Kendi meşreplerinden olmayanlara eremeyince ve kendileri Kur’ân’a îmân zevki ehlinden olanlara ve rabbânî mevhibelere mazhar olanlara ulaşamayınca tabiî ki *“Bu eski bir yalandır,” diyeceklerdir.”* Bazı fukahâ şöyle demiştir: Şâyet ben bir adamın elinden bazı hârikulâde şeylerin/kerâmetlerin meydana geldiğini görsem, her halde

aklım fesada, beynim dumura uğradı diye düşünürüm. Ey kardeşim bu adamın gönül gözündeki perdenin kesafet ve yoğunluğuna ve bu adamın ne derece şiddetli inkâr ve cehâlet içinde olduğuna bak ve düşün.

Molla Câmî şöyle demiştir:

Kelîmullah için Tur ağacından açılmış bir gül,
Çerçöp ve süprüntüden niyazda bulunsun hâşâ!
Biçâre fakîh dostun hüsnünü (güzelliğini) inkâr eder,
Ona söyle de can gözünü cilâlayıp parlak hâle getirsin.

وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً وَهَٰذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِسَانًا عَرَبِيًّا لِيُنْذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرَى لِلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢﴾

12. Ondan önce de bir rahmet ve rehber olarak Mûsâ'nın kitabı vardır. Bu *(Kur'ân)* da, zulmedenleri uyarmak ve iyilik yapanlara müjde olmak üzere arap lisanıyla indirilmiş, doğrulayıcı bir kitaptır.

"Ondan" Kur'ân'dan *"önce de"* Allah'ın dininde uyulan *"önder ve"* îmân edip mucibiyle amel eden için *"rahmet olarak Mûsâ'nın Kitabı vardır."* Hakkında ileri geri konuştukları *"Bu Kur'ân da şirk ile kendilerine zulmedenleri uyarmak, güzel davrananları müjdelemek için arap diliyle indirilmiş"* şânı yüce, önder ve rahmet olan Mûsâ'nın kitabını yahut kendinden önceki bütün kitapları *"doğrulayan Kitaptır."*

"Ondan önce" yâni Kur'an'dan önce *"de önder ve rahmet olarak Mûsâ'nın Kitabı vardır."* Bu ifâde, "kitab-ı Mûsâ" kavlinin mukaddem haberidir. Kâfirlerin *"Bu eski bir yalandır"* sözünü red ve iptaldir. Zira Kur'ân'ın Mûsâ'nın kitabını tasdik eder mahiyette oluşu Kur'ân'ın kesin bir gerçek olduğunu takrir etmektedir. Yâni kâfirler Mûsâ'nın, kitap ehlinin ilim ehli olduklarını kabul etmişlerdir. Bu Peygamber hakkında onun Tevrâtın hakemliğine başvurmuşlardır. Bu Kur'ân ise Tevrâtı ve diğer bütün ilâhi kitapları tasdik eder mahiyettedir.

"Arap diliyle indirilmiş (kendinden önceki Kitabı) doğrulayan Kitaptır". Bu, hakkında ileri geri konuşup durdukları şânı yüce kitap Kur'ân Mûsâ'nın önder ve rahmet olan kitabını yahut kendinden önce geçmiş bütün ilâhî kitapları doğrulayan kitaptır. Bu kitab, indiği kavim arap olduğu için arap lisanı üzere telaffuz edilmiştir.

"Güzel davrananları müjdelemek içindir." Yâni bu kitap uyarı ve müjde içindir. Yahûdîler ve hristiyanlar zâlimlerdendir. Çünkü yahûdîler Üzeyr Allah'ın oğludur, hristiyanlar da İsâ Mesih Allah'ın oğludur, demişlerdir. Yine yahûdîler Hz. Muhammed (s.a.)'in Tevrât ve İncildeki sıfatını değiştirmişler ve kelimeleri yerlerinden kaydırmışlardır.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Yahûdîlerden öyleleri var ki kelimeleri yerlerinden kaydırıyorlar."*** (en-Nisa, 4/46). İşte Peygamberimiz (s.a.) bunlara uyarıcı, bütün

peygamberlere ve semavî kitaplara inanan, doğru yola iletilmiş ve doğru din üzere sabit olanlara müjdecidir. Uyarı cehennemle ve ebedî ayrılıkladır. Müjde ise cennetle ve ebedî vuslat iledir. İşte Allah bunun için *"güzel davrananları"* buyurmuştur. Zira ihsan müşahede yoluyla Allah'a ibâdet etmektir. Bu müşâhede hâsıl olunca vuslat da hâsıl olur. Aksi de böyledir. Yâni vuslat olunca da müşâhede olur. Allah'ın fazl u kereminden bunu istiyoruz.

Sâlihlerden birisinin kardeşi vefat etmişti. Onu rüyasında gördü ve "Hak Teâlâ sana ne muâmele buyurdu?" diye sordu. Kardeşi; "beni cennete götürdüler, yiyorum, içiyorum ve evleniyorum." diye cevap verdi. Bunun üzerine; "onu sormuyorum, yaratıcının cemâlini gördün mü, görmedin mi?" dedi. Kardeşi; "orada (dünyada) onu tanımayan kimse burada onu göremez" diye cevap verdi. O azîz kimse uykudan uyandığı vakit merkebine bindi ve İşbiliyye'de Şeyh-i Ekber (k.s.)'in yanına geldi. Rüyasını ona anlattı, onun hizmetinin gereklerini yerine getirdi. Bu hizmeti ehl-i nazarın yolu olan delil tarîkiyle değil, mümkün olduğu nisbette keşf ve şühûd yoluyla yerine getirdi. Allah Teâlâ'yı tanıdı ve daha sonra kendi makàmına geri döndü.

Seyyid Şerîf Cürcânî (k.s.) demiştir ki; "Eğer Şirâz meşâyıhından olan Şeyh Zeynüddîn Külâle'ye erişmeseydim, Râfizîlikten kurtulamazdım. Eğer Hâce Alâaddîn Attâr'ın sohbetinde bulunmasaydım Allah'ı tanıyamazdım.

Akıllı insan hak yolda gayretli olup müşâhede mutluluğuna hazır olmalıdır, müjde ehlinden olmalıdır. İşte ihlaslı ve samîmî âlimler ve sâlih kullar hep bu mecrâda akıp gitmişlerdir.

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
يَحْزَنُونَ ﴿١٣﴾

13. «Rabbimiz Allah'tır» deyip sonra da dosdoğru yaşayanlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.

"Rabbimiz Allah'tır" deyip sonra doğru olanlar", yâni ilmin hulâsası olan tevhid ile amelin nihâî noktası ve zirvesi olan din işlerinde müstakim olmayı cem edenlere korku yoktur. Burada "sümme" kelimesi amelin rütbe olarak sonra olduğunu, amel ile hidâyet bulmanın tevhide bağlı olduğunu ifâde içindir.

İbn Tâhir şöyle demiştir: Bunlar geçmişteki tevhid ikrarlarında istikamet üzere olup Allah'tan başkasını mün'im olarak görmediler. Hiçbir surette başkasına teşekkür etmediler. Yine Allah'tan başkasına dönmediler. İstikamet yolu üzere Allah ile sâbit oldular.

"Onlara", hoşlanmadıkları bir şeyin kendilerine ulaşmasından *"korku yoktur ve onlar"* sevdikleri bir şeyi kaçırmaktan *"üzülmeyeceklerdir."* Bu ifâdeden murad artık hiç üzülmemeleridir.

أُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَاۚ جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

14. Onlar cennet ehlidirler. Yapmakta olduklarına karşılık orada ebedî kalacaklardır.

"Onlar", bu îmân ve istikamet sahipleri, *"cennet halkıdır, yaptıklarına"* ilmî ve amelî iyiliklere *"karşılık orada ebedî kalacaklardır."*

Bu îmân ve istikametten ibaret olan iki büyük sıfatın sahipleri sürekli cennette olacaklardır. Zira Allah Teâlâ'nın *"Onlar cennet halkıdır"* buyurması, "onları cennetle ödüllendirdik", mânâsındadır.

et-Te'vilâtu'n-Necmiyye' de şöyle denilir: Burada Allah Teâlâ şuna işâret etmektedir. Bu insanlar kalpleri îmânda istikamet gösterdikten sonra *"Rabbimiz Allah'tır"* dediler. Sonra şeriatın erkânı üzere âzâlarıyla (amel ederek) istikamet gösterdiler. Nefislerini tezkiye ve terbiye ederek tarikat âdâb ve ahlâkıyla istikamet gösterdiler. Tasfiye üzere kalplerinin evsafiyla istikamet gösterdiler. Hak Teâlâ hazretlerinin ahlâkını takınarak tahliye yâni gönüllerini süslemek üzere ruhların teveccühü ile istikamet gösterdiler ve "Rabbimiz Allah'tır" dediler.

Bunu önce îmânda istikamet göstererek söylediler. Sonra nefislerle erkânı edâ etmek üzere, kalplerle kesin inanç üzere, sırlarla irfan üzere, ruhlarla ihsan üzere, hafilerle ayân üzere, Hak Teâlâ ile kendi enaniyet ve benliklerini yok etmek üzere ve Allah'ın zat ve hüviyetiyle bakâ üzere istikamet gösterdiler. Bunların artık nimet ve feyizlerinin kesilme korkusu yoktur. Yine bunlar dünya ve âhirete âid bir haz ve lezzetin elden çıkmasına da üzülmezler. İşte bunlar vahdet cennetinin sahipleridirler. İkilikten emin olarak orada ebedî kalacaklardır. Bütün bunlar onların sözle birlikte amelde de istikamet göstermelerine bir ödül olarak kendilerine verilmiştir.

Şeyh Sa'di şöyle demiştir:

İlim seni her ne kadar âlim yapsa da,
Amel olmadıkça bu boş bir iddiâ ve yalandan ibarettir.

Bazıları şöyle demiştir:

Kerâmeti ancak istikàmetle bulursun
İstikàmet olmadıkça kerâmet bulamazsın.

Bazı büyükler şöyle demiştir: Kul kemâlât ve olgunluklara yaklaştıkça ona teklif daha bir ağırlaşır. Mârifet bereketleri ona döner. Artık melekler, felekler, yerler, gökler, denizlerde balıklar, çöl, sahra ve ormandaki vahşî hayvanlar, ağaçlardaki yapraklar hepsi bu insana istiğfar eder, onun için Allah'tan mağfiret taleb ederler. Bundan dolayı,

“câhile öğrenmediği için bir azap, âlime amel etmezse bin azab olsun” denilmiştir.

Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmaktadır: *“Gece kalkıp teheccüd namazı kılmak vs. gece ibâdetleri bana farzdır, size farz değildir.”* Burada Peygamberimiz (s.a.)’in ekmeliyeti ve derecelerinin yüksekliği sebebiyle tâatte bir ağırlaştırma yapılmıştır. Artık insan kulluk yapmalı ve bunda müstakîm olmalıdır.

Pîr Ebû Ali Seyyâde (k.s.) şöyle dedi: “Eğer sana cenneti mi istersin iki rekât namazı mı? diye sorarlarsa dikkat et cenneti değil, iki rekat namazı tercih et. Çünkü cennet senin nasibindir, oysa namaz Allah’ın (c.c) hakkıdır. Her nerede senin nasibin ortaya çıksa, kerâmet dahi olsa bunun hile ve tuzak olması muhtemeldir. Oysa Hakk’ın isteğini yerine getirmede hile ve zorluk yoktur. Hz. Mûsâ (a.s.) Hızır (a.s.)’ın yanına geldiğinde biri çocuk, diğeri geminin delinmesi konusunda ona iki defa itiraz etti. Bu iki itirazda Mûsâ (a.s)’a âid bir nasip meydana gelmediği için Hızır (a.s.) buna sabretti. Fakat üçüncü itirazda Mûsâ (a.s.)’a âid bir nasip nefsinden meydana gelince Hızır (a.s.); “artık seninle aramda arkadaşlık kalmadı” dedi. Nefsî isteklerin ve dünya güzelliklerinden hiçbir şeyin ibâdetine karışmaması konusunda dikkatli ol.

Abdâllardan bir topluluk havada uçuyorlardı. Yolları yeşil, güzel bir bahçeye düştü. Orada suyu temiz bir çeşme de vardı. Onlardan bir tanesinin içinden bu çeşmeden abdest alarak bahçede namaz kılma isteği geçti. O anda bu kimse bu topluluğun arasından yere düştü ve diğerleri onu terk edip gittiler. O kimse bu isteği miktarınca kendi mertebesinden geri kaldı. Bil ki bu durum, oldukça ince mânâlı ve gayet acîp bir sırdır. Eğer anlarsan, Hak Teâlâ bu hikâye ile sana öğüt vermektedir.

İşte kulluk, tedbiri terk edip takdiri müşahede etmektedir. Bu âyetle ilgili diğer izahâtlar secde âyetinin bulunduğu “Hâ Mîm” de yâni Fussilet sûresi 30. âyette geçmiştir. Allah Teâlâ’dan bizleri istikâmet erbâbından ve ikâmet yurdu olan cennet sahiplerinden kılmasını diliyoruz. Çünkü O, hem dünyada, hem de âhirette lütuf, kerem ve ihsan sahibidir.

وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ اِحْسَانًاۜ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًاۜ
وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلٰثُونَ شَهْرًاۜ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَبَلَغَ اَرْبَع۪ينَ سَنَةًۙ
قَالَ رَبِّ اَوْزِعْن۪ٓي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّت۪ٓي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ
وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰيهُ وَاَصْلِحْ ل۪ي ف۪ي ذُرِّيَّت۪يۚ اِنّ۪ي تُبْتُ اِلَيْكَ
وَاِنّ۪ي مِنَ الْمُسْلِم۪ينَ ﴿١٥﴾

15. Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması ile sütten kesilmesi, otuz ay sürer. Nihayet insan, güçlü çağına erip kırk yaşına varınca der ki: Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve razı olacağın yararlı iş yapmamı temin et. Benim

için de, zürriyetim için de iyiliği devam ettir. Ben sana döndüm. Elbette ki ben müslümanlardanım.

“Biz insana, ana babasına iyilik etmesini” emir ve *“tavsiye ettik.”* Bu ana babasına iyilik etme, ifâdesindeki fiil hazfedilmiş, buna delâlet eden masdarla yetinilmiştir. Ana babanın paralelinde olup çocuğu doğuran yakın vâlidedir. Uzak vâlide ise onu doğuranı doğurandır. Bunun için Havva (a.s.)’a arada bu kadar vasıtalar olmasına rağmen anamız denilmiştir. Yine bir şeyin varlığına yahut terbiyesine yahut ıslahına yahut mebde’ ve başlangıcına asıl olan şeye ana denilir.

“(Ana karnında) taşınması ile sütten kesilmesi otuz ay sürdü.” Bu otuz ay, annenin çocuktan ötürü sıkıntılarla geçirdiği süredir.

“كُرْهاً” kelimesi “حَمَلَتْهُ” fiilinin fâilinden haldir. Yâni zorlanarak, meşakkat ve zorluk çekerek demektir. Allah Teâlâ bundan gebeliğin anne karnında ağırlaştığı hâli murâd etmektedir. Yoksa gebeliğin başlama hâlini değil. Çünkü gebeliğin başlangıcında zorluk yoktur. Yahut bu “kürhen” ifâdesi “anne, çocuğu zorluk sahibi olarak taşımıştır” demektir. “Onu zahmetle doğurdu” ifâdesi de aynı şekildedir. Artık bu zorluk doğum sancısıdır. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *“Ey Ezimme! Biraz zorlan, sıkı dur kurtaracaksın.*” Peygamberimiz (s.a.) bu sözü Ezimme isimli kadın, doğum sancısına yakalandığı anda söylemiştir.[29] Yâni “ey Ezimme sabret, yakında doğumla birlikte kurtulacaksın” demektir. *Makâsidu’l-Hasene’*de böyledir.

“فِصَالُ”, çocuğun sütten kesilmesidir. Bundan murad, son bulan tam bir süt dönemidir. Bu durumda ifâde ya süt döneminden mecâz-ı mürsel olur. Çünkü çocuğun taşınması ve sütten kesilmesi durumundan biri, diğerinin son bulmasıyladır. Bu durum bir mecâz alâkasıdır. Şâir şu sözünde “emed” kelimesinden müddeti murad etmiştir:

Her canlı ömrünü tamamlayacak
Ömrünün müddeti bitince ölecektir.

Arapların “min ibtidai gâye”, “ila intihai gâye” yâni “min” başlangıç, “ilâ” sonuç içindir, sözündeki “gâye” kelimesiyle mesafe murad edilmesi de bunun bir benzeridir.

“Şehr” ayın bir noktadan diğer noktaya deveranından oluşan on iki cüzden birine itibar olunur. Yirmi dokuz yahut otuz günlük zaman dilimine meşhur olduğu üzre şehr/ay denilmiştir. Bu âyet gebelik müddetinin en azının altı ay olduğuna delildir. Çünkü Allah Teâlâ: ***“Anneler çocuklarını emzirmeyi tamamlamak isteyen kimse için tam iki yıl emzirirler”*** (Bakara, 2/233) buyurmuştur. Sütten kesilme müddeti olarak bu otuz aylık sürenin iki yılı düşürülünce, gebelik için altı aylık süre kalır. Tıp dünyasında böyle denilmiştir. Fıkıh literatüründe süt müddeti **Ebû Hanife**’ye göre otuz ay, **İmâmeyne** göre ise iki senedir. Bu ihtilaf süt hurmetinde yâni süt hükmünün sabit olmasındadır. Annenin çocuğu emzirme ücreti olarak alacağı süt ücretine hak kazanması ise iki yıldır. İmâmeyn’in delili Allah Teâlâ’nın ***“Anneler çocuklarını emzirmeyi tamamlamak***

isteyen kimse için tam iki yıl emzirirler” (Bakara, 2/233) kavl-i ilâhîsidir.

Ebû Hanife’nin delili ise Allah Teâlâ’nın izahına çalıştığımız bu âyetteki ***“(Ana karnında) taşınması ile sütten kesilmesi otuz ay sürdü”*** kavlidir. Allah Teâlâ burada iki şeyi (gebelik ve sütten kesilmeyi) zikrederek her ikisine otuz aylık bir müddet tayin etmiştir. Bu süre, zikredilen bu iki şeyin her biri için tam süre olarak kabul edilmiştir. Bu durum iki ayrı borç için tayin edilen süre gibidir. Fakat gebelik müddetinin Âişe vâlidemizden gelen bir rivâyet delili ile otuz aydan az olduğu ifâde edilmiştir.

Âişe vâlidemiz şöyle buyurmaktadır: *“Çocuk anne karnında bir iğ, kirmen gölgesi kadar bile olsa iki seneden daha fazla kalmaz.”* Zâhir olan Âişe vâlidemizin bunu semaî; yâni başkalarından duyarak söylemiş olduğudur. Çünkü süreler re’y ile tesbit edilemez. Sonuçta sütten kesilme müddeti zâhiri üzere kalmıştır. Allah Teâlâ’nın: ***“Anneler çocuklarını emzirmeyi tamamlamak isteyen kimse için tam iki yıl emzirirler”*** (Bakara, 2/233) sözü ise annenin süt ücretini hak ediş müddetidir. İki seneden sonra artık babaya süt nafakası vacip olmaz. Burada seneden murad, âyetin şehr (ay) diye ifâde ettiği kamerî sene olup şemsî sene değildir.

*Aynü’l-Meânî’*de şöyle denilmiştir: Gebeliğin en kısa süresi altı aydır. Öyle olunca süt için iki senelik zaman kalır. İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed böyle demişlerdir. İmâm Ebû Hanife ise bundan murad, çocuğun elde taşınmasıdır. Yâni doğumla başlayan bir süredir, demiştir. Çünkü bu taşınma, şâyet çocuğun ana karnında taşınmasına hamledilirse, en azı, en çokla beyân etmek olur. Yâni çocuğun taşınmasının en az müddeti ile süt müddetinin en çoğu bir arada beyân edilmiş olur. Şöyle denilmiştir: Belki de bu âyette, çocuğun taşınmasının yâni gebelik döneminin en azı ile sütten kesilme müddetinin en çoğunu tayin etmek, bunları standarda bağlayıp artık neseb ve süt hükmünü bunlarla irtibatlandırmak içindir.

Zira izdivaç ve evlilikten altı ay sonra meydana gelen doğumda çocuğun nesebi sâbit olur. Böyle bir doğum Hz. Ali -kerremallahu vecheh- zamanında vukû bulmuş ve Hz. Ali (r.a.) de çocuğun nesebinin babaya âidiyetle sabit olduğuna hükmetmiştir. Şayet çocuk evlilikten itibaren altı aylık bir müddetten daha az bir zamanda doğarsa, bu çocuğun nesebi sabit olmaz. Bu durumda eşler hâkim tarafından ayrılırlar. Bu çocuk doğduğu andan itibaren iki senelik bir müddet içinde bir kadının memesinden süt emerse bu kadın bu çocuğun süt annesi olur. Bu süte vesile olan eşi de babası sayılır.

Hakâik kitabında şöyle denilmektedir: Süt müddetinde fetvâ İmâmeyn’in kavli üzeredir. *Fethurrahman’*da şöyle denilmiştir: Haml, gebelik müddetinin altı ay olduğunda İmâmlar ittifak etmişler, ancak gebelik müddetinin en çoğunda ihtilaf etmişlerdir. Ebû Hanife buna “iki senedir” demiştir. İmâm Mâlik’ten gelen meşhur rivâyet bu müddetin beş sene olduğu şeklindedir. İmâm Mâlik’ten dört ve yedi sene rivâyetleri de vardır.

İmâm Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel’e göre bu süre dört senedir. Gebelik müddetinin en yaygın olanı ise dokuz aydır.

İnsanü’l-uyûn da şöyle denilmektedir: Anlatıldığına göre İmâm Mâlik (r.a.) annesinin

karnında iki sene beklemiştir. Yine tabiînden **Dahhâk b. Müzâhim** de böyledir.

"Nihâyet (insan) güçlü çağına erip kırk yaşına varınca: "Ya Rabbi dedi: Beni, bana ve anama, babama verdiğin ni'mete şükretmeğe ve râzı olacağın yararlı işler yapmağa sevk eyle. Benim için, zürriyetim için de salâhı devam ettir (benden gelecek olanları da iyi insanlar yap). Ben sana yüz tuttum ve ben (sana) teslîm olanlardanım."

"Nihâyet güçlü çağına erip kırk yaşına varınca" ifâdesindeki "hattâ" mahzûf bir hükmün gayesidir. Yâni bu çocuk bizim emir ve tavsiyemizi almış, nihâyet olgunluk dönemine ulaşınca ki bu olgunluk dönemi, yetişkinlik dönemi, kuvvetinin, aklının ve temyiz kabiliyetinin muhkem olduğu bir dönemdir. Bu dönem gençlikle yaşlılık çağı arasıdır.

Fethürrahman'da şöyle denmiştir: Kişinin olgunluk dönemi, kuvvetinin, aklının ve görüşünün tam ve kamil olduğu dönemdir. Bunun alt sınırı 33, üst sınırı ise 40 yaşıdır.

"Kırk yaşına varınca" ifâdesi, muzâfın hazfi iledir. Şöyle denilmiştir: Hiçbir peygamber kırk yaşından önce gönderilmemiştir. Bu görüş cidden zayıftır. Îsâ ve Yahyâ (a.s.)'ların kırktan önce gönderilmeleri bu görüşün zayıf olduğuna delâlet etmektedir. *Bahru'l-ulûm'*da böyledir. Buna şöyle cevap verilmiştir: Bu görüş çoğunluğun genel makamına ikâme edilmesi kabilindendir. **Müftî Sa'dî**'nin *Havaşî'*sinde böyledir.

İbnü'l-Cevzî, her peygamber kırk yaşından sonra gönderilmiş sözünün mevzû olduğunu söylemiştir. Zira İsâ (a.s.) bir peygamber olup 33 yaşında göğe kaldırılmıştır. Peygamberler hakkında kırk yaşı şart olarak getirmek hükümsüzdür. Yine Yûsuf (a.s.) on sekiz yaşında peygamber olarak gönderilmiştir. Tefsirlerde böyledir. Sen nübüvvete velâyeti, îmân ve İslâm kuvvetini kıyas etmelisin.

"Ya Rabbi dedi, beni, bana ve anama, babama verdiğin ni'mete şükretmeğe, râzı olacağın yararlı işler yapmağa sevk eyle." Bana ilhâm ver ve tevfîk bahşet, bana ilhâm et, şükredebileyim.

Burada "أَوْزِعْنِى" kelimesinin aslı "bir şeyi teşvik ve tahrik etmek"tir. Arapların "فُلَانٌ مُوزَعٌ بِكَذَا" yâni "falanca bunu teşvik etmektedir" yahut "buna teşvik olunmuştur" sözünden alınmıştır.

Râgıb şöyle demiştir: Bunun îzâhı "أَوْلِعْنِى بِذَالِكَ" dir. "إِغْلَاءٌ" ise "çok harîs olmak"tır. Yahud da bunun mânâsı; "Allah'ım beni, nefsimi nankörlükten men etmeye muvaffak eyle" demektir.

"Ni'mete şükretmeye", Din ve İslâm nimetine ki bu tam nimettir, yahut din ve İslâm nimetine ve diğer nimetlere beni muvaffak kıl da şükredebileyim. Allah Teâlâ burada kişiye ve ana babasına verdiği nimete şükrü bir arada zikretmiştir. Çünkü ana babasına verilen aynı zamanda kişiye verilen nimet sayılır.

Kabul edeceğin, *"râzı olacağın"* amele beni muvaffak kıl ki bunlar beş vakit namaz ve diğer tâatlerdir. Burada "tenvîn" tâzim içindir. Bâzıları şöyle demiştir: Allah'ın hoşnutluk ve rızâsıyla beraber olan iyi amel, nefsi Allah için yormak ve Allah'tan başka

her şeyden sıyrılarak O'nun müşâhedesine intikal etmek, vasıl olmaktır. Burada şu hususa işâret edilmektedir ki kulun Allah'ın tevfik ve irşadı olmaksızın Allah'ın hoşnutluk ve rızasını elde edecek amel yapması mümkün değildir.

"Benim için ve zürriyetim için de salâhı devam ettir" yâni benden gelecek olanları da iyi insanlar yap. "ذَرَأَ الشَّيْئُ كَثُرَ" yâni "bir şey çok oldu" demektir. İnsan ve cinlerin nesli için zürriyet denmesi bu kabildendir. *Kamûs'*ta böyledir. Yâni salah ve iyilik zürriyetimde devam edip onlarda yerleşsin. Bunun için "اَصْلَحَ" fiili "فى" harf-i cerri ile kullanılmıştır. Yoksa bu fiil harf-i cersiz de müteaddî olur. Allah Teâlânın ***"Biz Zekeriyâ (a.s.)'ın eşini de kendisi için ıslah ettik."*** (el-Enbiya, 21/90) kavli buna örnektir.

Sehl şöyle demiştir: "Ya Rabbi onları bana sâdık halef, sana da gerçek kullar yap." **Muhammed b. Ali** şöyle demiştir: "Şeytan, nefis ve hevâ için onların üzerine yol açma." Burada babaların sâlih oluşunun oğul ve evladların da sâlih oluşunu gerektirdiğine işâret edilmektedir.

Kâşifî şöyle demiştir: Müfessirlerin çoğu bu âyetin Hz. Ebûbekir Sıddîk (r.a.)'a has olduğunu düşünmektedirler. Çünkü o altı ay anne karnında kalmış, iki yıl süt emmiş, on sekiz yıl Hz. Peygamber (s.a.)'in yanında bulunmuştur ki o zaman Hz. Peygamber yirmi yaşındaydı. Gerek seferde, gerekse hazarda arkadaşıydı ve onun yakınındaydı. Hz. Risâlet-penâh (s.a.)'in mübarek yaşı kırka ulaştığında peygamber oldu. Sıddîk (r.a.) otuz sekiz yaşındaydı ve ona îmân etti. Kırk yaşına geldiğinde ayette geçen duâyı yaptı. Allah Teâlâ onun duâsını kabul etti ve o müminlerden müşrikler tarafından işkenceye maruz kalan dokuz kişiyi âzâd etmiştir. Bunlardan biri de Bilal b. Rabah Habeşî'dir. Bilâl Habeşî bin Ribâh bir köle idi ve doğumu Benî Müzehhec'te olmuştu. Âmir bin Füheyre'nin doğumu ise Ezd Kabîlesi'nde olmuştu. Kızı Âişe (r.a.), Eşref-i Rusül (s.a.)'in eşi olma şerefini elde etti. Oğlu Abdurrahmân Müslüman oldu, yine Abdurrahmân'ın oğlu Ebû Atîk Muhammed de Müslüman oldu ve Hz. Peygamber (s.a.)'e hizmet etme şerefiyle üstünlük buldu. Yine Hz. Sıddîk (r.a.)'ın soyundan dünyaya gelenlerin çoğu ilim ve salâh ile müşerref oldular.

Hz. Ebû Bekir (r.a.) hayır namına neyi arzu ettiyse Allah ona o konuda yardım etmiştir. Bütün evladları îmân etmişlerdir. Babası Ebû Kuhafe Osman b. Amir b. Ka'b b. Sa'd b. Teym, annesi Ümmü'l- hayr Selma binti Sahr b. Amr b. Ka'b b. Sa'd, Rasululah (s.a.)'e yetişmişler ve îmân etmişlerdir. Bu şeref ashâb-ı kiram'dan başkasına nasip olmamıştır.

"Ben sana yüz tuttum ve ben" senin hoşnud olmayacağın yahut seni zikretmekten beni meşgul edecek şeylerden sana karşı ihlâslı ve samimî olarak *"(sana) teslîm olanlardanım."*

❀

أُولٰٓئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّاٰتِهِمْ
فٖٓى اَصْحَابِ الْجَنَّةِ وَعْدَ الصِّدْقِ الَّذٖى كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿١٦﴾

16. İşte, yaptıklarının iyisini kabul edeceğimiz ve günahlarını bağışlayacağımız bu kimseler cennetlikler arasındadırlar. Bu, kendilerine verilen doğru bir sözdür.

"Onlar", bu yüce sıfatların sahibi olanlar, *"öyle kişilerdir ki, yaptıklarının",* vacip yahut mendup tâatlerin *"en iyisini onlardan kabul ederiz."* Mübah ameller güzel olmakla beraber onların yapılmasından sevap hâsıl olmaz *"ve onların"* tevbe etmeden önce yaptıkları *"kötülüklerinden geçeriz. (Bu kimseler) cennet halkı arasındadırlar."* Onlar cennet halkının sırasına dizilmişlerdir. *"Bu, (dünyâda) kendilerine"* peygamberlerin diliyle *"söylenen doğru söz(ün gerçekleşmesi)dir."* Bunlardan dolayı cezalandırılmazlar.

Burada "أُولٰٓئِكَ" ile insana işâret edilmiş olup bundan murad geride nitelikleri beyân edilmiş olan insan cinsi olduğundan, çoğul yapılmıştır.

Fütûhât tercümesinde şöyle denilmiştir:

Yaptığın bütün fiil ve hareketin Hak Teâlâ'ya yakınlaşmak maksadıyla yapılması gerekir. Bu hareket mübah ya da senin mübah olduğuna inandığın bir işse bile onu Hak Teâlâ'ya yakınlaşma niyetiyle yap. Eğer bu hareket mübah değilse ve sen onunla meşgul olmazsan bu niyetinle o mübah işten sevap elde edersin.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Bana göre âyette bir başka vecih de şudur: Burada "اَحْسَنَ" kelimesinin muzaf olması sıfatın mevsûfuna izafeti kabilindendir. "سَيِّاٰتُ مَا عَمِلُوا", ***"yaptıklarının kötülükleri"*** (el-Câsiye, 45/33) âyetinde olduğu gibi. Takdîrî ibare "onların en güzel amelleri" demektir. Tabiî ki bu ifâdeden onların güzel amellerinin kabul edilmemesi lazım gelmez. Bilakis Allah Teâlânın fazl ve keremi mucebince onların yaptıkları bütün amellerin Allah katında çok güzel olduğuna işâret edilmektedir.

Hasan Basrî şöyle demiştir: Allah Teâlâ kimi aşağılamayı murad ederse onu, yaptığı kötülükle hemen cezalandırır. Allah Teâlâ kime de lütuf ve ihsanda bulunmayı murad ederse, artık onun günahlarından geçer. Bu insanların en güzel amellerinin kabul edilip günahlarından geçilmesi Allah Teâlâ'nın bu konuda onlara bir vaad ve sözüdür.

Şeyh Necmüddin (k.s.) *Te'vilâtı*'nda şöyle demektedir:

Âyette anne babanın çocukta terbiye ve in'am yâni iyilik ve ihsan hakkı olduğundan hürmet ve saygı üzere anne babanın hakkını gözetmeye işâret edilmektedir. Bu şekilde insan, Hak Teâlâ hazretlerinin hakkını da saygı üzere gözetmeyi bilmiş olsun. Çünkü Allah'ın insan üzerinde rubûbiyet/rab olma hakkı vardır. Varlık nimetini ihsan eden Allah Teâlâ hürmete, saygıya herkesten, anne babadan daha çok hak sahibidir ve daha layıktır.

Bazıları şöyle demiştir: Âyet anne hakkının baba hakkından daha büyük olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ önce anne babayı bir arada zikretmiş, sonra

ayrıca özel olarak anneyi zikretmiştir. Bu arada gebelik döneminde, doğum ânında ve süt emzirme döneminde çocuk sebebiyle annenin çektiği zorlukları ve bütün bu esnâda çekmiş olduğu birçok sıkıntıları da beyân etmiştir.

Fethür-Rahman'da şöyle denilmektedir: Bu âyetlerde Allah Teâlâ evlad ve oğullara, annelerine minnettar olmalarını sayıp dökmüş, anneyi dört mertebede, babayı ise tek bir mertebede zikretmiştir. Allah Teâlâ anne babasına iyiliği emrettiği âyetinde ***"ana babasına"*** buyurarak anne babayı bir arada zikretmiştir. Daha sonra anne için gebelik dönemini, doğum zamanını ve süt emzirmeyi zikretmiş, bundan "fisal" şeklinde sütten kesilme diye bahsetmiştir. İşte bu durum, Peygamberimiz (s.a.)'in üç hakkı anneye, bir hakkı da babaya tahsis etmesine uygun düşmektedir.

Bir adam Peygamberimiz (s.a.)'e gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü! Kime iyilik edeyim?" diye sordu. Peygamberimiz (s.a.): *"Anana"* buyurdu. Adam sonra kime? diye sordu. Peygamberimiz yine: *"anana"* buyurdu. Adam ondan sonra kime? dedi. Peygamberimiz (s.a.) tekrar: *"anana"* buyurdu. Adam sonra kime diye sordu? Peygamberimiz (s.a.) sonra: *"Babana"* diye buyurdu.[30]

Evliyâdan **İbrâhîm el-Havvâs** (k.s.) şöyle demiştir: İsrailoğulları sahrasındaydım, birden bir adamın yanımda yürüdüğünü gördüm, hayret ettim. Bana bu zâtın Hızır (a.s.) olabileceği ilhâm edildi. Ben kendisine: "Hak hakkı için söyle sen kimsin?" dedim. Bana, "kardeşin Hızır" dedi. Ben kendisine "sana bir soru soracağım dedim." "Sor" dedi. "İmâm Şafiî hakkında ne dersin?" dedim. Bana: "O doğu, batı, güney, kuzey, dört cihetin kendisiyle korunduğu dünyanın mânevî direklerindendir" dedi. Ben "peki, İmâmı Ahmed b. Hanbel hakkında ne dersin?" diye sordum. Bana "O sıddîk bir adamdır" dedi. Ben "Bişr b. Hâfî hakkında ne dersin?" diye sordum. Cevaben: "O öyle biridir ki ondan sonra onun bir benzeri gelmemiştir" dedi. Ben kendisine "hangi iyi amel vesilesiyle seni görmüş oldum? Hızır'la karşılaştım?" dedim, bana "annene iyilik yapman," sebebiyle dedi.

İmâm Yâfiî şöyle demektedir: Hikâye edilir ki, Allah Teâlâ, Dâvûd (a.s.)'ın oğlu Süleyman (a.s.)'a "deniz sâhiline çık, orada ilginç bir şey göreceksin" diye vahyetti. Süleyman (a.s.) yanında bulunan bazı insan ve cinlerle beraber sahile çıktı. Sâhile varınca sağa sola baktı, fakat hiçbir şey göremedi. Sonra cinlerden ifrite "denize dal, orada ne görüp ne bulduğuna dâir bana bilgi getir," dedi.

Cin denize daldı. Bir zaman sonra dönüp geldi. "Ey Allah'ın Peygamberi ben denize daldım. Şu kadar uzun bir yol gittim. Dibine ulaşamadım ve oralarda hiçbir şey göremedim" dedi. Bu sefer Süleyman (a.s.) bir başka ifrite "sen şu denize dal, orada ne bulup ne gördüğünü bana haber ver" dedi. Bu ifrit de denize daldı, bir zaman sonra geri dönüp aynen birincisi gibi denizin dibine inemediğini ve orada hiçbir şey görüp

bulamadığını söyledi. Ancak bu cin iki kere dalmasına rağmen yine bir sonuç alamadı.

Bu sefer Süleyman (a.s.) Allah Teâlânın Kur'ân-ı Kerim'de: ***"kendisinden "Yanında kitaptan bir bilim bulunan bir kimse…"*** (Neml, 27/40) diye söz ettiği veziri **Âsaf b. Berhiya**'ya: "Sen bana şu denizde ne olduğu bilgisini getir" dedi. Âsaf beyaz kâfûrdan dört kapılı bir kubbe getirdi. Bu kapılardan biri inciden, biri cevherden, biri yeşil zebercedden, biri de kırmızı yakuttan idi. Kapıların hepsi açık olup denizin içinde ve ilk cinin dalış mesafesinin üç misli derin bir yerinde olmasına rağmen, kubbeden bir damla su bile damlamıyordu. Âsaf getirip kubbeyi Süleyman (a.s.)'ın önüne koydu.

Süleyman (a.s.) kubbenin ortasında temiz giyimli ve oldukça yakışıklı bir delikanlının olduğunu gördü. Bu genç ayakta namaz kılıyordu. Süleyman (a.s.) kubbeye girip gence selâm verdi ve gence: "Seni bu denizin dibine indiren şey nedir" diye sordu. Genç: "Ey Allah'ın Peygamberi, benim babam kötürüm/yatalak, annem de âmâ/görme özürlü idi. Ben yetmiş sene bu durumda olan anne babamın hizmetinde bulundum. Annemin vefât ânı gelince annem: "Allahım sana itâat etmek üzere bu oğlumun ömrünü uzat" diye duâ etti. Vefatı yaklaşınca babam da: "Allahım oğluma cin ve şeytanların ulaşamayacağı bir mekanda sana hizmet/ibâdet etme imkânı bahşeyle" diye duâ etti.

Ben anne babamı defnettikten sonra bir ara bu sâhile dolaşmaya çıktım, bu kubbenin sahile konulmuş olduğunu görüm. Kubbenin güzelliğini görmek için, içine girdim. Bir melek gelip ben içinde olduğum halde kubbeyi bu denizin dibine indirdi.

Süleyman (a.s.), "sen ne zaman, hangi devirde bu sahile geldin?" dedi. Genç, "Halil İbrâhîm (a.s.) zamanında" dedi. Süleyman (a.s.) tarihi şöyle bir süzdü ve bu vakanın 2400 yıllık bir hâdise olduğunu gördü. Bu adam hâlâ genç olup saçında, başında beyazlık yoktu. Süleyman (a.s.) gence: "Bu denizin dibinde ne yer ne içersin" diye sordu. Genç: "Ey Allah'ın Peygamberi, bana her gün gagasında insan başı gibi sarı bir şey olan yeşil bir kuş gelir. Ben onu yer ve onda şu dünya yurdunda bulunan bütün nimet ve lezzetleri tadarım. Bu yediğim şey benden açlığımı, susuzluğumu, sıcaklık ve soğuğu, uyku ve uyuklamayı, vahşet ve yalnızlığı giderir" dedi. Süleyman (a.s.): "Bizimle kalır mısın, yoksa seni aynı yerine iâde edelim mi?" dedi. Genç: "Ey Allah'ın Peygamberi, beni yerime iâde ediniz" dedi. Süleyman (a.s.) vezîri Âsaf'a: "Bu genci yerine götür" dedi. Âsaf genci götürdü. Sonra Süleyman (a.s.) etrafında bulunan insan ve cinlere: "dünyada Allah anne babanın duâsını nasıl kabul ediyor, sizi anne babanıza karşı isyan etmemeniz konusunda uyarıyor ve dikkatinizi çekiyorum. Allah size rahmet etsin" dedi.

İmâm Sahâvî şöyle demiştir:

İbn Ömer'den rivâyet edilen merfû bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Ben Allah'tan dostun dostuna bedduâsının kabul edilmemesini istedim. Fakat babanın evlâdına duâsı ve beddusı sahih ve makbûldür, bu duâ geri çevrilmez."*[31] İşte baba evlâd arası böylece bulunur.

Bir adam cihâda çıkıp çıkmayacağı konusunda iştişâre etmek üzere Peygamberimiz (s.a.)'e geldi. Peygamberimiz (s.a.) adama: *"Annen var mı?"* dedi. Adam: "Evet!" deyince Peygamberimiz (s.a.): *"Git annenin yanında dur. Onun hizmetinde bulun. Zira*

cennet onun ayakları altındadır." buyurdu.[32]

Cennet ki annelerin sarayıdır,
Annelerin ayakları altındadır.
Ey Allah'ım bizi,
Annelerin razı oldukları şeyle rızıklandır.

Temiz ve hoş gönül ile makbul hizmetlere tevfik ve inâyet ancak Allah'tandır.

وَالَّذٖى قَالَ لِوَالِدَيْهِ اُفٍّ لَكُمَٓا اَتَعِدَانِنٖٓى اَنْ اُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ
مِنْ قَبْلٖى وَهُمَا يَسْتَغٖيثَانِ اللّٰهَ وَيْلَكَ اٰمِنْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَيَقُولُ
مَا هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاطٖيرُ الْاَوَّلٖينَ ﴿١٧﴾

17. Ana ve babasına: Öf be size! Benden önce nice nesiller gelip geçmişken, beni mi tekrar dirilmekle tehdîd ediyorsunuz? diyen kimseye, ana ve babası Allah'ın yardımına sığınarak: Yazıklar olsun sana! İmân et. Allah'ın vaadi gerçektir, dedikleri halde o: Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir, der.

"Fakat o kimse ki anasına, babasına", anası babası kendisini îmâna dâvet ettiği zaman *"Öf size, benden önce nice nesiller",* ümmetler *"gelip geçmiş, (kimse geri gelmemiş) iken siz benim"* diriltilip kabirden tekrar *"çıkarılacağımı mı bana vaadediyor; beni bununla mı tehdîd ediyorsunuz?" dedi. Onlarsa"* Allah'tan ona yardım etmesini ve onu îmâna muvaffak kılmasını isteyerek *"Allah'a sığınarak: "Yazık sana, (etme, gel) inan",* dirilişi ve yerden yeniden çıkarılmayı tasdik et. *"Allah'ın"* dirilişle ilgili *"sözü gerçektir",* bunun vukûunda hiç şüphe yoktur; *"derken o:* Onları yalanlayarak: *"Bu"* sizin Allah'ın sözü dediğiniz şey Rüstem, Behram ve İsfendiyar romanları gibi aslı olmayan, ancak kitaplarda yazıla gelen *"eskilerin"* bir takım bâtıl *"masallarından başka bir şey değildir" der."* Bana vade mi veriyorsunuz? Sizden ikrah ve hayâ ederim, der.

"وَالَّذٖى" lafzı mübtedâ olup haberi bir sonraki âyetin başındaki "اُولٰٓئِكَ"dir. Çünkü buradaki mevsûlden murad, cinstir. Anne babaya karşı takınılan bu tavırda, anne babaya âsî olan ve rabbine karşı günahkar olan her kul bu hükme dahildir. *"Öf",* Bu söz kişinin canı sıkılıp bir şeyden hoşlanmadığı anda çıkardığı bir sestir. Buradaki "lâm" bu sözün kime söylendiğini beyân içindir. Yûsuf suresi 23. âyetteki ***"haydi gelsene"*** sözü de böyledir. Yâni bu "öf" sözü yalnız sizedir.

Râgıb şöyle demiştir: "Öf" kelimesi aslında "kir ve tırnak kesintileri ve bunların durumunda olan her türlü pis, çirkin ve kötü şeylere" denilmiştir. Yine "pis ve çirkin görerek küçümsenen her şeye de öf" denir. "Karn", "aynı asırda yaşayan topluluk"

demektir. “Hulüv”, “geçmiş zaman” demektir. “Veylek”, “yazık sana” demektir. Bu kelimenin aslı kişiye helâk ile bedduâ etmektir. Ancak burada onu îmâna teşvik murâd edilmiştir. Yoksa gerçekten helâk olması istenmemektedir. Bu kelime aynı mânâda değişik bir lafızdan mukadder bir fiilin mefûl-i mutlakı olmak üzere mansûbdur.

Bu kelime müsta’mel olmayan mastarlardandır. Bunun mef’ûlü bih olduğu da söylenmiştir. Buna göre “Allah senin azabını ilzam etsin” yâni “Allah seni azaba dûçar eylesin” demek olur. Allah Teâlâ ihkak-ı hak yâni hakkı ortaya koymak için ve bu kişinin diriliş vaadini ana babasına isnâd etmesinin hatâ olduğunu tenbih için vaadi kendi zâtına muzâf kılmıştır. Yâni “diriliş ana babanın değil, Allah’ın sözüdür” demektir. Sözünden caymak bir nakîsa olup Allah’ı böyle bir şeyden tenzih etmek vaciptir.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ
الْجِنِّ وَالْإِنْسِ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿١٨﴾

18. İşte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş topluluklar içinde, haklarında azâbın gerçekleştiği kimselerdir. Gerçekten onlar ziyana uğrayanlardır.

“İşte onlar da”, bu bâtıl sözlerin sahipleri, *“kendilerine (azâb) söz(ü)”* -ki bu söz Allah Teâlâ’nın ***“Senden ve onlar içinde sana uyan kimselerden (gelenler ile) cehennemi dolduracağım”*** (Sâd, 38/85) sözüdür *“-gerekli olmuş kimselerdir. Kendilerinden önce geçen cin ve insan toplulukları arasında (azâbın içinde) bulunacaklardır. Gerçekten onlar”* şeytana uymakla ana sermayeleri olan aslî fıtratlarını zâyi ederek *“ziyana uğrayanlardır.”*

وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا ۖ وَلِيُوَفِّيَهُمْ أَعْمَالَهُمْ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٩﴾

19. Herkesin yaptıklarına göre dereceleri vardır. Allah, onlara yaptıklarının karşılığını verir, asla kendilerine haksızlık yapılmaz.

Anılan bu iki gruptan *“her birinin (inananların ve inanmayanların) yaptıkları işlerden dereceleri vardır. Allah, onlara yaptıklarının karşılığını tam verir;”* hayır ve şer karşılığında evvelkilerin sevabını eksiltmek, sonrakilerin azabını artırmakla *“kendilerine hiç haksızlık edilmez.”*

Buradaki “lâm” mahzûf ve ertelenmiş olan bir kelimeye müteallıktır. Sanki şöyle buyurulmuş oluyor: Allah Teâlâ onlara, yaptıklarının karşılığını tam vermek ve onların haklarını zâyi ve noksan etmemek için amellerine göre karşılıklarını takdir etmiştir.

Buna göre sevapları derecelendirmiş, azap ve cezayı da derekeler olarak sınıflandırmıştır. Âyette ana babaya öf demeyle nitelenen kişi yerilmektedir.

Yine bunda öf demenin de ötesinde ana babaya sert, haşin ve katı davranıp şiddet kullanma durumuna ciddî bir uyarı vardır. Evet böyle birinin hakkında verilen hüküm hüsran; yâni îmânda noksanlıktır. Ana babaya âsî olanın durumu buysa, Mevlâsına muhalefet edip isyan ve günahla ona cefâ edenin durumu nice olur.

Hadis-i şerifte şöyle gelmiştir: *"Elbette cennetin kokusu 500 senelik mesafeden duyulur. Ana babasına âsî olan ve akrabayla alakayı kesenler cennetin kokusunu duyamazlar."*[33] Denildiki uzun bir ayrılıktan sonra Yakûb (a.s.) oğlu Yûsuf'un yanına geldiğinde Yûsuf (a.s.) ayağa kalkmamıştır. Allah Teâlâ Yûsuf (a.s.)'a: *"Sen baban için ayağa kalkmaktan büyükleniyor musun? İzzet ve celâlime yemin olsun ki senin sulbünden daha peygamber çıkarmayacağım"* diye vahyetmiştir. *İhyâ*'da böyle geçmektedir.

Denilir ki ana babanın her ikisi de aynı anda evlâdlarından bir şey isteseler, önce anaya verilir. *Menbau'l-âdâb*'ta böyledir.

İmâm Gazâlî şöyle demiştir: Âlimlerin çoğu şüpheli şeylerde ana babaya itâatin vacip olduğunu, ancak hâlis haramda vacip olmadığını söylemişlerdir. Hatta ana ve baba evladlarının kendilerden ayrı olarak yemek yemesinden rahatsız olurlarsa ana babayla beraber yemelidir. Çünkü şüpheli şeyi terk etmek takvâ gereğidir. Ana babanın hoşnutluk ve rızâsı ise vacip ve gereklidir.

Aynı şekilde mübah yahut nâfile bir yolculuğa ancak ana babanın izni ile çıkmalıdır. İslâm'ın farz bir hükmü olan hac yolculuğuna çıkmak ana baba hizmeti yanında nâfiledir. Yine ilim talebi için sefere çıkmak nâfiledir. Ancak namaz, oruç gibi farz olan bir ilim için çıkarsan ve bulunduğun şehir yahut ülkede bunu sana öğretecek kimse de yoksa -ki meselâ kişi henüz müslüman olmuş bulunup bulunduğu beldede ona İslâm'ın ahkâmını öğretecek kimse de yoksa- bu insan ilim için hicret eder, artık bu durum ana baba hakkına bağlı değildir.

Hisbe velâyeti İslâm devletlerinde genel ahlâkı, kamu düzenini korumak ve denetlemekle görevli teşkilat, dinî-örfi ilkeler ışığında ve dengeli bir şekilde ferd, toplum, devlet hakları ile kamu ahlâk ve düzeninin korunması olan hisbe velâyeti evlâd için babaya, köle için efendiye, hanım için kocaya, öğrenci için hocaya, halk için vâli ve yöneticiye sorumluluk vardır. Ancak bu görevi tarif, öğüt, nasihat ve nezâketle icrâ etmelidir. Sövme, dövme, tehdit ve darp gibi fiilî durumlara teşebbüs etmemelidir. Ana baba da kötü muâmele ve cefâ ile evlâdı isyana sevketmemelidir. Ana babasına karşı iyilik yapması için ona yardımcı olmalıdırlar. Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmaktadır: *"Evlâdına iyilik üzere yardım eden babaya Allah merhamet etsin."*[34] Yâni kötü muâmeleyle onu isyana sevketmeyen babaya Allah rahmet etsin demektir.

Hâfız şöyle demiştir:

Kardeşin kardeşe merhameti yoktur,

Babanın oğluna iyiliğini görmüyorum.
Kız kardeşler anneleriyle savaş ve didişmede,
Çocukların babalarına kötülük beslediğini görüyorum.

Hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır*: "Ağabeyin küçük kardeş üzerinde olan hakkı, ana babanın evlâd üzerinde olan hakkı gibidir. Kimin ana babası vefat etmiş olup onlara iyilik edememişse artık onlar için mağfiret taleb etsin. Onlar adına sadaka versin ki böylece ana babasına iyilik edenlerden yazılmış olsun. Kim günde beş defa ana babasına duâ ederse haklarını edâ etmiş olur. Kim ana babasının kabrini her Cuma (haftada bir) ziyaret ederse ana babasına iyilik edenlerden yazılır."*[35]

Hayatta olanların ölülere duâ etmeleri ve onlara mağfiret taleb etmeleri onlara hediyedir. Ölüler cuma gecesi, cuma günü ve cumartesi gecesi güneş doğuncaya kadar yapılan ziyaretlerde ziyaretçileri bilirler. Çünkü cuma günü pek faziletli bir gündür. Kişi verdiği sadakalarda müslüman ana babasına da niyet eder. Bu durum onun sevabından bir şeyi eksiltmez. Sadaka veren gibi, bir o kadar da ana babası sevap alır.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: Kişi yolda sağına bir taş atıp babasına, soluna bir taş atıp anasına niyet eder. Yine bazıları öfkesini yutup bundan ana babasına iyilik etmeyi murad ederdi.

Bunda şuna delil vardır ki kulun yapmış olduğu bütün iyiliklerin ana babasına iyilik olarak değerlendirilmesi mümkündür. Yeter ki niyet hâlis olsun. Öyleyse ana baba ister hayatta olsun, ister vefat etmiş olsun evlâd ana babasına iyilik etmelidir. Ancak şirk ve isyanda itâat etmemelidir.

Allah'tan gâfil olan bin akraba,
Allah'a âşina olan tek bir yabancıya fedâ olsun.

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: ***"Eğer onlar seni hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarlarsa onlara itâat etme."*** (Lokman, 31/15).

وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ
الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ
تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ ﴿٢٠﴾

20. İnkâr edenler ateşe arzolunacakları gün *(onlara şöyle denir)*: Dünyadaki hayatınızda bütün güzel şeylerinizi harcadınız, onların zevkini sürdünüz. Bugün ise yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan dolayı alçaltıcı bir azap göreceksiniz!

“İnkâr edenler ateşe sunulacakları” orada azab edilecekleri *“gün”,* sitem ve azar olarak *“(kendilerine denir ki): “Dünyâ hayâtınızda bütün güzel şeylerinizi”,* dünya haz ve lezzetlerinden size takdim edilen şeyleri alıp elde ederek *“zâyî ettiniz; (orada) bunlarla safâ sürüp bunları tükettiniz (burası için hiçbir şey bırakmadınız). Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan”* -ki bu büyüklük taslama haklı olarak zâlimlere karşı olsa yadırganmaz- *“ve”* devam eden kibir ve fıskınız sebebiyle *“yoldan”,* Allah’a tâatten *“çıkmanızdan ötürü bugün”* sizi hor ve hakir edecek *“alçaltıcı bir azâb ile cezâlandırılacaksınız.”*

“İnkâr edenler ateşe sunulacakları gün.” Burada “arz” kelimesi mecâzen azap etmek mânâsına hamledilmiştir. Bu söz arapların

“عُرِضَ الْأَسَارَى عَلَى السَّيْفِ” esirler kılıca arz edildi sözünden alınmış olup “öldürüldüler” demektir. Yoksa kendisine arz olunan şuûr ve idrak ehlinden olmalıdır. Ateş ise buna ehil değildir. Şöyle de denilir: Bunlar ateşin karşısında durdurulup ateşi ve oradaki yerleri görecekleri şekilde ateş kendilerine arz edilecektir. Tabiî ki bu durum onlar ateşe atılmadan önce olacaktır. Bu durumda onların ateşe arz edilmeleri mübalağa için kalb; yâni hükmün ters çevrilmesi babından olup sanki burada ateşin kahr ve üstünlük sahibi, mümeyyiz; yâni akıl ve idrak sahibi olduğu iddiâ edilmektedir.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Bana göre bu âyetin îzâhında bu iki tevile yani arzın azab edilmek olarak yahut ateşin onlara gösterilmesi olarak yorumlanmasına hacet yoktur. Zira âhiret ateşi şuur ve idrak sâhibidir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***“O gün cehenneme: “Doldun mu? deriz .O da“Daha yok mu?” der.”*** (Kaf, 50/30).

Yine cehennem üzerine kurulu olan sırat köprüsünden geçme anında ateş konuşup: *“Ey mümin çabuk geç, zira senin nurun benim nârımı söndürecek”* diyecektir. Daha buna benzer durumlar olacaktır. Ayrıca cehennemliklerin azap melekleri itibariyle ateşe arz edilmeleri hiç de uzak değildir. Çünkü melekler azap ve işkence âleti ile ateşin yanında olacaklar, cehennem ehli de cehennem ehline azap ettikleri şeyleri alenî olarak, ayan beyân göreceklerdir. En doğrusunu Allah bilir.

“(Kendilerine denir ki): “Dünyâ hayâtınızda bütün güzel şeylerinizi zâyî ettiniz.” Burada “يَوْمَ” kelimesini nasb eden gizli bir “يُقَالُ” fiili vardır. *“Dünyâ hayâtınızda”,* kendi dünyanızda, hayatta olduğunuzda lezîz olan şeyleri kendinize aldınız ve yediniz. Bu lezzetlerden istifâde ettiniz; yâni bütün lezzetleri bu dünyada elde ettiniz de âhirete hiçbir şey saklamadınız.

Burada “طَيِّبَاتْ” kelimesinin muzâf oluşu umumîlik ifâde eder. **Müftî Sa’dî,** “burada safâ sürüp bunları tükettiniz” sözü, “güzel şeylerinizi zâyi ettiniz” sözünün atf-ı tefsiri gibidir der. Allah Teâlâ kâfirlerin mâruz kaldıkları bu azabı iki önemli sebebe bağlamıştır. Bunlardan birincisi hak dini ve Muhammed (s.a.)’e îmânı kabul etmeyerek büyüklük taslamalarıdır ki bu kalbin günahıdır. İkincisi ise emirleri terk etmek ve yasakları yapmak suretiyle isyan edip yoldan çıkmaktır ki bu da âzâların günahıdır. Kalbin günahı âzâların günahından daha etkili olduğu için bu günahlardan birincisi

ikincisine takdim edilmiştir.

Kâşifi şöyle der:

Ayağını şerîat çizgisinden dışarı koyma,
Sakın kendi nefis ve hevâna uyma!

"Kurtuluş talep edenlere şerîat çizgisinden dışarı adım atmamaları konusunda tenbihtir." Âyette şuna da işâret edilmektedir: Elbette nefs için şu fânî dünyada bir takım güzel şeyler vardır. Ruh için de bâkî olan âhirette güzel şeyler vardır. Artık kim dünyada nefse âid güzel şeyleri tam olarak elde etmekle meşgul olursa âhirette ruhu güzel şeyleri tam olarak elde etmekten mahrum olur. Çünkü dünyada nefsî güzellikleri tam olarak elde etmeyi taleb sebebiyle âhirette söz verilen rûhî güzellikleri elde etme rûhî istîdâd ve kabiliyeti iptal edilmiş olur.

Dünyada nefsî güzellikleri terk etmek de âhirette söz verilen güzellikleri tam olarak elde etme konusunda rûhî istîdâd ve kabiliyet olgunluğu vardır. Onun için nefis sahiplerine bugün siz alçaltıcı bir azapla cezalandırılacaksınız. Çünkü siz ruhlarınızın güzellikleri zâyî olmaması için nefsî şehevâtı ve onun hoşlandığı şeyleri terk edip yerine getirmeme hususunda Peygamberin dâvetini kabul etmekten büyüklendiniz. Bir de siz Allah'ın emir ve yasaklarından dışarı çıktınız, denilecektir. Ruha ve gönül erbabına ise ***"Geçmiş günlerde yaptığınız işlerden ötürü afiyetle yeyin, için"*** (el-Hâkka, 69/24) denilecektir.

Yine bunların nefisleri de ruha tâbi olarak şehevâtı terk ettiği için onlara ***"Orada canların çektiği, gözlerin hoşlandığı her şey var! Ve siz orada ebedî kalacaksınız.."*** (ez-Zuhruf, 43/71). Yâni cennet nimetleri vardır. Gözlerin hoşlandığı yâni Mevlâ'nın cemâl ve celâlini müşâhede vardır ki bu da ruhun tayyibât ve güzelliklerindendir. *Et-Te'vilâtu'n-Necmiyye'* de böyledir.

Âyet aynı zamanda şunu da ifâde etmektedir ki, dünyanın haz ve lezzetlerini tam olarak elde edip onları icra etmek, cehennem ehlinin sıfatlarından bir sıfattır. Artık akıllı ve mümeyyiz olup kâr ve zararını bilen her müslüman bu durumdan sakınmalıdır. Peygamberlerin efendisi olan Hz. Muhammed (s.a.) ve onun sâlih ashâbına uymalıdır. Çünkü onlar âhiret sevabını umarak dünya lezzetlerini terk etmeyi tercih ettiler.

Sâib şöyle demiştir:

Eğer devlet kuşu (talih hümâsı) tuzağımıza düşerse,
Himmetimizin yüceliğinden dolayı onu serbest bırakırız.

Vâsitî şöyle demiştir: Büyük, küçük, az, çok şu fânî dünyanın fânî lezzet ve nimetlerine sevinip bundan mutluluk duyan, bu âyetin hükmü altına girer. **Hz. Ömer** (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre o, Peygamber (s.a.)'in huzuruna girdi. Peygamberimiz (s.a.) bir hasır üzerinde bulunuyordu. Peygamberimizin yanaklarında hasırın izi

çıkmıştı. Hz. Ömer (r.a.) bu manzara karşısında üzülüp ağladı. Peygamberimiz (s.a.) *"niye ağlıyorsun ey Ömer?"* diye sordu. Hz. Ömer (r.a.): "Yâ Rasulallah! Kisra ve Kayser, Fars ve Rum krallarını, onların içinde bulundukları şaşaalı hayatı hatırladım, bir de sen, evet sen âlemlerin rabbinin elçisisin. Senin vücudunda hasırın izleri çıkmış buna üzüldüm", dedi. Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurdu: *"Ey Ömer! Onlar dünya hayatında güzellikleri kendilerine peşin verilenlerdir. Bizim güzelliklerimiz ise bizim için âhirete ertelenmiştir."*[36]

Hz. Âişe vâlidemiz (r.anha) şöyle demiştir: "Peygamberin vefatına kadar Muhammed ailesi peşpeşe iki gün arpa ekmeğiyle karnını doyurmamıştır."[37] Peygamberden sonra ilk meydana gelen bid'at tokluktur. Yine **Hz. Âişe** vâlidemiz şöyle buyurmuştur: "Bazan bir ay geçerdi de hiç ateş yakmazdık. Evde yalnız su ve hurma olurdu. Ancak Allah kendilerini hayırla ödüllendirsin, ensâr hanımları bazan bize süt hediye ederlerdi."

Keşfü'l-Esrar'da şöyle denilmektedir:

"Dünyanın hükümdarlığını kendisine arz ettiler, fakat o kulluğu seçti. Hükümdarlıktan yüz çevirip şöyle dedi; "bir gün aç kalayım, bir gün tok olayım."

Cabir b. Abdullah (r.a.) şöyle demiştir: Hz. Ömer (r.a.) elimde asılı bir parça et gördü ve bu nedir ey Cabir? diye sordu. Ben canım et çekti de et satın aldım, dedim. Hz. Ömer (r.a.): "Ey Cabir! Her canının çektiğini satın mı alacaksın sen?" *"Dünyâ hayâtınızda bütün güzel şeylerinizi zâyî ettiniz; (orada) bunlarla safâ sürüp bunları tükettiniz (burası için hiçbir şey bırakmadınız)."* âyetinden korkmuyor musun? dedi.

Nefse dünyanın nimet ve istekleriyle kötü huy kazandırma.
Ekmek, su ve karın tokluğu hizmetkârları tembel yapar.

Ebû Hüreyre şöyle demiştir: Ben Suffa ashabından 70 kişi biliyorum. Onlardan hiç birinin üzerinde takım elbise sayılan rida yoktu. Üzerlerinde ya izar ya da kisâ olurdu. Onu boyunlarına bağlıyorlardı. Bu elbiselerden bazıları baldırın yarısına kadar uzanıyor, bazıları da ancak topuklara ulaşıyordu. Bu fistanı giyen avreti gözükeceği endişesiyle fistanı eliyle topluyordu.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *"Kim dünya hacetini görür (arzularını yerine getirirse) bu durum âhirette kendisiyle arzuları arasında perde olur. Kim de gözünü varlıklı insanların ziynetine uzatırsa göklerin melekût aleminde aşağı ve bayağı olur. Kim şiddetli yokluğa ve yoksulluğa sabrederse Allah Teâlâ onu Firdevs cennetinde dilediği yere yerleştirir."*[38]

Şeyh Sa'dî şöyle demiştir:

Eğer akıllı bir kimse isen bedenini besleme,
Çünkü onu beslediğinde ölümüne sebep olursun.
Yalnızca yemek, içmek hayvanların yoludur,
Bu şekilde olmak akılsızların âdetidir.

Hırs ile dünyayı dolaşan kimseye haber ver;
İnsanı ancak kanâat zengin eder.
Gıdâ ister latif ve güzel olsun, isterse olmasın,
Eğer ele geçirirsen âfiyetle yersin.
Eğer âzâde isen toprak üstünde uyu,
Bir halı parçasına kimsenin önünde yer öpme.
Ey oğul! Sel yolunda ev yapma,
Böyle yapan hiç kimsenin evi tamamlanmamıştır.

Kendi, yolunda yardım, onun irşâd ve muvaffak kılmasıyla, O'na ulaşmak da yine Allah'tandır.

---

[29]. Suyûtî, Cem'u'l-Cevâmi', c. 1, s. 3755; Hindî, Kenzü'l-Ummâl, c. 3, s. 274. (el-Mektebetü'ş-Şâmile)
[30]. Buhârî, Edeb, 1; Müslim, Birr, 1, 4; Ebû Dâvûd, Edeb, 120; İbn Mâce, Edeb, 1; Müsned, V,3.
[31]. Sehâvî, s. 223.
[32]. Aclûnî, c. 1, s. 401; Hâkim, el-Müstedrek ale's-Sahîhayn, c. 6, 109; c.13, s. 190; c. 17, s. 88. (el-Mektebetü'ş-Şâmile).
[33]. et-Terğîb, c. 3, s. 109.
[34]. Deylemî, hadis no: 3216.
[35]. Deylemî, hadis no: 2673.
[36]. Buhârî, Libâs, 31; Nikâh, 83.
[37]. Buhârî, Et'ıme, 23, 27; Müslim, Zühd, 20-25, 33; Nesâî, Dahâyâ, 37; İbn Mâce, Et'ıme, 48, 49; Müsned, II, 434.
[38]. Deylemî, hadis no: 5703; Taberânî, el-Mu'cemu's-Sağîr, c. 2, s. 225; el-Mu'cemu'l-Evsat, c. 17, s. 218; el-Hindî, Kenzu'l-ummâl, c. 3, s. 227 (el-Mektebetü'ş-Şâmile).

ÂD KAVMİNİN KARDEŞİNİ HÛD'U AN

وَاذْكُرْ اَخَا عَادٍ اِذْ اَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْاَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ مِنْ
بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اللّٰهَ اِنّ۪ٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ
يَوْمٍ عَظ۪يمٍ ﴿٢١﴾ قَالُٓوا اَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا عَنْ اٰلِهَتِنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَٓا اِنْ
كُنْتَ مِنَ الصَّادِق۪ينَ ﴿٢٢﴾ قَالَ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاُبَلِّغُكُمْ مَٓا
اُرْسِلْتُ بِه۪ وَلٰكِنّ۪ٓي اَرٰيكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٣﴾ فَلَمَّا رَاَوْهُ عَارِضًا
مُسْتَقْبِلَ اَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هٰذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ
بِه۪ ر۪يحٌ ف۪يهَا عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٢٤﴾ تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِاَمْرِ رَبِّهَا فَاَصْبَحُوا
لَا يُرٰٓى اِلَّا مَسَاكِنُهُمْ كَذٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِم۪ينَ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ
مَكَّنَّاهُمْ ف۪يمَٓا اِنْ مَكَّنَّاكُمْ ف۪يهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَاَبْصَارًا وَاَفْـِٔدَةً فَمَٓا
اَغْنٰى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَٓا اَبْصَارُهُمْ وَلَٓا اَفْـِٔدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ اِذْ كَانُوا
يَجْحَدُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿٢٦﴾

21. Âd kavminin kardeşini *(Hûd'u)* an. Zira o, kendinden önce ve sonra uyarıcıların da gelip geçtiği Ahkâf bölgesindeki kavmine: Allah'tan başkasına kulluk etmeyin. Ben sizin büyük bir günün azabına uğramanızdan korkuyorum, demişti.

22. «Sen bizi tanrılarımızdan çevirmek için mi bize geldin? Hadi, doğru söyleyenlerden isen, bizi tehdit ettiğin şeyi başımıza getir» dediler.

23. Hûd da! Bilgi ancak Allah'ın katındadır. Ben size, bana gönderilen şeyi duyuruyorum. Fakat sizin cahil bir kavim olduğunuzu görüyorum, dedi.

24. Nihayet onu, vaadilerine doğru yayılan bir bulut şeklinde görünce: Bu bize yağmur yağdıracak yaygın bir buluttur, dediler. Hayır! O, sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. İçinde acı azap bulunan bir rüzgârdır!

25. O *(rüzgâr)*, Rabbinin emriyle her şeyi yıkar, mahveder. Nitekim *(o kasırga gelince)* onların evlerinden başka bir şey görülmez oldu. İşte biz suç işleyen toplumu böyle cezalandırırız.

26. Andolsun ki, onlara da size vermediğimiz kudret ve serveti vermiştik. Kendilerine kulaklar, gözler ve kalpler vermiştik. Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri kendilerine bir fayda sağlamadı. Zira bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr

ediyorlardı. Alay edip durdukları şey, kendilerini kuşatıverdi.

Ey Muhammed (s.a.), Mekke kâfirlerine *“Âd’ın kardeşini (Hûd’u) an;”* ki onun kavminin halinden ibret alsınlar. *“Ahkâf’”* denen kum tepelerinin yanındaki elçiler *“kavmini uyarmıştı. Onun önünden ve ardından nice uyarıcılar da gelip geçti (demişti ki): “Allah’tan başkasına kulluk etmeyin; ben sizin,”* Allah’a ortak koşmanız ve tevhidden yüz çevirmeniz sebebiyle *“büyük bir günün azâbına uğramanızdan korkuyorum.”*

“Âd’ın kardeşini (Hûd’u) an.” Âd kavminden bir peygamber olan kardeşin Hûd’u da hatırla!” “Ad’ın kardeşi” ifâdesinin mânâsı yâni neseb olarak onlardan biri demektir. Yoksa din kardeşliği değildir. Arapların “ey arap kardeş” ifâdesi gibi. Âd, Nuh oğlu Sam oğlu İrem oğlu Us oğlu Ad’ın evlatlarıdır. Hûd ise, Ad oğlu Halud oğlu Rabah oğlu Abdullah oğludur.

Bazılarından şu rivâyet yapılmaktadır: Ad, baharda seyyar sütun sahipleri olup yazın sıcaklar bastırınca evlerine dönerlerdi.

Bu kavim İrem kabilesinden olup Yemen beldelerinden Şahr yahut Şihr denen bir sahil bölgesinde, kum tepeleri arasında iskân ediyorlardı. Bu bölge Uman ve Aden arasında bir sahil bölgesidir. Yahut Mehre ve Uman arasındaki Yemen’de bir beldedir.

Şam’da olan ise Amman’dır. Mehre, mehriyye develerinin kendisine nisbet edildiği yerdir.

Fethurrahman’da şöyle denmiştir: Sözler ve rivâyetler arasında sahih olan şudur: Ad kavminin yaşamış olduğu beldeler Yemen’de olup sütunlu İrem bunlara âid idi.

“أَحْقَاف”, “اَلْحِقْفُ” kelimesinin çoğulu olup kum tepelerinden oluşan sahil boyu, girintili, çıkıntılı bir dizi tepelerdir. “أَحْقَاف” kelimesi “إِحْقَوْقَفَ الشَّيْءُ” kelimesinden alınmıştır. Bir şey eğri olduğu zaman böyle denilir. “Hıkf” kelimesi “ihkavkafe”den alınmıştır. Halbuki durum tam aksine olmalıdır.

Çoğu zaman çöl ve sahrâ bulunan ülkelerde bu tepecikler oluşur. Çünkü rüzgâr ve fırtına bunu oluşturmaktadır.

Hz. Ali -kerremallahu vecheh-den rivâyet edilmiştir: İnsanlar arasında en kötü vâdî ahkâf vâdîsi, bir de kâfirlerin ruhlarının atıldığı Hadramut’taki Rahut vâdîsidir. En hayırlı vâdî ise Mekke vâdîsidir. Bir de Hindistan’da Âdem (a.s.)’ın cennetten inmiş olduğu vâdîdir. Yine **Hz. Ali** şöyle demiştir: İnsanlar arasında en iyi su kuyusu Zemzem kuyusudur. En kötü kuyu da Rahut kuyusudur. *Keşfü’l- esrâr*’da böyledir.

Âyetin hülâsâsı şudur: Ey Muhammed Hûd (a.s.)’ın kavmini uyardığı gibi sen de kavmini şirkin akibetinden ve büyük azaptan korkut ve uyar. Elbette Hûd (a.s.)’dan önce ve sonra nice elçiler kavimlerini aynı şekilde uyardılar. Evet, sen de bu konuyu onlara hatırlat.

“Onun önünden ve ardından nice uyarıcılar”, elçiler *“da gelip geçti.”* “Nüzûr” kelimesi “nezir”in çoğulu olup “uyarıcı” mânâsındadır. Bu cümle müfesser ile müfessir

yahut müteallak ile müteallik arasında itiraz cümlesidir. Uyarı gereğince amel etmek vacip olduğu için önceki hükmü takrir ve teyid etmektedir.

Bu itiraz cümlesi kavmini uyarmasıyla uyarı sözü olan *"Allah'tan başkasına kulluk etmeyin"* sözü arasına girmiştir. Ki bu sûretle söz konusu takrir ve tekide sürat edilmiş olsun ve onların söz konusu ibâdete iştirak etmeleri kendilerine bildirilmiş olsun. Mânâ şudur: Ey Muhammed! Hûd'un kavmini uyardığı gibi sen de kavmini şirkin sonucundan ve büyük azaptan uyar. Nihâyet ondan önce ve sonra da birçok elçiler kavimlerini bu şekilde uyarmışlardı. Sen de onları uyar.

Bahru'l-ulûm'da şöyle denilmiştir: Buradaki "أَنْ", "أَنَّ"den tahfifleşen "أَنْ"dir. Yâni durum şudur ki siz yalnız Allah'a ibâdet ediniz. Yahut bu "أَنْ" müfessire olup Allah'tan başkasına ibâdet etmeyiniz, demektir. Yahut "bâ"nın hazfi ile bu "en" masdariyye olup yine Allah'tan başkasına ibâdet etmeyiniz, demek olur. Bir şeyden nehyetmek, onun zararından uyarmak, demektir.

"Büyük bir günün azâbına uğramanızdan korkuyorum." Buradaki "büyük gün", "azabın onların üzerlerine indiği gün"dür. Burada günün büyüklüğü o günün şiddet ve dehşetinden mecazdır. "Korkunç gün" demektir. Çünkü bu durum büyüklüğü gerektirir. Yahut bu büyüklüğün zamana göre nisbet edilmesi doğrudan mecâzdır. "Azim" kelimesinin mecrur oluşu ise "civar" yâni hemen yanındaki "yevm" kelimesinden dolayıdır.

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا عَنْ آلِهَتِنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٢﴾

22. «Sen bizi tanrılarımızdan çevirmek için mi bize geldin? Hadi, doğru söyleyenlerden isen, bizi tehdîd ettiğin şeyi başımıza getir» dediler.

"Dediler: "Sen bizi tanrılarımızdan", onlara ibâdet etmekten, kendi dinine *"çevirmek için mi geldin?"* Bu olmaz. Bize azâbın geleceği konusundaki sözünde *"doğrulardan isen bizi tehdîd ettiğin şeyi",* büyük azabı "*bize getir.*"

Bu "efik" kelimesi masdar olan "efek" kökünden olup "أَفَكَ يَأْفِكُ أَفْكًا" şeklinde gelir. "Bir şeyden çevirmek" mânâsındadır.

قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ وَأُبَلِّغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ وَلٰكِنِّي أَرٰيكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٣﴾

23. Hûd da! Bilgi ancak Allah'ın katındadır. Ben size, bana gönderilen şeyi duyuruyorum. Fakat sizin cahil bir kavim olduğunuzu görüyorum, dedi.

Hûd (a.s.) *"dedi"* azabın gelişi de aynı cümleden olarak: *"bilgi",* her şeyin bilgisi

“ancak Allah katındadır.” Onu yalnız O bilir. Azabın iniş vaktini ben bilemem. Azabın gelip size ulaşması konusunda benim bir dahlim ve tesirim de yoktur. Onun bilgisi ancak Allah katındadır. Takdir edilen zamanda azabı Allah getirir. *“Ben,”* azabın geliş zamanını bilmemekle beraber şirkten vazgeçmediğiniz takdirde azabın gelişi de dâhil olmak üzere *“teblîğle görevlendirildiğim mesajı”,* elçiliğin gereğini *“size duyuruyorum; fakat sizi câhillik eden bir kavim görüyorum.”* Çünkü siz benden elçilerin görevleri olmayan azap getirme ve geliş zamanını tayin etme gibi şeyler istiyorsunuz.

et-Te’vilâtu’n-Necmiyye’ de şöyle denmiştir: Ben sizi doğru ve olgunluğa delâlet ettiğim halde siz doğruyu, yanlışı, iyiyi ve kötüyü bilmiyorsunuz. Âyette şuna da işâret edilmektedir ki putlar, zâhirî ve bâtınî olmak üzere iki çeşittir. Zâhirî olan zaten açıktır ve bilinir.

Bâtınî olan ise hevâ ve nefsin dünyevî ve fânî şehevâtıdır. İnsanları bu putlardan, nefs ve hevâdan alıkoymak mutlak ve genel olarak peygamberlerin vazifelerindendir.

Çünkü peygamberler nefisleri ıslah ve ruhları Melik ve Kuddûs olan Allah’a teşvik için gönderilmişlerdir. Onların ardından bu görevi onların vârisleri olan evliyâ-i kirâm (k.s.) üstlenmişlerdir. İşte Allah’ın bu velî kulları nefs ve hevâya ibâdet etmenin büyük azabı gerektirdiğini beyân etmişlerdir. Allah’a ibâdet etmek ise büyük sevabı gerektirmektedir. Hatta Allah’ın yüce zâtını ve cemâlini görmeyi gerektirir.

Fakat toplum son derece şakî ve şerli olduğundan bizi reddedip inadla mukabele etmiş, sapıklık ve fesadlarını artırarak sevaptan mahrum ve azaba düçar olmuşlardır. Bu durum onların son derece câhil olmalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü aklı tam ve mârifeti kâmil olan kişi zaten nefs ve hevâsına uymaz, Mevlâsına ibâdet eder. Bazıları şöyle demiştir: Önce senin mâbûdunu bilmen ve tanıman, sonra ibâdet etmen gerekir. İsimleriyle, zâtının sıfatlarıyla ve onun hakkında vâcip ve mümteni olan şeyleri bilmeden nasıl ibâdet edeceksin ki!

Çoğu zaman Allah’ın sıfatları hakkında hakka muhalif bir şeye inanırsın. Bu sûretle yapmış olduğun ibâdetin de etrafa saçılır, toz zerreleri halinde savrulur gider. Bir baksana bazıları şeytanı yerle gök arasında havada görüp hak zannetti. Böylece yirmi yıl devam etti, sonra bu konuda hatâlı olduğu ortaya çıktı, yirmi yıllık namazını kazâ etti.

Yine dînî vacipleri bilmeli ve onları emrolunduğun gibi edâ etmelisin. Yasak ve menhiyyâtı da bilmeli ve onları terk etmelisin.

Aynı şekilde hâl ve kalbî ahlâk ilmini bilmen gerekir. Hased, riya, ucüb, kibir, mal sevgisi, mevki sevgisi vb. şeyleri de bilmeli ve bunlardan sakınmalısın. Yine tevekkül, kanâat, rızâ, teslîm, yakîn vb. güzel şeyleri bilmeli ve bu ahlâkı takınmalısın. Tabiî ki bu konuda özellikle bâtın ve gönlü ıslah konusunda bir mürşid ve muallim gereklidir.

Toprak âleminin gönlü aydınlık kimselerinin halkasına gel,
Gönül kandilini hâdiselerden ancak bu şekilde temizleyebilirsin.

❀

فَلَمَّا رَاَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ اَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هٰذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٢٤﴾

24. Nihayet onu, vâdilerine doğru yayılan bir bulut şeklinde görünce: Bu bize yağmur yağdıracak yaygın bir buluttur, dediler. Hayır! O, sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. İçinde acı azap bulunan bir rüzgârdır!

"Nihâyet" onlara vaad edilen azap geldi ve onlar *"azâbın (ufukta)"* yahut göğün sathında *"geniş bir bulut halinde vâdilerine doğru geldiğini görünce,"* gâyet sevinçli ve mutlu bir şekilde: *"Bu, bize yağmur yağdıracak bir buluttur,"* bize yağmur getiriyor *"dediler. Hayır,"* durum hiç de öyle değil. "*O sizin acele gelmesini istediğiniz şey, içinde acı azâb bulunan bir rüzgârdır."*

"Vâdilerine doğru geldiğini görünce." Buradaki izafet, izâfet-i lafziyyedir. Bunun için nekreden sıfat olmuştur.

"Bu, bize yağmur yağdıracak bir buluttur." Rivâyet edildiğine göre "muğis" denilen vâdîden siyah bir bulut çıkıp gelmekteydi. Uzun zamandır yağmur yağmıyordu.

"O sizin acele gelmesini istediğiniz şey, içinde acı azâb bulunan bir rüzgârdır." Bu yağmur getiren bulut değildir, aksine acele gelmesini arzu ettiğiniz şeydir (azap bulutudur).

تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِاَمْرِ رَبِّهَا فَاَصْبَحُوا لَا يُرٰى اِلَّا مَسَاكِنُهُمْ كَذٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٥﴾

25. O *(rüzgâr)*, Rabbinin emriyle her şeyi yıkar, mahveder. Nitekim *(o kasırga gelince)* onların evlerinden başka bir şey görülmez oldu. İşte biz suç işleyen toplumu böyle cezalandırırız.

O rüzgâr, *"Rabbinin emriyle"*, üzerine uğradığı *"her şeyi",* canları ve malları *"yıkar, mahveder."* Çünkü hareket ve sükûn, ancak Allah'ın dilemesiyledir. *"Derken onlar"* azaptan dolayı "*o hale geldiler ki konutlarından başka bir şey görülmez oldu." O* fırtınalı rüzgâr onları yakalayıp helâk etti. *"İşte biz, suç işleyen toplumu böyle"* feci şekilde *"cezâlandırırız"* ve kökünü kuruturuz.

Allah Teâlâ her şeyin ve herkesin Rabbi olmakla beraber, "rüzgârın Rabbi" diye Rab kelimesinin rüzgâra muzâf kılınması, muzâfun ileyh olan rüzgârın ve bu fırtınanın şânını yüceltmek içindir. Ayrıca rüzgârın da hareketinde emir kulu olup kendisinin Allah'ın ordularının büyüklerinden olduğuna da işâret edilmektedir. Yâni bu durum bir takım yıldızların burç ve boynuzların etkilerinden değil, bilakis Allah Teâlâ'nın azap etmek için kudretiyle yaratıp meydana getirdiği bir durumdur. Denildi ki: Allah Teâlâ rüzgârın

bekçileri olan meleklere bir ineğin burun deliği kadar bir miktar rüzgârı salıverin, diye vahyetti. Melekler: “Ya Rabbi o zaman yeryüzünü ve yeryüzünde bulunan her şeyi ufalayıp toz duman etmiş oluruz” dediler.

“Peki, o zaman bir yüzük halkası kadar salıverin” buyurdu. Bekçi melekler bunu yaptılar.

Batı tarafından soğuk esen bir rüzgar geldi. Sahrâda bulunan yük ve eşyalarının ve sürülerinin havada uçuştuklarını görünce bu gelen rüzgarın bir rahmet vesilesi olmayıp azap olduğunu anladılar. Öyleki rüzgar sürüden bir koçu havaya uçurup öyle yükseltiyor ki koç havada ancak çekirge kadar görünüyordu. Rüzgar onu taşlara çarparak beynini parçalıyordu. İnsanlar evlerine girip kapılarını kapattılar. Bu rüzgâr kapıları söküp insanları oradan çıkardı.

Allah Teâlâ onların yaşadığı sâhil bölgesindeki kum tepelerini bunların üzerlerine savurup onları kumlarla kapattı. İnsanlar yedi gece sekiz gün bu kum yığınlarının altında inleyip durdular. Sonra yine rüzgar kum yığınlarını üzerlerinden savurup kaldırdı. Cesedlerini de uçurup denize fırlattı. Hâlbuki Onlar ***“Bizden daha kuvvetli kim var?”*** (Fussilet, 41/15). “Rüzgâr bizim ayağımızı kaydıramaz” demişlerdi.

Rüzgârın kuvveti onların kuvvetinden üstün geldi. Onların kuvveti onlara hiçbir fayda sağlamadı. Yâni öyle bir hâle geldiler ki, eğer bir kimse onların diyarına ulaşsa, onlardan geri, boş yerlerden başka bir şey görmez. Yâni hepsi helâk olmuş, yer ve yurtları boş kalmıştır.

Mesnevî’de şöyle denilmiştir:

Yerin ve göğün bütün zerreleri
İmtihan anında Hakk’ın askeri olur.
Rüzgârı gördün mü, Âd kavmine ne yaptı?
Suyu gördün mü, tufanda ne etti.

Rivâyet edildiğine göre Hûd (a.s.) azap rüzgârının geldiğini fark edince kendisine ve mü’minlere bir pınar başından itibaren bir hat çizdi. Azap rüzgarı o çizgiden öteye geçmiyordu. Ancak bedenleri serinletip insanın hoşuna giden hoş bir esinti hissediyorlardı. Hûd (a.s.) onlardan sonra yüz elli yıl daha yaşamıştır.

Kıssanın detayları A’râf suresi, 65. âyette anlatılmıştır. İstenirse oraya mürâcaat edilebilir. Bu âyet, hak dini yalanlama suçuna karşı Mekkelilere bir tehdiddir. Elbette Allah Teâlâ, Ad kavmine gönderdiği gibi fırtınalı bir rüzgar yahut benzerini onların üzerine göndermeye de kadirdir. Dikkatli olmalı, Allah’ın azâbından sakınmalıdır.

Hz. Âişe (r.anhâ)’den rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.) şöyle muhtelif yönlerden esen rüzgar gördüğü zaman yüzü değişir, renkten renge girerdi. Telaşla içeri girer, dışarı çıkar, ileri geri gidip gelir, huzursuz ve endişeli bir tavır sergilerdi. Ben “neden böyle telaşlandığını” sordum. “Bilemezsiniz, belki de bu Allah Teâlâ’nın ***“Nihâyet azâbın (ufukta) geniş bir bulut halinde vâdilerine doğru geldiğini***

görünce: “Bu, bize yağmur yağdıracak bir buluttur” dediler. Hayır, o sizin acele gelmesini istediğiniz şey, içinde acı azâb bulunan bir rüzgârdır” (Ahkaf, 46/24) buyurduğu kabilinden bir rüzgar olabilir” diye cevap verirdi.

Nihâyet rüzgarın ardından rahmet gelip yağmur yağınca bu durumdan kurtulur, rahat bir nefes alırdı ve şu âyeti okurdu ***“O ki rüzgarları rahmetinin önünde müjdeci gönderir.”*** (el-A’raf, 7/57).

Âyete şöyle işârî bir mânâ verilmiştir: Bazan kalplerin semâsında bir yağmur bulutu belirip rahmet yağdırır. Allah bu yağmurla beşeriyet toprağını diriltip yeşertir. Artık bu arâzide güzel ahlâk ve sâlih ameller biter. Bazan da tam zıd bir bulut ârız olup kötü ahlâk ve kötü amellere sebep olur. Artık bu kalplerin sahipleri ahlâk, âdâb ve sâlih ameller gibi hayırlardan boş olup, kalpler de doğruluk, ihlas, rızâ ve teslimden boş olur. İşte bu haktan yüz çevirip bâtıla yönelenlerin cezâsıdır.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Yine bu âyette şu husûsa da işâret edilmektedir. Allah’ın mekr ve kahrına maruz kalan topluluk, kendilerinin lütuf ve kerem ehlinden olduklarını zannederler. Öldükten sonra kabirlerinin üzerine yüksek kubbe ve türbeler yapılmasını emrederler. Yahut bu durum bir takım câhiller tarafından yapılır. Artık bunlar öyle olur ki ortalıkta yalnız kabirler ve kubbeler görünür. O kabirlerde dostlardan kimse yoktur. Bilakis azâb ehli insanlar vardır. Şu sözü ne güzel söylemişlerdir: “Kendine kabir hazırlama, kendini kabre hazırla!” Allah Teâlâ’dan bizleri sevdiği ve râzı olduğu şeylere muvaffak kılmasını, Onu gücendirecek rızâ ve hoşnutluğuna muhâlif işlerden korumasını diliyoruz.

وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ فِيمَا اِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَاَبْصَارًا
وَاَفْـِٔدَةً فَمَا اَغْنٰى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا اَبْصَارُهُمْ وَلَا اَفْـِٔدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ
اِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٢٦﴾

26. Andolsun ki, onlara da size vermediğimiz kudret ve serveti vermiştik. Kendilerine kulaklar, gözler ve kalpler vermiştik. Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri kendilerine bir fayda sağlamadı. Zira bile bile Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorlardı. Alay edip durdukları şey, kendilerini kuşatıverdi.

“Onlara”, ey Mekke halkı *“size vermediğimiz servet ve kuvveti”,* uzun ömür ve hayatı kolaylaştırıcı her türlü diğer imkân ve fırsatlar *“vermiştik,”* ki bunları yaratılış gayesine uygun olarak kullansınlar. Bunların her biriyle bilinmesi kendine bağlı olan çeşitli nimetleri bilsinler ve bu nimetleri ihsan eden Allah Teâlâ’nın şânının yüceliğine istidlâl etsinler. Bu nimetlere şükretsinler diye *“onlara kulaklar, gözler ve gönüller yaratmıştık. Fakat”* vahyi ve elçilerin öğütlerini dinlemedikleri için onlara *“ne kulakları,”* şu kâinât sayfasındaki kevnî âyetleri göremedikleri için *“ne gözleri, ne de”*

marifetullahta kullanmadıkları için *“gönülleri kendilerine bir yarar sağladı. Zira (düşünüp ibret almıyorlar, tersine) bile bile Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorlardı. Ve alay edip durdukları”* ve alaylı olarak hemen istedikleri şey, *“Doğrulardan isen bizi tehdîd ettiğin şeyi bize getir.”* (el-Ahkâf, 46/22) dedikleri azap *“kendilerini kuşatıverdi.”*

“Onlara size vermediğimiz servet ve kuvveti vermiştik.” Onlara kuvvet ve kudret verdi. Mânâ: “Ad kavmine iktidar ve saltanat verdik” demektir. “Mâ” lafzının tekrarından sakınmak için burada “in” kelimesinin getirilmesi güzeldir. “Mehmâ” kelimesinin elifinin “hâ”ya kalbedilip “in”in zâid yahut şartiyye kabul ediliş gerekçesi de budur. Sizin azgınlığınız makama lâyık olmayacak mikdarlardan daha çoktur.

Belki de burada “kulakla” mânâsında olan “sem’” kelimesinin tekil yapılması kulaklarla sadece ses ve sesin tâbileri idrak edilmesindendir. Hâlbuki göz böyle değildir. Çünkü gözlerle bir kısmı direkt, bir kısmı dolaylı olarak birçok şey idrak edilir. Fuad ve gönüle gelince; bu her şeyin idrak edilmesine şâmildir. Kalbe nisbetle fuâd, göğse nisbetle kalp gibidir. Gönül yanıp tutuştuğu için kendisine bu isim verilmiştir.

Kâşifi şöyle demiştir:

“Azap indiği vakit, Allah’ın bu azabından onların kulaklarından, gözlerinden ve kalplerinden hiçbir şey uzaklaştırılmadı. Bu halde olmalarına sebep taklid ve taassupları idi.” Âyette ibret almaları için Mekkelilere bir tehdid ve uyarı vardır.

Mesnevî’de şöyle denilmektedir:

O halde bizi öncekilerin ardından,
Dünyaya getirene şükürler olsun.
Böylece Allah’ın geçmiş yüzyıllarda,
Öncekilere verdiği cezâyı duyduk.
Ey ulu kimseler, O kurtların kemikleri ve tüylerini
Görün de öğüt alın.
Akıllı kimse, Firavun ve Âd’ın sonunu duyunca,
Bu varlığı ve kibri başından atar.
Eğer böyle yapmazsa, başkaları onun hâlinden,
Onun sapıklığından öğüt alır.

Âyette şuna da işâret edilmektedir ki elbette bu kulaklar, gözler ve gönüller tevhidi elde etme sebep, âlet ve vâsıtalarıdır. Kalbe gelen bütün teklifler, kulak tarafından sezildiği için Allah Teâlâ önce kulakları zikretmiştir. İkinci olarak gözler anlatılmıştır. Çünkü işitilen şeyi tasdik edici en büyük şâhid gözlerdir.

Çoğu zaman tefekkür ve ibret konuları da gözle temâşâ edilip elde edilir. Her ne kadar gerçekten gören kalp ise de bu hususta gözün şânının büyüklüğüne bir tenbih ve uyarı yapılmıştır. Sonra Allah Teâlâ bu konuda asıl ve umde olan gönüle döndü. Bu durumda

kulakların ve gözlerin gönüle takdim edilmesi, gönüle tâzim içindir. Zat ve makam için de böyle denilir. Kulaklar ve gözler aldıklarını gönüle iletip yine ondan naklederler. Kulak ve gözler bedenin yönetimindeki büyük ortaklıklarından dolayı gönülle beraber zikredilmişlerdir. Şâyet kulak ve gözler olmasaydı, bedendeki hiçbir kalp şu alemde başka bir kalbe ulaştırmak istediği mesajı ulaştıramazdı. İşte teklif alemi olan bu dünyada kulak ve gözlerin gönülle olan alaka ve nisbetleri, hilafet âleminde beden ve nefsin ruhla olan alaka ve nisbeti gibidir.

Bu görev ve sorumluluk bunlardan hiç biri için tek başına tamam olmayıp ancak diğer ikisinin de katılımıyla tam olmaktadır. Yoksa bu durum o nispette eksik olur. Bütün tekliflerde murad edilen şey kalbin selâmetidir. Her organ açısından da hitap kalbedir. Akıllı insan hakkı duymalı ve duyduğu ile de amel edip ahlâklanmalıdır. Akıllı kişi, olgunlukla teklif ve emirlere boyun eğmeli, mendupları yapmalı; haram, yasak ve mekruhlardan sakınıp korunmalı; mübahların dahi fazlalarını terk etmelidir. Zira fuzûlî mübahlarla meşgul olmak kulu münacaat lezzetinden mahrum kılar. Kalbin hep mübahları düşünmesi ile kalpte bir karanlık peyda olur. Ya haramın tedbirine ne demeli ki! Misk suyun evsafını değiştirince, o sudan abdest alınamıyorsa, ya köpeğin sunduğu kaba ne demeli! Kul kıyâmet günü hesaba çekileceği her organını muhasebe zamanı gelmeden hesaba çekmeli ve sorgulamalıdır.

Peygamberimiz (s.a.) kasıtsız olarak mızrağının dokunduğu bir bedevîyi kendisinden kısas yapmaya çağırmıştır. Cebrâîl (a.s.) gelip "ey Muhammed (s.a.) Allah seni cebbâr ve büyüklenici olarak göndermedi" demiş, bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.) bedevîyi çağırmış, "bana kısas yaparak hak ve intikamını al" buyurmuş. Bedevî: "Anam babam (canım) sana feda olsun ey Allah'ın resûlü, ben hakkımı helal ettim, sen benim üzerime gelip baskı bile yapsan, ben ebedî böyle bir kısas işine girmem" demiş. Peygamberimiz (s.a.) de ona hayır duâlar etmiştir.[39]

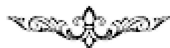
İşte, el ve benzeri diğer organlarla zulüm yapmamak gerektiği gibi aynı şekilde zalimlere destek de olmamalıdır. Bazı yöneticiler maiyetinde olan bazı âlimlerden bazı kitap ve kanunları mühürleyip onamasını istemişler. Onlar da: "önce kitabın muhtevasına bakayım" şeklinde cevap vermişlerdir. Âlimler zalimlere destek olmaktan sakınmalıdırlar.

Kim Allah'ın helal ve haramı anlatan âyetlerini tasdik ve ikrâr eder de sonra bunlarla amel etmeyi nasıl terk edebilir ki! Bu durumda Allah'ın âyetlerini alaya almış olur. Öyleyse tevhid ve ikrâr, asılların aslıdır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Güzel söz O'na çıkar, iyi amel O'na yükseltir"*** (Fâtır, 35/10).

İlim ve amelin özellikle zikrin şerefine söylenecek söz olamaz. Mûsâ (a.s.) "Rabbim sana duâ ve niyâzda bulunmak istiyorum. Peki sen yakın mısın, uzak mısın?" demiş. Allah Teâlâ: *"Ben, beni zikredenin meclis arkadaşıyım"* buyurmuştur. Mûsâ (a.s.): "Biz cünüplük ve kazâ-yı hâcet hallerinde seni zikretmekten korkuyoruz" demiş. Allah Teâlâ: *"Hangi halde olursa olsun beni zikret"* buyurmuştur.

Hasan Basrî şöyle demiştir: Kişi def'-i hâcet esnasında aksırsa içinden

“elhamdülillah” der. *İhyâu’l-ulûm’* de böyledir.

---

[39]. Bk. Üsdü’l-Ğâbe, c. 2, s. 484.

EY KAVMİMİZ!
ALLAH'IN DÂVETÇİSİNE UYUN!

وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرٰى وَصَرَّفْنَا الْاٰيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ
﴿٢٧﴾ فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذٖينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ قُرْبَانًا اٰلِهَةً بَلْ
ضَلُّوا عَنْهُمْ وَذٰلِكَ اِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٨﴾ وَاِذْ صَرَفْنَا
اِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْاٰنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا اَنْصِتُوا
فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا اِلٰى قَوْمِهِمْ مُنْذِرٖينَ ﴿٢٩﴾ قَالُوا يَا قَوْمَنَا اِنَّا سَمِعْنَا
كِتَابًا اُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسٰى مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدٖى اِلَى الْحَقِّ
وَاِلٰى طَرٖيقٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿٣٠﴾ يَا قَوْمَنَا اَجٖيبُوا دَاعِيَ اللّٰهِ وَاٰمِنُوا بِهٖ يَغْفِرْ
لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَلٖيمٍ ﴿٣١﴾

27. Andolsun biz, çevrenizdeki memleketleri de yok ettik. Belki doğru yola dönerler diye âyetleri tekrar tekrar açıkladık.
28. Allah'tan başka kendilerine yakınlık sağlamak için tanrı edindikleri şeyler, kendilerine yardım etselerdi ya! Hayır, onları bırakıp gittiler. Bu onların yalanı ve uydurup durdukları şeydir.
29. Hani cinlerden bir gurubu, Kur'ân'ı dinlemeleri için sana yöneltmiştik. Kur'ân'ı dinlemeye hazır olunca *(birbirlerine)* «Susun» demişler, Kur'ân'ın okunması bitince uyarıcılar olarak kavimlerine dönmüşlerdi.
30. Ey kavmimiz! dediler, doğrusu biz Mûsâ'dan sonra indirilen, kendinden öncekini doğrulayan, hakka ve doğru yola ileten bir kitap dinledik.
31. Ey kavmimiz! Allah'ın dâvetçisine uyun. Ona îmân edin ki Allah da sizin günahlarınızı kısmen bağışlasın ve sizi acı bir azaptan korusun.

Ey Mekkeliler *"Andolsun, biz çevrenizdeki kentleri",* Semûd kavmine âid Hicr bölgesi gibi yerleri ve harab olmuş kentleri -ki bunlar Lût kavminin kentleridir- *"de yok ettik ve belki (küfürlerinden)"* ve içinde bulundukları mâsiyetlerden *"dönerler diye âyetleri",* ibret alacakları delilleri ve çeşitli ibret sahnelerini *"tekrar tekrar açıkladık."* Çünkü bu âyetler, tevhid ve tâate dönüş sebepleridir. Ancak onlardan hiç biri tevhide dönmemiştir. Şu bilinmelidir ki hidâyet Allah'ın kudret elinde olup, onu dilediğine verir.

Ey Mekkeliler! *"Andolsun biz, çevrenizdeki kentleri de yok ettik."* Doğrusu sizin etrafınızda olan her şeyi yok ettik. Bir şeyin çevresi, o şeyin aslına ve merkezine

dönüşmesi mümkün olan etrafı ve civarıdır. Zâhir olup akla gelen, bu kentlerden kent halkının murad edilmesidir. Buna göre bu hükme Ad kavmi de dâhildir. Çünkü daha önce geçtiği gibi onlar da helâk edilmiş, geride sadece meskenleri kalmıştır.

Keşfü'l-esrâr'da âyetlerin tekrar tekrar açıklanması, âyetleri yalanlayarak Allah'a ortak koşan geçmiş ümmetlerin kıssalarının tekrar tekrar anlatılması şeklinde yorumlanmıştır. Âlimler şöyle demişlerdir: Burada "belki dönerler" ifâdesi, kâfirlerin arzu ve isteklerini artırmak, müminlere de bir ümid vermektir.

Yoksa Allah Teâlâ (her şeye rağmen) bu kâfirlerin küfür ve isyanlarından dönmeyeceklerini bilmektedir.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Bu durum, kaderin sırlarındandır. Bu konu çokça araştırılıp irdelenemez. Zira bu sır perdesi aralanamaz. Çünkü Allah Teâlâ cinleri ve insanları kendisine ibâdet etmeleri için yaratmıştır. Cin ve insanlardan Allah'a ibâdet edenler ise çok azdır. Âyetleri böyle tekrar tekrar açıklayıp insanları mûcizelerle dâvet etmek, onların varlıklarının tabiî bir gereği olduğundan Allah Teâlâ ve peygamberler bu işi yapmışlardır.

Teklîfî emir ile irâdî emir arasındaki fark şudur: Emr-i teklifî, emredilenin meydana gelmesini gerektirmez. Emr-i iradî ise böyle değildir. Yâni emr-i iradî tecellî etti mi artık emredilen şey meydana gelir. Değilse Allah'ın iradesiyle murad ettiği şey arasında bir duraklama olur ki bu muhaldir.

فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ قُرْبَانًا اٰلِهَةً ۜ بَلْ ضَلُّوا
عَنْهُمْ ۚ وَذٰلِكَ اِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٨﴾

28. Allah'tan başka kendilerine yakınlık sağlamak için tanrı edindikleri şeyler, kendilerine yardım etselerdi ya! Hayır, onları bırakıp gittiler. Bu onların yalanı ve uydurup durdukları şeydir.

"Allah'tan başka, kendilerine (Allah'a) yakınlık sağlamak için tanrı edindikleri şeyler, kendilerine yardım etselerdi" ve onları azaptan kurtarsalardı *"ya!."* Öyle ki onlar o putları kendilerini Allah'a yaklaştırmak üzere ilâh edinmişlerdi. Zira müşrikler ***"Biz bunlara sırf bizi Allah'a yaklaştırmaları için tapıyoruz."*** (Zümer, 39/3). ***"Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir" diyorlardı."*** (Yunus, 10/18). *"Hayır, (tanrıları), onlardan kaybolup gittiler."* Putlarının tamamen onlardan kaybolup onlara yardım edememesi *"işte onların yalanları ve"* putları ilâh saymalarının, onları Allah'a ortak koşmalarının, Allah'a iftira etmeleri ve *"uydurmaları"*nın sonucu *"budur."*

"Allah'tan başka, kendilerine (Allah yanında) yakınlık sağlamak için tanrı edindikleri şeyler," "kurban", kendisiyle Allah'a yakınlık sağlanan şeydir. Burada " اِتَّخَذُوا" fiilinin iki mefûlünden biri hazfedilen mefûl zamiri olup ikincisi "اٰلِهَةً"dir. "قُرْبَانًا"

kelimesi haldir. Takdir şudur: *“Tanrı edindikleri şeyler, kendilerine yardım etselerdi”* ve onları azaptan kurtarsalardı *“ya!”* Ki o müşrikler onları ilâh edinip kendilerini Allah’a yaklaştırıcı kabul etmişlerdi. Bu ifâdede müşriklerle alay edilmektedir.

“Hayır, (tanrıları), onlardan kaybolup gittiler.” Bu ifâdede de yine onlarla başka bir alay vardır.

“İşte onların yalanları ve uydurmaları budur.” Bu ifâde “إِفْكُهُمْ” kelimesine mâtûftur. Yâni Allah’a yapmış oldukları iftiranın ve uydurmalarının sonucu budur. Kim senden yüz çevirirse, başka bir kimseden yüz bulamaz.

Âyette şuna işâret edilmektedir: Allah ile kul arasında sebep ve vesileler iki çeşittir: Bunlardan biri, Allah Teâlâ’nın kulun tevessülüne izin verdiği peygamberler, veliler ve onların getirmiş oldukları vahiy ve ilhamdır. Bunlar hidâyet sebepleridir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***“Ey inananlar Allah’tan korkun O’na (yaklaşmaya) yol arayın”*** (el-Maide, 5/35). ***“Ey inanlar Allah’tan korkun ve doğrularla beraber olun”*** (et-Tevbe, 9/119).

İkincisi, Allah Teâlâ’nın izin vermediği putlar vb. şeylere tapmadır. Bu ise nefs ü hevâ sebepleridir. Âyetler bunu beyân etmektedir. Sonra şu da bilinmelidir ki, Allah Teâlâ sebepler oluştuğunda işi yaratıp yapmaktadır. Yoksa Allah Teâlâ sebeplerle iş yapmaz. Bu şekilde kul tesir ve etkinin Allah’tan olduğunu bilsin, sebeplerle değil de Allah ile ünsiyet kursun.

Hak Teâlâ Hz. Mûsâ (a.s)’a buyurdu ki: Ey Mûsâ kuş gibi ol. Çünkü o yemini ağaç üstünde yer, temiz su kullanır (içer). Akşam olduğunda bir kovuğu mesken tutar, benimle ünsiyet kurar ve halktan uzak durur. Ey Mûsâ! Kim benden başkasına ümid bağlarsa, bağlandığı her şeyden ümidini keserim. Kim benden başkasına itimâd eder, dayanırsa, dayandığı şeyi kırarım. Benden başkasıyla ünsiyet kuranın yabancılığını (vahşetini) uzatırım. Benden başkasıyla dost olanı da yalnız bırakır, ondan yüz çeviririm.

Âyette yine bir uyarı ve tehdid vardır ki kul Allah’tan gafil olmamalı, Allah’tan başkasına güvenmemeli, bilakis sonucu düşünüp dâveti kabul etmelidir.

Hak Teâlâ İsrâiloğullarına şöyle buyurdu; size âhireti özendirdik, rağbet etmediniz. Size dünyada zühd emrettik; zâhid olmadınız. Sizi ateşle korkuttuk, korku kalplerinize girmedi. Sizi cennete teşvik ettik, heves etmediniz. Size feryâd ve figan verdik, ağlamadınız. Artık sizden ölmüş olanlara müjdeler olsun, çünkü Hak Teâlâ kınına koymayacağı bir kılıç kuşanmıştır ve burası cehennem yurdudur.

وَاِذْ صَرَفْنَٓا اِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْاٰنَۚ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُٓوا اَنْصِتُواۚ فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا اِلٰى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ ﴿٢٩﴾

29. Hani cinlerden bir gurubu, Kur’ân’ı dinlemeleri için sana yöneltmiştik. Kur’ân’ı dinlemeye hazır olunca *(birbirlerine)* «Susun» demişler, Kur’ân’ın

okunması bitince uyarıcılar olarak kavimlerine dönmüşlerdi.

“Bir zaman, cinlerden” yedi yahut dokuz kişilik *“bir topluluğu Kur’ân dinlemek üzere sana”* meylettirip *“yöneltmiştik.”* Kur’ân’ı dinlemek üzere *“Ona geldiklerinde (birbirlerine): “Susun, (dinleyin)” dediler.”* Peygamber (s.a.) tilâveti tamamlayıp *“(Okuma) Bitirilince de uyarıcılar olarak”* onlara uyarıda bulunmaları mukadder olarak *“kavimlerine döndüler”* Yâni Kur’ân’a inandılar, duydukları hakikatlere icâbet ettiler ve uyarıcılar olarak kavimlerine döndüler.

“Bir zaman, cinlerden bir topluluğu Kur’ân dinlemek üzere sana yöneltmiştik.” “نَفَرٌ”, “ondan daha az olan bir sayı”dır. Çoğulu “أَنْفَارٌ”dır.

Râgıb şöyle demiştir: “Nefer”, “kendileriyle harp ve benzeri seferlere çıkılabilecek erkekler topluluğu”dur. Cinler bir takım rûhânî yaratıklardır. Rûhânîler başlıca üç kısımdır: 1. Hayırlılar, meleklerdir. 2. Şerli olanlar, şeytanlardır. 3. Vasat durumda olup içlerinde hem hayırlı, hem de şerli olanlar vardır ki bunlar da cinlerdir.

Said b. Müseyyeb şöyle demiştir: Meleklerde erkeklik ve dişilik yoktur. Melekler doğmak suretiyle çoğalmazlar. Yemezler, içmezler. Şeytanlar erkekli dişilidirler. Doğarak çoğalırlar, ölmezler. Bilakis babaları iblis gibi dünyada dâimî yaşarlar. Cinler doğarlar, erkekli dişilidirler ve ölürler.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Cinlerde de insanlar gibi değişik mezhepler vardır. Hatta onların da Râfizî olanları ve buna benzer mezhep sahibi bulunanları vardır. Cinler kendi aralarında savaşırlar. Fakat ulemânın: “İblis cinlerin babasıdır sözü müşkildir.”[40] Çünkü bu durum cinlerle şeytanlar arasında îmân ve küfürden başka bir fark olmamasını gerektirir. Bu husus böyle bilinmelidir.

“Ey Muhammed (s.a.) Kur’ân’ı dinlemeleri mukadder olan bir cin topluluğunu sana yönelttiğimiz zamanı kavmine anlat.”

“Ona geldiklerinde (birbirlerine): “Susun, (dinleyin)” dediler.” “İnsât”, “konuşmayı bırakıp sese kulak vermek ve dinlemek”tir. Yâni “Kur’ân’ı dinlemek için susun” demektir. Burada şuna işâret edilmektedir ki, cinler de insanlar gibi boş sözler sarfedip gürültü ve şamata yapmaktadırlar. Ayrıca makbul olan hırs ve arzuya da işâret edilmektedir. Bazı ârifler şöyle demiştir: Hitabın heybeti ve müşâhedenin haşmet ve ihtişamı onların dillerini bağlamıştır. Çünkü hazret makamında sus pus olup eriyip kaybolmaktan başka yapılacak şey yoktur.

“(Okuma) bitirilince de uyarıcılar olarak kavimlerine döndüler.” Bu cinlerin uyarıcılar olarak kavimlerine dönmeleri Allah’ın elçisi olan Peygamberimiz (s.a.)’in elçileri olmalarını gerektirmez. Çünkü bir kişi nebî ve rasûl olmadığı ve hiçbir kimse tarafından görevlendirilmediği halde uyarıcı olabilir. Cinlerdeki bu uyarı görevi peygamberlik gibi bir gaye olmadan gerçekleşmiştir. Bu hususla ilgili detay bilgiler ***“Ey cin ve insan topluluğu…”*** (En’am, 6/130) âyetinde geçmiştir.

Rivâyet olunur ki cinler semâda meleklerin yüce meclisine kulak kabartır, oradan bazı haberler çalarlardı. Sonra semâ korunup cinler de ışınlarla imhâ edilmeye başlanınca

bu durum ortaya çıkan yeni bir haberden ötürüdür dediler. Bu durumu araştırmak üzere reisleriyle beraber Nusaybin cinlerinin eşrâfından altı yahut yedi kişilik bir topluluk kıyam ettiler. Nusaybin, Rebîa diyarının temeli olan bir beldedir. *Kamûs*'ta böyledir.

*İnsanü'l-uyûn'*da şöyle denmiştir: Nusaybin, Şam' da bir şehirdir. Yemen'de olduğu da söylenmiştir. Peygamberimiz (s.a.) *"Nusaybin yükseltilip bana gösterildi ve ben onu görüp oranın nehir sularının tatlı olması, ağaçlarının şirin olması, yağmur ve bereketinin bol olması için duâ ettim"*[41] buyurarak orayı övmüştür.

Bu topluluğun Irak'ın Musul bölgesi Ninova şehrindeki cinlerin kralları olduğu da söylenmiştir. *Aynü'l-mânî'* de geçtiğine göre isimleri şöyledir: Şasır, Nasır, Desmus, Ezdadnan, Ahkum, Andene, Amr, Serik, Zevbea. Bunlar dokuz adetti. Sekizincisi, Amr ve dokuzuncusu Serk ve Zevbea bunlardandı. Bu İblis'in oğludur.

Söylediği şeyler baştanbaşa Yunan hikmeti de olsa,
Kıyâmet günü şiir kimsenin feryadına yetişmez.

Kamûs'ta şöyle denmiştir: Zevbea bir şeytanın yahut cinlerin reisinin ismidir. Bu durumda isimler on olur. Fakat Ahkum yahut Ahkub isim olmayıp onlardan birinin vasfıdır.

İbn Abbâs (r.a.) bunların dokuz olduğunu söylemiş ve şöyle sıralamıştır: Selit (Süleyt), Şasır, Masır, Hasır, Hasa, Mesa, Alim, Erkam ve Edris (idris)dir.

Bunlar yeryüzüne dağılıp Tihame'ye yâni Mekke'ye ulaşmışlardır. Tihame/Hicaz bilinen bir bölge olup bir belde değildir. *Kamûs*'ta da böyledir. Sonra Ukaz çarşısının yanındaki Nahle vâdisine doğru giderek orada bir meşveret yaptılar. Nahle, Mekke ile Tâif arasında bir yerdir. Şam ve Yemen Nahle'si ise Mekke'ye bir gecelik mesafede iki vâdidir. Ukaz, -Gurab vezninde olup- Nahle ile Tâif arasındadır. Meşhur bir çarşı ve panayır yeridir.

Ukâz panayırı, zilkâ'de ayının hilalinde kurulurdu. Yirmi gün devam ederdi. Arap kabileleri burada toplanır, şiir müsabakaları tertip ederdi. "el Edimü'l-Ukâzî" bunlardandır. İşte bu cin topluluğu Peygambere rastlayıp onu gecenin ortasında ayakta namaz kılarken buldular. Peygamber bu esnada yalnızdı. Yahut yanında âzâdlısı olan Zeyd b. Hârise (r.a.) vardı. Bir rivâyette Peygamber (s.a.) o esnada sabah namazını kılıyordu. Çünkü o zaman Peygamber (s.a.) sabah iki, akşam da iki olmak üzere günde sabah akşam yalnız iki vakit ve ikişer rekat namaz kılmakla memurdu.

Bu namaz İsrâ ve Miraç gecesinde farz kılınan beş vakitten biri olan sabah namazından başka bir namazdır. Çünkü cinlerle gök haberleri arasına bir ışın perdesi engeli konulması vahyin ilk zamanlarında idi. Hâlbuki İsrâ mûcizesi bundan yıllar sonra meydana gelmiştir.

Peygamberimiz (s.a.) Tâif dönüşünde Tâhâ sûresini okurken cinler onu dinlemişlerdir. Peygamberimiz Tâif'e gitmiş İslâm'a ve kavminden kendisine muhalif olanlara karşı onlardan yardım istemiş, Tâifliler Peygamberimiz (s.a.)'in bu talebine müsbet bir cevap

vermemişlerdi. Hattâ bir takım sefih, ahmak ve beyinsizleri tahrik ederek Peygamberimiz (s.a.)'e ağır eziyet ve işkencelerde bulunmuşlardı. Peygamberimiz (s.a.)'i taşlayıp ayaklarını kanlar içinde bırakmışlardı. Bu konu bir nebze Tevbe sûresinin sonunda geçmiştir.

Tâif'te bir ay on gün yâni kırk gün kalmış ve bu süre içinde hep onları İslâm'a dâvet etmiştir. Mekke ve Tâif arasında bulunan Nahle bölgesinde günlerce kalmış, Mekke'ye girmek isteyince yanında bulunan âzâdlısı Zeyd, "(yâ Rasulallah) Kureyşîler seni Mekke'den çıkarmışlar ve senin çıkışına sebep olmuşlarken sen bir daha nasıl onların yanına dönüp Mekke'ye gireceksin? Hâlbuki sen onlara karşı yardım ve destek talebiyle oradan çıktın, yardım da görmedin, bu nasıl olacak?" dedi. Peygamberimiz (s.a.): "*Ey Zeyd! Elbette Allah Teâlâ şu görmüş olduğun karmaşık ve sıkıntılı durumdan bir çıkış, bir kurtuluş yaratacaktır. Şüphesiz Allah dinine yardım edecek ve Peygamberini destekleyip onu hükümran kılacaktır"* buyurdu. Peygamberimiz (s.a.) Hirâ dağına gidip oraya ilticâ etti.

Peygamberimiz (s.a.) müşriklerden Mut'im b. Adiyy'e haber göndererek onun himayesinde Mekke'ye girmek istediğini bildirdi. Bu adam daha sonra Bedir savaşından yedi ay kadar önce kâfir olarak ölmüştür. Mut'im b. Adiy, Peygamberimiz (s.a.)'in bu teklifine olumlu cevap verdi. Peygamberimiz (s.a.) onun himaye ve koruması altında Mekke'ye girdi. Mut'im, altı yahut yedi oğluyla silahlanıp Mescid-i Haram'a geldi. Mut'im, burada bineğinin üzerinde bir konuşma yaparak: "Ey Kureyş topluluğu, ben Muhammed'i koruma ve himayem altına aldım. Artık kimse ona dokunmasın" dedi. Sonra Peygamberimiz (s.a.)'e haber göndererek Mescid-i Haram'a girmesini söyledi.

Peygamberimiz (s.a.) Mescid-i Haram'a girdi, Kâbe'yi tavaf etti, orada namaz kıldı. Sonra evine döndü. Bu esnada Mut'im b. Adiyy ve oğulları Peygamberimiz'in etrafında etten duvar olmuşlar ve onu koruyorlardı. Himaye ve koruma işi arapların âdetinden idi. Bunun için Ebû Süfyan, Mut'im'e: "Senin koruduğunu biz de koruruz" demiştir.

Bu kıssada cinlerin Peygamberimiz (s.a.)'e gelip onun yanında durarak Kur'ân dinlemelerini Peygamberimiz (s.a.) anlamamıştır. Ancak Allah Teâlâ cinlerin gelip Kur'ân dinlediklerini Peygamberimiz (s.a.)'e haber vermiştir. Cinlerin Peygamberimiz (s.a.)'in meclisinde toplanmaları Mekke'de birkaç kez vukû bulmuştur.

Rivâyet edilir ki, cinlerden yedi kişilik bir grup Batn-ı Nahle denilen vâdiden dönünce uyarıcı olarak kavimlerine geldiler, sonra yine Mekke'de heyetler halinde Peygamberimiz (s.a.)'in huzuruna gelen cinlerin sayıları üç yüz yahut on iki bin civarında idi.

Mekke'deki Hacun bölgesine gelip orada durdular. Bu bölge Mekke kabristanın bulunduğu bir yerdir. Bu gruptan biri Peygamberimiz (s.a.)'e gelerek "bizim cin topluluğumuz Hacun bölgesinde sizinle görüşmek isterler" dedi. Peygamberimiz (s.a.) ona gecenin bir saatinde geleceğini söz verdi. Sonra ashâbına: "Ben bu gece cin tâifesine Kur'ân okuyup onları uyarmakla emrolundum. Benimle kim gelir?" buyurdu. Bunu üç kere tekrar etti. Ashâb-ı kirâm hep başlarını eğdiler.

Yalnız Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) kalkıp Peygamber (s.a.)'le geldi. Abdullah şöyle anlatıyor: "Biz Peygamber (s.a.)'le beraber gittik. Nihâyet Hacun dağı vâdilerinden tırmanıp yüksek bir tepeye ulaştık. Peygamber (s.a.) ayağı ile bir hat çizerek bana ben dönünceye kadar buradan dışarı çıkma, bu çizgiyi geçme, şâyet buradan dışarı çıkarsan kıyâmete kadar bir daha beni göremezsin." buyurdu.

Bir rivâyette ise "şâyet buradan dışarı çıkarsan cinlerden bazılarının seni kapıp götürmesinden emin olamam" buyurmuştur. Peygamberimiz (s.a.) sonra oturup onlara Alak ve Rahman sûrelerini okudu. Ben bu esnada yoğun bir gürültü ve şamata işittim. Hatta Peygamberimiz (s.a.) adına endişelendim bile. "Lağt" kelimesi "ğayın" ve "tı" ile olup anlaşılmayacak derecede bir takım konuşma seslerinin birbirine karışmasından meydana gelen gürültü ve şamatadır.

Bu durum Peygamber (s.a.)'i de etkilemiştir. Sonra cinler bir bulut kümesi gibi oradan kopup ayrılıp gittiler. Peygamberimiz (s.a.) bana "sen bir şey gördün mü?" diye sordu. Ben "evet Sudan'lı zenciler gibi bazı siyah tenli adamlar gördüm" dedim. Bana "onlar Nusaybin cinleridir" buyurdular. Ben "onlardan işittiğim gürültü, şamata ve kargaşadan dolayı sizin adınıza endişelendim. Nihâyet değneğinle onların başına vurup onlara oturun, diyordun; bunun sebebi ne idi" dedim.

Peygamberimiz (s.a.): "Evet, cinler kendi aralarında işlenen bir katil cinâyetinden dolayı benim hakemliğime başvurdular. Ben de aralarında hak ve adaletle hüküm verdim" buyurdu.

Ebu'l-Leys şöyle demiştir. Peygamberimiz (s.a.) Abdullah'ın yanına dönünce Abdullah: "Ey Allah'ın nebisi iki ses işittim, bunlar neydi?" diye sordu. Peygamberimiz (s.a.): *"Bunların birincisi ben yanlarına varınca onlara selam verdim. Onlar da (topluca) selamı aldılar. İkincisi ise onlar benden rızık, yiyecek şeyler istediler. Ben de onlara, kendilerine kemik ve hayvanlarına da yiyecek olarak hayvan tersi verdim"* buyurdu.

Yani mümin cinler, besmele ile kesilen hayvan kemiklerini yenildiği günkü gibi etli bulurlar. Hayvan tersini de yenildiği günkü gibi dâne olarak bulurlar. Yahut hayvan tersi cinlerin hayvanları için yeşillik oluverir, demektir. İşte bundan dolayı Peygamber (s.a.) kemik ve hayvan tersi ile istincâ yapmayı; yâni bunları taharet ve temizlikte kullanmayı yasaklamıştır.

Cinlerin kâfirleri ise besmelesiz kesilen hayvan kemiklerini etli bulurlar. **Katade**'den rivâyet edildiğine göre iblis: "Ya Rabbi! Sen iblise lânet ettin. Onun ilmi nedir?" dedi.

Allah Teâlâ, "sihirdir (büyüdür)" buyurdu. "Peki, onun okuyacağı şey nedir?" dedi. Allah Teâlâ "şiirdir" buyurdu.

Kıyamette şiir kimsenin imdadına yetişmez
İsterse sözü baştan başa Yunan hikmeti olsun.

İblis "peki onun yazacağı şey nedir?" dedi. Allah Teâlâ "dövmedir" buyurdu. Dövme,

iğneyi bedene deri altına geçirip oraya nakış yapmaktır. İblis “peki onun yemeği nedir?” dedi. Allah Teâlâ, her leş ve insanların yemeğinden üzerine besmele çekilmeyen her yemektir” buyurdu. Yâni şeytan bu yemekten hırsızlama alır. İblis “peki onun içeceği nedir?” dedi. Allah Teâlâ “sarhoşluk veren her şeydir” buyurdu. İblis “peki onun meskeni, evi, barınağı neresidir?” dedi. Allah Teâlâ “hamamlardır” buyurdu. İblis “peki onun en çok bulunduğu yerler neresidir?” dedi. Allah Teâlâ “çarşı, pazarlardır” buyurdu. İblis “peki onun sesi nedir?” dedi. Allah Teâlâ “mizmardır (düdük, kaval, zurna)” dedi. İblis “peki onun avı nedir?” dedi Allah Teâlâ “kadınlardır” buyurdu. Sonuçta hamam şeytanların en çok bulunduğu yerdir. Çarşı, pazar zaman zaman gelip gittiği yerlerdir. Zâhir olan şudur ki îmân etmeyen her cin bu zikredilen konularda iblis gibidir.

İnsanü'l-uyûn'da zikredildiğine göre cinlerin yemeleri konusunda üç görüş vardır: Birincisi çiğneyip yutarak yerler, yutarak içerler. İkincisi yemez, içmezler, bilakis koklayarak gıdalanırlar. Üçüncü görüş cinler iki sınıftır; bir sınıf yer, içer; bir sınıf yemez, içmez, sadece koklayarak gıdalanırlar. Özetle cinlerin durumları budur. *Âkâmu'l-mercan*'da şöyle denilmektedir: Genel durum cinlerin hepsinin yiyip içtiğidir. İncenin ince, lâtifin lâtif olması yeme ve içmeye engel değildir.

Meleklere gelince; melekler lâtif cisimler olup yemez, içmezler. Bu konuda namaz ehlinin ittifakı vardır. Bir de bu konuda rivâyet edilen haberler vardır. Âlimler şöyle demişlerdir: Peygamberimiz (s.a.) kesin olarak cinlere de peygamber olarak gönderilmiştir. Cinler mükellef ve sorumludurlar. Onlarda da âsî ve mutîler vardır.

Allah Teâlâ'nın bize bildirdiğine göre bir grup cin Peygamber (s.a.)'i görmüş, ona inanmış ve ondan Kur'ân dinlemişlerdir. Bunlar cinlerden sahâbî olanlardır. Peygamberi görüp onun sohbetinde bulunmakla diğerlerinden üstün ve faziletlidirler. Bu durumda cinlerden sahâbelik konusunda durumu bilinenlerin zikri kesinleşmiş olur. **Aliyyü'l-Kârî'**ye âid *Nuhbe'*nin şerhinde de böyledir.

قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسٰى مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ
يَدَيْهِ يَهْدٖى إِلَى الْحَقِّ وَإِلٰى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٣٠﴾

30. Ey kavmimiz! dediler, doğrusu biz Mûsâ'dan sonra indirilen, kendinden öncekini doğrulayan, hakka ve doğru yola ileten bir kitap dinledik.

Bu cin topluluğu kavimlerinin yanına döndükleri zaman: *“Ey kavmimiz, dediler, biz Mûsâ'dan sonra indirilen,”* tevhîde dâvette ve tasdikte nübüvvet ve âhiret işinin gerçekliğinde, ahlâkı temizleyip güzelleştirmede *“kendinden öncekini doğrulayan,”* kendinden önceki Tevrât'a ve diğer ilâhî kitaplara muvafık olan *“gerçeğe”,* sağlam îmâna ve bu dinin genel prensipleri ve sâlih amellerden ibaret olan ve kendisinde hiç eğrilik olmayan *“doğru yola götüren bir kitap dinledik.”*

Denildi ki; bu cinlerin dinledikleri Kur'ân'ın Mûsâ'nın kitabından sonra indirilmiş olmasına vurgu yapmaları kendilerinin yahûdîlik dini üzere olmalarındandır. Onlar müslüman olmuşlardır.

Müftî Sa'dî *Havaşî'*sinde şöyle demektedir: Ben derim ki zâhir olan şudur ki bu söz Varaka b. Nevfel'in söylediği "Bu, Allah Teâlâ'nın Mûsâ'ya indirmiş olduğu namustur" sözünün bir benzeridir. Bu sözün izah ve yorumunda ulemâ şöyle demiştir: Varaka b. Nevfel hristiyan olmasına rağmen Mûsâ'yı zikretmiş olması peygamberlik müessesesini tesbit içindir. Çünkü Tevrât'ın Mûsâ (a.s.)'a indirilmiş olduğu yahûdîler ve hristiyanlar arasında ittifakla kabul edilen bir durumdur. İsa'nın durumu ise böyle değildir. Zira yahûdîler Îsa (a.s.)'ın peygamberliğini inkâr etmektedirler. Yahud hristiyanlar Tevrât'ın ahkâmına tâbi olup ona mürâcaat etmektedirler. İşte bu iki durum ve yorumlar aynı şekilde burada icrâ edilir.

İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre cinler Îsâ (a.s.)'ın durumunu işitmemişler ve onun için Mûsâ'dan sonra diye, Mûsâ'ya ve Tevrât'a atıfta bulunmuşlardır.

Müftî Sa'dî şöyle demektedir: Bu rivâyet İbn Abbas'tan sahih bir rivâyet olmayabilir. Çünkü bu rivâyetin muhtevâsı ihtimalden pek uzaktır. Zira hristiyanlar doğu, batı ve dünyanın dört bir bucağına yayılmış koca bir ümmettir. Cinlerin bu derece yaygın olan bir dini ve onun mensuplarını duymamış olmaları nasıl düşünülür ki?

*İnsanü'l-uyûn'*da şöyle denilmiştir: Cinlerin, Mûsâ'dan sonra demeleri, Îsâ'nın şeriatının Mûsâ'nın şeriatını neshetmeyip onu takrir edici olmasındandır.

Fakîr (**Bursevî**) şöyle der: Tevrât'ın ahkâm ve şer'î prensipleri şâmil olan ilk kitap olduğu doğrudur. Tevrât'tan önceki kitaplar böyle değildir. Onlar böyle hükümlere şâmil olmayıp yalnız Allah'a îmânı ve O'nun birliğini anlatan kitaplardır. Bundan dolayı onlara "sahîfeler" denmiştir. Kitap denmesi ise mecâzdır. *Siret-i Halebiye'*de böyle anlatılmıştır.

Kur'ân da aynı şekilde ahkâm ve şeriat prensiplerini şâmil olunca sanki ilâhi kitaplar iki kitaba indirgenmiş oldu. Bunlar Tevrât ve Kur'ân'dır. İşte cinler Mûsâ'yı özellikle zikretmişlerdir. Ayrıca burada her iki kitabın da şeref ve büyüklüğü beyân edilmektedir. **İbn Atâ** şöyle demiştir: Kur'ân bâtında; iç âlemde hakka, zâhirde, dış görünüşte doğru yola götürür.

يَا قَوْمَنَآ اَجِيبُوا دَاعِيَ اللّٰهِ وَاٰمِنُوا بِهٖ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ
مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿٣١﴾

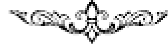
31. Ey kavmimiz! Allah'ın dâvetçisine uyun. Ona îmân edin ki Allah da sizin günahlarınızı kısmen bağışlasın ve sizi acı bir azaptan korusun.

"Ey kavmimiz, Allah'ın da'vetçisi" olan Muhammed (s.a.)'e yahut dinlemiş olduğunuz kitaba, Kurân'a *"uyun."* Zira bu Kur'ân, hidâyet ettiği gibi, Allah'a dâvet

etmektedir, *“ve O’na inanın ki (Allah) günahlarınızdan bir kısmını”,* Allah hakkı olanları *“bağışlasın.”* Zira kul hakları îmânla bağışlanmaz, bilakis hak sâhiplerinin rızâsıyla bağışlanır *“ve sizi, acı azâbdan”,* kâfirler için hazırlanmış olan cehennem azâbından *“korusun.”*

“O’na inanın ki (Allah) günâhlarınızdan bir kısmını bağışlasın.” Zimmî; İslâm ülkesinde can ve mal güvenliği sağlanmış, anlaşmalı gayr-i müslim biri müslüman olunca, bu kişinin müslüman olmasıyla üzerindeki kul hakları bağışlanmaz. Şâyet hak mâlî bir hak ise harbînin; kendi ülkesinde yaşayıp müslümanlarla bir anlaşması bulunan kâfirin durumu da böyledir.

Âlimler şöyle demiştir: Kâfir ve hayvan hakkı, diğer haklardan daha ağırdır. Çünkü müslüman ya hak sâhibinin hakkı kadar onun günahını yüklenir; yahut hak sahibi hakkı kadar onun sevaplarından alır. Kâfir bu sevaplardan alamaz. Hayvanın da günahı yoktur, sevap almaya da elverişli değildir. Bütün bu durumlarda azap kesinleşir.

---

[40]. Şeytanlarla cinler ateşten yaratılmış, aynı tür yaratıklardır. Cinlerin kâfirlerine “şeytan” denir. İblis, ateşten yaratılmıştır, cin türündendir, asla melek değildir. Melekler, nurdan yaratılmışlardır. (Prof. Dr. Mehmet Bulut).

[41]. Kurtubî, c. 16, s. 141.

ALLAH’IN DÂVETÇİSİNE UYMAYAN ALLAH’I ÂCİZ BIRAKACAK DEĞİLDİR

وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللّٰهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْاَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ
دُونِهِ اَوْلِيَاءُ اُولٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٢﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِي
خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلٰى اَنْ يُحْيِيَ
الْمَوْتٰى بَلٰى اِنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ
كَفَرُوا عَلَى النَّارِ اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلٰى وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا
الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٤﴾ فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ اُولُوا الْعَزْمِ مِنَ
الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا
اِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلَاغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٣٥﴾

32. Allah’ın dâvetçisine uymayan kimse yeryüzünde Allah’ı âciz bırakacak değildir. Allah’ın davetçisi için Allah’tan başka dostlar da bulunmaz. İşte onlar, apaçık bir sapıklık içindedirler.

33. Gökleri ve yeri yaratan, bunları yaratmakla yorulmayan Allah’ın, ölüleri diriltmeye de gücünün yeteceğini düşünmezler mı? Evet O, her şeye kadirdir.

34. İnkâr edenlere, ateşe sunulacakları gün: Nasıl, bu gerçek değil miymiş? denildiğinde: Evet, Rabbimize andolsun ki gerçekmiş, derler. Allah: Öyleyse inkâr etmenizden dolayı azabı tadın! der.

35. O halde *(Resûlum)*, peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret. Onlar hakkında acele etme, onlar vaadedildikleri azabı gördükleri gün sanki dünyada sadece gündüzün bir saati kadar kaldıklarını sanırlar. Bu, bir tebliğdir. Yoldan çıkmış topluluklardan başkası helâk edilir mi hiç!

“Kim Allah’ın da‘vetçisine uymazsa, yeryüzünde (başına inecek belâya) engel olamaz.” Dünyanın neresine kaçarsa kaçsın yahut yerin derinliklerine girsin, Allah’ı atlatamaz, kaçıp kurtulamaz. Bizzat kendi çabasıyla kurtulması muhal olduğu gibi başkası vâsıtasıyla kurtulması da muhaldir. *“Kendisinin O’ndan başka velîleri de olmaz.”* Çünkü *“Onlar,”* dâvete icâbet etmeyenler *“apaçık bir sapıklık içindedirler.”* Bu durumun bir sapıklık olduğu pek açık olup hiç kimseye gizli kalmaz. Çünkü böyle şânı yüce bir zâtın dâvetine icâbetten yüz çevirmişlerdir.

Burada “evliyâ” kelimesinin çoğul oluşu, “men” kelimesinin mânâsı itibariyledir. Bu

durumda ferdler, ferdlere ayrılması hasebiyle, çoğula çoğul ile mukabele edilmiş olur.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *"Size benimle rabbimin meleklerinin dün geceki hâlini haber vereyim mi? Melekler başucumda, ayak yanımda, sağımda ve solumda beni kuşattılar. Dediler ki: "Ey Muhammed (s.a.) senin gözün uyur, kalbin uyumaz."*[42] Söylediklerimizi anlamalısın. Birbirlerine şu Muhammed'i bir darb-ı mesel ile anlatın dediler. İçlerinden biri şöyle dedi:

Muhammed'in misali bir köşk yapıp bir ziyafet hazırlatarak insanları dâvet etmek üzere birini gönderenin durumu gibidir. Kim bu dâvetçiye icâbet ederse köşke girer ve oradaki yemeklerden yer, kim de icâbet etmezse köşke giremez ve yemeklerden de yiyemez. Köşk sâhibi olan bu zâtın da gadap ve hışmına uğrar. İşte Muhammed (s.a.) dâvetçidir. Kim Muhammed'e icâbet ederse cennete girer, kim de Muhammed'e icâbet etmezse cennete giremez ve oradaki yemeklerden yiyemez.

Cennetin sahibi olan Allah'ın gadap ve hışmına uğrar. Bu âyet Peygamberimiz (s.a.)'in insan ve cinlerin tamamına gönderilmiş olduğuna açık bir delildir. Daha önce hiçbir peygamber hem cinlere, hem de insanlara gönderilmemiştir. Süleyman (a.s.)'ın cinlerin üzerindeki tasarruf ve hükümranlığına gelince o, cinlere peygamber olarak gönderilmemiş, ancak cinler onun emrine verilmişlerdi.

Fethurrahman'da şöyle denilmektedir: Peygamberimiz (s.a.) meleklere peygamber olarak gönderilmemiştir. **Beyhakî,** "*Îmânın Şûbeleri*" kitabının dördüncü bâbında bunu beyân etmiştir. On beşinci babda ise meleklerin Peygamberin şeriatından ayrı olduklarını beyân etmiştir. **İmâm Fahreddin Râzî**'nin tefsirinde ve **Nesefî**'nin *Burhân*'ında icmâ hikâyesi vardır.

Ahmed b. Hanbel'in arkadaşlarından **İbn Hamid** şöyle demektedir: Âlimlerin mezhebi, melekleri tekliften, vaadden, vaîdden dışarıda tutmaktır. Melekler aynen peygamberler gibi ittifakla masumdurlar. Ancak İblis, Harut ve Marut bunlardan istisna edilmiştir.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *"Ben bütün yaratıklara peygamber olarak gönderildim.*[43] *Bu yaratıklara insanlar, cinler, melekler, hayvanlar, bitkiler ve taşlar dahildir."* **Celâl Süyûtî** şöyle demiştir: Bu görüşü; yâni Peygamber (s.a.)'in meleklere gönderilmiş olması görüşünü ben *Hasâis* kitabında tercih ettim. Benden önce de **Şeyh Takiyyuddin es-Sübkî** bu görüşü tercih etmiştir. Şunu da ilave etmiştir: Peygamberimiz (s.a.) bütün peygamberlere ve Âdem (a.s.)'den kıyâmete kadar gelmiş ve gelecek bütün ümmetlere gönderilmiştir.

el-Bârizî de bu görüşü tercih etmiş ve şunu ilâve etmiştir: Peygamberimiz (s.a.) canlı ve cansız bütün yaratıklara peygamber olarak gönderilmiştir. Ben şunu ilave etmek istiyorum ki, Peygamberimiz (s.a.) kendine de gönderilmiştir.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Ehl-i hadis meleklerin sahâbeden olup olmadıkları hakkında ihtilâf etmişlerdir. **Belkînî**, meleklerin sahâbeye dâhil olmadıklarını söylemiştir. Fakat **İmâm Fahreddin Râzî** gibi bâzı âlimlerin sözlerinden anlaşılan meleklerin sahâbeye

dahil olduklarıdır.

İmâm Râzî'nin melekleri nasıl sahâbeden saydığı konusu da tartışılır. Peygamberimiz (s.a.)'in meleklere gönderilmediği konusunda bir icmâ olduğu beyân edilmiştir. Peygamberimiz meleklere gönderilmediğine göre meleklerin de onun sahâbesinden ve ümmetinden olmaları uzaktır. Cinlerin müminlerinin hükmünde de ihtilaf edilmiştir. "Cehennemden kurtuluş dışında onlara herhangi bir sevap yoktur" denilmiştir.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *"O'na inanın ki (Allah) günâhlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi, acı azâbdan korusun."* Çünkü bu dâvete icâbet edip îmân edenlerin af ve mağfiret edileceği ve azaptan kurtulacağı ifâde edilerek yetinilmiştir. **Hasan Basrî** de bu istikamette görüş beyân etmiş ve şöyle demiştir: Cinlerin mümin olanlarının sevabı, cehennemden korunmalarıdır. Sonra onlara hayvanlara olduğu gibi "toprak olunuz" denilecektir.

İmâm Nesefi *Teysîr* adlı kitabında şöyle demiştir: İmâm Ebû Hanife cinlerin sevabı ve (cennetlerde) nimetlendirilmeleri hakkında duraksamıştır. Şöyle demiştir: Kulun Allah'a karşı bir hak ediş durumu yoktur. Kul sevaba ve nimetlere ancak Allah'ın vaadiyle ulaşır. Cinler hakkında ise mağfiret ve azaptan kurtuluş dışında bir vaad yoktur. İşte bu ifâde, bu konuda söylenecek son sözdür. Cennet nimetleri konusu delile bağlıdır.

Müftî Sa'dî şöyle demiştir: Bu beyânla şu durum ortaya çıktı ki, Ebû Hanife bu hususta **Beydâvî** gibi bir yanlışlığa ve haksız iddiya düşmemiş, "cinlere sevap yoktur" diye kesin bir şey söylememiş ve duraksamıştır. Yâni bu konuda Ebû Hanife'den rivâyet edilen cinlerin sevabının keyfiyetinde duraksamış olmasıdır. Yoksa "cinlere sevap yoktur" dememiştir.

Bunun izahı şudur: Cinler arasında müslümanlar, yahûdîler, hristiyanlar, mecûsîler ve putperestler vardır. Elbette biz keyfiyetini bilmesek de müslüman olanlara sevap vardır. Bunda şüphe yoktur. Aynı şekilde melekler de cennetle ödüllendirilmezler.

Bilakis ulemânın en doğru kavline göre onların yaratılışlarına münasip nimetlerle ödüllendirilirler. Allah Teâlâ'nın cemâlini görmeye gelince bir rivâyette melekler ve cinler Allah'ı göremeyeceklerdir. *İnsanü'l-uyûn*'da böyledir.

Zâhir olan onların görmesi bir vâdide, beşerin görmesi başka bir vâdidedir. "Göremez" diyenler, bu mânâda söylemişlerdir. Yâni onların Allah'ı görmesiyle, insanların Allah'ı görmesi tamamen farklıdır. Yoksa melekler hep huzur ve müşâhede ehlidirler. Mevlâyı nasıl görmezler ki! Cinlerin müminleri de böyledir. Bazı alimlerin açıkça ifâde ettikleri üzere onların mârifetleri insanların kâmil olanlarının mârifetlerinden daha aşağı olsa da durum budur.

Bezzâziyye'de şöyle denilmektedir. Tefsirlerde İmâm Azam Ebû Hanife'nin cinlerin sevabı hakkında duraksadığı zikredilmektedir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de cinler hakkında *"O'na inanın ki (Allah) günâhlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi, acı azâbdan korusun"* buyrulmaktadır. Mağfiret ille de sevap vermeyi gerektirmez.

Mu'tezile şöyle demiştir: Allah Teâlâ onların zâlimlerini azapla tehdid etmiştir. Öyle

ise sâlih olanları da sevabı hak etmektedirler. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor ***“(Cinlerden) Hak yoldan sapanlar ise cehenneme odun olmuşlardır.”*** (Cin, 72/15).

Biz şöyle deriz: Sevap bir hak ediş değildir. Sırf Allah Teâlâ’nın fazl ve keremidir. Şâyet Allah Teâlâ’nın Rahman sûresi 13. âyetten itibaren ***“(Ey cinler ve insanlar topluluğu) şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”*** buyuruyor. Burada Allah Teâlâ cennet nimetlerini saydıktan sonra insanlara ve cinlere hitap etmektedir. Sizin zikrettiğiniz bununla reddedilir denilirse, biz şöyle deriz: Zikredildiğine göre bundan murad yiyecekler, içecekler, diğer lezzetler, selam için meleklerin girmeleri gibi cinlerin de oraya girmesi, ziyaret, hizmet vs. konularında duraksanmıştır.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***“Melekler de her kapıdan yanlarına varırlar”*** (cennete girerler). (Rad, 13/23).

Bahru’l-ulûm’daki gibi sahih olan, *İrşad’*da olduğu gibi daha belirgin olan şudur: Cinler sevap ve azap bakımından insanlar gibidirler. Çünkü onlar da aynen insanlar gibi mükelleftirler. Allah Teâlâ’nın ***“her birinin yaptıkları işlere göre dereceleri vardır. Rabbin onların yaptıklarından habersiz değildir”*** (el-En’âm, 6/132) kavli buna delâlet etmektedir.

Dâvete icâbet edip îmân edenin mağfiret edilip azaptan kurtarılmasıyla yetinilmesi ise onlara uyarı yapılmasıdır. Burada onlara günahları hatırlatılmaktadır.

Hamza bin Habîb (r.a.)’a mümin cinlere sevap var mıdır? diye soruldu. Buyurdu ki, “evet vardır” ve ***“Bunlardan önce onlara ne insan ne de cin dokunmuştur.”*** (er-Rahmân, 55/74) âyetini okudu. Sonra da; “insanlar insan, cinler cin içindir” dedi. Bu durum cinlerden bir dokunmanın olabileceğine delâlet etmektedir. Çünkü şahin gözlü hurilere dokunmak ancak cennette olur.

Âkâmü’l-Mercân fî ahkâmi’l-cânn adlı kitabda şöyle denilmektedir: Âlimler cinlerin müminlerinin cennete girip girmeyecekleri konusunda birkaç görüş üzere ihtilâf etmişlerdir;

1. Mümin cinler cennete gireceklerdir. Bu cumhur ulemânın sözüdür. Sonra bu sözün sâhipleri cennete giren bu cinlerin orada bir şey yiyip içmeleri konusunda ihtilaf etmişlerdir. **Dahhâk**’tan rivâyet edilen yiyip içmeleridir. **Mücahid**’en rivâyet edildiğine göre kendisine mümin cinlerin cennete girip girmeyeceği soruldu. Mücahid: “Evet cennete girecekler, ancak orada bir şey yiyip içmezler, bilakis kendilerine tesbîh ve takdîs ilham olunur, onlar cennet ehlinin yeme ve içmeden aldıkları lezzeti bu tesbih ve takdisten alırlar” dedi.

Hârisu’l- Muhâsibî’nin görüşü ise şudur: Cennete giren cinlerin durumu dünyada olanın tam tersine, kıyâmette biz onları göreceğiz, onlar bizi göremeyeceklerdir.

2. Cinler cennete giremezler. Ancak kenar köşede olurlar. İnsanlar onları görürler, onlar insanları göremezler.

3. Mümin cinler A’raf’ta olacaklardır.

Hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: *Mümin cinlere sevap ve azap vardır. Onlar Muhammed ümmetiyle cennette beraber değillerdir. Cennet duvarında A’raf’ta*

olacaklardır. Oradan cennet ırmakları akıp ağaçlar, meyveler bitecektir. Bunu el-*Firdevsü'l-Kebîr* sahibi anlatmıştır.

Hafız Zehebî, "bu hadis cidden münkerdir (kabul edilemez)" demiştir. Yine bir başka hadiste şöyle buyrulmaktadır: *Allah Teâlâ cinleri üç sınıf yaratmıştır. Bunlardan bir sınıf yılan, akrep ve diğeri yer haşereleri, böcek ve sürüngenlerdir. Bir sınıf havada rüzgâr gibidir. Bir sınıf da sevap ve azabı hak edenlerdir.*[44]

Allah Teâlâ insanları da üç sınıf yaratmıştır. Bir sınıf hayvanlar gibidir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "***Andolsun cehennem için de birçok cin ve insan yarattık ki kalpleri var fakat onlarla anlamazlar, gözleri var fakat onlarla görmezler, kulakları var fakat onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir. Hatta daha da sapık… ve işte gafiller onlardır."*** (el-A'raf, 7/179).

Bir sınıf, bedenleri insan bedeni gibi olup ruhları şeytanların ruhları gibidir. Bir sınıf da başka hiçbir gölgenin olmadığı günde Allah'ın arşının gölgesinde olacak olanlardır. Hadisi **Ebu'd-Derdâ** rivâyet etmiştir.

4. Bütün bu konularda duraksamadır. Birinci görüşün sahipleri dâvâlarına birkaç vecihle delil getirmişlerdir. Bunlardan **birincisi** genel hükümlerdir. Allah Teâlâ'nın ***"Cennet de korunanlara yaklaştırılmıştır. Uzak değildir"*** (Kaf, 50/31) buyurmasıdır. Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Kim hâlisâne bir şekilde Allah'ın birliğine, Allah'tan başka ilâh olmadığına şâhidlik ederse cennete girer."*[45] Nasıl ki cinler genel olarak tehdid ve azab ahkâmıyla muhatab iseler, aynı şekilde genel vaad ve müjdelerle de muhatabtırlar.

Bu konuda en zâhir **delillerden biri** de Allah Teâlâ'nın (er-Rahmân, 55/46) âyetten itibaren sûrenin sonuna kadar ki beyânlarıdır. Buralarda hitap cinlere ve insanlaradır. Allah Teâlâ hem cinlere, hem de insanlara cennet ödülüyle minnet etmiş, cenneti onlara vasfederek onları cennete teşvik etmiştir. Bu durum îmân ettikleri takdirde onların kendilerine minnet tarzıyla anlatılan bu nimetlere kavuşacaklarına delâlet etmektedir.

Yine hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: Rasûlullah (s.a.) bu "Rahmân" sûresini okuyunca ashâbına, "cinler sizden daha güzel cevap veriyorlar, onlara bu sûrenin âyetlerini okuduğumda: "Ey Rabbimiz, senin nimetlerinin hiç birini yalanlayamayız" diye cevap vermişlerdir" buyurdu.

Delillerden **ikincisi, İbn Hazm**'ın delil olarak göstermiş olduğu Allah Teâlâ'nın ***"İnanıp iyi işler yapanlar da halkın en hayırlısıdır. Rableri katında onların mükâfâtı, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları Adn cennetleridir. Allah onlardan razı olmuş, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Bu Rabbine saygı gösterene mahsustur"*** (el-Beyyine, 98/7-8) âyetleridir.

İbn Hazm şöyle demiştir: İşte bu, insan ve cinleri bunlardan hiç birine tahsise imkan vermeyecek şekilde kapsamaktadır. Allah Teâlâ'nın bize genel bir haber verip bundan ancak muhatapların bir bölümü murad edilecek, sonra da Allah Teâlâ bunu bize beyân etmeyecek, bu imkansızdır. Bu durum Allah Teâlâ'nın bize olan kefaletine ters bir

durumdur. Bu nasıl olur ki! Allah Teâlâ cinlerin cennete girecek müminlerden olduğunu beyân etmiştir.

Üçüncüsü cennette hûrilere dokunmaları haberidir. **Dördüncüsü İbn Abbâs**'tan yapılan şu rivâyettir: Yaratıklar başlıca dört sınıftır: Bunlardan bir sınıf tamamen cennettedir. Bir sınıf cehennemdedir. Diğer iki sınıf ise bunlardan bir kısmı cennette, bir kısmı da cehennemde olacaklardır. Hepsi cennette olanlar meleklerdir. Hepsi cehennemde olanlar şeytanlardır. Bir kısmı cennette bir kısmı da cehennemde olanlar ise insanlar ve cinlerdir. Onların hem sevapları, hem de cezâ ve azapları vardır.

Beşincisi, akıl cinlerin müminlerinin cennete gireceği gerçeğini mûcib olmasa da ortada olan bu hakikati destekler. Bunun îzâhı şudur: Allah Teâlâ cinlerin kâfir ve âsî olanlarını cehennemle tehdid etmiştir. Âdil, hakîm olan Allah Teâlâ neden onların mümin ve mutî olanlarını cennete koymasın ki!

Şâyet Allah Teâlâ meleklerden ***"Onlardan her kim 'Ben ondan başka bir tanrıyım***" (Enbiya, 21/29) diyenleri cehennemle tehdid etmiştir. Buna rağmen melekler cennette olmayacaklardır. Yâni cehennem tehdîdi olan yerde cennet vaadi de olmalıdır denilirse cevap şudur: Önce bu âyette ilâhlık iddiâ edenden murad İblistir. İnsanları kendine ibâdet etmeye dâvet etmiştir ve bu âyet iblis hakkında, buna binâen nâzil olmuştur.

Âyet ***"Onlardan her kim 'Ben ondan başka bir tanrıyım' derse onu cehennemle cezalandırırız. Biz zâlimleri böyle cezâlandırırız"*** (el-Enbiya, 21/29) âyetidir. Bir de biz bu âyetin genel olup melekleri de kapsadığını kabul etsek, böyle bir iddiâ meleklerden vâki olmaz. Bilakis burada bir şart sunulmuştur. Şartın vukûu ise lâzım değildir. Bu âyet Allah Teâlâ'nın ***"Sana ve senden öncekilere şöyle vahyedildi, andolsun eğer (Allah'a) ortak koşarsan amelin boşa çıkar ve kaybedenlerden olursun"*** (ez-Zümer, 39/65) kavli gibidir. Yâni imkânsız bir durumdur. Cinlerde ise durum farklıdır. Onlardan kâfir olanlar cehenneme gireceklerdir.

İkinci görüşün sahipleri ise Allah Teâlâ'nın *"O'na inanın ki (Allah) günâhlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi, acı azâbdan korusun"* âyetini delil getirmişlerdir. Çünkü burada dâvete icâbet edip îmân edenlerin cennete girecekleri zikredilmemiştir. Bu da onların cennete girmeyeceklerine delâlet etmektedir. Cevap şudur: Onların cennete girecekleri konusunda sükût etmek yahut cinlerin bunu bilmemeleri, bu işin olmamasını gerektirmez. Bir de Allah Teâlâ onlar adına gelen topluluğun kavimlerine uyarıcılar olarak gönderildiklerini anlatmaktadır. Bu makam, uyarı makamıdır, müjdeleme makamı değildir. Yine bu âyet mümin cinlerin cennete girmemesini gerektirmez. Zira geçmiş birçok peygamber, kavimlerini azapla uyarıyor, cennete gireceklerinden bahsetmiyorlardı. Çünkü azap tehdîdi cennet vaadinden daha etkilidir. Allah Teâlâ Nuh (a.s.) adına şöyle buyurmaktadır. ***"Allah'tan başkasına tapmayın. Gerçekten ben sizin acı bir günün azabına uğramanızdan korkuyorum (dedi)"*** (Hud, 11/26).

Hûd (a.s.)'la ilgili olarak ***"Doğrusu ben size büyük bir günün azabı(nın) çarpması(ndan) korkuyorum."*** (eş-Şuarâ, 26/135), Şuayb (a.s.)'la ilgili olarak ***"Ve***

ben sizin için kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum" buyurmaktadır. (Hud, 11/84), diğerleri de böyledir.

Ayrıca bu durum onların cennete girmelerini gerektirir. Çünkü günahları bağışlanıp azaptan korunan kimse, peygamberlerin getirmiş oldukları şeriatlardan sorumlu olup cennete girer.

Üçüncü ve dördüncü görüşlerin delilleri yukarıda geçmişti. Gerçek ilim, yüce sultan olan Allah katındadır. Dönüş ve sonuç da O'nadır.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ
بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُحْيِىَ الْمَوْتٰى بَلٰٓى اِنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٣٣﴾

33. Gökleri ve yeri yaratan, bunları yaratmakla yorulmayan Allah'ın, ölüleri diriltmeye de gücünün yeteceğini düşünmezler mı? Evet O, her şeye kadirdir.

"Gökleri ve yeri" hiçbir örneği olmaksızın ilk olarak *"yaratan, bunları yaratmakla yorulmayan,"* zorlanmayan yahut bu işten âciz olmayan *"Allah'ın, ölüleri diriltmeğe de kadir olduğunu görmediler"* düşünmediler, görme hükmünde kesin bir bilgiyle bilmediler *"mi? Evet O, her şeye kadirdir."* Bu suretle her şeye kadir olan Allah, ölüleri diriltmeye de kadirdir. Çünkü ölüleri diriltmek de bu kadir olunan şeyler cümlesindendir. Allah Teâlâ'nın kudreti kendi kudret alanında olan bir şeye tahsis edilip yine kudret alanında olan diğer şeyden tecrîd edilemez.

Hikâye edilir ki: **İmâm Kisâî**'nin bunca yaşına rağmen nahiv ilmini öğrenmesine sebep şudur: Bir gün uzunca bir yol yürüdükten sonra yorulur. Dinlenmek üzere bir topluluğun yanına oturur. Hemzesiz ve şeddeli olarak "ayyiytü" der. Orada bulunanlar, "sen bizimle oturma, çünkü sen kural bakımından hatâlı konuşuyorsun" derler. Kisâî, "nasıl yâni" der. Oradakiler, "eğer yorulduğunu ifâde etmek istiyorsan, "ayeytü" diyeceksin, şâyet çaresizliğini, işten âciz kaldığını ifâde edeceksen, bu sefer "ayiytü" diyeceksin" dediler. Kisâî hemen oradan kalkıp nahiv bilen bir âlim sordu. Onu devrin alimlerinden **Muaz**'a yönlendirdi. Kisâî bu zâtâ müdavim olup ondan alabileceği ilmi aldı. Sonra Basra'da meşhur nahiv âlimi Halil b. Ahmed'in yanına gitmek üzere yola çıktı.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Zâhir olan buradaki "iyy" kelimesinden murad edilen şey Allah Teâlâ'nın Kâf suresi 38. âyette ***"andolsun biz gökleri ve yeri ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık, bize hiçbir yorgunluk dokunmadı"*** kavlindeki "lügub"dur. Malum, Kur'ân âyetleri birbirini tefsir eder. Allah hakkında yorgunluk kaldırılmış olup böyle bir şey muhal ve imkânsızdır. Çünkü böyle bir şeyin oluşu zâfiyet ve fesad gerektirir.

"بِقَادِرٍ" ifâdesi "اَنَّ"nin haberidir. Habere "بَا"nın geliş sebebi ise âyetin başındaki nefyin

peşinde “إنْ” ve “مَا” mânâlarını şâmil olmasıdır. Sanki “Allah kadir değil midir?” denilmiş oluyor. Böyle olumsuz bir soru mânâsından dolayı da “بَلَى” şeklinde cevaplandırılmış yâni olumsuz olan bu soru cevapla olumlu duruma getirilmiştir.

Bu ifâde, Allah’ın kudretini burhan sayılacak şekilde genel olarak takrir mahiyetindedir. “Belâ” cevabı, olumsuz sorulara mahsus olup meşhur olan görüşe göre olumsuzluğu iptal ile ortadan kaldırmak içindir.

er-Radiyy, bazılarından bu “belâ” cevabının müsbet sorularda kullanılmasının câiz olduğunu beyân etmişse de “belâ” menfi sorular için kullanılır.

وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلٰى وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٤﴾

34. İnkâr edenlere, ateşe sunulacakları gün: Nasıl, bu gerçek değil miymiş? denildiğinde: Evet, Rabbimize andolsun ki gerçekmiş, derler. Allah: Öyleyse inkâr etmenizden dolayı azabı tadın! der.

“İnkâr edenler ateşe sunulacakları,” ateşle azap edileceklerini gördüğünüz *“gün (Allah onlara): “(Nasıl), bu”* azap -ki siz onu yalanlıyordunuz- *“gerçek değil miymiş?” (der). “Evet, Rabbimiz”* -ki işte o Allah Teâlâ’dır- *“hakkı için”* o azap gerçekmiş *“derler.”* Allah Teâlâ yahut cehennem bekçisi olan melek *“Öyleyse”* dünyada onu *“inkâr etmenizden dolayı azâbı”* yenilecek bir şeyi tadıp bunu zevken hissedenin hissetmesi gibi *“tadın” der.”*

Kâfirlerin cehenneme sunulmaları Mümin suresi 46. âyette ve bu sûrenin 20. âyetinde anlatılmıştır. Burada “yevme” kelimesi zarf olup âmili gizli bir “kavl” kelimesidir. Yâni o gün onlara denilecektir. Evet, bu azâbın gerçekliğini sormak onlarla alay ve onların Allah’ın vaadini, tehdidini alaya almaları sebebiyledir. Sebe’ sûresi 35. âyette ifâde edildiği gibi ***“ve dediler ki biz malca ve evlatça daha çoğuz. Biz azaba uğratılacak değiliz”*** demelerine karşı onlara bir sitemdir.

Burada azâbın gerçekliğini itirâf etmişler ve bu cevap ve itirâflarını da yeminle teyid etmişlerdir. Çünkü onlar dünyada olduğu gibi azabın gerçekliğini itiraf etmekle bir kurtuluş ümidi içindedirler. Fakat onlar için artık kurtuluş yoktur.

Burada “bâ”, “sebebiyet için” olup emrin mânâsı ise onların dünyada Allah’ın vaad ve tehdîdini inkâr etmelerine karşı onları aşağılama ve sitemdir. **İbn Şeyh** şöyle demiştir: Zâhir olan şudur ki burada emir kalıbının sitemde bir te’siri yoktur. Sitem mânâsı Allah Teâlâ’nın *“Öyleyse inkâr etmenizden dolayı azâbı tadın”* kavlinden elde edilmiştir. Âyette şuna işâret edilmektedir: Bu kâfirler dünyada uzaklık ve iletişimsizlik, kemâlâtı kabul ve yakınlık sebeplerine ulaşma yolundaki aslî istîdâd ve kabiliyetlerini ifsad azâbına çarptırılmışlardı. Fakat bâtınî hislerin atâleti ve zâhirî hislerin galebe çalmasıyla bu azabın ateş ve acılığını tatmıyor ve hissetmiyorlardı. İşte nasıl ki uyuyan kimse karınca ve pire ısırmasını hissetmezse bunların dünyadaki

durumları da böyleydi.

“İnsanlar uykudadırlar, öldükleri zaman uyanırlar” sözü bu mânâda söylenmiştir. Bilesin ki, nasıl ölüm hak ve gerçek olup vukûunda hiç kimsenin şüphesi yoksa, ölümden sonraki hayat da öyledir. İnkâr edenin inkârının bir değeri yoktur. Zira bu cehaletten kaynaklanmaktadır. Yoksa Allah Teâlâ uykudan sonra zorunlu olarak uyanmayı bu hususa bir darb-ı mesel yapmıştır.

Bunun için “uyku ölümün kardeşidir” denilmiştir. Sonra hayat da çeşit çeşittir. Bir de İsrafil (a.s.)’ın sûra üflemesiyle kabirlerde hayat vardır. Bir diğeri ise feyz-i rûhânî ile kalplerin hayatıdır. Bir de sırr-ı rabbânî ile ruhların hayatı vardır. İlâhî ve rabbânî vuslat cennetine girmeden hiç kimse rûhânî ve cismânî azaptan kurtulamaz. Bu da bir takım riyâzetlere ve mücâhedelere göğüs gerip katlanmakla hâsıl olur. Zira hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *“cennet nefsin hoşlanmadığı şeylerle kuşatılmıştır.”*[46]

Naklederler ki bir gün Hasan Basrî, Mâlik b. Dînâr, Şakîk Belhî (k.s) Râbia-i Adeviyye’nin yanındaydılar. Râbia hasta idi. Hasan; “Mevlâsından gelen darbelere sabretmeyen bir kimse dâvâsında sâdık değildir.” dedi. Şakîk; “Mevlâsının darbesine şükretmeyen kimse dâvâsında sâdık değildir.” dedi. Mâlik ise; “Mevlâsından gelen darbelerden lezzet almayan kimse sâdık değildir.” dedi. Râbia’ya sen de söyle dediler. O ise şöyle söyledi; “Mevlâsını müşâhedede darbenin elemini unutmayan kimse dâvâsında sâdık değildir” dedi. Bunda şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü Mısır kadınları mahlûkun Hz. Yûsuf müşâhedesinde yaralanmanın acısını duymadılar. Eğer bir kimse Hâlık’ın müşâhedesinde bu sıfat üzere olursa, bunda şaşılacak bir şey yoktur.

Bundan anlaşılan şudur ki, kişi dâvâsında sâdık ise hakkı taleb eder. Başına gelen hiçbir şeyden rahatsız olmaz ve hiçbir şey ona ağır gelmez. Allah’tan ancak Allah’ın ondan istediğini ister.

Dostun kahrı âşıkları ateşe attığı zaman,
Kevser pınarına bakacak olursam nâmerdim.

İşte dâvâsında sâdık olan kul, dünyada mücâhede ateşiyle nefsine azab etmekten uzak kalmaz. Sonra nefsini aşk ve muhabbet ateşinde tamamen yakar, yok eder. Artık vücudda yakma ile alâkalı bir şey kalmayınca bu kişi kıyâmette nasıl ateşe sunulur ki? Çünkü bu kişinin cevheri temizlenip özleşmiş, nefsi de îmân edip gönül huzûruna kavuşmuştur. Yardım ve imdad Allah’tandır.

فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ ۚ كَأَنَّهُمْ
يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ ۚ بَلَاغٌ ۚ فَهَلْ
يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٣٥﴾

35. O halde *(Resûlum)*, peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret. Onlar hakkında acele etme, onlar vaadedildikleri azabı gördükleri gün sanki dünyada sadece gündüzün bir saati kadar kaldıklarını sanırlar. Bu, bir tebliğdir. Yoldan çıkmış topluluklardan başkası helâk edilir mi hiç!

"O halde" kâfirlerin işinin sonu bu olunca "*sen de, azim (ve irâde) sâhibi elçilerin sabrettikleri gibi"* onlar tarafından sana isâbet eden sıkıntılara *"sabret."* Zira sen de o elçilerden, hattâ onların en yücesindensin. *"O (nankör)ler için",* Mekke kâfirleri için azap konusunda *"acele etme",* azap onlara inmek üzeredir. *"Onlar, tehdîd edildikleri azâbı gördükleri gün,"* dünyada ve dünya nimetlerinden faydalanma konusunda azabın şiddetini ve uzun müddetini müşâhede ettikleri için *"sanki gündüzün sadece bir sâ'ati kadar"* az bir zaman *"yaşamış gibi olurlar."* Bu öğütler yeterli *"bir duyurudur. Yoldan çıkmış"* yahut elçiden öğüt almaktan ve tâatten dışarıda kalmış *"topluluktan başkası mı helâk edilecektir?"*

Buradaki "fa" mahzûf şartın cevabıdır. "Azm", lügatta "gayret ve kesin olarak kasdetmek"tir. "Min" beyân içindir. Buna göre bütün elçiler Allah'ın emrinde azm ve irade sahibidirler.

Tekmile'de şöyle denilmektedir: Bu "min"in beyân için olması, doğru değildir. Çünkü bu durumda âyetin tahsis mânâsı iptal edilmiş olur. "Min"in "ba'z" mânâsında olduğu da söylenmiştir. Buna göre elçiler azm sahibi olanlar ve azm sahibi olmayanlar diye iki sınıfa ayrılmaktadır.

Azm sahiplerinden murâd ise sahip oldukları şeriatın tesis ve takririnde çok gayretler gösterip bu uğurda başlarına gelen her türlü meşakkat ve zorluklara ve yine bu uğurda kendilerine yapılan haksız düşmanlık ve sıkıntılara sabır ve tahammül gösterenlerdir. Bunların en meşhurları Nuh, İbrâhîm, Mûsâ ve Îsâ (a.s.) dır. Bazıları bunları manzum olarak şiirde şöyle arz etmişlerdir:

Ülü'l-azm Peygamberler Nuh ve Azer oğlu Halil'dir.
Mûsâ ve Îsâ ve sevgili Muhammed'dir.

el-Esiletü'l-mukhame'de şöyle denilmektedir: İşte bu söz doğru olandır. Şöyle de denilmiştir: Bunlar Allah'tan gelen belâlara sabredenlerdir. İşte Nuh (a.s.) kavminin eziyetine sabretmiştir. Kavmi onu bayılıncaya kadar dövüyordu; o buna sabrediyordu.

Yine İbrâhîm (a.s.) ateşe atılmış ve buna sabretmiştir. Oğlu İsmail'in kesilmesine sabretmiştir. Kurbanlığa adanan İsmail (a.s.) ise kesilmeye sabretmiştir. Yakup (a.s.) evlâdı Yusuf'un yokluğuna sabretmiştir. Yûsuf (a.s.) kuyu ve zindan çilesine sabretmiştir. Eyûb (a.s.) hastalığa sabretmiştir. Mûsâ (a.s.) kavminin ona ***"işte yakalandık!"*** (eş-Şuarâ, 26/61) demelerine karşılık onlara "hayır", ***"Rabbim benimle beraberdir, bana yol gösterecektir."*** (eş-Şuarâ, 26/ 62) demiştir.

Yûnus (a.s.) balığın karnında sabretmiştir. Dâvûd (a.s.) kırk yıl hatâsına ağlamış, gözyaşı dökmüştür. Îsâ (a.s.) şu dünyada tuğla üstüne tuğla koymamıştır. Zühd, takva

üzere sufî olarak yaşamıştır. Ümmetine, "bu dünya bir yol, köprü ve geçittir, geçin âhirete gidin, dünyayı tamir etmeyin" demiştir. Allah'ın salât ve selâmı hepsinin üzerine olsun.

Ulemâdan bir topluluk da kendisinden meydana gelen bir aceleden dolayı "Yûnus (a.s.) hariç, bütün peygamberler ülülazim"dir demiştir. Lütfen bakınız, düşününüz, Peygamberimiz (s.a.)'e: ***"Sen Rabbinin hükmüne sabret, balık sahibi (Yûnus) gibi olma. Hani o sıkıntıdan yutkunarak Allah'a seslenmişti"*** (el-Kalem, 68/ 48) buyrulmuştur. Bir de Adem (a.s.) müstesnâdır. Çünkü Allah Teâlâ ***"Andolsun biz önceden Âdeme (o ağaçtan yememesini) emretmiştik. Unuttu biz onda bir azim (ve sebat) bulamadık."*** (Tâhâ, 20/115) buyurmuştur.

İbn Şeyh *Havaşî'*sinde bu istisnâların doğru olmadığını söylemiştir. Çünkü Allah Teâlâ'nın ***"biz onda bir azim (ve sebat) bulamadık"*** kavlinin mânâsı, "muhalif bir kasıt bulamadık "demektir. Yunus (a.s.)' a gelince, onun kavminin arasından çıkıp gitmesi sabırsızlık değil, bilakis onlara inecek olan azaptan korunmaya yöneliktir. Tabiî ki bu yorumlarda fakih olana gizli kalmayacak bir tekellüf vardır. Bazıları şöyle demiştir. Ülü'l-azm peygamberler, Şam'da İsrailoğullarına gönderilen 12 Peygamberdir. İsrailoğulları bu peygamberlere isyan edince Allah Teâlâ peygamberlere, "ben İsrailoğullarının âsîlerine azâbımı göndereceğim" buyurdu. Bu durum peygamberlere ağır geldi.

Allah Teâlâ peygamberlere, "tercihinizi yapınız, dilerseniz azâbı size indireyim, İsrailoğullarını kurtarayım, dilerseniz de sizi kurtarıp İsrailoğullarına azap indireyim" buyurdu. Peygamberler kendi aralarında istişâre yaptılar. Azabın kendilerine indirilip İsrailoğullarının kurtulmasına ittifakla karar verdiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ o bölgenin zalim krallarını peygamberlere musallat etti. Peygamberlerden bazıları testereyle biçildi. Bazılarının canlı canlı baş ve yüzlerinin derileri yüzüldü. Bir ağaca asılıp ölünceye kadar böyle işkence edilenler oldu. Ateşte yakılanlar vardı. Daha başka çeşit çeşit eziyet ve işkenceler hep bu peygamberlere reva görüldü. En iyi ve en doğru olanı Allah bilir. Allah en iyi bilen ve âdil olandır.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Vahyin ve peygamberlik görevinin aslında hepsi eşit olmakla beraber, Allah Teâlâ vahiy ehli olan peygamberlerin bazılarını bazı özelliklerle diğerlerinden üstün kılmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"İşte o elçilerden kimini kiminden üstün kıldık."***
(el-Bakara, 2/ 253).

Yine belâ ve imtihan mertebelerinde, aralarında farklılıklar vardır. Gerçi dâvet işi böyle çile üzerine binâ edildiği için bunlardan hiç biri belâ ve imtihandan uzak kalmaz. İşte ülü'l-azm olanlar diğer elçilerden üstündürler. Yine rasûl olanlar da nebî olanlardan üstündür.

Peygamberimiz (s.a.) ülü'l-azm olanların en üstünüdür. ***"Ve sen büyük bir ahlâk üzerindesin"*** (el-Kalem, 68/4) buyurması buna delildir. Zira Peygamberimiz (s.a.)'in

böyle yüce bir ahlâk üzere olması onun belâ ve imtihanının daha zor ve ağır olmasını gerekli kılmaktadır. Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmaktadır: *"Hiçbir Peygamber benim eziyet ve işkence gördüğüm kadar eziyet ve işkence görmemiştir.*"[47] Tabiî ki bir ülü'l-azm peygamberle diğer ülü'l-azm peygamber arasında da fark vardır.

Allah Teâlâ'nın ***"sen Rabbinin hükmüne sabret, balık sahibi (Yunus) gibi olma"*** (el-Kalem, 68/48) ve "***Zünnûn'u (balık karnına girmiş olan Yunus b. Metta'ı) de an. Zira (o kavmine) kızarak gitmişti)"*** (el-Enbiya, 21/87) buyurması Yunus (a.s.)'dan bir can sıkıntısının meydana geldiğine delâlet etmektedir.

Yusuf (a.s.)'un ***"Efendine dön de ona sor, ellerini kesen o kadınların maksadı neydi. (bunu ortaya çıkarsın)"*** (Yusuf, 12/50) demesi kendinden bir tezkiyenin meydana geldiğine delâlet etmektedir. Yine Lût (a.s.)'ın ***"keşke sizi savacak gücüm olsaydı yahut da çok sarp bir kaleye sığınabilseydim"*** (Hud, 11/80) demesi, onun en sağlam dayanağının Allah olduğundan bir an gafil olduğuna delâlet etmektedir. İşte Üzeyir (a.s.)'ın ***"Allah bunu böyle öldükten sonra nasıl diriltecek?"*** demesini ve benzerlerini artık sen bunlara kıyâs etmelisin.

Şu hakikat ortaya çıktı ki peygamberler de mârifet derecelerinde belâ ve imtihan mertebelerinde ve azm tabakatında değişik değişiktirler. Bâzıları şöyle demiştir: Ülü'l-azm, azminde fesh, talebinde nesh olmayandır. Bazılarına "bulduğun (bu mertebeyi) ne ile buldun" denildi. Adam "yiğitlerin azimleri gibi azimetle yâni kemâl mertebesine ulaşanların azîmetleriyle" dedi.

"Acele etme." Onlara mühlet verilmesi ise hayvânî yaşayışla büyük azâba hazır olmaları içindir. "Zira ben onlara mühlet veriyorum."

Sanki Peygamberimiz (s.a.)'in biraz canı sıkıldı da dâvetten yüz çeviren bu kâfirlere azabın inmesini arzu etti. Sonuçta sabredip acele etmemekle emrolundu. Yâni onlara gelen azabın şiddeti dünyada kalış müddetlerini unutturmaktadır. Yine geçen zaman çok uzun asırlar dahi olsa pek az bir zamandır. Hatta geçen zaman sanki hiç olmamış, yaşanmamış gibi olur. Zamanı geldiğinde indirilen bir azapla helâk edilecekler mi? Yâni edilmeyeceklerdir, ancak yoldan çıkmış bir güruha azap edilir.

Mâdem ki ömür kafilesinden en ufak bir iz yok,
O halde acele etmek, gece ve gündüzü yakalamak gerekir.

İşte cismânî zevklerin sonu, berzahta olduğu gibi hem rûhânî azaptır, hem de kıyâmette olduğu gibi cismanî azaptır. Uyarı konusunda köleye değnekle vurulur, hür olana ise işâret yeterlidir.

Bazı tevil ehli şöyle demiştir: Bu yoldan çıkanlar Allah'ı taleb etme azminden mâsivâyı taleb etmeye çıkanlardır. Bu lâfızlarda sırf tehdid ve açık bir uyarı vardır.

*Firdevs k*itabında der ki: **İbn Abbas** şöyle demiştir: Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmaktadır: Kadına doğum zor, zahmetli olursa temiz bir kap alınır ve bu kaba Ahkâf

sûresi 35. âyet “كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ”den, itibaren sonuna kadar, Nâziât sûresi 46. altıncı âyet “كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا يُوعَدُونَ” sonuna kadar, bir de Yûsuf sûresi 111. âyet sonuna kadar yazılır. Bu yazı suda bozulur. Doğum yapacak olan kadına içirilir. Kadının karnı ve rahmine serpilir. *Bahru'l- ulûm'*da böyledir.

*Aynü'l- meânî'*de der ki: **İbn Abbâs** şöyle demektedir: Kadına doğum zor ve zahmetli olursa şu iki âyet bir sahifeye yazılır. Bu yazı suda eritilip kadına içirilir. Yazılacak duâ tam olarak şudur:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّجِيمِ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ الْحَكِيمُ الْكَرِيمُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا
اللّٰهُ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ سُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ وَرَبِّ الْعَرْشِ
الْعَظِيمِ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ، وَلَمْ يَلْبَثُوا اِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ،

بَلَاغٌ، فَهَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ

“Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla Hakîm ve Kerîm olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Yüce ve azîm olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Yedi kat göklerin rabbi ve yüce arşın Rabbi olan Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederiz. Onlar, tehdîd edildikleri azâbı gördükleri gün, sanki gündüzün sadece bir sâati kadar yaşamış gibi olurlar. Bu bir tebliğdir. Yoldan çıkmış topluluktan başkası mı helâk edilecektir?”

Şir'atü'l- İslâm'da şöyle denilmektedir: Doğumda zorlanan kadının kolay doğum yapması için bir cam tabağa yahut bir gümüş kaba aynı duâ yazılır. Sonra yazı yıkanıp suyu kadına içirilir.[48]

Meryem oğlu İsâ doğumda zorlanan hamile bir ineğin yanına uğradı. İnek, Îsâ (a.s.)'a: “Ey Allah'ın kelimesi beni kurtarması için Allah duâ et” dedi. İsâ (a.s.) da: “Ey nefsten nefs; yâni candan can yaratan Allah'ım, bu ineği kurtar” diye duâ etti. İnek hemen karnındaki yavruyu doğurup kurtuldu. İşte bir kadına doğum zor olursa bu kelime yazılmalıdır.

At, sığır ve diğer doğumlarda da bu uygulanır.

Âkâmu'l- mercan'da şöyle denilmiştir: Cin, sihir ve nazar gibi kendisine bir şey isabet almış olan yahut diğer hastalar için de Allah'ın kitabından ve Allah'ın zikrinden bir şeyler mübah mürekkeple yazılır. Bu yazı yıkanıp su hastaya içirilir. İmâm Ahmed b. Hanbel ve diğerleri bunu açıkça beyân etmiştir.

“Allah'ın zikri” ifâdesiyle muhtelif milletlerin lügatlerinden mânâsı bilinmeyen şeylerin yazılmasından kaçınılmıştır. Zira bu ifâdelerde küfür olabilir. Yine “mübah mürekkep” sözüyle kan vb. pis şeylerden kaçınılmıştır. Zira böyle bir şey haram, hatta küfürdür. Yine Kur'ân harflerini ters ve aksine yazmak haramdır. Sonra bu sûre-i şerifenin kâfirlerin kökünü kesen bir ifâdeyle bitirilmesi yüce Kurân'ın letâifindendir. Kıyâmete kadar ve sonsuza dek bütün hamdler Allah'a mahsustur. [49]

---

[42]. Suyûtî, Cem’u’l-Cevâmi’, c. 1, s. 4863; Hindî, Kenzu’l-Ummâl, c. 1, s. 203. (el-Mektebetü’ş-Şâmile).

[43]. Buhârî, Teyemmüm, 1; Müslim, Mesâcid, 3.

[44]. Deylemî, hadis no: 2942.

[45]. Münâvî, c. 6, s. 159.

[46]. Buharî, Rikak, 28; Müslim, Cennet, 1.

[47]. Tirmizi, Kıyamet, 34/2472

[48]. Hindî, Kenzu’l-Ummâl, c. 10, s. 64.

[49]. Ahkâf sûresi lütuf ve kerem sahibi olan Allah’ın yardımıyla hicri 1113 yılının 10 şevvalinde (10 Mart 1702) tamamlanmıştır. Bundan sonra Muhammed sûresi vardır. Buna “Kıtâl sûresi” de denilir. Medine yahut Mekke’de inmiştir. 38 yahut 39 âyettir.

سُورَةُ مُحَمَّدٍ

47- MUHAMMED SÛRESİ

Adını Peygamberimiz (s.a.)'in isminden alan bu sûreye aynı zamanda Kıtâl sûresi de denmiştir. Medine'de inmiştir, 38 âyettir.

MÜ'MİN, RABBINDAN GELEN HAKK'A UYAR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ اَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿١﴾ وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاٰمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ
مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ وَاَصْلَحَ بَالَهُمْ ﴿٢﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَاَنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ
كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ اَمْثَالَهُمْ ﴿٣﴾ فَاِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا
فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتّٰٓى اِذَٓا اَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَاِمَّا مَنًّا
بَعْدُ وَاِمَّا فِدَٓاءً حَتّٰى تَضَعَ الْحَرْبُ اَوْزَارَهَا ذٰلِكَ وَلَوْ يَشَٓاءُ اللّٰهُ
لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَا بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِى
سَبِيلِ اللّٰهِ فَلَنْ يُضِلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿٤﴾ سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ﴿٥﴾

وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ ﴿٦﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. İnkâr edenlerin ve Allah yolundan alıkoyanların işlerini Allah boşa çıkarmıştır.

2. İman edip yararlı işler yapanların, Rableri tarafından hak olarak Muhammed'e indirilene inananların günahlarını Allah örtmüş ve hallerini düzeltmiştir.

3. Bu, böyledir: Çünkü inkâr edenler bâtıla uymuşlar; inananlar ise Rablerinden gelen hakka uymuşlardır. İşte Allah, onların durumlarını, insanlara böyle anlatır.

4. *(Savaşta)* İnkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihâyet onları iyice vurup sindirince bağı sıkıca bağlayın *(onları esîr alın)*. Ondan sonra artık ya lütfen bırakır veya karşılığında fidye alırsınız. Harb, ağırlıklarını bırakıncaya *(savaş sona erinceye)* kadar *(böyle yaparsınız)*. Allah dileseydi *(kendisi)* onlardan öç alırdı, fakat sizi birbirinizle denemek için *(size savaşı emrediyor)*. Allah, kendi yolunda öldürülenlerin yaptıkları işleri zâyi etmeyecektir.

5. *(Allah)* onları doğru yola iletecek ve durumlarını düzeltecektir.

6. Onları, kendilerine tanımladığı cennete sokacaktır.

❀

Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla

"İnkâr edenlerin" İslâm'dan ve onun yoluna girmekten yüz çevirenlerin yahut insanları bundan alıkoyup *"Allah yolundan alıkoyanların işlerini"* iptal edip silmiş, onu ortada hiçbir izi kalmayacak şekilde zâyi sayarak *"boşa çıkarmıştır."*

Yoksa daha önce böyle değilken sonradan iptal edilmiş değildir. Bilakis Allah başlangıçtan itibaren kâfirlerin amellerinin zâyi olduğuna hüküm vermiştir. Zira kâfirlerin yapmış oldukları akraba ziyâreti, misâfire ikram, esirleri serbest bırakma ve diğer iyi ve güzel işler, bütün bunlar, îmanla beraber olmadığı için kökünden yok sayılmıştır. Yine Allah Teâlâ kâfirlerin Peygamberimiz (s.a.)'e yapmış oldukları hileleri, kurmuş oldukları tuzakları ve onun yoluna engel olmayı Peygamberi'ne yardım ederek ve kendi dinini diğer bütün dinlere galip ve hükümran kılarak iptal etmiştir. Bu mânâ Allah Teâlâ'nın ilerideki ***"İnkâr edenlere gelince, onların hakkı yıkımdır. Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır"*** (Muhammed, 8) kavline ve ***"(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun"*** (Muhammed, 4) kavline daha muvâfıktır.

Âyetteki صَدُّوا (saddû) kelimesi صَدَّ صُدُودًا (sadde sudûden) kökünden gelmektedir. Bu ifâde önceki ifâdeyi tekid ve tefsir gibidir. Yahut صَدَّهُ صَدًّا (saddehu sadden) kökünden gelmektedir ki bunlar Bedir günü, Peygamber ve müminlere düşmanlık maksadıyla varlıklı ve zengin müşriklerin müşrik ordusunu yedirip doyuranlarıdır. Bu durumda صَدُّوا (saddû) kelimesi bir önceki ifâdede "inkâr edenler" şeklindeki genel hükmü tahsis etmiş olur.

Zâhir olan ise bu ifâdenin, inkâr eden ve Allah'ın yolundan men eden herkes hakkında genel bir hüküm olduğudur.

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاٰمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَاَصْلَحَ بَالَهُمْ ﴿٢﴾

2. İman edip yararlı işler yapanların, Rableri tarafından hak olarak Muhammed'e indirilene inananların günahlarını Allah örtmüş ve hallerini düzeltmiştir.

Gerek muhâcirlerden, ehl-i kitaptan ve diğerlerinden bütün ilâhî kitaplara *"inanıp iyi işler yapanların"* iyi iş yapan herkesin *"Rableri tarafından"* ve özellikle *"Muhammed'e indirilen gerçeğe inananların da"* îman etmeleri ve iyi iş yapmaları sebebiyle *"günâhlarını örtmüş ve"* onları teyid edip muvaffak kılarak onların hem dinî hem de dünyevî *"hallerini düzeltmiştir."*

Burada önceki hükme dâhil olduğu halde Muhammed (s.a.)'e indirilen Kur'ân'a îmanın özellikle zikredilmesi Kur'ân'ın şânını tâzim içindir. Kadr suresi 4. âyette Cebrâil (a.s.) demek olan "Ruh" kelimesinin melâike üzerine atfedilmesi de bu kabildendir. Yine ayrıca kendilerine îman etmenin gerekli olduğu unsurlar arasında

Kur'ân'ın yüce mevkiine tenbih yapılmıştır. Zira her konuda aslolan Kur'an ve Kurân'a îmandır. İşte bunun için *"Rableri tarafından Muhammed'e indirilen gerçeğe"* kavliyle Allah bu hususu teyid etmiştir. Artık kitaplar arasında şu an itibariyle yalnız Kur'an haktır. Hak, bâtılın mukabilidir.

el-Müfredat'ta **Râgıb** şöyle demiştir: اَلْبَالُ (bâl), kendisi için hüzün ve keder duyulan şeydir. Bundan dolayı مَا بَالَيْتُ بِكَذَا (mâ bâleytü bikezâ) denilir. Mânası; "ben buna üzülmedim" demektir. İnsanın duygu ve düşünce olarak bulunduğu hâle de "bâl" tâbir edilir. Meselâ, "işte bu benim aklıma hiç düşmedi, hiç gelmedi" denilir.

*Kamus'*ta ise "bâl" kelimesinin "hal" demek olduğu söylenmektedir.

ذٰلِكَ بِاَنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَاَنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْۜ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ اَمْثَالَهُمْ ﴿٣﴾

3. Bu, böyledir: Çünkü inkâr edenler bâtıla uymuşlar; inananlar ise Rablerinden gelen hakka uymuşlardır. İşte Allah, onların durumlarını, insanlara böyle anlatır.

"Bu, böyledir:" İnkâr edenlerin işleri boşa çıkarılır, inanıp iyi işler yapanların da günahları örtülüp halleri düzeltilir. *"Çünkü inkâr edenler bâtıla"* şeytana *"uymuşlar;"* kendileri inkâr edip başkalarının hidâyetine de engel olmuşlardır. *"İnananlar ise Rablerinden gelen hakka uymuşlardır."* Kendisinden kayıtsız kalınmayacak olan Allah'a, O'nun kitabına inanmışlar ve güzel işler yapmışlardır. *"İşte Allah, onların"* iki gurubun ahvâlini *"durumlarını"* ve garâbette darb-ı mesel durumunda olan vasıflarını -ki bu ilklerin bâtıla uyup zarar, ziyan ve hüsran yaşamaları, sonrakilerin ise hakka uyup kurtuluş ve mutluluğa ulaşmalarıdır- *"insanlara böyle anlatır."*

Burada kâfirlerin bâtıla uymalarının amellerinin boşa çıkarılmasına sebep oluşunu beyân etmek, aynı zamanda bu küfür ve engellemenin müsebbeb oluşunun beyânını da ihtivâ etmektedir. Çünkü bu bâtıla uyma işi, aynı zamanda küfür ve engellenmenin de aslı durumundadır. Müminlerin îman ve iyi işlerinin buna sebep oluşunun bildirilmesinden sonra hakka uymalarının günahlarının örtülmesine ve hallerinin ıslahına sebep oluşunu beyân etmek ise bu durumun aynı zamanda hakka uymanın bir sonucu olduğunu da ihtivâ etmektedir. Çünkü bu ittibâ, kesin olarak bunların ana kaynağıdır. Öyleyse bu hususu iki ayrı yerde arz ve beyân etmekte bir çelişki yoktur.

Hak kelimesi birkaç mânâda söylenir:

1- Hikmet muktezâsınca bir şeyin mûcidine hak denir. Allah Teâlâ hakkında "hak" denmesi bundan dolayıdır.

2- Hikmet muktezâsınca îcâd edilen şeye de hak denir. Bu mânâda Yüce Allah'ın bütün işleri haktır. Mesela bizim "ölüm haktır, diriliş haktır" dememiz bu kabildendir. Bütün varlıklar bu hükme dâhildir. Çünkü hakîm olan Allah Teâlâ'nın fiilinde abes olmaz. Bazı şeylerin boş ve bâtıl oluşları ise izâfî, nisbî ve görecelidir. Hakîki ve

gerçekte bâtıl değildir. Bu mânâda şeytan ve benzerleri dahî bu kabilden göreceli bâtıldır.

3- Bir şey hadd-i zâtında nasılsa ona öylece inanmaya da hak denir. Mesela bizim falanca kişinin diriliş, sevap, cezâ, cennet ve cehennem hakkındaki îtikadı haktır sözümüz gibi.

4- Gerektiği gibi söylenen söz ve gerektiği gibi yapılan işe de "senin sözün haktır, senin işin haktır" dememiz gibidir. Bâtıl ise bütün bu mânâlarda hakkın zıddıdır.

Buna göre îman, Allah'ın emri olduğu için haktır. Küfür ise Allah'ın yasakladığı bir şey olduğundan bâtıldır. Artık sen iyi işleri ve mâsiyetleri buna kıyas etmelisin. İman mutlak olarak Allah'a ortak koşmamaktır. İyi iş ise sırf Allah rızası için yapılan işlerdir.

Haberde şöyle gelmektedir: *"Allahım! Bize hakkı hak göster ve ona ittiba ile bizi rızıklandır. Bâtılı bâtıl göster ve bizi ondan kaçınmakla rızıklandır."*[50]

Nitekim büyükler bütün güçlerini bu konuda sarf ederlerdi. Çünkü Allah rızası için yapılan işler dünya ve âhiret mutluluğunun anahtarıdır.

Musa (a.s.) Rabbine: "En âciz ve zavallı kulun kimdir?" diye sordu. Allah Teâlâ da: "Amelsiz cennet, duâsız rızık isteyendir" buyurdu. Musa (a.s.) tekrar: "Ya Rabbi! Kulların arasında en cimri olan kimdir?" diye sordu. Allah Teâlâ: "Bir ihtiyac sahibi, bir dilenci kendinden bir şey isteyip onu yedirip doyurmaya, ihtiyacını gidermeye muktedir olduğu halde yedirmeyen, ihtiyacını gidermeyendir. Bir de Müslüman kardeşine selam vermekte cimrilik yapan selam vermeyendir" buyurdu

Şâir der ki:

Derler ki cimriler dönüp yeniden toprak olurlar,
Hâşâ, toprak cimriyi hiç kabul eder mi?

Fakir **(Bursevî)** der ki: "Öylesine infak edip fakiri doyurmak muteber değildir. Ancak hulûs-i kalb ve rızây-ı Bârî'yi taleple beraber olmalıdır. Dikkat edilirse Kureyşliler Bedir savaşında fakirleri yedirip doyurmuşlardı. Ancak bu harcamaları onlara bir şey kazandırmayıp helâk ve hüsran vesilesi oldu. Çünkü bu harcama Allah yolunda olmayıp bilakis şeytan yolunda olmuştur. Allah Teâlâ ise onların amellerini heder etmiştir. Aynı şekilde malı tutmak, saklamak ve tutumlu olmak cimrilik değildir. Bilakis hak sahibinin hakkını vermeyerek kendi elinde tutarsa bu cimrilik olur. Allah Teâlâ'nın şu buyruğuna dikkat etmelidir: ***"Allah'ın sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin."*** (Nisâ 4/5)

İsraf olmadığı yerde bile Allah Teâlâ insanları uyarmıştır. Hayırdaysa zâten israf olmaz. Yine bidatçilerin îtikatları gibi aynı şekilde işleri de bâtıldır. Her ne kadar onlar iyi şeyler yaptıklarını zannetseler de bu işler bir kayma ve haktan sapmadır. İman, sünnet ve tâat en güzel şeyler olduğu gibi küfür, bidat ve mâsiyetler de en çirkin şeylerdir.

Bişr-i Hâfî (k.s) dedi ki: "Rasûlullah (s.a.)'i rüyamda gördüm. Bana: «Ey Bişr! Yüce

Allah'ın seni akranların içinden niçin seçtiğini ve onlar içinde seni neden üstün tuttuğunun sebebini biliyor musun?» dedi. «Hayır, bilmiyorum Ey Allah'ın elçisi» dedim. Şöyle buyurdu: «Sen sünnetlerime tâbi oldun, sâlihlere hürmet gösterdin, kardeşlerine nasîhat ettin, ashâbımı ve ehl-i beytimi sevdin. Allah Teâlâ da bu sebeple seni iyilerin (ebrâr) makamına ulaştırdı.»"

Sonra hak yola uymak, hak ehline uymakla mümkün olur. Çünkü ehl-i hak hakkı gerçekleştirmede ve ona irşâd etmede Peygamberimiz (s.a.)'in vârisleridirler. Hak ehline uyan hidâyet bulur. Bâtıl ehline uyan sapıtır. Bunlardan birincisi olan hak ehli Allah'ın cemalinin ehlidir. Melek ona hizmetçidir. İkincisi olan bâtıl ehli ise Allah'ın celal sıfatının ehlidir. Şeytan onun yardımcısıdır. Akıllı kişi hakka ve hak ehlinin sohbetine dönmelidir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Ey inananlar Allah'tan korkun ve sadıklarla/doğrularla beraber olun."*** (Tevbe 9/119)

Allah Teâlâ'dan bizleri hak ile hakka hâdim olanlardan kılmasını diliyoruz. Ve bizleri batâletten, bâtıldan ve haktan kaymaktan korumasını istiyoruz. Zira bâkî olan Hak ancak O'dur ve yalnız O'na kavuşulacaktır.

فَاِذَا لَقٖيتُمُ الَّذٖينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتّٰٓى اِذَٓا اَثْخَنْتُمُوهُمْ
فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَاِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَاِمَّا فِدَٓاءً حَتّٰى تَضَعَ الْحَرْبُ اَوْزَارَهَا
ذٰلِكَ وَلَوْ يَشَٓاءُ اللّٰهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَا بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذٖينَ قُتِلُوا فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ فَلَنْ يُضِلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿٤﴾

4. *(Savaşta)* İnkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihâyet onları iyice vurup sindirince bağı sıkıca bağlayın *(onları esîr alın)*. Ondan sonra artık ya lütfen bırakır veya karşılığında fidye alırsınız. Harb, ağırlıklarını bırakıncaya *(savaş sona erinceye)* kadar *(böyle yaparsınız)*. Allah dileseydi *(kendisi)* onlardan öç alırdı, fakat sizi birbirinizle denemek için *(size savaşı emrediyor)*. Allah, kendi yolunda öldürülenlerin yaptıkları işleri zâyi etmeyecektir.

Ey Müslümanlar mâdem ki inkâr edenlerin işleri boşa çıkarılıp helâk ve hüsranda oluyor, müminlerin durumu da salah ve felah üzeredir, öyleyse *"(savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun."* Onları kılıç darbeleriyle öldürün. *"Nihâyet onları iyice vurup"* birçoğunu öldürerek onları *"sindirince bağı sıkıca bağlayın (onları esir alın)"* ve koruyun. *"Ondan sonra artık ya"* karşılığında mal, para almaz yahut esir değişimi yapmaz *"lutfen bırakır veya karşılığında"* mal, para alıp yahut esir değişimi yaparak *"fidye alırsınız. Harb, ağırlıklarını"* yâni harbin kendisiyle kâim olduğu silah ve âletler çekilip *"bırakıncaya (savaş sona erinceye) kadar (böyle yaparsınız)"* durum budur. *"Allah dileseydi (kendisi)"* yaygın ve salgın bir ölüm, suda boğma, taş yağdıran fırtına, deprem, yere batırma gibi bazı imhâ ve helâk

yollarıyla savaşsız olarak da *“onlardan öc alırdı.”* Ancak bunu dilemedi. *“Fakat sizi birbirinizle denemek için”* size savaşı emretti. Kâfirlerle mücâhede ederek Allah’ın vaadi mucebince büyük sevap kazanmanız için sizi onlarla, belki bazıları küfür ve inkârından döner diye onları da sizinle denemek istedi. Yine sizin ellerinizle hak ettikleri azabın bir kısmını peşin olarak onlara tattırmayı murad etti. *“Allah, kendi yolunda öldürülenlerin”* Bedir, Uhud ve diğer savaşlarda şehit olanların *“yaptıkları işleri zâyi etmeyecektir”* ve onları ödüllendirecektir.

Likâ; görmek, savaşmak ve ulaşmak demektir.

Râğıb şöyle demiştir: Lika, göz ve gönül ile his ve idrake denilir.

“İnkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun.” Bu ifâdenin aslı, “boyunlarına vurmak sûretiyle vurun” demektir. Burada fiil gizlenip masdar takdim edildi. Ve fiil yerine mefule muzaf olarak masdar getirildi. اَلرِّقَابِ kelimesinin başındaki “elif lam” izafetten bedel olarak getirildi. Ölümü en çirkin surette tasvir etmek için ölümden boyunlarının vurulması olarak tâbir edilmiştir. Ki bu, boynun kesilip bedenin başı, en yücesi, organların en güzel ve en önemlisi olan organın gövdeden ayrılıp koparılmasıdır.

Aynı zamanda bu konuda gaziler en kolay olana irşad ve delâlet edilmiştir. Hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Ben Allah’ın azabıyla azab etmek için gönderilmedim. Ben ancak boyunları vurmak yahut esir almak üzere gönderildim.”*

“Nihâyet onları iyice vurup sindirince bağı sıkıca bağlayın (onları esîr alın). Ondan sonra artık ya lütfen bırakır veya karşılığında fidye alırsınız”

Keşşaf’ta şöyle denilmiştir: اَلْاِثْخَانُ (ishân), öldürme işini çok yapmak ve bu konuda ileri gitmektir. Arapların اَثْخَنَتْهُ الْجِرَاحَاتُ (eshanathü’l cerahâtü) sözünden alınmıştır. Yaralardan dolayı kişinin hareketi ağırlaşacak kadar çoğalınca böyle denilir. Yine hastalık kişiye ağır gelince اَثْخَنَهُ الْمَرَضُ (eshanehü’l-merazu) denilir. Bu kelime, “sehanet” kökünden gelir ki kabalık, kalınlık ve yoğunluk demektir.

Müfredat’ta şöyle denilmektedir: ثَخُنَ الشَّيْءُ فَهُوَ ثَخِينٌ (sehane’ş-şey’ü fe hüve sehînün) Bir şey katılaştığı, akıcılığını kaybedip gidemez hale geldiğinde böyle söylenir. Arapların اَثْخَنْتُهُ ضَرْبًا وَاسْتِخْفَافًا (eshantühü darben ve istihfâfen) sözü de buradan mecaz olarak alınmıştır. Mânâ şöyledir: Onları çokça öldürüp sindirdiğiniz zaman yahut öldürme ve yaralamayla onlara ağırlık yaparak artık onların yeniden kıyam etme kudretlerini yok ettiğiniz zaman.

اَلْوَثَاقُ (vesâk) yahut visâk, esirin bağlandığı ip yahut zincirin adıdır.

Vasît’de şöyle denilmektedir: Vesâk, îsaktan isimdir. Kaçmaması için esiri bağladığında اَوْثَقَهُ اِيثَاقًا وَوِثَاقًا (evsekahü îsaken ve visâken) denilir. Mânâ şöyledir: “Sonra onların bağlarını muhkem yapınız, onları esir ediniz ve kaçmasınlar diye sağlam bağlayınız.”

Ebu’l-Leys şöyle demiştir: Onlara hükümran olup esir ettiğiniz zaman kaçmamaları

için kelepçeleyip ellerini arkaya bağlayın. Esir alma işi iyice ölüm darbelerinden sonra olacak bir iştir. Bu durumda esirleri ya meccânen salıverirsiniz ki bu, emîrin kâfir olan esiri ondan hiçbir şey almadan salıvermesidir. Yahut esir aldıktan sonra fidye ile salıverirsiniz ki bu da, emîrin kâfir olan esiri ondan mal alarak yahut Müslüman bir esirle takas yaparak serbest bırakmasıdır. Nitekim فَدَاهُ يَفْدِيهِ فِدًى وَفِدَآءً (fedâhu yefdîhi feden ve fidâen) denilir. Yine فَدَّاهُ وَافْتَدَاهُ وَفَادَاهُ (feddâhü ve iftedahu ve fâdâhü) denilir. Hepsi "bir şey verip onu kurtardı" mânasına gelmektedir. Fidâ' ise o verilen şeydir. *Kamus'*ta belirtildiği üzere elif-i maksûre ile yâni "fidâ" şeklinde de olabilir.

Râğıb şöyle demiştir: Fidâ ve fidâ', onun adına yapacağı harcamayla bir insanı korumaktır. Meselâ; malımla onu korudum kurtardım, canımla onu korudum, şununla onu korudum kurtardım, denilir.

Şeyh Râzî şöyle demiştir: "İpi sıkıca bağlamak"tan maksad ya öldürmek ya köle olarak tutmak ya meccânen salıvermek yahut fidye karşılığında serbest bırakmaktır. Devlet reisi yahut ordu komutanı âkıl bâliğ olup ergenlik çağına gelmiş olan kâfir esirler hakkında bu dört uygulama arasında serbesttir. **İmâm Şâfiî**'ye göre bu muhayyerlik hâlen sâbit ve geçerlidir.

Hanefi mezhebinde ise bu hüküm, ***"Allah'a ortak koşanları nerede bulursanız öldürün"*** (et-Tevbe 9/5) âyetinin hükmü ile mensuhtur. Âlimler bu hükmün Bedir günü indirilip sonra kaldırıldığını söylemişlerdir.

Şu an geçerli olan hüküm, kâfir olan esirlerin ya öldürülmeleri ya da köle olarak tutulmalarıdır. *Dürer*'de şöyle denmiştir: Kâfirlerden fidye alarak onları kendi ülkelerine göndermek haramdır. Çünkü bu esirlerin dâru'l-harbe salıverilmeleri savaşta Müslümanların aleyhinde onlara bir takviyedir. Kâfirlere silah satmak mekruh olduğu gibi bu da mekruhtur.

Meccânen salıverilmelerinde Şâfiîlerin ihtilâfı vardır. Bizim ulemâmıza göre fidye karşılığında salıverilmeleri ise henüz savaş bitmeden mal mukabilinde câiz olup Müslüman esir karşılığında câiz değildir. Yine savaş bittikten sonra mal karşılığında da câiz değildir. **Ebû Hanife**'ye göre savaştan sonra esir değişimi de câiz değildir. İmam Muhammed'e göre câizdir. İmam Ebû Yusuf'tan bu konuda iki ayrı rivâyet vardır.

Mücâhid şöyle demiştir: Bugün artık ne meccânen salıvermek ne de fidye karşılığı salıvermek yoktur. Bugün geçerli olan ya Müslüman olmaları ya da öldürülmeleridir.

Âyetin **"harb, ağırlıklarını bırakıncaya *(savaş sona erinceye)* kadar *(böyle yaparsınız)*"** kısmında mecâz-i isnâdî olarak "ağırlıkları bırakması" harbe isnâd edilmiştir. Halbuki bu ağırlıklar harb ehline âid şeylerdir. اَلْوِزْرُ (vizr)in aslı ağırlıktır. İnsanın taşıdığı diğer şeylere de "vizr" denilir. Burada silahlara "evzâr" denilmiştir. Tabiî ki at gibi savaş vâsıtalarının vizr yâni yük kabilinden sayılması tağlîb kuralına göredir.

Âyetin bu kısmında حَتّٰى (hattâ) kelimesinin gelmesi, **İmâm Şâfiî**'ye göre burada bahsedilen dört işten biri yahut hepsi için bir gâyedir. Dolayısıyla mânâ şöyle olur:

Müşriklerin şevket ve kuvvetleri kırılıp artık müminlerle savaşmaya tâkatleri kalmayıncaya kadar bu esirler bırakılmaz. **Ebû Hanife** bu harbi Bedir savaşı olarak yorumlamış, "hatta" kelimesinin meccânen salıvermek ve fidye almanın gayesi olduğunu belirtmiştir. Buna göre mânâ; ağırlıklarını bırakıncaya ve harp bitinceye kadar esirler ya salıverilir yahut onlardan fidye alınır demektir. Şâyet cins mânâsına hamledilirse bu sefer, "darb" ve "şedd" yâni ya öldürülmelerinin yahut esir edilmelerinin gayesi olur. Buna göre ise mânâ şöyledir: Müşrikler ya öldürülür ya da esir edilir. Nihâyet harp cinsi ağırlıklarını bırakıp müşriklerin bir kuvvet ve şevketleri kalmayıncaya kadar böyle yapılır.

Kâşifî şöyle demiştir: "…Harb ehli, harple ilgili silahları bırakıncaya kadar… İslam dini devam ettiği müddetçe, Hz. İsa (a.s.) gelinceye kadar savaş hükmü devam edecektir. Haberde bildirildiğine göre bu ümmetin son savaşı Deccal ile olacaktır."

Küfür devam ettiği sürece harp de ebediyen kâim ve dâimdir.

"Allah dileseydi (kendisi) onlardan öc alırdı." Bu intikam; meleklerin sayhası yahut onların Bedir'de olduğu gibi müşrikleri devirmesi yahut müşriklerin görmediği cihetten onlarla savaşmasıdır.

Âyetin *"fakat sizi birbirinizle denemek için"* kısmında şuna da işâret edilmektedir: Kâfir nefsi dünya meşreplerinden ve nimetlerinden bir meşrebe başını uzattığını bulduğunuz yerde, bu başın boynunu vurunuz. Onu o meşrepten kovunuz. Nihâyet bu nefislere galebe çalıp hükümran olduğunuz zaman ve onları emriniz altına aldığınız zaman artık onları şeriat erkânı ve tarikat adabıyla bağlayınız. Zira bu iki konuda yüksek himmet sahipleri hakikat âlemine uçarlar. Artık vuslattan sonra mücâhedeyi terk ederek bu nefisleri meccânen salıverin. Yahut nefislere galebe çaldıktan sonra mücâhedeyi terk etme yerine çok ibadet ederek onları fidyeyle salıverin.

Muhalefet kılıcıyla nefisleri öldürmeye gelince bu durum taleb erbabının mezhebinde her müçtehidin nazarına göre câiz olur. Zira bu müçtehitlerden her biri isabet etmiştir. Bu durum, tâlib matlûbunu buluncaya, âşık mâşûkuna vâsıl oluncaya kadar böyledir. Bu da nefse galebe çaldıktan sonra bir müddet uyuma ve bir gün oruç tutmayıp yemek içmekle nefsin çilesini rahatlatarak ona müsâmaha etmek, bir de karşılaşacağı zor durumlarla mücâhede edebilmesi için duygulara kuvvet kazandırmak içindir. Bu durum, müridin şeyhten doğrudan sorup taleb etmesiyle veya topluluğun dilinin fetvâsıyla yahut zamanın kutub ve gavsının firâsetiyle olur. Şâyet Allah dilerse, mücâhidin savaştaki gayreti olmaksızın, bizzat celâl sıfatlarının tecellîsiyle nefisleri kahreder. *"Fakat sizi birbirinizle denemek için"* Allah Teâlâ size savaşmayı emretti.

سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ﴿٥﴾

5. *(Allah)* onları doğru yola iletecek ve durumlarını düzeltecektir.

Allah Teâlâ dünyada *“onları doğru yola”* işlerin en doğrusuna *“iletecek ve”* âhirette de *“durumlarını”* sevaba sevk ederek *“düzeltecektir.”*

Hasan bin Ziyâd’a göre Allah Teâlâ onları münker ve nekîr olarak bilinen kabirdeki sorgu meleklerinin suallerine doğru cevap vermeye muvaffak kılacaktır.

Âyetin delâletinden anlaşıldığına göre şehitlere sorgu sual yoktur.

Elbette Allah Teâlâ, kendilerini kötülüklerden koruyarak ve hayırlı amellere muvaffak kılarak *“onların hallerini düzeltecektir.”*

سَيَهْدِيهِمْ kelimesinin başındaki “sin” harfi teyid içindir.

Bu kullar cihad ve şehidlik sebebiyle Allah katında pek değerli oldukları için onları uhrevî maksadlarına ulaştıracak ve arzularını gerçekleştirerek onların hâlini düzeltecektir.

وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ ﴿٦﴾

6. Onları, kendilerine tanımladığı cennete sokacaktır.

“Onları, kendilerine” dünyada evsaf ve niteliklerini *“tanımladığı”* ve onların çok arzuladıkları yahut sanki yaratıldığından beri oradaymış gibi herkesin kendi mevki ve makamını bilip gideceği *“cennete sokacaktır.”*

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *“Elbette sizden biriniz cennetteki menzil ve makamını dünyadaki menzilinden daha iyi bilecektir.”*

*Müfredat’*da عَرَّفَهُ (arrefehu) fiilinin, “onu güzel koku ile kokulandırdı” anlamına geldiği kaydedilmektedir. Buna göre mânâ: “Allah Teâlâ cenneti süsleyip kokulandırdı” demek olur.

Bazıları âyete; “Allah cennetin sınırlarını belirleyip sahipleri için ayırdı” mânâsını vermişlerdir. Bu, Arapların, “evin sınırlarını belirledi” anlamındaki عَرَّفَ الدَّارَ (arrefe’d dâre) ifâdesinden alınmıştır. Buna göre, herkesin cennetinin sınırları çizilmiş kimin hangisine gideceği belirlenmiştir.

Şehidlerin fazîletlerine dâir şöyle buyrulmaktadır: Cennete giren hiçbir kimse, şu dünya içindekilerle birlikte kendisine verilse bile oradan çıkmayı sevmez ve istemez. Yalnız şehid bundan müstesnâdır. Bu insan, şehidlerin Allah katındaki büyük mevkiini gördüğü için Allah Teâlâ’nın kendisini tekrar tekrar dünyaya döndürerek ilk seferde olduğu gibi yine öldürülüp şehîd edilmeyi temennî eder.

Yine şehidlerin fazîletlerinden olarak şehidlik Allah ile kul arasında olan ve Allah hakkı olarak bilinen günahları örter ve siler. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *“Borcu dışında şehidin bütün günahları bağışlanır.”* Borçtan murad gasb, bâtıl yollarla alınan mal, haksız yere adam öldürme, yaralama ve benzeri tüm kul haklarıdır. Yine gıybet, koğuculuk, alay etme ve benzerleri bütün bu haklar hak sahiplerine ödenmelidir.

Kurtubî şöyle demiştir: Sâhibini cennetten engelleyecek olan borç, bir vefa borcu olarak kişiye bırakılıp vasiyet yapılmayan borçtur. Yahut kişinin edâya muktedir olduğu halde edâ etmediği borçtur. Yahut ahmakça ve israf üzere borçlanıp borcunu ödemeden ölen kişinin borcudur. Fakat bir kimse, fakirlik ve zor durumda kalmak gibi zaruri bir sebeple borçlanıp ölse, geride de borcunu ödeyebilecek birini bırakamamışsa, şehid ya da başkası olsun Allah Teâlâ bu kişiyi cennetten alıkoymaz. Bilakis bu kişinin borcunu Yüce Allah kendi tarafından ödeyip hasmını da râzı eder. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Kim ödemek niyetiyle insanların malını alıp borçlanırsa (ödeyemediği takdirde) Allah onun adına öder (ona ödeme imkânı verir). Kim de itlâf maksadıyla alırsa Allah o kişiyi ve malını itlâf eder."*

Bu âyet-i kerîmede hem cihad-ı asğar, yâni küçük cihad olan düşmanla, kâfirlerle cihad edip savaşmaya hem de cihad-ı ekber yâni büyük cihad olan nefis mücâhedesine teşvik edilmektedir. Kimi, zâhiri düşman öldürürse bu kişi şehid olur. Kimi de bâtınî düşman olan nefis öldürürse bu kişi matrûd ve mel'ûn olur. Huzurdan kovulur.

Şâir der ki:

Kâfirlerin öldürdüğü kimse şehîd olur.
Hakk'ın huzurundan kovulan, nefsi tarafından öldürülendir.

Nefs-i emmare ile şeytanla savaşmak üzere Allah'tan yardım isteriz.

---

[50]. Irakî, Muğnî, II, 369.

EĞER SİZ ALLAH'A YARDIM EDERSENİZ

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ ﴿٧﴾
وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا فَتَعْسًا لَهُمْ وَاَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿٨﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَرِهُوا
مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ ﴿٩﴾ اَفَلَمْ يَس۪يرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ دَمَّرَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِر۪ينَ
اَمْثَالُهَا ﴿١٠﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ مَوْلَى الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَاَنَّ الْكَافِر۪ينَ
لَا مَوْلٰى لَهُمْ ﴿١١﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۜ وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَاْكُلُونَ
كَمَا تَاْكُلُ الْاَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ ﴿١٢﴾

7. Ey îman edenler! Eğer siz Allah*(ın dînin)*e yardım ederseniz *(Allah da)* size yardım eder; ayaklarınızı *(hakkı koruma yolunda)* sağlam tutar.
8. İnkâr edenler*(e gelince)*: Yıkım onlara! *(Allah)* Onların işlerini boşa çıkarmıştır.
9. Böyledir, çünkü onlar, Allah'ın indirdiğinden hoşlanmamışlar, Allah da onların amellerini heder etmiştir.
10. *(Onlar)* yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler? Allah onları*(n evlerini, barklarını)* yıkıp başlarına geçirmiştir. Bu kâfirlere de, onun benzeri sonuçlar vardır.
11. Bu böyledir, çünkü Allah inananların koruyucusudur. Kâfirlerin ise koruyucuları yoktur.
12. Allah, inanıp iyi işler yapanları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. İnkâr edenler ise dünyâda biraz yaşarlar, hayvanların yediği gibi yerler, *(sonunda)* yerleri ateştir.

"Ey îman edenler! Eğer siz Allah(ın dînin)e" ve Resûl'üne *"yardım ederseniz (Allah da)"* düşmanlarınıza karşı *"size yardım eder"* ve fetihler ihsan eder. *"Ayaklarınızı"* harp meydanlarında ve İslâm yolunda *"sağlam tutar."*

Bilesin ki yardım iki şekildedir. Birincisi kulun yardımıdır. Bu da dinin delillerini açıklamak, bu konuda şüphesi olan anlayışı kıt insanların şüphelerini ortadan kaldırmak, dinin ahkâmını, farzlarını, sünnetlerini, helâlini, haramını açıklamak ve bunlarla amel

etmekle olur. Sonra Allah'ın dinini yüceltmek ve din düşmanlarının belini kırmak için fiilen savaş ve cihada katılmaktır. Bu da ya hakiki olur ki bizzat savaşa katılmakla gerçekleşir. Yahut hükmen olur ki bu da İslâm sancağı altında bulunup mücâhidlerin karaltısını çoğaltmakla gerçekleşir. Yahut Müslümanların yardım ve zaferi, kâfirlerin de mağlûbiyet ve hüsranları için duâ etmekle olur. Bu duâ şöyle yapılabilir: "Allahım! Dinine yardım edenlere sen de yardım eyle. Müslümanları aşağılamak isteyenleri de rezil ve rüsvay eyle."

Sonra kişi, cihâd-ı ekberle bu işi sürdürmelidir. Bu da kişinin nefsinin aleyhine Allah'a yardımcı olmasıdır. Ki böylece artık nefse galib olup onu öldürsün de ortada nefsin hevâ ve hevesinden eser kalmasın. Yardımın ikinci şekli ise Allah'ın yardımıdır. Bu peygamberleri göndermekle, kitapları indirmekle, âyet ve mucizeleri izhar etmekle, cennet ve cehenneme ve Mevlânın yüce Hz.ne ve zâtına giden yolları beyân etmekle, küçük ve büyük cihadı emretmekle ve bu hususta gayret etmeye muvaffak kılmakla olur.

Tabii ki kul bütün bunlarda Allah'ın rızasını talep etmeli, nefs ü hevâsına uymamalıdır. Bir başka yoldan Allah'ın yardımı, O'nun dinini yüceltmede ve din düşmanlarına üstün gelip onları kahretmede kula yardım etmesiyle gerçekleşir. Yine bu yardım, Allah'ın cemal ve celal sıfatlarının tecellîsiyle Allah'ın bâki olan varlığında kendi fâni varlığını yok etme konusunda Allah'ın kula rüşd ve olgunluk vermesiyle husule gelir.

Bazı büyükler şöyle demiştir: Ayakların kayması üç şeyle olur:

1- Allah'ın sana olan mevhibelerine ortak koşmak,

2- Allah'tan başkasından korkmak,

3- Allah'tan başkasından bir şey beklemektir.

Yine ayakların sabit olup sağlam durması da üç şeyle olur:

1- Sürekli Allah'ın fazl ü keremini görmek ve nimetlere şükretmek,

2- Bütün hallerde kendi kusurunu görmek ve Allah'tan korkmak,

3- Allah'ın kefâlet ve himayesinde gönül huzuruyla bulunup bundan hiçbir sıkıntı duymama ve hiç hâcet beyân etmemektir.

İşte akıllı olanın yapması gereken şey bu kuvvetli ve sağlam ahdin gereğince dine yardım etmektir.

Hafız şöyle demiştir:

Ahde vefâ etmeyen kimse perîşan olur.
Hakîkatte ahitler, akıllar padişahının katında emânettir.

Elbette akıl sahipleri nezdinde ahitler, hak ve sorumluluklardır.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعْسًا لَهُمْ وَاَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿٨﴾

8. İnkâr edenler*(e gelince)*: Yıkım onlara! *(Allah)* Onların işlerini boşa çıkarmıştır.

Zorluk ve hakîrlik, rüsvâlık, helâk ve ümidsizlik onlaradır. *Keşfü'l- esrar*'da şöyle denmiştir: "Allah onları helâk etti, onlar da tam helâk oldular." اَلْاِتْعَاسُ (it'âs), helâk etmek ve yüz üstü bırakmak demektir.

İrşad kitabında şöyle denilmektedir: Bu تَعْسًا (ta'sen) kelimesinin mensub oluşu, hazfedilmesi (gizlenmesi) semâan vacip olan bir fiil iledir. "Allah onlara yıkılın, yok olun, helâk olun" buyurdu demektir. اَلتَّعْسُ (ta's) helâk, kayma, düşme, şer, uzak olma ve düşüş gibi mânalara gelmektedir. Ayetteki anlamı, "Allah onların amellerini azaltıp, yok saydı ve zâyi etti" demektir.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَرِهُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ ﴿٩﴾

9. Böyledir, çünkü onlar, Allah'ın indirdiğinden hoşlanmamışlar, Allah da onların amellerini heder etmiştir.

Kâfirlerin helâk edilmeleri ve amellerinin boşa çıkarılması *"böyledir, çünkü onlar, Allah'ın indirdiğinden"* Kur'an'dan ve Kur'an'da beyân edilen tevhid akidesinden ve onların nefs-i emmarelerinin arzulayıp alışageldikleri duruma muhalif olan diğer hükümlerden *"hoşlanmamışlar, Allah da"* bundan dolayı *"onların"* Kâbe'yi tavaf etmek, Mescid-i Haram'ı îmar etmek, misafire ikram etmek, yardım isteyenlere ve mazlumlara yardım etmek, fakirlere ve yetimlere yardım elini uzatmak… gibi *"amellerini heder etmiştir."*

Kâfirlerin amellerinin iptal edilip boşa çıkarılmasını Allah Teâlâ tekraren zikretmiştir. Çünkü Kur'ân'ın inkârı bunu gerekli kılmaktadır. Zira inkâr ile iptal hiçbir surette birbirinden ayrılmaz. Evet, iptal edilen bu ameller iyilik suretinde olanlardır. Kureyş kâfirlerine göre durum böyledir. Kıyâmete kadar diğer bütün kâfirlerin durumunu da buna kıyas edebilirsin.

اَفَلَمْ يَس۪يرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذ۪ينَ مِنْ

قَبْلِهِمْۜ دَمَّرَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْۘ وَلِلْكَافِر۪ينَ اَمْثَالُهَا ﴿١٠﴾

10. *(Onlar)* yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler? Allah onları*(n evlerini, barklarını)* yıkıp başlarına geçirmiştir. Bu kâfirlere de, onun benzeri sonuçlar vardır.

Arap kâfirler, yerlerinde oturup *"yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki kendilerinden*

öncekilerin;” Şam Yemen ve Irak tarafına gidip Âd, Semûd ve Sebe’ halkı gibi peygamberlerini yalanlayan ümmetlerin *“sonunun nasıl olduğunu görsünler?”* Zira onların ülkelerindeki geride bıraktıkları kalıntılar, onlardan haber vermektedir. *“Allah onları(n evlerini, barklarını) yıkıp başlarına geçirmiştir.”* Kendilerini, âilelerini, çoluk çocuklarını ve mallarını helâk ederek onların kökünü kesmiştir. Onların yolundan giden *“bu kâfirlere de, onun benzeri”* sonuçlar yahut cezalar *“vardır.”* Yine de bunlara verilecek ceza, diğer ümmetlere verilen cezanın kat kat fazlası olmayıp bilakis misli ve bir benzeridir.

Bu cümle, söylenen sözden meydana gelen bir soruya cevap niteliğinde bir başlangıç cümlesidir. Sanki “onların sonları nasıl oldu?” diye bir soru soruluyor, buna da “Allah onların kökünü kuruttu” şeklinde cevap verilmiş oluyor. دَمَّرَهُ (demmerehu), “onu helâk etti” demektir. دَمَّرَ عَلَيْهِ (demmera aleyhi) ise “kişiye mahsus olan bütün unsurlarla birlikte helâk oldu” demektir.

Tîbî şöyle demiştir: “Sanki دَمَّرَ عَلَيْهِمْ (demmera aleyhim)de أَطْبَقَ (atbaka) mânâsını tazmin vardır. Onun için عَلَى (alâ) ile müteaddi olmuştur. Bu mânada azap onların üzerine kapatılınca hiçbir kimse, onlara mahsus olan bu azaptan kurtulamaz.”

Müfti Sa’dî’nin *Havâşî*’sinde şöyle denilmektedir: دَمَّرَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ (demmerallahü aleyhim) demek, “onlara tam bir helâk uyguladı” demektir.

Burada أَمْثَال (emsâl) kelimesinin çoğul oluşu, helâk ve azâba mâruz kalan ümmetlerin sayılarına göre muhtelif sonuçlara benzemesi itibarıyladır.

Âyette şöyle işârî bir mânâ vardır: Kendi kötü sıfatlarının nimetlerine kavuşmak için yürüyen nefisler, nefs ü hevâya muhâlefetin, şerîata muvâfakatin ve peygamberlere mütabaatin gereklerine dâir Allah’ın indirmiş olduğu hükümlerden hoşlanmadılar. Allah da nefs ü hevâ, tekellüf, riyâ ve şirk şâibesinden dolayı onların amellerini heder etti. Bu nefisler beşeriyet yurdunda yürüyüp de kendilerinden önceki kalpler ve ruhların heva ve heveslerine tâbi olup dünya sevgisiyle kirlendikleri için Allah Teâlâ’nın onları riyâ, bid’at ve sapıklık vâdisinde nasıl helâk ettiğini görmediler mi? Maksud ve meramını taleb etmekte böyle bayağı olan kâfir nefisler için sapıklık ve helâk bakımından öncekilerin benzeri sonuçlar vardır.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ مَوْلَى الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَاَنَّ الْكَافِر۪ينَ لَا مَوْلٰى لَهُمْ ﴿١١﴾

11. Bu böyledir, çünkü Allah inananların koruyucusudur. Kâfirlerin ise koruyucuları yoktur.

“Bu böyledir,” geçmiş ümmetler için sabit olan bu kötü sonuç, bunlar için de geçerlidir. Yahut müminlerin mansur ve muzaffer olmaları kâfirlerin de mağlup ve helâk olmaları böyledir. *“Çünkü Allah”* îmanları sebebiyle *“inananların koruyucusudur.”*

İçte ve dışta düşmanlarına karşı onlara yardım edecektir. *“Kâfirlerin”* küfürleri sebebiyle *“ise koruyucuları yoktur,”* onlara gelen azabı bertaraf edip onlara yardım edecek kimse yoktur.

Âyette bahsedilen velâyetten murad, yardım velâyetidir. Kulluk velâyeti değildir. Zira bütün yaratıkların hepsi Allah’ın kullarıdır. Nitekim âyet-i kerimede, ***“Sonra o canlar gerçek Mevlâları olan Allah’a döndürülüp götürülürler”*** (En’âm, 6/62) buyurulmaktadır. Yâni Allah, onların gerçek mâliki ve yaratıcısıdır. Yahut mânâ şudur: Her ne kadar gerçekte onların Mevlâları Allah Teâlâ ise de puta taptıkları için kendi inançlarına göre onların Mevlâları yoktur.

Bu âyetin Kur’an’ı Kerim’de en çok ümitvar olunacak âyet olduğu da söylenmiştir. Çünkü Allah Teâlâ **“Allah inananların koruyucusudur”** buyurmuş da “Allah zâhidlerin, âbidlerin, vird ve gayret sahiplerinin Mevlâsıdır” buyurmamıştır. Mümin günahkâr da olsa yine de inananlar cümlesindendir. Bunu **İmâm Kuşeyrî** hazretleri zikretmiştir.

Bilesin ki iki çeşit ordu vardır: Bunların biri duâ ordusu, diğeri de gazâ/savaş ordusudur. Nasıl ki savaş ordusu din ve takvâ konusunda kuvvetli olmaları sebebiyle Allah’ın yardımına mazhar olurlar, Allah’ın lütuf ve ihsanlarından mahrum kalmazlarsa aynı şekilde duâ ordusu da dünyevî bakımdan ve görünen tarafları itibariyle zayıf olmalarından dolayı duâları kabul olunur, Allah’ın kapısından kovulmazlar. Bu hususta Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyuruyor: *“Sizler aranızdaki zayıflar sebebiyle Allah’ın yardımına mazhar olursunuz.”*[51]

Şeyh Sa’di şöyle der:

Sana ümid bağlamış zayıfların duâları,
Babayiğitlerin kollarından daha iyi iş görür.

Sonra bilesiniz ki, elbette hakiki varlık yalnız Allah Teâlâ’dır. Allah’tan başka her şey Allah’ın vâcip ve zorunlu olan varlığına nispetle yok hükmündedir. Bu sebeple kâfirler, putlar ve şeytanlar gibi gerçekte madum olan, var olmayan şeylere ibâdet etmektedirler. Bunun için de yardım görmezler. Müminler ise hakiki varlık sahibi olan Allah Teâlâ hazretlerine ibâdet etmektedirler. Dolayısıyla Allah Teâlâ sıkıntılı ve zor anlarda müminlere yardım eder. Kâfirler kalelere ve silahlara güvenirler. Müminler ise mutlak kudret ve kuvvet sahibi olup fetihler bahşeden Allah’a güvenirler. Allah her halde müminlerin yardımcısıdır.

Rivâyet olunur ki, Peygamberimiz (s.a.) bir gazveden dönerken tek başına bir ağacın altında gölgelenip istirahat ediyordu. Bir müşrik bu durumu fırsat bilerek bir anda yalın kılıç Peygamber (s.a.)’e saldırdı ve: “Seni benden kim kurtaracak?” dedi. Peygamberimiz (s.a.) hiç tereddüdsüz *“Allah”* dedi. Bir anda müşrik yere yuvarlandı. Kılıç da elinden düştü. Bu sefer Peygamberimiz (s.a.) kılıcı alıp, *“Peki şimdi seni benden kim kurtaracak?”* dedi. Müşrik “hiç kimse kurtaramaz” dedi. Peygamberimiz (s.a.) onu affetti. Adam Müslüman oldu.[52]

Yine rivâyet olunur ki, Zeyd b. Sabit (r.a.) münafık olduğunu bilmediği biriyle Tâif'e gitmek üzere Mekke'den yola çıktı. Yolda bir harâbeye girip uyudular. Bu münafık kalkıp Zeyd'in ellerini bağladı ve onu öldürmek istedi. Zeyd "Ey rahman olan Allahım bana yardım et" diye duâ etti. Münafık "kahrolasıca öldürme onu" diye bir ses işitti. Dışarı çıkıp etrafi kolaçan etti, fakat kimseyi göremedi. Bu ses birkaç kere duyuldu. Üçüncü ikazda atlı biri gelip münafığı öldürdü. Zeyd'in bağını çözüp onu kurtardı ve "ben Cebrâil'im" dedi. "Sen Allah'a duâ ettiğinde ben yedinci kat semâda idim. Allah Teâlâ bana: «Yetiş kuluma!» diye emretti dedi. İşte Allah, inananların dostu, sâhibi ve koruyucusudur."

Allah Teâlâ Tevrat'ta bu ümmet hakkında şöyle buyurmaktadır: "Bu ümmetin katılmış olduğu bütün savaşlarda Cebrâil de onlarla beraberdir." Bu rivâyet delâlet etmektedir ki sahabe-i kirâmın kâfirlerle yapmış oldukları bütün savaşlarda Cebrâil (a.s.) hazır bulunmuştur. Hattâ bu ümmetin yapmış olduğu bütün savaşlarda Cebrâil (a.s.) onlarla beraberdir. Yeter ki ümmet hak ve adâlet üzere olsunlar.

Sonra meleklerin bulunduğu mecliste ve onların katıldığı savaşta tüyler ürperir, gözler yaşarır ve Yüce Zâta teveccüh hâsıl olur. Bu durum, duânın kabulüne, yardım ve zaferin husûlüne, diğer her türlü maksad ve isteklerin elde edilmesine vesîle olur. Allah Teâlâ'dan bizleri yardımına mazhar olan kullarından kılmasını dileriz. Âmin.

إِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْاَنْعَامُ
وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ ﴿١٢﴾

12. Allah, inanıp iyi işler yapanları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. İnkâr edenler ise dünyâda biraz yaşarlar, hayvanların yediği gibi yerler, *(sonunda)* yerleri ateştir.

"Allah, inanıp iyi işler yapanları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. İnkâr edenler ise dünyâda" dünya metâından az bir zaman faydalanır, *"biraz yaşarlar."* Sonuçlarından habersiz ve haris olarak *"hayvanların yediği gibi yerler."* Nitekim mera ve otlaklarında otlayan hayvanlar, karşı karşıya bulundukları kurban edilme veya boğazlanma ameliyesinden habersizdirler. O kâfirlerin *"(sonunda) yerleri"* sığınak ve ikametleri *"ateştir."*

Bu âyet, bir önceki âyette anlatılan Allah Teâlâ'nın müminlere olan velâyetini ve onun uhrevî semeresini beyân etmektedir. اَلْاَنْعَامُ (en'âm), نَعَمٌ (ne'am) kelimesinin çoğulu olup deve, sığır, koyun ve keçi demektir.

وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ (ve'n-nâru mesvellehüm) cümlesi, ya يَأْكُلُونَ (ye'külûne) fiilinin vâvından

hâl-i mukadderedir yahut isti'nâfî müstakil bir cümledir.

Görüldüğü üzere âyet "Allah cennetlere sokar" şeklinde başlıyor, sonu ise cehennem tehdidiyle bitiriliyor. "Bu durumda âyetin başı ile sonu nasıl bağdaşır?" diye sorarsan, gerçi en doğrusunu Allah bilir, ancak ben derim ki bu âyet "ihtibâk" kabîlindendir. Buna göre önce "iyi işler ve cennete girme işi" zikredildi. Bu aynı zamanda "fâsid işlerin ve cehenneme girme işi"nin hazfine delil teşkil etmektedir. İkinci kısımda "temettü" ve mesvâ" zikredildi. Bu da, bu hususların birinci kısımda hazfine delil teşkil etmektedir.

Kuşeyrî şöyle demiştir: Hayvanlar, nereden bulduklarına bakmadan yerler. Kâfir de öyledir. O da yediğinin helalden mi haramdan mı olduğuna dikkat etmez. Yine hayvanların belli bir yeme vakitleri yoktur. Bilakis onlar, buldukları her vakit tıkınırlar. İşte kâfir de aynı şekilde obur, yiyici, aç gözlü ve pervâsızdır. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmaktadır: *"Kâfir yedi karnıyla yer. Mümin ise bir karnıyla yer."*[53] Hayvanlar gaflet üzere yerler. Kim yeme ânında Rabbini unutursa onun yemesi hayvanların yemesi gibidir.

Haddâdî der ki: Mümin ile kâfirin yemesi arasında fark şudur. Müminin yemesi şu üç şeyden hâlî değildir: Yemeği taleb ânında haram ve şüpheli şeylerden sakınmak, edeple ve meşru bir sebeple yemek. Kâfir ise hâcet için yemeği talep eder, şehvet için yer, ayrıca kâfirin yemesi gafletle olur. Şöyle denilmiştir: Mümin azık olarak yer, münâfık zînet ve çalım için yer, kâfir ise sırf maddî olarak faydalanmak ve korunmak için yer. Şöyle bir söz vardır: "Kimin himmet ve gayreti yediği içtiği şey olursa onun değeri kendinden çıkan şey kadardır."

Bu âyet hakkında **Kâşifî** şöyle demiştir: Yâni onların himmeti tamamıyla yemeye sarf edilmiştir. Akıllı ise sadece yaşamak için yemelidir. Yâni bedenin dengesini sağlamak ve nefsî kuvvetleri takviye için yemek yer. Onun yeme maksadı, bedenin ibâdetlere güç yetirmesi ve nefsânî kuvvetlerin Rabbânî kudretin delillerini anlamaya yardımcı olmasıdır. Yoksa onun yemesi, ömrünü yiyeceğe hasretmiş bir tufeylî olarak yaşaması, ***"Bırak onları yesinler içsinler, zevk etsinler"*** (el-Hicr 15/3) otlağında yemek ve uyumaktan başka bir şey istemeyen hayvanlar gibi olmaz. Evet, ifâde edildiği gibi onun yemesi yaşamak ve zikretmek içindir. Sen ise hayatın yemekten ibâret olduğuna inanmaktasın.

Hülâsa kâfirlerin, karınlarından ve şehevî arzuları tatmin etmekten başka bir gaye ve kederleri yoktur. Onlar âhiret tarafına iltifat etmediler. Günlerini inkâr ve günahlarla zâyi ettiler. Dünyada hayvanlar gibi yiyip içtiler. Müminlere gelince müminler tâatle Allah yolunda mücâhede ettiler. Riyâzat ve mücâhedelerle meşgul oldular. Haliyle Allah Teâlâ da yüksek ve yüce cennetleri onlara ihsan etti. İşte Peygamberimiz (s.a.)'in *"dünya müminin zindanı kâfirin cennetidir"*[54] hadisinin sırrı buradan anlaşılmaktadır.

Mümin dünyanın zindan, nimetlerinin de zâil olduğunu bildiğinden nefsini Allah'a tâate hapsetti, sonu cennetler ve cennetlerin ebedî nimetleri oldu. Kâfir de âhireti inkâr ettiğinden fânî lezzet ve zevklerle meşgul oldu. Artık âhirette cehennem zindanında

mahpus olmaktan ve zakkum yemekten başka çaresi kalmadı.

Bu yüzdendir ki büyük zatlar azıcık bir gıdâ ile kanâat eder yetinirlerdi. Anlatıldığına göre **Üveys el-Karenî** mezbele ve çöplükte bulduğu şeylerden yer ve giyerdi. Bir gün çöplükte bir köpeğin kendisine hırladığını gördü. Köpeğe şöyle dedi: "Sen önünden ye. Ben de önümden yiyorum. Bana hırlama. Şâyet ben cennete girersem senden üstün olurum. Şâyet cehenneme girersem sen benden üstün olursun."

Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Açlık ve susuzlukla nefislerinizle mücâhede ediniz. Zira bu konudaki ecir Allah yolundaki mücâhede ecri gibidir. Allah'a açlık ve susuzluktan daha sevimli hiçbir amel yoktur."*[55] *İhyâ'*nın muhtasarında böyle geçmektedir.

Mesnevî'de şöyle denilmektedir:

Bu yiyeceklerden yavaş yavaş el çek.
Çünkü bunlar hürlerin değil eşeklerin yemeğidir.
Ancak bu şekilde asıl yemeğe ulaşır,
Nur lokmalarını yemeğe başlarsın.

Mevlâna Molla Câmi şöyle demiştir:

Safâ ehlinin yemeği, hevâ ehlinin mihnet ve imtihanı açlıktır.
Gönül hâneni nurlandıran açlıktır, bedenini yaşatan ise yemektir.
Gönül hânen nurdan mahrumsa, bedeni nasıl mâmûr edebilirsin?

Şeyh Sa'dî şöyle demiştir:

Eğer insan isen yemeği ölçülü ye,
Böyle bir büyük karınla sen insan mısın yoksa küp müsün?
İnsanın içi gıda, zikir ve nefes yeridir.
Sen sadece ekmek yeri olduğunu zannediyorsun.
Ten-perverlerin haberi olmaz:
Ki midesi dolu kimsede hikmet bulunmaz.

Açlık, susuzluk, çıplaklık gibi bedenî zorluklara tahammül ederek mücâhede etmek müridlerin niteliklerindendir. Şu dört ölüme de göğüs germek lâzımdır. Bunlardan biri beyaz ölümdür ki bu açlıktır. İkincisi kırmızı ölüm olan hevâ ve hevese muhalefet etmektir. Siyah ölüm, eziyet ve sıkıntılara katlanmaktır. Yeşil ölüm ise şöhret noktasına getirmemek şartıyla nefsi kırmak için yamalı hırka giymektir.

Peygamberimiz (s.a.), çok pahalı ve yüksek kaliteli nârin elbiseyle çok kalın ve kaba olan elbiseyi yasaklamış, yâni her iki şöhretten de insanları men etmiştir. Çünkü bu durum bir şöhret ve diğer Müslümanlar arasında kendisinde bir imtiyaz görmektir.

Halbuki Peygamberimiz (s.a.), *“İnsanlar arasında insanlardan biri gibi ol!”*[56] buyurmuştur.

İbrâhim b. Edhem (k.s.) şöyle demiştir: Nefisle mücâhede kasdıyla yemeğinden terk ettiğin bir lokma bir geceyi tamamen ibadetle geçirmekten daha hayırlıdır. Tabiî ki bu durum helal lokmada böyledir. Haramda zâten hiçbir hayır yoktur. Helal ile bile olsa dolu karından daha kötü bir kap yoktur. Açlıkla sükût, az konuşma, zillet (tevazu), bütün şehvetten kırgınlık hâsıl olur. Vesvese gider. Eski olsun yeni olsun sana ârız olan her âfet tokluğun sonuçlarıdır. Sen anlamayabilirsin. Zira mide bedenin havuzudur. Bütün bu organlar hep mideden sulanırlar. Cismânî gıda, tamamen cisim hayatının suyudur.

Bunun için **Sehl** (k.s.) şöyle demiştir: Halvetin sırrı sudadır. Kuşkusuz sen de bilirsin ki çiftçi tarlayı gereğinden fazla sular hatta suyu tarlaya bir anda salıverirse ekin zâyi olur. Şâyet suyu engelleyip ihtiyaç olan suyu salıvermezse yine ekin zâyi olur. Bu sulama yerden olsun gökten olsun fark etmez. Sen buna helalden bile olsa dolu olan mideyi kıyas etmelisin. Allah Teâlâ’dan bizi himâye edip gözetmesini istiyoruz.

---

[51]. Ebû Davûd, Cihâd 70; Tirmizî, Cihâd 24; Nesâî, Cihâd 43; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 198.

[52]. Müslim, Fedâil 13.

[53]. Buhârî, Et’ıme 12; Müslim, Eşribe 182-186; Tirmizî, Et’ıme 20; İbn Mâce, Et’ıme 3; Dârimî, Et’ime 13, 20; Muvatta, Sıfatü’n-Nebi 9, 10.

[54]. Müslim, Zühd 1.

[55]. Elbânî, Silsile, I, 275.

[56]. Bk. Buhârî, İ’tisâm 3.

MÜTTAKÎLERE VAADOLUNAN CENNETİN DURUMU

وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ اَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي اَخْرَجَتْكَۚ اَهْلَكْنَاهُمْ
فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ ﴿١٣﴾ اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُٓوءُ
عَمَلِهِ وَاتَّبَعُٓوا اَهْوَٓاءَهُمْ ﴿١٤﴾ مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَۜ فِيهَٓا
اَنْهَارٌ مِنْ مَٓاءٍ غَيْرِ اٰسِنٍۚ وَاَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُۚ وَاَنْهَارٌ
مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَۚ وَاَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّىۜ وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ
كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْۜ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا
مَٓاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ اَمْعَٓاءَهُمْ ﴿١٥﴾

13. Seni *(içinden)* çıkarmış olan şehirden daha kuvvetli nice şehir var ki biz onları yok ettik de onlara yardım eden çıkmadı.

14. Rabbinden bir delîl üzerinde bulunan insan, kötü işi kendilerine süslendirilen ve keyiflerine uyan kimseler gibi olur mu? *(Olmaz elbet)*.

15. *(Şirkten, günâhlardan)* korunanlara söz verilen cennetin durumu şudur: İçinde bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere lezzet veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. Onlar için orada her çeşit meyva, Rablerinden de bağışlama vardır. *(Şimdi bu ni'metler içinde yaşayanlar)* ateşte ebedî kalan ve barsaklarını parça parça kesen sıcak suyun içirildiği kimseler gibi olur mu?

"Seni (içinden) çıkarmış olan şehirden" Mekke'den, Mekke halkından *"daha kuvvetli nice şehir"* halkı *"var ki biz onları yok ettik de"* azaptan kurtulmaları için *"onlara yardım eden çıkmadı."*

Peygamberimiz (s.a.)'in çıkarıldığı şehir, Mekke'dir. Burada her iki "karye" kelimesinden de muzaf olan "ehl" kelimesi hazfedilmiş, muzafın irab hükmü karye kelimelerine icrâ edilmiştir. Haber olan أَهْلَكْنَاهُمْ (ehleknâhüm: biz onları helâk ettik) ifâdesi de bu durumu beyân etmektedir. (Zira helâk edilenler, şehirler değil şehirlerin halkıdır.)

"Onları yok ettik de onlara yardım eden çıkmadı." Yâni senin aralarından çıkmana sebep olan şehir halkından daha kuvvetli olan nice şehir halkını biz helâk etmişizdir. Birinci şehri çok kuvvetli olarak nitelemek, ikinci şehir zayıf olduğu için bunun

evleviyetle helâk edilebileceğini bildirmek içindir. Aynı şekilde ikinci şehri Peygamberimiz (s.a.)'i şehirden çıkarmakla nitelemek de, işlediği cinâyetin oldukça ağır oluşu sebebiyle bu şehrin helâke uğrama işinde daha bir evleviyete sahip olduğunu bildirmek içindir.

"Onlara yardım eden çıkmadı." Evet bu ifâde, bahsi geçen kimselerin kendi kendilerine bu azaptan kurtulamadıklarını beyân etmenin ardından onların bir takım yardımcılar vasıtasıyla da azaptan kurtulamadıklarını beyândır. Buradaki "fe" harfi, başkası ile olanla bizzat olan arasında tertip içindir. Bu ifâde aynı zamanda geçmiş halin hikayesidir.

İbn Abbâs (r.a.) ve **Katâde** (rh.a.) şöyle demişlerdir: Peygamberimiz (s.a.) Mekke'den çıkıp Sevr mağarasına giderken Mekke'ye dönüp bir baktı ve şöyle buyurdu*: "(Ey Mekke!) Sen Allah'a ve bana beldelerin en sevimlisisin. Şâyet müşrikler çıkarmasalardı ben senden çıkmaz ve ayrılmazdım."*[57] İşte Allah, bunun üzerine bu âyeti indirmiştir. Buna göre bu âyet Medenî âyetler arasına konulmuş olan Mekkî bir âyettir.

Âyette ruha ve onun ülkesine işâret edilmektedir ki o ülke, beden ve cesed ülkesidir. İşte nice kalıplardan daha kuvvetli ve azametli kalıplar vardır ki Allah Teâlâ onları ölümle helâk etmiştir. Onların, ölümü kendilerinden bertaraf edecek bir yardımcıları da yoktur. Ruh, ölümle kuvvetli kalıbın dışında kalınca zayıf olan kalıbın tabiî ki dışında kalır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Nerede olsanız sağlam kaleler içinde de olsanız yine ölüm sizi bulur."*** (en-Nisâ 4/78).

Şâir der ki:

Coşkun bir sel için köprü altında durmak (rahat) yoktur,
Oysa biz gafletimizden göğün çatısı altında çok rahatız.

اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهٖ كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُٓوءُ عَمَلِهٖ وَاتَّبَعُٓوا

اَهْوَٓاءَهُمْ ﴿١٤﴾

14. Rabbinden bir delîl üzerinde bulunan insan, kötü işi kendilerine süslendirilen ve keyiflerine uyan kimseler gibi olur mu? *(Olmaz elbet)*.

"Rabbinden bir delîl üzerinde bulunan insan" yâni Kur'ân-ı Kerîm, diğer mûcizeler ve aklî deliller gibi Allah tarafından açık bir huccet ve parlak bir burhan üzere olup dinin delillerine sımsıkı sarılan müminlerle *"kötü işi,"* zaten çok çirkin olan şer ve mâsiyetleri *"kendilerine süslendirilen ve"* bu sebeple *"keyiflerine uyan,"* doğruluğuna hiçbir delil ve yanlışlığına hiçbir şüphe olmayan bir takım sapıklıklara dalan *"kimseler gibi olur mu? (Olmaz elbet)"*

أَفَمَنْ كَانَ kelimesindeki “fe” harfi, makamın gerektirdiği mukadder bir ibareye atıf içindir. Tabiî ki buradaki “men”, dinin delillerine sımsıkı sarılan müminlerden ibarettir. Takdirî ibare şöyledir: “İş anlatıldığı gibi değil mi! Açık bir delil, mâlikinden ve mürebbîsinden parlak bir burhan üzere olanla kötü işi kendisine süslendirilen bir olur mu?” Şunu demek istemektedir: “Hidâyet üzere olanla dalâlete düşen eşit değildir.” أَهْوَاءَهُمْ (ehvâehüm) kelimesinde zamirin çoğul olması, “men” lafzının mânâsı itibarıyladır. Nitekim âyetin başındaki ilk üç zamirin tekil oluşu da “men” edâtının lafzı itibarıyla idi.

Âyette kalp ve nefis ehline işâret edilmektedir. Kalp ehlinin gönülleri kötü ahlâkın paslarından tasfiye edilip temizlendiği için hakkın şâhidlerini gördüler ve bu hususta basîret üzere oldular. Nefis ehline gelince, bid’atlar ve şeriata muhâlefet onlara süslendi. Onlar itikâdî konularda ve bedenî amellerde hevâ ve heveslerine uydular, merkepten daha aşağı duruma düştüler. Artık bunlar ne Allah’a ne de cennete ulaşırlar.

Ebû Osman şöyle demiştir: “Beyyine”, kişinin ilhamla vesvese arasını ayırabileceği bir nurdur. Bu da ancak îmanda hakikat ehli olanlarda bulunur. Beyyinenin aslı Peygamberimiz (s.a.)’e âiddir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

“And olsun Rabbinin büyük âyetlerinden bazılarını gördü.” (en-Necm 53/18)

“Gönül gördüğünde yanılmadı. (yalan söylemedi, gerçeği gördü).” (en-Necm 53/11)

Bazı büyükler şöyle demişlerdir: Peygamberimiz (s.a.)’e cem edilen ilimler hiçbir peygambere cem edilmemiştir. Çünkü Peygamberimiz (s.a.)’in mazharı, Rahmânîdir. Rahmân ise âlim isminden sonra sâdır olan ilk isimdir. Bütün ilim ve malumat, Rahman isminin muhtevasında mevcuddur. İşte bundan dolayı dünya zîneti zâil ve fâni olduğu için Peygamberimiz (s.a.)’e haram kılınmış, böylece o (a.s.) böyle fâni ve zâil olacak bir ziynete bulaşmaktan men edilmiştir. Çünkü onun Rahmânî olan mazharı, bitme, tükenme ve son bulmayla çelişmekte, dâimî ve ebedî olmaya muvafık düşmektedir.

Şâirin dediği gibi:

Bizden sedef gibi zâhir zînet isteme,
Biz evin içinde mücevher elde etmişiz.

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ۜ فِيهَٓا اَنْهَارٌ مِنْ مَٓاءٍ غَيْرِ اٰسِنٍۚ وَاَنْهَارٌ
مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُۚ وَاَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَۚ وَاَنْهَارٌ
مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى ۜ وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ ۜ

كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِى النَّارِ وَسُقُوا مَآءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ اَمْعَآءَهُمْ ﴿١٥﴾

15. ***(Şirkten, günâhlardan)*** **korunanlara söz verilen cennetin durumu şudur: İçinde bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere lezzet veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. Onlar için orada her çeşit meyve, Rablerinden de bağışlama vardır.** ***(Şimdi bu nimetler içinde yaşayanlar)*** **ateşte ebedî kalan ve bağırsaklarını parça parça kesen sıcak suyun içirildiği kimseler gibi olur mu?**

"(Şirkten, günâhlardan) korunanlara;" yapılması gerekenleri yapıp her türlü kötülüğü terk etmekten ibaret olan takvâyı îman ve salih amellerle elde eden müttakî müminlere *"söz verilen cennetin durumu şudur:"* O cennetin *"içinde"* tadı, kokusu ve rengi *"bozulmayan su ırmakları, tadı"* ekşi yahut acı olarak *"değişmeyen süt ırmakları, içenlere lezzet veren"* nahoş tadı, kötü kokusu, sarhoşluk gâilesi ve baş ağrısı olmayan ve mahza lezzetlenmeye yarayan *"şarap ırmakları ve"* kendisine mum, arı dışkısı, dalakları ve katkı sayılacak hiçbir şey karışmayıp ilk yaratıldığı gibi saf olan *"süzme bal ırmakları vardır."* Yoksa bunlar karışık olup da sonradan süzülmüş değildir. *"Onlar için orada her çeşit meyve, Rablerinden de bağışlama vardır. (Şimdi bu nimetler içinde yaşayanlar) ateşte ebedî kalan ve bağırsaklarını parça parça kesen sıcak suyun içirildiği kimseler gibi olur mu?"*

Îman ve salih amellerin, tüm vacipleri yapıp her türlü kötülüğü terk etmekten ibaret olan "takva" babından olduğunu bildirmek için Allah Teâlâ, müminlerden "müttakîler" olarak bahsetmiştir. "Cennetin meseli", hâl ve durumu fevkalade dikkat çekici olan keyfiyeti demektir. Bu ifâde mübtedâ olup haberi mahzuftur. Yâni müminlere vaad olunan cennetin durumu ve fevkalade dikkat çekici olan keyfiyeti, işte size okunacak âyetlerde duyacağınız şeylerdir.

"Bozulmayan su ırmakları:" اَنْهَارٌ (enhâr), "nehr" kelimesinin çoğuludur. "Neher" olarak da kullanılır. Akarsuyun mecrâsı demektir. اٰسِنٌ (âsin) kelimesi *darabe* yahut *nasara* yâni ikinci yahut birinci babtan olup اَسَنَ الْمَاءُ (esene'l-mâu) ifâdesinden gelmektedir. Yahut "esine" diye *kesra* ile de olabilir. Suyun tadının ve kokusunun kötü bir şekilde değişmesidir.

Aynü'l- meânî'de şöyle denilmektedir:اَسَنَ (esene), kuyunun kokusundan bayıldı demektir. *Kamus*'ta şöyle denilmektedir: Âsin olan su, tadı ve rengi değişen sudur. Mânâ şöyledir: Uzun süre beklese de tadı rengi ve kokusu değişmez. Oysa dünya suları böyle değildir. Dünya suları depolandığı yerlerde ve kaplarda uzun zaman bekleyince değişir ve bozulur.

Yer küre tamamen birbirine bitişik ve yayvan olmasına rağmen suların tatları değişik değişiktir. Bazen su asıl yaratılışı bakımından pis ve ağır bir kokuyla değişik ve bozuk olabilir. Yahut bu durum suya sonradan ârız olan bir şeyden yahut suyun mecrâsında bulunan bir durumdan da kaynaklanabilir. *Münâsebât* kitabında böyledir.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Aslında bütün sular tek bir su olup tatlıdır. Susuzluğu keser, içimi kolaydır. Değişiklik cüziyyattan yâni yerin katmanlarından kaynaklanmaktadır. Zira yerin tabîatı eşit değildir. Allah Tealanın şu sözü buna delalet etmektedir. ***“Arzda birbirine komşu kıtalar, üzüm bağları, ekinler, çatallı ve çatalsız hurmalıklar vardır. Bunların hepsi bir su ile sulanır. Ama ürünlerini birbirinden üstün yaparız. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir toplum için âyetler vardır.”*** (er-Ra’d 13/4)

Yerin parçalarının birbirine yakın olması, gerçekte de onun bir tek şey olmasını gerektirmez. Bilakis yerin parçaları birbirine yakın ve muhteliftir. İlimler de böyledir. İşte bu ilimler, tabiatı bozuk birinde aslından değişip cehalet hükmünde olur. Hevâ, bidat ve sapıklık ehli olan insanların hepsinin ilimleri bu kabildendir.

“Tadı değişmeyen süt ırmakları:” Evet o sütte dili burkan bir ekşilik yahut bir acılık yahut dünya sütleri gibi başka herhangi bir bozukluk yoktur. Bu sütte asıl yaratılışı bakımından bir değişme yoktur. Fakat cennet ehli arzu ettikleri bir şekilde sütün tadının değişmesini isterlerse bu sefer değişir.

“Lezzet veren şarap ırmakları:” Hamr, üzüm şırasından sarhoşluk veren şeydir. Yahut her sarhoşluk verene şâmildir. *Kamus*’ta böyledir. Burada leziz mânâsında olan “lezz” kelimesinin لذة (lezzet) şeklinde müennes olması, tıbb ve tabîb kelimeleri gibidir. Sıfat olarak kullanılan bir masdardır.

Hafız şöyle demektedir:

Ey devamlı içtiğimiz şarabın lezzetinden habersiz,
Biz kadehte sevgilinin yanağının aksini görmüşüz.

Fakir (**Bursevî**) şöyle der:

Ey akıllı, cennet şarabı Kevser gibidir,
Kevserin tabiatında sarhoşluk ve mest edicilik yoktur.
“Süzme bal ırmakları:” Asel, arının salyası yahut kusmuğudur.

Zahîru’l- Fârâbî şöyle demiştir:

Şöyle ki hırsın çokluğundan kurtulup ağzını hoş edersen,
Oturup beklerken arı ağzına istifrâ/kay eder.

Bazıları şöyle demiştir. “Hâlis”, önceden karışık olup sonradan hâlis olandır. “Sâfi” ise aslen kendisinde hiç karışım olmayandır. Âyette, dünya içeceklerinden kendisiyle lezzetlenilen meşrubattan örneklemelerle cennete son derece bir teşvik hâsıl olmuştur. Çünkü bu örnekleme, bol ve devamlılık özelliği ile beraber kendisini noksanlaştırıp değerini düşürecek şeylerden de arınmıştır. Dolayısıyla bahsi geçen nimetler, insanı cezbetmesi itibariyle bu konuda bizim bildiğimiz en nihâî şeylerdir.

Allah Teâlâ cennetin durumunu anlatmaya ilk önce su ırmaklarının anlatımıyla

başlamıştır. Çünkü bu durum, Arapların çok muhtaç olduğu ve o nispetle Arap ülkelerinde garip ve enteresan olan bir şeydir. Suyun değişip bozulmaması da oldukça garip ve enteresan olduğu için "bozulmayan su" buyurarak Allah Teâlâ ondan bozulmayı nefyetmiştir. Az bulunan bir içecek olmakla birlikte sütün ırmaklar olarak akması da enteresan olduğundan ikinci olarak süt ırmakları anlatılmıştır. Şarap da insanlar nezdinde pek değerli olduğu için üçüncü olarak şarap ırmakları anlatılmıştır. Bal ise bütün bunların en değerlisi ve en azı olduğu için Allah Teâlâ son olarak bal ırmaklarını anlatmıştır.

Kâbu'l-Ahbar şöyle demiştir: Dicle nehri cennet ehlinin su ırmağıdır. Fırat nehri onların süt ırmağıdır. Mısırdaki Nil nehri onların şarap ırmağıdır. Seyhan ırmağı ise cennet ehlinin bal ırmağıdır. Bu dört ırmak cennetteki Kevser ırmağından çıkmaktadır.

İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: Dünyada, cennette olanların sadece isimleri vardır.

Kâ'b (r.a.): "Ya Rasulallah! Cennet ırmakları nasıl?" diye sordum, Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurdu: *"Cennet ırmaklarının iki yanında kürsüler ve çakılı kubbeler vardır. Cennet ırmaklarının suyu gözyaşından daha duru, baldan tatlı, kaymaktan daha narin ve kendisinde halavet olan her şeyden daha lezizdir. Her ırmağın genişliği beş yüz yıllık mesafedir. Bunlar, köşklerin ve gelin odalarının altından ve etrafından dolaşıp akar. Cennet ehlinin elbiselerini ıslatmaz. Bundan dolayı onların karınları ağrımaz. Cennetin en büyük ırmağı Kevser ırmağıdır. Kevser ırmağının toprak ve çamuru keskin kokulu misktir. Etrafı inci ve yakutla kaplıdır."*[58]

Kâşifî, erbâb-ı işâretin şöyle dediklerini nakleder: Nasıl ki cennetin zemininden tûbâ ağacının altından dört nehir akmaktaysa aynı şekilde ârifin gönlünün zemininden kökleri yerde dalları semâda şecere-i tayyibenin altından dört nehir akmaktadır. Kalb menbaından inâbet suyu, sadr kaynağından safvet sütü, sır mahzeninden muhabbet şarabı ve ruh hücresinden meveddet balı akar."

*Mesnevî'*de şöyle denilmektedir:

Sabır suyun cennet ırmağı olur.
Cennetteki süt ırmağı senin sevgin ve şefkatindir.
İbadet zevkini bal ırmağı,
Sarhoşluk ve şevkini ise şarap ırmağı bil.
Bu sebepler buyruğuna girdiğinde,
Dört ırmak da senin emrine uyar.

Bahru'l-hakàik'te şöyle buyrulmuştur: Su kalbin canlı olmasına işârettir. Süt hevânın ekşiliği ve bid'atin bozuculuğu sebebiyle değişmeyen aslî fıtrata, şarap ilâhî muhabbetin coşmasına, bal ise saflaşmış yakınlık/kurb tatlılığına işârettir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Cennet ırmaklarının bu tertibinden şöyle bir şey anlaşılmaktadır. Önce ilimle kalp hayat bulur. Sonra aslî fıtrat safiyeti zâhir olur. Sonra sâlik dünya sevgisinden Rahman sevgisine terakkî edip yükselir. Sonra da Allah'a

yakınlık ve komşuluk makamına vâsıl olur.

Denildi ki: İlmî tecellî dört suretle meydana gelir. Bunlar su, süt, şarap ve baldır. Kim ilim suyu içerse ona ledün ilmi verilir. Kim ilim sütünü içerse ona şerîat işlerinin ilmi verilir. İlim şarabı içene kemâl ilmi verilir. İlim balı içene vahiy yolunun ilmi verilir. İlim, kabul edenin istidad ve kabiliyeti kadar hâsıl olunca Allah o kimseye başka bir ilim istidâdı verir. Bu durumda ilim tâlibine başka bir ilim susuzluğu hâsıl olur. Bunun için şöyle denilmiştir: İlim tâlibi, deniz suyu içen kişi gibidir. Bu kişi ne kadar fazla içerse o kadar fazla susar. Âriflerin efendisi **Bâyezid Bistamî**'den yapılan şu nakil bu kabildendir.

Sevgiyi ve aşkı kadeh kadeh içtim yandım
Ne şarap tükendi ne de ben kandım.

Allah Teâlâ'nın ***"gerçekten hükümdar olan Allah yücedir. Sana vahyedilmesi henüz tamamlanmadan Kur'anı acele okumaya kalkma! «Rabbim ilmimi artır» de."*** (Tâhâ 20/114) buyruğunda buna işâret edilmiştir. İlimden kanmak ise izâfî olup hakîkî değildir.

Âriflerden biri şöyle demiştir: Vefâ kadehini içen onun gıyabında başkasına nazar etmez. Safâ kadehini içen her türlü karışıklık ve bulanıklıklardan hâlis olur. Fenâ kadehini içen artık karar edip duramaz. Likâ yâni vuslat ve kavuşma halinde kadeh içen ise O'nun bakasıyla dâimî bir ünsiyet ve dostluk kurmuş demektir. Bu kimse ona kavuşmanın yanında başka bir şeye talip olmaz. Artık ne lütuf ne vuslat hepsi istek dışıdır. Çünkü bu kişi Allah'ın celâl ve kibriyâ hükümranlığı yanında O'nun yüceliğinde kendi varlığını kaybetmiştir.

"Her çeşit meyve:" Allah Teâlâ içmeye âid olan şeyleri zikredince şimdi de yemeklik şeyleri zikretti. Bütün meyvelerden bir sınıf vardır. Öyle ki artık azlıktan yahut kesilmekten dolayı başkasına hâcet kalmaz. Allah Teâlâ'nın ***"ikisinde de her meyveden iki çeşit var."*** (er-Rahmân 55/ 52) buyruğundan ilhamla her meyveden iki çift olduğu da söylenmiştir.

اَلثَّمَرَاتُ (semerât) kelimesi, semere kelimesinin çoğuludur. Semere ise ağacın yüklendiklerinden yenilip tadılabilen her şeydir. Bir şeyden sâdır olan faydaya da semere denilir. Mesela "ilmin semeresi sâlih amel, sâlih amelin semeresi de cennettir" sözünde olduğu gibi.

Çeşitli ırmaklarla bezenmiş söz verilen cennette müttakîlere, geçmiş büyük günahlarının aslını ve eserini silerek onlara ihsanda bulunan *"Rablerinden bağışlama vardır."* Yâni onların günahlarını örter, onlara ne ceza verir ne de onları azarlar. Dolayısıyla cennet ehli artık günahlarının aslı ve eseri için herhangi bir azap yahut sitem endişesi taşımazlar. Yoksa hayat zehir olup mutsuz olurlar.

Burada "mağfiret" kelimesinin nekre oluşunun ifâde ettiği, zâtî ve izâfî bir azamet söz konusudur.

Fethürrahman'da şöyle denilmiştir: "Mağfiret" kelimesi, mahzuf olan "sınıf" kelimesine mâtuftur. Yâni onlara orada mağfiretin sebep ve vesile olduğu nice nimetler vardır. Yoksa mağfiret, cennete girmeden öncedir.

Kevâşi'de şöyle denilmiştir: Mağfiret kelimesi, mukadder "esnâf: sınıflar" kelimesine matuftur. Şunu bildirmiş oluyor ki Allah, verdiği bu nimetlerle birlikte ayrıca onlardan hoşnut ve râzıdır. Zira efendi kölesine kızmasına rağmen yine ona nimetler verebilir.

Bazı ârifler şöyle demiştir: Semerât, mükâşefeden ibaret olup mağfiret de varlık günahının affedilmesidir.

Şöyle denilmiştir: Senin varlığın (Allah'ın varlığı yanında kendinde varlık görmen) hiçbir günahla kıyas edilmeyecek kadar büyük günahtır.

Şu beyt ne kadar güzeldir:

Bizim var olduğumuz zannı büyük günahtır,
Allahım! Bir lütfeyle ve bizi bu günahtan geçir (kurtar).

"Ateşte ebedî kalan ve bağırsaklarını parça parça kesen sıcak suyun içirildiği kimseler gibi olur mu?" Bu ifâde mahzuf bir mübtedânın haberidir. Takdîri şöyledir: Söz verildiği şekilde cereyan edip gerçekleşen bu cennette ebedî kalanla hiç alevi sönmeyen, esiri kurtulmayan, garibinin hiç ünsiyet peyda edemediği ateşte ebedî kalan bir midir? Böyle bir nimet içinde olan, hiç ebedî cehennem ateşindeki kimse gibi olur mu? Allah Teâlâ'nın ***"sonunda yerleri ateştir"*** kavli bunu ifâde etmektedir.

Âyette سُقُوا (sükuu) fiilinin çoğul olması, "men" edâtının mânâsı itibarıyladır. Yâni cennet ehlinin bu leziz yiyeceklerine karşılık cehennemliklere son derece sıcak ve içenin bağırsaklarını paramparça eden kaynar su içirilecek. Sonra su, sıcaklığının fazlalığından onların bağırsaklarını parça parça edecek.

اَمْعَاءَ (em'â) kelimesi مِعًى (mi'an) kelimesinin çoğuludur. Karında oniki parmak bağırsaklarındandır. Yâni mideden sonra yemeğin intikal ettiği bağırsaklardandır. Denildi ki: Bu sıcak su onlara yaklaştırıldığı zaman yüzleri pişer, kebap olur. Başlarının derisi soyulur. Bu sıcak suyu içtikleri zaman bağırsaklarını paramparça eder. Bağırsakları mak'adlarından dışarı çıkar.

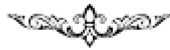
Ey Kahhar olan Allah'tan gafil olan insan! Bütün bunlara ibret nazarıyla bak ve düşün. Tatlı ve soğuk içeceklerle kaynar ve acı su hiç bir olur mu? Cehennem ehlinin kalpleri ilimlerden ve ilâhî mârifetlerden boş, gaflet ve cehaletle dolu olduğu için Allah bu insanları cehennem belâsıyla belâlandırmıştır. Şüphesiz uhrevî suretlerde gelecek lezzetler, ancak dünyevî ve mânevî lezzetlerden kaynaklanmaktadır. Nitekim **Malik b. Dinar** (k.s.), "İnsanlar, dünyada en güzel şeyin lezzetini tatmadan dünyadan çıkıp âhirete gidiyorlar" deyince, "o nedir diye sorulmuş", Malik b. Dinar da "Allah Teâlâ'nın mârifetidir" demiştir. İşte insanların dünyada elde ettikleri mârifetullah zevki miktarınca âhirette de cemâlullah zevki hâsıl olur. Kimin de bu mârifetullah zevki tam ve kâmil olursa, cennet nimetleri ve cemâlullah zevki de o nisbette tam ve kâmil olur.

Bayezid Bistami (k.s.) şöyle demiştir: Mârifet-i ilâhîyenin halâveti, zevk ve tadı Firdevs cennetinden ve yücelerin en yücesi olan cennet makamlarından daha hayırlıdır. Bilesin ki şâyet insan sıcak bir hamamda hapsedilse buna dahi tahammül edemez. Hatta bu durum onu ölüme sürükleyebilir. Peki, hararet ve sıcaklığı bütün sıcaklıkların üstünde olan cehennem yurdunda hapsedilen insanın hali nicedir. Zira cehennem kahhar olan Allah'ın gadabıyla tutuşturulmuştur. Kendisine böyle kaynar su içirildiği zaman insanın hali nice olur. Halbuki o, dünyada öyle her soğuk suyun susuzluğunu bile bertaraf edemeyen biriydi. Dolayısıyla sonu böyle cehennem ve kaynar su olacak kişi, dünya nimetlerine aldanmamalıdır.

Haberde şöyle gelmiştir: Eski zamanlarda bir mümin ve bir kâfir balık avlamaya çıktılar. Kâfir putları ve ilahlarını anıp oltayı atıyor ve balık yakalıyordu. Nihâyet hayli bir balık avladı. Mümin ise Allah'ı zikrediyor ancak oltaya bir şey düşmüyordu. Sonra akşama doğru gün batımında oltaya bir balık isabet etti. O da çırpınıp yine suya daldı gitti. Mümin hiç balık avlayamadan geri döndü. Kâfir ise ağı balıkla dolu olarak döndü. Bu durum karşısında müminin görevli meleği üzüldü. Görevli melek göğe yükselince Allah o meleğe müminin cennetteki meskenini gösterdi. Bu sefer melek "Allah'a yemin olsun ki sonunda müminin varacağı yer burası olduktan sonra mümine isabet eden bu belanın hiç önemi yoktur" dedi. Bir de kâfirin cehennemdeki meskenini gösterdi. Bu sefer de melek "Allah'a yemin olsun ki sonunda varacağı yer burası olduktan sonra kâfirin dünyadan elde ettiği hiçbir şeyin kıymeti yoktur" dedi.

Faydası az dünyanın nimetleri de, çok kıymetli âhiret nimetleri de
Âşıklar için ancak iki arpa tanesi kadar değerlidir.

---

[57]. İbn Kesîr, IV, 175.
[58]. Bk. Terğîb, V, 478.

BİL Kİ,
ALLAH’TAN BAŞKA
İLÂH YOKTUR

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَۚ حَتّٰٓى اِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذٖينَ
اُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ اٰنِفًاۗ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذٖينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ
وَاتَّبَعُٓوا اَهْوَٓاءَهُمْ ﴿١٦﴾ وَالَّذٖينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَاٰتٰيهُمْ
تَقْوٰيهُمْ ﴿١٧﴾ فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا السَّاعَةَ اَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةًۚ فَقَدْ جَٓاءَ
اَشْرَاطُهَاۚ فَاَنّٰى لَهُمْ اِذَا جَٓاءَتْهُمْ ذِكْرٰيهُمْ ﴿١٨﴾ فَاعْلَمْ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ
اِلَّا اللّٰهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنٖينَ وَالْمُؤْمِنَاتِۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ
مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوٰيكُمْ ﴿١٩﴾

16. Onlardan kimi de gelip seni dinler. Fakat senin yanından çıktıkları zaman kendilerine bilgi verilmiş olanlara: “Demin ne söyledi?” derler. Onlar Allah’ın kalblerini mühürlediği, keyiflerinin ardına düşmüş kimselerdir.
17. Hidâyet bulanlara gelince, Allah onların hidâyetlerini artırmış ve onlara korunmalarını *(kendilerini kötü sonuçtan koruma çareleri)* vermiştir.
18. *(İnanmayanlar)* ille *(helâk edilecekleri)* sâ‘atin ansızın kendilerine gelmesini mi bekliyorlar? İşte onun belirtileri geldi. O uyarıldıkları sâ‘at kendilerine geldikten sonra artık öğüt almaları nereden mümkün olsun?
19. Allah’tan başka ilah olmadığını bil ve kendi günâhın, inanan erkeklerin ve inanan kadınların günâhı için *(Allah’tan)* mağfiret dile. Allah, dönüp dolaşacağınız yeri ve varıp duracağınız yeri bilir.

“Onlardan” münafıklardan *“kimi de gelip seni dinler;”* işittiklerini kavrayıp onu hakkıyla gözetmez, işittiği şeyleri küçümseyip önemsemez. *“Fakat”* o münafıklar *“senin yanından çıktıkları zaman kendilerine bilgi verilmiş olanlara:”* Abdullah b. Mesud, Abdullah b. Abbas ve Ebu’d Derdâ gibi sahabenin âlimlerine, güya bir şeyler öğrenmek istiyormuş gibi alaylı olarak *“‘Demin ne söyledi?’ derler. Onlar”* bu nitelikte olan münafıklar *“Allah’ın kalblerini mühürlediği,”* asla gönülleri hayır tarafına dönmediği için *“keyiflerinin ardına düşmüş kimselerdir.”* Onun için de kendisinde hiç hayır olmayan işler yapmışlardır.

إِسْتَمَعَ لَهُ وَاِلَيْهِ (istemea lehû ve ileyhi), “ona kulak verdi, onu dinledi” demektir. Bunlar

münafıklardır. Bu münafıklar Peygamberimiz (s.a.)'in meclisine gelir, onun sözünü dinler, ancak dinlediklerini kavramadıkları, duyduklarını küçümseyip önemsemedikleri için gereğini yapmazlardı. Sadece alaycı bir şekilde "Şimdi Peygamber ne söyledi? Biz onun sözünü anlamadık" derlerdi.

آنِفًا (ânifa) ifâdesi, Arapların geçen bir şey için اَنَفَ الشَّيْءَ (enefe'ş-şey'ü) sözlerinden alınmıştır. "Enf" burun demektir. Kelime, bu organdan alınıp mecâzen böyle kullanılır.

Râğıb şöyle demiştir: اِسْتَأْنَفْتُ الشَّيْءَ (iste'neftü'ş-şey'e) demek, "onun burnunu yâni mebde' ve başlangıcını aldım" demektir. Âyetteki "ânifa" sözü de bu kabildendir. Yâni "demin, başlangıçta, az önce" demektir. Bazıları, *ânif* kelimesinin *saat* olarak tefsir edilmesinin, bu kelimenin hâl zarfı olduğuna delâlet ettiğini söylemişlerdir. Fakat *Keşşâf* sahibi **Cârullah Zemahşeri**'nin de dediği gibi *ânif* kelimesi senin içinde bulunduğun zamandan önceki zamanın ismidir.

*Kamus'*ta şöyle denilmektedir. Ânif, sâhib ve ketif kelimeleri gibidir. Hatta sâhiba ve ketifa diye de okunmuştur. Yâni "şu zamandan bize yakın olan zamanın başlangıcından beri" demektir. Bu izahla bu konuda bazılarının yapmış olduğu itiraz da bertaraf edilmiş oldu. Çünkü bu gibi makamlarda *saat* kelimesi hazır olan vakte hamledilmez. Ancak *saat* kelimesinden Kamus sahibinin tefsirindeki mânâ murâd edilir. İşte bu mânâdan yola çıkarak bazıları مَرَّ آنِفًا (merra ânifa) yâni "az önce uğradı yahut şu saat uğradı" demişlerdir. Yâni sen "şu saat" desen bile yine mânâ "az önce" demek olur. Bunun böyle olduğunu bilmek gerekir.

"Onlar Allah'ın kalblerini mühürlediği, keyiflerinin ardına düşmüş kimselerdir." Bu mânâda mühür vurana da *tâbi'* denilmiştir. **Râğıb** şöyle der: *Tab'*, bir şeyin herhangi bir surette tasvir edilmesidir. Para kalıbının ve paranın basılması bu kabildendir.

Tab' etme işi mühür vurmaktan umûmî, nakşetmekten husûsîdir. *Tab'* ve *hatim*, kendisiyle baskı ve mühür vurulan şeydir. *Tâbi'* ise bunu yapandır.

وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَآتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ ﴿١٧﴾

17. Hidâyet bulanlara gelince, Allah onların hidâyetlerini artırmış ve onlara korunmalarını *(kendilerini kötü sonuçtan koruma çareleri)* vermiştir.

Hak yoluna *"Hidâyet bulanlara"* müminlere *"gelince, Allah onların hidâyetlerini artırmış"* başarı ve ilhamla onlarda takvâyı yaratmış *"ve onlara korunmalarını vermiş"* sakınarak takvâyı elde edecekleri şeyleri onlara beyân etmiş*"tir."*

İbn Atâ (k.s.) şöyle demiştir: Hidâyet isteklerinde gerçekçi olanları biz hidâyet makamına ulaştırıp Hâdî olan Allah'a ulaşmadaki hidâyetlerini artırdık.

فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا السَّاعَةَ اَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَٓاءَ اَشْرَاطُهَا فَاَنّٰى

لَهُمْ اِذَا جَٓاءَتْهُمْ ذِكْرٰيهُمْ ﴿١٨﴾

18. ***(İnanmayanlar)*** **ille** ***(helâk edilecekleri)*** **sâ'atin ansızın kendilerine gelmesini mi bekliyorlar? İşte onun belirtileri geldi. O uyarıldıkları sâ'at kendilerine geldikten sonra artık öğüt almaları nereden mümkün olsun?**

Münâfıklar ve kâfirler *"ille (helâk edilecekleri) sâ'atin"* kıyâmetin öğüt almaları için *"ansızın kendilerine gelmesini mi bekliyorlar?"* Oysa onlar, geçmiş ümmetlerin ahvâlinin zikrinden, kıyâmetin geleceğine dâir haberlerden ve kıyâmette vukû bulacak o muazzam işlerden öğüt almıyorlar. *"İşte onun belirtileri geldi."* Artık öğüt almaları için bizâtihî kıyâmetin gelmesinden başka bekleyecek bir şey kalmadı. Kıyâmetin alâmet ve belirtileri geldiği halde başlarını kaldırıp şöyle bir bakmadılar ve bunları kıyametin geleceğinin sinyalleri olarak görmediler.

بَغْتَةً (bağte), ansızın demektir. Yâni kıyâmet onlara baskın yaparcasına ansızın gelecektir. Kıyâmetin belirtilerinin gelmesi, kıyâmetin mutlak olarak geleceğinin değil de ansızın geleceğinin illetini beyândır. *Eşrât*, şarat kelimesinin çoğulu olup "alâmetler" demektir. Bundan murad ise Peygamberimiz (s.a.)'in gönderilmesidir. Peygamberimizin ümmeti ümmetlerin sonuncusudur. Öyle ise Peygamberimiz (s.a.)'in gönderilmiş olması, zamanın sona erip kıyâmetin yaklaştığının alâmetidir.

"O uyarıldıkları sâat kendilerine geldikten sonra artık öğüt almaları nereden mümkün olsun?" Bu durumda kuşkusuz kıyâmetin gelişi ansızın olacaktır. Kıyâmet geldiğinde öğüt almak artık mümkün olmadığından, onların öğüt almayı kıyâmetin gelişine ertelemeleri, yanlış bir düşünce ve hatâlı bir davranıştır. Bu ifâde tıpkı Allah Teâlâ'nın ***"İşte o gün insan anlar ama artık bu anlamanın kendisine ne yararı var?"*** (Fecr 89/23) buyruğu gibidir. Yâni onlara kıyâmet geldiğinde nasıl öğüt alsınlar ki?

Âyetin bu kısmında اَنّٰى (ennâ) kelimesi mukaddem haber, ذِكْرٰاهُمْ (zikrâhum) ise muahhar mübtedadır. اِذَا جَٓاءَتْهُمْ (izâ câethum) ifâdesi ise kıyametin çok çabuk geleceğine bir işâret olarak mübteda ile haber arasına girmiş itirâzî bir cümledir. Burada kıyâmetin gelişini "*ansızın"* kaydı olmaksızın mutlak olarak zikretmek şunun içindir: Çünkü kıyâmet geldiğinde öğüt almanın imkânsızlığı, kıyâmetin mutlak gelişi anında olup *ansızın* kaydıyla sınırlı değildir.

Mekhul'un **Huzeyfe**'den rivâyet ettiğine göre Huzeyfe (r.a.) Peygamberimiz (s.a.)'e kıyâmetin ne zaman kopacağını sordu. Peygamberimiz (s.a.): *"Sorulan sorandan daha iyi bilmiyor. Fakat onun gelişinin bir takım alâmet ve belirtileri vardır"* buyurdu. Sonra bunları şöyle sıraladı: *"Çarşı pazarların girift bir halde olup kazanç ve bereketin kalkması, yağmurların zamansız yağması, fitnenin yayılması, nikâhsız*

ilişkiden dolayı zina çocuklarının çoğalması, sermaye sahiplerinin büyümesi, bir takım fasık insanların camilerde yüksek sesle dünya kelamı konuşmaları, münker ve kötülük ehlinin hak ehline galebe çalıp hükümran olması."

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Emânet zâyi edildiği zaman artık kıyâmeti bekle."* Peygamberimiz (s.a.)'e: "Ya Rasullallah! Emânetin zâyi edilmesi nasıl olur? diye sorulunca Peygamberimiz (s.a.): *"Emir, yetki, sorumluluk ve yönetim, ehil ve liyakatli olmayan insanlara terk ve tevdi edildiği zaman kıyameti bekle"* buyurdular. [59]

Şâir der ki:

Allah iyilik murat ettiği kavme
İleri görüşlü ve âdil bir hükümdar verir,
Dünyayı vîran etmek isterse de,
Ülkeyi zâlim birinin pençesine düşürür.

Kelbî şöyle demiştir: Kıyâmetin alâmetleri; mal ve ticâretin çoğalması, yalancı şâhidlik, hısım ve akraba ilişkilerinin kesilmesi, erdemli insanların azalması, karaktersiz, alçak, âdî ve bayağı insanların çoğalmasıdır.

Hadis-i şerifte şöyle buyruluyor: *"Sizden biriniz azdıran zenginlik, unutturan fakirlik, her şeyi bozup perişan eden hastalık, saçma sapan konuşturan ihtiyarlık, ansızın geliveren ölüm, gelmesi beklenen şeylerin en şerlisi deccal belası en müthiş ve en acı olan kıyametten başka bir şey mi beklediğini sanıyor?"*[60]

Herkesin kıyâmeti kendi ölümüdür. Kişi ölmeden evvel ölüm sonrası için hazırlanmalıdır. Hatta aşk ve muhabbet kıyâmeti olan büyük kıyâmet kopmalı ki işte bu anda Allah'tan başka her şey helâk olsun. Mecâzî varlık tayini ortadan kalksın. Hakikî varlık sırrı ortaya çıksın. Allah Teâlâ'dan bizleri kendi razı olduğu işlere koşanlardan kılmasını istiyoruz. Organ ve kuvvetlerimiz de buna yardımcı olmalıdır. Allah'ın emrini erteleyenlerden olmamalıyız. Zira vakit geçip gidiyor, zaman süratle uzaklaşıyor.

فَاعْلَمْ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِۜ

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوٰيكُمْ ﴿١٩﴾

19. Allah'tan başka ilah olmadığını bil ve kendi günâhın, inanan erkeklerin ve inanan kadınların günâhı için *(Allah'tan)* mağfiret dile. Allah, dönüp dolaşacağınız yeri ve varıp duracağınız yeri bilir.

En büyük sultan *"Allah'tan başka"* ibâdete layık *"ilah olmadığını bil."* Saadet ve mutluluğun merkezinin Allah'ı birlemek ve O'na itâat etmek; kötülük ve talihsizliğin de

Allah'a ortak koşup ona isyân etmek olduğunu bildiğine göre artık sen Allah'ın birliğine dâir olan ilminde ve bu ilminin gereği ile amel etmekte sâbit ol. Nitekim ***"Bizi doğru yola ilet"*** (el-Fâtihâ 1/6) duâsı, "bizi doğru yolda sâbit ve dâim kıl" mânasına gelir.

Allah Teâlâ burada en büyük sultan olan kendi zâtından başka hiçbir kimsenin gerçek mânâda ibâdete lâyık bir varlık olamayacağını kesin bir dille ifâde etmiştir. Allah'ın birliğini bilmenin amel üzerine olan tartışmasız üstünlüğünden dolayı ilim amel üzerine takdim edilmiştir. Böylece ilmin amel üzerine olan üstünlüğüne dikkat çekilmiştir. Zira Allah'ın birliğini bilmek, herkese ilk olarak vacip olan şeydir.

İlim, mârifetten üstündür. Bundan dolayı Allah Teâlâ *arafe* kökünden فَاعْرِفْ (fa'raf: arif ol) değil de *alime* fiilinden فَاعْلَمْ (fa'lem: bil-âlim ol) buyurdu. Çünkü insan bir şeyi mârifet olarak bilse de ilim olarak onu kuşatmayabilir. Ancak onu ilim olarak bilip ilmi ile o şeyi ihâta ettiğinde mârifet olarak da bilmiş olur. Ülûhiyeti/ilahlığı bilmek, Allah'ın sıfatlarını bilmek kabilindendir. Çünkü ülûhiyet de Allah'ın sıfatlarından bir sıfattır. Zaten hiçbir kimsenin Allah Teâlâ'nın zâtının künhünü ve mâhiyetini ihâta etmesi düşünülemez. Zira bu muhaldir. Çünkü Allah'ı yine ancak/hakkıyla Allah bilir.

Bazı büyükler şöyle demiştir: Her ârifin mârifeti, ülûhiyet mertebesinde ve taayyün-i evvel tâbir edilen ahadiyet mertebesinde son bulduğu, Allah'ın zâtının künhünü ve hakikatini, O'nun hüviyetinin gaybını bilemediği ve O'nun sıfatlarını da ihâta edemediği için Allah Teâlâ Kitab-ı Aziz'inde yaratılmışların kadr ü kıymet, mevki, makam ve kabiliyet bakımından en mükemmeli olan Peygamberi'ne *"Allah'tan başka ilah olmadığını bil"* buyurdu. Bununla Peygamberi'ne ve ona tâbi olan ümmetine şunu tenbih etmiş oluyor ki, Cenâb-ı Hakk'ın yüce zâtından mârifeti mümkün olup elde edilebilecek olan sadece bu ülûhiyet mertebesidir. Bunun ötesi yâni Hz. gayb-i mutlak ve gayb-ı hüviyyet, evet bunlar oluşun takat ve kudreti dışındadır. Çünkü artık bunun ötesinde isim, resim, nitelik, vasıf ve hüküm yoktur. Kayıtlı ve sınırlı olan bu oluş kuvvetine, onun kayıt ve sınırlanmasını gerektiren şeyden başkası verilmez. Öyleyse bu kayıtlı ve sınırlı olan oluş, Hz. gayb-ı mutlakı ve gayb-ı hüviyyeti nasıl idrak edebilir ki!

Nefsin kemâli olan tevhidin husûlü, Allah'ın emrine icâbeti gerekli kılar. Bundan dolayı Allah Teâlâ insana, kendini kemâle erdirdikten sonra bir yardımlaşma ve dayanışmanın gerçekleşmesi bakımından başkasının da tekmili için çalışması gerektiğini bildirerek şöyle buyuruyor: *"Kendi günâhın, inanan erkeklerin ve inanan kadınların günâhı için (Allah'tan) mağfiret dile."* Peygamberimiz (s.a.)'in bahsedilen günahı, onun, kendisinden bir üst makama terfi ettiği her makamdır. Bir de Peygamber (s.a.)'in evlâ olanı terk etmesinden sâdır olan şeylerdir. Peygamberimiz (s.a.)'in bir üst makama terfiden önce bulunduğu makamda bulunmasına ve evlâ olanı terk etmesine zenb/günah tâbir edilmesi, onun Hak katındaki mevkiinin yüceliğindendir. Bu, nasıl zenb/günah olmaz ki! "İyilerin iyilikleri, mukarreb kulların günahları konumundadır." Ayrıca bununla Peygamberimiz (s.a.), tevazua, nefsini kırmaya ve amellerini daha bir süzgeçten geçirmeye irşâd edilmektedir.

Ümmetine duâ edip onların affını gerektirecek konularda onları teşvik ederek *"(Allah'tan) mağfiret dile."* Çünkü onlar, senden gelecek böyle bir duâya insanların en lâyık olanlarıdır. Yine onların yapmış oldukları hayrın bir misli ecir sana da verilecektir. Çünkü başkasını tekmil eden kişi de diğeri kadar ecir alır.

Müteallakları cins ve çeşit bakımından farklı olmakla beraber istiğfar fiiline müteallik olan *lâmın* iâde edilmesi yine muzaf olan zenb kelimesinin hazf edilerek *muzaf ileyh*in onun yerine ikame edilmesi, müminlerin günahlarının çok fazla olup o nispetle istiğfâra muhtaç olduklarını bildirmek içindir.

İstiğfar, mağfiret dilemek ve günahların örtülüp silinmesini taleb etmektir. Bu mağfiret talebi ya günahın isabet etmesinden dolayıdır ki bunun sonucu o kişinin mâsum ve mahfûz olmasıdır. Yahut günahın cezâsının isabet etmesinden dolayıdır ki bunun sonucu ise o kişinin affedilip günahının silinmesidir.

Bazıları şöyle demiştir: Peygamberimiz (s.a.)'in üç hali vardır:

1. Allah ile beraber oluşu. Bu sebeple kendisine: "Allah'ı birle" buyrulmuştur.
2. Kendisiyle beraber oluşu. Onun için günahından dolayı mağfiret taleb etmesi emredilmiştir.
3. Müminlerle beraber bulunuşu. Bundan dolayı ondan müminler için mağfiret taleb etmesi istenmiştir.

Bu âyet, Kur'ân-ı Kerim'de en çok ümitvar olacağımız âyettir. Zira kuşkusuz Peygamberimiz (s.a.), bu ilâhî emre uyarak müminler için mağfiret talebinde bulunmuştur. Allah Teâlâ'nın onun talebine icâbet ettiğinde de şüphe yoktur. Şâyet Allah Teâlâ, Peygamberinin talebini kabulü murad etmeseydi ona mağfiret talebinde bulunmayı emretmezdi.

Şâir ne güzel söyler:

Senin gibi yol göstericiye sahip olan,
Allah'tan nasıl ümidini keser?
Çünkü şefâat-i kübrâ,
Senin ölümsüz adının tuğrasında nişan buldu.
Günahkâr olan ümmetlerin,
Sadece senden ümid beklemektedirler.

"Allah," dünyada ticâret mekânlarında, gerçek ve sosyal hayatta *"dönüp dolaşacağınız yeri ve"* âhirette *"varıp duracağınız yeri bilir."* Cenâb-ı Hak bir halden bir hâle döndüğünüzü bildiği gibi sizin dünyada gideceğiniz ve döneceğiniz yeri bilir. Bunlar hayatın bir takım merhaleleridir ve merhaleler kat edilmelidir. Âhirette ikâmetgâhınızın cennet mi yoksa cehennem mi olduğunu da bilir. Sizin esas ikamet yurdunuz da orasıdır.

Allah Teâlâ size dünya ve âhirette hayrınıza olan şeyleri emreder. Öyleyse derhal Allah'ın emrine sarılın. Zira her iki makamda da sizin için mühim olan budur.

Bahru'l-ulum'da şöyle denilmektedir: Allah Teâlâ'nın *"bil ve mağfiret taleb et"* kavlinde hitap Peygamberimiz (s.a.)'e dir. Zâhir olan budur. Yahut îman ehli olup kendisinden ilim ve istiğfar hâsıl olabilecek olan herkesedir. *"Allah, dönüp dolaşacağınız yeri ve varıp duracağınız yeri bilir"* kavlindeki çoğul lafzıyla olan hitap bu mânâya işâret etmektedir.

Keşfü'l-Esrar'da şöyle denilmektedir: Ey Muhammed (s.a.), tevhîdimizle ilgili akıl ve delillerle bildiğini yakîn olarak da bil ki Allah Teâlâ zât ve sıfatlarında birdir ve yegânedir. **Sülemî**'nin *"Hakàik"*inde gelmiştir ki; bir âlime "اعلم: bil" denildiğinde bundan maksad "bildiğin şeyleri hatırla" demektir. Eğer birisi; İbrâhim Halîl (a.s.)'a " اسلم: teslim ol" denildiğinde "اسلمت: teslim oldum" diye cevap vermişti, Mustafa Habîb (s.a.)'e "فاعلم: bil" denildiğinde "علمت: bildim" dememişti" diye itiraz ederse bunun cevabı şudur: Halîl henüz yolda idi bu yüzden ***"Ben Rabbime gidiyorum."*** (Saffât 37/99) buyrulmuştur. Tefrika (ayrılık) vadisinde kaldığından cevabını kendisi vermesi gerekti. Habîb-i Kibriyâ Efendimiz (s.a.) ise ***"kulunu götüren"*** (İsrâ 17/1) sırrıyla cem (birlik) noktasında Hak tarafından alınmış idi. Bu sebeple Allah onu kendi hâline bırakmadı, Cenâb-ı Hak kendisi ***"Peygamber îman etti"*** (Bakara 2/285) diye cevap verdi.

Ebu'l-Hüseyin en-Nuri (k.s.) şöyle demiştir: Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.)'in dâvet edildiği ilim harflerin ilmidir. Harflerin ilmi ise elifin lâmındadır. Elifin lâmının ilmi eliftedir. Elifin ilmi noktadadır. Noktanın ilmi mârifet-i asliyededir. Mârifeti asliyenin ilmi evvelin ilmindedir. Evvelin ilmi meşiettedir. Meşietin ilmi hüviyet gaybındadır. İşte Allah'ın, Peygamberi dâvet ettiği ve "bil" buyurduğu ilim budur. İşte "hâ" hüviyet gaybına râcidir.

Seni, senin kendini bildiğin gibi kim bilebilir?
Seni, senin kendini bildiğin gibi kimse bilmez.

İman ilmin tâ kendisidir. Allah Teâlâ'nın peygamberden "îman etti ve bildi" diye haber vermesi, Peygamberimiz (s.a.)'in kendisinin "ben bildim" demesinden daha tamdır. Buna göre *"kendi günâhın, için (Allah'tan) mağfiret dile"* yâni sen bildiğini bildiysen işte o zaman *"kendi günâhın için (Allah'tan) mağfiret dile."* Zira şanı çok yüce olduğu için Hak Teâlâ hazretlerini başkası bilemez.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmektedir: Ey Muhammed (s.a.), ilm-i yakîn (kesin ilim) ile bil ki, hakka'l-yakîn (kesin gerçek) olan Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığı ilm-i yakîn ile sâbittir. İşte Allah Teâlâ ilm-i zâtî sıfatıyla kulun zâtî cehâletine tecellî edince Allah'ın ilminin nuruyla kulun cehâletinin karanlığı yok olur. Artık kul Allah'ın ilmiyle Allah'tan başka varlık olmadığını bilir. İşte bu nokta o kulun (âlimin) Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığını zannedip yanıldığı noktadır. Bunun için âlim olan kula (Peygamberimize), Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığını bildiğini zannettiğinden

“kendi günâhın için” yâni bu günahından dolayı **“*(Allah’tan)* mağfiret dile”** buyrulmuştur.

Bir de inanan erkekler ve inanan kadınlar da “lâ ilâhe illallah”/Allah’tan başka ilah yoktur, ilmini iyi bildiklerini zannettikleri için onlar için de mağfiret dile. Çünkü ***“Allah’ı şânına yaraşır biçimde tanıyamadılar”*** (el-En’âm 6/91) ifâdesi Allah’ın vasfındandır. Allah Teâlâ, her ruhun yokluktan özel bir nitelikle ruhlar aleminde kendisine mahsus olan makamda dönüp durduğunu bilir. Yine Allah Teâlâ her ruhun özel bir nitelikle aşağıların aşağısında bulunan kendine mahsus bir kalıba sığındığını sonra bu aşağıların aşağısında olan kalıptan ya îman ve sâlih amel ile rûhânî derecelere yükseldiğini yahut küfür ve kötü amellerle nefsânî aşağı tabakalara düştüğünü sonra bu ruhun kendisine mahsus yakınlık yüceliklerindeki yerini yahut yine kendisine mahsus olan aşağı zindandaki uzaklığını bilir.

Bunun benzeri şudur: Nasıl ki taşın, kerpicin, ağaç ve ahşabın, binânın yapısında her birinin kendine mahsus ayrı bir durumu, mevki varsa işte aynen bunun gibi her ruhun da başkasının ortak olamayacağı yalnız kendisine mahsus bir mevkii ve konumu vardır.

Baklî şöyle demiştir: Ey Muhammed (s.a.), sen beni mütalaa ve visâlimdeki varlığından dolayı mağfiret dile. Zira Hakk’ın bekâsında böyle muhdes yâni sonradan olan bir varlığın bakâsı günahların en büyüğüdür.

el-Esiletü’l-Mukhame’de şöyle denilmektedir: Burada Peygamberimiz (s.a.)’e mağfiret dilemesi emredilen günah, bir takım küçük günahlar ve hafif ayak sürçmeleridir ki bunlar zaten beşerî sıfatlardandır. Tabiî ki bu yorum, peygamberlerin bir takım küçük günahları işleyebileceklerini tecviz edenlere göredir.

Me‘âlim’de denilir ki: “Hz. Peygamber (s.a.), mağfiret edilmiş olmasına rağmen ümmeti onun bu sünnetine uysun diye istiğfar etmekle emrolunmuştur. Yâni “sen, başkalarının sana uymaları için günahlarından dolayı mağfiret dile” demektir.

Tibyân’da denildiğine göre: “İstiğfardan maksad şudur: Allah’tan ismet talep et ki seni günahlardan korusun.”

Denildi ki: Peygamberin mağfiret dilemesi, hiç kimsenin idrak edemeyeceği derecede kulluğun hakikatiyle ilgili yapılan bir takım kusurlardan dolayıdır.

Bazı büyükler şöyle demiştir: Peygamberimiz (s.a.)’e izâfe edilen günah, Allah Teâlâ’nın “bil” kavlinde işâret edilen şeydir ki, onu işâret ehlinden başkası anlayamaz.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Belki de bahsedilen günah, fark mertebesinde kendisine ilim nispet etme günahıdır. Çünkü Peygamberimiz (s.a.) cem mertebesinde haktır. Bunun için Peygamberimiz (s.a.)’in mübarek başucunda Ravza-i Münîfe’de bana şöyle denildi: “Rasûlullah (s.a.)’in bâtını müstesna hiç bir mahlûka secde etmek câiz değildir. Zira o haktır.” İnanan erkek ve inanan kadınlara izafe edilen günaha gelince o, müminlerin pek muhterem Peygamber (s.a.)’e nisbetle tevhîd ilminde kusur etmeleridir.

Sonra lâ ilâhe illallah kelimesi, kelime-i tevhiddir. Tevhide hiçbir şey denk olamaz. Yoksa kelime-i tevhid, tek değil iki ve daha fazla olurdu. Şâyet bu kelimeyle tevhid-i hakiki murad edilirse bu kelime mîzana girmez. Çünkü bunun bir muâdili ve benzeri

yoktur. Öyle ise mîzana nasıl girer ki! Allah Teâlâ'dan sahih olarak nakledilen şu haber buna işâret etmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *"Yedi kat gökler ve benden başka göklerin sakinleri, yedi kat yerler ve benden başka onların sakinleri hepsi terazinin bir kefesinde olsa ve «lâ ilâhe illallah» diğer kefesinde olsa elbette lâ ilâhe illallah onları tartar ve onlardan ağır gelir."*[61] Bu işâretten anlaşılan şudur ki, lâ ilâhe illallah'ın hakikat mîzânına girmesine mâni olan şey, lâ ilâhe illallah'ın muâdili ve benzeri olmamasıdır. Nitekim âyet-i kerimede: ***"Ona benzer hiçbir şey yoktur."*** (Şûrâ 42/11) buyrulmaktadır.

Şâyet bu kelime-i tevhidden tevhîd-i resmî murad edilirse bu sefer mîzana girer. Çünkü bunun bir, hattâ birçok zıddı yâni muâdil ve mümâsili olarak mizana konulacak şey vardır. Bu hususa meşhur doksan dokuz dosya sahibinden bahseden hadisle işâret edilmiştir. **Abdullah b. Amr** (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Allah Teâlâ kıyâmet günü ümmetimden bir kişiyi bütün yaratıklar ve şâhidler huzurunda durduracaktır. Ve bu adama her biri gözün görebildiği mesafe kadar büyük olan doksan dokuz suç dosyası açacaktır. Sonra bunlardan inkâr edip kabul etmeyeceğin bir isnad var mıdır? Benim yazıcı muhafız meleklerim sana haksızlık ettiler mi? diye soracak. Adam: «Hayır yâ Rabbi!» diyecek. Allah Teâlâ: Peki bunları yapmakta bir mâzeretin var mı? buyuracak. Adam: «Hayır yâ Rabbi!» diyecek. Allah Teâlâ: Evet bizim katımızda sana âid bir iyilik var. Bugün sana haksızlık yapılmaz, buyurur. Bu arada bir etiket yahut hüviyet cüzdanı pasaport evsafında içinde; «eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve rasûlüh» yazılı olan bir kağıt çıkarılır. Allah Teâlâ adama: Teraziye koyacak şeyini getir, buyurur. Adam: «Yâ Rabbi! Bu suç dosyalarıyla beraber bu kağıdın ne önemi var ki» der. Allah Teâlâ: Sana haksızlık yapılmaz, buyurur."*

Peygamberimiz (s.a.) devamla şöyle buyurdular: *"Bu doksan dokuz suç dosyası terazinin bir kefesine, kelime-i şehâdet ve kelime-i tevhid yazılı olan kağıt diğer kefesine konulur. Suç dosyaları hafif gelir uçup kaybolup gider. O kağıt ağır gelir. Sonuçta hiçbir şey Allah'ın isminden, kelime-i şehâdet ve kelime-i tevhidden daha ağır gelmez."*

İşte burada terazinin kefesi sadece meleğin yazmış olduğu bir kağıt ile dolmuştur. Bu kelime burada yazılı olup konuşulan, okunan, yaratılmış olan bir kelimedir. Bu işâretten anlaşılan şudur ki, bu kelimenin şerîat mîzanına girmesinin sebebi, buna muhalif olan bir şeyin var olmasıdır. O da dosyalara yazılmış bulunan günahlar ve kötülüklerdir. Allah Teâlâ'nın böyle bir dosya sâhibi hakkında üzerinde kelime-i tevhid yazılı olan kağıdı mîzana koyması, mahşer halkının kelime-i tevhidin faziletini görmeleri içindir. Ancak bu durum, müminlerden günahları sebebiyle cehenneme girecek olanlar girdikten ve mahşer meydanında sadece cennete girecek olanlardan kimse kalmadıktan sonra olacaktır. Çünkü bu kelime-i tevhid, Allah Teâlâ'nın cehenneme girmelerine hüküm verdiği kimseler için mizana konulmaz. Bunlar, cehenneme girerler daha sonra şefaatle yahut Allah'ın Teâlâ'nın özel bir inâyetiyle cehennemden çıkarlar. Zira kelime-i tevhid

bunlar için de mizana konulmuş olsaydı aynı şekilde bunlar da cehenneme girmezlerdi. Böylece Allah'ın hükmüne muhâlif bir durum lazım gelirdi ki bu muhaldir. Allah Teâlâ'nın bu dosya sahibi için kelime-i tevhidi mîzana koyması ise tamamen Allah'ın özel bir muâmelesi olup O bu rahmetini dilediğine tahsis eder.

Bilesin ki Allah Teâlâ eşyanın en faziletli ve en yaygın olanını umuma vaz etmiştir. Çünkü bunun birçok zıddı vardır. Öyleyse her zıddın mukabili olan şey kuvvetli olmalıdır. Bu da kelime-i tevhid "lâ ilâhe illallah" kelimesidir. İşte bunun için tevhid zikri Allah'ı bilen âlimler nezdinde zikirlerin en faziletlisidir. Bu "lâ ilâhe illallah" tevhid zikri, "Allah, Allah" ve "hu hu" zikrinden üstündür. Çünkü tevhid nefy ve isbatı; yâni Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığını ve yalnız Allah olduğunu cem edince birçok ilim ve mârifeti ihtivâ edicidir. Öyle ise sen de genel için sabit olan bu zikre devam etmelisin. Zira bu zikir en kuvvetli zikirdir. En parlak nurdur ve en yüce mevkidir. Dünya ve âhiret kurtuluşu bununladır. Bazıları yolunu bilmese de genelde herkes kurtuluşa taliptir. Kim lâ ilâhe/hiçbir ilah yoktur diyerek yaratıkların zâtını ilmen değil hükmen ortadan kaldırırsa, ilmen ve hükmen hakkı ispat etmiş olur.

İlah bütün isimlerden yalnız tek bir zatı olandır ki o da yükseklik ve alçaklık ölçüsü kendi kudretinde olan Allah'ın müsemmasıdır. Sonra bilesin ki Peygamber (s.a.)'in risâletine şehâdet etmeksizin tevhid fayda vermez. Kelime-i tevhid ile Muhammedün Rasûlullah arasında tam bir birlik ve kaynaşma olduğuna delalet eden ziyade bir ittifak vardır. Bu şöyle izah edilebilir: Baktığımızda hat ve yazı olarak kelime-i tevhid ve Muhammedün Rasûlullah her ikisi de onikişer harftir. Bu rakam, senenin aylarının sayısı kadardır. Her bir harf bir aya tekabül edip kefaret olur. Şâyet bunlara okuma ve konuşma açısından bakarsak on dörder harf olduklarını görürüz. Bunlar doğu ile batı ufuklarını nur ile doldururlar. Şâyet bunlara her iki nazarla birden bakarsak bu sefer on beş olurlar ki bunları arşın sahibinden başka hiç kimse durduramaz. Bu durum, bunların birinin diğerinden ayrılmaması demek olan şer'i bir hükmü ortaya koyucu ilginç bir sırdır. Bunlara böyle ayrılmaz bir bütün olarak inanmayanın îmanı makbul değildir.

Yahudi ve Hristiyanların Müslüman olmaları kelime-i tevhid ve şehâdeti getirdikten sonra Yahudilik ve Hristiyanlıktan arınmaları şartına bağlıdır. Bu arınma olmaksızın kelime-i tevhidi ve şehadeti tekrar tekrar getirmiş olsalar bile Müslüman olamazlar. Çünkü onlar ***"Muhammedün rasûlullah"*** (Muhammed Allah'ın resulüdür) sözünü, "Muhammed Allah'ın size gönderdiği bir elçidir" şeklinde açıklamaktadırlar. Ancak bu durum, İslâm ülkesinde Müslümanlar arasında olan Yahudi ve Hristiyanlar için böyledir. Fakat Yahudi ve Hristiyanlar daru'l- harp olan küfür ülkesinde ve savaş halinde olsa ve bir Müslüman da cihad için böyle bir saldırıda bulunsa, bu gayr-i Müslim olan insan da tevhid ve şehadeti getirir, yahut "ben İslâm dinine veya Muhammed'in dinine girdim" derse bu söz onun tevbe ve îmanına delil olur.

Kelime-i tevhidin dünya dolusu sır ve güzellikleri vardır. Bazıları şunlardır:

Kelime-i tevhid dört kelime olmakla beraber üç çeşit harften mürekkeptir. Bu durumda üç çeşit harften mürekkep olmakla tek olan Allah'a dört kelime oluşuyla da çift

olan yaratıklara işâret edilmiştir. Nitekim Yüce Allah mahlûkatı hep çift yaratmıştır: ***“Her şeyden iki çift (erkek dişi) yarattık ki düşünüp öğüt alasınız”*** (ez-Zâriyât 51/49)

Kelime-i tevhid ve şehâdetin lafzî harfleri sırf gayb olan zât-ı akdese delâlet eder. Bu harflerin sayısı, yerlerin ve göklerin sayısı kadar olup on dörttür. Bundan maksud ise hak ilah olan lafza-ı celâlenin müsemmasıdır. İslâm esasları sayısınca beş harf ise lafza-ı celâle delâlet eder. Yine lafza-ı celâldeki harfin üç çeşit oluşu tevhide delâlet etmektedir. Şâyet kişi tevhidde mülâzim ve müdâvim olması için bir dudak hareketi yapmasa -ki tevhid Allah’a yaklaştırıcı olan en büyük unsur ve ihlasla Allah’a ulaştırıcı en yakın sebeptir- bu tevhid zikrini yapan buna müdâvim olur. Yanındaki meclis arkadaşı bunu hiç bilemez ve fark edemez. Çünkü sen bildirmedikçe başkası senin dudağının ardında ne olduğunu hiç bilemez.

Kelime-i tevhid, “Muhammedün rasûlullah” şehâdetiyle beraber toplam yedi kelimedir. Bu kelimelerden her biri cehennemin yedi kapısından birine sed olmaktadır. Kelime-i tevhîdin arkadaşı olan şehâdet kelimesiyle beraber harf sayıları bir gün ve bir gecenin sâatleri sayısınca yirmi dörttür. Kim bu kelime-i tevhid ve şehâdeti söylerse bu zaman zarfında kendisini sıkıntı ve kötülüklerden kurtaracak hayır ve iyilik yapmış olur.

Mevlâna Câmi şöyle demiştir: Nokta görünüşte ufak bir taş gibidir. Kelime-i şehâdet noktadan yücedir. Yâni bu şehâdet taş tabiatlıların kirlerinden yücedir, müberrâdır.

Bazı ârifler şöyle demiştir: Kitap ve sünneti, bu yolun hastalıklarını, tevhidin seksen beş çeşit makamını, saliklerin ihtilaflarını ve vadilerini onların bu yola yeni girenlerinin orta durumda olanlarının ve kâmil olanlarının hallerini bilmeden hiçbir kimsenin şeyhlik mertebesine çıkması câiz olmaz. Şu ifâde bütün bunları cami durumdadır: “Allah Teâlâ hiçbir câhili dost edinmez. Şâyet edinirse onu öğretip âlim yapar.”

Şeyh Üftâde (k.s.) hazretleri şöyle demiştir: Şeyh Hacı Bayram Veli’nin tarikatında tevhid zikri esnasında raks yoktur. Aynı şekilde bizim tarikatımızda da raks yoktur. Bilakis biz Allah Teâlâ’nın ***“Onlar ayakta, oturarak ve yanları üzerine yatarken Allah’ı anarlar”*** (Âl-i İmran 3/191) kavline muvâfık olarak ayakta ve oturarak Allah’ı zikreder ama raks etmeyiz.

Yine **Üftâde** Hazretleri şöyle demiştir: Raks ve zikir esnasında çıkarılan bütün sesler kalbe düşen bir takım vesvese ve kuruntuları bertaraf etmek içindir. Bunların bertaraf edilmesinde tevhidden daha etkili bir şey yoktur. İşte bizim yolumuz Peygamberlerin yoludur. Peygamberimiz (s.a.) insanlara yalnız tevhidi telkin etmiştir.

İhya-i ulûm’da şöyle denilmektedir: Kâmil insan haktan başka bir şeyle nefsini rahatlatmaya muhtaç olmayan kimsedir. Fakat iyilerin iyilikleri Allah’a yakın olan has ve hâlis kulların kötülükleri mesabesindedir. Kim kalplerin ilacı olan ilmi ve hakka gitmek için kalbi nezaket ve hassasiyetleri ihâta ederse kesin olarak kalplerin bu gibi işlerle rahatlatılması pek faydalı bir ilaç olup, onsuz bu işin olmayacağı kesin olarak bilinir.

İmam Gazali yukarıdaki sözünde geçen “bu gibi işlerle” kaydıyla sema, gına ve

mübah olan eğlence ve benzerlerini murad etmiştir.

Şeyh Üftâde (k.s.) hazretleri şöyle demiştir: Şâyet vesvese ve kuruntular galebe çalıp bunların bertaraf edilmesine ihtiyaç duyulursa bu durumda tevhid zikrinde nefy bölümü olan "lâ ilâhe"yi sesli, ispat bölümü olan "illallah"ı gizli söylemelisin. Fakat kalp huzuru hâsıl olup ispat nefye galip gelince bu durumda nefyi gizli, ispatı da aşikâre söylemelisin. Çünkü tevhid zikrinden asıl maksûd isbâttır.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Benim şeyhim ve dayanağım olan Hazret (Allah onun ruhunu rahat ettirsin) şöyle demiştir: Tevhid zikrini yapanlar sol taraftan nefye başlamalı, yüzü sağ tarafa çevirmeli, sonra aynı minval üzere ispatı sol tarafta icra etmelidir. Çünkü zulmet ve karanlık sol taraftadır. Nefye sol taraftan başlamakla bu zulmet ve karanlık sağ tarafa atılmış olur. Bu durum, Halvetiye'nin sırrı olan tahliyedir. Nur ise sağ taraftadır. Yüzü sağ tarafa çevirip sonra ispat için sola meyletmekle sağda bulunan bu nur, îman mevzii olan sol tarafa atılmış olur. Çünkü îman mevzii sol göğüstedir. Bu ise Celvetiye'nin sırrı olan tecliye (aydınlatıp parlatma)dır. Bu durum, meşayıhın "nefy sağ taraftadır, ispat sol tarafa olur" sözüyle çelişmez. Çünkü nefy hakikatta sağ taraftadır. Sadece nefye başlamak soldan olur. Soldan başlamış olmak nefyin sağ tarafta olmasıyla çelişmez. Bu böyle bilinmelidir. Zikredenin karanlık bir odada olup kalp gözüyle (kendi) kaşları yahut şeyhinin kaşları arasına bakması adaptandır. Bunda, bunu tadan için ortaya çıkacak bir sır vardır.

Bazı büyükler şöyle demiştir: Her kim gecenin son üçte birinde Salı gecesi himmetini toplayıp kalp huzuru ile bin kere lâ ilâhe ilallah derse ve bunu bir zalimin helâki için gönderirse Allah Teâlâ o zalimin helâkini hızlandırıp ülkesini harap eder. Afet, bela ve musîbetleri ona musallat ederek onu helâk eder. Kim her sabah abdestli olarak bin defa lâ ilahe ilallah derse Allah Teâlâ onun rızık ve maişet esbabını kolaylaştırır. Yine her kim yatacağı zaman bin kere "lâ ilahe illallah" derse ruhu arşın altında geceleyip kuvveti nispetinde o alemden gıdalanır. Yine aynı şekilde istivâ hali olan güneşin göğün ortasında durma anında gün ortasında öğleye bir saat kaladan itibaren bin kere "lâ ilahe illallah" derse bâtın şeytanı bundan zayıf düşer.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Şâyet sultan, Allah'ın zikrinin faziletini bilse elbette saltanatı bırakır (derviş olur.) Şâyet tüccar Allah'ın zikrindeki fazileti bilse elbette ticareti bırakır derviş olur. Şâyet Allah'ı tesbih etmenin sevabı bütün dünya halkına taksim edilip dağıtılsa dünya halkının her birine bu dünyanın on misli sevap düşer."*[62]

Bir başka hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Müminler için üç kale vardır. Bunlar Allah'ı zikretmek, Kur'an okumak ve mesciddir."*

Mescidden maksad, kişinin namaz kıldığı yerdir. Bu ister evinde olsun isterse dışarıda olsun fark etmez. Bazı büyükler bunu böyle yorumlamışlardır.

Hasan Basri şöyle demiştir: Şu kalpleri Allah'ın zikri ile yenileyin, çünkü kalpler çabuk eskirler. Muhadese, kılıç ve bıçak pasını silmek, gidermek, izâle etmek demektir.

Cami şöyle demiştir:

Hatırla onu ki isrâ gecesi,
Hakk'ın Habîbine Hakk'ın Halîl'i;
Ey şerefli elçi ümmetine selamdan sonra,
Benden onlara ulaştır, dedi.
Ki cennetin zemini hoş ve temizdir,
Fakat kimse oraya ağaç dikmemiştir.
Cennetin toprağı pâk ve güzeldir,
Fakat ağaçları sâdedir.
Onun ağaçları güzel bir çabayla;
Besmele, hamdele sonra tehlil ile dikilir.
O ağaçlar arasında tekbir de vardır.
İşi gücü bunları söylemekten ibaret olan hoş kimsedir.
Cennet bağlarının altından nehirler akar,
Bu yüzden cennetin ağaçları yeşil ve coşkulu olur.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"La ilahe illallah" sözünü ve istiğfarı çok yapınız. Zira şeytan ben insanları günahlarla helâk ettim onlarsa beni "la ilahe illallah" sözü ve istiğfar ile helâk ettiler der. Bu durumu görünce bu sefer onları nefs u hevalarla helâk ettim. Artık onlar kendilerinin hidâyet üzere olduklarını zannetip istiğfar da etmezler"* der.[63]

Peygamberimiz (s.a.): *"Îmanınızı yenileyiniz"* buyurdu. Ashâb-ı kirâm: "Îmanımızı nasıl yenileriz?" dediler. Peygamberimiz (s.a.): *"Lâ ilahe illallah sözünü çok söyleyiniz"* buyurdu.[64]

Peygamberimiz (s.a.) Muaz b. Cebel (r.a.)'i irşad görevi için Yemen'e gönderirken ona şu vasiyetlerde bulundu: *"Siz kitap ehli (Hristiyan) olan bir millete gidiyorsunuz. Şâyet size cennetin anahtarını sorarlarsa siz cennetin anahtarı lâ ilahe illallah sözüdür, deyiniz."*[65]

Bir başka hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Müslüman bir kul lâ ilahe illallah dediği zaman gökler yarılır. Nihâyet bu söz Allah'ın huzurunda durur, bekler. Allah Teâlâ buna «sâkin ol! sâkin ol!» der. Bu söz, «sözü söyleyen henüz mağfiret edilmemişken nasıl sâkin olurum» der. Bu sefer Allah Teâlâ «ben seni onun dilinde icrâ ettiğim an, onu mağfiret etmiştim» buyurur."*[66]

İnanan erkek ve inanan kadınlar için mağfiret talep etmekte iyiliği artırma vardır. Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyuruyor: *"Kim mümin erkek ve mümin kadınlar için mağfiret taleb ederse Allah Teâlâ her bir mümin ve mümine sayısınca o kişiye hasene yazar."*[67]

Haberde şöyle gelmiştir: *"Kimin yanında sadaka verecek bir şeyi olmazsa bu kişi mümin erkek ve kadınlara mağfiret dilesin. Zira bu bir sadakadır."*[68]

Peygamberimiz (s.a.) her gün yetmiş kere bir başka rivâyette yüz kere istiğfar eder,

mağfiret dilerdi. Bütün müminler için özellikle şehidler için mağfiret taleb eder, yine kabirleri ziyaret eder, tüm ölüler için mağfiret taleb ederdi. Âyetten şu da anlaşılmaktadır ki kişi önce kendi için mağfiret dilemeli, sonra başkaları için bunu yapmalıdır.

Fütûhât tercemesinde şöyle denilmektedir: Peygamberlerden sonra hiç kimseye anne ve babasına duâ etmeyi kendisinden önce yapmaya izin verilmemiştir. Bununla birlikte Nûh (a.s.) duâsında kendi nefsini önde tuttu ve ***"Rabbim! Beni ve ana babamı bağışla…"*** (Nûh, 71/28) dedi. İbrâhim (a.s.) ise; ***"Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut"*** (İbrâhim, 14/35), ***"Rabbim! Beni namaza devam eden bir kimse eyle. Soyumdan da böyle kimseler yarat"*** (İbrâhim, 14/40) diye buyurdu ve kendi nefsini önce tuttu.

Dolayısıyla başkasına duâ eden, başkasını duâya kendinden daha muhtaç görmemelidir. Yoksa işe kendini beğenme durumu müdahil olur. İşte bunun için duâ eden önce kendisi, sonra başkası için duâ etmekle memurdur. Allah'ım bizleri mağfiret olunanlardan eyle.

---

[59]. Buhârî, İlim 2; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 361.
[60]. Tirmizî, Zühd 3.
[61]. Terğib, III, 77.
[62]. Deylemî, hadis no: 5057.
[63]. Deylemî, hadis no: 264.
[64]. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 359; Terğib, III, 75.
[65]. Bk. Münâvî, V, 526.
[66]. Deylemî, hadis no: 1119.
[67]. Münâvî, VI, 57.
[68]. Bk. Deylemî, hadis no: 5961.

ONLAR KUR’ÂN’I DÜŞÜNMÜYORLAR MI?

وَيَقُولُ الَّذِينَ اٰمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌۚ فَاِذَٓا اُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ
وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُۙ رَاَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ
نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِۜ فَاَوْلٰى لَهُمْۚ ﴿٢٠﴾ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ
مَعْرُوفٌۜ فَاِذَا عَزَمَ الْاَمْرُۜ فَلَوْ صَدَقُوا اللّٰهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْۚ ﴿٢١﴾
فَهَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ وَتُقَطِّعُٓوا اَرْحَامَكُمْ
﴿٢٢﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فَاَصَمَّهُمْ وَاَعْمٰٓى اَبْصَارَهُمْ ﴿٢٣﴾
اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ اَمْ عَلٰى قُلُوبٍ اَقْفَالُهَا ﴿٢٤﴾ اِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا
عَلٰٓى اَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدٰىۙ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْۜ
وَاَمْلٰى لَهُمْ ﴿٢٥﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ
سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْاَمْرِۚ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِسْرَارَهُمْ ﴿٢٦﴾ فَكَيْفَ اِذَا
تَوَفَّتْهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْ ﴿٢٧﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ
اتَّبَعُوا مَٓا اَسْخَطَ اللّٰهَ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ ﴿٢٨﴾

20. İnananlar: “*(Savaş hakkında)* bir sûre indirilmeli değil miydi?” derler. Fakat hükmü açık bir sûre indirilip de onda savaştan söz edilince, kalblerinde hastalık bulunanların sana ölümden bayılıp düşen kimsenin bakışı gibi baktıklarını görürsün. Onlara ölüm gerektir.

21. Onlara düşen, itâat etmek ve güzel söz söylemektir. İş ciddiye bindiği zaman Allah’a verdikleri söze sadık kalsalardı, elbette kendileri için daha iyi olurdu.

22. Demek işbaşına gelecek olursanız, yeryüzünde bozgunculuk yapacak, rahimleri *(akrabalık bağlarını)* koparacaksınız öyle mi?”

23. Onlar, Allah’ın lânetleyip sağır yaptığı ve gözlerini kör ettiği kimselerdir.

24. Kur’ân’ı*(n anlamını)* düşünmüyorlar mı? Yoksa kalbler*(inin)* üzerinde kilitleri mi var *(ki hiçbir hakikat, gönüllerine girmiyor)*?

25. Kendilerine doğru yol belli olduktan sonra arkalarına *(yine eski küfürlerine)* dönenlere, şeytân hatâlarını süslemiş ve *(günâh işlemelerini)* kolaylaştırmış ve onları uzun emellere, umutlara düşürmüştür.

26. Bu böyledir. Çünkü onlar, Allah’ın indirdiğinden hoşlanmayanlara: “Bazı hususlarda size itâat edeceğiz” dediler. Oysa Allah, onların gizlediklerini biliyor.

27. Ya melekler, canlarını alırken yüzlerine ve sırtlarına vurarak dövünecekleri zaman durumları nice olur?

28. Bu böyledir. Çünkü onlar, Allah'ı kızdıran şeylerin ardınca gittiler. O'nu râzı edecek şeylerden hoşlanmadılar. Allah da onların amellerini boşa çıkardı.

Vahiy özlemleri ve cihad arzularından dolayı -ki cihadda ya şahâdet ve cennet yahut ganimet ve zafer vardır- *"inananlar: «(Savaş hakkında) bir sûre indirilmeli değil miydi?» derler. Fakat hükmü açık"* savaşın vacip oluşu dışında başka bir veche ihtimali olmayan *"bir sûre indirilip de onda"* emir yoluyla *"savaştan söz edilince kalblerinde hastalık"* dinî zayıflık yahut nifak *"bulunanların"* ki onların korku endişe ve heyecandan gözleri kamaşır *"sana ölümden bayılıp düşen kimsenin bakışı"* ölüm gelip kişi melekleri gördüğündeki şaşkınlık ve sarhoşluk *"gibi"* kendisine ölüm baygınlığı isabet edenin durumu gibi *"baktıklarını görürsün. Onlara ölüm gerektir."*

Katâde'den rivâyet edildiğine göre, kendisinde cihad ve savaş zikredilen her sûre muhkem olup bu sûrede nesh vâki olmamıştır.

Bahsedilen kişilerin kalplerinde olan hastalık, daha belirgin olan görüşe göre, nifak hastalığıdır. Bu durumda burada sözkonusu edilen îmandan zâhirî ve iddiâî bir îman murad edilmiş olur. Dolayısıyla âyetin zâhiri "îman edenler "den bahsederken gizli planda gerçek mânâda îman etmedikleri halde "îman iddiâsında bulunanlar" kasdedilmiştir. "Ğaşy", kalp zayıflığından ve ruhun kalbe toplanmasından dolayı hassas hareket kuvvetlerinin âtıl kalmasıdır. Bu durum, bunun gerçekleşmesine yol açan dâhilî bir sebeple olup, kişi bundan bir kurtuluş bulamaz. Kalp ve mide gibi ortak bir organda bir boğulma yahut rahatsız edici bir soğuk yahut aşırı açlık veya susuzluk yahut başka bir âfetin bulunması bu sonucun sebeplerindendir. *Mağrib* kitabında böyledir.

Âyette, Allah'a kavuşma şevkiyle cihad ve ölümü temennî etmenin îman alâmetlerinden; cihad ve ölümü sevmemek ve nahoş görmenin de küfür ve nifak alâmetlerinden olduğuna işâret edilmektedir.

"Onlara ölüm gerektir." Yazıklar olsun, azab olsun onlara. Cehennem onlar içindir.

أَوْلَى (evlâ) kelimesi *vely* kökünden ef'alü sigasıdır. *Vely* yakınlık demektir. Mânâsı; münafıkları belânın kuşatması için onlara bedduâdır. Bu kelimenin آلَ (âle) den fa'lâ sigası olduğu da söylenmiştir. Mânâsı; yine işlerinin sevimsiz ve olumsuz olması için onlara bedduâdır.

Râğıb şöyle demiştir: أَوْلَى (evlâ) kelimesi, bir korku ve endişe ifâdesidir. Bu hitap, helâke yüz tutan kişiye yapılır ve kişinin o belâya düşmemesi için bir teşvik olur. Yahut bununla helâkten kurtulana hitâb edilir ve o kişi tekrar böyle bir duruma düşmekten alıkonulur. Çoğu zaman bu ifâde tekraren kullanılır. Sanki kişi, sakındırılan şeye karşı uyanık olması için işin sonunu düşünmeye teşvik edilmektedir.

طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللّٰهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ﴿٢١﴾

21. Onlara düşen, itâat etmek ve güzel söz söylemektir. İş ciddiye bindiği zaman Allah'a verdikleri söze sadık kalsalardı, elbette kendileri için daha iyi olurdu.

"Onlara düşen," Allah'a ve rasûlüne *"itâat etmek ve"* memur oldukları cihad emrine icâbet ederek *"güzel söz söylemektir."* Yahut itâat ve güzel söz onlar için daha hayırlıdır. Yahut "bizim işimiz itâat ve güzel sözdür." Veya bu, ***"Peki derler ama yanından çıkınca içlerinden bir takımı senin söylemiş olduğunun tersini kurar"*** (en-Nisa 4/81) âyetinde olduğu gibi onların söyledikleri sözün hikayesidir. *"İş ciddiye bindiği"* cihad işi ve savaş farz olduğu *"zaman"* gereğini yaparak cihada arzulu olduklarını ifâde ederek *"Allah'a verdikleri söze sâdık kalsalardı, elbette"* bu sadâkat *"kendileri için"* yalandan, nifaktan ve cihaddan geri kalmaktan *"daha iyi olurdu."*

Azim ve *azimet*, ciddiyet ve kalbi, yapılacak işin onay ve icrâsına bağlamaktır. Azimet sanki senin, iradesini senin üzerine icra etmek isteyen şeytan üzerine bir yolla rehin koymandır. Âyette *azim*, iş sahiplerine âid bir durum olduğu halde mecâzen işin kendisine isnâd edilmiştir. ***"Çünkü bunlar yapılması gereken işlerdendir"*** (Lokman 31/17) âyetinde de aynı durum söz konusudur. Burada *izâ* zarfının âmili mahzuftur. Yâni; "iş ciddiye binince emre muhalefet ettiler ve cihaddan geri kaldılar" demektir. Savaş emredildiğinde ashâb-ı kirâm (r.a.) cihad konusunda azmettiler. Münâfıklar ise mücahidlerin aksine kadınlarla evlerinde oturdular.

Bu ifâde, *"Bir sûre indirilmeli değil miydi?"* âyetinden itibaren onlar adına beyân edilen bütün hükümlerde iştirak-i kül yâni hepsinin bu hükümlerde ortak oluşuna delâlet etmektedir. Bunlardan murad ise kalplerinde nifak hastalığı olanlardır. Bilesin ki, iş başa düşüp şahsen görev kesinleşince cihâd-ı asgar (küçük cihad) olan düşmanla cihad etmekte sadâkat ve icâbet gerekli olduğu gibi aynı şekilde cihâd-ı ekber (büyük cihad) olan nefis ve şeytanla cihad etmekte de sadakat ve icâbet gereklidir. Bu da mürşidin işâretine ve akl-ı selîme muvâfık olarak riyâzat ve mücâhede etmekle olur. Yoksa tabiat ve nefis evinde oturup kalmak, kalp ve ruh ganimetlerinden mahrumiyettir. Varlığı bu uğurda harcamak suretiyle bundan daha hayırlı olan şuhûd ve müşâhede elde edilecektir. Bütün bunlarda aslolan ise îman ve yakîn; yâni kesin inançtır.

Nakledilmiştir ki: "**Hasan Basrî** bir gün **Habîb Acemî**'nin yanına ziyarete geldi. Habîb iki arpa ekmeği ile bir parça tuzu Hasan'ın önüne koydu. Hasan bunu yerken kapıya bir dilenci geldi. Habîb bu iki ekmekle tuzu Hasan'ın önünden alıp dilenciye verdi. Hasan öylece kaldı ve şöyle dedi:

"Ey Habîb sen iyi bir adamsın, eğer bir parça ilme sahip olsaydın iyi olurdu. Böylece

misafirin önünden ekmeğini alıp tamamını dilenciye vermezdin. Ekmeği bölüp yarısını dilenciye verir yarısını misafire bırakırdın.”

Habîb hiçbir şey söylemedi. Bir saat geçtikten sonra bir çocuk çıkageldi. Başında bir sofra tepsisi bulunuyordu. İçinde kuzu kebabı, tatlı ve taze ekmekle beş yüz dirhem vardı. Bunları Habîb’in önüne koydu. Habîb parayı fakirlere dağıttı, sofrayı da Hasan’ın önüne koydu.

Hasan yemeği yerken Habîb şöyle dedi: “Ey Üstâd sen iyi bir adamsın, bir parça yakîne sahip olsaydın iyi olurdu. Zira ilmin yakînle beraber bulunması gerekir.”

Yâni kim kesin ve tam bir inanç sahibi olursa Allah Teâlâ kaybettiğinin yerine ona daha değerli olanı bedel olarak verir. Fazl u keremiyle eksiklerini tedârik ve telâfi eder.

Öyleyse hem küçük cihadda hem de büyük cihadda malı ve tüm varlığı harcayıp fedâ etmek lâzımdır.

Hafız şöyle demiştir:

Malımızı ve canımızı sevgiliye feda etmedik yazık,
Aşk yolunda bu kadar gösteremedik fedakârlık.

فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ ﴿٢٢﴾

22. Demek işbaşına gelecek olursanız, yeryüzünde bozgunculuk yapacak, rahimleri *(akrabâlık bağlarını)* koparacaksınız öyle mi?”

Ey kalplerinde nifak hastalığı bulunan münafıklar *“demek”* vâliler ve hâkimler olarak insanların işlerini üstlenip, âmirler ve yöneticiler olarak *“işbaşına gelecek olursanız,”* mülk ve saltanat hırsıyla ve gözü kara bir şekilde dünyaya atılmanızla *“yeryüzünde bozgunculuk yapacak, rahimleri (akrabalık bağlarını) koparacaksınız öyle mi?”*

Halbuki siz her kötülük ve fesadı bertaraf edecek, her hayır ve iyiliği elde edecek olan cihad ile emrolunmuş durumdasınız. Böyle bir emir karşısında itâat edip güzel söz söyleyeceğiniz yerde, sizin dine olan zaafınızı ve dünyaya olan hırs ve arzunuzu müşâhede eden kimse, yönetimde söz sahibi olduğunuz zaman sizden işte yeryüzünde yapacağınız bu bozgunculuk ve akrabalık bağlarını koparmanızı bekler.

Rahim kadının karnında çocuğun gelişip korunup büyüdüğü yerdir. Doğum cihetinden olan yakınlık alaka ve aynı rahimden çıkmış olmalarından dolayı istiare yoluyla bu yakınlığa rahim denilmiştir.

Hz. Ali (k.v.) bu âyeti ta ve vavın zammesiyle ve lamın kesrası ile إِنْ تُوُلِّيتُمْ (in tüvulîtüm) şeklinde okumuştur. Bu durumda mânâ şudur: Yâni zalimler size yönetici olduklarında siz de onlara meylederek fitne konusunda onlara yardımcı ve destek olursunuz. Gerçekten de bu durum, günümüzde müşâhede olunan şeylerdir.

Ebû Hayyân’ın ifâdesine göre daha belirgin olan mânâ şudur: Ey münafıklar cihad ve

savaş konusunda Allah’ın emrine itâat etmekten yüz çevirirseniz, ehl-i İslâm’a düşmanlarına karşı yardım etmediğiniz için yeryüzünde bozgunculuk yapmış olursunuz. Akrabalık bağlarını da koparmış olursunuz. Çünkü sizin akrabalarınızın çoğu Müslümanlardandır. Şâyet Müslümanlara yardım etmezseniz akrabalık bağlarını koparmış olursunuz.

أُولٰٓئِكَ الَّذٖينَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فَاَصَمَّهُمْ وَاَعْمٰٓى اَبْصَارَهُمْ ﴿٢٣﴾

23. Onlar, Allah’ın lânetleyip sağır yaptığı ve gözlerini kör ettiği kimselerdir.

“Onlar,” münâfıklar tercihlerini kötüye kullanmaları sebebiyle *“Allah’ın lânetleyip”* rahmetinden uzaklaştırarak hakkı duymaktan *“sağır yaptığı ve”* iç ve dış âlemde dikili olan âyetleri müşâhede etmekten kör oldukları için *“gözlerini kör ettiği kimselerdir.”*

Burada أُولٰٓئِكَ (ülâike) kelimesi, iltifat (muhataptan gâibe geçmek) yoluyla muhataplara işârettir. Bu durum, onların değersizliklerinin zikredilmesinin onların hitap mertebesinden düşmelerini ve onların bu feci/çirkin hallerinin başkalarına hikâye yoluyla anlatılmasını gerekli kıldığını bildirmektedir.

İsmâm, sağır etmek; *i’mâ* ise kör ve âmâ etmek demektir.

Şöyle denilmiştir: Allah “onların kulaklarını sağır yaptı” buyurmadı. Çünkü kulağın olmamasından işitmenin olmaması lâzım gelmez. Onun için bunu telaffuz etmedi. Yine “onları kör etti” buyurmadı. Çünkü gözlerin olmamasından görmenin olmaması lâzım gelmez.

Müfti Sa‘dî şöyle demiştir: Kulakları sağır etmek, kulakları yok etmek değildir. Çünkü bunlardan biri diğerinin lâzımı değildir. Sağırlık ve körlük her biri bir organın niteliğidir. Mukabilleri olan işitmek görmek de aynı şekilde birer organın nitelikleridir. Yaygın olan örfte ise bu organın sahibi bu durumla nitelenir. Kur’an her iki kullanıma da uygun olarak gelmiştir. Âyet sonlarındaki uyum gözetilerek sağırlıkta kısa bir ifâde kullanılmışken (îcâz/ihtisar), körlükte ise daha uzun bir ifâde kullanılmıştır.

Âyette şuna işâret edilmektedir: Taleb ehli ve müşâhede ashâbı siz hakkı taleb etmekten yüz çevirirseniz, ilâhî feyzi kabûle müsaid olan istîdadınızı ifsad ederek kalp ülkenizde bozgunculuk yapmış olursunuz. Allah için sevgi ehli olan yakın akrabanızla ilişkiyi kesmiş ve Allah Teâlâ’nın *“Onlar, Allah’ın lânetleyip sağır yaptığı ve gözlerini kör ettiği kimselerdir”* hükmüne dâhil olmuş lânetliler ipine dizilmiş olursunuz.

Bu durum **Cüneyd Bağdâdî** (k.s.)’un şu sözü gibidir: Bir sıddîk, bin yıl Allah’a yönelse sonra bir lahza, Allah’tan yüz çevirse bu kişinin Allah’tan yüz çevirdiği bir saniyelik zaman diliminde kaybettiği, bin yılda kazandığından daha fazladır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Medine-i Münevvere’de Mescid-i Nebî’de Peygamberimiz (s.a.)’in Ravzası’nda, bulunduğum süredeki âdetim üzere Peygamberimiz (s.a.)’in

mübarek başı ucunda oturdum. Bazı insanların o yüce huzurda birçok yönden edepsizlik yaptıklarını gördüm. Üzüntümden beni şiddetli bir ağlama tuttu. Birden kulağıma *“Onlar, Allah’ın lânetleyip sağır yaptığı ve gözlerini kör ettiği kimselerdir”* âyetinin okunduğunu duydum. Yâni böyle bir makamda edepsizlik edenler, değerli edep ehlinin derecelerinden mahrumdurlar.

Mesnevi’de şöyle denilmektedir.

Allah’tan edep konusunda başarılı olmayı dileyelim.
Edepsiz Allah’ın lütfundan mahrûm kalmıştır.
Edepsiz yalnızca kendisine kötülük etmiş olmaz,
Belki dört bir yanı ateşe vermiş olur.
Kim dost yolunda korkusuzluk gösterirse,
Erlerin yol kesicisi olur ki o nâmerttir.

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ أَمْ عَلٰى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا ﴿٢٤﴾

24. Kur’ân’ı*(n anlamını)* düşünmüyorlar mı? Yoksa kalbler*(inin)* üzerinde kilitleri mi var *(ki hiçbir hakikat, gönüllerine girmiyor)*?

“Kur’ân’ı(n anlamını)” ve ondaki öğüt, nasihat ve uyarıları dikkate alıp *“düşünmüyorlar mı?”* ki böyle helâk edici mâsiyetlere düşmesinler. *“Yoksa kalbler(inin) üzerinde kilitleri mi var (ki hiçbir hakikat”* öğüt, nasihat ve mesaj *gönüllerine girmiyor)?”*

Belki o kilitler onların kalplerindedir, yâni bir şey ki kalplerde kilit yerindedir, işte o orada ilahî bir mühürdür. Şâirin dediği gibi:

Allah’ın kullarının yüzüne kapadığı kapıyı,
Hiçbir anahtarın açması mümkün değildir.
Onun kalp kapılarına vurduğu kilidi,
Kim kaldırıp açabilir.”

Tedebbür, işlerin ard ve akıbetlerini düşünmek demektir. Yâni Kur’ân’ı düşünüp onu incelemezler mi ki, onda olan öğüt nasihat mesaj ve kötülükleri engelleyici hususları düşünsünler de helâk edici isyâna düşmesinler.

اَلْأَقْفَالُ (akfal) اَلْقُفْلُ kelimesinin çoğulu olup bu, *Kamus*’ta beyân edildiği üzere kendisiyle kapıların kapatıldığı kilitlerdir.

İrşâd’da şöyle denmiştir: أَمْ (em) kelimesi munkatıa olup ihtivâ ettiği بَلْ (bel) mânâsı ise “düşünmeme sitemi”nden “kalplerinin düşünmeyi kabul etmeyecek şekilde kilitlenmiş olduğu sitemi”ne intikal içindir. Hemze ise takrîr içindir.

اَلْقُلُوبِ (kulûb: kalpler) kelimesinin nekre oluşu, ya kalplerin fesad ve cehaletteki vahim ve korkunç durumlarını ortaya koymak içindir. Sanki “hali bilinmeyen, durumu takdir edilemeyen bu kalplerin kilitleri mi var?” denilmektedir. Yahut bundan murad bir takım kimselerin kalpleri olup bunlar da münafıklardır. *Akfal* kelimesinin *kulûb* kelimesine râci olan zamire muzâf olması, bu kilitlerin bilinen demir kilitlerden farklı olup kalplere mahsus ve kalplerin durumuna münasip özel kilitler olduğuna delâlet içindir. Çünkü bu kilitler, küfür kilitleridir. Bunlar, kalpleri bir daha (îmana) açılmayacak şekilde kilitlemiştir.

et-Te’vilât-ı Necmiyye’ de şöyle denilmektedir: Kur’ân’ı düşünmezler mi ki Kur’an’da onları irfanın güzelliğine götürmek, hicran zindanından kurtarmak için her hastalığa şifâ vardır. Yoksa onların kalpleri üzerinde kilitleri mi vardır. Yoksa hevâ ehlinin kalpleri üzerinde hakkın kilidi mi vardır ki o kalplere uyarı mesajları girmiyor. İlim ışıkları o kalpler üzerinde yayılmıyor ve onlar hitabı anlamıyorlar. Tabiî ki kapı kapalı olunca orada bulunan şüphe ve inkâr dışarı çıkamaz. Onların dâvet edildiği sıdk ve yakin (doğruluk ve kesin inanç) oraya giremez.

Nakledildiğine göre, Bişr Hafî (k.s.) kız kardeşinin evine geldi ve: “Ey kardeşim, evin damına çıkacağım” dedi. Yukarı tırmandı, birkaç adımdan sonra dama çıktı ve sabaha kadar orada durdu. Sabah olunca aşağı indi ve cemaatle namaza gitti. Sabah namazdan sonra geri döndüğünde kardeşi: “Sabaha kadar damda durmanın sebebi nedir?” diye sordu. O şöyle cevap verdi: “Aklıma geldi ki Bağdad’da ismi Bişr olan birçok kimse var. Bunların biri Yahûdî, biri Hıristiyan, biriyse Mecûsî’dir. Ben büyük bir devlete sâhip olarak Müslüman olmuşum. Şunun için hayretler içinde kaldım ki onlar böyle bir devletten mahrûm kalmak için ne yaptılar, böyle bir devlete sahip olmak için ben ne yaptım?”

Yâni kalplerin üzerindeki kilitlerin açılması bütün gaybları bilen Allah’ın fazl ü keremidir. Tabiî ki yakınlık ve kabul makamı, müşâhede ve vuslat rütbesi herkese nasip ve müyesser olmaz. Kur’ân’ı düşünmemek ancak talihsizlik ve bedbaht olmanın sonuçları, nefsin ve nefsânîliğin gereğidir. Yoksa her talep ve arzu, insanı bir hâcetin husûlüne götürür.

Sâib şöyle demiştir:

Ümid tohumunu saçmayı elden bırakma,
Çünkü bahar bulutunun bereketinde cimrilik olmaz.

إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى

الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَىٰ لَهُمْ ﴿٢٥﴾

25. Kendilerine doğru yol belli olduktan sonra arkalarına *(yine eski küfürlerine)* dönenlere, şeytan hatâlarını süslemiş ve *(günâh işlemelerini)* kolaylaştırmış ve onları uzun emellere, umutlara düşürmüştür.

“Kendilerine” münafıklara *“doğru yol belli olduktan sonra arkalarına (yine eski küfürlerine) dönenlere,”* -ki bunlar kalplerinin hasta oluşuyla, diğer bir takım çirkin işler ve hallerle nitelenmiş ve Peygamberimiz (s.a.)’i inkâr etmişlerdir- *“şeytan hatâlarını süslemiş ve (günâh işlemelerini) kolaylaştırmış ve onları uzun emellere, ümidlere düşürmüştür.”* Açık deliller ve müthiş mûcizelerle Allah da onlara mühlet vermiş ve onları peşin olarak cezalandırmamıştır.

İrtidad ve *riddet*, kişinin geldiği yoldan geri dönmesidir. Fakat *riddet*, küfre mahsus bir kullanımdır. *İrtidat* ise dinde ve başka şeylerde de kullanılır. أَدْبَار (edbâr) kelimesi *dübür* kelimesinin çoğuludur. Bir şeyin arkası önün hılâfıdır. Kubül ve dübür kelimeleri, malum organlar için kinâye olarak kullanılmışlardır. سَوَّلَ (sevvele) kelimesi *sevl* kökünden gelmekte olup “salıvermek, serbest bırakmak, ertelemek” mânalarına gelmektedir. Yâni “şeytan onların belâ, musîbet ve mâsiyetlere dalmalarını kolaylaştırmıştır” demektir.

Râğıb, *sevl* için “canın çektiği bir hacettir” demiştir. *Tesvil* ise nefsin arzu ettiği şeyi süsleyip çirkini güzel göstermesidir. *İmlâ* ise imdad demektir. Bu mânâda uzun bir zamana *melâve* ve *melve* denir.

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللَّهُ سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ

الْأَمْرِ ۖ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ ﴿٢٦﴾

26. Bu böyledir. Çünkü onlar, Allah’ın indirdiğinden hoşlanmayanlara: “Bazı hususlarda size itâat edeceğiz” dediler. Oysa Allah, onların gizlediklerini biliyor.

“Bu” dinden dönmek *“böyledir. Çünkü onlar”* münafıklar, *“Allah’ın indirdiğinden hoşlanmayanlara”* gizlice Yahudilere, -ki bunlar Peygamberimiz (s.a.)’i çekemediklerinden ve Kur’ân’ın kendilerine inmesini beklediklerinden dolayı Kur’ân’ın Allah’tan olduğunu bildikleri halde onun Peygamberimiz (s.a.)’e inmesinden hoşlanmamışlardır- *“Bazı hususlarda size itâat edeceğiz” dediler.”* Bu, âyet-i kerimede ***“İki yüzlülük edenleri görmedin mi? Kitap ehlinden inkâr eden kardeşlerine eğer siz (yurdunuzdan) çıkarılırsanız mutlaka biz de sizinle beraber çıkarız. Sizin aleyhinize hiç kimseye itâat etmeyiz, şâyet sizinle savaşılırsa mutlaka size yardım ederiz, derler”*** (Haşr 59/11) şeklinde ifâde edilen husustur. *“Oysa Allah, onların”* -bunlar Kurayza oğulları ve Nadr oğulları Yahudileridir ki münafıkların bunlarla dostluk ve muhabbetleri vardı- *“gizlediklerini”* ve gizlice Yahudilere

söylediklerini *“biliyor.”*

Burada münâfıklar *ba’z* kelimesiyle, Yahudilerle savaş yapılıp onlar yurtlarından çıkarılmadan önce küfürlerini ızhar etmeyi ve inkâr durumlarını bilfiil ortaya koymayı murad etmişlerdir. Çünkü münafıklar bir takım dünya menfaatlerinden dolayı gûyâ îmanlarını izhar ediyor (kendilerini mümin ve Müslüman olarak gösteriyor)lardı. Zorunluluk olmadan küfür ve inkârlarını ızhâr ederek durumlarını bilfiil ortaya koymak istemiyorlardı.

فَكَيْفَ اِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْ ﴿٢٧﴾

27. Ya melekler, canlarını alırken yüzlerine ve sırtlarına vurarak dövünecekleri zaman durumları nice olur?

O kâfirler hayatlarında her türlü hîle ve entrikaları yapıyorlar, peki *“ya melekler,”* ölüm meleği Azrail (a.s.) ve onun yardımcıları bunların *“canlarını alırken,”* bu kâfirler pişmanlıklarından dolayı kendileri yahut onların canlarını almak üzere gelen melekler demir kamçılarla onların *“yüzlerine ve sırtlarına vurarak dövünecekleri zaman durumları nice olur?”*

Kâşifî şöyle demiştir: Melekler onların, Hak’tan yüz çevirdikleri için yüzlerine, ehl-i Hakk’a sırt çevirdiklerinden dolayı da sırtlarına vururlar.

Bu durum, onların pek korkunç, vahim ve fecî şekilde canlarının alınacağını tasvirdir.

Abdullah b. Abbas (r.a.) şöyle der: Melekler mâsiyet üzere ölen herkesin yüzüne ve sırtına vurur.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اتَّبَعُوا مَٓا اَسْخَطَ اللّٰهَ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَاَحْبَطَ

اَعْمَالَهُمْ ﴿٢٨﴾

28. Bu böyledir. Çünkü onlar, Allah’ı kızdıran şeylerin ardınca gittiler. O’nu râzı edecek şeylerden hoşlanmadılar. Allah da onların amellerini boşa çıkardı.

“Bu” korkunç ölüm, onların ruhlarının kabzedilmesi *“böyledir. Çünkü onlar, Allah’ı kızdıran şeylerin”* küfür ve mâsiyetlerin *“ardınca gittiler.”* Öyle bir şeye tâbi oldular ki Allah Teâlâ’nın hışmını, öfkesini celbettiler. Böylece üzerlerine Allah’ın gadabı gerekli oldu. İman ve tâat gibi *“O’nu râzı edecek şeylerden hoşlanmadılar.”* Bundan dolayı *“Allah da onların”* îmanlı oldukları dönemde yapmış oldukları tâatleri yahut mümin olarak yaptıkları takdirde faydalanacakları *“amellerini”* artık bu küfür durumundan sonra *“boşa çıkardı.”* Zira küfür ve mâsiyetler, amellerin silinip yok

olmasına ve azabın gelmesine sebeptir. Çünkü onlar îmandan sonra yine kâfir olup Yahudilerle yaptıkları muâmele sebebiyle tâatten çıktılar.

İmam Gazâli (r.a.) şöyle demiştir: Fâcir, âsi yahut kâfir bir insanın ruhu, ıslak yünden şiş çeker gibi zorla çekilip alınır. Fâcir, âsi yahut kâfir biri ölürken şöyle zanneder: Sanki karnı diken doldurulmuştur. Sanki canı iğne deliğinden çıkmaktadır. Yine sanki gök kubbe çökmüş de bu kişi yerle gök arasında kalıp ezilmiştir.

Kâ'b b. Ahbar'a ölümden sorulunca şöyle demiştir: "Ölüm şöyledir: Sanki dikenli bir ağaç dalı bir adamın karnına sokulmuş. Kuvvetli ve haşin biri, bu dikenli dalı adamın karnından çekip çıkarıyor. Bu dikenli dal, dışarı çıkarılma esnasında kesip parçaladığını parçalıyor ve bıraktığını bırakıyor."

Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmaktadır: *"Ölüm sarhoşluk ve zorluklarından bir sarhoşluk, üç yüz kılıç darbesinden daha acıdır. Ölüm anında melekler cehennem ateşinde zehirle sulanmış zehirli bir kargı ve mızrak ile bu kişiyi darbeler. Nefs (can) kaçıp kurtulmak için çırpınır fakat melek onu yakalar ve eline alır. Nefs (can) arı büyüklüğünde cıvaya benzer. İnsani bir şahsiyet olarak titreyip durur. Nihâyet azap melekleri olan zebânîler onu yakalayıp alırlar. Kâfir ve günahkar olan kimsenin durumu budur. İtâatkâr müminin durumu böyle değildir. Çünkü o Allah'ın hoşnut ve razı olduğu biridir."*

Meymun b. Mehrân şöyle demiştir. Tâif'te Abdullah b. Abbas (r.a.)'nın cenâzesinde bulundum. Namazı kılınmak üzere musallâya konunca beyaz bir kuş gelip kefenin içine girdi. Sonra arandıysa da o kuş bulunamadı. Nihâyet namazı kılınıp defnedildi. Kabri tesviye edilirken kimseyi görmediğimiz halde şu sesi işittik: ***"Ey huzûra eren nefis! O senden sen de O'ndan razı olarak rabbine dön. İyi kullarımın arasına katıl ve cennetime gir."*** (Fecr 89/ 28-30)

Artık akıllı insan ölüm için hazırlanmalı ve hiç vakit kaybetmemelidir.

Saib şöyle demiştir:

Eğer sana kendi hayatından bir fayda varsa bunu ganimet bil,
Bu gam devranından bir fayda yoktur; ancak faydasız gam vardır.

KALPLERİNDE MARAZ OLANLARIN KİNLERİ

اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ اَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللّٰهُ اَضْغَانَهُمْ
﴿٢٩﴾ وَلَوْ نَشَٓاءُ لَاَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمٰيهُمْ ۜ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِى
لَحْنِ الْقَوْلِ ۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٠﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ
الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ ۙ وَنَبْلُوَا اَخْبَارَكُمْ ﴿٣١﴾ اِنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَشَٓاقُّوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ
الْهُدٰى ۙ لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْـًٔا ۜ وَسَيُحْبِطُ اَعْمَالَهُمْ ﴿٣٢﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ
اٰمَنُوا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُٓوا اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٣﴾
اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ
يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ﴿٣٤﴾ فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُٓوا اِلَى السَّلْمِ ۗ وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ ۗ

وَاللّٰهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتِرَكُمْ اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٥﴾

29. Yoksa kalblerinde hastalık bulunanlar, Allah'ın, kendilerinin kinlerini ortaya çıkarmayacağını mı sandılar?

30. Biz dileseydik onları sana gösterirdik de sen onları sîmalarından tanırdın. Andolsun ki sen onları sözlerinin üslûbundan tanırsın. Allah yaptığınız işleri bilir.

31. Andolsun biz sizi deneyeceğiz ki, içinizden cihâd edenleri, *(güçlüklere)* sabredenleri bilelim ve söylediğiniz sözlerin *(doğru olup olmadığını)* sınayalım.

32. Nankörlük edip Allah yoluna engel olanlar ve kendilerine doğru yol belli olduktan sonra Peygamber'i incitenler Allah'a hiçbir zarar veremezler. Allah onların işlerini boşa çıkaracaktır.

33. Ey inananlar, Allah'a itâat edin, Peygamber'e itâat edin, işlerinizi boşa çıkarmayın.

34. İnkâr ve nankörlük edip Allah yoluna engel olan, sonra kâfir olarak ölenleri Allah affetmeyecektir.

35. Siz gâlip durumda iken gevşeyip barış istemeyin. Allah sizinle beraberdir, O sizin amellerinizi zâyi etmeyecektir.

❀

“Yoksa kalblerinde hastalık” nifak *“bulunanlar”* münafıklar, *“Allah’ın, kendilerinin”* kalplerinde müminlere olan *“kinlerini”* kötülük ve düşmanlıklarını *“ortaya çıkarmayacağını,”* bunu Rasulullah’a ve müminlere ibraz etmeyeceğini ve işlerinin böyle örtülü kalacağını *“mı sandılar?”*

Nifak, şüphe, tereddüd ve benzeri gibi kalbî bir hastalıktır. اَلْاَضْغَانْ (adğân) *dığn* kelimesinin çoğulu olup “kin” mânâsındadır. Kalpte düşmanlığı tutup o düşmanlığı icra etmek için fırsat kollamaktır. Bu hâl hayvanlar arasında daha çok devede görüldüğü için böyle kimseler deveye benzetilir ve ona “deve gibi kinci” denilir.

Bazı eserlerde şöyle denilmektedir: Dinî bakımdan kalbinde yamukluk olup içten içe yan çizen, bozuk niyetli, kötü kalpli biri, bu durumu deşifre edilip rezil olmadan ölmez. Bu insan sarımsak taşıyıp satan biri gibidir ki mutlaka nahoş kokusu etraftan duyulur. Sünnet-i seniyye yolunda sabit duran kişi ise misk taşıyan gibidir ki, o da güzel kokunun çevreye yayılmasına engel olamaz.

Eğer hâlis miske sahip değilsen konuşma,
Eğer varsa, kokusuyla o kendini zaten belli eder.

وَلَوْ نَشَاءُ لَاَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمٰيهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٠﴾

30. Biz dileseydik onları sana gösterirdik de sen onları sîmalarından tanırdın. Andolsun ki sen onları sözlerinin üslûbundan tanırsın. Allah yaptığınız işleri bilir.

“Biz” onları sana göstermeyi *“dileseydik onları sana gösterirdik de sen onları sîmalarından tanırdın.”* Onları şahsen ve bizzat tanıyabileceğin delillerle onları sana tanıtırdık. *“Andolsun ki sen onları”* bizim kendilerini damgaladığımız alâmet ve *“sözlerinin üslûbundan”* yahut sözü dokundurucu ve şüphe verici bir yöne kaydırmalarından *“tanırsın. Allah yaptığınız işleri bilir.”* Dolayısıyla size niyetinize göre bir karşılık verecektir.

Kamus’ta şöyle denilmiştir.اَلسُّومَةُ وَالسِّيمَةُ وَالسِّيمَا وَالسِّيمِيَا (sûmet, simyet, sîmâ, sîmiyâ) kelimelerinin hepsi “*alâmet*” mânâsındadır. *Sûm* de zikredilmiştir **Enes** (r.a.) den rivâyet edildiğine göre, bu âyet indikten sonra münafıklardan hiç kimse Peygamberimiz (s.a.)’e gizli kalmamıştır. Efendimiz (a.s.) artık onları sîmalarından tanırdı. Bizim de katıldığımız savaşların birinde dokuz civarında münafık vardı. İnsanlar bunlardan şüpheleniyorlardı. Bir gece uyudular. Sabahleyin uyanıp kalktıklarında her birinin yüz ve alınlarında “bu münafıktır” diye yazılıydı.

Aynü’l-Meâni’de şöyle denilmiştir: Bu münafıklardan her birinin alnında, vücuda haricen yapılan dövme gibi “bu münafıktır” diye yazılıydı.

“Sözün lahni”, sözün mânası demektir. Burada üslup ve tarz mânasında veya sözün târîz ve tevriyeye meyletmesi anlamında kullanılmıştır. Yâni sen onları, seninle konuşurlarken söyledikleri îmâ ve iğneleyici sözlerden tanırsın. Bundan dolayı kaide bakımından hatâlı konuşana da, sözü doğru olan yön ve kaideden başka yere kaydırdığı için “*lâhin”* denilir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *“Belki bazılarınız huccet ve delilini izah etmekte sözü diğerinden daha çok sağa sola kaydırır. (Sonuçta ben de bir beşerim.) Sözü kaydırıp bir beşer ve bir peygamber olarak beni yanıltır da ben ona hakkı olmayan bir şeyin verilmesine hükmedersem bu kaypak konuşarak hak sahibi gibi gözüken bilsin ki kendisine cehennemden bir ateş parçası verilmiştir.”*[69]

Müfredat’ta şöyle denilmektedir. *Lahn* ya irâbı ya da mânâyı izâle edip sözü normal akışından başka tarafa çevirmektir ki, kötüdür. *Lahn* daha çok bu mânâda kullanılır. Yahut sözün açık ve net olan mânâsını izâle edip bir takım îmâ, târîz ve dolaylı mânâlara çevirmektir ki bu, çoğu edipler nezdinde övülmüştür. Şâir “sözlerin en iyi olanı, *lahn* olanıdır” demekle bu mânayı kasdetmiştir. Allah Teâlâ **“Onları sözlerinin üslûbundan tanırsın”** kavlinde ise o kötü olan mânayı kasdetmiştir.

Bu mânâda kelâmın fehvasının gerekli kıldığı kıvrak zekâlılığa lahn denilmiştir. *Muhtar* isimli eserde şöyle denilmiştir: Lahn, îrab hatâsıdır. Lahan ise anlayış, zekâ ve mahâret demektir. Kelime “sizin bazınız delilini diğerinden daha zekice arzedebilir” [70] hadisinde bu mânâda kullanılmıştır.

Abdullah b. Abbas’tan rivâyet edildiğine göre, münafıkların sözlerindeki farklı üslup onların “itâat edersek bize sevap yoktur” deyip “şâyet âsi olursak bize cezâ yoktur” dememeleridir.

Bazı büyükler şöyle demiştir: Büyükler ve efendiler, müridlerin sadâkat ve samimiyetlerini sordukları sorudan ve sözlerinden bilirler. Çünkü Allah Teâlâ *“sen onları sözlerinin üslûbundan tanırsın”* buyurmaktadır.

“Allah yaptığınız işleri bilir.” Bu ifâde, müminlere bir müjde olup, onların hallerinin münâfıklar gibi olmadığını bildirmektedir.

Âyette şuna işâret edilmektedir: Fâsid ve yalancı zan, kalbî hastalıklardandır. Münâfıklar Allah Teâlâ’nın, içlerinde gizledikleri son derece çirkin inançlarına muttali olmayacağını ve bu kötü niyet ve inançlarını Peygamberi’ne izhar etmeyeceğini zannettiler. Hâlbuki durum, hiç de onların vehmettikleri gibi değildir. Bilakis Allah Teâlâ onların bu nifak hareketlerini Peygamberi’ne haber verip onları tanıtmakla durumlarını ortaya çıkardı ve onları rezil rüsvây etti. Gerçi, zaten mümin firâset nûruyla nazar eder. Ârif insan hakikat nûruyla nazar eder. Peygamberimiz (s.a.) ise Allah ile nazar eder. Ona hiçbir şey gizli ve kapalı kalmaz. Pis ve kötü niyetlerden meydana gelen amellerin bu durumlarına dâir bir takım şâhid ve delilleri vardır.

Süfyan b. Uyeyne (r.h.)’e kirâmen kâtibîn olarak bilinen günah ve sevapları yazan meleklerin gaybı bilip bilmedikleri soruldu. Süfyan b. Uyeyne: “Hayır bilmezler” dedi. “Peki, o zaman kalbî işleri nasıl yazıyorlar?” diye soruldu. Süfyan b. Uyeyne şöyle

buyurdu: “İnkârcı suçlular sîmalarından tanındıkları gibi her amelin de tanınacak sîması vardır. Kul güzel bir iş, bir iyilik yapmak istediği zaman ağzından misk kokusu yayılır. Melekler bunu bilir ve bu niyeti iyilik olarak yazarlar. Kul, kalben karar verdiği bir kötülük yapmak istediği zaman bu kuldan da etrafa pis bir koku yayılır.”

İşte her şeyin ve her amelin şâhidleri vardır. Lütfen şu hususa bir bakınız: **Hâris b. Esed Muhâsibî** (r.h.) kendisine şüpheli bir yemek takdim edildiği zaman parmağı üzerinde bir damarda çarpıntı olurdu. Yine Bâyezid Bistami’nin annesi Bâyezid Bistami’ye hâmile olduğu sürede elini harama uzatmaya muktedir olamazdı. Bir başkasına haram yahut şüpheli bir iş yapacağı zaman gaipten bir nidâ gelir; “dikkatli ol, bu işten sakın” diye tenbih ve ikaz edilirdi. Bir başkası haram yahut şüpheli bir gıda alacağı durumda kendisine mide bulantısı ve kusma ârız olurdu. Bir başkasının önünde haram yahut şüpheli bir gıda kan olurdu. Bir diğeri haram yahut şüpheli şeyin üstünde bir siyahlık görürdü. Bir diğeri haram ve şüpheli şeyi hınzır olarak görürdü. Allah Teâlâ’nın velî ve seçkin kullarına tahsis etmiş olduğu bu muâmelelerin daha birçok örnekleri vardır.

Ey insan! Sen her an Allah’ın murâkabesı ile olmaya bak. Konuşmanda da dikkatli ol. Haram ve şüpheli sözlerden sakın. Zira bu bir hikmettir. İnsanları burunları üzere yüzükoyun sürünerek cehenneme sürükleyen dillerinin kazanmış olduğu şeylerden başka nedir ki!

Mâlik b. Enes (r.a.) şöyle demiştir: “Kim konuştuğu şeyleri amelinden sayıyorsa o kimse az konuşur ve şu dört şeyi prensip haline getirerek uygular. Bunlar; tüm Müslümanlara gıyabında duâ etmek, hiç kimseye kötülük düşünmemek, Allah dostlarına, dervişlere, fakir fukaraya hizmet etmek, herkesle beraber kendi nefsinin aleyhine olmak.”

Bazı büyükler şöyle demiştir: “Haram ve günah olmadığı sürece meclis arkadaşının konuşması için sen sus. Şâyet haram ve günah ise, içinden sen de o konuşulanı kabul edeceğine kanâat ediyorsan, bu sefer gâyet nâzik bir şekilde Allah için ona nasihat et. Yoksa özür beyân edip oradan ayrılmalısın. Şâyet o, güzel bir şey ortaya koyarsa, sen de güzelce onu dinle, arkadaşının sözünü kesme.”

Şâir der ki:

Ey akıllı kimse, sözün bir başı ve sonu vardır.
Sözün ortasında söz söyleme.
Tedbir, hüner ve akıl sâhibi efendi bir kimse,
Sözün bittiğini görmeyinceye kadar söz söylemez.

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَنَبْلُوَا

31. Andolsun biz sizi deneyeceğiz ki, içinizden cihâd edenleri, *(güçlüklere)* sabredenleri bilelim ve söylediğiniz sözlerin *(doğru olup olmadığını)* sınayalım.

"Andolsun biz sizi," durumunuzu bilmek değil bilakis bildirmek maksadıyla savaş emri gibi ağır tekliflerle *"deneyeceğiz"* yahut azâbın izharında daha mânidâr olması için size, sınayıp deneyenin muâmelesini yapacağız *"ki içinizden cihâd edenleri,"* cihâdın güçlüklerine *"sabredenleri"* kendisine cezânın taalluk edeceği fiilî bir bilgiyle *"bilelim ve söylediğiniz sözlerin,"* amellerinizden verilen haberlerin *"(doğru olup olmadığını) sınayalım"* da onların güzel yahut çirkin oldukları ortaya çıksın. Çünkü haber, haber verilenin durumuna göredir. Eğer haber verilen amel güzel olursa haber de güzel olur. Şâyet haber verilen amel çirkin olursa haber de çirkin olur.

Âyet-i kerimede, "*haberlerin* denenip sınanması" ile "*amellerin* denenip sınanması"na işâret edilmiştir.

Kâşifî şöyle demiştir: İman konusunda sizin söylediğiniz haberleri doğrulayan her şey ortaya çıksın diye imtihan ederiz.

Fuzayl (r.a.) bu âyeti okuduğu zaman ağlar ve şöyle duâ ederdi: "Allahım, bizi deneyip sınama. Zira sen bizi sınarsan bizim ayıplarımızı ızhâr eder ve bizi rezil edersin."

Burada şuna da işâret edilmektedir ki, sınama ve imtihan ateşiyle dostluğu afif ve temiz olan hâlis olur.

Şöyle denilmiştir: Dostluk için belâ ve sınama, altın için alevli ateş gibidir. Zira böyle ibtilâ ve sınamayla cevher adamlar ortaya çıkar. Neticede ihlâslı kişiler belli olur. Hali ifşâ edilen münafik ise rezil olur. Dolayısıyla imtihan ve sınama anında kişi ya ikrâm, tâzim ve saygıya mazhar olur yahut hakaret görüp aşağılanır.

Allah Teâlâ ezelden ebede kadar insan cevherlerinin özelliklerini bilir. Çünkü mutluluk yahut sapıklık nitelikleri üzere o cevherleri yaratan Allah Teâlâ'dır. Nitekim âyet-i kerimede, ***"Yaratan bilmez mi hiç? O latiftir (bilgisi her şeyin içine geçendir, her şeyi) hakkıyla bilendir"*** (Mülk 67/14) buyrulur. Muhtelif zamanlarda bu cevherlerin değişmesiyle Allah'ın ilmi değişmez. Allah onları tek bir halde görür. Bütün hallerin değişmesi öyle olur ki, Allah'ı hiçbir hâl diğer halden meşgul etmez. Dolayısıyla Allah kullarını, durumu onlara bildirmek ve işin hakikatini göstermek için sınar.

Bazı büyükler şöyle demiştir: Diğer insanların delillerle bildiklerini ârifler görerek bilirler. Yine hiç kimsenin delillerle idrak edemediğini ârifler delillerle bilirler. Bununla beraber kendilerinin kendilerine şerrinden emin olmazlar. Öyle olunca rablerinin mukadderâtından zuhûru kesecek hususlardan nasıl emin olabilirler ki!

Şeyh Abdulkadir Cîlî (k.s.): "Allah Teâlâ bana bir mekr, hile, belâ, musîbet vermeyeceği hususunda otuz tane ahd ü misak verdi" dedi. Kendisine, "Peki bundan

sonra sen Allah’ın mekrinden emin oldun mu?” diye soruldu. Hazret: “Benim ahidden sonraki durumum aynen ahidden önceki durumum gibidir” dedi. Allah Teâlâ aziz ve hakîmdir. Allah’ın huzur ve sınırlarında duran bir ârifin durumu böyle olunca cahil ve gafilin durumu nice olur. Öyleyse herkes uyanık olmaya çalışmalıdır.

Şâir ne güzel söyler:

Kalpleri kararmışların gafletine halk güler,
Sabah fecrin beyazlığı sana gülerken, gâfil olma.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَشَٓاقُّوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ
مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدٰى لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْـًٔا وَسَيُحْبِطُ اَعْمَالَهُمْ ﴿٣٢﴾

32. Nankörlük edip Allah yoluna engel olanlar ve kendilerine doğru yol belli olduktan sonra Peygamber’i incitenler Allah’a hiçbir zarar veremezler. Allah onların işlerini boşa çıkaracaktır.

“Nankörlük edip” insanları rızâ-i Bâri’ye ulaştırıcı en büyük vesile olan *“Allah yoluna”* İslâm dinine muhâlefet ve düşmanlık ederek *“engel olanlar,”* Peygamber’in tarafından başka tarafa intikal edenler *“ve kendilerine doğru yol belli olduktan”* yâni Tevrat’ta Peygamber (s.a.)’in vasıflarını müşâhede ettikten, Peygamber’in göstermiş olduğu mûcizelerden ve ona inen âyetlerden *“sonra Peygamberi incitenler”* -ki bunlar Kurayza ve Nadr oğulları yahut Bedir günü müşrik ordusunu doyuran Kureyş reisleridir- bu inkârları ve bu engellemeleriyle *“Allah’a hiçbir zarar veremezler.”* Onların küfründen bir zararın eseri bile Allah’a erişmez. Aksine bu şerrin kıvılcımları kendilerine döner. Yahut incitmekle Allah’ın rasulüne hiçbir zarar veremezler. Burada Peygamber’e tâzim için ve ona yapılan eziyetlerin vahametini anlatmak için muzaf hazfedilmiş, sanki bu incitme doğrudan Allah’a yapılıyor gibi kabul edilmiştir. *“Allah onların işlerini”* Allah’ın dinini iptal konusunda ortaya koymuş oldukları hileleri, entrikaları ve Allah’ın elçisine karşı sergiledikleri inadları *“boşa çıkaracaktır.”* Böylece onlar, bu hareketlerle arzuladıkları hedeflere ulaşamayacaklardır. Aksine, Yahudilerden Kurayza oğullarına ve Medine’de müşrik ordusunu doyuran Mekke kodamanlarının çoğuna olduğu gibi öldürülecekler, yahut Nadr oğullarına olduğu gibi sürgün edileceklerdir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوٓا
اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٣﴾

33. Ey inananlar, Allah'a itâat edin, Peygamber'e itâat edin, işlerinizi boşa çıkarmayın.

"Ey inananlar," îman ve İslâm şartlarında, bütün inanç ve İslâm ahkâmında *"Allah'a itâat edin, Peygamber'e itâat edin,"* bu konulardan hiç birinde Allah'a ve rasûlüne muhalefet etmeyin. İnkâr, nifak, riyâ, başa kakma, incitme, kendini beğenme ve daha başka şeylerle bu kâfirler ve münafıklar işlerini boşa çıkardığı gibi *"işlerinizi boşa çıkarmayın."*

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Ateşin odunu yiyip bitirdiği gibi hased de iyilikleri öylesine yer bitirir."*[71]

Kendini beğenmişliğin/ucub yol bulduğu her amele,
Kabul yolunda yüz çevrilmiştir.
Ey kendi ameliyle mağrûr olmuş,
Yakınlık kapısından kovulmuş kimse,
Daha ne kadar kibir ve kendini beğenmişliğinden,
"Benim" ve "biziz" debdebesinden dem vuracaksın.
İblis'in yolundan giderek kendini beğenmişlerden olma,
Çünkü İblîs kendini beğenmişlik sebebiyle ne hâle düştü.

Mutezile ve Hâricîlerin iddia ettikleri gibi bu ifâde de büyük günahların (insanların küfre girmesine yol açarak) amelleri boşa çıkardığına delil yoktur. Çünkü bunların cumhurunun görüşü, tek bir büyük günahın bile bütün iyilikleri boşa çıkardığı yönündedir. Hatta (onlara göre) bir insan ömür boyu Allah'a ibadet etse sonra bir yudum şarap içse bu kişi Allah'a hiç ibâdet etmemiş gibidir.

Âyette şuna işâret edilmektedir: Allah'ın emri ve rasûlünün sünneti üzere olmayan her iş bâtıldır. Hiçbir faydası yoktur. Çünkü bu iş, tabiattan meydana gelmiştir. Tabiat ise zulmânîdir. Yâni karanlıklarla doludur. İslâm nûrânî olup kendi nûruyla tabiatın bu zulmaniliğini ortadan kaldırmak için gelmiştir. İşte yapılan işler bu durumda faydalı olup bunların en büyük faydası ise sizleri karanlıktan nûra yâni tabiat karanlıklarından hakkın nûruna çıkarmasıdır. Artık sen itâat etmeli ve şeriatı (İslâmı) yaşamalısın. İslam'a muhalefetten ve görevlerini ihmal etmekten sakınmalısın.

Nakledilmiştir ki, **Ahmed b. Hanbel** ve **Şâfiî** (r.a.) otururlarken Habîb Acemî göründü. Ahmed; "Ona bir soru soracağım" dedi. Şâfiî; "Onlara soru sormamak gerekir, çünkü onlar acayip bir tâifedir" dedi. Ahmed; "Çare yok, soracağım" dedi. Habîb yanlarına vardığında Ahmed; "Beş vakit namazdan birini kaçıran ve kazaya kalan namazın hangisi olduğunu bilemeyen kimse için ne dersin?" diye sordu. Habîb; "Böyle bir kalp ancak Allah'tan gâfil olan bir kimsede bulunabilir ve edeplendirmek gerekir" dedi. Ahmed bu cevap üzerine hayretler içinde kaldı. Şâfiî; "Sana bunlara soru sormamak gerektiğini söylemedim mi?" dedi.

İslâm'a göre bu sorunun cevabı şudur: Kişi o günün namazını kazâ etmelidir. O güne

muvâfık olan, o günün kazâsı olur. Diğerleri nâfile ibadetlerdir. Allah Teâlâ'dan her halükârda itâat ve teslimiyet istiyoruz.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ

يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ﴿٣٤﴾

34. İnkâr ve nankörlük edip Allah yoluna engel olan, sonra kâfir olarak ölenleri Allah affetmeyecektir.

Allah ve Resûlünü *"inkâr ve"* bu büyük nimetlere *"nankörlük edip"* insanları rızây-ı Bârî'ye ulaştırıcı en mühim vesile olan *"Allah'ın yoluna engel olan, sonra kâfir olarak ölenleri"* yâni dünyadan bu hâl üzere ayrılanları *"Allah"* âhirette *"affetmeyecektir."* Çünkü onlar küfür ve inkâr üzere ölmüşlerdir. Öldükleri hâl ve inanç üzere de diriltilip haşr olacaklardır.

Hadis-i şerifte *"Nasıl (hangi inanç ve hal) üzere yaşarsanız öyle ölürsünüz. Nasıl ölürseniz öyle haşrolursunuz"*[72] buyrulmuştur. Gerçi bu hüküm, Bedir'de öldürülüp bir kuyuya atılan müşrikler hakkında inmiş ise de bu, kâfir olarak ölen herkes için genel-geçer bir hükümdür.

Buradaki kuyudan murad, Bedir günü öldürülen kâfirlerin leşlerinin atıldığı bir çukur ve kuyudur. O gün müşriklerin su içtikleri kuyu ise malum su kuyusu olup ziyaret için uğradığımda, o beldede ikamet eden Bedir halkından işittiğime göre, artık kuyuda pis bir koku olup suyu içilmemektedir.

فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ وَاللّٰهُ مَعَكُمْ وَلَنْ

يَتِرَكُمْ اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٥﴾

35. Siz gâlip durumda iken gevşeyip barış istemeyin. Allah sizinle beraberdir, O sizin amellerinizi zâyi etmeyecektir.

"Siz gâlip durumda iken gevşeyip" zâfiyet göstererek *"barış istemeyin."* Size okunan âyetlerden, Allah Teâlâ'nın onların işini boşa çıkaracağı ve onları mağfiret etmeyeceği anlaşılmıştır. Siz gevşeyip zâfiyet göstermeyin. Zira Allah kime düşman olursa o kişi iflah olmaz. Hemen kâfirleri barış imzalamaya çağırmayın. Zira bunda bir zillet ve aşağılık vardır. Yâni zelillik ve zayıflık işâreti olmaması için onlarla barış yapmayı talep etmeyiniz. *"Allah sizinle beraberdir, O sizin amellerinizi zâyi etmeyecektir."* Müminlerin galip durumda olmaları Allah Teâlâ'nın onlarla beraber

olup dünya ve âhirette onlara yardımcı olması, zillet ve zâfiyetten sakınmayı gerektiren sebeplerin en kuvvetlilerindendir.

فَلَا تَهِنُوا (felâ tehinû) ifâdesi *vehn* kökündendir. Bu da zâfiyet mânâsındadır. *Selm* ve *silm*, sulh ve barış mânâsındadır.

اَلْأَعْلَوْنَ (a'levn) kelimesi اَلْأَعْلَى (a'la) kelimesinin çoğuludur. Kelimenin aslı *a'leyüne*'dir. Alimler kesrenin kardeşi olan ya ile zammenin bir arada olmasını hoş görmediler. İşlem sonunda kelime *a'levne* oldu. Manası; galip ve üstün olanlar demektir.

Kelbî şöyle demiştir: Kâfirler bazen size galip ve üstün gelseler de işin sonu (zafer ve üstünlük) sizindir. Bu cümle *nehiy* mânâsını takrir eden ve bu işe artık son verilmesinin vacip olduğunu *te'kid* eden bir hâl cümlesidir. Aynı şekilde "Allah sizinle beraberdir" sözü de hâl cümlesidir. **"O sizin amellerinizi zâyi etmeyecektir"** kavlinin ifâde ettiği gibi Allah Teala'nın, müminlerin ecirlerini tam ve eksiksiz olarak vermesi de müminler için zillet sayılacak erken barış tekliflerinden kaçınmalarını gerektiren hususlardandır.

اَلْوَتْرُ (vetr) kelimesi, zâyi etmek anlamında olup âyet "Allah Teâlâ amellerinizi zâyi etmez" mânâsına gelir. Bu kelime Arapların

وَتَرْتُ الرَّجُلَ (vetertürracüle) sözünden alınmıştır. Kişinin evlâd, kardeş yahut samimi bir dostunu öldürüp adamı o yakınından ayırıp tek bıraktığın zaman böyle denilir. "Tek" mânâsında olan *vitr* kökündendir. *Kamus*'ta ifâde edildiğine göre وَتَرَ الرَّجُلَ (veterarracüle), kişiyi korkuttu ve ona hoş olmayan bir şey ulaştırdı demektir. وَتَرَهُ مَالَهُ (veterahü malehü), malını eksiltti demektir.

Amellere mukabil sevabı terk etmekten *vetr* diye tâbir edildi ki bu, can ve mal gibi mutad şeyleri zâyi etmektir. Hem de Ehl-i Sünnet anlayışına göre amellerin karşılığında sevap vermesi Allah için zorunlu değildir. Bu şekilde Allah'ın lütuf ve keremiyle vereceği sevabı, sanki hak edişle elde edilecek bir hak suretinde tasvir etmek hedeflenmiş ve durum bu şekilde arz edilerek Allah'ın son derece lütufkâr olduğu ortaya konulmak istenmiştir. Yine sanki amellere sevap vermeme, büyük hakların zâyi ve itlâfi mesabesinde sayılmıştır.

"Bunlar sizin amellerinizdir. (Onları kaydedip koruyacak,) sonunda onların karşılığını size tastamam ödeyeceğim"[73] hadis-i kudsinin baş tarafındaki إِنَّمَا هِيَ (innema hiye)'deki zamir, mercii olmayan müennes bir zamir olduğu için, bu gibi zamirlere *kıssa* denilir. Böyle mercii olmayan müzekker zamire ise *şan* denilir. Yâni "amellerinizin karşılığı yine sizin için benim katımda mahfuzdur. Sonra amellerinizin karşılığını size eksiksiz tastamam olarak vereceğim" demektir.

Ebû Zer (r.a.)'den rivâyet edilen merfû bir hadis-i kudsîde Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmaktadır: *"Allah Teâlâ buyuruyor ki; ben zulmü kendi zâtıma haram kıldım. Ve onu kullarım arasında da haram kıldım. Artık birbirinize zulmetmeyiniz."*[74]

Allah Teâlâ zulümden ve amellerin karşılığını eksiksiz yapmaktan münezzeh olunca artık kul gönlünü hoş ve niyetini hâlis tutmalı hattâ hiç ecre talib olmamalıdır. Çünkü Allah Teâlâ cömertlerin en cömerdidir. Allah kuluna kulun istediğinden daha fazlasını verir.

Sen kulluğu dilenciler gibi ücret karşılığı yapma,
Çünkü dost kullarını beslemenin yolunu kendisi bilir.

Mesnevi'de şöyle denilmiştir:

Âşıkların sevinci de kederi de O'dur.
El emeği, hizmet ücreti yine O'dur.
Âşık mâşuktan başkasını temâşa ederse,
Bu aşk değil, beyhûde bir sevdâdır.
Aşk öyle bir alevdir ki tutuştuğunda,
Mâşuktan başka ne varsa her şeyi yakar kavurur.

Ebulleys (r.a.) tefsirinde belirtildiğine göre âyette şu hususa bir delil vardır: Müslümanlar müşrikler üzerine hükümran ve güçlü oldukları zaman barış çağrısına icabet etmeleri doğru olmaz. Çünkü müşriklerle barış imzalamak cihadı terk etmek demek olur. Şâyet Müslümanlar güçlü ve üstün durumda değillerse bu durumda barış yapmakta bir sakınca yoktur. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş. Ve Allah'a dayan çünkü o işitendir bilendir."*** (Enfâl 8/61) Yâni onlar sulh ve barışa meylederlerse sen de meyl edebilirsin. Daha başkaları da böyle demiştir. Nitekim bu durum, Müslümanları kâfirlerle sulh ve barış istemekten nehy etmektedir.

Ulema şöyle demiştir: Bu, Peygamberimiz (s.a.)'in Mekke'ye barış yoluyla değil cihad ve savaş şartlarında girdiğinin bir delilidir. Çünkü Peygamberimiz, bu durumda barış yapmaktan nehyedilmiştir.

Haddadi Nisâ suresinin tefsirinde şöyle demiştir: Müslümanların cihad ve savaş gücü varsa, kâfirlerle barış imzalamaları ve onları cizye vermeye mecbur etmeksizin öylece bırakmaları câiz değildir. Fakat Müslümanların onlara mukavemet edecek gücü olmaz ve kendi canları ve çoluk çocukları için bir endişe taşırlarsa bu durumda cizye ödemeksizin dahi kâfirle barış imzalayabilirler. Çünkü barış imzalamanın câiz olmaması, Müslümanların kuvvetli oluşlarına bağlıdır. Sebep ortadan kalkınca yasak da ortadan kalkmış olur. Cumhur ulemanın görüşü Mekke'nin savaşarak fethedildiği yönündedir. Yâni fetih barış yoluyla değil savaşla olmuştur. Çünkü mevzii de olsa Mekke'nin fethinde yer yer direniş ve çatışmalar yaşanmıştır. Şâyet barış yoluyla olsaydı Peygamberimiz (s.a.), *"Ebû Sufyan'ın evine giren emindir…"*[75] buyurmazdı.

---

[69]. Buhârî, Hıyel 10; Müslim, Akdiye 4.
[70]. Buhârî, Hıyel 10; Müslim, Akdiye 4.
[71]. Ebû Dâvud, Edeb 44
[72]. Münâvî, Feyzü'l Kadîr c. 5, 663
[73]. Müslim, Birr 55.
[74]. Müslim, Birr 55.
[75]. Müslim, Cihad 86.

ALLAH YOLUNDA HARCAMAYA ÇAĞIRILIYORSUNUZ

إِنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ط وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ اُجُورَكُمْ
وَلَا يَسْـَٔلْكُمْ اَمْوَالَكُمْ ﴿٣٦﴾ اِنْ يَسْـَٔلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا
وَيُخْرِجْ اَضْغَانَكُمْ ﴿٣٧﴾ هَٓا اَنْتُمْ هٰٓؤُلَٓاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فِى سَبِيلِ
اللّٰهِ ج فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخَلُ ج وَمَنْ يَبْخَلْ فَاِنَّمَا يَبْخَلُ عَنْ نَفْسِهِ ط وَاللّٰهُ
الْغَنِيُّ وَاَنْتُمُ الْفُقَرَٓاءُ ج وَاِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ لا ثُمَّ لَا
يَكُونُوا اَمْثَالَكُمْ ﴿٣٨﴾

36. Dünyâ hayâtı, bir oyun ve eğlenceden ibarettir. Eğer inanır, *(günâhlardan)* korunursanız *(Allah)* size mükâfâtlarınızı verir ve sizden *(bütün)* mallarınızı istemez.
37. Eğer onları isteseydi de sizi sıkıştırsaydı, cimrilik ederdiniz ve kinlerinizi ortaya çıkarırdı *(Allah'ın Elçisine kin beslemeğe başlardınız)*.
38. İşte sizler, Allah yolunda harcamağa çağrılıyorsunuz; ama içinizden kimisi cimrilik ediyor. Cimrilik eden, kendi nefsine karşı cimrilik etmiş olur. Allah zengindir, sizler fakirsiniz. Eğer yüz çevirecek olursanız, Allah, yerinize başka bir toplum getirir de onlar sizin gibi olmazlar.

Basiret ehline göre *"dünyâ hayâtı, bir oyun ve eğlenceden ibarettir."* Bâtıldır, aldanmadır, önemsizdir, sebatsızdır. Geçici bir oyun ve değersiz bir meşgûliyetten başka bir şey değildir. Ve yalnız birkaç günden ibarettir. Ey insanlar *"eğer"* inanmak vacip olan esaslara *"inanır, (günâhlardan)"* küfür ve mâsiyetlerden *"korunursanız (Allah) size mükâfâtlarınızı"* îman ve takvânızın ve yarışanların yarıştığı güzel işlerinizin sevap ve mükafatını *"verir ve"* Allah *"sizden"* hayat programınızı bozacak bir şekilde *"(bütün) mallarınızı istemez."*

Şâyet kişi yaptığı işten doğru bir maksadı kastetmemiş ise لَعِبَ فُلَانٌ (la'ibe fülân: falanca oynadı) denilir. Lehv (eğlence) ise insanı maksud ve mühim olan şeyden meşgul edendir.

Haberde şöyle gelmiştir: Allah Teâlâ bir melek yaratmıştır. O melek kelime-i tevhiddeki "lâ ilahe"nin "lâ"sını çekmektedir. İllallah deyince kıyamet kopacaktır. Bunda şuna işâret edilmektedir ki dünya baştan sona hakikatte mevcud değildir. Dünya sadece ârizî ve zâil olacak olan bir şeydir. Ezelî ve ebedî olan yalnız Allah'tır. Âyette

bâki ve yüce olan âhireti taleb etmeye teşvik, fâni ve alçak dünyadan tenfir ve uzaklaştırma vardır.

Malına, mülküne makam ve mansıbına sakın güvenme,
Senden öncekiler böyle yaptı, sonrakilerde böyle olacak.
A benim canım, dünya karşılığı âhireti alabilirsen,
Hemen al, yoksa pişman olursun.

Muzaf olan çoğullar genel kalıplar olup bundan murad edilen Allah Teâlâ mallarınızın hepsini istemez demektir. Allah mallarınızdan onda birin dörtte birini yâni kırkta bir, yüzde iki buçuk yahut öşrî mallardan fakirlere vereceğiniz onda bir nispette az bir miktarla yetinmiştir. Siz gönlünüzü hoş niyetinizi hâlis tutunuz.

إِنْ يَسْئَلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ ﴿٣٧﴾

37. Eğer onları isteseydi de sizi sıkıştırsaydı, cimrilik ederdiniz ve kinlerinizi ortaya çıkarırdı *(Allah'ın Elçisine kin beslemeğe başlardınız)*.

"Eğer onları" mallarınızın hepsini talep ederek *"isteseydi de"* istemede mübalağa edip yâni her şeyinizi infâk ediniz deseydi, böylece *"sizi"* zorlayıp *"sıkıştırsaydı, cimrilik ederdiniz ve kinlerinizi ortaya çıkarırdı (Allah'ın Elçisine kin beslemeğe başlardınız)."*

Zira اَلْاِحْفَاءُ وَالْاِلْحَافُ (ihfa ve ilhaf), mübalağa etmek ve sona ulaşmaktır. اَحْفَى شَارِبَهُ (ahfâ şâribehu: bıyığını kesti) denilir ki "onu kökünden kesti" demektir. Burada kinleri ortaya çıkaran Allah Teâlâ'dır. Bu kelimenin azamet nunuyla نُخْرِجْ (nuhric: biz çıkarırız) şeklinde okunması da bu mânâyı teyid etmektedir. Yahut burada يُخْرِجْ (yuhric) kelimesinin faili تَبْخَلُوا (tebhalû) fiilinin zımnında bulunan *buhl* yâni cimriliktir. Çünkü kinin sebebi cimriliktir. اَضْغَانَ (adğân) kelimesinin tefsiri bu surede yirmi dokuzuncu âyette geçmiştir.

Aynü'l-meânî'de şöyle denilmiştir: Mallarınızı vermek istemediğiniz zaman Allah kinlerinizi ortaya çıkaracaktır.

Katâde şöyle demiştir: Allah Teâlâ, ademoğlunun, malını isteyene kin tutup ondan öç ve intikam alacağını bilmektedir. Bu âyete şöyle bir mânâ da verilmiştir: Allah Teâlâ kalplerinizde olan mal sevgisini çıkarır atar. Bu mertebe nefsin cimriliğinden korunanlar içindir. Dünya ve âhiret köleliğinden kurtulup hür olan Allah dostlarına ve hakkı taleb etmekte mertebeleri yüksek olan zevâta gelince, zerre kadar bir şeyi kendilerine bırakmak istemelerinde onlara müsamaha gösterilmez. Onlardan bu uğurda canlarını fedâ etmeleri istenir. Onlar da bütün bu ödemeleri istilzam edip kabullenmek

durumundadırlar. Zira efendisiyle yazışma yapıp mükâteb durumunda olan kölenin tüm kazancı efendisine âid olup üzerinde bir dirhem dahi kalmaz.

هَا أَنْتُمْ هٰؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخَلُ
وَمَنْ يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَنْ نَفْسِهِ وَاللّٰهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ وَإِنْ
تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ ﴿٣٨﴾

38. İşte sizler, Allah yolunda harcamağa çağrılıyorsunuz; ama içinizden kimisi cimrilik ediyor. Cimrilik eden, kendi nefsine karşı cimrilik etmiş olur. Allah zengindir, sizler fakirsiniz. Eğer yüz çevirecek olursanız, Allah, yerinize başka bir toplum getirir de onlar sizin gibi olmazlar.

"İşte sizler," ey muhataplar, ey insanlar, ey Müslümanlar! Mallarınızın bir kısmını *"Allah yolunda"* savaş giderleri, zekat ve diğer mâli görevlerle ilgili yerlere *"harcamaya çağrılıyorsunuz; ama içinizden kimisi"* buna bile *"cimrilik ediyor. Cimrilik eden, kendi nefsine karşı cimrilik etmiş olur."* Zira harcamanın faydası kendine, cimriliğin zararı da yine kendinedir. *"Allah"* sizden ve sizin vereceğiniz zekat ve sadakalarınızdan *"zengindir, sizler fakirsiniz."* Ona ve onun yanında olan hayırlara muhtaçsınız. Size emrettiği şeyler, sizin muhtaç olduğunuz menfaatler içindir. Şâyet emre itâat ederseniz bunun faydası size, şâyet yüz çevirirseniz zararı da yine sizedir. *"Eğer"* îmandan, takvadan ve sizi dâvet ve teşvik ettiği Allah yolunda harcama yapmaktan *"yüz çevirecek olursanız"*, sizi yok eder *"Allah, yerinize başka bir toplum"* millet *"getirir de onlar"* îman, takva ve Allah yolunda harcama yapma hususlarında *"sizin gibi olmazlar."* Bilakis bunlara rağbet ederler.

Âyetin başındaki "hâ" harfi, tenbih harfidir. Mânâsı; uyanık olunuz, kulak veriniz demektir. "Entüm" kelimesi ayrı bir kelimedir. Bu ifâde mübtedâ olup "hâulâi" kelimesi onun haberidir. Yâni "hâulâi" kavli de "nitelikleri beyân edilen muhataplar" demektir.

"Allah yolunda harcamaya çağrılıyorsunuz" ifâdesi, isti'nâfî bir ifâde olup, yukarıdaki hükmü takrir etmektedir. Çünkü bu, onların mallarının bir kısmını Allah yolunda harcamaları için çağırıldıklarına delalet etmektedir. İşte buna rağmen insanlardan bazıları bunda cimrilik yapmaktadır. Yahut bu ifâde "hâulâi"nin sılası olup "ellezîne" mânâsındadır. Yâni "işte siz çağırılıyorsunuz" demektir. Burada büyük bir sitem, azar ve onların bu durumunu küçümseme vardır. "Allah yolunda harcama"; savaş giderlerine, zekât ve diğer mâlî ibadetlere şâmildir.

"Ama içinizden kimisi cimrilik ediyor." Yâni "içinizden cimrilik yapan insanlar vardır" demektir. Bu ifâde ikinci şart üzerine delil yerindedir. Sanki şöyle denilmiş oluyor: Buna delil şudur. Siz onda birin dörtte birini yâni kırkta bir, yüzde iki buçuk vermeye çağırılıyorsunuz. Yine de bunda cimrilik yapan insanlar vardır.

“Cimrilik eden, kendi nefsine karşı cimrilik etmiş olur.” Yâni kişi, cimrilik yaparak hayrı kendinden geri tutmuş oluyor.

“Allah zengindir, sizler fakirsiniz.” **Cüneyd** (k.s.) şöyle demiştir: Kulluğa fakirlik, Rablığa da zenginlik yakışır. Yine fakirlikten fakirlik lazım gelir ki, esas tam zenginlik işte budur. Bunun için **İbn Müşeyyeş**, **Şeyh Ebul Hasen Şazeli** (k.s.) hazretlerine şöyle demiştir: Şâyet Allah'a fakirliğinle kavuşursan elbette ona büyük putla kavuşmuş olursun. Fakirliğin tamam olmasıyla, Allah'tan başkasından gınâ ve ihtiyaçsızlık sahih olur. Ve kişi gınâ yâni Allah'tan başkasından müstağni olma ahlâkını elde etmiş olur.

et-Tevilâtü'n-Necmiyye'de şöyle denmiştir: Allah Teâlâ zâtıyla kendi zâtı için ganîdir. Murad ettiği işleri icrâya muktedir olması ve kendi zâtından başka her şeyden müstağnî olması, O'nun gınâ ve zenginliğindendir. Başlangıçta sizi yaratması için, ortada sizi terbiye etmesi için, sonda da sizi enâniyet, benlik ve gururdan kurtarıp kendi hüviyetiyle ebedileştirmek için hep Allah'a muhtaçsınız. Allah Teâlâ ezelden ebede kadar sizden zengindir. Ve size muhtaç değildir. Siz de ezelden ebede kadar fakir ve Allah'a muhtaçsınız.

Büyüklük ve benlik ancak O'na yaraşır,
Çünkü saltanatı kadîm, zâtı her şeyden ganîdir.

Allah Teâlâ zengin ve cömert olduğu için kullarında kendi ahlâkıyla ahlâklanmasını sevmiş, onlara Allah yolunda mallarını harcamalarını emretmiştir. Zira cömertlik insanı cennete, Allah'ın rızâ ve yakınlığına götürür.

Haber de gelmiştir ki, **Hâlid b. Velîd** (r.a.) Rum tarafından bir gurup esirle seferden döndü. Hz. Peygamber (s.a.) onlardan Müslüman olmalarını istedi fakat bunu kabul etmediler. Bunun üzerine onlardan bir kısmının öldürülmelerini emretti. Sonunda öldürülmesi için genç bir delikanlı getirdiler. Hâlid şöyle anlatıyor: Onu öldürmek için kılıcımı çektiğimde, Rasûlullah (s.a.): “Ey Hâlid, ona vurma” dedi. Bunun üzerine: “Ey Allah'ın elçisi, bu topluluk içinde küfür konusunda bu gençten daha kuvvetli bir kimse yok” dedim. Allah Resûlü (s.a.): “Cebrâil (a.s.) bana geldi ve bu genci öldürmememi söyledi. Çünkü kendi topluluğu içinde onun kadar civanmert (cömert) başka bir kimse yoktur. Civanmert olan bir kimseyi öldürmek doğru değildir” buyurdu. O genç: “Ne oldu ki beni arkadaşlarıma yetiştirmediniz (öldürmediniz)” dedi. “Senin hakkında vahiy geldi, sana müjdeler olsun çünkü bu dünyada kâfir civanmerde (cömerde) itâb yoktur. Bize de, mümin civanmerde de öbür dünyada hesap yoktur” diye cevapladılar. O genç: “Şimdi anladım ki sizin dininiz haktır ve doğrudur” dedi. “Bana îmanı arz ediniz, çünkü kavmim içinde benim civanmertliğimin farkında olan kimse yoktu. Şimdi iyice anladım ki bu Seyyid/Efendi doğru söylemektedir. *“Şehâdet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, yine şehâdet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve elçisidir.”* Sonra Allah'ın elçisi şöyle buyurdu: *“Bu civanmert îman elbisesini cömertliğinin bereketiyle bulmuştur.”*

Cömert insan, doğrusunu istersen velîdir,
Çünkü cömertlerin pîri, Şâh-ı Merdân Hz. Ali'dir.

"Eğer yüz çevirecek olursanız, Allah, yerinize başka bir toplum getirir de onlar sizin gibi olmazlar."

Burada hitap Kureyş'e olup onların yerine bedel olarak getirilecek olanlar ise ensardır. Bu söz Allah Teâlanın ***"Şimdi şunlar (yâni Kureyş kavmi) bunları inkâr ederse (bilsinler ki) biz bunları inkâr etmeyecek (koruyacak) bir toplumu bunlara vekil bırakmışızdır"*** (En'âm 6/ 89) sözü gibidir.

Yahut hitap Araplara olup onların yerine getirilecek olanlar ise Acemler ve İranlılardır. Rivâyet olunduğuna göre Peygamberimiz (s.a.)'e bu kavim sorulmuş Peygamberimiz (s.a.) yanında oturan Selman Fârisî'nin dizine vurarak *"bu ve kavmidir (yâni İranlı'lardır)"* buyurmuştur. Devamla: *"Canımı kudret elinde tutan Allah'a yemin olsun ki îman Süreyya diye bilinen yıldızda bile olsa yâni orada asılı olsa Fars ehlinden (İranlılardan) bazı adamlar ona ulaşıp oradan alırlar"* buyurmuştur.

Bu hadîs-i şerifin de delâlet ettiği gibi bu kavim Müslüman olan İranlılardır. Bu ifâdede bu kabilenin fazileti anlatılmıştır. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *"Yeryüzünde Allah'ın yarattıklarından pek hayırlı iki kabile vardır. Bunlardan biri Allah'ın Araplardan seçtiği Kureyş, diğeri ise Acemlerden seçtiği Faris yâni İranlılardır."*

Keşfü'l- esrar ve Lübab'da böyledir: Ebû'd-Derdâ (r.a.) bu âyeti okuduktan sonra şöyle derdi; "Ey Furûhoğulları size müjdeler olsun!" "Pârsiyân kelimesinden murad; Farslılardır."[76]

*Kamus'*ta şöyle denilmiştir. Ferrûh, tennur gibidir. Bu kişi İsmail ve İshak'ın kardeşi olup o ülkenin ortasında bulunan acemlerin babasıdır. Bu hadis-i şerifte Fars ehlinin büyüklerinden Hâcegân diye bilinen ve bunların benzerleri Allah ehli olan bir topluluğun menkıbelerine işâret edilmektedir. Onların sayıları çoktur. Meşhur **Şeyh Sâdi Şirâzi** bunlardandır. Bu zat sabahtan öğleye kadar kutup oldu. Sonra kendi tercihiyle bu işi bıraktı. *Vâkıât-ı Mahmûdiye'*de böyledir. Sonra bu, Allah Teâlâ'nın o kâfirlerin yerine müminleri getirdiğine delalet etmektedir. Bu âyetin mânâsının "ey insanlar siz hepiniz îmandan yüz çevirseniz o zaman Allah Teâlâ sizin yerinize başkasını getirir" demek olduğu söylenmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"İnsanlar (küfürde birleşen) bir tek ümmet olacak olmasaydı Rahman'ı inkâr edenlerin evlerine gümüşten tavanlar ve üzerine binip çıkacakları merdivenler yapardık."*** (Zuhruf 43/33)

Bazıları şöyle demiştir. Kulluk yaygısının hakikati üzerine saadet ehlinden başkası yerleşemez. Allah Teâlâ'nın şu buyruğuna bakılmalıdır. **"Eğer yüz çevirecek olursanız, Allah, yerinize başka bir toplum getirir de onlar sizin gibi olmazlar."**

Âyette şuna işâret edilmektedir: Elbette insan sebatkâr olmayıp Hak Teâlâ'yı taleb etmekte aceleci ve sabırsız yaratılmıştır. Şüphesiz, insanların havas olanlarından ruhânî kabiliyetlerinin güzelliğinden dolayı Hak Teâlâ'yı taleb etmekte ciddî gayret ve arzu

içinde olanlar vardır. Sonra bu mânevi yolda yürüme esnasında gündüzün susuzluğu, gecenin uykusuzluğu ile nefis mücâhedesinde ve onun hevâ ve heveslerine muhalefet etmekte nefis, şeytanın hilesinden ve rahmeti taleb etmekten yorulur. Sonra bu talebten yüz çevirir ve şâyet bir cezbe inâyetiyle ve güzel riâyetle yardım olunmamış ise nankörlük ve mahrumiyetle belâlanır. Allah Teâlâ hakkı taleb etmekte sâdık ve kulluk ayağı üzere sabit olup kendilerine ilâhî cezbelerin ulaşarak hidâyete muvaffak kılınan kulları sizin yerinize getirmeye kadirdir. Bedel olarak getirilen bu topluluk hakkı taleb etmekte sizden daha arzulu ve Allah'a karşı daha saygılı olurlar. Bu insanlar Allah'a yöneldikten sonra tekrar Allah'tan yüz çevirerek ve ikrar ettikten sonra inkâr ederek Allah'a hamd, şükür ve övgüyü terk ederek sizin gibi olmazlar. Bilakis bütün hallerde sizden daha iyi olurlar. Allah bu şekilde dilediğine kudretini ızhâr eder. Hikmet Allah'ın dilediğindedir. *et-Te'vilâtü'n Necmiyye'* de böyledir.[77]

---

[76]. Aşçı Dede "Pârsiyân" kelimesini hem Farslı hem de "pârsâ" kelimesinden hareketle zâhidler ve âbidler şeklinde okumuştur. Böylece ibareyi;"Fars bölgesinde yaşayan zâhid ve âbidleri müjdeleyiniz" şeklinde tercüme etmiştir."

[77]. Kıtal suresinin tefsiri hicri 1113 senesinin Zilhicce ayının 25 inde Salı günü kuşluk vaktinde (25 Haziran 1702 tarihinde) Allah'ın yardımıyla tamamlanmıştır.

سُورَةُ الْفَتْحِ

48- FETİH SÛRESİ

İçinde İslâm'ın elde edeceği fetih, başarı ve zaferden bahsedildiği için "Fetih" adını alan bu sûre, hicretin altıncı yılında, Hudeybiye antlaşması dönüşünde Mekke ile Medine arasında inmiş ve Medine'de inen sûrelerden sayılmıştır; 29 âyettir.

BİZ SANA
APAÇIK BİR FETİH
İHSAN ETTİK

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحاً مُبِيناً ﴿١﴾ لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا
تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيماً ﴿٢﴾ وَيَنْصُرَكَ
اللّٰهُ نَصْراً عَزِيزاً ﴿٣﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik.
2. Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru bir yola iletir.
3. Ve sana şanlı bir zaferle yardım eder.

Fetih sûresi, 27 âyet olup ihtilafsız "Medenî"dir. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Hudeybiye'den dönerken yolda inmiştir. **Zührî**, bu sûrenin başından sonuna kadar Hudeybiye hakkında ve Mekke-Medine arasında indiğini söylemiştir. **Bekâi** ise bu sûrenin "Dacnân" adlı yerde indiği görüşündedir.

*Kâmus'*ta, Dacnân, Mekke'ye yakın bir dağın adıdır denir. *İnsan el-Uyûn'*da belirtildiğine göre de Bükra el-Ğamim'de inmiştir. Bu yer Usfan'a üç mil uzaklıktadır. Usfan, Meke'ye iki merhalelik bir yoldadır.

Şâyet dersen ki; "Bu sûre Medine'de inmediği halde nasıl medenî olur?" Ben şöyle cevaplarım; "Bunun medenî olması" ıstılâhîdir. Zira hicretten sonra inen Medenî sayıldığı gibi hicretten önce inen de Mekkî sayılır. **Sa'dî Müftî**'nin hâşiyelerinde böyle izah edilmiştir.

Bir beldenin fethi; orayı kuvvetle ele geçirmekten ve ahaliyi, harpsiz, sulh yoluyla elde etmekten ibarettir. "Fetih", "bir evin kapısını kapalı iken açmak" demektir.

*Aynü'l-Meânî'*de müellif, fethin anlamını; "üzüntüyü aralamak, gidermek" şeklinde vermiştir. Çünkü talep edilen şey, kapalı olan bir durumdur. Ona ulaşıldığında açılır.

*Müfredat'*ta fethin anlamı, "kapalılık ve zorluğu kaldırmak" şeklindedir. Bu da iki kısımdır Birincisi; kapıyı açmak, kapamak gibi durumlar ile ***"....eşyalarını açtıkları***

zaman” (Yusuf, 12/65) âyetindeki gibi bir eşyanın açılması ile ilgili olan ve gözle müşâhede edilebilendir. İkincisi; üzüntüyü açıp gamı gidermek anlamına gelen ve basiret ile idrak edilendir. Bu da iki kısımdır: Birincisi; giderilmiş bir keder, mal verilmek sûretiyle ortadan kaldırılan fakirlik vb. dünyevî hususlardır. İkincisi ise, kapalı olan ilimlerin açılmasını, anlaşılmasını talep etmektir. Meselâ; “filan, ilmin kapalı (meçhul) bir bölümüne vâkıf oldu” sözünde olduğu gibi...

Fetih kelimesinin azamet nûnuna bitiştirilmesinin sebebi; kulların fiillerinin yaradılış ve tecdîd bakımından Allah Teâlâya âidiyyetini göstermek içindir. Buradaki fetihden murad Mekke’nin fethidir. **Enes** (r.a.)’den bu yönde bir rivâyet vardır. Rasûlullah (s.a.) Hudeybiye dönüşünde ona bu müjdeyi vermiştir. Diğer Rabbânî haberlerinde de bulunduğu vechile buradaki fiilin mâzi sigasıyla getirilmesinden maksad; kesinlikle bu işin gerçekleşeceğini beyân etmek ve müjdeyi pekiştirmek içindir. Üstelik kelâma harf-i tahkik ile başlanılması da bunu göstermektedir. Yine bu cümlede haber veren Yüce Allah’ın şânının büyüklüğüne ve sultasının hiçbir zaman gizli olmayacak şekilde izzetine dâir büyük bir işâret vardır.

“Biz sana apaçık bir fetih verdik” âyeti hakkında **İmâm Râğıb**: “Bu fetihle Allah’ın Mekke’nin fethini kasdetmiş olduğu söylenilebileceği gibi Rasûlullah (s.a.)’a verilmiş olan mükâfâta ve günahların bağışlanmasına sebep olan Makâm-ı Mahmûd’a götüren ilim ve hidâyetlerin kasdedilmiş olması da mümkündür.” demiştir. Bundan başka sebepleri de gelecektir.

“Apaçık bir fetih” yâni açık, görünen, durumu ayan-beyân olan veya hakla bâtılı birbirinden ayıran bir fetih verdik. Bazıları buradaki “feth-i mübin”den muradın, Hudeybiye Gazvesindeki Kureyşle yapılan sulhtan ibaret olduğunu söylemişlerdir.

Hudeybiye; Mekke kuyularının yakınındaki çorak bir yerdedir. O ağacın ismi ve onun sebep olduğu hâdiseden dolayı bu şekilde isimlendirilmiştir. Rasûlullah (s.a.) bir gün rüyasında yanında ashabı olduğu halde, güven içinde ve arkadaşlarının bazısının saçlarını tamamen traş ettikleri, bazısının da kısaltmış oldukları halde Mekke’ye girdiklerini görmüştü. Yine o rüyasında Kâbe’ye girip anahtarını eline almış ashabıyla beraber kendisini orada tavaf edip umre yapar bulmuştu.[78] Bu rüyâsını ashabına anlatınca çok sevindiler. Daha sonra Rasûlullah onlara kendisinin umre için Medine’den ayrılmayı düşündüğünü bildirince onlar da hemen sefer hazırlıklarına başladılar.

Rasûlullah (s.a.) evinde gusül abdesti alıp iki elbise giydikten sonra kapısının önünde Kusvâ adlı devesine bindi. Sahih olan bir görüşe göre yanında bin dört yüz müslüman vardı. Arkasından da pekçok bedevî Kureyş korkusuyla onları takip ediyordu.

Rasûlullah (s.a.) beraberinde yetmiş tane de kurbanlık deve götürüyordu. Bu hâdise, hicretin altıncı yılı Zilkâde ayının ilk pazartesi gününe rastlamıştı. Rasûlullah (s.a.) Medineli’lerin ihram yeri olan Zülhuleyfe’ye ulaştığında oradaki mescidde iki rekât namaz kılıp umre için ihrama girdi. Bunun üzerine ashabın birçoğu da aynı yerde ihrama girdiler. Ashabın bir kısmı -Şamlılar- da Cuhfe’de ihrama girdiler.

Rasûlullah (s.a.) Mekkeliler ve civardaki belde halklarından güvencede olmak için umre niyetiyle yola koyulmuştu. Zira onunla harbetmek isteyenler onun sadece Beytullah'ı ziyaret etmek için geldiğini bu şekilde öğrenmiş olacaklardı. Ashab bir bölgeye gelmişti ki Rasûlullah'ı ellerinin arasında bir su kabı bulunduğu halde abdest alırken görüp yanına yaklaştılar. Bunun üzerine O: *"Ne oluyor size (bir derdiniz mi var)?"* diye sorunca şöyle cevap verdiler: "Ey Allah'ın Rasûlü! Yanımızda, senin elindeki kaptaki sudan başka içecek ve abdest alacak bir suyumuz kalmadı."

Bu söz üzerine Rasûlullah (s.a.) elini su kabının içine koydu. Mübarek parmaklarının arasından pınarlar gibi su fışkırmaya, taşmaya başladı. Ondan içip abdest aldılar. Öyle ki Câbir (r.a.) bu su hakkında: "Yüz bin kişi de olsaydık yine de bize kâfi gelirdi" demiştir.

Bu mûcize Mûsâ (a.s.)'ın kayadan su çıkartma mûcizesinden daha üstün, hârika bir olaydır. Çünkü suyun kayaların arasından çıkması bilinen bir gerçektir. Ama et ve kanın (yani parmağın) içinden çıkması ise hiç alışılmamış, bilinmeyen bir durumdur. Ayrıca Rasûlullah (s.a.) Allah'a olan teeddübü sebebiyle bu suyu kendiliğinden, suya dokunmaksızın çıkartmıştır. Aksi halde bu, olmayan bir şeyi yoktan var etmek gibi olurdu.

Rasûlullah (s.a.) **Bişr b. Süfyan**'ı kendisine istihbârat getirmesi için Mekke'ye gönderdi. Müslümanlar Usfan'a vardıkları bir sırada Bişr onlara yetişti. Rasûlullah'a: "Ey Allah'ın Rasûlü! Kureyşliler senin yola çıktığını haber almış ve kinle dolmuş, hazırlanmışlar. Ayrıca kendilerine tâbi olan Habeş kavmini -ki bunlar büyük bir arap kabilesidir- harp için yardıma çağırmışlar. Savaştan kaçmamalarını sağlamak için de yanlarına azıkları, kadın ve çocuklarını da alarak yola koyulmuşlar. Şu anda Zi-Tûvâ'da[79] bulunmaktalar. Bu görüş *Kâmûs'*tan alınmıştır. Orada konaklamış ve Allah'a: "Biz onları savaşmaksızın asla Mekke'ye sokmayacağız" diye de söz vermişlerdir" dedi.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) ashabına: *"Ey insanlar! Bana söyleyin bakalım. Beytü'l-Haram'a imam olmak istermisiniz? Kim bizi ondan çevirmeye kalkarsa onunla harb eder misiniz?"* buyurunca **Mikdâd** (r.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Biz İsrâiloğullarının Mûsâ (a.s.)'a dedikleri gibi "Git sen ve Rabbin savaş. Biz burada otururuz" demeyiz. Biz sana: "Git sen ve Rabbin savaş. Biz de sizinle birlikte onlarla savaşacağız, deriz" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.); *"O halde Allah'ın adıyla yürüyünüz"* buyurdu ve ashab da ilerlemesine devam etti.

Rasûlullah (s.a.) daha sonra onlara; *"İçinizde onların bulunduğu yol dışında bizi oraya ulaştıracak başka bir yolu bilen var mı?"* diye sorunca Eslem kabilesinden **Nâciye b. Cündeb** isimli bir zat: "Ben biliyorum ey Allah'ın Rasûlü" dedi. Onları başka yola sevketti. Oradan giriş yapıp ova gibi bir yere dağıldılar. Bir müddet sonra Rasûlullah (s.a.) onlara Mekke'nin en alt bölgesinden Hudeybiye yokuşuna çıkaran yola girmelerini emretti. Onlar da bu yola girdiler. Hudeybiye'ye vardıkları zaman bir damla kalmayacak derecede suları tükenmişti. İnsanlar bu susuzluk durumunu Rasûlullah'a

bildirdiler. Zira sıcak şiddetliydi. Bunun üzerine Rasûlullah ok torbasından bir ok çıkardı. Onu **Berâ İbni Âzib**'e verip kuyunun ortasına saplamasını emretti. Başka bir rivâyete göre Rasûlullah (s.a.) suyu ağzında çalkalayıp kuyunun içine püskürttü ve bu sebeple oradan su fışkırarak kuyunun içi suyla doldu. Herkes oradan içti ve develerini suladı. Bazı tefsirlere göre o kuyunun suyu bu olaydan sonra bir daha asla tükenmedi.

*İnsânu'l-uyûn'*da belirtildiğine göre kâfile Hudeybiye'den ayrılırken Berâ b. Âzib bu oku oradan alınca o kuyu tekrar kurumuş ve sanki daha önce orada hiç bir şey yokmuş gibi bir hâl almıştır. Rasûlullah (s.a.) Hudebiye'de istirahat ettikten sonra ona kavminin reisi olan **Budeyl b. Verkâ** geldi ve: "Seni buraya getiren nedir?"diye sordu. Rasûlullah (s.a.) ona: "Buraya harb için gelmediğini, amaçlarının Kâbe'yi ziyaret olduğunu söyledi. O, bu haber ile Kureyş'e döndüğünde onun sözüne güvenmeyip Akâbîş kabilesinin reisi **Huleys b. Alkame**'yi gönderdiler. Ama Kureyşliler ona da itimâd etmediler. Bunun üzerine **Urve b. Mes'ûd es-Sakâfi**'yi elçi olarak gönderdiler. Urve onlara şu haberi getirdi:

"Rasûlullah (s.a.) abdest aldığı zaman ashabı abdest suyunu, birbirlerine girer, birbirleriyle savaşırcasına kapışıyorlar, o suyu yüzlerine ve bedenlerine döküyorlar. Onun tükrüğünü bile yüzlerine ve derilerine sürüyorlar. O'nun başından bir kıl parçası düşse, hemen onu kapıyorlar. Rasulullah (s.a.) konuştuğu zaman ashabı onun yanında seslerini kısıyorlar. Ona besledikleri derin saygıdan dolayı gözlerini onun üzerine dikmeyip, önlerine indiriyorlar. Urve bunları bildirdikten sonra onlara: "ey Kureyş topluluğu! Ben Kisrâ'nın, Kayser'in ve Necâşî'nin huzurlarına elçi olarak çıktım. Vallahi ben Muhammed'in, ashâbı arasındaki i'tibarı gibi, kavmi arasında itibarlı olan hiç bir hükümdar görmedim. Ben sizin onları alt edemeyişinizden korkarım" dedi.

Bu sözler üzerine Kureyş müşrikleri dediler ki: "Sen bir daha böyle konuşma Ey Ebû Yâfur! Eğer, bunu senden başkası söyleseydi, onu kınar, rezil ve rüsvay ederdik. Biz onu bu yılımızda Beytullah'ı ziyaretten alıkoyacağız! Gelecek yıl dönebilir" diye ona cevap verdiler.

Bunun üzerine Urve: "Benim görüşüme göre: siz, felâketten başka bir şeye uğramayacaksınız!" dedi ve yanındakilerle birlikte dönüp Tâif'e gitti. Bu olaydan kısa zaman sonra da müslüman oldu.

Rasûlullah (s.a.) **Hıraş b. Ümeyyetü'l-Huzâî**'yi yanına çağırıp onu Sa'leb adındaki devesine bindirip ne için oraya geldiklerini bildirmek üzere Kureyş eşrafına elçi olarak gönderdi. Fakat onlar bu deveyi boğazlayınca Hiraş utancından bir müddet Peygamber (s.a.)'in yanına gitmedi. Hiraş'ı öldürmek istedilerse de Akâbîş kavmi buna engel oldu ve onlar da onu serbest bıraktılar.

Hiraş, Rasûlullah (s.a.)'a gelip durumu anlatması üzerine **Hz. Ömer** (r.a.)'ı yanına çağrdı. Kendilerinin ne için oraya geldiğini bildirmek üzere Kureyş eşrafına elçi olarak göndermek istedi. Hz. Ömer (r.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben, hayatım hakkında Kureyşlilerden korkarım. Mekke'de Adiyy b. Ka'b oğullarından beni koruyabilecek hiç kimsem yoktur. Kureyş müşrikleri ise benim, kendilerine ne kadar düşman olduğumu ve

ne kadar sert ve katı davrandığımı bilirler. Elçiliğe; Mekke'de benden daha saygın ve nüfûzlu olan Osman b. Affan'ı tavsiye edebilirim. Zira onun amca çocukları onu korurlar," diye geri durdu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) oraya geliş sebeplerini Kureyş eşrafına bildirmek üzere **Osman b. Affan** (r.a.)'ı yanına çağırdı. Mü'minlerden bazılarını yanına alıp Mekke'deki erkek ve kadın müminlere götürmesini, onların yanlarına varıp kendileriyle görüşmesini, Mekke'nin yakında fethedileceğini ve Yüce Allah'ın, dinine yardımcı olacağını müjdelemesini, Mekke'de îmânın gizlenmeyip açığa vurulacağı günün yakın olduğunu haber vermesini emretti.

Hz. Osman (r.a.) yanında on tane sahabî bulunduğu halde onların Mekke'deki ailelerini ziyaret amacıyla ve Rasûlullah'ın izniyle Medine'den ayrıldı. Hz. Osman (r.a.) Mekke'ye girmeden önce Eban b. Said'le karşılaştı ve Rasûlullah'ın haberini müşriklere ulaştırması için ona yetki tanıdı. Hatta yanına alarak Kureyş eşrafının yanına geldi. Hz. Osman (r.a.) Kureyşin eşrafına gelip de onlara bu mesajı ilettiğinde onlar: "Muhammed hiç bir zaman Mekke'ye giremeyecektir!" diyerek Hz. Osman'ın teklifini reddettiler. Ona: "Sen dilersen Kâbe'yi tavaf et" dediler. Osman (r.a.) ise şöyle cevap verdi: "Rasûlullah (s.a.) tavaf etmedikçe ben asla tavaf etmem."

Bunun üzerine Kureyşliler Osman (r.a.)'ı yanlarında üç gün alıkoydular.[80] Hatta Rasûlullah (s.a.)'e Osman (r.a.)'ın ve yanındaki on kişinin öldürüldüğü şâyiası gelince Rasûlullah (s.a.): *"Müşriklerle savaşmadan asla buradan ayrılmayacağız"* buyurdu. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona bey'at yapılmasını emretti ve Rasûlullah'ın bir görevlisi: "Ey insanlar! bey'ata bey'ata! Ruhu'l-Kudüs Rasûlullah'a indi ve bey'at yapılmasını emretti. Allah'ın ismi üzere gidip bey'at ediniz" dedi. O sırada Rasulullah semure ağacının altında iken O'na koşup geldiler. Fetih veya şehadeti istemek, harpden kaçmamak üzere O'na bey'at ettiler.

Rasûlullah (s.a.) Hz. Osman (r.a.)'ın öldürülmüş olma söylentisine inanmayarak onun yerine kendisi bey'atta bulunmuştur. Şöyle ki: Sağ elini sol elinin üstüne koyarak *"Allah'ım! Bu el, Osman'ın yerinedir. Osman (r.a.), Allah'ın işi ve Rasûlünün işi için gitmiştir. (Ben bu el ile onun için de bey'at yapıyorum)"*[81] buyurdu.

"Bey'at yapma"nın anlamı ileride gelecektir. Bir rivâyete göre bu bey'ata "rıdvan bey'atı" denilmiştir. Yüce Allah bu bey'atı yapanlardan râzı ve hoşnud olduğunu açıkladığından böyle denilmiştir.

Rasûlullah (s.a.) bir hadis-i şerifinde: *"Ağacın altında bey'at edenlerden hiçbiri cehenneme girmeyecektir."*[82] Diğer bir hadiste de: *"Bedir ve Hudebiye'de bulunan hiç bir müslüman cehenneme girmeyecektir"* buyurmuşlardır. İlk bey'at eden, **Sinan b. Ebî Sinan el-Esedî**'dir. O, Rasûlullah (s.a.)'a: "Yâ Rasûlellah! Senin gönlünde ne varsa, onun üzerine bey'at edeceğim!" demesi üzerine Rasûlullah (s.a.) ona: *"Benim gönlümde ne var?"* diye sordu. O da: "Allah'ın seni gâlip çıkaracağı âna kadar senin önünde kılıç sallamam veya bu uğurda ölmemdir!" dedi. Bunun üzerine orada bulunanlar da: "Ya Rasûlallah! Biz de, Sinan'ın yaptığı üzere sana bey'at ediyoruz!"

dediler.

Bir rivâyete göre Osman (r.a.) bey'attan üç gün sonra Medine'ye dönüp bey'at etti. **Muhammed b. Mesleme** (r.a.)'nin Rasûlullah (s.a.)'ı korumakla görevli olduğu bir gece Kureyş müşrikleri Rasûlullah'ın askerlerini kuşatıp onlardan herhangi birini yakalamaları veya ansızın baskın yapıp zarar vermeleri için Mikrez b. Hafs'ın kumandası altında elli kişi göndermişti. Muhammed b. Mesleme ve arkadaşları Mikrez b. Hafs'ın dışında onların tamamını yakaladılar. Zira o kaçmıştı. Muhammed b. Mesleme onları Peygamberimiz'e getirdi, bu esirler hapsedildi. Adamlarının yakalanıp hapsedildiklerini haber alınca Kureyş müşrikleri, Peygamberimiz'in ashabının karargâhı yanına bir birlik daha saldılar. Onlar müslümanlara taş ve oklarla saldırdılar. O sırada müslümanlardan **İbni Resm**, atılan bir ok sebebiyle şehid edildi. Müslümanlar da onlardan on iki esir aldı. İşte bu sebepten Kureyş müşrikleri, başlarında Süheyl b. Amr bulunan bir birliği daha gönderdi. Peygamberimiz (s.a.) onu görünce arkadaşlarına: *"Artık, işiniz, bir dereceye kadar kolaylaştı"* buyurdu. Zira Rasûlullah (s.a.), bunun isminde olduğu gibi, isimlerin ifâde ettiği mânâları hayra yormayı severdi.

Süheyl, "Ey Muhammed! Osman (r.a.)'ı ve on iki akadaşını hapsetmek ve seninle çarpışmak bizim akıllılarımızın düşüncesi değil, biz, onların yaptıklarını benimsemedik. İşitinceye kadar da, bundan haberimiz yoktu. Onlar, bizim beyinsiz, akılsız olanlarımızdandır. Sen gerek önce ve gerek sonra esir etmiş olduğun o adamlarımızı salıver" dedi. Rasûlullah (s.a.) ona: *"Sahabîlerimi salıvermediğiniz müddetçe size bu adamlarınızı salıvermeyeceğim!"* buyurdu. Onlar da; "Tamam yapacağız" dediler. Süheyl ve yanındakiler bu sebeple Kureyş'e elçi ile haber salıp onların yanında bulunan Osman (r.a.) ve on arkadaşını getirttiler. Rasulullah (s.a.) de onların arkadaşlarını salıverdi. Zira Kureyş daha önce bu rıdvan bey'atını haber almış ve müslümanların bu bey'atlarından ürkerek harbetmekten kaçınıp onları salıvermeyi seçmişti. Onların akıllı olanları Rasûlullah (s.a.)'ın o yıl Medine'ye geri dönmesini, ama ertesi yıl Mekke'de üç gün kalarak arkadaşlarıyla beraber umresini yapması sûretiyle sulha varılmasını tavsiye ettiler. Mekkeliler Süheyl b. Amr'ın yanında Mikrez b. Hafs ve Huvayfib b. Abdül'uzzâ bulunduğu halde tekrar gönderdiler. Gönderilmesinin asıl sebebi şuydu; Mekke ahalisi, müslümanların mukavemet görmeden, kolayca Mekke'ye girmelerinin dedikodu malzemesi yapılmasından korkuyordu. Bu yüzden müslümanların o yıl Medine'ye dönerek ertesi yıl umre yapmalarını kabul edebileceklerini Rasûlullah'a bildirmek üzere gönderildiler. Rasûlullah (s.a.) Süheyl'in geldiğini görünce: *"Mekkeliler sulhu tercih ettiler ki bu kişiyi ikinci defa gönderdiler"* buyurdu. Ashabın bir kısmı sulha râzı olmayıp, "Biz harbetmek yerine değersiz olan barışı ve memduh olan cihada mukabil, mezmum olan sulhu mu? tercih edelim. Onlar müşrik, bizlerse müslümanız" dedilerse de ashabın çoğu sulh üzerinde karar birliğine varmıştı.

Rasûlullah (s.a.) kabul etmeyenlere de râzı olmalarını ve Rasûl'e tâbi olmalarını işâret buyurduktan sonra yanına Ali (r.a.)'yi çağırdı ve ona: *"Bismillahirrahmanirrahim yaz!"* buyurdu. Süheyl hemen: "Biz Rahman ve Rahim'i

bilmiyoruz. Sen Bismikallâhümme yaz" dedi. Ali (r.a.), bunu yazdı. Zira Kureyş öteden beri bunu kullanırlardı. Daha sonra Rasûlullah (s.a.) Ali (r.a.)'a: *"Yaz: Bu Muhammed Rasûlullah'ın Süheyl b. Amr'la anlaşıp sulh oldukları, kararlaştırdıkları maddelerdir"* buyurunca yine Süheyl atılıp: "Ben senin gerçekten Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet etseydim, seni tanısaydım, seninle savaşmaz ve seni Beytullah'tan alıkoymazdım. Bu nedenle kendi isminle babanın ismini yazdır" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) Ali (r.a.)'a: *"Rasûlullah kelimesini sil"* dedi. Hz. Ali (r.a.): "Vallâhi ben, Rasûlullah sıfatını hiçbir zaman silemem!" diye cevap verdi. Bunun üzerine ona: *"Bana o kelimelerin yerlerini göster!"* buyurdu. Ali (r.a.) oraları gösterdi. Rasûlullah (s.a.) bizzat kendisi mübarek eliyle "rasûlullah" sıfatını sildi. Daha sonra Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: *"Yaz: Bu, Muhammed b. Abdillah'ın Süheyl b. Amr'la üzerinde anlaşıp sulh oldukları karar maddeleridir."* Ardından: *"Her ne kadar siz beni yalanlasanız da Abdullah'ın oğlu olan Ben Muhammed (s.a.), Allah'ın rasûlüyüm"* dedi[83] ve anlaşma maddelerini yazdırmaya başladı. Şöyle ki:

1. Müslümanlarla müşriklerin emniyet içinde yaşamaları ve birbirlerine zarar vermekten el çekmeleri için aralarında harp, on yıl müddetle kaldırılmıştır.

2. Muhammed (s.a.) müslüman olup velîsinin iznini almaksızın Medine'ye sığınacak Kureyş'ten erkek ve kadınları iâde edecektir.

3. Kureyş Muhammed'den ayrılarak kendisine sığınan erkek ve kadınları geri göndermeğe mecbur olmayacaktır.

Rasûlullah'ın Medineye sığınanları geri verme maddesini kabul etmesinin sebebi şudur: Yeni müslüman olmuş bir kimsenin Kâbe'nin imarına faydası olabileceği gibi, Mescid-i Haram'da namaz kılmak ve Kâbe'yi tavaf etmek gibi Allah'ın harem bölgelerini ta'zimi sebebiyle de kendisi lehinde pek çok kazançları olacaktır.

Rasûlullah (s.a.)'ın irtidâd ederek müşriklere sığınanların geri verilme maddesini kabul etmesinin sebebi şudur: Zira o kimse artık müslüman değildir. Onun tekrar müslümanlara verilmesine de bir ihtiyaç yoktur.

4. Muhammed (s.a.)'in akd ve ahdine girmek isteyen kimse, serbesttir.

5. Kureyşin akd ve ahdine girmek isteyen de serbest olacaktır.

6. Bu anlaşma aramızda, ağzı kilitli heybe gibi olup anlaşma hükümleri herhangi bir sûretle bozulmaktan veya geri bırakılmaktan korunacaktır. Taraflar, birbirlerine karşı olan her türlü düşmanlıklarını, heybede kilitleyecek, onları açığa vurmaktan kaçınacaklardır.

7. Aralarında ne hırsızlık, ne de hainlik olmayacaktır.

8. Süheyl, Rasûlullah'a: "Sen bu sene dön, Mekke'ye girme, ama gelecek sene gelip girersin. Önümüzdeki yıl Kureyş Mekke'yi terkeder, Sen ashâbınla gelip yanlarında yalnız yolcu silahı olarak kınlarında kılıçlar, ok torbasında oklar bulunduğu halde Mekke'ye girer, yanınızda başka silah taşımazsınız" dedi ve bunu da anlaşma maddeleri arasına koydurdu.

Müslümanlar Rasûlullah (s.a.)'ın gördüğü rüyâ sebebiyle o sene Mekke'ye girip

Kâbe'yi tavaf edeceklerinden emin idiler, onda bir şüpheleri yoktu. Ancak Rasûlullah'ın sulh yaptığını ve Peygamber (s.a.)'in nefsinde bazı şeylere katlanmak zorunda bırakıldığını gördüklerinde bu hal onların çok gücüne gitti. Özellikle müslüman olmak için Medine'ye gelenlerin iâdesinin şart koşulması onları çok üzdü. Aslında, rıdvan bey'atı sulhtan önce yapılmıştı. İşte Kureyş'i kendilerinin üzerine gelmesine sevkeden âmil hakikatte bu bey'attı.

Rasûlullah (s.a.) sulh görüşmesini bitirip de müslümanları buna şâhid tuttuktan sonra kurbanlığını boğazladı ve onun etini parçalayarak Hudeybiye'de bulunan fakirlere dağıttı. Başka bir rivâyete göre de O, Nâciye (el-Eslemî) (r.a.) ile Mekke'ye yirmi deve gönderdi ve o develer Merve'de boğazlanıp etleri Mekke'nin fakirlerine dağıtıldı.[84] Daha sonra da kırmızı meşinden yapılmış çadırına girdi ve orada başını -daha önce ismi mezkur olan- Kureyşe gönderdiği elçilerinden **Hiraş** (**el-Huzâî'**)a kazıttı. Hiraş, Peygamberimiz'in kestiği saçlarını yanı başlarındaki bir ağacın üzerine atınca halk, ağacın başında bulunan o saçları teberrüken alıp bölüştüler. Hatta Ümmü Ümâre (r.anha) da ondan bir tutam aldı. Ümmü Ümâre bu saç ile hastayı yıkar, ona içirir ve hasta Allah Teâlâ'nın izniyle iyileşirdi.

Ashab Peygamber (s.a.)'in *"Bismillâhi Allahü Ekber!"* diyerek kurbanını kestiğini görür görmez onlar da kurbanlıklarını kesmek için birbirileriyle yarışırcasına yerlerinden sıçradılar. Peygamberimiz (s.a.) Osman ve Ebû Katâde (r.anhuma) gibi ashabından kimisinin başını kazıttırmakta, kimisinin de kısalttırmakta olduğunu görünce: *"Allahım! Başlarını kazıttıranlara rahmet et!"* buyurdu. Saçlarını kısaltanları duâdan müstesna tuttu. Kendisine bunun sebebi sorulunca, şöyle cevap verdi:

"Çünkü onlar saçlarını kısaltanların aksine Kâbe'yi tavaf etme hususunda şüphede kalmadılar." Yâni onların halinden anlaşılan şu idi; onlar saçlarının kırpıldıktan sonraki geri kalan kısmını, Mekke'nin fethinden sonra Kâbe'yi tavaf akabinde kazıtmayı düşünmüşlerdi. Yüce Allah bir kasırga gönderdi. Her ne kadar Hudeybiye'nin büyük bir bölümü harem bölgesine dâhil ise de bu kasırga harem dışında kalan ashabın kazınmış olan saçlarını havalandırıp haremin yakınına savurdu, ulaştırdı. Sahabîler, bunu, umrelerinin kabûlüne bir işâret sayarak birbirlerini müjdelediler.

Rasûlullah (s.a.) Hudeybiye'de on dokuz-yirmi gün kadar kaldı ve daha sonra Medine'ye dönmek üzere oradan ayrıldı.

İnsânu'l-Uyûn ve diğer kaynakların bildirdiğine göre Rasûlullah (s.a.) Mekke-Medine arasındaki Kürâu'l-Gamîm'e geldiğinde kendisine Fetih sûresi indi. Ancak yanında bulunan insanların azıkları tükenmiş, açlık hâsıl olmuştu. Bu sebeple binit develerini kesmeyi düşündüler, ama Rasûlullah (s.a.) buna râzı olmayarak onlara: *"Sofranızı serin ve su kaplarınızı getirin"* buyurdu. Onlar da bunu yerine getirdiler. Sonra: *"Kimin yanında azıktan veya yemekten artmış bir şeyler varsa, onları getirip sofranın üzerine yaysın!"* diyerek onlara seslendi. Daha sonra da: *"Kaplarınızı yanaştırın!"* buyurdu. Hemen kaplarını alıp getirdiler. Birisi gelip o azıktan dilediği kadar alıyor! Başkası gelip taşıncaya kadar kaplarını dolduruyordu. Herkes doymuş,

yemek bir misli de artmıştı.

Rasûlullah (s.a.) ashabından birine; kendisiyle abdest alabileceği bir su kabına sahip olup olmadığını sorunca o da hemen içinde biraz su olan bir su kabı getirdi. Rasûlullah (s.a.) bu suyu bir bardağın içine boşaltıp mübarek avucunu da o suya soktu. Râvi bu suyla ilgili olarak şöyle demiştir: *“Hepimiz, yâni bin dört yüz kişi bu sudan abdest aldık. Öyle ki bu su çok gür dökülüyordu.”*

Fetih sûresi indirilince Rasûlullah (s.a.) ashabına: *“Bana üstüne güneş doğan herşeyden daha sevgili olan bir sûre indirilmiştir”* buyurdu. Başka bir rivâyete göre de Rasûlullah bu sûre hakkında: *“Bana kırmızı develerden daha değerli bir sûre indirildi”* buyurmuştur. Kırmızı develer, arapların en kıymet verdiği hayvanlardandır ki bir şeyin kıymetini ifâde etmede onlarla darb-ı mesel getirirler. İşte bu sûrenin önemini anlatmak için bundan daha güzel bir ifâde olamaz. Daha sonra Rasûlullah (s.a.) onlara bu sûreyi okudu ve kendisi ashabını, ashab da o’nu kutladı.

Peygamberimiz (s.a.) onları tebrik etti, ashâb-ı kirâm (r.a.) da ona; “mübârek olsun” dediler.”

Ashâb arasında bulunanlardan birisi: “Beytullah’ı tavafdan alıkoymuşlar, kurbanlıklarımızın Harem’de kurban edilmelerine de engel olunmuştur. Bu, nasıl, ne biçim fetihdir?” diyerek söylenmişti. Onun bu sözleri, Peygamberimize haber verilince, Peygamberimiz (s.a.): *“Bu, ne kötü bir sözdür! Evet! O Hudeybiye musâlahası en büyük fetihdir. Müşrikler, sizin kendi beldelerinize gidip gelmenize ve işinizi görmenize râzı olmuş, gider gelirken de, emniyet ve selâmet içinde bulunmanızı istemişlerdir. Onlar, şimdiye kadar, hoşlanmadıkları şeyi sizlerde görecek, böylece öğreneceklerdir. Allah sizi, onlara karşı muzaffer kılacak, gittiğiniz yerden sağ salim ve kazançlı olarak döndürecektir. Bu ise fetihlerin en büyüğüdür. Uhud günü, savaş meydanında sizi arkanızdan savaşa çağırıp durduğumu unuttunuz mu? Hendek savaşı günü de, onların hem üstünüzden, hem de alt tarafınızdan size geldiklerini, o zaman gözlerin döndüğünü, yüreklerin gırtlaklara dayandığını ve sizlerin, Allah’a karşı türlü zanlarda bulunmuş olduğunuzu unuttunuz mu?”* şeklinde geçmişteki durumlarını birer birer hatırlattı.

Müslümanlar: *“Allah ve Rasûlü doğrudur! O muâhede, fetihlerin en büyüğüdür! Vallahi, ey Allah’ın Peygamberi! Bizler, bunu, senin düşündüğün gibi düşünememiştik. Muhakkak ki, Sen, Allah’ı ve Allah’ın emrini bizlerden daha iyi bilirsin!”* dediler.

Hz. Ömer (r.a.). Peygamberimiz (s.a.)’e: “Ya Rasûlallah! Sen bize, “Mekke’ye korkusuzca gireceksiniz!” dememiş miydin?” diye sorunca Rasûlullah (s.a.): *“Evet! dedim ama, size bu yılda gireceksiniz dedim mi?”* diye cevap verdi. Bunun üzerine oradakiler: “Hayır! Bu yıl demedin!” dediler. Peygamberimiz (s.a.): *“O, Cebrâil’in bana dediği gibidir: Sizler muhakkak, Beytullah’a girecek ve onu tavaf edeceksiniz!”* buyurdu. Yâni Rasûlullah’ın gördüğü rüyânın tahakkuku gibi kendisine vahiy gelmişti.

Bâzı ulemânın belirttiğine göre Rasûlullah (s.a.) ertesi sene Mekke’ye girdiğinde

saçını kazıtmış ve *“İşte bu size vaadettiğimdir!”* Fetih günü de Beytullah’ın anahtarını eline alıp *“İşte size söylediğim şey budur”* buyurmuştur.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: “Ashabın Rasûlullah (s.a.)’in bu husustaki verdiği müjde dolu haberlerin hakikatte vukû bulacağında hiçbir şüpheleri ve söyledikleri sözlerde hiç bir itiraz yoktu. Bunu sormalarının sebebi; O’nun pek çok gaybiyyatı Allah’ın izniyle bilmesinden ötürü zihinlerinde oluşan istifhama cevap bulabilmek içindi. Bu iş derindir. Şunu ifâde etmek istiyorum: Velâyet hususunda bile i’tirazı terk var iken nübüvvetle ilgili hususta bu neden olmasın. Allah Teâlâ’nın **“İnnâ fetahnâ”**da mâzi sigasıyla fethi îrâd etmesinde çeşitli hikmet ve maslahatlar bulunmaktadır.

Bu lafiz zâhirî anlamıyla Hudeybiye sulh fethini ifâde etmesinin yanısıra hakîki mânâsında ileriki bir zamanda vukû bulacak Mekke fethini işâret etmektedir. Her iki anlamda da ortaya çıkan gerçek “fetih”tir. Bunu âlimler özetle şöyle delillendirmiştir: Hudeybiye sulhu fetih değildir. Zira bu fetihle bir belde elde edilmemiştir. Yine lügat bakımından da fetih sayılamaz. Çünkü buradaki fetihten murad kapalı bir şeyi açmak değildir. Ayrıca müslümanlar Hudeybiye’de muhasara edilmiş, Beytullah’dan alıkonulmuş ve Hudeybiye’de kurbanlarını boğazlamak; saçlarını kazımak zorunda kalmışlardı. O halde bunun neresi gâlibiyettir? diye bir soru sorulursa cevabı şudur:

Müşriklerle sulh yapmak lügat anlamında fetihtir. Zira müslümanlar için Hudeybiye yasak ve girilmesi zor bir yer idi. Ancak müşriklerin kulağına rıdvan bey’atı ulaşıp da, mü’minlerin ağız birliği (ahd) yaptıkları, cihada ve mukâteleye olan kararlılıklarının hakikatı ortaya çıkınca zaaf ve korkuya düşerek sulhu talep etmekten başka çareleri kalmadı. Her ne kadar bu sulh, başka sebeplerle yapılmış olsa da Hudeybiye ve Mekke’nin müslümanlara kapalı ve yasak iken açılmış olması, müslümanlar için bir zaferdir. Her iki taraf birbirlerine karışıp kavuştular. Birbirlerinin kelamlarını duydular. İslam bazılarının kalbine yerleşti ve kısa zamanda onlardan pek çoğu İslam’a girdi. Bu sûretle müslümanların sayısı arttı.

Bazı âlimler bu hususta şöyle demiştir: “Bu Hudeybiye senesinde İslâma girenlerin sayısı, daha önce müslüman olanlar kadar, hatta daha da fazlasıdır.”

Rasûlullah diğer araplarla da bu sulh benzerini yapmak istedi ve bazı beldelere sefer düzenledi. Pek çok yeri ve özellikle de Hayber’i fethe muvaffak oldu. Müslümanlar bundan pek çok ganimet aldılar. Bu sırada Rumlarla Farslılar arasında bir savaş patlak vermişti. Bu savaşta Rumlar Farslara galip gelmişti. Onların galip gelmeleri Peygamberimizin nübüvvet delillerindendi. Zira Rasûlullah (s.a.) bu galebenin 3-9 yıl arasında vukû bulacağı vaadinde bulunmuş, dediği gibi olmuştu. Bu da onun doğruluğunu kanıtlamıştı. İşte bu galibiyet de fetih babından idi. Ehl-i kitabın; mecûsî ve benzeri ehl-i kitap olmayanları, Allah’ın şerefli fütûhatı ve büyük nimetleri sebebiyle alt etmelerine Rasûlullah (s.a.) ve mü’minler sevinmişlerdir.

❀

لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَاَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ

وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَق۪يمًاۙ ﴿٢﴾

2. Ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın *(bütün tasalarını gidersin)* ve sana olan nimetini tamamlasın ve seni doğru bir yola iletsin.

"Ki Allah" fetih sebebiyle *"seni bağışlasın."* Çünkü bu bağışlama; Peygamber (s.a.)'in harp zorlukları ve karşılaştığı çeşitli sıkıntılara tahammül ederek Allah'ın kelimesini/kelime-i tevhidini fetih sûretiyle en üstün kılmasına binaendir. Bazıları; "mağfiret" kelimesinin getirilmesine rağmen fethin sebep yönünün belirtilmemesini, fethin sebeplerini mecâz-ı mürsel ile gösterilmiş olmasına bağlamışlardır. Fetih, bağışlanmaya sebep olan fiilleri zorunlu kılan bir gerekçedir. Mağfiret ise bu fiillere sevkedici bir sebebtir. İşte bu sebeple mağfiretin, bu fiillere lâzım gelen şeye illet olarak konulması uygun olmuştur.

Zemahşerî Mekke'nin fethini mağfiret sebebi olarak göstermiştir ki bu Ehl-i sünnete en uygun olan görüştür. Zira onlara göre Allah Teâlâ'nın fiillerinin çeşitli maksadlara dayandırılma zorunluluğu yoktur.

Müfti Sa'dî'nin *Havâşî'*sinde belirtildiği üzere Zemahşerî gibi mâlûllük yönüne bakan kimse de kınanmaz. Çünkü bunun doğru olduğu da ortaya çıkmıştır. Önceki âyette "Biz" ifâdesi kullanılırken bu âyette bütün sıfatların kendisine bağlı olduğu zât (Allah) ismine dönülmesi (iltifât) şunu hissettirmek içindir. Allah Teâlâ'nın fillerinden bir gayeye dayanan her bir fiili biri diğerinden farklı bir haysiyette, farklı bir itibarla keyfiyette sâdır olmaktadır. Bu da O'nun sıfatlarından bir sıfat üzere tertib olunmuştur.

Şeyhzâde der ki: "لِيَغْفِرَ لَكَ" ve "يَنْصُرَكَ" ifâdelerinde fâilin açıkça belirtilmesi mağfiret ve yardımın her birinin ulûhiyyetten kaynaklandığını ve Allah'ın hak mâbud olduğunu hissettirmek içindir. Mağfiret, günahları örtmek ve yok etmektir.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: "Âriflere göre bağışlanma cezâlandırılmadan daha tehlikelidir. Çünkü cezâlandırılma, hakkını verme, ödeşmedir. Kişi cezâsından sonra kendini rahata sevkeder. O kişi sanki, hakkını tam olarak alan kişi mesâbesindedir. Fakat bağışlanma böyle değildir. Sen bilirsin ki Allah Teâlâ sana yönelmiş, seni görmekte ve karşılığını istemeksizin seni nimetlendirmektedir. Bu yüzden O'na karşı devamlı mahcûbiyet ve utangançlık içinde olursun. İşte bu yüzden Allah Teâlâ kulunun günahını affettiği zaman bu affı, o kişi ile Allah'ı tefekkürü arasına girer ve o kişiye Allah'ı unutturur. Halbuki o kişi Allah'ı unutmayıp tefekkürüne devam edebilse yine utanacak, mahcûbiyet içerisinde kalacaktır. Nefislere, utançtan daha büyük bir azap yoktur. Hatta utanç içerisinde olan kimse hiç dünyaya gelmemiş olmayı bile ister. Nitekim faziletli Meryem annemiz dâhi:

"... Keşke dedi, bundan önce ölseydim, unutulup gitseydim!" (Meryem, 19/23). Bu hayânın, mahluklara karşı olanıdır. Ya kulun yapılmaması emrolunan şeyleri yapması

sûretiyle Allah Teâlâ'ya karşı mahcûbiyeti ne ölçüdedir?..

Fudayl (k.s.)'dan hikâye olunan şu olay bu kabildendir: O, bir takım ihtiyaçları için durdu, hiç konuşmadı, güneş batınca; "Af edilmiş olsam bile ben kötü bir şey yaptım" dedi.

Sâib şöyle demiştir:

Utangaçlık asla bakmama izin vermedi,
Ayrılıkta da vuslatta da yüzümü duvara döndüm.

Dünyayı terk etmen sebebiyle yaptığın kusurların hepsini Allah bağışlasın. Peygamber (s.a.)'in yaptığı kusurların "zenb" diye isimlendirilmesi, O'nun yüce makamı sebebiyledir. Zira **Ebû Said Harraz**'ın da belirttiğine göre; "Ebrârın haseneleri, mukarreb/Allah'a yakın olanların seyyielerine denktir.

Mesnevî'de şöyle gelmiştir:

Sıradan insanlara bizzat lütuf olan şey,
Şerefli âşıklar için kahırdır.

Bazı âlimler şöyle demiştir: "Rasûlullah'la ilgili olan "zenb" nübüvvetin öncesini de, sonrasını da kapsar.

*Şerhu'l-mevâkıf'*da müellif şöyle demiştir: "Zenb", nübüvvetin öncesine âiddir. Nübüvvetten sonrasına zenbin dâhil olduğuna delâlet eden hiç bir lafız yoktur. Zira, nübüvvetten önce Rasûlullah (s.a.)'den sâdır olan iki küçük günahdan birinin diğerinden daha önce yapıldığı ve buradaki öncelikli günahın bu olabileceği de mümkündür." Ayrıca, bu her iki küçük günahın da nübüvvetten önce gerçekleşmiş olması mümkündür. Zirâ öncelik ve sonralık izâfidir. Zenble ilgili olan en uygun görüş budur.

Kelâmcılar şöyle demişlerdir: "Peygamberler ulemânın icmâı ile vahiyden önce ve sonra küfürden, vahiyden sonra da diğer büyük günahları kasden işlemekten masumdurlar. Sehven yaptıkları günaha gelince çoğu kelâmcı bunu mübah saymışlardır. Küçük günahlarına gelince, kasden olanı cumhur tarafından mübah görülmüş, sehven olanı da ittifakla mübah görülmüştür. Vahiyden önceki günah işleme hususlarına gelince, peygamberin büyük günah işlemiş olabileceği mantıkan ve işitme yoluyla mümkün değildir."

Atâ Horasânî şöyle demişdir: "Önceki günahlarından maksad, Peygamberin ataları olan Âdem ve Havvâ'nın işlemiş oldukları günahlarının o bağışın bereketiyle affedilmesidir."

Rivâyete göre, Hz. Âdem günahını kabullendiğinde: *"Ey Rabbim! Senden Muhammed'in hakkı için bağışlanma istiyorum"*[85] demesi üzerine Allah Teâlâ ona şöyle demiştir: *"Ey Âdem! Muhammed'i nereden tanıyorsun? Halbuki O'nu daha*

yaratmadım.” Âdem (a.s.) da: “Çünkü sen kudretinle beni yaratıp bana ruhundan üflediğinde başımı yukarı kaldırdığım zaman Arşın direkleri üzerinde “Lâ ilâhe illallah Muhammedün rasûlullah” yazılıydı. Ben de bundan dolayı anladım ki Sen kendi isminin yanına mahlukattan ancak en sevdiğin ismi bitiştirirsin. “ Bunun üzerine Allah (c.c.): *“Doğru söyledin ey Âdem! gerçekten O mahlukat içerisinde en sevdiğimdir, bu yüzden seni de affettim. Eğer Muhammed (s.a.) olmasaydı seni de yaratmazdım”* buyurdu. Bunu **Beyhakî** *“Delâil”* adlı eserinde rivâyet etmiştir.

Peygamber (s.a.)’in sonraki günahlarının bağışlanmasından maksad, O’nun ümmetinin günahlarının Peygamberin duâsı ve şefâatı sebebiyle affedilmesidir.

Sülemî (k.s.) buyurmuştur ki: “Âdem (a.s.)’ın hatâsını Hz. Peygamber (s.a.)’e izâfe etti. Çünkü Hz. Âdem zelleyi işlediği vakit Peygamberimiz (s.a.) onun sulbündeydi. Yine ümmetinin günâhını da Peygamberimiz (s.a.)’e isnâd etti. Çünkü onların önünde yürüyen ve işlerini deruhte eden Hz. Peygamber (s.a.)’dir.”

İbn Atâ (k.s.) şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.) Mirac gecesinde Sidre-i Mühtehâ’ya ulaştığında kendisi öne çıkarıldı, Cibril de geride kaldı. Bunun üzerine Cibril’e: “Burada beni tek başıma mı bırakıyorsun?” deyip Cibril’in yanına gidince Allah Teâlâ ona: “Senin ileriye çıkman ve geriye gitmenden doğan günahının bağışlanması” mânâsında bu cümleyi buyurdu. Bu iki günah da nübüvvetten sonra olmuştur.

Süfyan Sevrî “önceki günahdan” muradın; Hz. Peygamberin câhiliye devrinde işlemiş olduğu günahlar, “sonraki günahdan” muradın da câhiliyyede işlemeyip nübüvvetten sonra işledikleri olduğunu belirtmiştir.

Keşfu’l-Esrar’da müellif şöyle demektedir: “Bunun bir benzeri de te’kid yoluyla zikredilmektedir. Bu durum şuna benzer: “O, gördüğü ve görmediği her kimseye bunu verdi. Karşılaştığı ve karşılaşmadığı kimselere de verdi”. Fakat burada bunun söylenmesi, ibare edebine muğayir olması hasebiyle yersizdir. Burada şunun söylenmesi gerekir: **“Mâ tekaddeme”** “vahiyden önce yaptığın günahlar”dır. Bir başka rivâyete göre; geçmiş günah Bedir günündeki, gelecek günah ise Huneyn’deki günahındır. Bedirdeki günahının sebebi; O gün orada: *“Allahım! Eğer bu topluluğu (müslümanları) helâk edersen yeryüzünde artık Sana ibadet edecek kimse kalmayacak”* demesi ve bunu defalarca tekrarlamasıdır. Çünkü Allah o zaman ona vahiy yoluyla: *“Eğer bu topluluğu helak edersem, neden yeryüzünde artık hiç Bana ibadet edilmesin ki?!...”* diye itab ile karşılık vermiştir. İşte Peygamber (s.a.)’in bu sözleri geçmiş günah olmuştur. Yine Rasûlullah (s.a.) Huneyn savaşında; müslümanların yenilgiye uğrayıp kendisine döndüklerinde: *“Ben o (kâfirlere) avuç dolusu çakıl taşı atmasaydım o kafirlere yenileceklerdi”* demesinin akabinde kendisine Allah (c.c.) ***“... (Ey Muhammed), attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı...”*** (Enfâl, 8/17) âyetini vahyetti. İşte bu da Peygamberin bir sonraki günahıdır. Fakat buradaki gelecek günahla kasdedilen Bedir’den sonraki işlediği günahtır. Ancak Allah (c.c.)’ın bu âyeti, O’nun gelecek günahlarını da bağışlama va’dini içerdiğini göstermektedir.

Bahru’l-ulûm’da müellif, **Ebû Alî Rûzbâdî** (rh.a)’den yapılan en uzak ihtimâli

söylüyor ki o da şudur: "(Ey Muhammed) senin eski ve yeni bir günahın olsaydı muhakkak onu senin için bağışlardık."

Allah'ın âciz kulu fakir (**Bursevî**) diyor ki: Ebû Ali (k.s.) âriflerin büyüklerindendir. Akıllara en uzak gelen şeyi söylemiş olması mümkün mü?! Aksine onun bu sözü, "Kim Allah'ı bilirse her şeyi bilir" şeklindeki yine kendi sözü kabilindedir. Ebû Ali (k.s.)'nin zenble ilgili söylediği mantığa uzak görülen sözünün mânâsı şudur: Hakikatte ma'rifetullah tasavvur edilemezken bir kişi tarafından tasavvur edilmiş olabilse; meselâ Hz. Peygamber tarafından bu yapılmış olsa, işte bu, Allah'ın affettiği bir zenbdir. Fakat Rasûlullah'ın bunu tasavvur etmiş olması mümkün değildir. Zira O, bütün ahvâlinde ya bir vâcibi veya mendûbu yerine getirmekte, başka hiçbir şeyle uğraşmamakta, bir şey düşünmemektedir. O, sanki bir melek gibidir. O'ndan nasıl böyle bir günah yapmış olması beklensin?!.. Bu konuyla ilgili olarak benim tespit ettiğim diğer şu husus da zikredilebilir: Mağfiretten murad ezelî ve ebedî olan bir hıfz ve korumadır. O zaman da mânâ şöyle olur: "Allah geçmiş ve gelecek günahlardan seni korumak, ısmet sahibi yapmak için..." Allah Teâlâ'nın, buradaki "geçmiş günah"dan kasdı; Rasûl (s.a.)'in geçmişte olduğu gibi gelecekte de korunup, günahtan uzak tutulacağına işâret etme mahiyetindedir ve bu durumu Rasûlullah'a bildirmektedir.

Fütûhât-ı Mekkiyye'de de şöyle geçmektedir: "Peygamberlerin istiğfarı, hakikatte bizim istiğfarımız gibi bir günah sebebiyle değildir. O ancak akıllarımızın kavrayamadığı ince bir husustan ileri gelmektedir. Zîra o istiğfârın onlardaki hazzı bizimkiyle farklı olan bir hazdır. Öyleyse onların günahlarını da bizim anlayabildiğimiz günahlardan kabul etmememiz îcab eder.

Allah'ın, kullarını, dünya ve âhirette günahları karşılığı cezâlandırması onlar için bir temizlenme ve rahmettir. Mâsûmiyet ve koruma sebebiyle cezalandırma, peygamberler için söz konusu değildir. Çünkü ceza; ancak günahkâra olur ve ukûbet "sonra oluşu", günahın peşinden verilişi ifâde eder. Sen, günahın cezasının; bazan yerinde verildiğini, bazan da ya affedilmek sûretiyle kaldırıldığını, yahut "el-Afûv" ve "el-Ğafur" esmâ-i âlîlerinin "er-Rahim" sıfatı ie birlikte kişiyi kuşattığını görürsün. Bu kuşatma sebebiyle ceza dâimî olarak kalkmış, dâimî af gelmiş olur. Bu sûretle ondan günahkâr kişi diye de bahsedilemez. **Şâ'rânî**'nin *el-Cevâhir ve'd-Dürer* adlı eserinde zikrettiği gibi kişi ancak günah işliyor ve buna devam ediyorsa "müznib = günahkâr" diye isimlendirilir.

el-Kibrîtü'l-Ahmer adlı eserinde **İmam Şârâni** der ki:

Allah Teâlâ'nın "senin geçmiş ve gelecek günahın" gibi ifâdelerindeki günahı hakikat mânâsına hamletmek mümkündür. Çünkü onu günah olarak niteleyen yine Allah'ın şeriatıdır. Eğer Allah Teâlâ bu şeriatı vahyetmeseydi, günah da söz konusu olmazdı. Ümmetinin bütün günahları bu yolla günah sayılır. Allah Teâlâ'nın "Allah'ın seni mağfiret etmesi için" ifâdesi ise Allah Rasûlünün, ümmetinin bütün günahlarının, dünyada kendilerine had (ceza) uygulandıktan sonra da olsa, affedildiği hususunda tatmîn olması içindir. Tıpkı Maiz hâdisesinde olduğu gibi. Mü'minlerin görevlerinden birisi de büyüklere tâbi olmaktır. Bu, Allah Teâlâ'nın ve bizi sevenlerin hoşuna giden

bir durumdur. Biz böyle inanıyoruz ve İnşallah bu düşünce üzerine Allah ile karşılaşmayı umuyoruz.

et-Te'vilâtün-Necmiyye adlı eserde şu şekilde bir açıklama mevcuddur:

"Senin için apaşikâr bir fetih yolu açtık" ifâdesiyle Rasûlullah (s.a.)'ın kalbinin kapısının Rububiyet karşısında cemâl ve celâl sıfatlarının tecellîsine ve bütün kalplerin kapalı olduğu hususlara açıldığına işâret edilmektedir. *"Geçmiş günahlarını bağışlamak için"* yâni azametinin nurlarıyla rûhunun yaratıldığı ilk andaki varlığının günahını -ki Allah'ın kudretinin alâkalı olduğu ilk şeydir- örtmek için demektir. Nitekim Efendimiz (s.a.): *"Allah'ın ilk yarattığı şey benim ruhumdur."*[86] Bir başka rivâyete göre *"benim nûrumdur"*[87] buyurmuştur. *"Ve sonraki günahını"* yâni ebediyete kadar varlığının günahını, o da varlıkta ortak olmaktır. Bunun bağışlanması ise tevhîd nuruyla ikilik belirtilerini silmek şeklinde olur.

Büyüklerden birisi der ki: Şunu bil ki; Rasûlullah (s.a.)'ın fetihleri üç çeşittir.

1. Yakın fetihtir ki; kalp kapısının nefis makamından yükselmesidir. Bu da gaybî keşifler, yakîn nurları ile meydana gelir. Bu konuda mü'minlerin çoğu Rasûlullah (s.a.)'la ortak özelliklere sahiptir.

2. Ruhun nurlarının ortaya çıkması ve kalbin ruhun makamına yükselmesi şeklindeki apaçık fetihtir. Bu anda nefis kalp makamına yükselir. Zulmet (karanlık) özellikleri, kalbî nurlarla perdelenir ve tamamen yok olur. İşte bu durum Allah (c.c.)'ın şu ifâdelerinde kendini gösterir. **"Allahın, senin önceki ve sonraki günahlarını affetmesi için."** Önceki günahlar, kalp kapısı açılırkenki karanlık durumlardır. Sonraki günahlar ise, kalbî nurlarla kazanılan ve renkler hâlinde ortaya çıkan durumlardır. Bu sadece gizlenir, yakın fetihle sona ermez. Çünkü kalp, ruh makamına yükselip ruhun nurları kalbi kaplamadıkça kemâle eremez. Kalbin rengi açığa çıkar ve nefsin rengi tamamen kaybolur. Bu fetih esnâsında ruha âid müşâhedeler, gizli konuşmalar meydana gelir.

3. Mutlak fetihtir ki buna şu âyette işâret edilmiştir. ***"Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman."*** (Nasr, 110/1) Tamamiyle fânî olmak sûretiyle vahdet kapısının açılışı ve vahdet nurunun ortaya çıkıp, zâtî şuhûdda bir olmakla gerçekleşir. Kimin Hz. Peygambere tabi olması tam mânâsıyla olursa, Allah O'na birçok ganimet ve fetih nasib eder. Çünkü tam mânâsıyla Peygamber (s.a.)'e uymak, Hz. Peygamberin rûhâniyeti vâsıtasıyla ilâhî nûrların coşmasına sebep olur.

Şeyh Sa'dî şöyle demiştir:

Hz. Peygamberin hilafına yol seçenler,
Asla menzile ulaşamayacaklardır.
Ey Sa'dî zannetme ki safa yoluna,
Hz. Muhammed'in izine düşmekten başka bir şekilde gidilebilir.

İşte, felsefeciler, Berâhime[88] ve Ruhbân sınıfı, Allahu Teâlâ'yı bilmeyi ve O'na vâsıl olmayı akıl, riyâzat ve mücâhede yoluyla gerçekleştirmeye çalışmışlar, nebîlere ve

Allah (c.c.)'ın irşâdına tâbi olmamışlar, bunun için de vâsıl olamadan yarı yolda kalmışlardır.

"Ve senin üzerindeki nimetini," bu dini yüceltmek ve nübüvvete saltanatı (mülkü) eklemek ve daha başka dînî ve dünyevî nimetleri bahşederek *"tamamlamak için (fethi nasib etti)."*

Risalet görevini yerine getirirken, liderlik vazifesini îfa ederken ve istikâmeti gerçekleştirirken "*seni dosdoğru bir yola iletmek için (fethi müyesser kıldı.)*"

Fetihten sonra, hakikat yolları ve hareket tarzının doğruluğu daha önce bu kadar ayân-beyân değilken, apaşikâr oldu.

وَيَنْصُرَكَ اللّٰهُ نَصْرًا عَزِيزًا ﴿٣﴾

3. Ve sana şanlı bir zaferle yardım eder.

Burada, Allah lafzının açıkça getirilmesi, bu ifâdenin fetihten kasdedilen gayelerin sonuncusu olmasındandır. Zafer nasib etmek sûretiyle yardımın büyüklüğünü ifâde etmek için bu lâfız açıkca getirilmiştir. **"Şanlı bir zafer"** ifâdesiyle inâyetin büyüklüğü pekiştirilmiş oluyordu. Yâni içerisinde izzet ve toplu bir zafer bulunan yardım demektir.

*Fethû'r-Rahmân'*da der ki:

İzzetli olan zafer; düşmanı mağlub ederek kazanılan zaferdir.
İzzetli olmayan zafer ise sadece, savunma savaşındaki zaferdir.

Veya "kuvvetli ve caydırıcı bir zafer" demektir. Mübâlâğalı bir ifâde olması için zaferi kazananların özellikleri sanki zaferin bizzat kendisinin özellikleri gibi ifâde edilmiştir. "Azîz" yardım edenin bir vasfı olarak kullanılmayarak ifâdedeki te'sir artırılmıştır. Çünkü önemli olan konuşan kişinin durumu değil, muhatabın durumudur.

Veya "sahibi aziz olan bir yardım, zafer" demektir. Açıktır ki, bu yardım, zafer ile kasdedilen *Mekke'nin fethini* takip eden zaferler zinciridir. Hevâzin ve daha başka kabilelere karşı zafer ve ümmetinin kisralara, kayserlere karşı zaferleri gibi.

Peygamberlerden bazılarının kendilerine karşı gelenlerle savaşmaları, tevhîd konusunda o kişilerin aşırılıkları ve tevhidin bizzat kendisinin bu aşırılıklara karşı koymayı mecbur tutması sebebiyle olmaktadır. Çünkü bu kişilerin bu noktadaki aşırılıkları sebebler düzenini bozmaktadır. Peygamberlerin vazifeleri ise bu düzeni aşırılıklardan korumaktır. Kılıçla bile gönderilse Hz. Peygamber (s.a.) yaradılmışlar için bir rahmettir. İyilikleri emretmek ve insanları kötülüklerden sakındırmak isteyenleri de bu şekilde düşün.

İbn Atâ der ki: Allah Teâlâ bu sûrede Peygamberine bahşettiği çeşitli nimetlerini bir araya getirdi. Apaşikâr bir fetihten anlaşılan, Peygamber (s.a.)'in duâsına Allah'ın olumlu karşılık vermesi ve onu bağışlaması ki, bu da Rasûlullah (s.a.)'ın, kendi katında

sevildiğinin bildirilmesi demektir. Nimetini tamamladığını bildirmesi, ona özellikle önem verdiğini ve hidâyette sâbit kadem kıldığını açıklaması, hakikatin ve zaferin gerçekleşeceğini bildirmesidir. Dostluğunu açıklaması, onu bağışladığını bildirmesi, onun bütün noksanlıklardan temizlendiğini haber vermek içindir. Nitekim nimetini tamamlaması, kemâl ve hidâyet derecesine nâil olduğunu bildirir. Bu da müşâhede âlemine bir çağrı ifâde eder. Zafer ise, her şeyin Allah'tan geldiğini görmesi, onun dışındakilere iltifat etmemesidir. Cenab-ı Allah'tan mecâzî varlığımızı hakikî varlığına sarfetmesini istiyoruz.

---

[78]. Bk. Beyhakî, Delâil, V, 19-54.
[79]. Burası Mekke'de bir yerdir.
[80]. Beyhakî, Delâil, IV, 145-148.
[81]. Buhari, Ashabü'n-nebî, 7.
[82]. Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, c. 6, s. 464.
[83]. Müslim, c. 5, s. 174; Ahmed, Müsned, c. 27, s. 372.
[84]. Beyhakî, Delâil, IV, 150.
[85]. Beyhakî, Delâil, c. 5, s. 489.
[86]. Bk. Aclûnî, c. 1, s. 311-312.
[87]. Bk. Aclûnî, c.1, s. 311.
[88]. Berâhime (Brahmanizm); Hindistan'da kutsal metin kabul edilen Vedalar'ın yorumu mahiyetindeki Brahmanalar'da yer alan ve kast sisteminin en üst tabakasını oluşturan, Brahmanlar'ca temsil edilen dînî yapıdır. (Bk. Günay Tümer, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c. 6, s. 329).

GÖKLERİN VE YERİN ORDULARI ALLAH'INDIR

هُوَ الَّذٖٓى اَنْزَلَ السَّكٖينَةَ فٖى قُلُوبِ الْمُؤْمِنٖينَ لِيَزْدَادُٓوا اٖيمَانًا
مَعَ اٖيمَانِهِمْ ۜ وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٖيمًا
حَكٖيمًاۙ ﴿٤﴾ لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنٖينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرٖى مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ فٖيهَا وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ ۜ وَكَانَ ذٰلِكَ عِنْدَ
اللّٰهِ فَوْزًا عَظٖيمًاۙ ﴿٥﴾ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقٖينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكٖينَ
وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّٓانّٖينَ بِاللّٰهِ ظَنَّ السَّوْءِ ۜ عَلَيْهِمْ دَٓائِرَةُ السَّوْءِۚ
وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ ۜ وَسَٓاءَتْ مَصٖيرًا
﴿٦﴾ وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَزٖيزًا حَكٖيمًا ﴿٧﴾

4. İmânlarını bir kat daha arttırsınlar diye müminlerin kalplerine güven indiren O'dur. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah bilendir, her şeyi hikmetle yapandır.

5. *(Bütün bu lütuflar)* mümin erkeklerle mümin kadınları, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetlere koyması, onların günahlarını örtmesi içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir kurtuluştur.

6. *(Bir de bunlar)* Allah hakkında kötü zanda bulunan münâfık erkeklere ve münâfık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir. Müslümanlar için bekledikleri kötülük çemberi başlarına gelsin! Allah onlara gadap etmiş, lânetlemiş ve cehennemi kendilerine hazırlamıştır. Orası ne kötü bir yerdir!

7. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah azîzdir, hakîmdir.

"Sekîneti indiren O'dur" demekle, "fethin gerçekleşmesi hususunda mü'minlerin gönüllerine sabır, metânet ve kararlılığı yerleştiren O'dur" denilmek istenmektedir. Endişe ve çekinmenin arkasından anlaşma ve dolayısıyla güven duygusu mü'minlerin kalbini ferahlatmıştır. Çünkü umreye niyetlendiklerinden onların savaş için hazırlıkları yok denecek kadar azdı. Düşmanları ise mallarıyla ve var güçleriyle savaş hazırlığı içindeydiler. Allah'ın lütfu sayesinde müslümanlar sebât edip, ölmek üzere bey'at ettiler.

Kâşifî ve onun gibiler şöyle demiştir: "Hudeybiye sulhü sırasında sahâbe (r.a.)

dağdağa ve tereddüdden tamamen kurtulmuş değildi. Bu sebeple Hak Teâlâ şöyle buyurdu:" "İmânlarını bir kat daha arttırsınlar diye müminlerin kalplerine güven indiren O'dur..."

"Dalgalar ve sarsıntılardan sonra sebât edip, gönülleri yatıştı" anlamı kasdedilmiştir. Bilindiğine göre Ömer (r.a.) bile bazı sarsıntılar geçirmiştir. Tabii ki bu sıkıntının ve acı çekmenin kaynağı, maksadlarına ulaşamadan düşmanların engel olması ve geri dönmek zorunda kalmalarıdır. Çünkü onlar o yıl içerisinde emin bir şekilde Mekke'ye gireceklerini, Rasûlullah (s.a.)'ın rüyasına güvenerek umuyorlardı.

"İmânlarını bir kat daha arttırsınlar diye." Tıpkı ***"Dokuz yıl da buna ilave etmişlerdir"*** (Kehf, 18/25) âyetinde olduğu gibi. *"İmânlarına îmân katarak"* Yâni, "akidede derinleşmek ve nefislerin bu akîde üzerinde tam bir kararlılığa ulaşmaları ile yakîn halinize yakîn katarak zenginleşin" demektir. Bu anlamda Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: *"– Şâyet Ebû Bekir'in îmânı terazînin bir kefesine konsa, insanlar ve cinlerden mü'min olanların tamamının îmânı da terazînin diğer kefesine konup tartılsa Ebû Bekir'in îmânı ağır basardı."*[89]

"İmânlarına îmân katarak" ifâdesinde beraber anlamına gelen "maa" kelimesi hakikî mânâsıyla kullanılmamıştır. Çünkü aynı olan iki yakînin bir araya gelmesiyle bir insanın yakîni artmış olmaz. Burada ifâde edilmek istenen, daha kuvvetli bir yakînin ortaya çıkması için, demektir. Hemen anlaşılabilenden en gizlisine kadar yakînin sayılamayacak miktarda mertebeleri vardır. Sonra, bu mertebeler katedildikçe önceki mertebeler de yok olmaz. Tıpkı beyaz rengin mertebeleri gibi. Burada benzeyeni zikredilmemiş kapalı bir istiâre sanatı vardır.

Veya şu şekilde anlam verilebilir: Mü'minlerin gönüllerine, Rasûlullah (s.a.)'ın getirdiği kanunlara gönül verme, teslim olma ve onları kabul etme duygusunu indirdi. Daha önce de Allah'ın tek oluşuna ve âhiret gününe îmân ediyorlardı. Kur'ânın bütün âyetleri ve sûreleri îmâna konu olma niteliğindedir. Bu haliyle düşünüldüğünde, önceki îmânlarıyla beraber yeni gelen âyetlere de îmân etmek sûretiyle îmânları artmış olur ki, bu durumda, "maa=beraber", ifâdesi hakikî mânâsında kullanılmış olur. Aynı olan iki şeyin bir araya gelmesi gibi sakıncalı bir durum söz konusu olmaz.

İbn Abbâs (r.anhümâ)'dan şöye dediği rivâyet edilmiştr: Rasûl-i Ekrem (s.a.)'in insanlara getirdiği ilk mesaj tevhiddir. Daha sonra sırasıyla, namaz, zekât, hacc, cihad ve benzeri konuları din tamamlanıncaya kadar peyderpey nakletmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de ***"Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim"*** (Mâide, 5/3) buyurulmaktadır. Onların îmânları bu şekilde artarak devam etti.

Hükümlerin ve kuralların artmasına paralel olarak o gün için îmân artıyordu. Şu anda ise ne artar, ne eksilir. Bilâkis çok amel işlemek ve insanın hâlinin kuvvetli olmasıyla, îmânın nuru artar ve kuvvetlenir. Atom çekirdeğini düşünün; atom çekirdeğinin çekirdek olarak kaldığı halde artması ve eksilmesi düşünülebilir mi? Arttığı zaman atom çekirdeği olmaktan çıkar. Nasıl atom çekirdeğinin artıp eksilmesi tasavvur edilemiyorsa onun gibi îmânın da artıp eksilmesi düşünülemez. Rabbimizin şu âyet-i kerîmesine

baktığımızda; ***“Kim Tâğûtu inkâr edip Allah’a îmân ederse***” (Bakara, 2/256) ifâdesini görürüz. Sanki Tâğûtu inkâr, îmânın bir bölümünü, Allah’a imân da, îmânın diğer bölümünü gösteriyor gibi. Hakikatte ise, Tâğûtu inkar etmekle, Allah’a îmân etmek aynı şeydir. Bu sebeple, buradaki Allah’a îmânı, îmânın bir cüz’ü (parçası) olarak almak gerekmez.

Büyüklerden birisi der ki: Hakikî îmân, Allah (c.c.)’ın insanları yaratmış olduğu hal üzerinde bulunan fıtrattan gelen îmândır ki bu da değiştirilemez. Şu kadar var ki bu îmân insanın en son ânında ortaya çıkar. İnsanın fıtratına îmânın yerleştirilmesinden son anına kadar geçen müddet içerisinde îmân artar ve eksilir. Fakat hüküm son anına göre verilir. Çünkü bu îmân fıtratta var olan önceki îmânın aynısıdır.

Buna göre, “îmân artmaz ve eksilmez” diyenlerin bu görüşlerini fıtrattaki îmân olarak almak gerekir. Ki bu, insan ölürken ortaya çıkar. “İmân artar ve eksilir” görüşünde olanların düşüncesini de, insanın fıtratına îmânın yerleştirilmesinde, ölüm anına kadar geçen müddet zarfındaki dalgalanmalar olarak anlamak gerekecektir. Bu konuyu iyi düşün, gerçekten güzel bir görüştür.

Hz. Hüdâî (k.s.) *Mecâlis* adlı değerli eserinde der ki:

Gaybî ilme dayalı îmân, vicdan itibariyle, zevk itibariyle ve bizzat müşâhede itibariyle artar. Çünkü sekînet kalpte bir nurdur. O nur sayesinde insan müşâhede ettiği şeylerle huzur bulur, gönlü tatmin olur. Bunlar ilme’l-yakîn ile îmân ettikten sonra ayne’l-yakîne götüren unsurlardır. Sanki yakîne ermiş bir vicdanla beraber bir tat ve bir sevinç meydana gelir.

*Müfredât’*ta geçtiğine göre, sekînet mü’minin kalbine yerleşen bir melektir. O, mü’mine güven verir. Şöyle bir rivâyet vardır: “Gerçek şu ki; Sekîne, Ömer (r.a.)’in konuştuğu tarzda konuşur.”

Büyüklerden birisi der ki: “Sekînet” kelimesi müşterek (çok anlamlı) bir kelimedir. Üç ayrı anlamda kullanılır.

1. İsrailoğullarına tabut içerisinde verilen şeydir. Nitekim Cenab-ı Hak Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurur: ***“O’nun hükümdarlığa sahip oluşunun delili, size, içerisinde Rabbinizden bir sekînetin bulunduğu tabutun gelmesidir.”*** (Bakara, 2/248).

Müfessirler der ki: Sekîne, tabiî, durgun bir rüzgardır.[90] İki ordu karşı-karşıya geldiği zaman, ses çıkarmak sûretiyle düşmanın kalbini korkudan adetâ yerinden oynatıyordu. Bu onların peygamberlerinin mûcizesi, krallarının kerametiydi.

2. Cenab-ı Hakk’ın lütûflarından birisidir ki bir kişinin diline bunu indirir de, o kişi daima hikmetli konuşur. Tıpkı meleğin peygamberlerin kalbine vahyi yerleştirdiği gibi. Aynı zamanda bu kişi etrafına mutluluk saçar, gizli sırları anlatır.

3. Allah Teâlâ’nın, Sallallahü aleyhi ve sellem Efendimiz’in kalbine ve mü’minlerin kalblerine indirmiş olduğu şeydir ki nuru, kuvveti ve ruhu kendi bünyesinde toplamış, korkanların sığınağı, üzülenlerin teselli kaynağı olmuştur. Nitekim Cenab-ı Hak: ***“Bunun üzerine Allah Teâlâ Rasûlü’nün ve mü’minlerin üzerine sekînetini***

indirdi” (Tevbe, 9/26) buyurmuştur.

Büyüklerden birisi demiştir ki: Peygamberler ve Allah’ın velî kulları, meleklerin kendilerine inmesi hususunda müşterektirler. Yâni melekler hem peygamberlere, hem de velîlere gelirler. Fakat indirdikleri şeyler farklıdır. Şöyle ki; kesinlikle ilham meleği, evliyaullaha müstakil bir şeriat, hüküm getirmez. Sadece peygambere tabi olmalarını bildirmek, bir de o Allah dostunun henüz anlamadığı bir nebevî buyruğu ona anlatmak için iner.

Feyiz olsun, nur olsun, sekînet olsun, bunların hepsi bir melek vasıtasıyla veya vasıtasız olarak sadece Allah’tan gelir. Peygamberin konumuyla velînin konumu arasında nasıl büyük bir fark mevcuttur. Peygamber hem daha faziletlidir, hem de daha ön planda gelir. Bütün bunların kaynağını teşkil eden Allah Teâlâ ise hem en güçlüdür, hem de en önde gelir. Kim Allah’ın fazlı ve kereminden sekîne bulursa, onun gönül hareminde tereddüt ve haset kalmaz. Allah (c.c.)’tan fazlını ve sekînetini talep ediyoruz.

Göklerin ve yerin rahmet orduları Allah’ındır. Yâni varlık âlemindeki orduların tamamı Allah (c.c.)’a mahsustur. Onları dilediği gibi evirip çevirir. Zaman olur bunlardan birisini diğeri üzerine musallat eder, zaman gelir aralarında sulh ortamı yaratır. Hikmet ve maslahata uygun olarak tecellî eden irâde-i sübhânîsi nasıl arzu ederse, onu yaratır.

Kâşifî şöyle demiştir: “Göklerin askerleri olan melekler ve yeryüzünün orduları, cihad eden mü’minler Allah’ındır. Ey îmân ehli, cihâd ediniz ve Allah’ın yardımına itimâd ediniz. Çünkü gökyüzünün ve yeryüzünün askerleri O’nun emri altındadır. Belki bütün âlemin zerreleri onun askeri olurlar. Allah kendi sevdiklerini savaş esnasında düşmanlarına terk etmez.

O’ndan yardım isteyiniz, çünkü onun kudret meydanında
Her zerre bir pehlivan, her sivrisinek bir saf yarıcıdır.”

Bazıları derler ki: Göklerde ve yerde mevcut olan herşey O’nun ordusu mesabesindedir. Tıpkı orduyla yardım ettiği gibi onun vasıtasıyla da yardımı engelleyebilir.

Âyet-i kerîme’nin ifâde etmek istediği anlam şudur: Müşriklerin Rasûlullah (s.a.)’ı engellemiş olmaları, Allah’ın ordularının azlığı veya yardımının zayıf olması sebebiyle olmamış, fakat Allah’ın ilmi ve tercihi bu yönde olduğu için böyle bir tablo ortaya çıkmıştır.

Fethu’r-Rahmân isimli eserde denir ki; “Göklerin ve yerin orduları Allah’ındır. Sizin haricinizde birileriyle bu dinine yardım etmeyi dileseydi bunu yapardı.”

Birisi der ki: Ariflerin ruhlarının himmetleri, muhiblerin kalplerindeki kusur ve nefesler, Allah’ın ordularıdır. Onlardan bir tanesinin nefesi ile Allah Teâlâ bütün düşmanlarından intikam alabilir. Onları kahredebilir.

Nûh (a.s.) kavmine bedduâ ederek dedi ki: ***“Ey Rabbim, yeryüzünde kâfirlerden***

yurt tutan hiçbir kimse bırakma.” (Nûh, 71/26). Bunun üzerine, îmân edenler hariç yer halkının hepsi helâk olmuştu.

Yine Mûsâ (a.s.) Kıptî’lere bedduâ ederek: ***“Ey Rabbimiz, mallarını mahvet ve kalplerini şiddetle sık ki, o acıklı azabı görmeyince îmân etmeyecekler”*** (Yunus, 10/88) demişti de bütün malları taş haline geldi ve acıklı azabı görünceye kadar îmân etmediler.

Seyyidü’l-Beriyyât -aleyhi efdalû’t-tahıyyât- Efendimiz, düşmanların yüzüne toprak atarken: *“Sûretleri iğrenç olsun. Allah’ın izniyle bozguna uğrayın”*[91] demişti de bozguna uğramışlardı. Kudsî nefese sahip, Peygamber vârisi bütün velîlerin durumu bunun gibidir. Hatta Arşdan-yokluğa kadar olan bütün zerreler Allah’ın ordularıdır. Ufacık bir karıncayı büyük bir ejderhâya musallat etse, o karınca onu helâk edebilir.

Denilir ki; dişi ayı yavrusunu doğurduğu zaman, karıncalardan korktuğu için yavrusunu iki gün havada tutarmış. Çünkü ayı, yavrusunu uzuvları belli olmayan büyükçe bir et parçası olarak doğurur. Yavaş yavaş uzuvları belirginleşir.

Akreple fare bir cam kavanozun içerisine konduğu zaman, fare akrebin kıskaçlarını kesiyor ve ondan kurtuluyor. Nemrud’la sivrisinek kıssası zaten bu âyeti yeterince açıklar. *Mesnevî*’de şöyle denir:

Yerin ve göğün bütün zerreleri
İmtihan anında Hakk’ın askeri olur.
Rüzgârı gördün mü, Âd kavmine ne yaptı?
Suyu gördün mü, tufanda ne etti?
Firavun’u çarpan o intikam denizini,
Nemrûd’a yeryüzünün ettiğini görmedin mi?
Ebâbil kuşları fillere neler etti,
Sivrisinek Nemrûd’un başını yedi.
Dâvud’un eliyle attığı o taş,
Altı yüz parçaya ayrıldı da düşmanı kırdı.
Lût’un düşmanlarının başına taş yağdı da,
Siyah su içinde boğulup gittiler.
El, kâfir aleyhinde şâhidlik eder
Allah’ın askeri olur, onun emrine baş koyar.
Göze; ‘ona sıkıntı ver’ dese,
Göz ağrısı senin canına okur.
Dişe; ‘bir zorluk göster’ dese,
Bir bakarsın dişin yüzünden kulağın çekiliyor.

Mutlaka Allah Teâlâ’ya tevekkül etmek gerekir. Çünkü bütün çaresizlerin çaresi, bütün âcizlerin sığınağı O’dur.

Büyüklerden biri der ki: Allah sana neyi musallat ederse bilki o Allah’ın

ordularındandır. Sana bizzat seni musallat ederse kendi kendine helâk olursun. Eğer sana âzâlarını musallat ederse, bazı uzuvlarını bazı uzuvların helâk eder. Eğer nefsini kalbine musallat ederse, nefsin seni şehvetlere ve şeytana uymaya sevkeder. Şâyet kalbini, nefsine ve azalarına musallat eder hâkim kılarsa edeple onu kötüler, ibadet yapmaya zorlar, samimiyet ve kullukla onu zinetlendirir.

“Allah bilendir, her şeyi hikmetle yapandır.” Allah her şeyi ezelî ve ebedî bilgisiyle ihâta eder. Planlarında ve işleri düzene sokmasında son derece hikmet sahibidir. ***“Kâne”*** ifâdesi hem geçmiş zamanı, hem gelecek zamanı (istimrârı) içine alır. Bu ifâde, geçmişte bu sıfatın var olduğunu bildirmek için değil; hem geçmişte, hem de gelecekte var olduğunu ve var olmaya devam edeceğini anlatmak için kullanılmıştır.

Büyüklerden birisi diyor ki: *“Göklerin ve yerin orduları Allah’ındır”* ifâdesiyle kasdedilen, kudsî nurlar ve ruhânî yardımlardır. “Yerin orduları” ile kasdedilen ise, nefsânî, özellikler ve tabiat kuvvetleridir. Bu ordulardan birisi diğerine galip gelir. Eğer semâvî ordular, yerin ordularına galip gelirse, sükûnet ve mükemmel bir yakîn meydana gelir. Şâyet yerin orduları galip gelirse, endişe ve şüphe ortaya çıkar. Onların gizli hallerini ve kabiliyetlerinin nelere ihtiyaç duyduğunu, birinci gurubun sâfiyetine karşılık ikinci gurubun nefislerinin karmaşıklığını, Allah çok iyi bilir ve yaptığı şeylerde hikmet sâhibidir.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye adlı eserde denir ki: Göklerin ve yerin orduları Allah’ındır; yâni Göklerde ve yerde olan her şey Allah’ın tek olduğuna işâret eder. Bu işâretler bilindiği takdirde insanı Allah’a ibadete sevkeder ki bu da bir zaferdir. Bu denli bir zafere kimin lâyık olduğunu ancak Allah hakkıyla bilir. O bu zaferin kime nasib olacağına ezelde karar vermesiyle de son derece hikmet sahibidir.

لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ ۗ وَكَانَ ذٰلِكَ عِنْدَ اللّٰهِ فَوْزًا
عَظِيمًا ۙ ﴿٥﴾

5. ***(Bütün bu lütuflar)*** **mümin erkeklerle mümin kadınları, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetlere koyması, onların günahlarını örtmesi içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir kurtuluştur.**

“Mü’min erkekleri ve mü’min kadınları, altlarından ırmaklar akan cennetlere ebedî olarak orada kalmak üzere, sokmak için” ifâdesi, göklerin ve yerin ordularının Allah’ın olduğunu ifâde eden cümleyle bağlantılıdır. Mü’minleri kâfirler üzerine musallat etmek şeklinde kendini gösteren Cenab-ı Hakk’ın tasarruf ve düzenlemeleri, bu hâdiselerde mü’minlerin Allah’ın nimetini görüp, şükretmeleri ve dolayısıyla Allah’ın onları cennete sokması içindir.

“Onların günahlarını örtmesi içindir.” “Onların günahlarını örtmek için” ifâdesi tıpkı mağfiret etmek anlamındadır. Yâni, onların günahını siler, cennete girmezden önce bile açığa vurmaz ki, sanki hiç günaha bulaşmadan cennete giriyorlarmış gibi muamele görürler. Fakat burada dikkati çeken bir husus var: Allah Teâlâ önce onları cennete sokacağından, arkasından da günahlarını sileceğinden bahsetmektedir. Halbuki normalde, önce günahlar silinir, daha sonra cennete girilir. Çünkü önce temizlenir, daha sonra süslenir. Fakat burada yüce mükâfâtın bir an önce bildirilmesi söz konusudur.

Gerçekten cennete sokulmak ve günahların silinmesi, Allah katında, kadir ve kıymeti takdir edilemeyecek derecede büyük bir kurtuluştur. Çünkü bu kurtuluş, insanların iyilikleri elde etme ve zarardan arınma isteklerinin ulaşabildiği en son noktayı, zirveyi teşkil eder.

وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّٓانِّينَ
بِاللّٰهِ ظَنَّ السَّوْءِۜ عَلَيْهِمْ دَٓائِرَةُ السَّوْءِۚ وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ
وَاَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَۜ وَسَٓاءَتْ مَصِيرًا ﴿٦﴾

6. *(Bir de bunlar)* Allah hakkında kötü zanda bulunan münâfık erkeklere ve münâfık kadınlara, Allah’a ortak koşan erkeklere ve ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir. Müslümanlar için bekledikleri kötülük çemberi başlarına gelsin! Allah onlara gadap etmiş, lânetlemiş ve cehennemi kendilerine hazırlamıştır. Orası ne kötü bir yerdir!

“(Bir de bunlar) Allah hakkında kötü zanda bulunan münâfık erkeklere ve münâfık kadınlara, Allah’a ortak koşan erkeklere ve ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir.” Medineli erkek ve kadın münâfıklarla, Mekkeli erkek ve kadın müşriklere azab çektirmek içindir. Mü’minlerin cennete girmelerini, günahlarının silinmesini sağlayan olaylar, münâfıkların ve müşriklerin azaba düçâr olmalarına zemin hazırlıyordu. Mü’minlerin kazandığı zafer karşısında onların kinle dolup taşması ve gergin bir halde bulunmaları onlar için bir azaptır.

Münâfıkların, müşriklerden daha önce söz konusu edilmeleri, hiç şüphesiz onların azaba çok daha fazla müstehak olmalarındandır. Nitekim onlardan bir çoğu Rasûlullah (s.a.) ile beraber çıkmayıp Medine’de kalmışlar, sonra da dillerinin ucuyla, kalplerinde gizledikleriyle hiç uyuşmayacak şekilde özür dilemeye kalkışmışlardır. İnsanları kandırsalar bile, Allah’ı da kandıracak değillerdi. Nitekim Cenabı Hakk: ***“O gün doğru insanların doğrulukları kendilerine fayda sağlayacak”*** (Maide, 5/119) buyurmuştur. Tabiî ki burada ifâde edilmek istenen doğruluk, insanlara göre olan değil, Allah’a göre olan doğruluktur.

Efendimiz (s.a.) de: *“Müşriklere karşı, mallarınızla, canlarınızla ve dillerinizle cihad edin”*[92] buyurarak, “hakikî mânâda ve samimî olarak, bunları yapın,” demek istiyordu. Çünkü kesin delille desteklenmeyen iddiâlar yalan sayılır. Doğruluğa delil gereklidir. Aksi halde iddiâ olarak kalan sözden bir fayda yoktur.

“Allah hakkında kötü bir zan içerisinde bulunan münâfıklar ve müşrikler,” demektir ki o zümrenin sıfatını bildirmektedir. Sonuçta “kötü bir durumun ortaya çıkacağını zannetmek” demektir. Bu kötü zan da şudur: Allah Teâlâ Peygamberine yardım etmeyecek, dolayısıyla onlar ne Mekke’ye fâtihler olarak girebilecekler, ne de Medine’ye sağ salim dönebileceklerdir.

Nitekim âyet-i kerîme’de: ***“Bilâkis siz, Peygamber (s.a.) ve ashabının yakınlarının yanına ebedî olarak dönemeyeceklerini zannetmiştiniz”*** (Fetih, 48/12) buyurulmaktadır. Kötü bir tarzda Cenâb-ı Hak hakkında zanda, şüphede bulunmak doğru değildir.

*Keşfü’l-Keşşâf’*da der ki: *“Kötü zan”* ifâdesi tıpkı, *“doğru adam”* ifâdesi gibidir. Bu durumda mânâ, “kötü, bozuk ve alçakça bir zan” şeklinde anlaşılır.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye adlı eserde denir ki: “Allah hakkında kötü zan besleyenler, yâni Allah’ın zâtı ve sıfatları hakkında bid’atlara ve hevâlarına göre düşünce üretenler, fiilleri hakkında, zulmettiği ve boş şeylerle meşgul olduğu düşüncesinde olanlar” demektir.

Ariflerden birisi der ki: Allah hakkında iyi zan besleyenin, iyi düşünenin durumu tıpkı şuna benzer: Allah Teâlâ, bir kuluna, imtihan etmesi ve onu aldatmaya çalışması için şeytanı musallat eder. Şeytan o kulun yanına geldiği zaman, ona kendisinin Allah katından gönderilmiş bir rahmet elçisi olduğunu ifâde ederek: “Ben sana, hayırda destek olmak, doğru yolu göstermek ve bu sâyede Rabbin katında Arş derecesine nâil olman için geldim” der. O kul da, gerçekten Allah Teâlâ’nın, kendisine böyle bir nimeti bahşettiğini zannederek secdeye kapanır. Bunun üzerine Allah Teâlâ o kul için şeytana melek görevini gördürür.

Rivâyet edildiğine göre, cinler, **Süleyman** (a.s.)’ı şaşırtmak için o’nun haberi yokken bir yer yaptılar, yeşil zümrütle bezediler ve oraya bol bol mücevherler ve taşlar yaydılar. Süleyman (a.s.) orasının Allah’ın kendisine dünyadayken bahşettiği nimetlerden zannederek secdeye kapandı. Allah da o mekânı mukaddes bir yer olarak, Süleyman (a.s.) o düşünce üzere vefat edene kadar korudu.

Rabbi hakkında kötü zan besleyenin durumu da şunun gibidir: Allah Teâlâ kullarından birisine, kendisine hayırlı yolu göstersin diye bir rahmet meleği gönderir. O kul meleğe der ki: “Sen ancak beni aldatmaya çalışan bir şeytansın.”

Bunun üzerine Allah Teâlâ o kul için meleğe şeytan görevini gördürür.

Bir hadis-i kudsî’de: *“Ben, kulumun beni zannettiği gibiyim”* buyurulmuştur.[93]

Efendimiz (s.a.) de vefatından üç gün önce: *“Hiç kimse Allah hakkında iyi bir zanna (düşünceye) sahip olmadıkça ölmesin”*[94] buyurmuştur. Çünkü Allah hakkında hüsn-i

zann yakîn derecesinin işâretlerindendir.

Rivâyette gelmiştir ki Peygamber (s.a.) Efendimiz sahâbelerinden birisine: "Mısır'a vâli olup oraya hükmedeceksin," dedi. Bir zaman sonra bir kaleyi kuşatmışlardı ve aralarında bu sahabî de vardı. Oradaki sahabîlere: "Beni bir mancınığa koyarak kâfirlere doğru kaleye atın, oraya varıp savaşayım ve kalenin kapısını size açayım" dedi. Ona bu cesaretinin sebebini sordular, şöyle cevap verdi: "Allah Resûlü (s.a.) bana, Mısır vâlisi olacağımı söyledi, fakat henüz vâli olmadım. İyi biliyorum ki vâli olmadıkça ölmeyeceğim." Anla, işte îmân kuvveti budur, diğeri örf ve âdet sebebiyledir. Mancınığın ucuna konulan ve atılan kimsenin ne hâle geleceği bellidir. Zâhir ve bâtınımızla birbirimizin aynasıyız. Senin tertemiz gönlüne benim akarsuyumdan vermişlerdir.

"Mü'minler için düşündükleri ve umdukları şeyler onların başına gelsin ve onların üzerine çevrilsin, onlardan başkasına sıçramasın." anlamında bir bedduâdır. Allah (c.c.) onların zanlarını boşa çıkardı da, mü'minlerin düşeceğini umdukları belâlara bizzat onları dûçâr etti. Nitekim hiç zafer elde edemediler. Bu âyet-i kerîme tıpkı şu âyet-i kerîme gibidir. ***"Sizin başınıza belâların yağmasını bekleyip duruyorlar. Belâlar onların tepelerine inmiştir."*** (Tevbe, 9/98). Onlar bu şekilde kötü zanda bulunurlar, oysa ki kendi kazdıkları çukura düşerler, yâni onlar yenilgiye uğrayıp rencide olacaklardır.

Ebu's-Suûd Tevbe sûresindeki "***Belâlar onların tepelerine inmiştir."*** (Tevbe, 9/98) âyeti hakkında der ki: Bu ifâde, itiraz yollu, mü'minler için düşündükleri hallere kendilerinin düşmesi için bir bedduâdır. Tıpkı, ***"Allah'ın eli çok sıkı"*** diyen İsrailoğullarına, Allah Teâlâ'nın, ***"Elleri sıkılaşsın (harcayamaz olsunlar)"*** (Mâide, 5/64) tarzındaki bedduâsı gibi.

Duâ, âcizlerin tutunduğu bir dalken, Allah da âciz değilken, bu âyet-i kerîmeyi nasıl oluyor da duâ olarak algılayabiliriz? diye bir soru akla gelebilir. Tabiî ki bu soruya şu şekilde cevap veririz: Bu, Allah Teâlâ'nın kullarına bir çeşit duâ ta'limidir. Çünkü onlara bedduâ edilebilir. Nitekim Cenab-ı Hakk'ın ***"Allah onları kahretsin"*** (Tevbe, 9/30) gibi ifâdeleri buna örnektir.

Bazı tefsirlerde şu şekilde bir açıklama mevcuttur: Dâire, bir merkezi her taraftan kuşatan bir çizgidir. Daha sonra bu kelime, üzerine geldiği kişiyi çepeçevre kuşatan olay ve musîbetler için kullanılır olmuştur. Buna göre âyetin mânâsı: Musîbet onları, dâirenin bir şeyi kuşattığı gibi kuşatacak veya o musîbetin içinde kalan herkesi kuşatacaktır ki, hiçbir şekilde ondan kurtulmak mümkün olmayacaktır. Şu kadar var ki, *"dâire"* kelimesi, genellikle hoşa gitmeyecek hususları ifâde etmek için kullanılmaktadır. Tıpkı devlet kelimesinin ekseriyetle güzel olan hususlarda kullanılması gibi. El değiştiren güzellikler, bazan şunda olur, bazan da bunda olur.

"Allahın gadabı onların üzerinedir." Bazıları derler ki: Allah Teâlâ'nın gadabı, onların dünyada münâfıklık ve şirk üzerine yaşamaları, âhirette de cezaya çarptırılmalarıdır. Gerçekten de gadabın bir şekli, bir de neticesi olur. Şekli,

gadablanan kişinin halinde bir değişmedir ki, gadablanan kişi eziyet ve acı hisseder. Neticesine gelince, kendisine kızılan kişiye acı çektirmek ve helâk etmektir. Gadabın neticesinin gadab kelimesi ile ifâde edilmesi, sebebi zikredip müsebbebi kasdetme şeklinde bir kinayedir.

"Allah onlara gadap etmiş, lânetlemiş", onları rahmetinden uzaklaştırmıştır. *"Ve cehennemi kendilerine hazırlamıştır."* "Onlar için cehennemi hazırladım" buyurmuştur. **"Orası ne kötü bir yerdir!"** Yâni, cehennem son durak ve son merci olarak ne kötü bir yerdir. Cehennem dönülecek kötü bir yerdir.

وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٧﴾

7. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah azîzdir, hakîmdir.

"Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır." Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. O'nun, her şeye karşı kudreti ve gücü yerli yerincedir. *"Allah azîzdir, hakîmdir."* İşlerinde hikmet sahibidir. Yaptığı şeylerin hepsini bir hikmete ve bir maslahata ma'tuf yapar.

Bu âyet-i kerîme yukarıdaki âyetin tekrarıdır. Bu âyetin burada tekrarlanması şu hususu tenbih etmek içindir: "Allah'ın rahmet melekleri vardır. O melekleri, mü'minleri ta'zim ve ikram edilerek cennete girmeleri için indirir. Aynı şekilde Allah'ın azab melekleri vardır. O melekleri de kâfirlere azâb eder. Burada bu âyetin tekrarlanmasından maksad azab meleklerine işâret etmek içindir. Zaten alîm sıfatından azîz sıfatına geçiş de bunu bildirmektedir. Çünkü Allah Teâlâ genellikle azab ve intikamdan söz ederken kendisini azîz olarak vasıflandırır.

Bürhânü'l-Kur'ân adlı eserde denir ki: Göklerin ve yerin ordularının Allah'ın olduğunu bildiren ilk âyet, mü'minlerin îmânlarının artırılması ve sekînet indirilmesi konusunun hemen ardından gelmektedir. Dolayısıyla burada ilimden ve hikmetten söz edilmelidir. Nitekim daha önce de, fethin gerekli kıldığı hususlar *"Allah sana kahredici bir zafer bahşetsin"* ifâdesinde geçmişti.

Bu birinci âyetten sonra gelen ikinci ve üçüncü âyetler ise azabdan, gadabdan, malların ve ganimetlerin elden gitmesinden bahsetmektedir. Dolayısıyla burada da, izzetten, galebeden ve hikmetten söz etmek gerekir.

Keşfü'l-Esrar'da şöyle denir: Allah Teâlâ nebîsi ve mü'minler için, düşman olanların tuzaklarını, ordularından dilediğiyle yok eder. Nitekim sivrisinekler ordusunu Nemrud'un üzerine, Hûdhûd kuşunu da Belkıs üzerine salmıştır.

Rivâyet edildiğine göre münâfıkların reisi olan **Abdullah bin Übey ibni Selûl** dedi ki: Kabul et ki Muhammed yahûdîleri hezimete uğratıp onları yendi. İranlılara ve Rumlara nasıl gücü yetecek. Bunun üzerine Allah Teâlâ: *"Göklerin ve yerin orduları tamamıyle Allah'ındır"* âyetiyle bu orduların İranlılardan da, Rumlardan da kat be kat daha fazla

olduğunu ifâde etmek istemiştir.

Kâşifî şöyle demiştir: Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Yâni göklerde ve yerde olan herkes, bir ordu komutanının emri altında olması gibi O'nun emri altında ve hizmetindedir. Bu "Yerlerin ve göklerin orduları Allah'ındır" ifâdesinin tekrar edilmesinin sebebi, müminlerin Allah'ın yardımının kendilerine ulaşacağını bilerek beklemelerini hatırlatmak, aynı şekilde müşrik ve münâfıkları da Hakk'ı yalanlamaları sebebiyle başlarına gelecekleri hususunda korkutmak içindir.

Bu âyet-i kerîmede, Allah Teâlâ'nın, kalplerin semâlarında ve nefislerin zemininde, sanatının acâibliklerini ve fazlının yücelikleri hazırladığına bir işâret vardır. Ki bunlarla, dostlarına yardımcı olur, onlar da O'na yakınlıklarının kemâli sayesinde nefislerine karşı zafer kazanıp, kurtuluşa ererler. Yine onlarla, sonunda varacakları yere uygun hale gelsinler diye düşmanlarını yardımsız bırakır ve onları şehvet vâdîlerinde helâk eder. Allah azîzdir, nitekim düşmanlarını zelil etmiştir. Hakîmdir, dostlarına destek olup onları yüceltmiştir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye adlı eserde denir ki: Bil ki, Allah Teâlâ cennetteki derecelere mukabil cehennem için de yüz dereke ta'yin etti. Her derekeye, o dereke neyi gerektiriyorsa, Allah Teâlâ'nın gadabının neticesini gerçekleştirecek hususî melekler görevlendirdi. Allah'ın gadabından ve azabından O'na sığınırız. O'ndan nimetini ve sevabını isteriz.

Gadabın da dereceleri vardır: Meselâ ilmî desteği çekmek, gadap derecelerinden biridir. Bunun sonucunda kendisinden bu destek çekilen kişi, cehâlete, şehvete, nefsin ve şeytanın tuzaklarına ve kötü durumlara ma'ruz kalır. Çünkü, bütün bu sayılanlar, mutluluk ve saâdeti sona erdirilmek istenen kişilerin, ömürlerinin sonuna doğru başlarına getirilir. Bu da gadabın bir derecesini oluşturur. Gadabın bir derecesi de cehenneme girişte ve şefâat kapısının kapanması anında gerçekleşir. Gadabın diğer bir derecesi ise cehennem'de ebedî kalmaya yol açar.

Hâfız şöyle demiştir:

Meyhanenin kapıcılığını çok yaptıysam da,
Allah'ın ezelî lütfundan ümidim var,
Firdevs cennetini arzulamaktayım.

Tevbe edenlere Allah merhametini gösterir; bağışlar.

---

[89]. Aclûnî, c. 2, s. 216.

[90]. Lügatta "sekîne" kelimesi; rüzgâr, koku, sel, galebe, kuvvet gibi anlamlara gelmektedir. Ses çıkararak düşmanı korkuttuğundan, bu kelimeyi "rüzgar" olarak tercüme etmeyi uygun gördüm. (Mütercim).

[91]. Dârimî, Sünen, c. 7, s. 420; Ahmed, Müsned, c. 45, s. 445; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, c. 16, s. 155.
[92]. Ahmed, Müsned, c. 24, s. 344; Ebû Dâvûd, c. 2, s. 318; Dârimî, c. 7, s. 379.
[93]. Buhârî, Tevhîd, 15; Müslim, Zikr, 2.
[94]. Bk. Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, c. 4, s. 110.

SANA BİAT EDENLER ANCAK ALLAH'A BİAT ETMEKTEDİRLER

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٨﴾ لِتُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ
وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ
يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا
يَنْكُثُ عَلٰى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفٰى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللّٰهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا
عَظِيمًا ﴿١٠﴾

8. Şüphesiz biz seni, şâhid, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.

9. Ta ki *(ey müminler!)* Allah'a ve Resûlüne îmân edesiniz, Resûlüne yardım edesiniz, O'na saygı gösteresiniz ve sabah akşam Allah'ı tesbih edesiniz.

10. Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir.

"Şüphesiz biz seni" ümmetin üzerine bir *"şâhid"* olarak gönderdik, anlamındadır. Çünkü bir başka âyet-i kerîmede ***"Rasûlün de size şâhid olması için"*** (Bakara, 2/143) ifâdesi geçmektedir. Yâni kendisini tasdik edenleri tasdik edecek, tasdik eder görünenlerden bir kısmının yalancı olduklarını söylenecek ve yalanlayanların yalanladığını doğrulayacaktır. Allah katında O (s.a.)'nun şâhidliği kabul edilecektir. İster lehteki, isterse aleyhteki şâhidliği olsun farketmez. Tıpkı âdil bir şâhidin şâhidliğinin hâkim tarafından kabulü gibi. Bu şâhidlik henüz gerçekleşmemiştir. Çünkü Rasûlullah (s.a.), ancak, bu görevi kıyâmet gününde îfâ ettiği zaman şâhid olacaktır, ki bu da rasüllük görevinden daha sonra olacaktır. Dolayısıyla bu görev takdirî bir görev durumundadır. Fakat müjdeleyicilik ve korkutuculuk, risalet göreviyle beraberdir.[95]

"Müjdeleyici" gönderdik; yâni itâat edenlerin sevâba ve cennete nâil olacağını, Allah'a kavuşmayı arzulayanların da Allah'a kavuşacaklarını müjdelemek için gönderdik.

İsyan edenlerin azaba ve cehenneme gireceklerini, Allah'a kavuşmayı arzulamayanların ona kavuşamayacaklarını söyleyerek korkutasın, diye gönderdik.

*Tevrat'*ta şöyle bir ifâde vardır: Ey Peygamber! Biz seni, şâhid, müjdeleyici, korkutucu ve ümmîlere bir muhafız olarak gönderdik. Sen benim kulum ve elçimsin. Sana, mütevekkil adını taktım. Sen hırçın da, katı yürekli de değilsin. Sokaklarda tellâl

da değilsin. Kötülük, kötülükle ortadan kaldırılamaz. Fakat affetmek ve göz yummakla yok edilir. Sapık bir kavim İsâ'ya Allah demedikçe Allah onu öldürmeyecektir. O'nunla Allah kör gözleri açacak, sağır kulakları duyar hale getirecek ve katı kalpleri yumuşatacaktır.

لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ ۚ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٩﴾

9. Ta ki *(ey müminler!)* Allah'a ve Resûlüne îmân edesiniz, Resûlüne yardım edesiniz, O'na saygı gösteresiniz ve sabah akşam Allah'ı tesbih edesiniz.

"Ta ki (ey müminler!)" burada hitap Peygamber (s.a.)'e ve bütün mü'minleredir. Dolayısıyla özel bir hitap şeklinden, genel bir hitap şekline geçilmiştir. Çünkü *"Biz seni gönderdik"* ifâdesinde hitap, sadece Peygambere yönelikti. Bunun bir başka örneği de şu âyet-i kerîmedir: ***"Ey Peygamber! Kadınları boşadığınızda"*** (Talak, 65/1) burada önce Peygamber (s.a.)'e nida edilmiş, daha sonra, o zamanki mü'minlerin şahsında bütün mü'minlere hitap yöneltilmiştir.

Bu durumda yukarıdaki âyet-i kerîme, Rasûlullah (s.a.)'ın bizzat, kendisinin rasûl olduğuna îmân etmesinin gerekliliğine işâret etmektedir. Nitekim bir hadis-i şerifte Rasûlullah (s.a.)'ın *"Ben şâhidlik ederim ki, ben Allah'ın kulu ve O'nun elçisiyim"* dediği rivâyet edilmiştir.[96]

Rasûl-i Ekrem (s.a.) kendisinin peygamberliğinin, ancak, Cebrâîl'i tanıyıp ona îmân ettikten sonra ilmî bir zarûrîlik içinde farkına varmıştır. Kendisinin peygamber olduğunu bilip îmân ettikten sonra, kendisine indirilene îmân etmesi üzerine vâcib oldu. Nitekim âyet-i kerîmede: ***"Peygamber de mü'minler de, Rabbinden indirilene îmân ettiler"*** buyurulmuştur. (Bakara, 2/285).

Burada hitabın sadece ümmete yönelik olması da mümkündür. Birinci hitap sadece Peygambere yönelikken, ikinci hitap nasıl olur da, Peygamber bir tarafa bırakılarak, sadece ümmetine yöneltilir, diye bir soru akla gelebilir. Cevap olarak derim ki: Bir kavmin yöneticisine yönelik söz, o kavmin bütün fertlerine yönelik olarak kabul edilir. Tâbi olma hususunda sadece ümmeti hedef almak da mümkündür. Çünkü gaye, onların kulak vermesidir.

"Allah'a ve Resûlüne îmân edesiniz," dinini ve Rasûlünü desteklemek sûretiyle Allah'a destek olasınız diye, demektir.

Müfredât'ta der ki; *"et-Ta'zîr",* karşıdakine ta'zim ederek O'na yardımcı olmak anlamına gelir. Bir başka açıdan ta'zir, hadd cezâlarının dışındaki cezâlar için kullanılan bir ifâdedir. Çünkü ta'zir cezası karşıdakini te'dib, uslandırmak için uygulanır. O kişinin düşmanını yok etmek şeklinde te'dib bir çeşit o kişiye yardımdır. Çünkü kötü fiiller insanın düşmanıdır. Kötü fiilleri insandan uzaklaştırdığın zaman o insana yardım etmiş olursun.

Tıpkı bunun gibi, Efendimiz (s.a.) de: *“Kardeşin zâlim konumunda da olsa, mazlum durumunda da olsa ona yardım et”* buyurmuştur.

“Ya Rasûlallah! Hadi mazluma yardım etmeyi anladık da zâlime nasıl yardım ederiz?” diyen bir sahâbîye: *“Onu zulüm yapmaktan alıkorsun. Bu şekilde ona yardım etmiş olursun”* diyerek cevap vermiştir.[97]

*Kâmus’*ta der ki: Tâ’zir, hadd cezalarından daha başka cezalardır. Veya çok şiddetli cezalardır. Yardım; kötülükten vaz geçirmek, destek olmak ve bizzat yardım etmek gibi üç şekilde olur. Nitekim ceza terimi olarak ta’zir, “kötü olan bir şeyi alışkanlık haline getirmekten men etmek” demektir. Yâni “Allah Teâlâ’yı, dinini ve Rasûlünü düşmanların eline bırakmayasınız,” anlamındadır.

O, bütün kemâl sıfatlarıyla muttasıf, bütün noksanlıklardan münezzehtir, diye inanmak sûretiyle ta’zim edesiniz.

Kâmusta denir ki: “Ve sabah akşam Allah’ı tesbih edesiniz..” “Şânına lâyık olmayan hususlardan Allah’ı münezzeh tutasınız diye,” demektir. O’na şirk koşmak, çocuk isnâd etmek veya daha başka yaradılmışlığa âid sıfatlarla O’nu vasıflandırmak hiçbir sûrette câiz olmaz. Veya “O’na duâ edip, O’nun için namaz kılasınız diye,” anlamını vermek de mümkündür.

Kâmusta der ki: Tesbih, namazdır. Nitekim başka bir âyeti kerîmede. ***“Eğer o, tesbih edenlerden (namaz kılanlardan) olmasaydı kıyâmet gününe kadar balığın karnında kalırdı”*** (Sâffât, 37/143) buyurulmuştur.

İbn Abbâs (r.anhümâ) buradaki “sabah akşam” ifâdesinden, sabah, öğlen ve ikindi namazının kasdedildiğini söyler.

*Aynü’l-Meânî’*de denir ki: Burada, *“bukra”* kelimesiyle sabah namazı, *“asîl”* kelimesiyle ise öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazları kasdedilmiştir. Bu durumda sözkonusu âyet bütün farz namazları içine almış oluyor.

Bazı müfessirler, *“ve tüazzirûhu ve tüvakkırûhu”* fiillerinin sonlarında bulunan *“hû”* zamiriyle, Rasûlullah’ın kastedilmesinin de mümkün olabileceğini söylerler. Buna imkân yoktur. Bu durumda zamirler ayrılmış olur. Çünkü *“rasûlihî”* ve *“ve tüazzirûhu”* kelimelerindeki zamirlerin Allah’a işâret ettiği kesindir. Öbür zamirlerin de aynı yere işâret etmesi gerekir. Diyelim ki, o iki zamir Rasûlullah (s.a.)’ı kastediyor.

Rasûlullah’a ta’zim ve ona saygı, zâhirde ve bâtında onun sünnetine sarılmakla ve onu varlıkların özü ve hülâsası bilmekle gerçekleşir. Allah’ın ezelî habibi odur. Onun hâricindekiler ona tâbidir. Bu sebeple Allah Teâlâ onu şâhid olarak gönderdi. Çünkü o, mahlûkatın ilki olduğu için Allah’ın tek oluşuna, rubûbiyetine, yokluktan varlık âlemine çıkardığı her şeye, ruh, nefis, cisim, cesed, ma’den, bitki, hayvan, melek, cin, şeytan, insan ve her şeye şâhiddi. Allah Teâlâ’nın fiillerinin esrârı, harikûlâde san’atı ve kudretinin gariplikleri̇nden mahlûkatın kavrayabilecekleri hususlarda ihtilaf etmemeleri ve ortak îcad etmemeleri için bir şâhiddi.

Bu sebeple Efendimiz (s.a.) buyururlar ki: *“Meydana gelmiş ve meydana gelecekleri biliyorum.”* Çünkü o her şeyi görmüştü. En ufak bir an gâfil olmamıştır ve Âdem

(a.s.)'ın yaradılışını görmüştür. Bu sebeple, *"Âdem (a.s.) su ile çamur arasındayken ben peygamberdim"* buyurmuştur.[98] Bunun mânâsı şudur: Ben yaradılmıştım, Peygamber olmama karar verilmişti ve ben bunun farkındaydım. Ben bu haldeyken hiç kimse yaradılmadığı gibi Âdem (a.s.) 'ın da cesedle ruhu tam yaratılmamıştı. Onun yaratılışına, cennette ikram edilişine, cennetten çıkarılışına, Allah'ın tevbesini kabul edişine ve daha başka Âdem (a.s.)'ın başından geçen her şeye şâhid olmuştu.

Aynı şekilde İblisin yaradılışına, ileri bir ilme sahipken uzun bir müddet kulluk yaptıktan sonra Âdem (a.s.)'e secde etmekten kaçınışına ve bir emre muhalefet ettiği için Allah'ın huzurundan kovuluşuna ve Allah'ın lânetine uğrayışına hep şâhid olmuştu.

Peygamberlerin ve ümmetlerin başına gelen olaylar neticesinde Efendimiz (s.a.)'de bir birikim ve tecrübe meydana gelmişti. Daha sonra Ruh'u nurunun artması için kalbine indirildi. Varlıkların hepsinin varlığı onun varlığındandır. Âdem, İbrahim ve Mûsâ -aleymüsselam- ve diğer peygamberlere indirilen suhuflar dahil, bütün peygamber ve velîlerin ilmi onun ilminden kaynaklanmaktadır.

Büyüklerden biri diyor ki: Her insanda Peygamber ruhundan bir nefha vardır. O, hazır gözetleyicidir. İnsan buna değer vererek yönelmeyip de ondan yüz çevirirse, bu, onun perişan olmasına yol açar. Kendisi sayesinde dalâlet ve nisyana düşmekten korunduğu Muhammedî ruh insandan alındığı zaman, insanın başına nisyan ve nisyana bağlı bütün çirkinlikler yağar.

Efendimiz (s.a.)'in şu hadisi şeriflerinde buna işâret vardır: *"Allah Teâlâ kazasını ve musîbetini getirmeye karar verdiği zaman akıllıların aklını öncelikle alır."*[99] Şu hadis de buna yakındır: *"Zinâ eden kişi, zinâ ederken mü'min değildir."*[100] Yâni, önce îmân alınır, daha sonra zinâ yapar.

Şunu bil ki: Her nebî, velâyet ve nübüvvete mâliktir. Eğer rasûl ise bu peygamberin, hem velâyeti, hem nübüvveti, hem de risâleti var demektir.

Onun risâlet âlemi, Allah'la mahlûkâtı arasında vâsıta olmaktan ibarettir. Risâlet âleminden her peygambere, gönderildiği kişilerin ihtiyaçları kadar bahşedilir. Bunun dışındaki hususlar ise Allah ile kendi arasındaki velâyet âleminin parıltılarıdır. Toplumların fazileti arttıkça onlara gelen peygamberlerin de faziletleri artar. Kıyâmet günü peygamberlerden birisi ümmetiyle, birisi kavmiyle, birisi on kişiyi bile bulmayan yakınlarıyla, birisi oğluyla ve birisi de bir kişiyle gelir. Hatta bir diğeri, karanlık bir zamanda geldiği için çağrısına kulak verilmez de yalnız başına gelir.

Ne zaman ki Peygamberimiz (s.a.) Allah'tan bir nur olarak geldi. Âlemi zâhiriyle, bâtıniyle nurlandırdı. Bundan dolayı ümmeti, ümmetlerin hem en çoğu, hem de en mübareği oldu. Bu sebeple, Âdem (a.s.)'dan itibaren bütün ümmetler 40 saf olacağı halde, Efendimiz'in ümmeti 80 saf olacaktır.

Allah Teâlâ Peygamberimiz (s.a.) için "müjdeleyici" demiştir. Çünkü onu bütün insanlığa gönderdiği zaman, o insanlara şu müjdeyi vermişti. "Eğer Rasûl (s.a.)'e tâbi olursanız diğer peygamberler içerisinde sadece O (s.a.)'na mahsus olan mahbubiyet rütbesine nâil olursunuz." Ayrıca dünya ve âhiret nimetlerinden hiç birisini

kaçırmasınlar diye O (s.a.)’nu uyarıcı olarak nitelemiştir. Nitekim daha önceki ümmetler bu hususta çok şey kaçırmışlardı.

Kemâl Hucendî şöyle demiştir: “İnsan iki âlemden de yüzünü Allah’a döndürmedikçe, bütün âlemlerin güzîdesi Hz. Muhammed Mustafa (s.a.) gibi olamaz.”

Cenab-ı Hakk’tan, ona (s.a.) yönelme ve onun yanında bulunma nimetlerinden bizleri bol bol nasibdâr etmesini niyaz ederiz.

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَۜ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْۚ فَمَنْ نَكَثَ فَاِنَّمَا يَنْكُثُ عَلٰى نَفْسِهۚ وَمَنْ اَوْفٰى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللّٰهَ فَسَيُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًاࣖ ﴿١٠﴾

10. Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah’a biat etmektedirler. Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir.

“O ağacın altında Kureyş’le savaşacaklarına dâir sana söz verenler var ya, doğrusu onlar Hudeybiye’de seninle bey‘at ediyorlar,” demektir. Bu âyet-i kerîmede söz verme hâdisesi, bir mal karşılığında bir mal satın alma mânâsına gelen *“mubâyaa”* kelimesiyle ifâde edilmiştir. Çünkü gerçekten de burada bir mübâdele, bir şeyi bir şeyle değişme anlamı vardır. Şöyle ki: Mü’minler, Peygamber (s.a.)’e itâat edeceklerine ve müşriklerle savaşma esnâsında sebât edeceklerine söz veriyorlar, Peygamber (s.a.) de onlara sevap ve Allah’ın rızasını vaad ediyordu.

Akabe bey’atı yapıldığı bir sırada Ensâr’dan birisi: “Ya Rasûlallah konuş, kendin ve Rabbin için ne istiyorsan iste!” dedi.

Peygamberimiz (s.a.) de: *“Rabbim için, O’na kulluk etmenizi ve O’na ortak koşmamanızı şart koşuyorum. Kendim için de, kendinizi, çocuklarınızı ve hanımlarınızı koruduğunuz bütün şeylere karşı beni de korumanızı şart koşuyorum.”* buyurdu.

Abdullah bin Ravâha (r.a.):

“– Bunları yaptığımız takdirde bize ne var yâ Rasûlullah!” dedi. Efendimiz (s.a.) de:

“– Sizin için Cennet var” buyurdu. Bunun üzerine hep beraber:

“– Kazançlı bir alış-veriş, bunu bozmuyoruz, bozmak da istemiyoruz.” dediler.

“Sana bey’at eden kişi, sanki Allah’a bey’at etmiş gibidir.”

Onlar cennet karşılığında canlarını Allah’a sattılar. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme’de: ***“Cenneti onlara verme karşılığında Allah (c.c.) onların canlarını ve mallarını satın aldı.”*** (Tevbe, 9/111) buyurmuştur. Gerçekten de böyledir. Çünkü

mü'minler Rasûlullah (s.a.)'a, Allah'ın rızasını kazanmak, emirlerine ve nehiylerine riâyet edeceklerine dâir verdikleri sözü te'yid etmek için bey'at ediyorlar.

İbnü'ş-Şeyh der ki: Mü'minlere sevâb Allah katından verileceği için, Rasûlullah (s.a.)'la yapılan bey'at Allah ile yapılmış olur. Nitekim Peygamber (s.a.) sadece bir elçi ve Allah'ın bir sözcüsüdür. Bu itibarla, mü'minler Allah ile bey'at etmiş sayılırlar. Peygamberle bey'at etmekten maksad, Allah ile bey'at etmekten başka bir şey değildir. Çünkü bu, O'nun rızasını talep etmektir.

Müftî Sa'dî der ki: Allah bilir, görünen odur ki, burada teşbih yapılmıştır. "Sanki Allah'a bey'at ediyorlar" anlamındadır. Âyetin, *"Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir"* bölümünde aynı durum söz konusudur. Yâni, bey'at sırasında sanki Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir, demektir. Benzetme edatının açıkça zikredilmemiş olması, bu hususun mübalağalı bir şekilde pekiştirilmesi içindir. "El" ifâdesinin geçmesi, sözleşme ve akit yapma sırasında arapların adeti olduğu vechile, bey'at sırasında da Rasûlullah (s.a.)'ın elini tutmaları sebebiyledir. Burada Rasûlullah (s.a.)'ın elini onurlandırma vardır. Çünkü bey'at sırasında mü'minlerin ellerinin üzerinde Efendimizin eli vardı. Efendimizin elinden de âyette Allah'ın eli diye bahsedilmiştir. Tıpkı Peygamberimiz'in sağ elini sol elinin üzerine koymak sûretiyle Osman (r.a.)'ın yerine bey'at alması gibi. Burada da Rasûlullah (s.a.)'ın eli Osman (r.a.)'ın eli makamında tutulmuştur. Ashâb-ı kirâmdan hiçbirisi böyle bir devlete nâil olmadı. Osman (r.a.)'ın o gün orada bulunmaması, kendisi için bulunmasından daha hayırlı olmuştur.

Birisi der ki: Allah, uzuvdan ve cisimlerin diğer özelliklerinden münezzeh olduğu için burada istiârey-i tahyîliyye söz konusudur.

Yukarıda ifâde edilen her iki îzaha göre de, bu ifâde bir önceki anlatılanı kuvvetlendirip pekiştirmek içindir. Bundan maksad ise, Rasûlullah (s.a.)'la yapılan sözleşmenin tıpkı Allah (c.c.)'la yapılmış gibi olduğuna, arada hiç bir derece farkı olmadığına işâret etmektir. Eğer Allah (c.c.) Teâlâ'nın bir şekle girmesi mümkün olsaydı, bir şekle girer, kendisiyle tıpkı Rasûlullah (s.a.)'la yapılan bey'at gibi bey'at edilirdi. Rasûlullah (s.a.)'la yapılan bey'at, sûret itibariyledir. Hakikatte Allah (c.c.)'la yapılmıştır. Buna ileride işâret edilecektir.

"Yedullah= Allah'ın eli" terkibinde, Allah lafz-ı celâli, elleriyle bey'at edenlerden birisiymiş gibi kinaye yollu bir anlamdadır. *"Yed=el"* kelimesinde ise hayalî bir istiâre (benzetme) söz konusudur. Bununla ise ele benzeyen müstakil bir sûret kasdedilmiştir. Aynı zamanda; "el" kelimesinin hem Allah için, hem de kullar için kullanılması, şekil itibariyle bir benzerlik oluşturmaktadır ki, bu durum, hayalî istiareyi daha da güzelleştirmiş oluyor

Rağıb Isfehâni, *Müfredât'*ta der ki: Halk arasında, "falanca falancanın velîsi ve yardımcısıdır" anlamında, "filan kişi filan kişinin elidir" denir. Aynı şekilde evliyaullah için "Allah'ın elleri" ifâdesi kullanılır. "***Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir"*** âyeti

içerisinde kullanılan “el” ifâdeleri de bu anlamda kullanılmıştır. Şu hadis-i kudsi bu konuda bir bilgi verecek durumdadır: *“Kulum bana nâfilelerle o kadar yaklaşır ki bir noktadan sonra artık bende O’na karşı bir sevgi doğar. Ben O’nu sevince de duyan kulağı, tutan eli olurum.”*[101] Bu durumda âyetin mânâsı şöyle olur: “Allah’ın kuvveti ve yardımı onların kuvvetinin ve yardımının kat kat üzerindedir.”

Sanki şöyle denmektedir: “Ya Muhammed! Ashabının yardım edip sebât edeceklerine dâir sana bey’atlarına değil, Allah (c.c.)’ın yardımına güven.”

Bazıları derler ki; İki yerdeki “el” kelimesi, hem Allah’a nisbet edilir, hem de kullara nisbet edilir. Her iki yerde de “el”, “iyilik yapmak ve hayırda bulunmak” anlamınadır. Buna göre âyetin anlamı: “Allah Teâlânın, onları îmân etmeye ve bey’atü’r-Rıdvanı gerçekleştirmeye muvaffak kılmadaki nimeti, onların gerçekleştirdiği bey’atın çok çok üzerindedir.” Nitekim bir başka âyet-i kerîmede ***“Bilâkis sizi îmana muvaffak ettiği için size Allah minnet eder, eğer siz (“inandık” demenizde) sâdık (insan)larsanız.”*** (Hucurât, 49/17) buyurulur.

Süddî der ki: Ashab-ı kiram beyat ederlerken Rasûlullah (s.a.)’ın elini tutuyorlardı. Allah’ın eli; yâni bu bey’atın yarıda bozulmasını veya geçersiz olmasını engelleyen hıfz eli onların ellerinin üzerindeydi, demektir. Nasıl ki, bir kişi bir şey satın alırken satıcıya elini uzatınca, üçüncü bir kişi alış-veriş akdinin yarıda kesilmemesini sağlamak için akid kesinleşinceye kadar, bunlardan birisi elini geri çekemesin diye alıcı ve satıcının uzatmış oldukları ellerini sıkıca tutar, bu üçüncü kişinin, elini alış-veriş yapanların ellerinin üzerine koyması, alış-veriş akdinin sâlimen gerçekleşmesi içindir. Tıpkı bunun gibi **“Allah** (c.c.)**’ın eli onların ellerinin üzerindedir”**’in mânâsı, Allah onların bey’attan vazgeçmelerini engellemek sûretiyle bey’atın sâlim bir şekilde gerçekleşmesini sağlıyordu, demektir.

Hakikat ehli dedi ki: Bu âyet, tıpkı şu âyete benzemektedir: ***“Kim Rasûl (s.a.)’e itâat ederse, Allah’a itâat etmiştir.”*** (Nisa, 4/80) Çünkü Rasûl-i Ekrem (s.a.)’in varlığı, Allah’ın zâtı, sıfatları ve fiillerinde fâni olmuştu. O (s.a.)’ndan sâdır olan herşey hakikatte Allah’tandı. Nasıl O’na itâat, Allah’a itâat olarak nitelendirilmişse, O’na bey’at etmek de Allah’a bey’at etmek, demekti.

Sülemî (k.s.) şöyle buyurmuştur: “Bu söz cem’ makàmındadır. Hak Teâlâ cem’ makàmını varlığın en şerefli ve en seçkini hâriç hiç kimse için açıklamamıştır.” İşte bu hikmete binaen Rasûl-i Ekrem (s.a.) kıyâmet günü: *“Nefsim!, nefsim!...”* diyerek değil de *“ümmetim, ümmetim,”* diyerek yalvaracaktır.[102] Çünkü kendisinde varlıktan hiçbir şey kalmamıştır. Ümmetinden kâmil olmak isteyenler için Rasûlullah (s.a.)’da güzel bir örnek mevcuttur. Ciddî olarak bunu anlamaya çalış. Buna göre *“Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir”* ifâdesinin mânâsı şudur: Peygamber (s.a.)’de ortaya çıkan Allah’ın kudreti, onların ellerinde ortaya çıkan kudretlerin üzerindedir. Çünkü Rasûlullah (s.a.) her şeyi bünyesinde toplayan ve her şeyi ihâta eden ism-i âzamın tecellî eden mahalli olmuştur. Ki bütün isimler bu ism-i celîlin gölgesindedir. Rasûl-i

Ekrem (s.a.)'in eliyle diğerlerinin eli, hükümdarla teb'anın eli gibidir. **"Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir"** ifâdesi, cem', mertebesinin kesinlikle hasıl olduğunun açıkça söylenmesinden başka bir şey değildir. Hâsılı, Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.)'i kemâl sıfatlarının mazharı, tecellîlerinin aynası kılmıştır. Bu sebeple Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Kim beni görürse Hakkı görmüş olur."*[103] Rasûlullah (s.a.), zâtından, sıfatlarından ve fiillerinden fânî olunca, Allah'ın zâtı, sıfatları ve fiilleri konusunda nâibi durumuna gelmiştir. Hz. Peygamber (s.a.), O'nun nâibidir, onun eli Allah'ın elidir. Bu mertebede **Hallâc**: *"Ene'l-hakk"*, "Ben Hakk'ım" demiştir. **Bayezid** ise: *"Sübhânî sübhânî.."*, "Kendimi tenzih ederim, şânım ne yücedir" demiştir. **Ebû Saîd Harrâz** da: "Şu cübbede Allah'tan başka birşey yok" demiştir.[104]

Vâsıtî der ki: Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme ile, nebîsindeki beşeriyyet özelliğinin geçici ve izâfî olduğunu, hakikî olmadığını haber veriyor. Yâni O (s.a.)'nun zâhiri mahlûktur, ama bâtını hakktır. Bu sebeple O (s.a.)'nun, zâhirine değil de bâtınına secde etmek câizdir. Çünkü zâhiri sınırlı âlem'den, bâtını ise sınırsız âlemdendir. Cenazelere namaz kılmak câiz olursa, diriler hakkında secdeye ne dersin? anlamaya çalış. Cenazeler üzerine namaz kılmanın câiz oluşu, o cenazelerin, her şeyi câmi, bünyesinde bulunduran küllî Muhammedî hakikatten bünyelerinde bir hissenin mevcûdiyetindendir.

"فَمَنْ نَكَثَ" *"Kim ahdini bozarsa"*, *"nekese"* kelimesi "bozmak, koparmak" anlamına gelir. Meselâ ipi veya halatı koparmak gibi. Ahdi bozmak mânâsına bir benzetmedir. Kim ahdini ve bey'atını bozar, gereklerini, hükümleri yok sayarsa, *"ancak kendi aleyhine bozmuş olur."* "bu hareketinin zararını kendisi çeker." Çünkü ahdi bozan başkası değil, kendisidir.

"Kim verdiği söze sâdık kalır ve o hal üzere sebat ederse, Allah O'na büyük bir mükâfat verecektir." Cennetini, kendi rızâsını ve cemalini müşâhede etmeyi nasib edecektir.

Ahdin bozulmasıyla kasdedilen, başlangıçta bey'at etmemek olabileceği gibi, bey'at ettikten sonra bozmak da olabilir. Yâni ikisinin de kasdedilmesi ihtimali var. Nitekim **Câbir** (r.a.)'den şöyle rivâyet edilmiştir: "Biz rıdvân bey'atı sırasında, ağacın altında kesinlikle kaçmamak ve ölmek üzere, Rasûlullah (s.a.)'a bey'at ettik. **Cedd bin Kays** hariç hiç birimiz bey'attan geri kalmadı. Fakat o münâfıktı ve devesinin hevdecinin altına saklandı. Herkes bey'at etmek üzere çağırıldığı zaman insanlarla beraber icâbet etmedi.

Muvazzah'ta şöyle gelmiştir: "Üç şey vardır ki, onu yapana/sahibine geri döner. Birincisi hiledir. Bunun için; ***"Hâlbuki kötü tuzak, sadece hazırlayanın ayağına dolanır"*** (Fâtır, 35/43) buyrulmuştur. İkincisi zulüm ve taşkınlıktır, bu sebeple Allah; ***"Sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir"*** (Yûnus, 10/23) buyurmuştur. Üçüncüsü verdiği sözde durmamaktır. Bu sebeple de; ***"Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur"*** (Fetih, 48/10) gelmiştir. Söz vermek konusunda şöyle demişlerdir; ahdini bozma, zira kim ahdini bozarsa zayıflar ve elindekileri kaybeder.

“Elest bezmi”nde verdikleri söze sahip çıkan kimseler, vermiş oldukları diğer sözleri de hiçbir durumda bozmazlar.”

Hâfız’ın dediği gibi:

Ezel sabahının fecrinden ebed akşamının sonuna kadar
Dostluk ve sevgi tek bir and ve söz üzere olur.

Büyüklerden birisi der ki: Bu bey’at, yaratılış hâdisesinin gerçekleştiği ilk anlarda kullardan alınan sözün bir sonucudur. Dolayısıyla o sözüne sâdık kalanlara bu sadâkatleri fayda sağlayacak, sâdık kalmayanlara ise vefasızlıkları zarar verecektir.

Şeyh İsmail bin Sevdekîn , *Şerhu’t-Tecelliyati’l-Ekberiyye* adlı eserinde der ki: Kendilerine bey’at edilenler üç zümredir: Rasûller, vâris olan şeyhler ve sultanlar. Bu üç zümreye beyat etmek hakikatte birdir. O da Allah’a bey’attir. Çünkü bu üç zümre, kendilerine tâbi olanların, Allah yanında, tâbi olmak üzere bey’at ettiklerinin şâhidleridirler. Bu üç zümrenin konumu, Allah’ın emrini yerine getirme hususunda birleşir. Bu üç zümreye bey’at edenlerin durumu ise, kendilerine emredilenlere tâbi olma hususunda birleşir.

Şu kadar var ki; rasûller ve şeyhler kesinlikle ma’siyeti, Allah’a isyanı emretmezler. Çünkü peygamberler ma’siyet işlemekten masûmdurlar. Şeyhler de mahfûzdurlar. Sultanlara, gelince, eğer bunlar şeyhliğe erişirlerse mahfûz/korunmuş olurlar. Aksi takdirde hor ve zelil bir halde bırakılırlar. Bu durumda, ma’siyet emredilirse itâat etmemek gerekir. Fakat bey’at Allah’a kavuşuncaya kadar bağlayıcıdır. Kim bu zümrelere tâbi olmayı bırakırsa cehennem ona yeter, Allah onunla konuşmaz, onun yüzüne bakmaz. Onun için acıklı bir âzâb vardır.

Süleymân Dârânî (k.s.) hazretleri böyle söylüyor: Yukarıda sayılanlar, âhiretteki cezâlarıdır. Dünyadakine gelince: **Bayezîd Bistâmi** Kuddise sirruh kendisine muhalefet eden müridi hakkında: “Allah’ın gözünden düşeni bırakın gitsin” dedi. Daha sonra da onu kadın kılıklı insanlarla beraber gördü. Hırsızlık yapmış ve eli kesilmişti. “Sözünden dönenin durumu budur” buyurdular. Bu mürid nerede? Ahdine sâdık olan Dârânî gibi müridler nerede? Kendisine: “Tandırın içine kendini at” denildi. O da hemen atladı. Sonra da sağ sâlim geri döndü. Bu da sadakâtin bir neticesidir.

Bu konuda fakîr (**Bursevi**)’nin kanaati şudur: Bu âyet-i kerîme ile bey’atın ve büyük şeyhlerden telkin almanın sünnet oluşu anlaşılmaktadır. Ki Allah onları, ilmî tecellîden sonra ayniyet/ayne’l-yakînle süslemiştir. Nitekim sülûk ve irşâda güçleri yetmeyen nâkıs ve perdeli olan kişilere bey’at etmenin hiçbir faydası olmaz.

Şeddad bin Evs ile **Ubâde bin Sâmit** (r.anhüma) anlatıyor: Bir defasında Rasûlullah (s.a.)’la beraberdik. Ehl-i kitabı kasdederek “İçinizde yabancı var mı?” diye sordular. Biz de: “Hayır yâ Rasûlellah!” dedik. Kapının kapatılmasını istedi ve şöyle buyurdu: *“Ellerinizi kaldırın ve Lâ ilâhe illallah deyin.”* Bir müddet ellerimizi havada tuttuk. Sonra Rasûlullah (s.a.) elini indirdi ve şöyle dedi.

“– Allah’a hamdolsun. Allah’ım sen beni bu kelimeyle gönderdin, bana bu kelimeyi emrettin ve bu kelimeye karşılık bana cenneti vaadettin. Ya Rabbi! sen sözünden dönmezsin.” Daha sonrada bize dönerek: *“Müjdeler olsun. Allah sizi gerçekten bağışladı”* buyurdular.[105]

Abdurrahman Bistamî (k.s.)’nin *Tervihü’l-Kulûb* adlı eserinde şu olay anlatılır:

Abdurrahman bin Avf bin Mâlik Eşceî (r.a.) anlatıyor: Bir defasında Rasûlullah (s.a.)’ın yanında sekiz dokuz kişi kadar bulunuyorduk. Bize: “Allah’ın Rasûlüne bey’at etmez misiniz?” buyurdu. Biz de daha önceki bey’ata katılmış olduğumuz için, “Biz sana bey’at etmiştik yâ Rasûlallah” dedik. Tekrar: “Allah’ın Rasûlüne bey’at etmez misiniz?” buyurdu. Hemen ellerimizi uzattık ve: “Ne üzerine bey’at edeceğiz?” diye sorduk. Buyurdular ki:

“Allah’a kulluk etmek, O’na hiçbir şeyi ortak koşmamak, beş vakit namazı dosdoğru kılmak, -bir ara sesini kısarak- insanlardan hiçbir şey istememek üzere.”

Râvî der ki: “Bunlardan bazılarıyla karşılaştım, elinden kamçısı düşerdi de kimseden o kamçıyı kendisine vermelerini istemezdi.”[106]

İmam Münzirî (Rahimehullah)’nin, *Tergîb ve Terhîb* adlı eserinde şu hadis anlatılır: **Ubâde bin Sâmit** demiştir ki: Bana babam, kendi babasından nakletti. Dedem demiş ki: “Rasûlullah (s.a.)’a, bolluk anında da kıtlık anında da, neşeli anımızda da, sıkıntılı anımızda da söylediklerine kulak verip itâat edeceğimize, bir işte o işin ehliyle münâkaşa etmeyeceğimize, nerede olursak olalım hakîkati söyleyeceğimize, Allah hakkıyla ilgili hususlarda kınayanın kınamasından korkmayacağımıza dâir bey’at ettik.”

Suhreverdi (k.s.) *Avârifü’l-Maârif* adlı eserinde der ki: “Herhangi bir hususta, o konunun ehliyle münakaşa etmeyeceğimize” ifâdesi şu anlamdadır. Herhangi bir iş, o işe ehil birisine tevdi edilmişse bu konuda münâkaşa etmeyeceğiz ve o işi ona bırakacağız. “Nerede olursak olalım”ın mânâsı da şudur: “Arkadaşın yanında olsun, düşmanın yanında olsun; yakınlarımızın yanında olsun, yabancıların yanında olsun farketmez.”

Zeynü’d-Din el-Hâfî (rh.a.) *Havâşî’*sinde der ki: Yukarıda takrir edilenlerden anlaşılan odur ki bey’at esnasında el tutulur. Tabii ki bu erkeklere nisbetle böyledir. Kadınlar buna dâhil değildirler. Rivâyet edildiğine göre, kadınlardan bir grup Rasûlullah (s.a.)’ın yanında toplanmışlar ve O (s.a.)’nun ellerini tutmak sûretiyle kendilerinden bey’at almasını istemişlerdi. Fakat Efendimiz (s.a.): *“Ben elimi (yabancı) bir kadının eline süremem. Fakat bir kadına karşı söylediğim, 100 kadına söylenmiş gibidir”* dedi. Onlardan sözlü olarak bey’at aldı. Efendimiz (s.a.)’den teberrüken bir şey istediler. Rasûlullah (s.a.) da elini bir kabın içerisindeki suya soktu. Daha sonra da o kabı kadınlara gönderdi. Onlar da ellerini o kabın içerisine batırarak isteklerine nâil oldular.

Şeyh Abdülaziz Deyrîni, *er-Ravzatü’l-enîfe* adlı eserinde aynı olayı anlatır. *Fütûhât Tercümesi*’nde şöyle gelmiştir: “Allah’ın Rasûlü vefât etti, onun eli mahremi olmayan hiçbir kadına değmedi. Kadınlarla bey‘atlaşmasını sözle yaptı, bir kadına verdiği söz

bütün kadınlara verilmiş gibi oldu.”

İnsânu’l-uyûn adlı eserde der ki: Peygamber (s.a.)’e ikinci Akabe bey’atı gecesi 70 erkek bey’at etti. İki kadın da musafaha etmeden bey’at ettiler. Çünkü Rasûl-i Ekrem (s.a.) kadınlarla musafaha etmezdi. Sadece onlardan söz alır, onlar da söz verince “gidebilirsiniz sizden bey’at alınmıştır” diyerek onları gönderirdi.

*İhyâu’l-Ulûm’*da der ki: Eğer fitne endişesi varsa, kadınların zikir meclislerine ve namaz için mescidlere gelmeleri yasaklanmalıdır. Nitekim **Âişe** (r.anha) kadınlara mescide gelmelerini yasaklamıştı. Kendisine: “Rasûlullah (s.a.), kadınların cemaatlere gelmelerini yasaklamamıştı” diyenlere: “Rasûlullah (s.a.) kadınların O (s.a.)’nun vefatından sonra yaptıklarını görseydi, emînim ki onların cemâate gelmelerini yasaklardı” diyerek cevap vermiştir.

Vaaz, nasihat ve zikir toplantılarına kadınların, erkeklerle aralarında, görüntüyü engelleyici bir perde olmadığı halde gelmeleri bile mahzurlu iken nasıl olur da ellerine dokunulabilir. Zamanımızdaki bazı şeyh geçinenler bu hususlara dikkat etmiyorlar, belki de sohbetlerine gelip kendilerine bey’at eden kadınlar için güzel kokular sürünüyorlar. Güvenilir kişilerden maalesef böyle duyumlar alıyorum. Allah bizi böyle davranmaktan korusun.

Bayezîd Bestâmî (k.s.) der ki: “Kimin üstazı yoksa, o kişinin imamı şeytandır.”

Üstad Ebu’l-Kâsım Kuşeyrî, şeyhi olan **Ebû Ali ed-Dekkâk**’ın şöyle dediğini nakleder:

Bir ağaç kendi kendine yetişirse, yaprağı olur, fakat meyve vermez. Dağlarda ve vadilerdeki gibi meyve verse de meyvesinin tadı bahçe meyvelerinin tadını tutmaz. Bir ağaç, bir yerden başka bir meyve ile aşılandığı zaman hem tadı daha güzel, hem de meyvesi çok olur. Çünkü emek verilmiştir. Nitekim şerîat köpekteki talime bile itibar etmiştir. Eğitilmiş köpeğin öldürdüğü yeniyor, ama eğitilmemiş köpeğin öldürdüğünün yenmesi haram kabul ediliyor.

Birçok şeyhin şöyle dediğini duydum: “Hiç kimsenin kurtuluşa eremediğini söyleyen kişi kurtuluşa eremez”.

Bizim için Rasûlullah (s.a.)’da güzel bir örnek mevcuddur. Allah Rasûlünün ashâbı, ilimleri ve âdâbı Rasûlullah (s.a.)’tan almışlardır. Nitekim ashâb-ı kirâmdan bazıları demiştir ki; “Efendimiz (s.a.) bize herşeyi öğretti. Hatta def-i hacet âdâbını bile.”

Hakikât tâlibi için mutlaka olgun bir terbiyeci, mâhir bir üstad gereklidir. Ki bu üstad, nefsin âfetlerini, amellerin bozuklarını ve düşmanın saldırabileceği yerleri ona göstersin. Hakikât tâlibi böyle birisini bulursa hemen onun eteğine sarılsın, onunla beraber olsun, onun edebiyle edeplensin ki, bu durumda tıpkı başka bir lambayla tutuşturulan bir lamba misali o üstadın derûnî âleminden, tâlibin derûnî âlemine hâl sirâyet etsin, nefsinin iradesinden tamamen sıyrılsın. Çünkü öyle bir üstada teslim olmak Allah’a ve Rasûlullah (s.a.)’a teslim olmaktır. Çünkü teslimiyet silsilesi Rasûlullah’a, oradan Allah’a kadar uzanır.

Mesnevî’de şöyle gelmiştir:

Mustafa (s.a.) şöyle buyurdu:

Beni görene, benim yüzümü göreni görene müjdeler olsun.
Bir kandil bir mumun ışığını alınca,
Onu gören muhakkak o mumu görmüş demektir.
Bu şekilde yüz kandile nakledilse bile,
Sonuncuyu görmek, aslı görmek demektir.
Sen nûru ister kandilden, isterse can mumundan al,
Aralarında hiçbir fark yoktur.

Hadîs-i şerifte denir ki: *"Hacer-i Esved Allah'ın yeryüzündeki sağ elidir. Kim Allah Rasûlüne bey'at edemediyse Hacer-i Esvede elini sürsün. Allah ve Rasûlüyle bey'at etmiş olur."*[107]

Bir başka rivâyette: *"Rükün, Allah'ın yeryüzündeki sağ elidir. Allah'ın kulları birbirleriyle musafaha yaptıkları gibi onunla musafaha yaparlar."*

Sehâvi der ki: Bu hadisin mânâsı şudur: Her kral, beyat kabul edeceği zaman sağ eliyle kabul eder. Hac ve umre yapanlar da Hacer-i Esvedi öptükleri için sanki hacer-i esved melikin sağ eliymiş gibi kabul edilmiştir. En yüce misâl Allah'ındır. Aynı şekilde kim onunla musâfaha ederse Allah katında bir ahid yapmış gibi olur. Tıpkı kralın hediye vermesi gibi, hacer-i esvedle musafaha yaparak söz verene de Allah mükâfâtını verecektir.

Bu konuda fakir (**Bursevî**)'nin görüşü şudur: Hiç şüphesiz, hakikat ehline göre Kâbe zât ve ehadiyyet mertebesine işârettir. Zât-i ahadî ise bütün isimleri ve sıfatlarıyla Rasûlullah (s.a.)'ta tecellî etmişti. Bu durumda Kâbe, Rasûlullah'ın sûretini, Hacer-i esved ise Rasûlullah'ın mübarek sağ elini temsil etmektedir. Hakikatte ise Kâbe ve Hacer-i esvedin sırrı, Rasûlullah ve mübarek sağ elidir. Buradan da anlıyoruz ki, kâmil insan Kâbe'den daha faziletlidir. Aynı şekilde sağ eli de Hacer-i esved'den daha mübarektir. Rasûlullah (s.a.) âhirete intikal edince, vârisleri O(s.a.)'nun yerine geçti. Onlar bu iki sırrın mazharı olanlardır.

Şeriatta mutlaka Hacer-i esved öpülmelidir. Hakikatte ise kâmil bir insanın eli öpülmelidir. Hakikî bey'at budur. Bu bey'at tıpkı Allah ve Rasûlüyle yapılmış bey'at mesabesindedir. Bey'at gerçekleştiği takdirde bey'at eden kişi için, süt emme süresi ve sütten kesilme zamanı söz konusudur. Bey'at ettiği kişiden maksadı hasıl oluncaya kadar ayrılmamalıdır. Ki bu maksad Allah'ı bilme kapısının açılmasıdır.

Eğer sütten kesilme ânını beklemeden ayrılırsa yolda kalır, tıpkı normal doğumda, zamanı gelmeden sütten kesilen çocuk gibi, dünya sevgisine döner ve şehvetine tâbi olur. Zâhirî ilimlerde de durum aynıdır: Önce tahsilinizi tamamlayacaksınız, daha sonra da hocanız size öğretmenlik için izin verecek.

❀

*Eşbâh'*de denir ki: Ebû Yûsuf, İmam-ı A'zam'a haber vermeden ders okutmaya başlamıştı. Bunu duyan Ebû Hanîfe bir adamı beş tane soruyu sorması için Ebû Yûsuf'a gönderdi.

Birinci Soru:

Adam: – Çamaşırcı elbiseyi çektirirse yâni elbise küçülürse daha sonra da sahibine temizlenmiş bir şekilde getirirse ücret hak eder mi etmez mi?

Ebû Yûsuf: – Hak eder.

Adam: – Yanıldın. Hak etmez.

Ebû Yûsuf: – Sen yanıldın.

Daha sonra Adam: – Elbiseyi temizleme işi elbise çekmeden önceyse hak eder. Aksi takdirde hak etmez, dedi.

İkinci Soru:

Adam: – Namaza sünnetle mi başlanır? Farzla mı?

Ebû Yûsuf: – Farzla başlanır.

Adam: – Yanıldın.

Ebû Yûsuf: – Sünnetle.

Adam: – Yanıldın, dedi.

Ebû Yûsuf şaşırmıştı.

Sözlerine devamla adam: – İkisiyle başlanır. Çünkü tekbir farz, elleri kaldırmak sünnettir, dedi.

Üçüncü Soru:

Adam: – Ateşin üzerinde bir tencere, tencerenin içerisinde de et ve çorba var. Bu durumdayken tencerenin içerisine bir kuş düşse çorba ve et yenir mi, yenmez mi?

Ebû Yûsuf: – İkisi de yenir.

Adam: – Yanıldın.

Ebû Yûsuf: – İkisi de yenilmez.

Adam: – Yanıldın. Eğer kuş düşmeden önce et pişmişse üç defa yıkanıp yenir. Çorba atılır. Değilse hepsi atılmaz, dedi.

Dördüncü Soru:

Adam: – Bir müslümanın zimmî/ehl-i kitap olan hanımı o müslümandan hamile olduğu halde vefat etti. Bu kadın müslümanların kabristanına mı, yoksa başka bir kabristana mı defnedilir?

Ebû Yûsuf: – Müslümanların kabristanına defnedilir.

Adam: – Yanıldın.

Ebû Yûsuf: – Zimmîlerin mezarlığına defnedilir.

Adam: – Yanıldın. Ebû Yûsuf hayret etti.

Adam sözlerine devamla: – Yahûdîlerin kabristanına defnedilir. Fakat kadının sırtı kıbleye gelecek şekilde yerleştirilir. Çünkü çocuğun yüzü, anne karnındayken annesinin sırtına doğru dönük olur.

Beşinci Soru:

Adam: – Bir kişinin ümm-i veled/efendisinden hâmile kalmak sûretiyle çocuk dünyaya getirmiş olan cariyesi efendisinin izni olmadan bir başka erkekle evlense ve bu arada da efendisi vefat etse, iddet beklemeli mi yoksa beklememeli mi?

Ebû Yûsuf: – İddet beklemesi gerekir.

Adam: – Yanıldın.

Ebû Yûsuf: – Gerekmez.

Adam: – Yanıldın dedi ve ekledi: Eğer yeni evlendiği erkekle zifafa girmişse gerekmez. Fakat henüz zifafa girmemişse iddet beklemesi gerekir.

Bütün bu sorulardan sonra Ebû Yûsuf hatasını anladı ve **Ebû Hanîfe** hazretlerinin yanına döndü. Kendisi için:

"– Koruk bile olmadan kurudu" dedi.

Şeyh Sa'dî şöyle demiştir:

"Birisi pehlivanlıkta birinciliği elde etmişti. Bu ilimde üç yüz altmış önemli oyun bilir, her gün bu oyunlardan birisiyle güreşirdi. Bu pehlivan gönlünde sevgi beslediği talebelerinden birisine üç yüz elli dokuz oyun öğretti. Sadece bir oyun öğretmeden onu gönderdi. Velhâsıl bu çocuk kuvvette ve güreş sanatında öyle bir kemâle ulaştı ki ona mukavemet etmek artık mümkün değildi. Nihayet o dereceyi buldu ki bir gün padişahın huzurunda: "Ustamın, büyük olması ve üzerimdeki hakkı hasebiyle bana üstünlüğü vardır. Yoksa kuvvette ondan aşağı değilim ve güreş sanatında onunla müsaviyim." dedi.

Bu söz padişahın hoşuna gitmedi ve ustasıyla güreşmesini emretti. Geniş bir alan hazırladılar, devlet erkânı, saltanat büyükleri ve o bölgenin meşhur pehlivanları toplandılar. Çocuk meydana sarhoş bir fil gibi geldi. Öyle bir hışımla geldi ki önünde eğer demir bir dağ olsaydı onu da yerinden sökerdi. Usta bu gencin kendisinden daha kuvvetli olduğunu biliyordu. Ondan saklayıp, ona öğretmediği oyun ile onu kavrayarak yukarı kaldırdı ve baş aşağı yere vurdu. Oradaki insanlar sevinçten ayağa fırladı. Padişah emretti, ustaya hil'at giydirdiler ve emsalsiz bahşişler verdiler. Çocuğu ise azarlayıp kınadılar: "Seni yetiştiren ustana karşı gelerek onu yenmeye kalkıştın, ama başaramadın" dediler. Çocuk: "Padişahım, ustam beni kuvvet zoruyla yenmedi, bugün beni benden sakladığı bir oyun ile yendi." dedi. Usta: "o oyunu bugün için sakladım" dedi.

"Müridler çocuklar gibi zayıftırlar, şeyhler ise muhkem duvar gibidirler." Bundan anlaşılan odur ki; bir öğrenci hocası varken onun derecesine ulaşamaz. Hocanın her yönden üstünlüğü söz konusudur.

Keşfü'n-nûr an ashâbi'l-küdur adlı eserde denir ki: Bu günkü sûfilerin her birinin farklı farklı giyinişlerine -ki bunlardan bazıları yamalı elbiseler, bazıları yünden elbiseler giyinirler- baktığımız zaman onların bu şekilde giyinmelerinden maksadlarının, şeyhlerinin sûretine bürünmekle teberrük ummalarıdır. Bu sûfilere bu

şekilde giyinmeleri ne emrediliyor, ne de yasaklanıyor. Gerçi şimdilerde giyilen her elbise çeşidi bu kabildendir. Meselâ muhaddislerin ve fakihlarin sarıkları, askerin ve ordunun kullandıkları sarıklar, insanların avâmının ve havâssının giydikleri elbiseler hep bunun gibidir. Bunların hepsi mübahtır. Sınırlı bir fonksiyonu hâriç bu elbiselerin sünnetle alâkası yoktur. Aynı zamanda bid'at da değildir. Çünkü bid'at, Peygamberimiz (s.a.)'in, ashabının, tabiînin yaptıklarına muhalif olarak dînî bir konuda îcâd edilen yeni bir şeydir. Bu, elbise ve sarıklar dînî konularda bir bid'at değildirler. Bilâkis adette bir yeniliktirler. Fakihlerin ta'rif ettiğine göre, sünnete de zıt değildir. Çünkü sünneti, Rasûlullah (s.a.)'ın âdet kabilinden değil de, ibadet kasdıyla yaptığı bütün fiillerdir, diye ta'rif ediyorlar.

Peygamber Efendimiz (s.a.), sarığı ibadet maksadıyla takınmıyordu. Elbisenin belirli bir bölümünü de âdet maksadıyla giymiyordu. Elbiseyi giymesinden maksad, avret yerlerini örtmek, sıcak ve soğuktan korunmaktı. Nitekim Efendimiz'in yünden, pamuktan ve daha başka kumaşlardan alt ve üst elbise şeklinde giydiği rivâyet edilmiştir. Bu konularda farklı giyinmek sünnete muhalefet etmek değildir. Bununla beraber, bütün bu ve benzeri hususlarda O (s.a.)'na tâbi olmak tabii ki daha faziletlidir.

Avârif'te der ki: Şeyhin elinden hırka giymek, işini ona havale etmek, ona teslîm olmak ve onun hükmüne girmek anlamına gelen bir harekettir. Allah'ın ve Rasûlullah (s.a.)'ın hükmüne girmek, Rasûlullah (s.a.)'ın bey'at sünnetini ihyâ etmek demektir.

Ümm-i Hâlid (r.anha) der ki: Rasûlullah (s.a.), siyah ve küçük nakışlı bir elbise getirdi. Bu elbise dört köşeli, iki işâreti olan bir elbise idi. Elbiselerde işâret yoksa, nakış da yoktu.

Rasûlullah (s.a.) ordakilere: – Şunları giyin. dedi, Oradaki topluluğun hepsi giydi. Daha sonra Efendimiz (s.a.): – Bana Ümm-i Hâlid'i getirin, dedi. Beni getirdiler. Bana bizzat eliyle giydirdi. Ve: "– Sırtında eskisin" "sırtında eskisin" diye iki defa tekrarladı. Sonra da nakışlı olan elbisemdeki sarı ve kırmızı işâretlere bakmaya başladı. Daha sonra da: – Ey Ümmü Hâlid, bu güzelmiş, buyurdu.

Açıktır ki, bu günkü şeyhlerin giydikleri hırkalar tip olarak Rasûlullah (s.a.) zamanında yoktu. Bu tipte bir hırka giymek, bunu yaygınlaştırmak ve bunu âdet haline getirmek tamamiyle şeyhlerin bu vaziyeti güzel olarak değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır. Selef-i salihînin bir tabakası ne hırka biliyorlardı, ne de müridlerine hırka giydiriyorlardı. Hırka giydirme işlemini başlatan kişinin ise, güzel bir maksadı ve sünnetten bir dayanağı, şeriattan bir şâhidi vardı. Hırka giydirme işlemini yapmayan bir şeyhin de kendine göre bir anlayışı ve geçerli maksadı vardır. Şeyhlerin bütün tasarrufları iyiye ve doğruya hamledilmelidir. Mutlaka yaptıkları bütün şeylerde niyetleri hâlistir. *Avârif*in bu konudaki anlatımları özetle buraya alınmıştır.

Şeyh Zeynüddîn Hafî (k.s.) *Havâşî'*sinde der ki:

Evliyâullahın büyükten büyüğe nakletmesi sûretiyle anlatılan şu olay sahihtir ve meşhurdur: "Nebiyyi Ekrem (s.a.) mübarek hırkasını Ali (r.a.)'ye giydirdi. Ali (r.a.) de Hasan Basrî (k.s.) ve Kûmeyl bin Ziyad (k.s.)'a giydirmiştir.

el-Makâsıdu'l-Hasene adlı eserde, hadis imamları, bırakın hırka giydirilmesini, Hasan Basrî'nin Hz. Ali'den hadis bile işitmediğini söylüyorlar.

Şeyh-i Ekber (k.s.) der ki: Zâhirî elbiseden zarûrî olanı avret yerlerini örtecek kadar olanıdır. Daha fazlası ve pahalı olanı ise süstür. Bâtınî elbiseden zarûrî olanı ise bâtınî çirkinlikleri örten, takvâdır. Bâtınî zinet ise, nâfile ibadetler, geçimlilik, insanların arasını düzeltme gibi güzel ahlâktır. Ehlüllah, iki güzeli bir arada toplamak ve iki yönden de sevaba nâil olmak için, iki elbiseyi de, iki zineti de bir arada cem etmek istediler. Hırkayı giydiler, manevî hırkayı giymelerine vesile olması için de müridlerine zâhirî hırka giydirdiler. Bunu bir esas olarak kabul ettiler.

Bana göre (**Bursevî**) asıl elbise şudur: Allah Teâlâ, kulunun kalbini elbise gibi sarmıştır. Nitekim bir hadis-i kudsîde şöyle buyurulur. *"Beni yer ve gök ihâta edemedi / Ben yere göğe sığamadım. Kulumun kalbi ancak beni ihâta etti."* Gerçekten de bir elbise, giyeni çepeçevre kuşatır.

Bu iki elbisenin birlikte kullanılması **Şiblî** ve **İbn Hafif** zamanında ortaya çıktı ve devam edip gitti. Bu hususta biz de onların yolundan giderek bir grup şeyhin elinden elbise giydik. Tabii ki onlarla beraber bulunduk, onların edebiyle edeplendik de ondan sonra elbise, hem zâhirî, hem de bâtınî anlam ifâde etsin diye giydik. Kısaca, Allah Teâlâ'dan takvâ elbisesini bizlere hayırlı eylemesini, niyetlerimizi, akîdelerimizi, amellerimizi ve hallerimizi düzeltmesini niyaz ediyoruz. Ölünceye kadar ehl-i dini belirleyecek olan da O'dur.

---

[95]. Müfessir, **İsmail Hakkı Bursevî** hazretleri, şâhidlik görevinin, risalet sonrasında sözkonusu olacağı için takdiri bir özellik olduğunu söylüyor. Halbuki şâhidliğin iki safhası vardır. Tehammül ve edâ. Tehammül safhası, yeni olayları görüp, hafizaya nakşetme hâdisesi risaletle beraberdir. Sadece edâ safhası risaletten sonradır. (Mütercim).

[96]. Buhârî, c. 11, s. 138; Müslim, c. 1, s. 73; Ahmed, Müsned, c. 16, s. 285.

[97]. Buhârî, İkrâh, 7; Müslim, Birr, 62.

[98]. Aclûnî, c. 2, s. 173.

[99]. Bk. Suyûtî, el-Câmiu'l-Kebîr, c. 1, s. 1584; Hindî, Kenzü'l-Ummâl, c.1, s. 109.

[100]. Buhârî, Mezâlim, 30; Müslim, İmân, 100.

[101]. Buhârî, Rikâk, 38.

[102]. Buhârî, c. 24, s. 376; Müslim, c.1, s. 125.

[103]. Buhârî, c. 23, s. 137; Müslim, c. 7, s. 54. "Beni gören, hakkı görmüştür" hadisinin anlamı: rüyasında beni gören gerçekten görmüş sayılır, çünkü şeytan benim sûretime bürünemez" demektir. (Prof. Dr. Mehmet Bulut).

[104]. Bu ve benzeri sözlerin zâhiri şirktir. (Prof. Dr. Mehmet Bulut).

[105]. Ahmed, Müsned, c. 34, s. 486; Hâkim, Müstedrek, c. 4, s. 391.

[106]. Ahmed, Müsned, c. 4, s. 124; Müslim, c. 3, s. 97; Ebû Dâvûd, c. 2, s. 41; İbn Mâce, c. 4, s. 380.

[107]. Münâvî, c. 3, s. 409-410.

MALLARIMIZ VE AİLELERİMİZ BİZİ ALIKOYDU

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْاَعْرَابِ شَغَلَتْنَا اَمْوَالُنَا وَاَهْلُونَا
فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِاَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَنْ
يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا اِنْ اَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَلْ
كَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١١﴾ بَلْ ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ
وَالْمُؤْمِنُونَ اِلٰى اَهْلِيهِمْ اَبَدًا وَزُيِّنَ ذٰلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ
السَّوْءِ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا ﴿١٢﴾ وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ فَاِنَّا
اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا ﴿١٣﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَغْفِرُ
لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٤﴾ سَيَقُولُ
الْمُخَلَّفُونَ اِذَا انْطَلَقْتُمْ اِلٰى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ
يُرِيدُونَ اَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللّٰهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذٰلِكُمْ قَالَ اللّٰهُ مِنْ
قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ اِلَّا قَلِيلًا
﴿١٥﴾ قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْاَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ اِلٰى قَوْمٍ اُولِي بَأْسٍ
شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ اَوْ يُسْلِمُونَ فَاِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللّٰهُ اَجْرًا حَسَنًا
وَاِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿١٦﴾ لَيْسَ
عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ
حَرَجٌ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿١٧﴾

11. Bedevîlerden geri kalmış olanlar, sana diyecekler ki: «Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu. Allah'tan bizim bağışlanmamızı dile.» Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: Allah size bir zarar gelmesini dilerse veya bir fayda elde etmenizi isterse O'na karşı kimin bir şeye gücü yetebilir? Kaldı ki, Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

12. Aslında siz Peygamberin ve müminlerin ailelerine bir daha dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu sizin gönüllerinize güzel göründü de kötü zanda bulundunuz ve helâki hak etmiş bir topluluk oldunuz.

13. Kim Allah'a ve Resûlüne îmân etmezse bilsin ki biz, kâfirler için çılgın bir ateş hazırlamışızdır.

14. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine ceza verir. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

15. Siz ganimetleri almak için gittiğinizde seferden geri kalanlar: Bırakın, biz de arkanıza düşelim, diyeceklerdir. Onlar, Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: «Siz asla bizim peşimize düşmeyeceksiniz! Allah daha önce sizin için böyle buyurmuştur.» Onlar size: Hayır, bizi kıskanıyorsunuz, diyeceklerdir. Bilâkis onlar, pek az anlayan kimselerdir.

16. Bedevîlerden *(seferden)* geri kalmış olanlara de ki: Siz yakında çok kuvvetli bir kavme karşı savaşmaya çağırılacaksınız. Onlarla, teslim oluncaya kadar savaşacaksınız. Eğer emre itâat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönecek olursanız sizi acıklı bir azaba uğratır.

17. Köre vebal yoktur, topala da vebal yoktur, hastaya da vebal yoktur. *(Bunlar savaşa katılmak zorunda değildirler.)* Kim Allah'a ve Peygamberine itâat ederse, Allah onu altından ırmaklar akan cennetlere sokar. Kim de geri kalırsa, onu acı bir azaba uğratır.

Burada "Muhallefûn" kelimesinden maksad, Allah'ın kendilerini geri bıraktığı kimselerdir. Yâni Allah Rasûlü (s.a.)'nün arkadaşlığından geri kalmış çölde yaşayan bedevî kabîlelerdir." "Allah onları Rasûlünden geri bıraktı" demektir. Nitekim bir başka âyet-i kerîmede ***"Fakat Allah, davranmalarını kerih gördü de onları evlerinde alıkoydu ve kendilerine "Oturun, oturanlarla beraber" dendi"*** (Tevbe, 9/46) buyurulmaktadır.

Müfredât'ta der ki: Arablar, İsmail (a.s.)'in torunlarıdır. Peygamberimiz (s.a.)'in *"Arab sevgisi îmândandır"*[108] sözü ile Cenab-ı Hakkın ***"A'rabiler nifak ve inkar bakımından en şiddetli olanlardır"*** (Tevbe, 9/97) ifâdesi beraber düşünüldüğü takdirde arab ile a'râb / bedevîler arasında farkın olduğu açıkça anlaşılır. Nitekim buradaki ifâdelerde arablar övülürken a'rabîler kötülenmiştir. Buna göre arab kelimesi a'râb kelimesinden daha geniş anlamlıdır.

Şöyle diyenler de olmuştur: Köylere ve şehirlere yerleşenlere arab, çölü, yurt edinenlere de a'râb denir. Buna göre bu kelimeler birbirinden tamamen farklıdır.

Bu âyette kastedilenler Gıfâr, Müzeyne, Cüheyne, Eşca', Eslem ve Di'l kabileleridir. Bu kabileler, Rasûlullah (s.a.) Hudeybiye senesinde Mekke'ye umre yapmak için yola çıktığı sırada Kureyş'in Rasûlullah'a savaş açacağından ve bu şekilde onun yolunu keseceklerinden korktukları için müslümanların arasına katılmayıp geride kalmışlardı. Rasûlullah (s.a.) ihrama girdi, kurbanlık develer götürdü. Bunu yapmasındaki gayesi harp yapmak istemediğinin anlaşılması içindi. İşte yukarıda sayılan kabileler Rasûlullah

(s.a.)'la beraber çıkmayıp dediler ki: "O (s.a.)'nunla Medine'de savaşmış, arkadaşlarını öldürmüş bir topluluğa savaşmaya mı gideceğiz." Bunun üzerine Allah Teâlâ Rasûlü (s.a.)'ne, onların hiç insaf etmeden, Medine'ye vardığı zaman, kendilerini mallarının ve çocuklarının meşgul ettiğini söyleyerek mazeret uyduracaklarını vahyetti.

«Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu. Allah'tan bizim bağışlanmamızı dile.» "Mallarımız ve ailelerimizi kendilerine emanet edebileceğimiz, onların işlerini deruhte edecek, onları zâyi olmaktan koruyacak hiç kimsemiz yoktu" diyeceklerdir.

Telvîh'de der ki: Mal, insan tabiatının kendisine meylettiği ve ihtiyaç anına biriktirilebilen veya insanoğlunun ihtiyaçları için yaratılan, üzerine kıskançlık ve cimrilik edilen şeydir. "Senden geri kaldığımız ve bu da isteyerek değil de, istemeden olduğu için, Allah'tan bizi affetmesini dile."

"Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler." Bağışlanma istekleri ve özür beyân etme konusunda onların samimî olmadıklarını bildirmektedir. Aslında, bu sözün altında yatan şu mânâyı, yalanlamaktadır. "Biz gerçekten mü'miniz, günahımızı itiraf ediyoruz. Halbuki onları geri bırakan başka bir şey değil, kalplerindeki şüphe ve nifaktı."

Âyet-i kerîme'de şuna da işâret vardır: Kalpleri gafil olanlar, söyledikleri şeylerin gerçek anlamının farkında değildirler. Çünkü onların söyledikleri şeyin mânâsı farklı, söylemek istedikleri mânâ farklıdır. Meselâ diyorlar ki: "Bizi mallarımız ve âilelerimiz meşgul etti." Bu sözle ma'zeret beyân ettiklerini zannediyorlar. Bu sözün gerçek anlamı şudur: Onların malları ve âileleri onları Allah'ın zikrinden, emirlerine imtisalden ve Rasûlullah (s.a.)'a tâbi olmaktan geri bırakmıştır. Halbuki bunları yapmakla emrolunmuşlardı.

Molla Câmî der ki: Saçma sapan şeylerle senden özür dilemeye kalktıklarında onlara *"De ki: Allah size bir zarar gelmesini dilerse veya bir fayda elde etmenizi isterse O'na karşı kimin bir şeye gücü yetebilir?"* Allah'ın hükmünden ve dilemesinden sizin lehinize olan faydalı herhangi bir şeye kimin gücü yeter? Şayet Allah ailenizi ve malınızı helâk eder veya zâyi ederse, -ki siz onları korumak ve onlardan zararı uzaklaştırmak için bize katılmadınız- veya Allah sizin mallarınızı ve ailenizi korumayı murad ederse, onlara kim zarar verebilir. Onları korumak için geride kalmaya ne gerek vardı? Zarar gelse defedemeyeceksiniz, fayda gelse zâten bunda size ihtiyaç yoktur.

Vaziyet sizin dediğiniz gibi değildir. Allah sizin bütün yaptıklarınızdan, geri kalmanızdan ve geri kalmanızı hazırlayan sebeplerin hepsinden haberdardır. Kim Allah'ın emrini ve Rasûlullah (s.a.)'a itâat etmeyi terkederse, bu âyetin hükmüne mârûz kalır. Daha sonra da zarardan ve belâdan başını alamaz. Çünkü Allah'ın, savaş şeklinde olmasa bile bir insanı kötülüğe dûçar etmeye gücü yeter. Kesinlikle samimiyet, amel, ihlas ve Allah'a tevekkül her hâlükârda şarttır. Çünkü kurtuluş bundadır.

Molla Câmî şöyle demiştir:

Bu dünya sayfasının nakış ve sûretlerine bağlanma,

Defter gibi ol ve her zaman sâde yaşa.

İşte bu şekilde Allah sâdık olan dostlarını korur ve onlara yardım eder. Düşmanlarını da yalnızlığa terkedip perişân eder.

Nakledilmiştir ki, Haccâc'ın adamları bir gün Hasan Basrî (r.a.)'yi arıyorlardı. Hasan, Habîb A'cemî'nin zâviyesine saklandı. Habîb'e: "Bugün Hasan'ı gördün mü?" diye sordular, o da: "Gördüm" diye cevap verdi. "Nerede?" diye sorduklarında: "Bu zâviyede" dedi. Adamlar zâviyeye girdiler Hasan'ı aradılar, fakat bulamadılar. -Hasan,"bana yedi kere dokunmalarına rağmen yine de göremediler" demiştir.- Adamlar dışarı çıktılar ve; "Ey Habîb, Haccâc size her ne yapıyorsa buna müstahaksınız, neden yalan söylüyorsun" dediler. Habîb: "O benim önümde buraya girdi, eğer siz görememiş ve bulamamışsanız benim suçum ne?" diye cevap verdi. Görevliler yeniden aradılar, fakat kimseyi bulamadılar. Hasan zâviyeden çıktı ve: "Ey Habîb! Üstadlık hakkımı gözetmeyip yerimi adamlara neden söyledin?" diye sordu. Habîb: "Ey Üstad! Doğru söylemem sâyesinde kurtuldun, eğer yalan söyleseydim her ikimizi de yakalamışlardı" diye cevap verdi.

Hâfız şöyle demiştir:

Doğru söylemede fecr-i sâdık gibi olmaya çalış
Ki sözün güneş gibi aydınlatsın,
Aksi halde fecr-i kâzib gibi
Yalancı ve siyah yüzlü olursun.

Hasan; "ne yaptın ki beni göremediler?" diye sorunca Habîb; "Dokuz kere Âyete'l-Kürsî, dokuz kere Âmene'r-Rasûlü, dokuz kere de Kulhüvallâhu Ahad, okudum ve dedim ki, 'Allah'ım! Hasan'ı sana ısmarladım, onu muhafaza buyur!' "diye cevap verdi.

بَلْ ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ اِلَٓى اَهْلِيهِمْ اَبَدًا وَزُيِّنَ
ذٰلِكَ فٖى قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِۚ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا ﴿١٢﴾

12. Aslında siz Peygamberin ve müminlerin ailelerine bir daha dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu sizin gönüllerinize güzel göründü de kötü zanda bulundunuz ve helâki hak etmiş bir topluluk oldunuz.

Rasûlullah (s.a.)'ın ve beraberindeki 1400 müslümanın müşrikler tarafından köklerinin kurutulacağını zannederek, onlarla beraber olduğunuz takdirde bu musîbetin sizin de başınıza geleceğinden korktunuz ve bu sebeble de geride kaldınız. Yoksa sizin uydurduğunuz özürler sebebiyle geri kalmadınız.

Siz de kabul ediyorsunuz ki, o mü'minlerin durumuna hiç aldırış etmeden kendinizi

düşündünüz. Onların Medîne'ye, kendi âilelerine asla dönmeyeceklerini zannettiniz. Zannın tekrar edilmesi, korkutma işlemini biraz daha şiddetlendirmek ve o kötülüğünü tekrar tescil etmek içindir. Veya bir öncesinde açıklanan zanlarına atıftır ki, bu da bir şeyin kendi üzerine atfedilmesi anlamına gelir. Yahut da o zanlarıyla beraber daha başka bozuk zanlarına işâret etmektedir. Meselâ, Rasûlullah (s.a.)'ın gerçek bir Peygamber olmadığını zannetmek gibi. Çünkü, Peygamberin peygamberliğine kesin olarak inanan bir insanın aklına, o peygamberin yok edileceği gibi bir düşünce uğramaz. Bu şekilde, burada zikredilen zannın daha genel bir anlam ifâde ettiğini düşündüğümüzde, aynı şeyin tekrar edilmiş olması gibi bir pürüz mevzu bahis olmaz.

"Ve Allah katında helâk olan bir kavim oldunuz." O'nun gadabını ve azâbını hakettiniz, demektir. Veya "nefisleri bozuk, kalbleri bozuk ve niyetleri bozuk bir kavim oldunuz, sizde hiç hayır yok" anlamındadır.

Talep yolunda çekilen sıkıntıdan şikâyet etme,
Bir kimse zahmet çekmeden rahata kavuşamaz.

Müfredât'ta mânâ: "Helâk olan bir kavim oldunuz" şeklindedir. Bu âyette şuna işâret edilmektedir: Her kim, savaşta öleceğini, yaralanacağını veya başına kötülükler geleceğini zannederek savaşa katılmayıp savaştan geri kalırsa, o kimse helâk olmuş demektir. Şeytan o kişinin kalbinde geri kalmayı güzel göstermiştir. Şehidler için âhiret hayatında, cennette yüce makamlar ve Allah'a yakınlık gibi nimetler hazırlanmıştır.

وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ فَاِنَّٓا اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا ﴿١٣﴾

13. Kim Allah'a ve Rasûlüne îmân etmezse bilsin ki biz, kâfirler için çılgın bir ateş hazırlamışızdır.

Bu geri bırakılanlar gibi kim Allah'a ve Rasûlüne îmân etmezse, hiç şühesiz biz kâfirler için çetin bir azab hazırladık. Burada "onlar için" ifâdesi değil de, "kafirler için" ifâdesinin kullanılması, îmân noktasından Allah ile Peygamberinin arasını ayırarak, birine inanıp diğerine inanmamanın küfür olduğuna işâret etmek içindir. Artık kâfir olunca da alevli bir ateşi haketmiştir.

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُۜ

وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٤﴾

14. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine ceza

verir. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

Yerin, göklerin ve her ikisinde olanların mülkü Allah'ındır. Bunların hepsinde dilediği gibi tasarruf eder. Göklerin ve yerlerin hükümdarı Allah'tır. Ulvî ve süflî bütün âlemlerin işlerinin yuları onun kudret elindedir.

Mağfiret etmek istediğini mağfiret eder. Bu O'nun fazlının bir sonucudur. Azab etmek istediğine de azab eder. Bu da O'nu adaletinin bir sonucudur. Ne mağfiret hususunda, ne de azap etme hususunda müsbet veya menfi olarak hiç kimsenin bir müdahalesi söz konusu değildir. Burada Rasûlullah (s.a.)'ın kendilerine istiğfar taleplerinin kabul edilmesi takdirinde sonucun değişmeyeceğine işâret vardır.

Aynaya karşı âh çekilirse, ayna dumanlanır, kararır,
Fakat gönül aynası âh çektikçe aydınlanır.
Sen cezaya uğramadan önce af kapısını çal,
Zira sopa altında feryâd etmenin faydası yoktur.

Dilediği kişilere mağfireti ve rahmeti boldur. Ancak, kendisine ve Rasûlüne îmân edenlerden, hikmetin mağfiret edilmesini gerekli kıldığı kişileri mağfiret ve rahmet etmeyi diler. Bu zümrenin dışında kalan kâfirlerin ise bu nimetten uzak oldukları kesindir. Bu âyet-i kerîme, Ahzab sûresindeki şu âyete benzer: ***"Bütün bunlar, Allah'ın, sâdık olanları sadakatleri sebebiyle mükâfatlandırması, münâfıkları da dilerse cezalandırması, dilerse tevbelerini kabul etmesi içindir. Allah, rahmeti ve mağfireti bol olandır."*** (Ahzab, 33/24). Yâni, eğer münâfıkları cezalandırmak isterse, -tevbe etmedikleri takdirde- cezalandırır. Çünkü şirk, kesinlikle affedilmez. Veya, tevbe ederlerse tevbelerini kabul eder. Nitekim Allah Teâlâ bir tevbe ile bütün ömür boyunca işlenmiş günahları affeder ve o günahların herbirinin karşılığında bir hasene ve sevap verir.

Ebû Hureyre (r.a.) der ki: Efendimiz (s.a.) şöyle buyurdular: *"Allah Teâlâ mümin bir kulu tevbe ettiği zaman, önce bir şeyi kaybedip sonra o kaybettiği şeyi bulandan, aşırı susamış birisinin suyu bulduğu andaki sevincinden, çocuğu olmazken bir anda çocuğa sahip olandan daha çok sevinir. Kim, samimi bir şekilde Allah'a tevbe ederse Allah Teâlâ o kulun günahlarını ve hatalarını, onları bilen herkese ve yeryüzünün arazîlerine unutturur."*[109]

Bu âyet-i kerîmede şuna işâret vardır: Kim, nefsinin ateşini, nefsinin sıfatlarının alevini, zikir ve şehvetleri terketme suyuyla söndürürse, kalbi o zaman îmân eder ve nefis cehenneminden kurtulmuş olur. Bu ise, Allah ve Rasûlüne îmân edenin hâlidir. Aksi takdirde nefsinin ateşi ve nefis sıfatlarının alevi, kalbe hücum eder, onu yakar ve ondan hiçbir iz bırakmaz. Bu da Allah ve Rasûlüne îmân etmeyenin hâlidir. Kalbî yücelikler mülkü de, nefsî aşağılıklar mülkü de Allah'ındır. Dilediği nefsi bağışlar, çirkin sıfatlardan temizler ve onu "rabbine dön" cezbesine muhâtab olacak itmi'nân derecesine getirir. Dilediğinin kalbine, nefsin sıfatlarını musallat eder ve onu hiç îmân

etmemiş bir hale getirir. Allah dilediğinin kalbi için mağfiret eder ve dilediği nefse rahmet eder. Kimisinin nefis mülkünü kalbine verir, kimisinin kalb mülkünü de nefse teslim eder.

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ اِذَا انْطَلَقْتُمْ اِلٰى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْۚ
يُرِيدُونَ اَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللّٰهِۜ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذٰلِكُمْ قَالَ اللّٰهُ مِنْ قَبْلُۚ
فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَاۜ بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥﴾

15. Siz ganimetleri almak için gittiğinizde seferden geri kalanlar: Bırakın, biz de arkanıza düşelim, diyeceklerdir. Onlar, Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: «Siz asla bizim peşimize düşmeyeceksiniz! Allah daha önce sizin için böyle buyurmuştur.» Onlar size: Hayır, bizi kıskanıyorsunuz, diyeceklerdir. Bilâkis onlar, pek az anlayan kimselerdir.

Allah (c.c.)'ın, kaçırdığınız Mekke ganimetleri yerine özel olarak size vaad ettiği Hayber ganimetlerini almaya giderken şöyle diyecekler: Nitekim siz Mekke'den sulh yaparak ayrılmış ve hiç bir şey almamıştınız. Müslümanların Hudeybiye'den sonra ganimet aldıkları en yakın olay Hayber'dir. Denecek olursa ki: "Rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) o ganimetlerden bir kısmını Habeşistan'dan hicret eden Ca'fer (r.a.) ve arkadaşlarına, Devsî'lere ve Eş'arî'lere vermiştir. Halbuki bunlar Hudeybiye'de bulunmamışlardı. Bu halde nasıl olur da buradaki vaadedilen ganimetler Hayber ganimetleri olabilir?" Bu soruyu şu şekilde cevaplandırabilirim: Evet o sayılanlara ganimetten bir hisse ayrılmıştır, fakat bu, Hudeybiye'de bulunanların haklarından feragât etmeleri sonucu ortaya çıkan bir hissedir. Eğer Hayber sulh yoluyla alınmış olsaydı. Mûsâ bin Ukbe ve beraberindekiler söylemiş oldukları o sözü söylemezlerdi. Nitekim Peygamber (s.a.) onlara Hiç bir şey vermemişti. **Sa'dî Müftî**'nin *Havâşî*'sinde de aynı açıklama mevcuttur.

Haybere gidişimizde size tabi olalım ve onlarla savaşalım, diyeceklerdir. *"Onlar, Allah'ın sözünü değiştirmek isterler."* Allah'ın sadece Hudeybiye'ye katılanlara vaadettiği Hayber ganimetine ortak olmayı istemekle Allah'ın sözünü değiştirmek istiyorlar. Çünkü Peygamber (s.a.) Hicretin altıncı senesi Zilhicce ayında Hudeybiye'den döndü. O senenin geri kalan günlerinde ve hicretin yedinci senesi Muharrem ayının ilk günlerinde Medine'de kaldı. Daha sonra da Hudeybiye'ye katılanlarla beraber Hayber'e sefere çıktı. Orayı fethetti ve bir çok ganimet aldı. Allah'ın emrettiği üzere sadece onlara ganimetleri paylaştırdı.

Bu âyette geçen "Allah'ın sözü"nden maksad, Allah Teâlâ'nın Hayber ganimetlerini sadece Hudeybiye'ye katılanlara vaadetmesidir. Değilse "Siz bizimle ebediyyen çıkamayacaksınız" ifâdesi değildir. Bu ifâde Tebük gazvesi için geçerlidir. "Bize tâbi

olmayın," ifâdesi, nehiy mânâsında mübalağalı bir olumsuzluk bildiren ifâdedir.

Sa'dî Müftî der ki: Buradan maksad, kalbiniz hasta olduğu için Hayber'e ve Dûmetü'l - Cendel'e katılamayacaksınız, demektir.

Ebu'l-Leys der ki: "Hayber seferine, ganimetlere ortak olmamak şartıyla katılabilirsiniz" demektir.

"Hudeybiye'den dönüşte Allah böyle buyurmuştur" demektir. *"Onlar size: Hayır, bizi kıskanıyorsunuz, diyeceklerdir."* "Gelmeyeceksiniz" nehyini duydukları zaman "Hayır, siz bizi çekemiyorsunuz, bu Allah'ın hükmü değildir. Siz ganimetlere ortak olmamamız için bizim gelmemizi istemiyorsunuz."

Hased, nimeti hakeden kişiden, nimetin zevâlini temennî etmektir. Hatta o nimetin zevâli için bizzat çalışmaktır. Şöyle bir rivâyet vardır: *"Mü'min gıbta eder, münâfık ise hased eder."*

Büyüklerden birisi der ki: İki farklı cins arasında hased olmaz. Hased aynı mertebedekiler arasında olur. Bu sebeple Allah Teâlânın kullarını ilk imtihanı dışarıdan değil de kendi içlerinden peygamberler göndermek şeklinde olmuştur. Tabii ki bu inkâr edenlerin aleyhinde bir huccet olması içindir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Eğer melek gönderseydik bile insan sûretinde gönderirdik."*** (En'âm, 6/9) Yâni, eğer insanlara peygamber olarak melekler gönderilmiş olsaydı bile, insanlar onun melek olduğunun farkına varmasınlar diye insan sûretinde inerdi. Eğer onun melek olduğunun farkına varırlarsa hased etmezlerdi.

Rağıb der ki: Onların anlayışı çok kıt, demektir. Anladıkları şeyler ancak dünyevî şeylerdir. Bu, onların aşırı câhil oldukları ve dinî hususlarda çok kıt bir anlayışa sahip bulundukları anlamına gelmektedir.

Hz. Ali (r.a.) der ki: İnsanların kıymet bakımından en aşağı seviyede olanları, ilim yönünden en aşağı seviyede olanlarıdır. Şunu bil ki, ilim ancak ilim ehliyle sohbet arttıkça artar. Münâfıklar Rasûlullah (s.a.)'ın sohbetinden geri kaldıkları için Allah onları anlayışsız olarak nitelemiştir. İlmiyle âmil olan âlimlerin meclislerinde bulunmak lazımdır. Ki bu sayede dünya arkada kalıp, âhirete rağbet olur. Efendimiz: *"Çinde de olsa ilmi talep ediniz"*[110] buyurmuşlardır. İnsanın menzilesi düştükçe, hatası çoğalır.

Tavaf sırasında, ibadet kendisini meşakkate sokmuş olgun bir insan gördüm. Elinde asa vardı. Ve ona dayanarak tavaf ediyordu. Nereli olduğunu sordum. Bana: – Horasan, dedi ve ekledi: Siz buraya kaç günde gelebiliyorsunuz? Ben de: – İki veya üç ayda, dedim. Bana: – Siz her yıl hacc yapmıyor musunuz? diye sordu. Ben de: – Sizin memleketle buranın arası ne kadardır? diye sordum. Bana: – Beş yıllık bir yol, dedi. Ben de: – Vallahi bu apaçık bir fazilet, samimî bir muhabbet, dedim. Güldü ve şu beyitleri terennüm etti:

Âşık olduğun kişiyi evi uzak da olsa ziyaret et.

O’nun dışındakileri arada bir perde de olsa bırak.
Çünkü sevgili, ziyaretinden sonra tekrar ziyaretini engellemez
Seven, kendisini seveni ancak ziyaret eder.

Âyet-i kerîmede, dünyanın hased edilmesinin muhtemel olduğuna ve bunun da nefsin perişanlığından olduğuna işâret vardır. Hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.) *“birbirinizi hased etmeyin”*[111] demiştir. Yâni ilim bakımından olsun, mal bakımından olsun Allah’ın nimetleri üzerinde hasedleşmeyin, demektir. Ancak, Allah yolunda harcanan mala ve kendisiyle amel edilen ilme gıbta edilebilir.

“Neceş”, bir malı almayacağın halde fiyatını yükseltmendir. Veya bir başkasını kötü bir şeyi yapmaya teşvik etmek demektir. Rasûlullah (s.a.) bunların da yapılmasını istemiyor, “birbirinize buğz etmeyin, buğz Allah için olursa müstesna”, buyuruyor.

Şeyh Kelâbâzi der ki: “Birbirinize buğzetmeyin”in mânâsı, isteklerinizde ve mezheblerinizde ihtilâf etmeyin. Çünkü dinde bid’at ve yoldan sapma, buğzu gerektirir. Aranızdaki bağları koparmayın. Nitekim bir insan arkadaşına sırt çevirirse, o da ondan yüz çevirir. Veya birbirinizi gıybet etmeyin, anlamınadır. Kardeşliğin özelliği yüzyüze olmaktır. Âyet-i kerîmede: ***“Kardeş kardeş, karşılıklı koltuklar üzerindedirler”*** (Hıcr, 15/47) buyurulmuştur. Nitekim Efendimiz (s.a.) de: *“Ey Allah’ın kulları kardeşler olunuz”*[112] buyurmuştur.

Hâfız demiştir ki:

Kardeşin kardeşe merhameti yoktur,
Babanın oğluna iyiliğini görmüyorum.
Kız kardeşler anneleriyle savaş ve didişmede,
Çocukların babalarına kötülük beslediğini görüyorum.

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْاَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ اِلٰى قَوْمٍ اُو۬لٖى بَأْسٍ شَدٖيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ اَوْ يُسْلِمُونَۚ فَاِنْ تُطٖيعُوا يُؤْتِكُمُ اللّٰهُ اَجْرًا حَسَنًاۚ وَاِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَلٖيمًا ﴿١٦﴾

16. Bedevîlerden *(seferden)* geri kalmış olanlara de ki: Siz yakında çok kuvvetli bir kavme karşı savaşmaya çağırılacaksınız. Onlarla, teslim oluncaya kadar savaşacaksınız. Eğer emre itâat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönecek olursanız sizi acıklı bir azaba uğratır.

Harb konusunda epeyce gücü olan bir kavimle harbetmek maksadıyla davet olunacaksınız. Burada kasdedilenler; Benû Hanîfe ve Ebû Hayy sefînesidir. *Kâmus*’ta bu şekildedir. Veya burada kasdedilenler Müseylemetü’l-Kezzâb’ın kavmi olan Yemâmelilerdir. Yahut Rasûlullah (s.a.)’ın vefatından sonra dinden dönenlerdir. Yahut

da müşriklerdir.

Eğer sizi bu kavimle savaşmaya çağıran kimseye itâat ederseniz, Allah size verir. Eğer dönerseniz ve davetçiye sırt çevirirseniz, Allah sizi acıklı bir azaba uğratır. Tekrar "geri kalanlar" diye bahsedilmesi, onları tekrar tekrar zemmetmek içindir. Çünkü Rasûlullah (s.a.)'ın sohbetinden geri kalmak çok büyük bir şenâattır.

Sanki şöyle sorulmuştur: "Biz öyle bir kavim için, ne gayeyle çağrılacağız". Cevap şudur: "Şu iki şeyden birisinin olması için: Ya savaş, ya İslâm. Üçüncü bir şık yok. Araplardan müşrikler ve mürtedlerin dışındakilere gelince; onlarla yapılan savaş, onların İslâm'a girmeleriyle sona erebileceği gibi, cizyeyle de sonuçlanabilir. Burada ifâde edilen "güçlü bir topluluk"tan kasdedilen, müşrikler ve mürtedlerdir. Arap olsun, acem olsun farketmez. Nitekim **İmam Şâfii**'ye göre, Ehl-i kitap ve Mecûsîlerden cizye de kabul edilebilir. Fakat bu iki zümrenin haricindeki mürted, arab ve acemlerin müşrik olanlarıyla müslüman oluncaya kadar savaşılır. **İmam Ebû Hanîfeye** göre ise, farklılık sadece acemlerin müşrik olanlarındadır. Buna göre bunlardan da cizye alınabilir. Tıpkı mecusîlerden ve ehl-i kitaptan alındığı gibi. Fakat, sadece mürted ve müşriklerle, müslüman oluncaya kadar savaşılır.

Aynı zamanda bu âyet-i kerîmede Hz. Ebû Bekir'in halife oluşuna da bir delil mevcuttur. Çünkü geri bırakılanların, kuvvetli bir topluluğa karşı savaşmaya davet edilmeleri ancak Ebû Bekir (r.a.)'in halifeliği döneminde olmuştur. *"Eğer emre itâat ederseniz"* âyetiyle itâat edenlere sevab vaad edilmiş, itâat etmeyip muhalefet edenlere azâb tehdidinde bulunulmuştur. Allah kime itâati vâcib kılarsa o kişi gerçek imam demektir. Dolayısıyla Ebû Bekir (r.a.) de gerçek bir imamdır.

Fakat, *"kuvvetli bir topluluk"* ifâdesiyle kasdedilenler Huneyn'de bulunan Sakîf ve Hevâzin kabileleri ise ve durum gerçekten böyleyse o takdirde Ebû Bekir (r.a.)'in halifeliğine delilden söz edilemez. Çünkü, Huneyn ahâlisiyle savaşmaya çağrı, bizzat Rasûlullah (s.a.) tarafından kendisi sağken yapılmıştır. Çünkü Efendimiz (s.a.) Huneyn'e Mekke'nin fethinin hemen ardından yürümüştür. Buna göre Hudeybiye'den geri kalanlar Hayber fethine alınmamışlar, Huneyn savaşına çağrılmışlardır. *Muhyi's-Sünne'*nin de dediği gibi savaşa katılmaktan men, sadece Hayberi içine alır. Şöyle söyleyenler de olmuştur:

"Güçlü bir topluluk" diye ifâde edilmek istenenler, İranlılar ve Rum'lardır. *"Onlarla, teslim oluncaya kadar savaşacaksınız"* ifâdesi ise "boyun eğinceye kadar" demektir. Çünkü Rumlar hristiyandı, İranlılar da mecûsî idi. Bunlardan cizye alınabilirdi. Buna göre âyet Hz. Ömer (r.a.)'in halifeliğine bir delildir. Çünkü onlarla savaşan, insanları onlarla savaşmaya çağıran Hz. ömer (r.a.)'dir.

"Eğer emre itâat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir." Eğer bu çağrıya itâat ederseniz, Allah (c.c.) size güzel bir mükâfât verecektir. Bu mükâfât da dünyada ganîmet, âhirette ise cennettir.

Eğer savaşa davete katılmayıp Hudeybiye'de yaptığınız gibi yüz çevirirseniz suçunuzun katmerleşmesi sebebiyle çok acı bir şekilde sizi cezalandıracaktır.

Rasûlullah (s.a.) onlara *“kesinlikle bize katılamayacaksınız”* deyince, onların içinden münâfıklıktan dönenlerin tevbelerinin kabulünü açıklama ihtiyacı doğdu. Allah Teâlâ da bu tevbenin kabul edilmesine bir alâmet tayin etti. O da: Hudeybiye’ye katılmayanlar, Rasûlullah (s.a.)’ın vefatından sonra güçlü bir kavimle savaşmaya davet edileceklerdi. Kim o zamanın devlet başkanına itâat eder ve o kavimle savaşırsa tevbesi kabul edilecek ve güzel bir mükâfâta nâil olacaktı. Eğer bu “geri kalanlar”a böyle bir imtihan fırsatı verilmeseydi, onların münâfıklığı sürüp gidecekti. Tıpkı Sa’lebe’nin durumu gibi.

Nitekim Sa’lebe önce zekâtı vermekten kaçındı. Daha sonra bizzat kendisi getirdi, fakat, bu defa da Rasûlullah (s.a.) kabul etmedi. Aynı şekilde sahabeden hiç birisi kabul etmediler. Kimbilir belki de Allah Teâlâ Sa’lebe’nin münâfıklık halinin değişmeyeceğini bildi de o sebeble onun tevbesinin kabulü için bir işâret ta’yin etmedi. Aynı şekilde bedevîlerin hallerinin değişeceğini bildiği için onların tevbesinin kabulüne bir işâret ta’yin etmiş olabilir.

Bazıları diyorlar ki: Osman (r.a.), Sa’lebe’den zekâtı kabul etmiştir. Böyle olsa bile, Osman (r.a.) bir müctehiddir ve bu konuda ma’zurdur. Belki de Sa’lebe’nin samîmî olduğuna kanaat getirmiştir. Kesin bilgi ise Allah katındadır. Bir tarlada geceleyin yayılmış olan koyunlar hakkında Dâvûd (a.s.) bir hüküm vermiş, Süleyman (a.s.) da başka bir hüküm vermişti de, Allah Teâlâ; ***“Biz Süleyman’a o hususu anlamasını sağladık. Her birine hüküm ve ilim vermiştik”*** (Enbiyâ’, 21/79) buyurdu. Bu ve benzeri olaylardan anladığımız şudur: “Eğer bir hususta nass/kesin ve açık delil yoksa o konuda bütün müctehidler isabet etmiş sayılır.

Hâfız şöyle demiştir:

Ey görünüşte temiz yaratılışlı zâhid! Rindleri kötüleme,
Zira başkalarının günahı sana yazılacak değildir.
Ben iyiysem iyiyim kötüysem de kötüyüm, sen kendi işine bak,
Herkes sonunda kendi ektiğini biçecektir.
Ezelî lütuftan beni ümitsiz etme,
Gayb perdesi ardında kim iyi kim kötü, nereden biliyorsun?
Yaptığın amele güvenme, çünkü kıyâmet günü
Kudret kaleminin senin adını nasıl yazdığını ne biliyorsun.”

Birisi der ki: “Hiç kimsenin vaziyetini, elbisesini ve yiyeceğini şeriatın izni olmaksızın yadırgamayın. Herkesi kendi haline bırakın.” Çünkü onlar içerisinde oruç tutanlar, ihlasla ibadet edenler, Allah’a hamd ü senâda bulunanlar, secde edenler, Allahı tesbih edenler, Allah’tan bağışlanma taleb edenler ve hakikat ehli olanlar vardır. Çünkü bir kimsenin herhangi bir durumunu yadırgamak, o kişiyi yalnızlığa iter. O kişilerin yalnızlığa itilmesi, yaradanın kapısından kopmasına yol açar. Herkes birbirine merhamet edip, acısın.

Âyette şuna işâret vardır: Tâat, ibadet, farzlar ve nâfileler noktasından farklı olan nefisler Allah yolunda savaşmaya veya nefis, şeytan ve dünya ile mücâdele anlamına gelen cihad-ı ekbere çağrılırlar da, nefsi şehvetlerden alıkoymak, dünyayı ve süslerini terketmek sûretiyle bu çağrıya icabet ederek, çağrıyı yapana itâat ederek savaşırlarsa güzel mükâfatı hak ederler. Tâattan ve ibadetten yüz çevirirlerse, Allah onlara dünyada ve âhirette çekecekleri bir azab verir.

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى
الْمَرِيضِ حَرَجٌ ۗ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۚ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٧﴾

17. Köre vebal yoktur, topala da vebal yoktur, hastaya da vebal yoktur. ***(Bunlar savaşa katılmak zorunda değildirler.)*** **Kim Allah'a ve Peygamberine itâat ederse, Allah onu altından ırmaklar akan cennetlere sokar. Kim de geri kalırsa, onu acı bir azaba uğratır.**

"Köre vebal yoktur," geri kalanlara va'd edilen cezayı, zayıf ve özür sahiplerinden kaldırmayı bildiren bir ifâdedir. Gözünü kaybetmiş olan âmâya, gazveye katılmadığı için bir günah yoktur. Çünkü o kişi, kanatları kesilmiş ve bu sebeple kendisini tutmaya gelen avcıdan kaçamayan bir kuş gibidir. Teklif, yeterli bir gücün olduğu durumlar için söz konusudur.

"Topala da vebal yoktur," ayaklarından birinde veya her ikisinde sürekli bir hastalık bulunduğu için topala da günah yoktur. Ayakları olmayan kişiden, abdest alırken bile ayaklarını yıkaması gerekliliği düşerken cihad mükellefiyeti nasıl düşmesin.

"Hastaya da vebal yoktur." Kuvvetleri olmadığı için hastalara da günah yoktur. Bu gruplardan herbirinin özel olarak sayılması onlara itibar göstermek ve onların durumlarına önem vermek ve itina göstermek içindir. Ayrıca ruhsat dâiresini genişletmek kasdedilmiştir.

Kim Allah'a ve Rasûlüne emir ve nehiyler konusunda, alenî olsun, gizli bir yerde olsun itâat ederse Allah O'nu altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar.

Büyüklerden birisi der ki: Cennetin, cennet olarak isimlendirilmesi, Allah'la senin aranda bir perde, bir örtü olduğu içindir. Çünkü orası nefislerin isteklerinin bulunduğu yerdir. Allah sana, seni göstermek istediği zaman, seni şehvetinden alıkor ve şehvetin perdesini senin gözlerinden indirir. Sen cennette olduğun halde cenneti kaybettin. Rabbini görmüştün. Senin perden yine senden kaynaklanmaktadır. Kendi güneşine bulut, yine sensin. Nefsinin gerçeğini anlamaya çalış.

Kim itâatten yüz çevirirse, derdi tükenmeyen, sıkıntı veren bir azaba maruz bırakır. Onun elemi sona ermez. Bu, ye'se düşüren bir azaptır. Allah'ın emrine muhalefet etmek yüzünden onun cemâlini görme servetinden uzak kalacak, Hz. Peygamberin (s.a.) emrine

uymadığından dolayı şefâat mutluluğundan mahrum olacaktır.

Âyette şuna işâret edilmektedir: Kendilerinden herhangi bir konuda istekte bulunulan kişilerden, özür sahiplerine şu şekilde bir mesaj var: Her kime, seferden alıkoyacak bir mâni ârız olursa, sefere çıkmaya azmetmediği halde, onun sefere çıkmayı istemesi ve hakikate yönelmesi bâkidir. Başına gelenden dolayı ona günah olmadığı gibi Allah O'nun mükâfâtını verecektir.

Beni mahrûmiyet ateşinde yakma,
Zira hiçbir azap, mahrûmiyet azabı kadar şiddetli değildir.

Ebû Abdillah Şîrâzî (k.s.) der ki: Rasûlullah (s.a.)'ı rüyamda gördüm, şöyle buyuruyorlardı: "Allah, bir kimseye kendine vuslat yolunu tanıtır ve yola sevkeder de o kul daha sonra bu yoldan dönerse âlemlerde kimseye tattırmadığı azabı o kula tattırır." Derler ki; "Tarikattan irtidad edenin günahı, şeriatten irtidad edenin günahından daha fazladır."

Cüneyd Bağdâdî (k.s.) der ki: "Sâdık bir kul bin yıl Allah'a yönelse de bir an Allah'tan yüz çevirse, kaybı kazancından çok fazla olur."

Birisi der ki: Âyet-i kerîmede, Allah (c.c.)'tan başkasını görmeyen gerçek âmâya işâret edilmiştir. Ne âhireti görür -ki sağ gözün kör olması bu anlama gelir-, ne dünyayı görür -ki sol gözün kör olması bu anlamdadır-. Bu kişi ruhsatları kullanma ve rahatı tercih etme noktasında ma'zurdur.

Büyüklerden birisi der ki: "Hakikât ehlinin nefsi özellikle heybet ve sıfatları kırma makamında olduğu zaman zorunlu olarak acıkır. Hakikat nurlarının kalbine inen hamlelerinin şiddetinden ve azameti müşâhede etmekten dolayı hakikat ehlinin yemesi fazlalaşır. Bu hal mukarrabînin hâlidir. Fakat Allah'la ünsiyet ile mustağrak bir halde bulunan birisinin kasıtlı olarak bir şey yiyip içmesi çok azdır.

Ve hakikî topala işâret vardır. Bu kişiler, müşâhede menziline ulaşmış ve kayd ve ikilik ayakları, vahdet ve ıtlak (sınırsızlık) kılıcıyla kesilmiş, fena ile âletleri işlemez hale gelmiş ve orada oturup kalmış olan müşâhede ehlidir. Bunların da mücâhede ehlinin makamına inmemelerinde kendilerine bir günah yoktur. Buradan sûfilerin şu sözü anlaşılabilir. "Sûfînin mezhebi yoktur. Mezhebi olmayanın seyri de olmaz. Seyri olmayanın da âlete ihtiyacı yoktur."

Ayrıca hakikî hastaya işâret vardır ki, muhabbet ve aşkın kendisini yaraladığı kişidir. Ruhaniyetle mübaşeret haline geçtiği zaman sema yapmak, güzel koku kullanmak ve güzel olan şeylere bakmakta ma'zurdur. Zira aşkın tedavisi yine aşk ve muhabbet tarafından bir şeyle yapılır. Çünkü onu aşk hasta etmiştir. Aşkla tedavi olması gerekir. Nitekim bir şiirde şöyle denir.

Aşk ızdırabından kıvrandığım geceyi
Yine bir başka geceyle tedavi ettim.

[108]. Sehâvî, s. 46.
[109]. Buhârî, Deavât, 4; Müslim, Tevbe, 7.
[110]. Sehâvî, s. 83; Suyûtî, Cem'u'l-Cevâmi', c. 1, s. 3926; Hindî, Kenzu'l-Ummâl, c. 10, s. 138.
[111]. Buhârî, Edeb, 58; Müslim, Birr, 28.
[112]. Buhârî, Edeb, 58; Müslim, Birr, 28.

ALLAH MÜMİNLERE SÜKÛNET VE GÜVENİNİ İNDİRDİ

لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ اِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ
مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَاَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَاَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًاۙ ﴿١٨﴾
وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَاْخُذُونَهَاۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٩﴾ وَعَدَكُمُ اللّٰهُ
مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَاْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِهِ وَكَفَّ اَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْۚ
وَلِتَكُونَ اٰيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًاۙ ﴿٢٠﴾ وَاُخْرٰى
لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ اَحَاطَ اللّٰهُ بِهَاۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا
﴿٢١﴾ وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوُا الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا
وَلَا نَصِيرًا ﴿٢٢﴾ سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُۚ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ
اللّٰهِ تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾ وَهُوَ الَّذِي كَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ
بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ اَنْ اَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
بَصِيرًا ﴿٢٤﴾ هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا اَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُۜ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاۤءٌ
مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ اَنْ تَطَؤُهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍۚ
لِيُدْخِلَ اللّٰهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاۤءُۚ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا
مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿٢٥﴾ اِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ
حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَاَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلٰى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ
وَاَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى وَكَانُوا اَحَقَّ بِهَا وَاَهْلَهَاۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَلِيمًاۚ ﴿٢٦﴾

18. Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir.

19. Yine onları elde edecekleri birçok ganimetlerle de mükâfatlandırdı. Allah üstündür, hikmet sahibidir.

20. Allah size, elde edeceğiniz birçok ganimet vaadetmiştir. *(Bu ganimetlerden)* işte şunları hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir ki bu, müminlere bir işâret olsun ve sizi dosdoğru yola iletsin.

21. Henüz elde edemediğiniz başka ganimetler de vardır ki, onlar Allah'ın bilgi ve kudreti dahilindedir. Allah, her şeye kadirdir.

22. Eğer kâfirler sizinle savaşsalardı, arkalarına dönüp kaçarlardı. Sonra bir dost ve yardımcı da bulamazlardı.

23. Allah'ın, ötedenberi süregelen kanunu budur. Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.

24. O sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra, Mekke'nin içinde onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı görendir.

25. Onlar, inkâr eden ve sizin Mescid-i Haram'ı ziyaretinizi ve bekletilen kurbanların yerlerine ulaşmasını menedenlerdir. Eğer *(Mekke'de)* kendilerini henüz tanımadığınız mümin erkeklerle mümin kadınları bilmeyerek çiğnemeniz sebebiyle üzüntüye kapılmanız ihtimali olmasaydı *(Allah savaşı önlemezdi)*. Dilediklerine rahmet etmek için Allah böyle yapmıştır. Eğer onlar birbirinden ayrılmış olsalardı elbette onlardan inkâr edenleri elemli bir azaba çarptırırdık.

26. O zaman inkâr edenler, kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah da elçisine ve müminlere sükûnet ve güvenini indirdi, onların takvâ sözünü tutmalarını sağladı. Zaten onlar buna lâyık ve ehil kimselerdi. Allah her şeyi bilendir.

Bazıları derler ki: Kimin mücâhede konusunda özrü varsa, şunu bilsin ki; Allah azimetlerinin yapılmasından hoşlandığı gibi ruhsatlarının kullanılmasından da hoşlanır. Anlamaya gayret et.

Kulun Allah'tan razı olması Allah'ın takdirinin gerçekleşmesinden rahatsız olmayıp gönül hoşluğuyla karşılamasıdır. Allah'ın kuldan razı olması ise, kulun Allah'ın emrine imtisal etmesi ve nehyinden kaçınmasıyla mümkündür. Bu bey'atları anlatılan kişiler, sıhhatli görüşe göre 14.00 kişidir. 1525 kişi olduklarını söyleyen de olmuştur. İşte bu âyetle bu bey'ata "Rıdvan Bey'atı" ismi verilmiştir.

Büyüklerden birisi der ki: Bu bey'atın "Rıdvan Bey'atı" diye isimlendirilmesi şu sebeptendir: Rıza kulun, iradesini Allah'ın iradesinde yok etme hâdisesidir. Bu sıfatta fânî olmanın kemâl noktasıdır. Çünkü yüce zât, sıfatlarla örtülüdür. Sıfatlar, fiillerle perdelidir. Fiiller hâdiseler ve sonuçlarla örtülüdür. Hâdiseler ve sonuçlar perdesinin kalkarak fiillerin kulda tecellî etmesi, tevekküldür. Fiiller perdesinin kalkarak sıfatın tecellî etmesi rıza ve teslimiyettir. Sıfat perdesinin kalkarak zâtın tecellî etmesi ise vahdette fâni olmaktır. Bu haldeki kişi kesin muvahhid olur. Bu hali devam ettiği sûrece O'nun yaptığını yapar, O'nun okuduğunu okur. Fiillerde tevhîd sıfatlarda tevhidden,

sıfatlarda tevhid, zâtta tevhidden daha önce gelir. Bu üç mertebeye Rasûlullah (s.a.) secdesinde şöyle niyaz ederek işâret etmiştir: *“Azabından affina sığınırım. Gadabından rızana sığınırım. Senden sana sığınırım.”*[113] Bunları öğren. Bunlar ma’rifet incileridir.

Onların bey’atları Kureyşle savaşmak ve kaçmamak üzerine gerçekleşmişti. Ölmek üzere gerçekleşmişti, diye de rivâyet edilmiştir.

Ebû İsâ der ki: Hadislerin ikisinin mânâsı da doğrudur. Bir topluluk, ölüm üzerine “Ölmediğimiz sürece senin önünde savaşmaya devam ederiz” diyerek bey’at etmiştir. Diğer topluluk ta kaçmamak üzere bey’at etmiştir.

Bu konuda fakirin (**Bursevî**) kanaati şudur: “Kaçmamak, mutlaka ölümle sonuçlanır diye bir kàide yoktur. Dolayısıyla bu iki rivâyet arasında teâruz yoktur.

“Elini tutup Peygamberimizle (s.a.) biat ettikleri vakit, Allah Teâlâ’dan emir geldi. Göklerin kapılarını açtılar, melekler feleğin zirvesinden onlara baktılar. Yine Allah’tan iftihar tarîkiyle şöyle emir geldi: ‘Ey feleklerin mukarreb melekleri! İslam Dini’nin izzetli olması ve i‘lâ-yı kelîmetullah için gayret gösteren şu topluluğa bakın. Bunlar canlarını bağışlamış, bedenlerinden geçmiş, gönüllerini feda etmişlerdir. Yine savaş vaktinde yüzlerini nişangâh, göğüslerini siper etmişlerdir.

Kafatasından kadeh, kandan şarap
Ûd sesi yerine at kişnemeleri
Güldestesi yerine hançer ve kılıç
Kulakta küpe yerine beden üstünde zırh.

“Ey mukarreb melekler şâhid olun! Ben onlardan hoşnudum. Kıyâmette Muhammed ümmetinden benden hoşnud olan pek çoğuna verdiğim gibi bunlara şefaat hakkı veririm. Bu zamandan son devirlere kadar bu bey‘atı işiten ve bunların yaptığı bu bey‘at işini gönülden kabul eden her mü’mine de yine bu sahâbelere verdiğim hil‘atten veririm.”

Bu bey’at sırasında Rasûl-i Ekrem (s.a.) ashabına: *“Bugün siz yeryüzü ehlinin en hayırlılarısınız”*[114] buyurdular. Bu hadisin, Hızır (a.s.)’ın hayatta olmadığına delil olduğunu söyleyenler olmuştur. Çünkü bu ifâde nebî olmayanların ondan üstün olduğunu ifâde ediyor. Açık deliller ise Hızır (a.s.)’ın peygamber olduğunu göstermektedir.[115]

Fakirin (**Bursevî**) bu konuda kanaati şudur: Hızır (a.s.)’ın peygamberliği, İsâ (a.s.)’nın peygamberliği gibi tamamlanmıştır. Hayatta olduğunu düşünsek bile, Rasûlullah (s.a.)’a uyanlardan ve O’nun ümmetinden bir fert olarak hayattadır. Nitekim Efendimiz (s.a.) buyurmuşlardır ki: *“Kardeşim Mûsâ hayatta olsaydı bana uymaktan başka çaresi yoktu.”*[116] İsâ (a.s.)’nın, Rasûlullah (s.a.)’ın ashabından olduğu ve âhir zamanda O (s.a.)’nın bir ümmeti olarak yeryüzüne ineceği, hâdislerle sâbittir. Eğer denirse ki; “Hızır (a.s.) bey’at esnasında, her ne kadar insanlar görmemişse de, vardı ve bey’at etmişti” mesele yok. Fakat, “Bey’at’a gelmedi ve katılmadı” denecek olursa bu “Ashab-ı kiramın Hızır (a.s.)’dan daha faziletli olduğu” anlamına gelmez. Çünkü bir

yönden faziletli olan kişi başka bir açıdan faziletli olduğu kişiden daha az faziletli olabilir.

*İnsanü'l-Uyûn'*da der ki: Altında, Rıdvan bey'atı yapılan ağaca daha sonra rıdvan ağacı denmeye başlandı. Hz. Ömer (r.a.), halifeliği döneminde, insanlardan bir kısmının gidip o ağacın altında namaz kıldıkları haberini aldı. Dinde bir bid'atın meydana gelmesinden endişe ederek o ağacın kesilmesini emretti ve ağaç kesildi.

İmam Nesefi (rh.a.) *Teysîr'*inde "Ashab-ı kirama o ağacın unutturulduğunu ve onların da ağacın nereye gittiğini farkedemediklerini" rivâyet eder.

Fakirin (**Bursevî**) bu konudaki görüşüne gelince: İki farklı rivâyeti te'lif etmek mümkündür. Önce ashâb-ı kiram hangi ağaç olduğunu bilememiş ve farklı bir ağacın altında, rıdvan ağacıdır diye namaz kılmaya başlamışlardır. Hz. Ömer (r.a.) de bu ağacı kesmiş olabilir.

İbnü'n-Nablûsî *Kesfü'n-Nûr* adlı eserinde der ki: Bazı kendini beğenmişlerin şu sözlerine ne demeli? "İnsanlardan avâm takımının, velîlerden birine itikadlarını bağlamaları, kabrine ta'zim edip ona el sürmek sûretiyle bereket ve yardım ummaları sonucunda evliyaullahın bir şeyi varetme hususunda Allah'la aynı konumda olduğuna inanmalarından dolayısıyla da küfre ve şirke düşmelerinden korkuyoruz. Bu sebeple onları bu konuda uyaralım, velîlerin kabirlerini yıkalım, üzerlerine yapılan türbeleri kaldıralım, örtüleri çekip alalım ve zâhirî olarak evliyaullaha ihanet edelim. Ta ki avam takımı, şunu bilsinler: "Eğer bu velîlerin bir şeyi meydana getirme veya bir şeyi yok etme hususunda güçleri olsaydı, kendilerine yapılan bu ihanetleri bertaraf ederlerdi."

Şunu bil ki; Bu çirkin sözler, Firavun'un sözlerinden esinlenerek söylenmiş açık bir küfür ifâdesidir. Nitekim Allah Teâlâ Kitâb-ı Kadîminde Firavun'un şöyle söylediğini anlatıyor: ***"Firavn dedi ki: Bırakın beni Mûsâ'yı öldüreyim. Rabbine duâ etsin bakalım. Dininizi değiştireceğinden veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmasından korkuyorum."*** (Gâfir, 40/26). Avâmın dalâlete düşmesi gibi bir vehim sebebiyle bu çirkin iş nasıl yapılabilir.

Fakire (**Bursevî**) göre, bu insanların düşündükleriyle Ömer (r.a.)'in yaptığı arasında ayırım yapmak gerekir. Zanna tâbî olmakta bir sakınca yoktur, fakat, vehme tâbi olmak doğru olmaz. (Hz. Ömer (r.a.)'inki zann, bunların ki ise vehimdir.

Allah, onların kalplerindeki samimiyet ve ihlası bildi. Allah Teâlânın onlardan razı olması, onların Rasûlullah (s.a.)'a bey'at ederken kalplerinde bulunan ihlas ve samimiyeti bilmesi sonucunda ancak gerçekleşebilir.

Bazıları da der ki: Allah'ın ilmiyle, kullarının ilimleri arasında fark vardır. Kulların ilmi, olaylar meydana çıkıp, sûretleri onların beyninde teşekkül ettikten sonra oluşur. Lâkin, Allah Teâlâ'nın ilmi, yaratmadan önce de sonra da mevcuttur. Allah Teâlâ'nın ilim için başka bir şeyden yardım alması diye bir şey söz konusu değildir. Fakat kullar böyle değildir.

Kalplerini sabitlemek sûretiyle onların üzerine bir güven ve nefsî bir sükûnet indirdi. Kimisi de "sulh yaptırmak sûretiyle" sekînet indirdi, demişlerdir.

Baklî , *Arâis* adlı eserinde der ki: “Allah (c.c.) onlardan ezelde râzı olmuşdur. Yâni kadîm ilminde râzı olmuştur. Ebediyete kadar da rızâsı devam edecektir. Çünkü, rıza O’nun ezelî, bâkî ve ebedî sıfatıdır. Sonradan meydana gelen olayların değişmesi, vakit ve zamanın değişmesi, tâat ve isyanın değişmesiyle değişecek bir sıfat değildir. Ashab-ı kiram Allah’ın seçilmiş kulları arasında oldukları müddetçe, zelleler, kötülükler ve şehvetler sebebiyle onların bulundukları dereceden aşağıya düşmeleri söz konusu değildir. Çünkü rıza ehli, Allah’ın koruması altındadır. Allah’tan uzak olanların özellikleri onlar için geçerli değildir. Allah’tan razı olma sıfatına bürünmüşler, tıpkı Allah’ın kendilerinden razı olduğu gibi Allah’tan razı olmuşlardır. Tabii ki bütün bunlar, Allah’ın sekînet indirmek sûretiyle kalplerine ünsiyet nurlarını ilka etmesinden sonra meydana gelmiştir.

İbn Atâ (k.s.) der ki: Allah onlardan razı oldu, onları da, râzı etmek sûretiyle, rıza, yakîn ve itminan (huzur) makamına ulaştırdı. Kalpleri sükûnete erişsin diye de onların üzerine sekîneti indirdi.

Sevâb, yaptığı şey karşılığında insana dönen şeydir. Bu kelime yapılan hayırlı bir işin karşılığı olarak da, kötü bir işin karşılığı olarak da kullanılır. Şu kadar var ki, daha çok hayırlı bir işin karşılığı olarak bilinir. Sevablandırmak ifâdesi ise genelde iyi karşılık vermek anlamına gelir. Kötü bir karşılık anlamına da kullanıldığı olur. ***“Bu sebeple sizin üzerinize sıkıntı üzerine sıkıntı verdi”*** (Âl-i İmrân, 3/153) buyurulmuştur. Kur’an-ı Kerim’de. Tabii ki burada istiare (benzetme) yollu bir kullanım söz konusudur.

“Ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir.” Size yakın bir fetih verdi. Burada kastedilen Hayber fethidir. Hudeybiye çatışmasının karşılığı olarak Hudeybiye’ye katılanlara verilmiş bir mükâfattır.

وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٩﴾

19. Yine onları elde edecekleri birçok ganimetlerle de mükâfatlandırdı. Allah üstündür, hikmet sahibidir.

Yani, onlara fetihle beraber, Hayber’in ganimetlerini vermiştir. Ki Hayber’in gayr-ı menkulleri ve ağaçlarını da aldılar ve onlar arasında taksim edildi. Hayber’in fethi de ayrıca bir nimettir.

Allah mutlak galiptir, hüküm ve kararlarında mutlaka hikmeti gözetir.

İbnü’ş-Şeyh der ki: Müslümanlara zafer ve ganimeti nasib etmede, Hayber ehline de sürülme ve hezimete uğrama musîbetini indirmede hikmetli bir davranış sergilemiştir.

وَعَدَكُمُ اللّٰهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِهِ وَكَفَّ

أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْۚ وَلِتَكُونَ اٰيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا

مُسْتَقِيمًاۙ ﴿٢٠﴾

20. Allah size, elde edeceğiniz birçok ganimet vaadetmiştir. *(Bu ganimetlerden)* işte şunları hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir ki bu, müminlere bir işâret olsun ve sizi dosdoğru yola iletsin.

Allah size daha çok ganimetler vaad etmiştir. Bu âyetle ifâde edilmek istenen kıyâmete kadar müslümanların eline geçecek ganimetlerdir.

Herbirini, kararlaştırılan vakti, saati geldiği zaman alacaksınız. Hayber ganimetlerini ise peşin olarak size verdi.

Burada "insanlar" ile kasdedilen, Hayber âhâlisi -ki 70.000 (yetmiş bin) kişiydiler- ve dostları olan Benî Esed ve Katafan kabileleridir. Nitekim bu iki kabile Hayber yahûdîlerine yardıma gelmişlerdi. Fakat Allah onların kalplerine bir korku verdi de, geriye döndüler. "Allah, sulh vesilesiyle Mekkelilerin ellerini sizden çekmiştir" şeklinde, insanlardan maksadın Mekke'liler olduğunu söyleyenler de olmuştur.

*Müfredât'*ta denir ki: "İnsanların ellerini çekmek", "tutmak" anlamındadır.

Sa'dî Müftî der ki: Eğer bu âyet Hayber'in fethinden sonra nâzil olmuşsa, ki zâhirinden anlaşılan odur, sûrenin tamamı Rasûlullah (s.a.)'ın Hudebiye dönüşünde nâzil olmamış demektir. Şayet öyle değil de, bu âyet, Hayber'in fethinden önce nazil olmuşsa bu durumda, gaybdan haber verme söz konusudur. Sanki ganimetler gözler önündeymiş gibi kabul edilmiş bu şekilde anlatılmıştır. Geçmiş zaman sîgasının kullanılması ise, gerçekleşeceği kesin olduğu içindir.

Hayber fethini veya insanların ellerini çekme işlemini ganimet elde edesiniz diye ve mü'minlere bir işâret olsun için gerçekleştirmiştir. Ki müminler bununla, Rasûlullah (s.a.)'ın Hudeybiye'den dönerken vaad ettiği ganimet, Mekke fethi ve Mescid-i Haram'a girişin gerçek olduğunu anlasınlar. Onlara bir delil olması için fetih çabuklaştırılmış, insanların elleri onlardan çekilmiştir.

Bu âyette *"sizi dosdoğru bir yola iletmek için"* buyurulur. O da, ellerine geçen velîlerinden kaçırdıkları bütün hususlarda Allah'ın fazlına güven ve O'na tevekkül yoludur.

Aynı zamanda, bu âyette ***"Bana duâ edin, duânızı kabul edeyim"*** (Gâfir, 40/60) âyetindeki bol ganimete de işâret vardır. Herkes bu nimetten himmetinin yüceliği ve gözünün ufku nisbetinde faydalanmaktadır. Kimin himmeti dünya ise ona dünya verilir, fakat âhirette hiç nasibi olmaz. Kimin de himmeti âhiretse o hem dünyadan, hem de âhiretten nasibini alır. Bazan da Allah, cennet ehlinden olsunlar diye, nefsî istekleri çağrıştıran şeyleri mü'minlerden uzaklaştırır. Nitekim Rabbimiz buyurur: ***"Boş şeylerden o nefsi uzaklaştırdı. Çünkü Cennetti kalacağı yer."*** (Nâziât, 79/41). Eğer Allah onları kendi nefislerine terketseydi, şehvetlere tâbi olurlardı. Ki şehvetler cehennemin derekeleridir. Çünkü cehennem şehvetlerle sarılmıştır. Dünyayı ve nefsin

şehvetlerini terketmede mü'minler için bir âyet vardır. Ki o mü'minlerden bazısı bazıları vesilesiyle kurtulur, bu doğru yol üzerinde Hz. Rubûbiyete nâil olur.

Şeyh Sa'dî şöyle demiştir:

İyi kimselerin peşinden koşmak gerekir,
Bu saâdeti isteyen herkes onu mutlaka bulmuştur.
Ama sen alçak şeytanın peşindesin,
Bilmiyorum, iyilere ne zaman yetişeceksin.
Peygamber ancak şeriat yolunda yürüyenin şefaatçisidir.

Kâmus'ta geçtiğine göre Hayber, Medine'ye yakın ma'ruf bir kaledir.

İnsanü'l-Uyûn'da der ki: Hayber kelimesi, Ca'fer kelimesi kalıbında bir kelimedir. Amâlika'dan bir adamın adıdır. Yesrib'in kardeşidir. Ki bunun ismiyle de Medine isimlendirilmişti. Bazılarına göre ise Hayber kelimesi yahûdî dilinde "kale" anlamına gelir. Bu sebeple de Hayber diye bilinen yere, "kaleler" mânâsına "hayabîr" denmiştir. Çünkü birden fazla kale vardı.

Hayber, büyük bir şehirdir. Kaleleri, zirâat arâzîleri, hurma ağaçları vardır. Medine ile arasındaki mesafe sekiz bürddür. Her "berid" dört fersahtır. Her fersah da üç mildir.

Bu konuda fakirin (**Bursevî**) görüşü şudur: Yıldız saatine göre her iki mil bir saatlik mesafedir. Nitekim Medine'den Kuba'ya iki mildir. Ve bir saatlik yoldur. Buna göre sekiz "bürd", tam kırk sekiz saat eder. *Kâmus*'ta, bir berîdin iki fersah ve on iki mîl olduğu ifâde edilir.

Rasûlullah (s.a.) Hudeybiye'den dönünce bir ay kadar (Zilhicce'nin geri kalan günleriyle, Muharremin ilk günleri) Medine'de kaldılar ve daha sonra da Hayber'e doğru yola çıktı. Hudeybiye'ye katılanları kendisiyle beraber savaşa gitmeye çağırdı. Hudeybiye'ye katılmayanlar da ganimet sevdâsıyla Rasûlullah (s.a.)'la beraber çıkmak istediler. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem: *"Eğer sadece cihad aşkıyla gelmek istiyorsanız gelin. Fakat ganimetten hiç birşey alamazsınız. Size hiç birşey verilmeyecek"* buyurdular. Daha sonra bir münâdîye bu şekilde ilan etmesini emretti. Aynı şekilde şunu da emretmişti: *"Zayıf olanlar ve bineği güçlü olmayanlar da çıkmasın".* Hatta bu son konuya muhalefet edenler oldu. Merkebini mahmuzladı, zora koştu ta ki, merkebin uylukları inceldikçe inceldi ve öldü. Rasûlullah (s.a.), Bilâl (r.a.)'in insanlar içerisinde üçer defa şöyle nidâ etmesini emretti: *"Cennette âsilerin işi yoktur."*

Peygamberimizle beraber bu sefere Ümmü Seleme annemiz katılmışlardı. Hayber'e varıldığında sabah vaktiydi. Tarlalara ve bahçelere çıkmış olan işçiler manzarayı gördüler. Biribirlerine, "Muhammed ve Ordusu" diyerek kalelerine kaçtılar. Rasûlullah (s.a.)'ın kendileriyle savaşmaya geleceğini ummuyorlardı. Hayberde 10.000 kadar savaşçı bulunuyordu. Efendimiz (s.a.): *"Allahu ekber, Hayber harab oldu, bir kavmin sahasına girdiğimiz zaman "uyarılanların sabahı ne kötüdür"* buyurdular. Rasûlullah

(s.a.), ***“bunu size çabuklaştırdı”*** (Feth, 48/20) âyetine dayanarak böyle söylüyordu.

Kalelere, Nithat kalelerinden başladı. Hurma ağaçlarının kesilmesini emretti. 400 ağaç kesilince kesme işlemine son vererek gün boyunca Nithat kalelerinin ahalisiyle savaştı. Kime sancağı verdiyse fetih müyesser olmadı. Daha sonra şöyle buyurdu:

“Yarın sancağı öyle birisine vereceğim ki Allah ve Rasûlünü sever, Allah ve Rasûlü de onu sever. Allah onun eliyle fethi gerçekleştirecektir.”

Bu sözler karşısında Ebû Bekir, Ömer ve sahabeden bazıları sancağın kendilerine verileceğini umdular. Efendimiz (s.a.), Ali (r.a.)’yi çağırdı. Hz. Ali (r.a.)’nin gözü ağrıyordu ve gözüne tükrüğünü sürdü. Daha sonra Efendimiz (s.a.) siyah yazıyla “Lâ ilâhe illallah, Muhammedün Rasûlullah” yazan beyaz sancağı Hz. Ali’ye verdi. Hz. Ali de:

– Ya Rasûlallah onlarla ne maksadla savaşacağım? dedi.

– Efendimiz (s.a.) buyurdu:

– *“Allah’tan başka ilâh olmadığına ve Benim de O’nun elçisi olduğuma şehadet edinceye kadar. Eğer bunu yaparlarsa kanlarını ve mallarını korumuş olurlar.”*[117]

– Efendimiz (s.a.), Ali (r.a.)’ye kendisinin demir zırhını giydirdi, beline Zülfikâr adlı kılıcını bağladı ve onu kaleye doğru döndürdü. Arkasından da:

– *“Ey Ali! Senin elinle Allah’ın bir kişiye hidâyet nasib etmesi, kızıl develerin senin olmasından ve onları Allah yolunda tasadduk etmenden çok daha hayırlıdır”*[118] buyurdu.

Hz. Ali (r.a.) omuzlarını kabarta kabarta çıktı ve kalenin dibine sancağı dikti. Merhab’ın kardeşi Haris’le -ki cesurlukta meşhurdu- mübâreze ettiler. Hz. Ali (r.a.) onu öldürdü ve yahûdiler kalenin içine kaçtılar.

Serçe kartalla savaşsa
Kanadına kanının rengini verir.

Daha sonra yahûdilerin efendisi Merhab şu beyitlerle çıktı:

Hayber beni tanır ki ben Merhabım.
Silahı mükemmel, kahraman bir muharibim.

Hz. Ali (r.a.)’de şu beyti okudu:

Ben ki, annem beni Haydar diye isimlendirdi
Ormanların aslanı, aslanların aslanı

Hz. Ali (r.a.)’e bir darbe yaptı ve Ali (r.a.)’nin elinden kalkanı düşürdü. Ali (r.a.) de kalenin yanında duran kapıyı hemen aldı ve onu kalkan olarak kullandı. Merhabı öldürünceye kadar kapıyı elinden bırakmadı. Kalenin fethi gerçekleşti. Fethedilen kale,

Nitât kalelerinden birisi olan Nâim kalesiydi. Daha sonra kapıyı arka tarafına doğru 80 (şibr) uzaklığa fırlattı. Bu kudsî bir kuvvetti, ayrıca şecâatli birisinden sonra şecâatli birini daha öldürmek sûretiyle şecâatinin ne derecede olduğunu göstermişti.

Ne güzel söylemişler:

Gerçi horoz kavgada çeviktir
Fakat tunç pençeli doğanın önünde yaşayamaz.
Kedi fareyi tutmada aslandır
Fakat kaplanla savaşırsa fâre olur.

Efendimiz (s.a.) Nâim kalesinden sonra, Nitât kalelerinden olan Asb kalesine geçti. İki gün muhasara edildi ve fethedildi. Yiyecek hususunda, arpa, sade yağ, hurma, sıvı yağ, don yağı, koyun ve daha başka eşya olarak Hayber'de bu kaleden daha zengini yoktu. En fazla burada bulunuyordu. Daha sonra Galle kalesine geçtiler ki Nitât kalelerinin sonuncusuydu. Suyunu kestiler ve fethi müyesser oldu. Daha sonra müslümanlar Şakk hisarına yürüdüler. İlk kaleyi fethettiler ve daha sonra Ber'â kalesini muhasara ettiler. Bu da Şakk hisarının ikinci kalesiydi. Şiddetli çarpışmalar oldu.

Sonunda orası da fethedildi. Daha sonra Keshibe kalelerini muhasara altına aldılar. Bu bölgede de üç kale bulunuyordu. Hayber kalelerinin en büyüğü ve güçlüsü Kâmûs kalesiydi. Müslümanlar bu kaleyi 20 gece muhasara ettiler. Daha sonra da Ali (r.a.)'nin eliyle fetih gerçekleşti. Safiye (r.anha) annemiz de bu kaleden esir alınanlardan birisiydi. Müslümanlar Vatîh[119] ve Sülâlem kalelerine yürüdüler. O kalelerin etrafında on dört gün beklediler. Bu iki kale sulh yoluyla fethedildi. Çünkü, bu kalelerde bulunan halk helâk olacaklarını anlayınca savaşçıların kanını akıtmamak, oğullarını ve kızlarını yanlarında götürmek kaydıyla sırtlarında sâde bir kat elbiseyle Hayberi ve arazisini terketmek üzere Rasûlullah (s.a.)'tan sulh istediler. Rasûlullah (s.a.) da bu şartlarda sulhu kabul etti. Bu iki kalede ganimet olarak şunlar bulundu. 100 adet zırh, 400 kılıç, 100 ok, 500 yay ve daha başka Ebi'l-Hukayk'ın hazinesinde bulunan kıymetli eşyalar.

Rasûl-i Ekrem (s.a.), Hayber'in yakınında bir köy olan Fedek ahalisine İslâma çağıracak ve uyaracak bir elçi gönderdi. Onlar da şu şartlarda sulh yaptılar. Arâzîlerinin yarısı kendilerinin, yarısı da Rasûlullah (s.a.)'ın olacak. İlk zamanlarda Fedeklilerden alınan arazinin tamamı Rasûlullah (s.a.)'a âiddi. Daha sonra yarısı Efendimizin (s.a.) oldu. Çünkü savaşla alınmamıştı. Efendimiz o arazinin gelirini infak ederdi. Benî Hâşim'in küçüklerine yardım eder, bekârlarını evlendirirdi. Rasûlullah (s.a.), âhirete göçüp de halifeliğe Ebû Bekir (r.a.) seçilince, Fatıma (r.anha) Fedek arazisinin tamamını veya yarısını kendisine vermesini Ebû Bekir (r.a.)'den istedi. Ebû Bekir bunu yapmaktan kaçındı ve Fatıma (r.anha)'ya şu hadisi nakletti:

– *"Biz peygamberler miras bırakmayız."*[120] Yâni bize kimse vâris olmaz. Bizim bıraktıklarımız müslümanlara sadakadır.

Daha sonra Efendimiz (s.a.) ganimetlerin bir yerde toplanmasını emretti. Ganimetler

toplandı. Efendimiz (s.a.)'e içlerinde, Melikleri Hayy bin Ehtab'ın kızı Safiyye'nin de bulunduğu esirler düşdü. Ehtab, Mûsâ (a.s.)'nın kardeşi Hârûn (a.s.)'un soyundandır. Allah Safiyye'ye hidâyet nasib etti de müslüman oldu. Rasûl-i Ekrem de onu azâd etti ve onunla evlendi. Safiyye (r.anha) daha önce rüyasında ayın/kamerin odasına girdiğini görmüştü. İşte bu Rasûlullah (s.a.)'a işâret ediyordu. Velîme yemeği ise hurma, keş ve yağın karışmasından oluşan bir yemekti. Rasûlullah (s.a.) onunla Ûd denilen yerde Sahbâ[121] menzilesinde zifafa girdi. Gece boyunca Ebû Eyyûb Ensârî (r.a.) kılıncını sıyırmış bir halde çadırın etrafında Rasûlullah (s.a.)'ı bekledi. Ta ki sabah olup, Efendimiz (s.a.) Ebû Eyyûb'un (r.a.) durumunu görünce:

– Bu ne hal Ebû Eyyûb? diye sordular. Ebû Eyyûb da:

– Ya Rasûlallah (s.a.), babasını, kocasını ve kavmini öldürmüş olduğun, cahiliyetten yeni kurtulmuş olan şu kadının/Safiyye size bir zarar vermesinden korktuğum için gece boyunca sizi bekledim.

Efendimiz (s.a.) de: – *"Allah'ım bu gece beni beklediği gibi Ebû Eyyûb'u da, sen koru!."* buyurdular.

Süheylî der ki: Allah Teâlâ bu duâ sebebiyle Ebû Eyyûb (r.a.)'u öyle korudu. Hattâ Rumlar bile onun kabrini korudular. Onun yüzü suyu hürmetine yağmur istiyorlar, yağmur yağıyordu. Çünkü Ebû Eyyûb (r.a.), Yezid bin Muaviye ile Hicri 50. yılda sefere çıktılar. Kostantiniyye'ye vardıklarında Ebû Eyyûb (r.a.) vefat etti.

Hâlid, Yezid bin Muaviye'den kendisini Kostantiniyye'ye en yakın bir yere defnetmesini istemişti. Müslümanlar Ebû Eyyûb (r.a.)'u omuzlarına aldılar ve surlara yaklaşabildikleri kadar yaklaştılar. Artık daha fazla ilerleyemiyeceklerini anladıkları anda bulundukları yere defnettiler. Rumlar, onların ne yaptıklarını, defnettikleri kişinin kim olduğunu sordular. Müslümanlar da, müslüman sahâbîlerin büyüklerinden olduğunu söylediler.

Yezid bin Muaviye'ye dediler ki: "Sen ne kadar ahmaksın. Ve seni buna sevkeden düşünce ne ahmakça bir düşünce. Kabrini deşip kemiklerini parça parça yapmayacağımızdan emin misin?

Muaviye: "Eğer bu söylediğinizi yaparsanız, arap topraklarında yıkılmadık bir kilise, kabri deşilmemiş bir hristiyan kabri bırakmam" dedi.Bunun üzerine, kabre hürmet göstereceklerine ve güçleri yettiği kadar onu koruyacaklarına dâir peygamberleri üzerine yemin ettiler.

Ravzatü'l-Ahbâr sahibi der ki: Halid bin Zeyd, Ebû Eyyûb el-Ensarî (r.a.), Hicri 51 senesinde Yezid bin Muaviye ile beraber savaşçı olarak Kostantiniyye'ye gelmişti. Hastalandı. Hastalığa ağırlaşınca da arkadaşlarına: "– Ben vefat ettiğim zaman beni düşman ordularına kadar yaklaştırın. Tam yaklaştığınız zaman da bulunduğunuz yere beni defnedin" dedi.

Arkadaşları da vasiyete uygun olarak onu defnettiler. Kabri surlara çok yakındır. Herkes tarafından bilinir, ta'zim edilir. Rumlar devamlı kabrine gider gelirler ve ondan şefâat talep ederlerdi.

Fakir (**Bursevî**) şunu belirtmek istiyorum: Ebû Eyyûb Ensarî (r.a.)'nin kabrinin, fetih esnasında Fatih Sultan Mehmed'in yanında bulunan Şeyh Akşemseddin (k.s.)'in işâretiyle ortaya çıktığı bilinmektedir. Bundan anlaşılan odur ki, zaman geçtikçe kabr-i şerifleri bilinmez hale gelmişti. Neyse olayı anlatmaya devam edelim.

Peygamber (s.a.) hâmile olan esir kadınlara doğuruncaya kadar, hâmile olmayanlara da bir hayız müddeti temizleninceye kadar yaklaşılmasını yasakladı. Aynı şekilde soğan ve sarımsak yiyenlerin de mescide gelmelerini yasakladı. Bazılarının rivâyetine göre Efendimiz (s.a.) hiç soğan ve sarımsak yememiştir.

Fakir (**Bursevî**) bu konudaki kanâati şudur: Zamanımızda yaygın olarak içilen sigara da bu hükme dahildir. Hatta sigaranın kokusu, soğan ve sarımsağın kokusundan çok daha iğrençtir. Melekleri ve insanları rahatsız etmemek için soğan ve sarımsak kokusuyla mescide girmek yasak olursa, sigara kokusuyla girmek haydi haydi yasaktır. Üstelik soğan ve sarımsak gıda maddelerindendir. Sigara ise böyle değildir. Tehlikeli bir çok hastalık doğuran sigara alışkanlığı kazanan kişilerin sigara içmekle morallerinin yerine gelmesi konusunda, içenlerin hiçbir delili yoktur. Nasıl içki içmek başında da sonunda da yasaksa, sigara da öyledir. Hatta öyle ki, bir insan içki içmemek üzere tevbe etse, daha sonra hastalansa, bu hastalıktan ölecek dahi olsa ecir kazanır, günahkâr olmaz. İşte sigara da aynı hükümdedir. Sigarayı iyi ve pâk görmek ancak tabiatın kirlendiğinin işâreti olabilir. Çünkü temiz bir tabiata sahip insan kesinlikle sigaradan iğrençlik duyar. Allah'a tevbe et ve O'na dön! Ta ki seni yasakladığı yerlerde görmesin.

Rasûlullah (s.a.), bıyıkları kısaltma, tırnakları kesme ve kıl döken ilacı kullanma/etek tıraşı zamanlarını bile belirlemiştir. Şöyle ki, aradan 40 gün geçmemelidir.

Peygamber (s.a.), Hayber'in fethinden sonra amcasının oğlu Cafer bin Ebî Tâlib'i (r.a.) Habeşistan'dan gelirken karşıladı. Cafer (r.a.)'le beraber Eş'arî kabilesine mensup kimseler de vardı. Cafer (r.a.) gelince, Rasûl-i Ekrem (s.a.) ayağa kalktı, iki gözünün arasından öptü, onu kucakladı ve:

"– Vallahi hangisine sevineceğimi bilmiyorum. Hayberin fethine mi Cafer'in gelişine mi?"[122] buyurdular.

Bu hadisle, *"Kimi, insanların kendisi için ayağa kalkması sevindirirse Cehennemdeki yerine hazırlansın"*[123] hadisi arasında bir çelişki söz konusu değildir. Çünkü bu tehdid, kibirlilere ve kendisi için ayağa kalkılmadığı zaman gadablananlara yöneliktir. Habeşistan'dan gelenlerin içerisinde, Peygamberimiz (s.a.)'in hanımı Ümmü Habibe binti Ebî Süfyân (r.anha) da vardı. Bu olay şöyle olmuştur:

Ümmü Habîbe kocası Abdullah bin Cahş'la beraber Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Kocası orada dinden döndü, Hıristiyan oldu ve o hal üzere öldü. Fakat Ümmü Habibe ise müslüman olarak kaldı. Rüyasında birisi ona "Ey mü'minlerin annesi" diye hitap etmişti. Ümmü Habibe, Rasûlullah (s.a.)'ın kendisiyle evleneceğini anladı. Rasûlullah (s.a.) Hicrî yedinci senenin başında Muharrem ayı içerisinde Habeşistan Kralı Necâşî'ye -ki o mü'mindi- Ümmü Habibe (r.anhâ)'yi kendisine nikahlaması için bir elçi gönderdi. Necâşî Ümmü Habibe (r.anha)'yi 400 dinar mehirle Rasûlullah (s.a.)'a

nikahladı.

Rasûl-i Ekrem (s.a.), Hayber'e geldiği zaman hurmalar yeşildi. Ashab-ı kirâmın çoğu bu hurmalardan yediği için kabız oldu. Durumu Rasûlullah (s.a.)'a bildirdiler. Efendimiz (s.a.) buyurdular ki:

"– Su kırbasının içerisinde suyu soğutunuz. Sabah ezanıyla-ikamet arasında o suyla duş alınız. Ve Allah'ın ismini zikrediniz." Bunu yaptılar ve sıkıntıları kalmadı.

Yine bu gazvede Rasûlullah (s.a.) def-i hacet için müsâid bir yer aradı. Bulamayınca da birbirine uzak olan iki ağaca işâret etti. Ağaçlar yaklaştı. Rasûl-i Ekrem (s.a.) onların arkasına gizlendi. Ayağa kalktığı zaman ağaçların ikisi de eski yerlerine döndü.

Rasûlullah (s.a.)'ın zehirli koyunu yemesi hâdisesi de Hayberde olmuştu. Şöyle ki, Merhab'ın kardeşi olan Haris'in kızı Zeynep pişmiş olan koyunu zehirledi. Rasûlullah (s.a.)'ın ön kol ve omuz etlerini sevdiğini öğrenince oralara daha fazla zehir döktü. Efendimiz'in buraları sevmesi, hayvanın buralarının pek darbeye ma'ruz kalmamasındandır. Ve o koyunu Peygamberimiz (s.a.)'e hediye etti. Efendimiz (s.a.) ashabına akşam namazını kıldırmıştı. Ön koldan ısırmak için bir parça alıp bir lokma yuttu. Bişr (r.a.) de ağzındakini yuttu. Bişr bin Berâ (r.a.) zehirlenerek vefat etti.

Rasûlullah (s.a.) omuzlarının arasında üç yerden hacamat yaptırdı. Ve buyurdular ki: *"Kafadan hacâmat yaptırmayı, yahûdîlerin yemeğini yediğim zaman bana, Cebrail (a.s.) emretti."*[124]

Bu olayın haricinde de, defalarca Rasûlullah (s.a.) hacamat yaptırdı. Hacamat için kurtarıcı anlamına "münkiz" derdi. Efendimiz başının ortasından da hacamat yaptırdı. Yahûdîler, Rasûlullah (s.a.)'a sihir yapmışlardı. Allah Teâlâ, Rasûlünün hastalanması üzerine mübarek başlarının tepesinden hacamat yaptırmasını emretti. Sihirden şikâyet edenlerde hacamat, son derece hikmetli ve en güzel bir tedavi yoludur.

Hadis-i Şerifte buyrulmuştur ki: *"Kafadan hacamat yaptırmak, yedi hastalığa şifadır.: Delilik, baş ağrısı, cüzzâm, baras (alaca), uyuklama, azı diş sızlaması ve gözlerin kararması."*[125] Sıcak ülkelerde hacamat yaptırmak kan aldırmaktan daha faydalıdır. Evlâ olanı ayın 15'inden sonra 22'sine kadar yapılanıdır. Çünkü bu dönem kanın kaynadığı dönemdir.

Ebû Hüreyre (r.a.) merfu olarak rivâyet etmiştir ki: *"– Kim ayın 17. günü, 19. günü ve 21. günü hacamat yaptırırsa her hastalığa şifa olur. Aç karnına yapılan hacamat şifâdır. Tok karnına yapılan hacamat ise hastalık meydana getirir."*[126] Perşembe ve Cumartesi günü hacamat yaptırmak mekruhtur.

Daha sonra Rasûlullah (s.a.) bu kadını çağırttı. Ve:

– Bu koyunu sen mi zehirledin? diye sordu.

Kadın:

– Sana kim haber verdi?

Efendimiz:

– Şu elimdeki haber verdi" Ön kolu gösteriyordu.

Kadın:

– Evet, dedi.
Peygamberimiz:
– Seni bunu yapmaya sevkeden nedir?
Kadın:
– Babamı, amcamı, kocamı öldürdün. Ve kavmimden bir çok ganimete nâil oldun. Dedim ki, eğer bir kralsa kurtuluruz. Yok bir peygamberse, haber verir. Rasûl-i Ekrem (s.a.), bu kadını affetti. Bişr (r.a.) vefat edince, Rasûlullah (s.a.)'ın emri üzerine bu kadın öldürüldü ve idam edildi.

Eğer onun mucize sofrasından yemek istersen,
Hazırlanmış kuzu kebabının hikâyesini dinle.

*İhyâ'*da der ki*:* Rasûlullah (s.a.) zehirli eti yedi. Onunla beraber yiyen bir kimse vefat etti. Fakat Efendimiz (s.a.) o olaydan sonra dört yıl daha yaşadı.

Şeyh Üftâde (k.s.) der ki: Ömer (r.a.)'e, Kayser'den dönüşünde zehirin te'sir etmemesi, içtiği zaman bir beşer olarak değil, hakikî hâli üzere içtiği içindir. Nebî (s.a.)'e te'sir etmesi ise Rasûlullah (s.a.)'ın o anda beşeriyet haline geçmiş olmasındandı. Böyle olduğu halde bile zehir tam mânâsıyla te'sir etmemiştir. Şu kadar var ki, Rasûlullah'ın beşeriyet haline geçmesi dahi ruh derecesindedir. Ki bu da en normal mertebedir. On iki yıl geçtiği halde zehir öldürmemişti. Fakat, ne zaman ki, Efendimiz (s.a.) sekerât-ı mevt durumuna geldi, mertebelerin en düşüğüne rücû etti. Çünkü ölüm beşeriyyete te'sir eder. Efendimiz (s.a.), bu mertebeye gelince zehir te'sirini gösterdi. Resûl-i Ekrem (s.a.) şehid olarak bu dünyadan ayrıldı. Bu haliyle Efendimiz nübüvvet, risalet, sıddîkiyet ve şehâdet olmak üzere bütün mertebelere nâil olmuştu.

Bu konuda fakirin (**Bursevî**) kanaatine gelince: On iki yıl ifâdesi ve devamı hakkında *Muhammediye* adlı eserin sahibi der ki: Bu ifâde *İhyâ'*daki ifâdeyle aynı değil. Doğru olan da *İhyâ'*daki bilgidir. Çünkü zehirlenme hâdisesi Hayber'de olmuştur. Hayber fethi ise Hicrî yedinci senededir. Bunun dışında da bir yorum yapmak zordur.

Hz. Ömer (r.a.)'in halifelik dönemi başlayınca Hayber ahâlisi hainlik yaptılar. Bunun üzerine Ömer (r.a.) Fedek yahudîlerini ve Necrân hristiyanlarını sürdü. Çünkü Efendimiz (s.a.) *"Arap yarımadasında iki din kalmayacaktır"*[127] buyurmuşlardı. Arap yarımadası: Hint denizi, Akdeniz, Dicle ve Fırat'la çevrili yerdir. Veya uzunlamasına Adn ile Suriye çevresi, genişliğine ise Cidde ile Irak ovası arasında kalan yerdir. *Kâmus'*ta bu şekilde geçer.

وَاُخْرٰى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ اَحَاطَ اللّٰهُ بِهَاۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ

شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢١﴾

21. Henüz elde edemediğiniz başka ganimetler de vardır ki, onlar Allah'ın bilgi ve kudreti dahilindedir. Allah, her şeye kadirdir.

Size gücünüz yetmediği halde bu ve daha başka ganimetleri çabuklaştırdı. Bu ganimetler Huneyn gazvesinde ele geçen, Hevâzin kabilesinin ganimetleridir. Çünkü onlar Hudeybiye yılına kadar Hevâzin ganimetlerine güç yetirememişlerdi. Ancak Mekke'nin fethedilmesinin hemen akabinde ancak buna güç yetirdiler. Güçsüzlükle vasıflandırması, Huneyn savaşı sırasında önce hezimete uğrayıp daha sonra tekrar savaşa dönmelerindendir.

Bu şekilde önce hezimete uğramaları, onların gayretini toplamalarına ve artırmalarına sebep olmuştur. Denir ki: "Kavmim bir manevra yaptı, açıldı sonra da kökünü kazıdı."

Allah diğer fetihleri de kuşatmıştır. Bu ifâde, fetihlerin gerçekleştirilmesinin Allah için son derece kolay olduğunu, fakat insanlar için de son derece zor olduğunu anlatmaktadır. Yâni, Allah'ın o beldelere gücü yetti, onlara tahakküm edip onlara karşı size yardım etti, demektir.

Şöyle söyleyenler de olmuştur: Bu ifâdenin mânâsı, Allah o beldeleri, siz fethedesiniz diye, diğer milletlerden korudu, onların fethetmesine müsâade etmedi, diyerek müslümanların fetihlerinin hepsinin Allah'ın koruması ve kudretiyle vücûda geldiğini bildirmek içindir.

İbn Abbas (r.a.) der ki: "– İstanbul, Roma, Ammuriye, İran, Rum şehirleri ve Şam'ın fethi bu ifâdenin şümûlüne dahildir." İstanbul'un şu anda Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında olduğu herkes tarafından biliniyor. Roma şehrine gelince -ki buna Büyük Roma da denir- Bizans'ın İstanbul gibi büyük şehirlerinden birisidir. Ammuriye hakkında ise, *Mir'ât* isimli eserinde **İmam Yâfiî** der ki; Bu şehir, Rumların Ankara diye isimlendirdikleri büyük bir şehirdi. Kralları bu şehirde bulunur. Bu şehri Mu'tasimbillah fethetmiştir.

Râğıb Isfahânî der ki: "İhâta etmek, kuşatmak" iki anlama gelir. Birincisi, cisim olan bir şeyi maddî bir şekilde kuşatmaktır. Meselâ "Falanca yeri kuşattım" denir. Aynı şekilde "korumak" anlamında kullanılır. Allah her şeyi ihâta etmiştir. Her yönüyle korumuştur. "Yabancıların tasallutunu engellemek" anlamında da kullanılır. "Ne var ki Allah sizi ihâta etmiştir/korumuştur" gibi.

İkincisi ise, "ilim olarak bütün inceliklerine vâkıf olmak" anlamında kullanılır. Meselâ, âyet-i kerîme'de ***"İlim yönüyle herşeyi ihâta etmiştir"*** ifâdesi mevcuddur. Bir şeyi ilmî olarak ihâta etmek, "o şeyin varlığını, cinsini, miktarını, nasıl olduğunu, boyutlarını, varlık sahnesine getiriliş seyrini, onunla ve ondan meydana gelen şeyleri bilmek" demektir. Bu ise ancak Allah (c.c.) için mümkün olabilen bir durumdur. Nitekim âyet-i kerîme'de ***"Hayır, onlar ilmini ihâta edemedikleri şeyi inkar ettiler"*** (Yunus, 10/39) denilerek insanların ilmî olarak bir şeyi ihâta edemeyeceklerine işâret edilmiştir.

Allah’ın her şeye gücü yeter. Çünkü O’nun kudreti zât itibariyle kuvvet olduğundan bir şeye gücü yetip başka bir şeye gücünün yetmemesi söz konusu değildir. O’nun kudreti, sonsuz bir kudrettir. Fakat Allah Teâlâyı aşmaz. Çünkü o kudretin sahibi de sonsuzdur. Artık anla.

Şunu bil ki; burada anlatılmak istenen savaş, Huneyn savaşıdır. Huneyn, Tâif’e yakın olan bir yerin ismidir. Huneyn savaşına Hevâzin savaşı da denir. Evtas savaşı bile diyenler olmuştur. Ki Evtas, savaşın meydana geldiği yerin adıdır. Bu savaşın sebebi ise şudur: Allah Teâlâ, Rasûlüne (s.a.) Mekke’nin fethini müyesser kılınca Hevâzin ve Sakîfe kabîleleri hariç bütün kabileler Rasûlullah (s.a.)’a boyun eğdiler. Çünkü bu kabilelerin halkı isyan ederek başkaldırmışlar ve Huneyn’de bir araya gelmişlerdi.

Bu iki kabilenin mezkur girişimleri Rasûlullah (s.a.)’a ulaşınca gülümsedi ve: *“– İnşaallah, bunlar yarın müslümanların ganimeti olacaklardır”*[128] buyurdu.

Hevazine karşı sefere çıkmaya karar verdi ve 12.000 ashabıyla yola çıktı. Düşmanın bulunduğu yere yaklaşıldığında müslümanları saf saf düzene soktu. Muhâcirlerin sancağını **Hz. Ali** (r.a.)’ye, Hazrec’in sancağını **Habbâb bin Münzir** (r.a.)’e ve Evs’in sancağını da **Üseyd bin Hudayr** (r.a.)’a verdi. Kendisi de “Fezbâ” denilen boz katırına bindi. Ki bu katırı kendisine “Belkâ” sahibi hediye etmişti. Bu katırın Mukavkıs’ın hediye ettiği “Düldül” olduğunu söyleyenler de olmuştur. İki zırh ve bir miğfer giydi. Bu iki zırh da, Zâtü’l-fudûl ve Sağdiyye’dir.[129] Huneyn’e vardıklarında sabahın karanlığı aydınlığına hâkimdi. Vâdiye daldılar. Daha önce onlara aniden saldırmak üzere Hevâzinliler vâdinin dar geçitlerine ve diğer kısımlarına saklanmışlardı. Hepsi bir anda yerlerinden çıkıp müslümanları ok yağmuruna tuttular. Hepsi atıcılıkta mâhirdiler ve okları boşa gitmiyordu. Bu durumda müslümanlar hezimete uğramış bir halde gerilemeye başladılar. Herkes kendi derdine düşmüş, bir başkasını düşünmüyordu.

Rasûlullah (s.a.) da yanında Ebû Bekir, Ömer, Ali, Abbas ve oğlu Fazl (r.anhüm) gibi bir kaç kişiyle sağ tarafa meylettiler. Efendimiz (s.a.): “Ya Abbâs!, Ey Ensar topluluğu, Ey Semre[130] Ashabı diye bağır,” buyurdular. Ki Abbâs (r.a.)’ın sesi sekiz mil öteden duyulurdu.

“Lebbeyk, lebbeyk” diyerek hemen toplandılar. Hevâzin’le savaşmaya başladılar. Daha sonra Rasûl-i Ekrem (s.a.) bir avuç toprak aldı, düşmanların yüzüne karşı savurdu. Ve: *“– Yüzleri perişan olsun. Muzaffer olamasınlar. Bozguna uğrayın”*[131] buyurdular. Kim bilir belki de Efendimiz (s.a.)’in atmış olduğu toprak onların gözlerini bürüdü. Nitekim arkalarını dönüp kaçmaya başlamışlardı. Müslümanlar da onları ta’kip ediyorlar, kimisini esir alıyor, kimisini de öldürüyorlardı. Artık Hevâzin topluluğu bozguna uğrayınca, onların askerlerinin bir kısmı Evtâs’ta bulunuyordu. Rasûlullah (s.a.) Ebâ Âmir el-Eşarî (r.a.)’yi geri kalanları temizlemesi için gönderdi. Daha sonra da müslümanlar arasında yürüyerek karargâhına döndü.

“– Kim bana Halid bin Velîd’i gösterecek” dedi, gösterdiler. Halid (r.a.) devesinin arkasına dayanmış bir vaziyetteydi. Çünkü yarası ağırdı. Rasûlullah (s.a.) onun

yarasının üzerine mübarek tükrüklerini sürdü. Yara kapandı. Efendimiz (s.a.) ganimetlerin ve esirlerin getirilip toplanmasını emretti. Hepsi bir yere toplandı. Daha sonra da Cirane'ye[132] getirildi. Nitekim şu âyet-i kerîmeyle kastedilen de bu kadındır. ***"İpini koparan kadın gibi olmayın***" (Nahl, 16/92). Bu ganimetler Tâif seferinden dönülünceye kadar bu şekilde burada bekletildi. Daha sonra Tâif'ten dönüldüğünde Rasûlullah (s.a.) bunları paylaştırdı. Esir sayısı 6.000, deve sayısı 24.000, koyunların sayısı 40.000'den fazlaydı. 4.000 gümüş okka bulunuyordu.

Rasûlullah (s.a.) orada on üç gece kaldıktan sonra Cîrâne'de umre için ihrama girdi. *"– Buradan 70 Peygamber umreye gitmiştir"* buyurdu.

Rasûl-i Ekrem (s.a.) hicretten sonra dört defa umre yapmıştır. *Birincisi* Hudeybiye umresidir. *İkincisi* ise, bir sonraki yıl gerçekleştirilen kaza umresi anlamına gelen "umretü'l-kaza"dır. *Üçüncüsü* Cîrâne umresi, *dördüncüsü de* Vedâ haccı esnasında yaptığı umredir. Huneyn savaşı ve bu esnâda meydana gelen olayların geri kalanı Tevbe sûresindeki ***"Allah*** (c.c.) ***size yardım etti"*** (Tevbe, 9/25) âyetinde anlatılmıştır.

وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوُا الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا
وَلَا نَصِيرًا ﴿٢٢﴾

22. Eğer kâfirler sizinle savaşsalardı, arkalarına dönüp kaçarlardı. Sonra bir dost ve yardımcı da bulamazlardı.

Buradaki kâfirlerden maksad Mekke ehlidir. "Şâyet sizinle sulh yapmayıp savaşmış olsalardı" demektir. Burada kâfirler ifâdesiyle kasdedilen zümrenin, Hayber yahûdîlerinin yardımına koşmaya niyetlenen Esed ve Gatafân kabileleri olduğunu söyleyenler de olmuştur. Hemen bozguna uğrarlar ve savaş bile olmazdı. Çünkü arkalarını dönmek, bozguna uğramak anlamında kinâyeli bir deyimdir. Nitekim Ben savaş günü sırtını göreceğin kimse değilim; savaştan asla kaçmam denir.

Bir şeyin arkası, önünün tersi anlamına gelir. Sırt ve geri gibi. Sonra da kendilerini koruyacak hiçbir dost ve hiçbir yardımcı bulamazlardı.

سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ ۖ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾

23. Allah'ın, ötedenberi süregelen kanunu budur. Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.

Allah peygamberlerini galip getirmeyi geçmişte ve hâl-i hazırda prensip addetmiştir. Ki bu da şu âyet-i kerîmeyle bildirilmiştir. ***"Ben ve peygamberlerim kesinlikle galip geleceğiz."*** (Mücâdele, 58/21).

Allah'ın bu sünnetinde, galibiyetin peygamberlerden başkasına verilmesi gibi bir

değişikliğe kesinlikle muttali olamazsın.

Bu âyet-i kerîmede, azgın nefislerle mücâdele etmeye de işâret vardır. Allah nefisleriyle mücâdele husûsunda sâliklerin yardımcısıdır. Yardım hususundaki gücü ezelde vardı, ebediyyen de var olmaya devam edecektir. Zafere nâil olan, ancak Allah'ın yardımına mazhar olandır. Kahr u perîşân olan da, Allah'ın kahrına uğrayan kişidir. Allah Teâlânın yardımı çeşitlidir. Meselâ zâlime yardım eder. Birisi anlatıyor: – Medine'de bir defasında, Allah Teâlânın dostlarına yardım ettiği âyetler üzerinde konuşuyorduk. Yakınımızda bizim söylediklerimizi işiten kötü durumda olan bir adam vardı. Bize doğru geldi ve şunları söyledi: – Söylediklerinize kulak verdim. Şunu bilmenizi istiyorum: Benim çocuklarım ve ailem vardı. Odun toplamak üzere geniş bir vadiye gittim. Üzerinde keten gömleği, ayakkabıları elinde bir genç gördüm. Şaşkın birisi zannederek elbisesini almak istedim: – Üzerindekileri çıkar, dedim. Bana: – Başına bir hal gelmeden geç git, dedi.

İkinci ve üçüncü defa ayni şeyi tekrar ettim. Bana: – Sana söyledim dedi ve parmaklarını gözlerime doğru yöneltti. Gözlerim aktı. "Sen kimsin" dedim. "Ben İbrahim Havvâs'ım" dedi. İbrahim Havvâs'ın hırsızın kârlı olması ve İbrahim Edhem'in kendisini döğen kişinin Cennete girmesi için duâ etmeleri şunun içindir: Çünkü İbrâhim Havvâs, hırsızın başına musîbet gelmeden tevbe etmeyeceğini anladı ve onun için musîbetin daha faydalı olacağını düşündü. Bu sebeple ona bedduâ etti. İbrahim Edhem ise kendisini döğen kişinin musîbetle yola geleceğine kâni olmadı. Büyüklüğünün eseri ve bir fütüvvet nişânesi olarak ona cennete girmesi yolunda duâ etti. Hayır ve bereket hâsıl oldu da o adam İbrahim Ethem'e özür dileyerek ve bağışlanma isteyerek geldi. İbrahim Ethem de:

– "Özre ihtiyacı olan başı Belh'te bıraktım." Yâni reis olmanın getirdiği kibir ve gurur bende Belh'te hükümdarken mevcuttu. Fakat ben bunu tevazu, meskenet ve bilinmezlik ile değiştirdim.

Ezelde takdir edilen her şey mutlaka meydana gelir ve bu sayfalarda yazılı olanı değiştirmek de hiç kimsenin dest-i tasarrufunda değildir.

(Allah'ın) Seni sevdiği halde
Düşman elinde bırakması mümkün değildir.
Değiştirme ezelî hükme yol bulamaz,
Kader fermânında tebdîlin işi olmaz.
Emir dâiresine "az" veya "çok" sığmaz,
Kader sırrında "niçin" ve "neden"in işi olmaz.
Ezelî aşkın sıcaklığına sahip olmayan bir topluluk,
Samurun nazını sincabın minnetini çekerler.
Nusretin bir çeşidi de bâtınî anlamda/ruh plânında olandır.

Ahmed bin Ebi'l-Havarî anlatıyor: – Mekke yolunda Ebû Süleyman Dârâni ile beraberdim. Azık çantamı düşürmüşüm. Ebû Süleyman Dârâni'ye durumu haber verdim. "Ey kaybolanı geri getiren" diye nidâ etti. Çok geçmeden; "Azık çantası kimden düştü" diyerek bize doğru gelen bir adam gördüm. Bir de ne göreyim benim azık çantası, hemen aldım. Ebû Süleymân bana dedi ki: "– Ey Ahmed! Bizi susuz bırakacağını zannetmiştim."

Biraz yürüdük. Çok şiddetli soğuk vardı. Bizim üzerimizde deriden yapılmış elbiseler vardı. Yırtık ve ince elbise içerisinde terlemekte olan bir adama rastladık. Ebû Süleyman dedi ki: Üzerimizdekilerden bir kaçını sana verelim mi? Adam da: – Sıcaklık ve soğukluk Allah'ın yaratmış olduğu iki mahluktur. Bu iki mahluk başta tesir etti, sonra beni bıraktılar. Ben otuz yıldır burada esirim. Hiç titremedim ve hiç yılmadım. Kışın muhabbetinden bir koku giydirir, yazın da muhabbetinin soğuğundan bir nebze tattırır.

O adam sözüne devamla dedi ki: – Ey Dârânî: Elbiseye dikkat ediyorsun, fakat takvâyı göz ardı ediyorsun, soğuğu görüyorsun. Ey Dârânî ağlıyorsun, rahatlamak istiyorsun.

Ebû Süleyman yoluna devam etti ve dedi ki; – Bu adamdan başkası beni tanıyamadı.

Bu hâdiseden maksadın şu husus olduğunu söyleyenler olmuştur: Azığın getirtilmesi olayıyla Allah Teâlâ, Ebû Süleymân Dârânî'nin yakînini ortaya çıkardıktan sonra, Ebû Süleyman'ın kendini beğenme gibi bir duruma düşmesini bu adamın hâlini göstererek engellemiştir. Ebû Süleyman bu adamın hâlini görünce kendi hâli gözünde küçülmüştür. Bu durum Allah Teâlâ'nın dostlarını koruması hususunda bir prensibidir. Amellerini değerlendirme noktasında onları korur. Bulundukları halleri, kendilerinin gözünde küçültür ve onların nefislerinin kötlüklerinden kurtulmalarına yardım eder. Allah onlardan razı olsun. Onlar vesilesiyle bizlere iyilikler versin. Onların yollarına bizleri de iletsin. Çünkü yegane cömert ve sonsuz iyilik sahibi ancak O'dur.

وَهُوَ الَّذٖى كَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ اَنْ اَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصٖيرًا ﴿٢٤﴾

24. O sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra, Mekke'nin içinde onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı görendir.

Mekke kâfirlerinin ellerini sizin üzerinize salmayan O'dur. Sayılarının çok olmasına rağmen, çocuklarına ve ailelerine bir kötülük gelmemesi için onları savaştan kaçmaya sevkeder. Sizin ellerinizi onların üzerine salmayan yâni onlarla savaşmaktan geri durmaya sevkeden yine O'dur. O, Mekke'nin içinde onlara karşı sizi galip ve muzaffer bir konuma getirdikten sonra bunu yapmıştır. Aslında alışılagelmiş âdet, muzaffer olan, düşmanını hemen bırakıvermez, onun kökünü kazır.

Taberânî ve **İbn Ebî Hâtim** tefsirlerinde şu olayı naklederler: İkrime bin Ebî Cehil 500 kişiyle Hudeybiye'ye geldi. Rasûlullah (s.a.) da Halid bin Velîd'i bir birliğin

başında İkrime’ye karşı gönderdi. O’na Allah’ın kılıcı anlamında “Seyfullah” lakabını taktı. Halid bin Velîd, İkrime’yi ve ordusunu bozguna uğrattı ve Mekke’nin içine kadar onları kovaladı. Daha sonra da Efendimiz (s.a.)’in yanına döndü.

Sa’dî Müftî der ki; Bu anlatılan doğru değildir. Sahih Siyer kaynaklarında ve daha başka kaynaklarda anlatıldığına göre Halid bin Velîd, Hudeybiye esnasında 200 süvariyle müşriklerin öncü kolunun başında gönderilmişti. Hatta Rasûlullah (s.a.)’ın çadırına yaklaşmış ve Rasûlullah (s.a.)’ın ashabını gözetlemişti. Rasûlullah (s.a.), Abbâd bin Bişr (r.a.)’e emretmiş ve o da arkadaşlarıyla beraber Halid bin Velîd ve beraberindekilere karşı saf oluşturmuştu. Bu esnada ikindi vakti oldu. Rasûlullah (s.a.) ikindi namazını korku namazı olarak kıldırdı. Bu durumda nasıl olur da onların anlattığı doğru olabilir.

Doğal olan ve bilinen şudur ki, Halid bin Velîd’in müslüman olması Hudeybiye’den sonra, hicretin sekizinci senesi veya biraz daha öncedir.

Nitekim *İnsânü’l-uyûn* adlı eserde Halid bin Velîd (r.a.)’in Hudeybiye hâdisesinden sonra müslüman olduğu bildirilmiştir.

İbn Abbas (r.anhüma) der ki: Allah Teâlâ müslümanlara, müşriklere karşı taşla üstünlük sağlatmıştır. Hatta onları evlerine kadar sokmuşlardır. Yâni Mekkelilerden bir grup Hudeybiye esnâsında müslümanları taşlamaya başladılar. Müslümanlar da onları taşa tuttu. Mekkedeki evlerine kadar onları kovaladılar.

En temel anlamda ellerin alıkonulması bu minval üzerine gerçekleştiğine göre Allah Teâlâ bir önceki ***“Eğer kâfirler sizinle savaşsalardı, hemen geriye dönüp kaçacaklardı”*** (Feth, 48/22) âyetine dayanarak sizin elinizi Allah alıkoymuştur, başkası değil, demek istemektedir.

Veya elleri tutulanlar, sabah namazı esnâsında, Ten’îm tarafından müslümanlara ânî baskın yaparak onları öldürmeyi planlayan 80 (seksen) kişidir. Rasûlullah (s.a.) onları tutukladı, daha sonra da serbest bıraktı. Buna göre “Batn-ı Mekke” diye ifâde edilen yer Hudeybiye vâdisidir. Çünkü Hudeybiye vâdisinin bir kısmı Haram bölgeye dahildir.

Müfredât’ta denir ki: Bir şeyin iç yüzüne ve vâdînin aşağı kısımlarına, buna benzetilerek “batn” denir. Arabların bir batnı dendiğinde ise, Arap ırkının tamamı bir şahıs gibi kabul edilerek her kabile bir uzuv gibi düşünülür. Bacaklar, baş ve karın gibi.

Fakirin (**Bursevî**) kanaatine gelince: Hiç şüphesiz Hudeybiye vadisi Mekke’nin aşağı kısımlarında yer alır. Çünkü Cidde tarafındadır. Buna göre “batn” kelimesiyle ifâde edilen yer bu civardır. Mekke’nin içi değil. Buna göre mânâ, -Allah bilir- şöyle olur: Hudeybiye’de onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan, size onları yenebilecek bir güç verdikten sonra, çekip alan Allah’tır. Nitekim eğer sizinle savaşacak olsalardı. Allah’ın ilminde olduğu üzere siz galip gelecektiniz. Zikredeceğimiz şu âyetten sonra gelen âyet de savaşa mahal vermemenin sırrını açıklığa kavuşturacaktır.

Allah, sizin savaşıp onları hezimete uğratmanız, Rasûl (s.a.)’e itâat etmeniz ve onlarla savaşmayı bırakmanız, ikinci olarak da Mescid-i Harama hürmet ve müslümanları

korumak için savaşmamanız gibi bütün yaptıklarınızı, bütün açıklığıyla bilmektedir. Dolayısıyla sizlere mükâfâtını verecektir.

Alimlerden bazıları derler ki: "Mekke fethi günü, sizi onlara üstün kıldıktan sonra onların elini sizden, sizin elinizi onlardan çekmiştir" anlamındadır. Ebû Hânife bu âyeti delil getirerek, Mekke'nin sulh yoluyla değil de savaş sonucu gâlip gelinerek fethedildiğini söyler. Sûrenin Mekke fethinden önce nazil olması bir çelişki değildir. Çünkü, âyette ifâde edilen bu durum, gaybolanı haber vermektedir. Tıpkı ***"biz sana apaçık bir fetih nasib ettik"*** (Feth, 48/1) âyetinde olduğu gibi.

İmam-ı Âzamın delil getirdiği bu âyetle bir başka yönden delili çürütülebilir. Çünkü bir yere hâkim olmak, o yeri ele geçirmek, bazan sulh yoluyla olur. Nitekim **Zemahşeri** Fetih sûresinin başlarında der ki: Bir yere hâkim olup ele geçirmek, zorla olabileceği gibi sulh yoluyla anlaşarak da gerçekleşebilir. Harple de, harpsiz de olabilir. Nitekim **Sa'dî Müftî**'de *Havâşi* adlı eserinde aynı açıklamayı yapar.

*Bahrü'l-ulûm'*da der ki: ***"Biz sana apaşikâr bir fetih yolu açtık"*** ifâdesi, Mekke'nin zorla, savaşılarak fethedildiğine delâlet etmektedir. Çünkü "Feth" lafzı, hiçbir kayıt olmaksızın kullanılırsa zorla, savaşarak fethetme anlamına gelir.

Fakir (**Bursevî**) bu konudaki kanaati şudur: Bu mutlak bir fetih değildir. Kabul edelim ki mutlak bir fetihtir. Mutlak fetih savaşa delâlet etmez. Zaten bu sebeple Allah Teâlâ Nasr sûresinde **"yardım ve fetih"** demiştir. Çünkü yardım, fethi değil, bir üstünlüğü doğurur.

Aynü'l-Meâni'de der ki: Şâfiilere göre Mekke sulh yoluyla fethedilmiştir. Biz deriz ki; savaş yoluyla fethedilmiştir. Çünkü Rasûlullah (s.a.) ashabına şöyle emir vermiştir: *"– Onları kılıçla doğrayın."* Şu kadar var ki, onlara haraç ve cizye gibi bir vergi koymamıştır. Harple fethedilen yerler konusunda bizim görüşümüz de bu istikamettedir. Çünkü arapların ya müslüman olmaları ya da kılıçtan geçirilmeleri esastır. Tabi bize göre böyledir. Fakat Kûfe arâzilerine gelince, buralar acem topraklarıdır.

Kısaca Mekke'nin fethi hâdisesi şu şekilde olmuştur: Fetih, Hicretin 8. senesinin Ramazan ayında gerçekleşmiştir. Sebep ise, Kureyş tarafından anlaşmanın ihlâl edilmesidir. Bu da şu şekilde olmuştur: Beni Bekr'den bir kişi Rasûlullah (s.a.)'ı hicvetti ve bunu şarkı gibi söylemeye başladı. Huzaa kabilesinden bir grup bunu duydular. Rahatsız oldular ve O'na sataştılar. İki kabile arasında kavga büyüdü. Kureyş kabilesi Huzaa kabilesine karşı, Beni Bekr kabilesine yardım ettiler. Huzaa kabilesine karşı beklenmedik bir anda geceleyin baskın yaparak 20 kişiyi şehid ettiler. Tabi bu hâdiseler Ebû Süfyan'ın haberi olmadan, onun görüşü alınmadan meydana gelmişti.

Bu haber kendisine ulaşınca, "Hanımım Hind, bana şöyle bir rüya gördüğünü söyemişti" dedi. Ve anlattı: Hacun dağından bir kanın, sel halinde Handeme dağına doğru akıyor olduğunu görmüş.[133] "Allah'a yemin ederim ki, Muhammed bizimle savaşacak" dedi. Tabii ki orada bulunan halk bu yorumdan hoşlanmadı.

Amr bin Sâlim Huzâî yola çıktı ve Medine'ye geldi. Olayı Rasûlullah (s.a.)'a anlattı. Efendimiz (s.a.): "– Ey Amr bin Salim yardım olunacaksın" buyurdular. Gözlerinden yaş akıyordu. Ve şöyle diyordu: "Huzaa bendendir, ben de onlardanım."

Âişe (r.anha) dedi ki: – Görüyor musun? Kureyş, seninle yaptığı anlaşmayı bozma cüretini kendinde buluyor. Efendimiz de: *"– Evet ahdi bozuyorlar. Allah (c.c.), emrinin yerine gelmesini istiyor."*

Âişe (r.a.):

– Hayırlı bir gelişme mi? dersin.

Efendimiz: *"– Evet hayırlı"* buyurdular.

Kureyş ileri gelenleri anlaşmanın bozulmasına pişman oldular ve anlaşmayı tekrar sağlayıp müddeti artırması için Ebû Süfyanı, Medine'ye, Peygamber (s.a.)'e gönderdiler.

Rasûl-i Ekrem (s.a.): *"– Biz yapmış olduğumuz anlaşmaya hâlâ bağlıyız"* buyurarak, Ebû Süfyan'ın teklifini reddetti. Ne Ebû Süfyan ne de arkadaşları teklifleri kabul etti. Ebû Süfyan Mekke'ye döndü ve başından geçen hâdiseleri çevresindekilere anlatarak dedi ki:

– Allah'a yemin ederim ki kabul etmedi. Arkadaşları arasında bir araştırma yaptım. Kralına onlardan daha sâdık bir kavim şimdiye kadar görmedim. Daha sonra Rasûlullah (s.a.), Ebû Bekir ve Ömer (r.anhüma)'le Mekke'ye sefer düzenleme konusunda istişare yaptı. Fakat diğerlerine hiç haber verilmedi.

Hz. Ebû Bekir (r.a.) dedi ki: "– Ya Rasûlallah! Onlar senin kavmindir." Bunu demekle, sefere çıkma taraftarı olmadığını ifâde etmek istiyordu.

Hz. Ömer (r.a.) ise şu sözlerle, Rasûlullah (s.a.)'ı sefere teşvik ediyordu:

– Ya Rasûlallah! Onlar kâfirlerin başıdırlar. Senin sihirbaz olduğunu, yalancı olduğunu zannediyorlar diyerek Kureyş'in Rasûlullah (s.a.) için söylediği bütün çirkin yakıştırmaları saydı. Ve devamla: "Allah'a yemin ederim ki Mekke halkı boyun eğmedikçe diğer arap kavimleri boyun eğmez.

Bu konuşmaların sonunda Efendimiz (s.a.) buyurdular ki: *"– Ebû Bekir, Allah için olan durumlarda tıpkı İbrahim (a.s.) gibi, sütten daha yumuşaktır. Ömer ise Allah için Nûh (a.s.) gibi taştan daha çetindir. Bu konuda isabetli olan Ömer (r.a.)'in kanaatidir."*

Bu ifâdeyle Efendimiz (s.a.), sefere çıkılacağına işâret ediyordu. Daha sonra Rasûl-i Ekrem (s.a.) ashabına sefer için hazırlık yapmalarını emretti ve çevredeki müslüman kabilelerin tamamına şöyle haber gönderdi: *"– Kim Allah'a ve âhiret gününe îmân ediyorsa Ramazan ayında Medine'de hazır bulunsun."*

Bütün gelenler Medine'ye ulaştığı zaman, Efendimiz (s.a.);*"– Allah'ım! Kureyşin haber alma kaynaklarını ülkelerine varacağımız ana kadar işlemez hale getir"* buyurdular.

Ramazanın ilk on günü geçtikten sonra yola koyuldular. Asker sayısı, 10.000'i bulmuştu. Ensâr ve muhâcirlerin tamamı bulunuyordu.

Rasûlullah (s.a.), bu seferde Kadîd denilen yerde -ki Asfân ile Gudeyd arasında bir yerdir- orucunu bozdu. Ve herkesin iftar etmesini emretti. Hatta öyleki orucunu bozmayanların âsî olarak kabul edileceğini bildirdi. Tabi ki bunu yapmasının sebebi, havanın çok sıcak oluşu ve düşmana karşı kuvvetli olmak gerektiği içindir. Gudeyd denilen yerde Rasûlullah (s.a.) sancaklar ve bayraklar belirledi. Kabilelere dağıttı. Daha sonra yoluna devam ederek Mürrüz-Zahran'a uğradı. Ki burası Mekke'ye bir merhale uzaklıkta bir yerdir. Gerçekten de Allah Teâlâ, Rasûlünün duâsını kabul etmiş olacak ki, Mekke ahâlisinin Rasûlullah'ın geldiğinden hiç haberleri yoktu. Tabii ki bu Rasûlullah (s.a.)'ın onlara karşı bir şefkatiydi. Çünkü haberleri olmadığı için savaşa da cüret edemiyeceklerdi.

Rasûlullah (s.a.) 10.000 ateş yakılmasını emretti. Ve Ömer bin Hattab (r.a.)'ı da nöbetçi tayin etmişti.

Peygamberimiz (s.a.)'in amcası Abbas (r.a.) da aile efradıyla beraber müslümanlığını açığa vurarak Medine'ye doğru Mekke'den yola çıkmıştı. Şam hacılarının Mîkat yeri olan Cuhfe'de Rasûlullah (s.a.)'la karşılaştılar. Ailesini ve eşyalarını Medine'ye gönderdi, Rasûlullah (s.a.)'la beraber Mekke'ye yöneldi. Efendimiz (s.a.) buyurdular ki: *– Ey amca senin hicretin son hicrettir. Tıpkı benim peygamberliğimin son peygamberlik olduğu gibi."*

Kureyş ise, olaylar hakkında bilgi edinmesi için, casus olarak Ebû Süfyan'ı gönderdiler. Dediler ki:

"– Eğer Muhammed'le karşılaşırsan bizim için ondan emân al."

Geceleyin Mürrü'z-Zahrân'a geldiği zaman dedi ki: – Ateş ve asker bakımından bu derece çok olan hiçbir gece görmedim. Tıpkı Arafat geceleri gibi. Abbas (r.a.)'la arkadaşlıkları vardı. Abbas (r.a.) onunla karşılaşınca elinden tutup, onun için eman almak üzere Rasûlullah (s.a.)'a getirdi. Rasûlullah (s.a.): – Ey Abbâs! Şimdi onu çadırına götür, sabah olunca benim yanıma getir.

Sabahleyin, getirildiği zaman, Rasûlullah (s.a.) ona müslüman olmasını teklif etti. Ebû Süfyan ise biraz duraksadı. Abbâs (r.a.) dedi ki:

– Yazıklar olsun sana! Boynunu vurmadan müslüman ol. Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet et.

Allah (c.c.), Ebû Süfyan'a hidâyeti nasib etti de kelimey-i şehadeti getirerek müslüman oldu. Ve dedi ki:

– Ya Rasûlallah! Ne dersin? Kureyş savaşmayıp, ellerini çekerlerse onlara eman verir misin?

Efendimiz: *"– Evet! Kim savaşı terkeder, kapısını kapatırsa emindir"* buyurdular.

Abbas (r.a.), Rasûlullah (s.a.)'a dönerek: – Ya Rasûlallah! Ebû Süfyan iltifattan hoşlanır. Kendisine biraz ayrıcalık tanısanız" dedi.

Efendimiz de: *"– Evet, Kim Ebû Süfyan'ın evine girerse emindir. Kim Mescid-i Harama sığınırsa emindir. Kim kapısını kapatıp evinde beklerse emindir. Kim silâhını bırakırsa emindir. Kim Hâkim bin Hizâm'ın evine sığınırsa emindir."*[134]

Rasûlullah (s.a.), Bilâl-i Habeşî (r.a.) ile arasında kardeşlik olan Ebî Ravha'ya bir sancak verdi ve şöyle nidâ etmesini emretti:

"– Kim Ebi Ravha'nın sancağı altında toplanırsa emindir"

Bu da emân çerçevesini geniş tutmak ve herkese bu fırsatı vermek içindir. Çünkü Mescid ve Ebî Süfyan'ın evi insanlara dar gelebilirdi. Fakat bu emân konusunda Rasûlullah (s.a.) kadınlardan ve erkeklerden bir kısmını dışarda tutarak onların, Kâbe'nin örtüsüne tutunmuş bir vaziyette ele geçirilseler bile, öldürülmelerini emretmiştir. **İbn Hatal** ve **Necve** bunlardandır. Çünkü Kâbe, âsî olanı korumadığı gibi, vâcib olan bir hadd cezasının uygulanmasına mâni olmaz. Çünkü onlar aşırı bir şekilde ileri gitmişler, Rasûlullah (s.a.)'a çok eziyet etmişlerdi. İmân edenleri affetti, fakat bulundukları hal üzerine ısrar edenleri öldürttü.

Efendimiz (s.a.), Abbas (r.a.)'a dedi ki:

"– Ebû Süfyanı, Allah'ın ordularını görmesi için vâdinin dar bir yerinde beklet. Ta ki ordular oradan geçsinler o da görsün."

İlk önce Beni Süleym kabilesinin başında Halid bin Velîd (r.a.) geçti. Daha sonra sancaklarıyla, arka arkaya kabileler geçtiler. En son Rasûlullah (s.a.), beraberinde muhacirler ve ensâr olduğu halde geçti. Hz. Ömer (r.a.) şöyle haykırıyordu:

"– Yavaş olun. Ta ki arkadakiler öndekilere yetişsin"

Ebû Süfyan (r.a.) dedi ki:

– Sübhanallah. Ey Abbas! Kim bunlar?

Abbas (r.a.):

"– Şu Rasûlullah (s.a.)'tır. Ensârın arasında gidiyor. Başlarında Sa'd bin Ubâde var. Elinde sancak bulunuyor" dedi. Daha sonra sancak Sa'd (r.a.)'dan alınarak oğlu Kays (r.a.)'a verildi. Kays, arabların dâhilerinden ve harbin hileleri, kurtuluş yolları, manevraları hakkında söz sahibi birisiydi.

Muhacirler 700 kişiydiler ve beraberlerinde 300 (üç yüz) at vardı. Ensâr, 4000 (dört bin) kişiydiler ve beraberlerinde 500 (beş yüz) at bulunuyordu.

Ebû Süfyan dedi ki: "– Bunların karşısına kimse çıkamaz ve bunlara kimsenin gücü yetmez. Ey Abbas! Yeğenin mülkü ve saltanatı bugün gerçekten çok büyüktür."

Abbas (r.a.) dedi ki: "– Bu nübüvvettir, meliklik değildir."

Rasûlullah (s.a.) , Halid bin Velîd (r.a.)'e bütün arab kabileleriyle beraber Mekke'nin alt kısmından girmesini emretti. Ve dedi ki: "– Sizinle savaşmadıkça sakın siz çarpışmaya başlamayın."

Kureyş'ten bir takım insanlar Handeme denilen yerde müslümanlarla savaşmak üzere toplanmışlardı. Hâlid (r.a.) o mevkiye geldiği zaman, geçmesine izin vermeyip ok atmaya başladılar. Halid bin Velîd (r.a.), arkadaşlarına hücum emrini verdi, öldürdüklerini öldürdüler, öldürmediklerini de bozguna uğrattılar. Halid (r.a.) Mescid-i Harâmın kapısına kadar geldi.

Efendimiz (s.a.) o gün buyurdular ki: – Onları kılıçtan geçirip hasad edilmiş ekine çevirin. Tâ ki Safâ'yı bana teslim etsinler.

Rasûlullah (s.a.), Kusva adlı devesinin üzerinde, başını Üsame bin Zeyd (r.a.) çeker olduğu halde cuma sabahı erkenden Mekke'ye girdi. Bazılarına göre başında siyah bir sarık olduğu halde pazartesi günü girmiştir. Daha başka açıklamalar yapan da olmuştur. Fakat anlatılan ilk şekil ma'rifet ve fenâ makamına daha münasib görünmektedir. Şöyle ki, mübarek başlarını tevazuları sebebiyle devesinin üzerine eğmiş, Mekke'nin fethini ve müslümanların çokluğunu görünce buyurmuşlar ki:

"– Allah'ım hayat âhiret hayatıdır!"[135]

Âişe (r.anha) demiştir ki:

– Rasûlullah (s.a.), fetih günü Keda'dan[136] girmiştir. Gireceği zaman gusül abdesti almış ve Fetih sûresini okumuştur. Kâbe'ye geldiği zaman devesinin üzerinde yedi defa tavaf etmiştir. Muhammed bin Mesleme de devenin yularını tutuyordu. Elindeki asasıyla Hacer-i Esved'i selâmladı. İnsanlara, tavafın nasıl yapılacağını öğretmek maksadıyla, yürüyerek değil de, devenin üzerinde tavaf yapmıştır. Rasûl-i Ekrem (s.a.), Makam-ı İbrahim'de iki rekât namaz kıldı. O günlerde Makam-ı İbrâhim, kapıya yakın bir yerde Kâbeye bitişik bir vaziyetteydi. Daha sonra, şimdiki yerine getirildi. Bilinen o dur ki, Makam-ı İbrâhim, İbrahim (a.s.)'in Kâbe'yi inşa ederken ayağını bastığı ve üzerine ayağının izinin çıktığı taştır. İnsanların sık sık ellerini sürmeleri sonucu bu iz kaybolmuştur. Bu taşın bulunduğu yer, şimdi Makam-ı İbrâhim diye bilinen yerdir. Şu anda orada bulunan taş ise, daha önce de vardı. O gün Kâbe'nin içinde, dışında ve üzerinde tam 360 tane put bulunuyordu. Arapların, her mahallesinin bir putu vardı. Hübel, putların en büyüğüydü ve Akîk ile Kâ'be arasında yer almıştı. Şimdi ise Babü's-selâmın altına bırakılmış olup, kıyâmet gününe kadar insanlar onu çiğneyeceklerdir. Çünkü Ebû Süfyan Uhud günü ona ta'zim ederek: – Yaşasın Hübel!.. Yaşasın Hübel!... diyordu. Nitekim, insanlar kimi yüceltirse Allah onu alçaltır.

Elinde bir asa olduğu halde Rasûl-i Ekrem (s.a.) geldi ve bütün putları asasıyla yüzüstü yere serdi. Bu esnâda şöyle buyuruyordu: ***"– Hak geldi. Bâtıl zail oldu. Zaten bâtıl, yok olmaya mahkumdur."*** (İsrâ', 17/81)

Efendimiz (s.a.), Hz. Ali'ye emretti. O da Kâbe'nin damına çıkıp oradaki putları kırdı. Rasûl-i Ekrem, Bilâl (r.a.)'e Osman bin Ebî Talha'dan anahtarı getirtip Kâbe'ye girdi, iki rekât namaz kıldı ve dört tarafa yönelerek duâ etti. O sırada Kâ'be'de bir çok resim vardı. Hatta, İbrâhim (a.s.)'in, İsmail (a.s.)'in, Meryem (a.s.)'in ve meleklerin resimleri vardı. Rasûl-i Ekrem (s.a.) emretti; Ömer (r.a.) o resimlerin hepsini yok etti. Kâbe 1000 yıl putların evi olmuştu. Daha sonra 1000 yıl da müslümanların mescidi oldu. İnsanların şirk ifâde eden davranışlarını Kâbe, Allah'a şikâyet ediyordu. Nihâyet, Allah, Peygamberimizi göndererek ona olan vaadini yerine getirdi.

Burada kalp kâbesine de bir işâret vardır. Çünkü o da, melekûtî yardım ve fetihten önce putların evi halindeydi. Putların en büyüğü de varlık putudur.

Şeyh Mağribî şöyle demiştir:

Mağribî'nin varlığı kendisine Lât ve Menât olur,

Senin Menât'ın nefsin olan puttan beteri yoktur.

Hucendî şöyle demiştir:

Kibir putunu kır! Ki âşıkların dininde
Bir put kırmak yüz ibadetten iyidir.
Müddeî, yârin kapısının mahremi değildir,
Ebû Leheb Kâbe'ye hâdim olamaz.

Fetih günü Rasûl-i Ekrem (s.a.), Safâ tepesine oturarak Mekkeliler'den bey'at aldı. Yaşlılar, gençler, erkekler, kadınlar hepsi geldi ve müslüman olduklarına dâir Rasûlullah (s.a.)'a bey'at ettiler. Yâni kelime-i şahâdet getirdiler ve İslâm'ın diğer hükümlerine uyacaklarına söz verdiler. İnsanlar topluluklar halinde İslâm'a girdiler. Rasûl-i Ekrem (s.a.), yirmi yıldır kendisine eziyet edenleri affettiği gibi, onlar için Allah'tan mağfiret diledi. Ve şöyle buyurdular:

"– Ey insanlar, Allah, gökleri, yeri, güneşi, ayı yarattığı ve şu iki dağı yerleştirdiği gün Mekke'yi haram kılmıştı ve kıyâmete kadar da haramlığı/mukaddesliği devam edecektir. Allah'a ve âhiret gününe îmân eden birisi için burada kan dökmek, ağaç kesmek kesinlikle helâl değildir. Zâten bu durum, ne benden önceki birisi için, ne de benden sonraki birisi için helâl olmamıştır ve olmayacaktır. Benim için de sadece şu anda[137] *Mekke halkından bazılarına -Allah gadab ettiği için- helal kılınmıştır. Dikkat edin, dün nasıl haram idiyse bugün de haramlığı aynen geri gelmiştir. Bu söylediklerimi duyanlar, duymayanlara ulaştırsınlar."*[138]

Rasûl-i Müctebâ (s.a.) Efendimiz, Mekke'nin fethinden sonra orada 19 veya 18 gün kaldı. Bu müddet zarfında dört rekâtlı farz namazları iki rekât olarak kıldı. Daha sonra da, yukarıda anlatıldığı gibi, Hevâzin ve Sakîf kabilelerine doğru yola çıktı. Mekke'de vâli olarak **Attâb bin Esîd** (r.a.)'i bıraktılar. Attâb (r.a.) o anda 21 yaşında bir delikanlıydı. Rasûlullah o'na, insanlara namaz kıldırmasını emretti. Mekke'nin fethinden sonra Mekke'de cemaate namaz kıldıran ilk emir de odur. **Muâz bin Cebel** (r.a.)'i de sünnetleri ve fıkhı insanlara öğretmesi için Mekke'de bıraktı. Bu hâdiseyle istihlâf olayı ortaya çıktı. Ve bugüne kadar da bu olay devam edegelmiştir. Çünkü Efendimiz (s.a.)'in gönderilmesinden maksad cehâletin sona erdirilmesidir. Artık anla. Allah (c.c.) sizi ve bizi vârislerden eylesin.

هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا
اَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ ۚ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ
اَنْ تَطَؤُهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ لِيُدْخِلَ اللّٰهُ فِي رَحْمَتِهِ

مَنْ يَشَاءُۚ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿٢٥﴾

25. Onlar, inkâr eden ve sizin Mescid-i Haram'ı ziyaretinizi ve bekletilen kurbanların yerlerine ulaşmasını men'edenlerdir. Eğer *(Mekke'de)* kendilerini henüz tanımadığınız mümin erkeklerle mümin kadınları bilmeyerek çiğnemeniz sebebiyle üzüntüye kapılmanız ihtimali olmasaydı *(Allah savaşı önlemezdi)*. Dilediklerine rahmet etmek için Allah böyle yapmıştır. Eğer onlar birbirinden ayrılmış olsalardı elbette onlardan inkâr edenleri elemli bir azaba çarptırırdık.

Kâfir olanlar, sizin Mescid-i Hârâm'ı tavaf etmenize engel olanlar, kurbanlıkların yerine ulaşmasına mâni olanlardır. **İmâm Ebû Hanîfe** (k.s.) bu âyet-i kerîmeden yola çıkarak, muhsarın kurbanını[139] haram bölgede kesmesi gerektiğini söylemiştir. Çünkü Hudeybiye'nin bir kısmı haram bölgeye dahildir.

Bahrü'l-ulûm adlı eserde denir ki: Hudeybiye Mekke'den 9 mil uzaklıkta bulunan, haram bölgenin bir kısmıdır. Rivâyet edildiğine göre, Efendimiz (s.a.)'in çadırları helâl mahalde, namazgâhı ise haram bölgedeydi. Rasûl-i Ekrem (s.a.)'in kurbanlıkları bu haram bölgede kurban edildiler. Bunlar yetmiş deve idi. Âyet-i kerîmede geçen engellemeden maksad ise, daha önceden kesilmesi düşünülmüş, kararlaştırılmış yere bırakılmamalarıdır. Bu yer ise hacılar için Mina, umre yapanlar için ise Safa'dır.

İmam Şâfii'ye göre ise, muhsarın kurbanlığını haram bölgede kesmesi zorunlu değildir. Nerede engellemeyle karşılaşmışsa orada kesebilir.

Allah Teâlâ, kâfirlerin cezayı hak etmelerinin üç sebebe dayandığını açıklamaktadır. Kâfir olmaları, mü'minlerin umrelerini tamamlamalarına müsade etmemiş olmaları ve kurbanlıklarının kesilmeleri gereken yere varmasına engel olmaları sebebiyledir. Onlar bu şenî hareketlerine karşılık savaşılmayı ve öldürülmeyi hak etmişlerdir. Fakat Allah Teâlâ tarafların savaşmasına müsaade etmedi. Tabii ki bundan maksad, Mekke'de kalmış zayıf müslümanları korumak ve onların oradan çıkmalarını sağlamaktı. Veya Mekke'ye, müslümanların, orada bulunan müslümanlara eziyet edilmeden girmelerini gerçekleştirmekti. Nitekim bir sonraki âyet bunu açıklamaktadır.

"Kafirlerle beraber oldukları için şahsen tanımadığınız mümin erkekler ve mü'min kadınlar olmasaydı" Burada kastedilenler îmânlarını gizlemekte olan ve Mekke'de ikâmet eden yetmiş iki kişiydi.

Sa'dî Müftî der ki; "Hanefî mezhebine göre, bu durumdaki müslümanları bilmeden öldüren kişiye diyet, keffaret vb. bir şey gerekmez. **Zemahşerî**'nin ifâde ettiği ise mezhebine uygun değildir".

Bazıları der ki: Da'ru'l-harb'de bulunan bir müslümanı, bir başka müslüman, müslüman olduğunu bilmeden öldürürse, Allah o kişi için keffâreti vâcib kılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Eğer öldürülen kişi, sizinle düşman olan bir kavme mensub ise ve mü'min ise (bu durumda) öldüren kişiye bir mü'min köleyi azâd etmesi vâcib olur".*** (Nisâ', 4/92)

Âyette *“eğer müminlerin zarar görmesi olmasaydı”* denilip, cevâbının verilmemesi, Allah Teâlâ’nın Mekke halkına olan kızgınlığının çok şiddetli olduğuna işâret etmektedir. Eğer böyle olmasaydı, sizin ellerinizi onlardan çekmezdi ve savaşırdınız, denilmek istenmektedir.

Eğer müminlerin hakları mevzûbahis olmasaydı onları ta’rife sığmaz, kıyas kabul etmez bir şekilde cezalandırırdı. Cevabın hazfedilmiş olması mübâlağa ve ta’mim ifâde etmek içindir.

Fakat savaşa izin vermemek; yâni onları savaşmaktan alıkoymak sûretiyle, mü’minleri tehlikesiz bir şekilde fethe ve geniş rahmetine gark etmek istemiştir.

Dilediğini rahmetine katmak için böyle yapmıştır ki, onlar mü’minlerdir. Çünkü onlar dünyevî rahmetin dışında kalmışlardı. Emniyet bunlardan birisidir. Kâfirlerin boyunduruğu altında ezik bir halde bulunuyorlardı. Uhrevî rahmete gelince, her ne kadar onlar bundan tamamiyle mahrum değillerdiyse de, ibadet merasimlerini tam anlamıyla yerine getiremiyorlardı. Onları ibadetlerini en güzel şekilde yerine getirmeleri noktasında muvaffak kılmak, uhrevî rahmete sokmak olacaktır.

Onlardan kâfir olanlarını, savaşçılarını öldürmek ve zürriyetleri sürmek sûretiyle acıklı bir azâba mâ’rûz bırakırdık. Bu cümle bir önceki hususu pekiştirmektedir.

Bu âyette iki işâret vardır:

1. Nefsin özelliklerinden birisi şudur: İnsanın, Allah’a yaklaşmak için yapmış olduğu hayırlara, vermiş olduğu sadakalara riyâ ve desinler karıştırarak insanı ihlas ve sadakatten, yapılan iyi amelleri de kabul edilmekten uzaklaştırmaya çalışır.

2. Nefislerin hayatta kalmasına çalışmak, ruhun ve ruh kuvvetlerinin temizlenmesi için kaçınılmazdır. Bununla beraber, nefsin bazı özellikleri vardır ki, ilâhî feyzi elde etme kabiliyetindedir. Bunların bu özelliklerinin bozulmamasına dikkat etmek gerekir. Nefsi tezkiye esnasında, öyle sıfatlar vardır ki onları söküp atmak tek çaredir. Meselâ kibir, aç gözlülük, hased, kin gibi. Öyle sıfatlar da vardır ki, değiştirilebilir niteliktedir. Meselâ cimrilik cömertliğe, hırs kanaate, gadab yumuşaklığa, korkaklık şecâata, şehvet muhabbete dönüştürülebilir.

Baklî der ki: Allah’ın mü’minlere olan şu şefkatine bir bakın. O mü’minler ki, bolluk ve sıkıntı da Allah’ın hukukunu gözetirler, O’nun tarafından gelen belâlara râzı olurlar. Allah onları tehlikelerden nasıl da koruyor. Kahrının sadmelerinden onları nasıl gizliyor; kimse onlara muttali olamıyor. Onların bereketiyle nasıl da başkalarından belâyı def ediyor. Mü’minin, onları her zaman dikkate alması ve her şeyi bol bol dağıtan Allah’a onlarla tevessül etmesi şarttır. Çünkü onlar Allah’ın gizli vesileleridirler.

“Bunlar sedef gibi başlarını içeri çekmişler,
Deniz gibi köpürmezler.”

❀

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِى قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَاَنْزَلَ
اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلٰى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَاَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى
وَكَانُوا اَحَقَّ بِهَا وَاَهْلَهَا وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيماً ﴿٢٦﴾

26. O zaman inkâr edenler, kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah da elçisine ve müminlere sükûnet ve güvenini indirdi, onların takvâ sözünü tutmalarını sağladı. Zaten onlar buna lâyık ve ehil kimselerdi. Allah her şeyi bilendir.

"Kâfirlerin kalplerine cahiliyye hamiyyetini aldıkları zamanı hatırla" demektir. Burada Mekke ehli kasdedilmektedir.

*Müfredât'*ta der ki: Gadaba dayalı kuvvete, meydana çıkıp arttığı zaman "hamiyyet" denir. Çünkü gadabda kalbin harareti, dolayısıyla kanın kaynaması söz konusudur. Cahiliye hamiyetini kalplerine iyice yerleştirdiler, anlamına gelir. Cahiliyye hamiyyeti; ya bi'setten önceki câhil milletin hamiyyetiydi ya da hakikati sağduyuyla kabul etmekten alıkoyan bi'setten sonraki hamiyyettir.

Zührî der ki: hamiyyetleri onları Nebiyy-i Ekrem'in risaletini kabule yanaştırmadı. "Bismillahirrahmanirrahim" ile başlanmasını kabul ettirmedi. Veya onların câhilî hamiyetleri müslümanların Mekke'ye girmesine mâni oldu.

Mukâtil der ki: Mekke ehli şöyle dedi: "Çocuklarımızı ve kardeşlerimizi öldürdüler, daha sonra da Mekke'ye girecekler. Araplar ne der? Onların bize rağmen, Lât ve Uzzâ'ya rağmen bizim diyarımıza girdiklerini söylemezler mi? Kesinlikle giremezler." Kalplerine giren câhiliye hamiyyeti işte buydu.

Sekînet inişini ifâde eden âyet-i kerîmeyle, Allah'ın tevfikıyla Rasûlullah (s.a.) ve mü'minlerin sergiledikleri tavrın güzelliği, buna karşılık kâfirlerin sergiledikleri tavrın çirkinliği hatırlatılmış oluyor. Allah Rasûlullah ve mü'minlere sebât verdi, vakar giydirdi, kâfirlerin tavrını onlara vermedi. Zaten bu sâyede onlarla sulh yaptılar, anlaşmanın onların istediği şekilde yazılmasına razı oldular.

Şöyle rivâyet edilir: Süheyl ve arkadaşları, sulh metninin başına besmele yazılmasına ve "bu antlaşma Rasûlullah ile Mekkeli falanca arasında" şeklinde yazılmasına karşı çıktıkları zaman dediler ki: "– Bismikellahümme ve bu antlaşma Muhammed ibni Abdillah ile Mekke ehli arasında" şeklinde yaz diye Ali (r.a.)'den istediler.

Efendimiz (s.a.), Hz. Ali (r.a.)'ye buyurdu ki: – Nasıl istiyorlarsa öyle yaz.

Bunun üzerine mü'minler, onları parçalayıvermek istediler. Fakat Allah onların üzerine sekînesini indirdi de, vakar halini aldılar, yumuşadılar. Şu kadar var ki, sulh, onlar için başta, hiçbir şekilde kabul edilemeyecek durumdu. Nitekim bu olay bu sûrenin başında tafsîlâtlı bir şekilde anlatılmıştı.

Onları kelime-i şehâdette sâbit kadem kıldı ve onlar da bunu söylediler. Bu, sevilmeyen bir şeye değil de kerem ve lütuf zorlamasıdır. Kelime-i şehâdetin "takvâ"

kelimesine izâfe edilmesi, kelime-i şehâdetin takvâ için bir sebep olmasındandır. Ki onunla şirkten ve ateşten korunulur. Çünkü takvânın temeli şirkten korunmaktır.

Nitekim Allah Teâlâ bu ümmeti bu kelime sebebiyle Kur'anın çeşitli yerlerinde "müttakîler" diye vasıflandırmıştır. *Bismillahirrahmanirrahim* ve *Muhammedü'r-rasûlullah* kelimeleri ise bu ümmetin mümeyyiz özelliklerindendir. O, bu kelimeleri, bu ümmet için seçmiştir. Müşrikler ise bundan mahrumdurlar. Nitekim sulh metnine bunların yazılmasına razı olmadılar.

Hasan der ki: "Takvâ kelimesi"nden maksad ahde vefâdır. Çünkü müminler, müşrikler ahdi bozup, mü'minlerin dostlarına karşı diğer kavme yardım ettikleri ana kadar antlaşmaya sâdık kalmışlardı. Bu durumda bu âyetin mânâsı şu şekilde oluyor: Onlara takvâ ehlinin kelimesini benimsetti. O da sulhun mânâsında gizli olan ahddir. Mü'minleri bu konuda ilzâm etmiş olması, onların antlaşmaya sâdık kalmalarını ve buna uygun hareket etmelerini benimsetmesidir.

Rızâ der ki: Hakikât ehline göre takvâ kelimesi ruhlardan, zamandan, mekandan ve maddeden ayrı olan zâtlardan ibarettir. Çünkü bu sayılanlar âlem-i emirde "kün=ol" kelimesiyle vücud bulmuşlardır. Sebebin ismi müsebbebe isim olarak verilmiştir. Buna delil ise Allah Teâlânın şu âyeti kerîmesidir. ***"Meryem oğlu İsa Mesih ancak Allah'ın elçisi ve O'nun kelimesidir. Ki onu Meryem'e atmıştır".*** (Nisâ', 4/171)

Burada "takvâ" kelimesiyle kasdedilen takvânın hakikati ve mahiyetidir. Çünkü hakikat zâtı itibâriyle maddî ve şahsî alâkalardan uzaktır. Bunun için Allah Teâlâ müminlere takvânın hakikatini ilzam etmiştir. Ki bu sâyede yakîn kuvvetine, tam bir sâfiyete ve aslî fitrata nâil olsunlar.

Allah'ın kadîm ilmi ve üstün hikmeti gereği onlar bunu fazlasıyla haketmişlerdi. Nitekim tafdîl sığası, ziyade ifâde etmek için kullanılır. Kâfirlerden daha çok haketmişlerdi, diye mânâ verenler de olmuştur. Allah katında bu kelimeye ehil olan ve bu kelime sadece kendilerine mahsus olanlar onlardır. Onlar bu kelimeyle özellik kazandılar ve bu kelimeye nisbet edildiler.

Denilir ki: Bizden öncekiler şöyleydi: Onlardan hiç birisi gece ve gündüzden oluşan bir gün zarfında yalnız bir defa "Lâ ilâhe illallah" diyebiliyorlardı. Daha fazla söyleyemiyorlardı. Bunu söyleyen kişi sesini uzatır uzatır, fazilet ve bereketi sebebiyle o kişinin nefesi kesilirdi. Fakat Allah teâlâ bu ümmet için her istedikleri zaman söyleyebilme lütfunda bulundu. Ki "Allah onların takvâ kelimesini ilzâm etti"nin mânâsı budur" Ve onlar bu kelimeye önceki ümmetlerden daha fazla hak sahibidirler.

Mücahid der ki: "Üç şey vardır ki Allah ile arasında hiç engel yoktur. Mü'min bir kalpten sudur eden Lâ ilâhe illallah sözü. Ana-babanın duâsı ve mazlumun duâsı. Nitekim *Keşfü'l-Esrar'*da da böyle geçer

Mesnevî'de şöyle gelmiştir:

Deniz birdir, onun eşi ve ortağı yoktur.
İncisi ve balığı da dalgasından başka bir şey değildir.

Onun eşi ve ortağı olması imkânsızdır,
Böyle bir durum, o denizden ve onun temiz dalgasından uzaktır.

Bilinebilecek herşeye Allah'ın bilgisi ulaşır. O, her şeyin hakikatini bilir ve kim neyi hak ediyorsa ona ulaştırır. Yine biliyordu ki, bu ümmet diğer bütün ümmetlere nazaran bu kelimeye daha layıktı. Çünkü Nebî (s.a.) varlığın hülasası ve aslıdır. O öyle bir sevgilidir ki, bütün mevcudât ona tâbi olarak yaratılmıştır. Kelime ise, sevgiliyi sevgiliye, seveni sevilene bağlayan râbıtadır. O nübüvvete daha layıktı, çünkü o sevgiliye ulaşan sevgiliydi. Ve onun ümmeti de o kelimeye diğer ümmetlere nazaran daha lâyıktı. Çünkü onlar sevenin sevilenle olan râbıtasına âşıktılar. Ve bu kelimeye daha fazla ehil oldular. Şöyle ki; bu kelimeye ehil olan kişiler sıfatlarıyla ve zâtıyla fânî olan ve enâniyet katmadan o kelimeyle bakî olan kişilerdir. Bu dereceye ise sadece Rasûl-i Ekrem vâsıl olmuştur. "Ben kendime ben demem" buyurmaktadırlar. Ümmetinin üstünlüğü ise şu âyet-i kerîmeyle sâbittir. ***"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz"*** (Âl-i İmrân, 3/110). Allah ezelde herşeyi biliyordu. Herkesi de ehil olduğu yönde yaratmıştır. Kimisi dünya ehli, kimisi âhiret ehli, kimisi de Allah ehlidirler. O'nun has kullarıdırlar.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye adlı eserde **Ebû Osman** der ki: Takvâ kelimesi, müttakilerin kelimesidir. Ki o da, Allah'tan başka ilâhın olmadığına şâhidlik etmektir. Allah bu kelimeye mü'min kullarının saîd olanlarını mecbur etmiştir. Ki onlar bu kelimeye Allah ilminde daha lâyık ve başkalarından daha haklıdırlar. Çünkü onları o kelime için, cenneti de o kelimenin ehli için yaratmıştır.

Vasitî der ki: takvâ, nefsin zâhirî ve bâtınî tama'tan nefsin korunmasıdır.

Cüneyd der ki: Kime ezelde üstünlük inâyeti vâsıl olmuşsa vuslat pınarları o kişi için coşar. Ki o kişi de ezeldeki keramet sebebiyle bu kelimeye daha lâyık olur.

Ariflerden birisi şöyle der: Bil ki; Allah kâfirler tarafından meydana gelen fiili onlara isnâd etmiştir. *"Kâfirlerin kalplerine cahiliyye hamiyyetini yerleştirdikleri zamanı hatırla diyerek"*. Mü'minler tarafından meydana gelen fiili ise bizzat kendi zâtına nisbet etmiştir. Nitekim ***"Allah sekînetini indirmiştir"*** buyurulmuktadır. Burada şuna işâret edilmektedir: Allah mü'minlerin dostudur. Kâfirlerin ise hiç dostu yoktur. Onların işlerini yürütecek birisi yoktur. Mü'minlerin ise dostları Allah'tır. Onların işini de O yürütür. Aynı şekilde câhiliye hamiyyeti de nefistendir. Çünkü kötü ahlâkın konaklama yeri nefistir. Sekînet, vakar, sebât ve güven ise Allah'tandır. Sonra Allah Teâlâ ***"sekîneti indirdi"*** denilirken burada şuna işâret vardır: Allah kâfirler hamiyyeye sarıldıkları için "Sekine"yi indirmiştir.

Burada şuna dikkatler çekilmek istenmektedir. Eğer bir kavim azgınlık eder de zulme başlarsa, buna karşılık Allah Teâlâ da mazlûm konumunda bulunanlara ihsânda bulunur, onlara yardım eder, üzerlerine sekînet, vakâr ve tam bir yakîn hâli indirir. Bu ise nimetler pınarıdır. Halbuki buna mukâbil zâlimlerde bir gerginlik, kin ve sıkıntı bulunur. Elîm azâb zaten budur. Bu azâbı kendileri için yine kendileri seçmiştir. Allah ise

mü’minler için daimî nîmeti seçmiştir.

Takvâ kelimesiyle kastedilen nefsi, ona zarar veren şeylerden koruyan ezkârın hepsidir. Kelime-i tevhid ve diğer ilâhî isimler gibi. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *“Kim Allah’ın isimlerini sayarsa cennete girer. Bunların en faziletlisi de “La ilâhe illallah”*[140] kelimesidir. Nitekim Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: *“Benim ve benden önceki peygamberlerin söylediği sözlerin en faziletlisi kelime-i şehâdettir.”* Allah Teâlâ’nın “onlar bu kelimeye daha layık ve daha ehildiler” ifâdesi aynı zamanda şuna işâret etmektedir:

Esmâ-i ilâhîyi ancak ehil olanlara öğretmek ve ancak ehil olanlara telkin etmek gerekir. Tabii ki kabiliyet, emânet, dindârlık ve salahiyet bakımından ehil olanlara öğretmek gerekir.

Rivâyet edildiğine göre, **Haccâc,** Enes (r.a.)’i huzuruna getirtti. Ve dedi ki:

– Bana hakaret eden sen misin?

Enes (r.a.) de;

– Evet. Çünkü sen zâlimsin. Sen Rasûlullah (s.a.)’ın sünnetine muhalefet ettin, dedi.

Bunun üzerine Haccâc:

– Seni fecî bir şekilde öldürsem ne diyeceksin? dedi.

Enes (r.a.) de:

“– Eğer bu dediğinin senin elinde olduğunu bilseydim sana kulluk ederdim. Fakat kaderi sen belirleyemezsin. Çünkü Rasûlullah (s.a.) bana bir duâ öğretti ki, o duâyı okuyan Allah’ın koruması altında olur. Ve ben de bu duâyı okudum” dedi. Bunun üzerine Haccâc:

– O duâyı bana öğretmez misin? dedi.

Enes (r.a.) de:

– Sana onu öğretmediğim gibi, sen hayatta olduğun sürece sana ulaştırabilirler diye başka hiç kimseye de öğretmem” dedi ve dışarıya çıktı.

Haccâc’a niye onu öldürmediği soruldu. O da:

– Arkasında iki büyük aslan gördüm ve onlardan korktum, dedi.

Rivâyet edildiğine göre âlimlerden birisi zamanının şeyhlerinin birisinden ism-i a’zamı kendisine öğretmesini istedi. Şeyh de ona kapalı bir emanet vererek “falanca mürîdime bunu götür” dedi. Âlim bunu aldı, daha sonra yolda merak edip açtı. İçinden fare çıktı. Kızgın bir şekilde şeyhin yanına döndü.

Şeyh onu görünce gülümsedi ve dedi:

– Ey hâin! Sen fâre emanetine bile sahip olamadın, ism-i a’zamı nasıl emanet alacaksın.

Büyükler, nefsânî bozuk emellere âlet olmaması için duâları ve esma-i ilâhiyyeyi ehli

olmayanlardan saklarlar.

Sa'dî şöyle demiştir:

Efendinle kavga eden kimsenin eline
Taş ve sopa neden veriyorsun?
Köpek kim oluyor ki önüne sofra konuluyor,
Emret, onun önüne kemiğini atsınlar.

Mesnevî'de denir ki:

Satmak ve kendine şeref ve mevki satın almak için,
Allah adamlarının nice sözlerini aşırdın.
Mademki yüzünün güzelleşmesine imkân yok,
Artık ister allık sür, isterse karakalem çek.

---

[113]. Nesâî, Sünen, c. 8, s. 678; Dârekutnî, Sünen, c. 4, 468.

[114]. Buhârî, Megâzî, 35; Müslim, İmâre, 71.

[115]. Yani ashab-ı kiram yeryüzünün en hayırlısıdır, eğer Hızır aleyhisselâm da yaşıyor olsaydı ondan da hayırlı olurlardı ki, o Peygamberdir. Ne olursa olsun peygamberlik derecesi en yüce derecedir. O halde Peygamberimiz (s.a.)'den başka yeryüzünde peygamber yok ki, ashab-ı kiram yeryüzünün en hayırlıları durumunda bulunuyorlar. (Mütercim)

[116]. Müsned, c. 3, s. 387.

[117]. Hâkim, Müstedrek, c. 10, s. 128; Taberânî, el-Mu'cemu's-Sağîr, c. 2, s. 431.

[118]. Buhârî, c. 12, s. 468; Müslim, c. 7, s. 121; Ahmed, Müsned, c. 46, s. 303..

[119]. Bu kalenin ismi Yahûdilerin ileri gelenlerinden biri olan Vatih bin Marun'dan alınmıştır.

[120]. Buhârî, Megâzî, 14; Müslim, Cihâd, 49; Ebû Dâvûd, İmâre, 19; Tirmizî, Siyer, 44...

[121]. Kâmusta geçtiğine göre Haybere yakın bir yerin ismidir.

[122]. Hâkim, Müstedrek, c. 10, s. 32; Suyûtî, Cem'u'l-Cevâmi', c. 1, s. 20521.

[123]. Ebû Dâvûd, Edeb, 165; Tirmizî, Edeb, 13; Müsned, IV,100.

[124]. Münâvî, III,403.

[125]. Münâvî, III,404.

[126]. Ebû Dâvûd, Tıb, 5.

[127]. İbn Sa'd, II,242.

[128]. İbnu'l-Esîr, Câmi'u'l-Usûl, c. 8, s. 382.

[129]. Bu zırh Dâvud (a.s.)'un Câlût'la savaşı sırasında giymiş olduğu zırhdır.

[130]. Semre, altında rıdvan bey'atının gerçekleştiği ağacın adıdır
[131]. Dârimî, Sünen, c.7, s. 419; İbnu'l-Esîr, Câmi'u'l-Usûl, c. 8, s. 399; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, c. 6, s. 458.
[132]. Tâif'le Mekke arasında bir yerin adıdır. Cirane lakabıyla meşhur Rita binti Sa'd'ın ismini almıştır.
[133]. Hacun ve Handeme, Mekke'de bulunan iki dağın ismidirler.
[134]. Müslim, c. 5, s. 170; Ebû Dâvûd, c. 3, s. 123. Hâkim bin Hizâm, Cahiliyye döneminde de, İslâm geldikten sonra da Kureyş'in ileri gelen eşrafındandı.
[135]. Buhârî, c. 10, s. 257; Müslim, c. 5, s. 188; Ahmed, Müsned, c. 25, s. 342.
[136]. Mekke'nin güneyinde bir dağın ismidir.
[137]. Fetih günü sabahtan ikindi vaktine kadar.
[138]. Müslim, Hac, 446; Beyhakî, Delâil, V,82.
[139]. Hac için yola çıktığı halde engellenmiş kişinin kurbanı.
[140]. Buhârî, c. 10, s. 85; Müslim, c.8, s. 63.

MUHAMMED
ALLAH'IN ELÇİSİDİR

لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ اِنْ
شَٓاءَ اللّٰهُ اٰمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا
لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ فَتْحاً قَرِيباً ﴿٢٧﴾ هُوَ الَّذٖٓي اَرْسَلَ
رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ
شَهِيداً ﴿٢٨﴾ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ وَالَّذِينَ مَعَهُٓ اَشِدَّٓاءُ عَلَى الْكُفَّارِ
رُحَمَٓاءُ بَيْنَهُمْ تَرٰيهُمْ رُكَّعاً سُجَّداً يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَاناً
سِيمَاهُمْ فٖي وُجُوهِهِمْ مِنْ اَثَرِ السُّجُودِ ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ
وَمَثَلُهُمْ فِي الْاِنْجٖيلِ كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْـَٔهُ فَاٰزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰى
عَلٰى سُوقِهٖ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغٖيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْراً عَظٖيماً ﴿٢٩﴾

27. Andolsun ki Allah, elçisinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilir. İşte bundan önce size yakın bir fetih verdi.

28. Bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen O'dur. Şâhid olarak Allah yeter.

29. Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelendirir. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat vaad etmiştir.

Cenâb-ı Hakk'ın peygamberine gösterdiği sâdık rüyanın gerçekleşmesi meselesi sûrenin başında îzâh edilmişti. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) Hudeybiye'ye çıkmadan önce rüyasında, kendisi ve ashâbını emîn bir şekilde, saçlarını gerek tamamen keserek, gerekse kısaltarak traş etmiş hâlde Mekke'ye girdiklerini görmüş ve rüyasını hemen

ashâbına anlatmıştı. Onlar da bu rüya vesilesiyle sevinmişler, o sene Mekke'ye gireceklerini ümid etmişlerdi. Mekke'ye girişleri gecikince münâfıklardan bazıları: "Ne saçımızı kısalttık, ne tamamen tıraş ettik, ne de Mescid-i Haram'ı gördük" demeye başladılar. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu.

Bu durum, *Bahru'l-ulûm*'da geçtiği üzere, kelâm âlimlerinin çoğunluğunun ve Mutezile kelamcılarının -yazıklar olsun onlara- rüyânın bâtıl olduğunu iddia etmelerine karşılık, hak olduğunun kesin bir delilidir. Onlar şöyle söylemişlerdir: Rüya, kişinin kalbini meşgul eden şeylerden değilse, aynı zamanda rüya görenin zihnî durumu iyi, mizacı da sağlam ise, bu durumda rüya Allah'tandır. Peygamberlerin, velîlerin ve sâlih kulların rüyaları böyledir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: "*Sâdık rüya peygamberliğin kırk altı cüzünden bir cüzdür.*"[141]

Âyetteki *"doğru çıkardı"* ifadesi, Allah'ın peygamberine gösterdiği rüyayı bu şekilde tasdîkinin, gerçek bir hedef ve açık bir hikmet içerdiğini göstermektedir. Bu da îmânı içine sindirmiş olanla, îmân kalbine tam olarak yerleşmemiş olanı birbirinden ayırmaktır. Bir başka açıdan "بِالْحَقِّ=doğru, gerçek" ifadesi bu rüyanın karmakarışık düşlerden olmadığını, hakkı ve hakikati içerdiğini gösterir. Nitekim O'nun (s.a.) gördüğü bu rüya takdir edilen vaktinde gerçekleşmiştir ki bu da bir sonraki senedir.

Bu ifadenin, Cenâb-ı Allah'ın "Hak" ismine yapılan bir yemin veya bâtılın zıddı olan "hak" anlamında kullanılmış olması da mümkündür.

*"Allah dilerse... gireceksiniz"*in mânâsı; "Allah'a yemin olsun ki bir yıl sonra Mescid-i Haram'a mutlaka gireceksiniz" demektir.

Bu cümle içerisindeki **"Allah dilerse"** ifadesi, Cenâb-ı Allah'ın vaad ettiği şeyi, yine O'nun dilemesine bağlamaktadır. Bu ifade aynı zamanda, kulların yapmayı planladıkları şeyleri "inşaallah" diyerek Allah'ın dilemesine bağlamalarını öğretmek içindir. Yoksa -hâşâ- Allah'ın ayette vaad edilen şeyi yapıp yapmama konusunda tereddüdlü olduğu anlamına gelmez. Zira O, bundan münezzehtir.

Sa'leb bu hususu şöyle izah eder: Allah Teâlâ, insanların gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini bilmedikleri hususlarda "inşaallah" demelerinin lüzumunu beyan için, gerçekleşeceğini kesin olarak bildiği bir şeyde "inşaallah" tabirini kullanmıştır.

Burada ayrıca müslümanların Mekke'ye girmelerinin kendi güç ve kuvvetlerine değil, Cenâb-ı Allah'ın dilemesine bağlı olduğuna işâret edilmektedir. Nitekim *Kevâşî*'de hakikî anlamda Allah'tan başka fâil olmadığını bildirmek için âyette "inşaallah" ifadesinin kullanıldığı belirtilir.

Âyette "inşaallah" cümlesi, müslümanlardan bir kısmının ölüm, kaybolma veya bir başka sebeple Mekke'ye giremeyeceklerine işâret etmek için de kullanılmış olabilir. Dolayısıyla buradaki "إِنْ=eğer" edatı hâşâ Cenâb-ı Allah'ın bu işin gerçekleşmesinden şüphe duyduğunu değil, ferd ferd sahâbenin Mescid-i Haram'a girip girmemesinin ihtimal dâhilinde olduğunu göstermek içindir.

Haddâdî şöyle der: "İnşaallah" cümlesi bazan *"Allah senin günahlarını inşaallah*

bağışladı" cümlesinde olduğu gibi, bir şeyin kesinlikle gerçekleştiğini haber vermek için de kullanılabilir.

Aynü'l-Meânî'de şöyle denilir: Kişinin îmânını ikrar ederken "inşaallah" demesi câiz değildir. Çünkü bu ikrar, kişinin îmân bakımından içinde bulunduğu hâli haber vermesidir ki bu durumda "inşaallah" demesi bir şüpheyi çağrıştırdığı için muhaldir.

Hz. Peygamber (s.a.)'in mezarlığa girdiği zaman şöyle buyurduğu rivayet edilir:

اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْقُبُورِ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ

"Ey kabir ehli selam olsun size. Biz de inşallah size dâhil olacağız."[142]

Vefat edip âhirete giden kimselere bir gün kavuşulacağı kesin bir gerçek olmasına rağmen Hz. Peygamber (s.a.), teberrüken "inşaallah" ifadesini kullanmıştır. Rasûlullah (s.a.)'in *"Son nefesimizi îmanla vererek size kavuşacağız"* anlamında böyle söylediği de söylenmiştir.

Peygamber Efendimiz (s.a.)'in kabirdekilere kavuşmayı Allah'ın dilemesine bağlaması, bu kavuşmanın muhataplar içerisinde hususî bir gruba yani mü'minlere olmasına binâendir. Âyetteki "إِنْ=eğer" edatının şart kabul edilmesi takdirinde "inşaallah" istisnası Mekke'ye girmeyi ifade için değil, Mekke'ye emniyet içerisinde girmeyi ifade için kullanılmıştır. Çünkü Mekke'ye girilmesi kesin bir husustur. Ancak girerken emniyet içerisinde olunacağı kesin değildir.

Âlimlerden birisine göre buradaki "in=eğer", şart değil ***"O câriyeler iffetli olmayı istedikleri zaman.."*** (Nûr, 24/33) âyetinde olduğu gibi zaman bildiren "إِذْ=zaman" edatı anlamında kullanılmıştır. Bu konuda **İbn Atıyye** şöyle der: Bu, mânâya uygunluk bakımından güzel bir îzahtır. Ancak Arap dilinde "إِنْ=eğer" edatı "إِذْ=zaman" anlamında kullanılmamaktadır.

Âyetteki "inşâallah" ifadesiyle ilgili şöyle bir îzah da vardır: Bu söz Hz. Peygamber (s.a.)'e, rüyasında kendisine gelen meleğin söylediği sözdür. Şöyle ki, âyetin "mutlaka gireceksiniz" ile başlayan kısmı, rüyanın tefsiridir. Sanki âyette, meleğin Rasûlullah (s.a.)'e rüyasında söylediği bu söz nakledilmektedir. Dolayısıyla bunu meleğin teberrüken söylediği bir söz olarak kabul ettiğimiz takdirde herhangi bir problem kalmamaktadır.

Ayrıca âyetin bu kısmının Hz. Peygamber (s.a.)'in ashâbına söylediği söz cümlesinden olduğu da düşünülebilir. Buna göre Peygamber Efendimiz (s.a.), vahye dayalı olarak gördüğü bu rüyayı ashâbına naklederken şöyle demiş olmaktadır: "Mutlaka Mekke'ye gireceksiniz…"

Cümlenin devamındaki "düşman saldırılarından emîn bir şekilde saçlarınızın tamamını tıraş etmiş olduğunuz hâlde gireceksiniz" demektir. Âyetin bu kısmı, ashâba hitâben: "Bazılarınız saçını kazıtmış, diğerleri de bir kısmını kestirmiş hâlde.." demektir. Yoksa cümle, zâhir mânâsı ile anlaşılacak olsa sahâbenin her biri, aynı

zamanda saçını hem kazıtmış, hem de bir kısmını kestirmiş olamaz. Âyetteki ifade, muhatapların bir kısmının hâlini tamamına nispet etmektedir**.** Dolayısıyla "vav" atıf harfi, "saçların kazıtılması ve bir kısmının kesilmesi" hususlarının, sahâbenin her bir ferdi için aynı anda geçerli olduğunu bildirmez. Bilakis bu iki durumun onların tamamı dikkate alındığında geçerli olduğunu haber verir.

Ayrıca âyetteki saçların tamamının tıraş edilmesi ve bir kısmının kesilmesini bildiren ifadeler, sahâbenin Mekke'ye giriş durumunu değil, onların ihrâmdan çıkış hâlini anlatmaktadır. Onda da her ikisi bir arada olmaz. Yani ihramdan çıkan bir kimse saçını hem kazıtmış, hem de bir kısmını kestirmiş olamaz.

Âyet-i kerimede "saçın kazıtılması" daha faziletli olduğu için "saçın bir kısmının kesilmesi"nden önce zikredilmiştir. Rasûlullah (s.a.) Mina'da iken saçının tamamını tıraş etmiş ve bu saçları **Enes b. Mâlik** (r.a.)'ın annesi **Ümmü Süleym**'in kocası olan **Ebû Talha Ensârî** (r.a.)'a vermiştir. Hz. Enes (r.a.)'ın ailesi bu saçları kendi aralarında teberrüken paylaşırlardı. Rasûlullah (s.a.)'in saçını dört kez tamamen tıraş ettiği rivayet edilmektedir. Günümüzde pek çok yerde, erkeklerin saçlarının tamamını tıraş etmeleri, Rasûlullah (s.a.)'in şu hadis-i şerifiyle amel etmek için âdet hâline gelmiştir: *"Her bir saçın altında necaset vardır. Bundan dolayı saçınızı hilalleyin ve saçın diplerini iyice temizleyin."*[143] Saçın tamamının tıraş edilmesi erkeklere mahsûstur. Zira kadınların saçlarının tamamını tıraş etmeleri "müsle" sayılır ki o da haramdır. Erkeklerin sakalının tamamını kesmeleri de aynı şekilde haramdır.

Mekke'ye kimseden korkmaksızın gireceksiniz. Mekke'ye girdikten sonra hiçbir kimseden korkmayacaksınız.

Burada Allah Teâlâ'nın ilminden maksad, gösterilecek olan rüyadan sonra gerçekleşecek olan bir hâdiseye dâir fiilî bilgisidir. Yani Allah Teâlâ'nın peygamberine sâdık rüyayı gösterdikten sonra, doğruluğuna şehadet ettiği rüyanın âyette önce zikredilmesini gerektiren hikmetlerden sizin bilmediklerinizi fiilî bir ilimle bilmiştir.

Bu sebeple peygamberine gösterdiği sâdık rüyanın gerçekleşmesinden yani Mescid-i Haram'a girmenizden önce "sizin için, gerçekleşmesi yakın olan bir fetih lütfetti." Bu fetih, Hayber'in fethidir. *Aynü'l-Meânî*'de zikredildiği üzere rüyanın üzerinden on beş gece geçtikten sonra Hz. Peygamber (s.a.) ve müslümanlara bu fetih nasip olmuştur.

Allah Teâlâ'nın **"gerçekleşmesi yakın"** diye nitelendirdiği bu fethi çok kısa bir zaman içerisinde müslümanlara ikrâm etmesi, Rasûlullah (s.a.)'in gördüğü rüyanın doğruluğuna delâlet etmesi içindir. Nitekim bu sûrenin 20. âyetinde Hayber'in fethi ve ganimetlerin lütfedilmesi, ileride mü'minlere pek çok ganimet verileceğine delil olarak zikredilmektedir.

Âyetin bir önceki kısmında sahâbenin bilmediği ancak Allah Teâlâ'nın bildiği ifade edilen hikmetin, âlimlerin büyük çoğunluğunun zannettiği üzere Mekke fethinin gelecek seneye tehir edilmesine has kılınmasını fiilin başındaki "Fa" harfi nefyetmektedir. Çünkü *İrşâd*'da da zikredildiği üzere Cenâb-ı Allah rüyayı göstermeden önce de bunu kesinlikle biliyordu.

Bu âyette şuna da işâret vardır: Allah Teâlâ, bir imtihan olarak peygamberine gösterdiği bu rüya ile mü'min ve münâfıkları temyiz etmiştir. Zira bu rüyada müslümanların Mekke'ye giriş vakti tam belli değildi. Sadece Mekke'ye girişleri müjdeleniyordu. Allah, Mekke'ye girişlerini bir sonraki seneye tehir etti. Münâfıklar, Mescid-i Haram'a gireceklerini vaad etmesi konusunda Hz. Peygamber (s.a.)'i yalanladıkları için helâk oldular. Küfürleri ve nifakları daha da arttı. Mü'minler ise Peygamber Efendimiz (s.a.)'i tasdik ederek îmânlarını daha da artırdılar. Rüyanın gerçekleşmesini beklediler. Cenâb-ı Hak, peygamberini ve gördüğü rüyayı doğruladı. Neticede helâk olan açık bir delille helâk oldu, bu imtihanı başarıyla atlatan da açık bir delille başarmış oldu. İşte bu sebeple âyette **"bilmediklerinizi bilir"** buyrulmaktadır. Yani Allah'ın bilgisi dâhilinde bu hâdise münâfıkların nifakını artıracak, mü'minlerin de îmânını takviye edecekti.

Âyette daha sonra ifade edildiği üzere Allah Teâlâ, mü'minlere Mekke fethinden önce yakın bir fetih nasip etmiştir. Bununla da zâhir ve bâtın pek çok fetihler ve lütuflar kasdedilmektedir. Her iş, takdir edilen vaktinde gerçekleşir. Dolayısıyla işin sonunu görmek için sabretmek gerekir:

Allah binlerce iksir yaratmıştır,
Fakat insan sabır gibi bir iksir görmemiştir.
Hiçbir istek isteyenden esirgenmez
Parlaklığın eşi güneştir, suyun eşi bulut.

Rasûlullah (s.a.) kavminin eziyetine sabretti. O'nun vârisi olan âlimler de O'nun gibi sabırlıdırlar. **Maruf Kerhî** (k.s.) buna şöyle bir misâl verir: Rüyada cennete girdiğimi gördüm. Orada oturulacak yerleri hazırlanmış, perdeleri indirilmiş, hizmetlileri hazır bir köşk vardı. Bu köşkün kime âid olduğunu sordum. Ebû Yûsuf'a âid olduğu söylendi. Bunu ne ile elde ettiğini sordum. İnsanlara ilim öğretmesi ve onların eziyetlerine sabretmesi sebebiyle elde ettiğini söylediler. Sıdk, Allah Teâlâ'nın ve seçkin kullarının sıfatıdır. Ayrıca sıdk, hidâyet sebeplerindendir.

İbrâhim Havâs (k.s.) bir yolculuğa çıkmak istediğinde, bunu kimseye söylemezdi. Yanına ibriğini alır ve yürürdü. **Hâmid Esved** onunla ilgili bir hatırasını şöyle anlatır:

Bir mescidde onunla beraber iken, ibriğini aldı ve yürüdü. Ben de peşinden gittim. Kadisiye'ye vardığımızda bana: "Hâmid! Nereye?" diye sordu. "Efendim, yola sizinle birlikte çıktım" diye cevap verdim. "Ben inşallah Mekke'ye gidiyorum" dedi. "Ben de inşallah Mekke'ye gidiyorum" dedim.

Birkaç gün geçti ki yolda bize bir genç katıldı ve bizimle birlikte yürümeye başladı. Tam bir gün bir gece geçti ki bu genç hiç namaz kılmadı, bir secde dahi yapmadı.

İbrâhim Havâs'a durumu anlattım. Bu gencin namaz kılmadığını söyledim. İbrâhim

Havâs o gence: “Ey delikanlı, niçin namaz kılmıyorsun? Senin üzerine namaz da hac gibi hatta ondan daha kuvvetli bir farzdır.” dedi.

O genç cevaben: “İhtiyar, namaz bana farz değildir” dedi. İbrâhim Havâs “Niçin? Sen müslüman değil misin?” diye sorunca: “Hayır, değilim” diye cevap verdi. Bunun üzerine ben: “Hangi dine mensupsun?” diye sordum. O genç şöyle cevap verdi: “Hristiyanım, ancak dinimdeki samimiyetim tevekkülümle ortaya çıkacaktır. Çünkü nefsim, tam bir tevekkül hâli içerisinde bulunduğunu iddiâ etti. Ben nefsimi bu konuda hemen tasdik etmedim. Ta ki onu, Allah’tan başka kimsenin olmadığı bu boş araziye getirdim. Burada nefsimi kışkırtıp hakikaten iddiâ ettiği gibi tevekkül ehli olup olmadığını görmek için imtihan ediyordum.”

Gencin sözleri bitince İbrâhim Havâs ayağa kalktı ve yürüdü. Bana: “Onu kendi hâline bırak, seninle birlikte yürüsün” dedi. Genç, Merv’in merkezine gelinceye kadar bizimle birlikte yürüdü. İbrâhim Havâs yine ayağa kalktı, eskimiş olan elbisesini çıkardı ve suyla yıkayıp temizledi. Gence adını sordu. O da, isminin Abdülmesih olduğunu söyledi. İbrâhim Havâs, Abdülmesih’e “Burası Mekke’nin girişi, yani Harem-i Şerif’tir. Allah Teâlâ, müslüman olmayanların buraya girmelerini yasakladı. Kur’ân’da şöyle buyrulur: “***Müşrikler ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllarından sonra Mescid-i Haram’a yaklaşmasınlar”*** (Tevbe, 9/28) Nefsin hakkında öğrenmek istediğin şeyi öğrendin. Artık Mekke’ye sakın girme. Seni Mekke’de görürsek, sana zararımız dokunur.”

Hâmid anlatmaya şöyle devam etti: O genci orada bıraktık ve Mekke’ye girdik. Vakfe yapmak için Arafat’a gittik. Otururken bir anda, üzerinde iki parça kumaş, ihrama girmiş bir hâlde Abdülmesih’i gördük. İnsanlara selam vererek geldi ve yanımızda durdu. İbrâhim Havâs’a doğru eğildi ve başından öptü. İbrâhim Havâs ona: “Ey Abdülmesih! Hayırdır, ne bu hâl?” diye sordu. O da “Heyhât! Ben bugünden sonra Îsâ’nın değil, onun da kul olduğu Allah’ın kuluyum” diye cevap verdi.

İbrâhim Havâs, başından geçenleri anlatmasını istedi. O da şöyle anlattı: Beni bıraktığınız yerde oturuyordum. Bir hac kafilesi geldi. Müslümanların elbiselerini, dış görünüşlerini beğenmedim, onları içimden kötüledim. Sonra birden ihramlı olduğumu hissettim, gözüm Kâbe’ye ilişti. İşte o an gönlümde, İslâm hâricindeki diğer tüm dinler sönüp gitti. Hemen müslüman oldum, guslettim ve ihrama girdim. İşte şimdi de yanınızdayım.

Hâmid: İbrâhim Havâs bana döndü ve: “Bak, bu gencin Hristiyanlıktaki sıdk ve samimiyeti nasıl da İslâm’la şereflenmesine vesile oldu.” dedi. Sonra, o genç bize katıldı ve dervişler arasında ölüp de Rabbi’ne kavuşuncaya kadar bizden hiç ayrılmadı. Hidayet ve tevfik Allah’tandır.

هُوَ الَّذٖٓى اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدٖينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدّٖينِ

كُلِّهِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهٖيدًاۜ ﴿٢٨﴾

28. Bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen O'dur. Şâhid olarak Allah yeter.

Allah Teâlâ zâtının celâli ve şânının yüceliği ile kendisine izafe edilmeye ondan daha lâyık hiçbir peygamberin olmadığı Hz. Muhammed (s.a.)'in gönderilişini *"peygamberine"* buyurarak kendi zâtına izafetle beyan etmiştir.

Âyetteki *"hidâyetle"* ifadesi Peygamber Efendimiz (s.a.)'in tevhîd üzere olduğunu haber verir. Mânâsı "Allah peygamberini, tevhidi yerleştirmek ve insanlara doğru yolu göstermek için gönderdi." olur.

"Hak din" ifadesinde "hak" kelimesi "kendisi sâbit olup diğer dinleri nesh ve iptal eden" anlamına gelir.

Âyetin bu kısmı "hak din olan İslâm'ı tüm dinlere, o dinlerdeki doğru olan bazı hükümleri, bunların üzerinden epey zaman geçmesi sebebiyle değiştirilmesi gerektiği için nesh ederek, bâtıl olan hükümlerin de geçersizliğini ortaya koyarak üstün ve galip kılmak için" demektir. Yine bu ifadede "müslümanları diğer din mensuplarına hâkim kılarak İslâm'ı bütün diğer dinlere üstün ve galip kılmak için" anlamı da vardır.

Cenâb-ı Hak, bu vaadini gerçekleştirdi. Nitekim İslâm haricinde yeryüzünde hiçbir din kalmadı. Hepsi İslâm karşısında mağlup ve makhûr oldu. İnsanlar ya müslüman oldular, ya da müslümanların himâyesinde zimmî olmak durumunda kaldılar. Nice beldelerin müslümanlar tarafından fethedildiği, nice kuvvetli kralların perişan edildikleri görüldükçe Allah Teâlâ'nın güç ve kudreti daha da iyi anlaşılmaktadır.

Âyet-i kerimede mü'minlere fetihlerin ve bir kısım toprakları vatan edineceklerinin vaad edilmesinde, Allah Teâlâ'nın onlara pek çok beldelerin fethini müyesser kılacağının ve onları bütün iklimlere galip kılacağının kesin ve tekidli bir müjdesi vardır. Onlar tüm bu fetihlerin yanında Mekke'nin fethini az ve küçük göreceklerdir. Nitekim az önce işâret ettiğimiz gibi Allah Teâlâ bu vaadini gerçekleştirmiştir.

Şunu bil ki Allah Teâlâ'nın *"üstün ve galip kılmak için"* sözü, peygamber göndermesini gerekli kılan sebebi ortaya koymaktadır. Buradaki "lam" edatı, şer'an hikmet ve sebep, aklen illet bildirir. Çünkü Eş'arîlere göre Cenâb-ı Hakk'ın fiilleri gayelerle muallel değildir. Ancak Allah'ın fiilleri, neticesi itibariyle pek çok hikmeti içerisinde barındırır. Gayenin semereden önce gelmesi, maksadın kastedilenden önce gelmesi yerine konulmuştur.

"Bütün kemâl sıfatlarla muttasıf olan Allah Teâlâ, vaad ettiğinin mutlaka gerçekleşeceğine şâhid olarak yeter" veya "Hz. Muhammed (s.a.)'in peygamberliğine -kâfirler şâhidlik etmese de- mûcizeler göstermek suretiyle şâhid olarak Allah yeter" demektir.

İbn Abbâs (r.a.)'tan, buradaki şâhidliğin hemen bir sonraki âyetle de irtibatlı olarak Hz. Muhammed (s.a.)'in peygamberliğine dâir bir şâhidlik olduğu görüşü, nakledilmiştir.

❀

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ ۜ وَالَّذِينَ مَعَهُٓ اَشِدَّٓاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَٓاءُ بَيْنَهُمْ
تَرٰيهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا ۘ سِيمَاهُمْ
فٖى وُجُوهِهِمْ مِنْ اَثَرِ السُّجُودِ ۜ ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِى التَّوْرٰيةِ ۚ وَمَثَلُهُمْ
فِى الْاِنْجٖيلِ ۠ كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْـَٔهُ فَاٰزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰى عَلٰى
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾ سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ ۜ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا

29. Muhammed Allah’ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Allah’tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat’taki vasıflarıdır. İncil’deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelendirir. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat vaad etmiştir.

“İşte bu, hidayet ve hak din İslâm ile gönderilmiş peygamber, Allah’ın resûlü Muhammed (s.a.)’dir” anlamına gelir.

Telkîhu’l-ezhân isimli eserde şöyle denilir: Cenâb-ı Allah, Hz. Muhammed (s.a.)’e, tüm mahlûkâtı onun için yarattığını bildirmiştir. Buna göre âlemi onun zuhuru için yaratmış, âlem o Nebiyy-i Ekrem’e tecellî mekânı olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“İnsanların ve cinlerin isyankârları hariç göklerle yeryüzü arasında bulunan her şey, benim Allah’ın resûlü olduğumu bilir.”*

Şeyh Üftâde (k.s.) şöyle der: Allah Teâlâ tecellî ettiği vakit tüm ruhları yarattı. Önce Nebimiz (s.a.)’in ruhunu, daha sonra diğer ruhları yarattı ve tevhidi telkin edip “Lâ ilâhe illallah” buyurdu. Akabinde de onu (s.a.) “Muhammed Rasûlullah” buyurarak taltif etti ve nübüvveti kendisine o vakit ikrâm etti. Bu sebeple Peygamber Efendimiz (s.a.) *“Âdem (a.s.) su ile çamur arasında iken ben peygamberdim”* buyurmuştur.[144]

Bu hadis-i şerifin mânâsı şudur: Hz. Peygamber (s.a.) daha o vakit bilfiil peygamberdi ve peygamberliğini bilmekte idi. Ondan başka hiçbir peygamber maddî bedeni ile gönderilip nübüvvetin şartları tamamlanana kadar bilfiil peygamber değildi ve peygamber olacağını da bilmemekteydi. Bu anlamda gerek kendisinden önce gelen peygamberler, gerekse sonra gelen evliyaullah Hz. Mustafa (s.a.)’in nâibi ve halifesidir. Çünkü onun nurunun varlığı ve peygamberliğin ona verilmesi hepsinden öncedir.

Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Ben Allah’ın nurundanım, mü’minler de benim nurumun feyzindendir.”*[145] İlk ve yüce cins odur, diğerleri ona bağlı ve ondan sonradır. Ayrıca Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Ben yaratılış*

itibariyle peygamberlerin ilki, peygamber olarak gönderiliş itibariyle ise sonuncusuyum."[146]

Hiç bir peygamber Hz. Muhammed (s.a.)'e denk değildir. Çünkü O (s.a.), tüm mahlûkata gönderilmiştir. Hz. Muhammed (s.a.) dünyada kendi vaktine yetişenlerin bil-fiil, kendinden önce gelenlerin de bil-kuvve peygamberidir. Kezâ âhirette -herkes O'nun sancağı altında toplanacağı gün- ise herkesin bil-fiil peygamberidir. Nitekim tüm peygamberlerden kendisine yetişmeleri durumunda îmân etmeleri üzere mîsâk alınmıştır. Yine peygamberler de kendi ümmetlerinden aynı şekilde misak almışlardır.

Hadis-i şerifte: *"Ben Muhammed'im, ben Ahmed'im"* buyrulur.[147] "Muhammed"in mânâsı "çok övülen"dir. Nitekim gök ve yeryüzü ehli O'nu överler. "Ahmed" ise "başkasından daha çok hamd eden" anlamına gelir. Çünkü O, Allah Teâlâ'ya hiç kimsenin etmediği şekilde hamd etmiştir. **İbn Melek**'in *Şerhu'l-meşârık*'ında bunlar zikredilmektedir.

Câmî (k.s.) şöyle demiştir:

"Hak tarafından nihayetsiz şekilde övüldüğü için,
Onun Muhammed (s.a.) adı, hamd kelimesinden müştakk oldu.

O'nun arştaki ismi *"Ebu'l-Kâsım",* göklerdeki ismi *"Ahmed"*, yeryüzündeki ismi ise *"Muhammed"*dir (s.a.). **Hz. Ali** (r.a.) şöyle der: "Bir topluluk, bir meseleyi istişare etmek üzere toplanırlar da Muhammed'in ismini anmazlarsa, bu istişarelerinden bir bereket görmezler."

Ahmed ismindeki "elif" harfi, O'nun "fâtih ve mukaddem" yani öncü ve o işin kapısını ilk açan olduğuna işârettir. Çünkü bu harfin mahreci ilk mahreçtir. Muhammed ismindeki "mim" harfi, O'nun "hatim ve muahhar"; yani nihayete erdiren ve sonda gelen olduğuna işârettir. Çünkü bu harfin mahreci mahreçlerin sonudur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) bu iki hususa da işâret etmek üzere şöyle buyurmuştur: *"Biz, sonra gelen öncüleriz"*[148] Yine "mim" harfi, O'nun kırk yaşında peygamber olarak gönderileceğine de işârettir.

Âlimlerden birisi şöyle demiştir: Allah Teâlâ dört sabîye şu dört şeyi lütfetmiştir:

1- Yûsuf (a.s.)'a kuyuda vahyi,
2- Yahyâ (a.s.)'a sabî iken hikmeti,
3- Îsâ (a.s.)'a beşikte iken konuşmayı,
4- Süleyman (a.s.)'a anlayışı

En büyük fazilet ve en büyük alâmet ise Peygamber Efendimiz (s.a.)'e âiddir. Nitekim Cenâb-ı Allah ona, doğduğunda secdeyi ve peygamber olduğuna dâir şehadeti lütfetmiştir. "Lâ ilâhe illallah Muhammedü'r-rasûlullah" kelime-i tevhîdi hariç diğer sözlerde müslümanlar arasında ihtilaf kabul edilebilir. Bu söz ise ihtilafı kabul etmez. Bu sözü kimse söylemese dahi mânâsı tahakkuk etmekte, var olmaktadır. Ayrıca Cenâb-ı Allah; sadrının açılması, son peygamber olması, doğumu esnasında meleklerin ve

hurilerin hizmet etmesi, daha doğmadan önce ruhlar âleminde kendisine peygamberlik verilmesi ile Hz. Muhammed (s.a.)'e lütuflarda ve ihsanlarda bulunmuştur. Zikredilen bu hususlar O'nun özel konumu ve üstünlüğü ile ilgili yeterli bilgilerdir. Mü'minlerin Allah katında yüksek derecelere erişmek için Hz. Muhammed (s.a.)'in getirdiği şeriata tâzim etmeleri, O'nun sünnetini yaşatmaları, salevâtlarla ve yapacakları diğer duâlarla O'na yaklaşmaları gerekir.

Râbiatü'l-Adeviyye bir gün bir gecede bin rekât namaz kılardı ve şöyle derdi: "Kıldığım bu namazlardan bir sevap istemiyorum, yeter ki Rasûlullah (s.a.) bununla mutlu olsun ve diğer peygamberlere "Ümmetimden şu kadına bakın. İşte şu bin rekâtlık namaz, onun sadece bir gündeki amelidir" desin."

İçerisinde dînî ahkâma muhalif bir şey olmadığı sürece Mevlid gecesini ihyâ etmek de O'nu tâzimden sayılır. Bu konuda **İmâm Suyûtî** (k.s.) şöyle der: O'nun doğumu için şükrümüzü izhar etmek bize müstehabdır.

Takıyyüddin Sübkî'nin huzûrunda zamanının pek çok âlimi toplanmış ve bir kimse **Sarsarî'**nin Hz. Peygamber (s.a.)'i medheden şu sözlerini söylemiştir:

Altın harflerle yazsaydı ism-i pâk-i Muhammed'i
İpek kağıtlara yazısı en güzel hattat
Adı anılınca diz çökseler, kıyam etselerdi
Şanına kâfî gelir miydi heyhât!

Bu şiir okununca İmâm Sübkî ve o meclisteki bütün âlimler ayağa kalktılar ve meclis ruhaniyet-i Nebî ile feyizlendi. Mevlid-i nebîyi ihyâ konusunda verilen bu misaller yeterlidir.

İbn Hacer Heysemî şöyle der: Bid'at-ı hasenenin mendub olduğunda ittifak vardır. Mevlid gecesi ibadet etmek ve sâlih ameller işlemek için bir araya gelmek de bu şekilde bid'at-ı hasenedir.

Sehâvî der ki: İlk üç asırda kimse Mevlid gecesine mahsus bir ibadet yapmamış, bu husus daha sonra ortaya çıkmıştır. Hâlâ farklı kıtalarda ve pek çok şehirde müslümanlar Mevlid gecesi ibadet ediyorlar, o gecede türlü türlü sadakalar veriyorlar, Mevlid okuyorlar. Tüm bu yaptıklarının da bereketini görüyorlar.

İbnü'l-Cevzî de şöyle der: İçinde bulunulan sene için bir emân, arzu ve isteklerin gerçekleşmesi için peşin bir müjde olması, Mevlid gecesinin hususiyetlerindendir.

Mevlid gecesini ilk ihdâs eden melik **Sâhib-i İrbil**'dir. Kendisi için **İbn Dıhye,** "*et-Tenvîr bi-mevlidi'l-beşîri'n-nezîr*" isimli bir Mevlid kitabı hazırlamış, melik de ona bu eseri için bin dinar ödül vermiştir.

İnsânü'l-uyûn'da zikredildiğine göre **Hâfız İbn Hacer** ve **Hâfız Suyûtî** bu konuda sünnetten deliller getirmişler ve **Mâlikî Fakhânî'**nin "Mevlid gecesine özel amel yapmak, kınanmış bir bidattır" sözünü reddetmişlerdir.

Hz. Peygamber (s.a.) ile beraber olanlar aslanın avına saldırdığı gibi kâfirlere karşı

çetin ve serttirler. Kendi aralarında babanın evladına olduğu gibi şefkatli ve merhametlidirler. Âyetin bu kısmından anlaşılan şudur: Hz. Peygamber (s.a.) ile beraber olan müslümanlar gayr-i müslimlere karşı sert, çetin ve şedîd iken kendileri ile aynı dinde olan kimselere karşı şefkat ve merhamet sahibidirler. Nitekim şu âyet-i kerimede de bu husus ifade edilmektedir: ***“Onlar mü’minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar.”*** (Mâide, 5/54).

Eğer âyette sadece “kâfirlere karşı çetin ve şiddetli” oldukları ifade edilmekle yetinilseydi, müslümanların kaba ve sert insanlar oldukları vehmedilebilirdi. Ancak hemen akabinde “kendi aralarında merhametli oldukları” ifade edilerek, mânâ tamamlanmış ve yanlış düşüncenin önü kapatılmıştır.

Hasan Basrî’den şöyle rivâyet edilir: Onlar kâfirlere karşı o kadar çetindiler ki elbiselerinin onların elbisesine, vücutlarının da onların vücuduna değmesini istemiyorlardı. Kendi aralarında da öyle merhamet ve şefkatliydiler ki bir mü’min başka bir mü’mini gördüğünde mutlaka onunla musâfaha yapar, sarılıp kucaklaşırdı.

Tevrât’ta **Hz. Ömer** (r.a.)’ın vasıflarıyla ilgili olarak “demirden bir kimse, güvenilir ve şedîd” diye bahsedilmektedir. Hz. Ebû Bekir (r.a.) de öyledir. Zira kâfirlere karşı sert ve çetinliğinden dolayı “ridde” olaylarında mürtedlerle savaşmak üzere kılıcını çekmiş ve atını sürmüştür.

Şeyh Sa‘dî (k.s.) şöyle demiştir:

Sertliğini öyle ayarla ki bu sebeple senden bıkmasınlar,
Yumuşaklıkta dikkatli ol ki sana küstahlık yapmasınlar.
Sertlik ile yumuşaklık birlikte olursa daha iyidir,
Cerrah gibi, çünkü o hem yara açar, hem de merhem sürer.

Bir başka şâir de şöyle der:

Samurun yumuşaklığı canına mal olmuştur,
Kirpi sertlik ve çetinliğinden hayatta kalmıştır.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *“Mü’minler heyyin ve leyyindirler* (sadedirler, zorluk çıkarmazlar, kendileriyle kolay geçinilebilir ve de yumuşaktırlar). *”*[149] Hz. Peygamber (s.a.) mü’minleri sühûletle ve yumuşaklıkla methetmiştir. Çünkü bu iki huy, güzel ahlaktandır.

Dersen ki: “Araplarda darb-ı mesel hâline gelmiş ‘Yumuşak olma sıkılırsın, sert olma kırılırsın.’ ifadesinde yine aynı şekilde *‘Acı olma, atılırsın. Tatlı olma, yutulursun.*[150] hadisinde yumuşaklık nehy edilmektedir. O halde nasıl olur da böyle bir şey medhedilebilir?”

Buna şöyle cevap veririm: “Şüphe yok ki her işin hayırlısı orta yollu olanıdır. İki taraftan da uçta olmak kınanmıştır. Bunlar itidal ve iktisad değil, ifrat ve tefrittir. Cenâb-

ı Allah'tan işlerin hayırlısıyla amel etmeyi niyaz ederiz."

Devamlı namaz kıldıkları için onları rükû ve secde eder hâlde görürsün. Âyetin anlamı: "Onlar rükû ve secdelere devam etmekle Allah'ın lütfunu (sevabını) ve rızasını murad ediyorlar" şeklindedir. Büyüklerden biri onların tâat ve ibadetten maksadlarının, vuslat ve visâl olduğunu söylemiştir. Bu Allah'ın bir lütfudur, dilediğine ihsân eder.

Râğıb, âyette geçen "rıdvân" kelimesinin rızanın çokluğuna delâlet ettiğini söylemiştir.

Müfredat'ta belirtildiğine göre "eser=iz", bir şeyin varlığına delâlet eden şeyin ortaya çıkması demektir. Buradaki "eser/iz" de yapılan çokça secdelerin tesiriyle ortaya çıkmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.)'den rivâyet edilen *"Yüzlerinize iz yapmayınız"* hadisi alında iz bırakmak için kasten iyice yere bastırmakla alâkalıdır ki bu da mahzâ riya ve nifaktır. Burada bahsi geçen ise sadece Allah'ın rızâsını kazanmak için secde edenlerin alınlarındaki secde izidir.

Hz. Ali (r.a.)'in torunu olan **İmâm Zeynelâbidîn**[151] ve Abdullah İbn Abbâs (r.a.)'ın oğlu Ali'ye çok secde ettikleri için "deve nasırı" anlamında "Zü's-sefinât" derlerdi. Çünkü alınlarındaki nasır, develerin nasırlarına benzemişti. Bu ifadede geçen "sefine" kelimesi devenin nasırlarına ve yere çökerken uzuvlarından yere değen kısmına denilir. Yine bir işi sertçe yaptığında da bu fiil kullanılır. İmâm Zeynelâbidîn'in beş yüz zeytin ağacı bulunan bir bahçesi vardı. Her gün tüm ağaçların yanında iki rekât namaz kılardı. Bu sebeple bir kimse şöyle demiştir: "Burası, Ali'nin, Hüseyin'in, Cafer'in, Hamza'nın, çok secde ettikleri için alınları nasır bağlamış kimselerin diyarıdır.."

İbn Atâ şöyle der: Beş vakit namazı düzenli kılan kimseler bu âyetin muhtevasına dâhil olurlar.

Büyüklerden biri de şöyle demiştir: Muhabbet ehli kulların sîmalarında secde izi vardır. Zira onlar dünyâ ve âhiret için değil, sadece Allah için, dîni sadece O'na has kılarak secde ederler. Yine denilmiştir ki: yüzlerdeki sarılık, haşyetullah sebebiyledir. Yine denilmiştir ki: Abdestten kalan şebnemler ve yerden kalan topraklar secde izine sebep olur. Zira onlar kumaşa değil toprağa secde ediyorlardı. Yüzlerindeki nurun, gece uzun uzun namaz kılmalarından dolayı olduğu da söylenmiştir. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: *"Gece çok namaz kılan kimsenin, gündüz yüzü güzel olur."*[152]

Görmüyor musun ki gece, oyun eğlence ve yemek içmekle meşgul olan kimsenin yüzünde, geceyi ibâdetle geçiren kişinin yüzündeki güzellik bulunmaz. İmamlık ile ilgili konular işlenirken daha bilgili olanın, sonra kırâati daha güzel olanın, sonra daha takvâlı olanın, sonra daha yaşlı olanın imâm olacağı belirtilir. Bunlardan sonra da yüzü güzel olan; yani gece namazı daha çok olan imâmete geçirilir. Çünkü şöyle bir rivâyet vardır: Birine niçin teheccüd ehlinin yüzlerinin diğer insanlardan daha güzel olduğu soruldu. O da şöyle cevap verdi: Çünkü onlar, Rahmân ile yalnız kaldılar ve ayın güneşten ışık alıp da aydınlandığı gibi onlar da Allah Teâlâ'nın nurundan nasiplendiler.

*"Nefahât"*ta zikredilmiştir ki: "Ruhlar Allah'a yakın olmanın bereketiyle sâfî/temiz

ve duru olmuşlardır. Mârifetin nûrları ise bedenlerde zâhir olmuştur.”

“Dervişe şâhid ne gerek, o âşıktır.
Yüzünün rengine uzaktan baksan bile bunu görürsün.”

Sehl şöyle der: Mü’min Allah’a yönelen O’na doğru giden ve O’ndan yüz çevirmeyen kimsedir. İşte mü’minlerin alâmeti budur.

Âmir b. Abdülhayy da şöyle söyler: Mü’minin yüzü neredeyse yaptığı gizli amelleri dahi haber verecektir. Aynı şekilde kâfirin yüzü de böyledir. İşte **“Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir”** âyetinde bu durum belirtilmiştir.

Bir âlim şöyle demiştir: Onların yüzünde bir heybet görürsün, çünkü onlar efendileri ile yakın zamanda görüşmüşlerdir.

İbn Atâ, “onlar üzerinde nurların parladığını görürsün” der.

Abdülazîz Mekkî şöyle demiştir: Onların yüzlerindeki bu iz zayıflıktan veya yüzlerinin sararmasından dolayı değildir. Ancak o, ibâdet ehlinin yüzlerinde ortaya çıkan bir nûrdur. Onların iç âlemlerinin dışarıya yansımasıdır. Bu nûr, mümin olan zencide de, Habeşî’de de gözükür, sadece müminlere hastır.

Şüphe yok ki bu ümmet kıyâmet gününde abdest uzuvları nurlanmış bir şekilde kıyâm edeceklerdir. Bazılarının yüzleri yaptıkları secdeler sayesinde dolunay gecesi ayın parlaklığı gibi olacaktır. Tüm bunlar kalplerdeki nurun bir yansımasıdır. Bu yüzden bir şâir şöyle der:

O siyâhî kimse ki (Hz. Bilâl)
Hakkın sesini duyurmak için ezan okudu
Araplar arasında gecenin babasıydı
Kıyamette gündüzün babası oldu.

Tevrat Mûsâ (a.s.)’a gönderilen kitabın ismidir. “Mesel” kelimesinin tekrar edilmesi, bu vasıfların muhteşemliğini tekid etmek ve vurguyu artırmak içindir. Sanki “İşte bu Tevrat ve İncil’deki vasıflarıdır” denmiş olmaktadır.

İncil, Îsâ (a.s.)’a gönderilen kitabın ismidir. Bu gibi nimetler, ümmetlerin bilmeleri ve beşâret bulmaları için Hz. İsâ ve Musâ (a.s)’ın kitaplarında yazılıdır.

“Ekine benzer” ifadesi, mü’minlerin durumunu anlatan yeni bir temsildir. Onlar, filizlerini yani kollarını ve dallarını çıkarmış ekin gibidirler. Şöyle ki, ekinin ilk biten kısmı anne mesabesinde olup kendisinden filizlenen kollar ve dallar ise onun çocukları ve yavruları gibidir.

İmâm Nesefî burada anlamın “dallar, ekinin kökünü sararak ve destekleyerek güçlendirdi” şeklinde olması gerektiğini söylemiştir.

Ekinin bu özellikleri ekicilerin hoşuna gider; onları, kuvveti, yoğunluğu, kalınlığı, güzel görünümü ve uzun boyu ile sevindirir.

Bu misâli Cenâb-ı Allah, peygamberin ashâbı için kullanmıştır. Şöyle ki onlar, İslâm dîninin yayılmaya başladığı ilk zamanlarda az sayıda idiler. Daha sonra sayıları arttı, güçlendiler ve durumları gün geçtikçe gelişti ve ilerledi. Neticede bu hâlleri, insanların çok hoşuna gitti. Tevrat'ta şöyle yazılı olduğu söylenir: "Ekinin bittiği gibi büyüyüp gelişen bir topluluk çıkacak ki onlar iyiliği emredip kötülükten nehyedecekler."

Es'ile-i Mukhıme isimli eserde bu konuda şunlar zikredilmektedir: Bu âyette niçin Allah Teâlâ'nın sahâbe-i kirâmı filizlerini çıkaran bir ekinle misallendirip atlara veya pek çok ürünü olan, büyük ağaçlara benzetmediği sorulabilir. Böyle bir sorunun cevabı şudur: Sahâbe, işin başında sayıca az idiler. Daha sonraları sayıları arttı ve çoğaldılar. Bu durum aynı şekilde, başlangıçta küçük ve zayıf olup zaman geçtikçe büyüyüp gelişen, filizlerini çıkaran ve çoğalan "ekin"de görülmektedir. Ekin hasad edilir sonra yine ekilir, biter. İşte bunun gibi müslümanlardan da bazıları vefat eder, sonra onun yerine başkaları geçer. Büyük ağaçlar ise böyle değildir, uzun yıllar olduğu gibi kalır. Ayrıca bir tek tohumdan pek çok başak çıkar. Bu durum ise ekin dışındaki şeylerde mevcud değildir.

Ashâbın amelleri gibi sayıları da çoğalıyordu. Mesela Hz. Hüseyin (r.a.) ile birlikte ev halkının büyük çoğunluğu şehit edildi. Sadece yaşının küçüklüğü sebebiyle oğlu Zeynelâbidin Ali (r.a.) hayatta kalabildi. Allah Teâlâ'nın bir ikrâmı olarak onun neslinden pek çok insan geldi. Yezîd b. Mühelleb'in de kardeşleri ve çocukları öldürülmüştü. Onun sülalesinden geriye kalanlar içerisinde yirmi küsur sene boyunca hiç kız çocuğu dünyaya gelmedi ve hiç bir erkek çocuğu da ölmedi.

İkrime (r.a.) bu âyeti şöyle tefsir eder: Allah Teala **Ebû Bekir** (r.a.) ile o ekinin dallarını çıkardı, **Ömer** (r.a.) ile onu kuvvetlendirdi, **Osman** (r.a.) ile bu ekin kalınlaştı, **Ali** (r.a.) ile ise gövdesi üzerine dikildi.

"Gayz", en şiddetli öfke hâlidir. İnsanın kalbindeki kan damarlarının çok hızlı atması dolayısıyla hissettiği kızgınlıktır. Bu ifade, sahâbenin az iken çoğalması ve muhkem hale gelmesi bakımından ekine benzetilmesinin illetidir. Yani "Allah onları; Mekke müşriklerini, Arap ve Acem tüm kâfirleri öfkelendirmek için büyüyüp gelişme ve kuvvet itibariyle ekin gibi kıldı" anlamına gelir.

Hz. Ömer (r.a.)'ın İslâm ile şereflendiğinde Mekke halkına söylemiş olduğu "Bugünden itibaren biz Müslümanlar Allah'a gizli olarak değil, açıktan ibadet edeceğiz" sözü kâfirleri öfkelendiren hâdiselerden sadece bir tanesidir.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *"Ümmetim içerisinde onlara karşı en merhametli olanı Ebû Bekir'dir. Allah'ın dîni konusunda en kuvvetli olanları Ömer'dir. Haya bakımından en sadık olanları Osman'dır. Hüküm vermede en isâbetli olanları Ali'dir. Kur'ân'ı en iyi okuyanları Übey b. Ka'b'dır. Miras hukukunu en iyi bilenleri Zeyd b. Sâbittir. Helal ve haramı en iyi bilenleri Muaz b. Cebel'dir. Ebu Zerden daha doğru sözlüsünü hiçbir ağaç gölgelendirmemiş ve hiçbir toprak parçası taşımamıştır. Her ümmetin bir emîni (güvenilir kimsesi) vardır. Bu ümmetin emîni de Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tır."*[153]

Kâfirler, müslümanların dünyada elde ettikleri izzet ve şerefe ilâveten âhirette de onlar için hazırlanmış olan nimetleri ve ikrâmları duyduklarında, aşırı derecede öfkelenmişlerdir.

Fakir (**Bursevî**) şöyle der: Kâfirlerin düşünceleri, dünyada elde etmek için birbirleriyle yarıştıkları ve birbirlerinden kıskandıkları şeylerle sınırlıdır. Ahiret gününe inanmadıkları halde orada mü'minler için hazırlanmış olan nimetler kâfirleri nasıl öfkelendirsin ki?

Âyetteki "büyük bir mükâfat"tan maksad cennet ve dereceleridir. Ashâb hakkında ta'n eden kimseler için bu âyette bir delil yoktur. Zira onların tamamı mü'mindir ve âyetin ilk kısımlarında geçtiği üzere Cenâb-ı Allah'ın lütfunu ve rızasını dileyerek O'na ibadet ettikleri için Allah onlara kendisinden kaçınılan şeyden (cehennem azabından) kurtulacaklarını, arzu edilene (cennet nimetlerine) de kavuşacaklarını vaad etmiştir.

Hasan Basrî şöyle der: Âyetin ilk kısmında "Rasûlullah (s.a.) ile birlikte" olduğu ifade edilen kimse Hz. Ebû Bekir (r.a.)'dir. Çünkü o, Hz. Peygamber (s.a.) ile Hira mağarasında birlikte idi. Hz. Ebû Bekir (r.a.)'ın sahâbî olduğunu inkâr eden kimse, kâfir olur. Daha sonra "kâfirlere karşı çetin ve sert" olduğu ifade edilen kimse Hz. Ömer (r.a.)'dir. Çünkü o, Mekkeli kâfirlere karşı, çetin, sert ve öfkeli idi. "Kendi aralarında merhametli" olduğu ifade edilen kimse, Hz. Osman (r.a.)'dir. Çünkü o, çok şefkatli ve merhametli, büyük bir hayâ sahibi idi. "Rukû ve secde eder hâlde olduğu" ifade edilen kimse Hz. Ali (r.a.)'dir. "Allah'ın lütfunu ve rızasını dileyenler" ise cennetle müjdelenen on sahâbîden geri kalanlarıdır.

Rasûlullah (s.a.) Hz. Ali (r.a.)'a şöyle buyurdu: *"Ey Ali! Sen ve taraftarların cennete gireceksiniz. Benden sonra senin velâyetini iddiâ eden, kendilerine "Râfizîler" denilecek olan bir topluluk gelecek. Onlara eriştiğinde, onlarla savaş, çünkü onlar müşriktir."*[154] Hz. Ali (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.)'e "Onların alâmetleri nedir?" diye sordu. Peygamber Efendimiz (s.a.) de cevaben *"Ey Ali! Onlarda cumâ ve cemaat yoktur. Aynı zamanda onlar, Ebû Bekir ve Ömer'e söverler"* buyurdu.

Mâlik b. Enes şöyle der: Kim kalbinde ashâba karşı bir öfke ve nefret olduğu hâlde sabahlarsa, bu âyet kendisine isâbet eder. **Ebu'l-Âliye** der ki: Bu âyette ifade edilen amel-i sâlih, sahâbeye karşı sevgi ve muhabbet duymaktır.

Keşfü'l-Esrâr'da ifade edildiği üzere, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Ey Ali! Allah Teâlâ bana Ebû Bekir'i vâlid, Ömer'i danışman, Osman'ı da sened edinmemi emretti. Sen de destekçimsin. Kur'ân'da dördünüzün misâkı alındı. Sizi ancak mü'min olan sever, ancak fâcir olan size buğz eder. Siz, peygamberliğimin halifeleri, zimmetimin kendine bağlı olduğu kimselersiniz. Sakın birbirinizle ilişkinizi kesmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin ve birbirinizin arkasından kaş göz işâreti yaparak alay etmeyin."*[155]

Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *"Ashâbıma sövmeyin. Sizden biriniz Allah yolunda Uhud dağı kadar altın infak etse dahi, onlardan birinin bir müd hatta yarım müd*

infakına erişemezsiniz."[156] Müd, bir sa'ın dörtte biri kadardır. Hadis-i şerifin şu şekilde anlaşılması gerekir: "Sizden biriniz Uhud dağı kadar altın infak etse, onlardan birisinin bir müd ya da yarım müd yiyecek infak ettiğinde elde ettiği fazilete ulaşamaz."

Bir başka hadis-i şerifte de şöyle buyrulmaktadır: *"Ashâbım hakkında Allah'tan korkun. Benden sonra onları hedef hâline getirmeyin. Kim onları severse, bana olan sevgisinden dolayı sevmiştir. Yine kim onlardan nefret eder, onlara kin beslerse, bana olan nefret ve kininden dolayı bunu yapmıştır. Onlara eziyet eden bana eziyet etmiş olur. Bana eziyet eden de Allah'a eziyet etmiştir. Allah'a eziyet eden ise, O'nun tarafından yakalanmak üzeredir."*[157] Hadisin son kısmındaki Allah'ın yakalamasından maksad, Allah'ın o kimseyi azap etmesi ve cezalandırmasıdır.

İbn Hacer'in *Savâık* isimli eserinde, Hz. Peygamber (s.a.)'in vefatı esnasında yüz on dört bin sahâbînin mevcut olduğu nakledilir.

Telkînü'l-ezhân'da nakledildiğine göre Peygamber Efendimiz (s.a.) kardeşlerini özlediğini ifade buyurduğunda sahâbe: "Biz senin kardeşlerin değil miyiz ya Rasûlallah?" diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.) de cevâben şöyle buyurdu: *"Hayır siz benim ashâbımsınız. Kardeşlerim ise benden sonra gelip, beni görmedikleri hâlde bana îmân edecek olan kimselerdir."*[158] Rasûlullah (s.a.) devamında *"Onlardan birinin ameli sizden elli kişinin ameline denktir"* buyurduğunda ashâb-ı kirâm "tam tersi değil mi yâ Rasûlullah" dediler. Bu şekilde üç kez Hz. Peygamber (s.a.)'i düzeltmeye çalışmalarına rağmen Peygamber Efendimiz (s.a.) her seferinde ilk söylediği cümleyi tekrar etmiş ve sonunda bunun sebebini şöyle açıklamıştır: *"Çünkü siz, hayır işlemek üzere kendinize yardımcılar bulursunuz."*

Fakir (**Bursevî**) şöyle der: Bu son rivâyete göre Efendimizin "kardeşlerim" dediği kimselerin, sahâbeden daha faziletli olmaları gerekir ki cumhur ulemânın görüşü bunun aksinedir. Benim görüşüm de şu şekildedir: Hadis-i şerifte "Onlardan birinin ameli, sizden elli kişinin ameline denktir" ifadesi mutlak olmayıp Hz. Peygamber (s.a.)'in devamındaki sözleri doğrultusunda "yardımcı ve destekçilerin olmaması" durumuyla sınırlıdır. Bu hadis, kardeşlerim hitabına mazhar olanların, her yönden ve bütün zamanlarda sahâbeden daha faziletli olmasını gerektirmez.

Fethu'r-Rahmân'da şöyle denilir: Fetih sûresinin bu son âyet-i kerimesinde arap alfabesinin yirmi dokuz harfi bir araya gelmiştir. Bu harflerin ilki "Muhammed" kelimesinin başındaki "mim", sonuncusu da "sâlihât" kelimesinin başındaki "sâd"dır. Âl-i İmrân sûresinin 154. âyet-i kerîmesinde de benzeri durum vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu ikisi dışında bütün harflerin bulunduğu başka bir âyet yoktur. Kim Allah'a bu iki âyetle duâ ederse, kendisine icâbet edilir.

Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Fetih sûresini okuyan bir kimse Mekke fethinde Allah Rasûlü Muhammed ile birlikte olmuş gibi ecir alır."*

İbn Mesûd (r.a.) şöyle der: "Bana ulaşan bilgiye göre Ramazan ayının ilk gecesi nâfile namazda Fetih sûresini okuyan kimseyi Allah Teâlâ o sene tüm belâ ve

musîbetlerden muhafaza eder.”

Yardım, Cenâb-ı Allah’tandır.[159]

---

[141]. Buhârî, Tâbîr, 4, 7; Müslim, Rüyâ, 8.

[142]. Müslim, Cenâiz, 104.

[143]. Ebû Dâvûd, Tahâret, 98; Tirmizî, Tahâret, 78; İbn Mâce, Tahâret, 106.

[144]. Aclûnî, II,173.

[145]. Aclûnî, I, 273.

[146]. Aclûnî, II,169.

[147]. Müslim, Fadâil, 126.

[148]. Dârimî, Mukaddime, 8.

[149]. Münâvî, VI,258.

[150]. Aclûnî, Keşfü’l-hafâ, 3151.

[151]. İsmi Ali olup Hz. Hüseyin’in oğludur. (Mütercim).

[152]. Münâvî, VI,213.

[153]. Ahmed, Müsned, c. 28, s. 26; İbn Mâce, c. 1, s. 161; Tirmizî, c. 13, s. 412.

[154]. Heysemî, Mecmeu’z-zevâid, 12976.

[155]. Deylemî, hadis no: 8295.

[156]. Buhârî, Fadâilu’s-sahâbe, 5; Müslim, Fadâilu’s-sahâbe, 222.

[157]. Tirmizî, Menâkıb, 59; Müsned, IV,87.

[158]. Müslim, Tahâret, 39; Nesâî, Tahâret, 110; Muvatta’, Tahâret, 28; Müsned, II,300.

[159]. Feth-i Mübîn sûresi, Âlemlerin Rabbi olan Allah Teâlâ’nın yardımı ile 1114 senesinin hayırlı Safer ayının ortasında (Temmuz 1702 m.) tamamlanmıştır.

سُورَةُ الْحُجُرَاتِ

49- HUCURÂTSÛRESİ

Bu sûrede müminlere bazı görgü kuralları, Peygamber'e ve birbirlerine karşı nasıl davranacakları öğretilmektedir. Medine'de inmiş olup 18 âyettir. Adını, dördüncü âyetteki "odalar" anlamına gelen "hucurât" kelimesinden alır.

ALLAH'IN VE RASÛLÜNÜN ÖNÜNE GEÇMEYİN

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ
اللّٰهَ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَرْفَعُٓوا اَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ
صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ اَنْ
تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ يَغُضُّونَ اَصْوَاتَهُمْ
عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰىۜ لَهُمْ
مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظ۪يمٌ ﴿٣﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَٓاءِ الْحُجُرَاتِ
اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتّٰى تَخْرُجَ اِلَيْهِمْ لَكَانَ

خَيْرًا لَهُمْۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٥﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Ey iman edenler! Allah'ın ve Rasûlünün önüne geçmeyin. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.

2. Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın; yoksa siz farkına varmadan amelleriniz boşa gidiverir.

3. Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısanlar, şüphesiz Allah'ın kalplerini takvâ ile imtihan ettiği kimselerdir. Onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.

4. *(Rasûlüm!)* Sana odaların arka tarafından bağıranların çoğu aklı ermez kimselerdir.

5. Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

Söze *"Ey"* nidâsı ile başlanılması, burada zikrolunacak hususun kavrama ve riayet açısından son derece dikkat, itina ve ihtimam gerektiren önemli bir iş olduğunu muhataplara tenbih içindir. Muhatapların *"iman edenler!"* şeklinde tavsif edilmesi de onları gayrete getirmek ve zikrolunacak hükme riayet etmenin imanın bir gereği, o hükmü ihlâl etmenin ise imana aykırı bir durum olduğunu beyan etmek içindir.

"Allah'ın ve Rasûlü'nün önüne geçmeyin;" yani herhangi bir hususu onların önüne

geçirmeyin, bir işe Allah ve Rasûlü hüküm ve izin vermeden karar vermeyin. Bu hususa riayet ettiğiniz takdirde nâzil olan vahiyle amel etmiş ve gönderilen Nebî'ye iktidâ etmiş olursunuz.

Âyette geçen "iki el" kelimesi, insanın iki eli istikametinde bulunan iki yön demektir. "İki elin arası" ifadesi ise iki yönün arası demektir ki, bu ön taraf anlamına gelir. "İki elinin arasına oturdum" mânâsını ifade eden ibâre, önüne ya da ellerinin hizasında bir mekâna ya da o kimseye yakın bir yere oturdum, demektir.

"Allah'ın önü" denildiğinde cihet ve mekân kasdedilmez. Dolayısıyla bu ifâde istiâre-i temsîliyye olur. Dînî hususlarda Allah ve Rasûlü hüküm vermeden karar veren bazı sahâbîlerin durumu, tâzim gösterilmesi, arkasından yürünüp izinin tâkîb edilmesi gereken bir kimsenin önünden yürüyerek edepsizlik yapan kişinin hâline benzetilmiştir. "Benzeyen"in hâli "benzetilen"in hâli ile anlatılmıştır.

Yaptığınız ve terk ettiğiniz her söz ve davranışta *"Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah"* sizin sözlerinizi *"işitendir, bilendir."*

Allah Teâlâ sözlerinizi işiten ve yaptıklarınızı bilendir. Dolaysıyla takvâ ve murâkabe onun hakkıdır. Âyetteki (لَا تُقَدِّمُوا) "Öne geçmeyin" ifâdesinden bilumum öne geçme işini yapmayınız, mânâsı kasdedilmiş olabilir. Bu durumda fiil, müteaddî olsa da mef'ûle tealluku gözetilmemiş olur. **Ebussuûd Efendi** der ki: "Zikrolunan anlam bu makâma daha uygundur. Çünkü bir fiili külliyen terk etmek, zorunlu olarak o fiilin bir mef'ûle teallukunu da terk etmeyi gerektirir."

"Takdîm"in, "tekaddüm" anlamında lâzım bir fiil olarak kullanımı câiz görülmüştür. Zira "mukaddimetü'l-ceyş" ifadesiyle ordunun önde giden kısmı kastedilir. Benzeri bir kullanım (وَجَّهَ) ve (بَيَّنَ) fiillerinde de vardır. Birincisi müteaddi olup "yönlendirdi" anlamında iken lâzım olarak kullanılıp (تَوَجَّهَ) yani "yöneldi" anlamına gelir. Aynı şekilde ikincisi de "açıkladı" yerine (تَبَيَّنَ) yani "açık oldu" anlamını ifade edebilir.

Hülasa, âyette "tekaddüm" yani öne geçmek yasaklanmıştır. Çünkü bir kimsenin önüne geçmek ona tâbî olmaktan çıkıp başına buyruk hareket etmek anlamına gelir ve dolayısıyla Allah ve Rasûlü'nün önüne geçmek, îmâna aykırı olmuş olur.

Mücâhid ve Hasan demişlerdir ki; âyet kurban bayramında namazdan önce kurban kesmeyi yasaklama husûsunda nazil olmuştur. Âyette sanki şöyle denilmektedir: Nebi (s.a.) kurban kesmeden önce siz kesmeyin! Çünkü bâzı kimseler, Efendimiz (s.a.) bayram namazını kılmadan önce kurbanlarını kesmişler, Hz. Peygamber (s.a.) de iâde etmelerini emir buyurmuştu. Bizim mezhebimiz böyledir. Ancak zevâl vaktine kadar namaz kılınmamışsa bu vakitten itibaren kesilebilir. **İmam Şâfiî**'ye göre ise vakit girdikten sonra namaz kılacak kadar bir süre geçmişse kurban kesilebilir. **Berâ** (r.a.)'ten rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir: "Peygamber (s.a.) kurban bayramı günü hutbe okudu ve şöyle dedi: *Bugün ilk yapacağımız iş namaz kılmaktır. Sonra gidip kurban keseriz. Kim böyle yaparsa sünnetimize uymuş olur. Kim de namazımızdan önce keserse bu kestiği âilesine kurban bayramından önce kestiği bir etlik mesâbesindedir.*

Bizim ibadetimizle bir ilgisi yoktur.”

Hz. Âişe’den gelen bir rivâyete göre bu âyet şek günü orucunu yasaklama husûsunda nazil olmuştur. Yani ‘Nebîniz tutmadan önce siz oruç tutmayınız’ demektir. **Mesrûk** der ki: Şek günü, Âişe (r.a.)’ın yanındaydık; süt getirildi ve beni de çağırdı. *Bahru’l-‘ulûm*’da ise şöyle der: Hz. Âişe (r.a.), câriyeye “Ona bal şerbeti ver” dedi. “Ben oruçluyum” dedim. O da Rasûlullah (s.a.) bugünde oruç tutmayı yasakladı, deyip bu âyeti okudu ve “hem oruçta hem de diğer hususlarda bu âyet geçerlidir.” dedi.

Katâde şöyle der: İnsanlar “şu konuda bir âyet indirilse ya da şu hususta şöyle yapılsa, şu anlamda şöyle bir âyet nazil olsa, Allah şöyle yapsa, şöyle olması daha uygun olur…” derler. Cenâb-ı Hak bu durumu kerih gördü ve bu âyet nâzil oldu.

Hasan’dan gelen bir rivâyet ise şöyledir: Rasûlullah (s.a.) Medine’ye tam olarak yerleşince kendisine çeşitli bölgelerden heyetler gelmişti. Bunlar çok soru soruyorlardı. Bu âyetle birlikte Rasûlullah meseleye girmeden onların soru sorması yasaklandı.

Zâhir olan şudur ki; âyet her türlü söz ve fiili içerir, bundan dolayı “önüne geçmeyin” ifadesinin mef’ûlü hazf olunmuştur. Böylelikle muhatabın öne geçirilmesi mümkün olan her söz ve fiili düşünmesi amaçlanmıştır. Meselâ Rasûlullah (s.a.)’in meclisinde bir soru sorulunca ondan önce cevap vermeyin. Yemek gelince ondan önce başlamayın. Bir yere gittiğinizde geçerli bir mâzeret olmadan Rasûlullah (s.a.)’in önünden yürümeyin gibi…

Keşfü’l-esrâr’da der ki: Şu üç durum dışında küçüklerin, büyüklerin önüne geçmesi caiz değildir: Geceleyin yürüyünce, düşmanı görünce, sele girince… Önceki dönemlerde genç yaşlının önünde yürüyünce Allah onu yere batırırmış. Âlimlerin önünden yürümek de bu yasak kapsamındadır. Çünkü onlar peygamber vârisleridir. Delili de **Ebu’d-Derdâ** (r.a.)’ın rivâyet ettiği şu hâdistir: Rasûlullah (s.a.) beni Ebû Bekir (r.a.)’ın önünde yürürken gördü ve şöyle buyurdu: “*Senden daha hayırlı olan birinin önünden mi yürüyorsun? Güneş Nebî ve Rasûllerden sonra Ebû Bekir’den daha hayırlı ve faziletli bir kimse üzerine doğup batmamıştır.”*[160]

Bu rivâyetlerin çoğu, âyette Rasûlullah’ın önüne herhangi bir şeyi geçirmeyin anlamının kasdedildiğini göstermektedir. “Allah” lafzının zikrolunması ise Rasûlullah’ı tâzim ve onun Allah katındaki yüce makâmını beyân içindir. Şöyleki, âyetin girişinde “Allah” lafzının zikredilmesi, Rasûlullah (s.a.)’in Cenâb-ı Hak katında ne kadar özel bir yeri bulunduğunu ve O’na (c.c.) ne kadar yakın olduğunu göstermek içindir. Rasûlullah’ın isminin atıf yoluyla Cenâb-ı Hakk’ın isminin yanında bulunması onun (s.a.) Hak katındaki makamını ortaya koyar. Nitekim Arapça’da Zeyd’in cömert olduğunu göstermek için “Zeyd’in cömertliğini beğendim” cümlesi yerine “Zeyd ve cömertliği hoşuma gitti” şeklinde ifade edilir.

İbn Abbâs der ki: Âyetin mânâsı kitap ve sünnete muhâlif olan şeyi söylemeyin demektir. Fakir [**Bursevî**] der ki: İbn Abbas bununla iktifâ etmiştir yoksa asıl kasdolunan diğer hususları yapmamakla beraber bu iki şeyi de yapmayın demektir. Kitap ve sünnete muhâlefet, Allah’ın hudûdunu ve Rasûlullah’ın hududunu ileri

geçmektir. Uyku ve uyanıklık arasında âyetle alâkalı olarak bu mânâ bana ilhâm olundu. Allah en doğrusunu bilir.

Ebu'l-Leys tefsirinde der ki: Âyette Cenâb-ı Hakk'ın kullarına olan merhametinin beyânı vardır. Çünkü O (c.c.), kulların mâsiyetine rağmen onları "müminler" diye isimlendirmiş ve *"Ey iman edenler!"* şeklinde hitap edip "Ey isyân edenler!" dememiştir. Bu, medih ifâde eden bir nidâdır.

Yine âyette ilhâm ve vesvese arasındaki farkı bilmeden kendi aklınca hüküm verip maksadı riyâ ve süm'a olduğu hâlde "verdiğim bu hüküm haktır, ona sarılın" diyen kimseye de bir tehdid vardır. Mü'min için gerekli olan şartlardan biri de kendi görüş, akıl ve tercihini Hz. Peygamber (s.a.)'in ve şeyhinin görüşünden üstün görmemesidir. Şeyhinin uygun gördüğü şeye teslim olmalı; onun hizmeti ve sohbetinde edebi muhâfaza etmelidir. Mürîdin edebinden biri de şeyhinin huzûrunda konuşmamaktır. Bu, onun, büyüklerin gözünden düşmesine yol açar.

Sehl der ki: O söylemeden önce siz söylemeyin. Söylediğinde pür dikkat dinleyerek teslim olun. Onun hakkına riayetsizlik ve ona hürmetsizlikten Allah'a sığının. Allah dediklerinizi işiten, yaptıklarınızı bilendir.

Bazıları da şöyle der: Onun makamının ötesinde bir makâma tâlip olmayın. Kimse ona denk olamaz; hatta yaklaşamaz bile! Onun gözü hayâdan, kulağı hikmetten, dili senâ ve övgüden, gönlü rahmetten, eli cömertlikten, saçları misk kokusundan idi.

Sabâ yeli senin anber gibi kokan zülfünün kokusunu yaydığında,
Dünyadaki bütün kokuların ve misklerin bir değeri kalmaz."

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَرْفَعُٓوا اَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا
تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ اَنْ تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ وَاَنْتُمْ
لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾

2. Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın; yoksa siz farkına varmadan amelleriniz boşa gidiverir.

Söz ve fiille alâkalı olarak haddi aşma yasaklandıktan sonra Nebî (s.a.) huzûrunda sözün keyfiyetiyle alâkalı yasaklamalara başlanılmıştır.

Ses, iki cismin çarpışmasından ortaya çıkan sıkıştırılmış havadır. İnsanın içinden tabiî bir şekilde çıkan hava "nefes" diye isimlendirilir. İrâdî olarak çıkıp iki cismin çarpışması yoluyla meydana gelen dalgalanmaya "ses" denir. İnsanın irâdesi sonucu ortaya çıkan ses iki türlüdür. Biri elle çıkartılan ûd ve benzeri şeylerin sesi, diğeri ise ağızdan çıkan sestir. Ağızdan çıkan da konuşma ve diğer sesler olarak iki kısımdır.

Konuşma dışındaki sesler ney sesi gibi olanlardır. Konuşma ise "müfred" ve "mürekkeb" olmak üzere iki kısımdır.

Mânâ şudur: Seslerinizi Rasûlullah'ın sesinin ulaştığı seviyenin üzerine çıkarmayın.

*Müfredât'*ta der ki: Nehyin husûsî olarak sesle alâkalı olması, sesin nutk ve kelâmdan daha umûmî olması dolayısıyladır. Ya da özellikle söylenmiş olabilir; zira yasaklanan şey sesin yükseltilmesidir; kelâm ve sözün yükseltilmesi değil.

Abdullah bin Zübeyr (r.a.)'ten rivâyet olunduğuna göre Benî Temîm'den Akra' b. Hâbis Nebî (s.a.)'in huzûruna gelmişti. Ebû Bekir (r.a.): 'Ya Rasûlullah onu kavmine reîs yap', dedi. Ömer (r.a.) de: 'Ya Rasûlallah onu yapma; Ka'ka' b. Ma'bed'i yap', dedi. Rasûlullah (s.a.)'in huzûrunda konuştular; tâ ki sesleri yükseldi. Ebû Bekir (r.a.) Ömer (r.a.)'e: 'Sırf bana muhâlefet için söyledin', dedi. O da: 'Sana muhalefet olsun diye söylemedim', dedi. Bu hâdise üzerine bu âyet nâzil oldu. Bu hadiseden sonra Ömer (r.a.), Rasûlullah (s.a.)'in huzurunda sessiz konuşur ve Rasûlullah (s.a.) onun ne söylediğini sormadan sesini yükseltmezdi. Ebû Bekir (r.a.) der ki: Rasûlullah (s.a.) ile asla yüksek sesle konuşmamaya ve sırdaşların birbiriyle gizli konuştukları gibi sessiz konuşmaya yemin ettim.[161]

"Birbirinize bağırdığınız gibi Peygamber'e" bir şey söylerken ve o da size bir şey söylediğinde *"yüksek sesle bağırmayın!"*

Bir şey görme duyusu tarafından yüksek seviyede algılandığında "Onu çok açık bir şekilde gördüm" denir. Aynı şey "***Sizden sözü gizleyen de onu açıkça söyleyen de birdir***" (Ra'd 13/10) âyet-i kerîmesinde olduğu gibi işitme duyusu için de geçerlidir.

Birbirinize bağırdığınız gibi yapmayın. Bilakis sesinizi onun sesinden daha kısık yapın. Heybetli ve saygı duyulan bir kimseye hitap edilirken âdet olduğu üzere siz de ona hitâb ederken fısıltıya yakın yumuşak bir sesle konuşun ve nübüvvet celâletini muhâfaza edin.

Sahâbe-i kirâm mutlak olarak yüksek sesle konuşmaktan men olunmamışlardır. Yoksa fısıltı ve çok kısık bir ses dışında konuşmaları mümkün olmazdı. Onlar, aralarında mûtâd hâle gelmiş olan yüksek sesten men olunmuşlardır.

İkinci nehiy *"Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın!"* ifadesi, Hz. Peygamber (s.a.) ile sahâbenin karşılıklı konuşmalarıyla kayıtlıdır. Birinci nehyin; *"Seslerinizi Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin"* ifadesinin delâlet ettiği anlam, sesi Hz. Peygamber (s.a.)'in sesinin üzerine çıkarmanın haram oluşudur. İkincisinin delâlet ettiği anlam ise Hz. Peygamber (s.a.) ile kendi aralarındaki konuşma gibi yüksek sesle konuşmanın haram oluşu ve seslerinin onun (s.a.) sesinden daha alçak tutulması gerektiğidir. Dolayısıyla âyette tekrar yoktur.

İki nehiy arasındaki fark *Keşşâf*'a göre şöyledir: Birincisinin mânâsı: "Rasûlullah (s.a.) ile karşılıklı konuştuğunuzda sesinizi onun sesinin ulaştığı yüksekliğe çıkarmamanız ve onun sesi sizinkinden yüksek olacak şekilde sesinizi kısmanızdır." İkincisinin mânâsı ise "Rasûlullah (s.a.) susup siz konuştuğunuzda sesinizin yüksekliği kendi aranızdaki konuşmaların tonuna çıkmasın; bilakis yüksek sesin zıddı olan fısıltıya

yakın bir biçimde yumuşak bir ses kullanın.” demektir. *“Yoksa”* bu cür’et dolayısıyla “*siz farkına varmadan amelleriniz boşa gidiverir.”*

Bu ifâdede iki ihtimal vardır:

1- Yukarıda geçen nehiylerden birinin illetidir. Basralı dil âlimlerine göre, *“Sesinizi Rasûlullah’ın sesi üzerine çıkarmayın”* âyetinin; Kûfeli dil âlimlerine göre ise *“Birbirinize bağırdığınız gibi peygambere yüksek sesle bağırmayın”* ifadesinin illetidir. Sanki şöyle denilmiştir: Amellerinizin boşa gitmesi korkusu ile ya da bunun çirkinliği dolayısıyla nehyolunduğunuz şeyi bırakın. Nitekim ***“Şaşırmamanız için Allah size açıklama yapıyor”*** (Nisâ 4/176) âyet-i kerîmesinde de aynı durum söz konusudur. Muzâf ve lâm-ı ta’lîl hazfolunmuştur.

2- Yasaklanmış olan fiilin illetidir. Sanki şöyle denilmiştir: Amellerinizin boşa gitmesi için yapmış olduğunuz fiili bırakın. Buna göre âyetteki mahzûf lâm, lâmü’l-‘âkibe’dir. Onlar işlemiş oldukları ses yükseltme ve cehrî konuşma fiilleriyle amellerinin boşa gitmesini kasdetmemişlerdir. Ancak amelleri boşa çıkaracak olan küfre götürebilme ihtimalinden dolayı sanki o kasıtla yapılmış gibi zikrolunmuş ve fiilin neticesi gayesine benzetilmiştir.

Sesi yükseltme ve cehrî konuşma hafife alma ve küçük görme ile beraber olduğunda değil, mutlak olarak yasaklanmıştır. Çünkü -hâşâ- Efendimiz’e karşı istihfaf; küçük görme zaten küfürdür. Yasak mutlaktır, yani her hâl ü kârdadır, çünkü sesi yükseltme ve cehrî konuşma sıradanlaştığında olumsuz neticelere yol açabilir. Sesi Efendimiz (s.a.)’in sesinin üzerine çıkarmak başlı başına aklın ve dinin kötü gördüğü (*münker*) bir iş olduğundan herhangi bir kayıtla kayıtlanmamıştır. Yani Efendimiz’e karşı istihfaf ve küçük görme küfürdür. Sesi yükseltme ve cehrî konuşma davranışını hafife alma ve küçük görme ise küfür olmayıp münkere yol açan bir durumdur. Çünkü onlar bu davranışı alışkanlık hâline getirip hafife alırlarsa o zaman bu durum Efendimiz (s.a.)’i küçük görmeye ve ona karşı lâübâlîliğe yol açabilir.

el-Feth adlı eserde der ki: Savaş esnâsında, inadçı bir kimse ile mücâdele sırasında ya da düşmanın yüreğine korku salma gibi durumlarda sesi yükseltmek ve bağırmak bu yasak kapsamında değildir. Bunda bir beis yoktur; çünkü Nebî (s.a.) bundan incinmez. Nitekim hadiste geçtiği üzere Huneyn günü Efendimiz (s.a.), **Abbas b. Abdülmuttalib**’e “*İnsanlara yüksek sesle nidâ et*” buyurmuştur. Hz. Abbas sahâbîlerin en yüksek seslisiydi. Rivâyete göre bir gün Medine’ye bir saldırı söz konusu olmuştu. Hz. Abbas (r.a.) “Baskın vaar!” diye nidâ edince hâmile kadınlar sesin şiddetinden çocuklarını düşürdüler. Onun sesi sekiz millik mesafeden duyulurdu.[162]

İbn Abbas’tan gelen bir rivâyete göre ise âyet **Sâbit b. Kays b. Şemmâs** hakkında nâzil olmuştur. Sâbit, kulağında bir ağırlık olan, sesi yüksek bir kimseydi. Belki de Rasûlullah (s.a.) ile konuştuğunda Peygamberimiz onun sesinden inciniyordu. Hz. Enes’ten gelen bir rivâyete göre âyet nâzil olunca Sâbit (r.a.) ortadan kayboldu. Efendimiz (s.a.) onu soruşturup durumunu haber alınca kendisini çağırıp meselenin ne olduğunu suâl etti. O da şöyle cevap verdi: “Ya Rasûlallah, bu âyet size inzâl olundu.

Ben ise yüksek sesli bir kimseyim. Dolayısıyla amelimin boşa gitmesinden korkuyorum.” Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: *“Sen öyle değilsin. Muhakkak ki sen hayırla yaşar ve hayırla ölürsün. Sen kesinlikle cennet ehli bir kimsesin.”* Rasûlullah (s.a.) doğru söylemişti. Gerçekten de Sâbit (r.a.) hayırla öldü. **Müseylemetü’l-Kezzâb** ile savaş günü üzerinde zırhı olduğu halde şehîd oldu.[163]

Sahâbeden bir kimse vefâtından sonra Sâbit (r.a.)’ı rüyâsında gördü. Ona şöyle dedi: “Bil ki Müslümanlardan falanca adam benim zırhımı çıkarıp götürdü. O adam askeriyenin falanca yerindedir ve yanında bağlanmış otlayan bir at vardır. Zırhımın üzerine de toprak bir kap koymuştur. **Hâlid bin Velîd**’e git, durumu haber ver ki, benim zırhımı geri alsın. Yine Rasûlullah’ın halifesi **Ebû Bekir** (r.a.)’e git ve benim falancaya borcum olduğunu söyle, borcumu ödesin. Yine benim falanca kölem de hürdür. Adam Hâlid (r.a.)’e haber verdi. O da gerçekten zırhını ve atı vasfettiği şekilde buldu. Zırhı geri aldı. Hâlid (r.a.) bu rüyayı Hz. Ebû Bekir’e haber verdi. Ebû Bekir (r.a.) de vasiyeti yerine getirdi. Mâlik b. Enes (r.a.) der ki: “Bu vasiyetin dışında sâhibinin vefatından sonra uygulanan başka bir vasiyet bilmiyorum.”

“Siz bilmediğiniz hâlde” ifâdesi, (تَحْبَطَ) fiilinin failinin hâlidir. Yani *“siz amellerinizin boşa gittiğini bilmediğiniz, fark etmediğiniz hâlde”* demektir. (اَلشُّعُورُ) kelimesi “ilim/bilmek” anlamındadır. (اَلشِّعْرُ) ise dakîk ilim ve his yoluyla elde edilen bilgi demektir. Bu ifadede yasaklanan fiille alâkalı ziyâde uyarı söz konusudur.

Zemahşerî, bu âyet-i kerîmeden büyük günâhların sâlih amelleri boşa çıkardığı sonucuna varır. Zira hiç kimse âyette “fasl” yani cümlelerin edat olmaksızın bir araya getirilmiş olduğunu söylememiştir, der. Bunun cevâbı şudur: Söz konusu ifâde “tağlîz”, yani işin ne kadar çirkin olduğunu abartılı bir şekilde göstermek içindir. Burada kast edilen, onların, bunun diğer günahlar gibi değil de amelleri boşa çıkaran küfür gibi olduğunu bilmemeleridir. Bu ifade ***“Kâfirlere destek olmayın”*** (el-Kasas 28/86) kabilindendir. Yani murâd olunan şey, küçük görme ile beraber ses yükseltmedir. Münafıklara ta’rîzde bulunulmuştur.

Râğıb Isfahânî, der ki: Amellerin boşa gitmesi çeşitli şekillerde olur:

1. Amellerin dünyevi olmasıdır. Bunlar kıyamet günü hiçbir şey ifade etmez. Nitekim âyet-i kerîmede buna işâret vardır: ***“Onların yaptıkları bütün amellerine yöneldik ve onları dağılmış zerreciklere çevirdik.”*** (Furkan 25/23).

2. Amellerin uhrevi olması ancak sâhibinin bu amellerle Allah’ın rızâsını kastetmemesidir. Nitekim hadîs-i şerîfte şöyle buyrulur: *“Kıyamet günü bir adam getirilir ve kendisine, dünyada ne ile meşgul olurdun diye sorulur. O da ‘Kur’ân okumakla’, diye cevap verir. Kendisine, ‘sana kıraat ehli desinler diye okurdun,’ denilir ve bu kimsenin cehenneme atılması emrolunur.*[164]

3. Amellerin salih olması ancak mukâbilinde onları yok edecek seyyiâtın da bulunmasıdır. Terâzinin hafif gelmesi şeklinde tarif edilen şey de budur.

Kamûs’ta der ki: “İptal oldu, boşa gitti”, anlamına gelen (حَبِطَ عَمَلُهُ حَبْطاً وَحُبُوطاً) “Allah

boşa çıkardı, iptal etti” demektir. **Râğıb Isfahânî** der ki: Bu kelimenin aslı (الحَبَط) olup hayvanın çok et yiyip karnının şişmesi ve kendinden hiçbir şey çıkmaması anlamına gelir.

Baklî, *el-‘Arâis* adlı eserinde der ki: Bu edeplendirme ile Cenâb-ı Hak bize Habîb’inin gönlünün çok latîf olmasından ve dâimâ Rabb-i Zü’l-Celâl’in melekûtunu murâkabe etmesinden dolayı yüksek seslerden etkilendiğini bildirmiştir. Bu da onun sürekli Allah ile meşgûl olup bütün ihtimâmını O’nun huzûrunda olmaya verdiği içindir. Biri kendisinin yanında yüksek sesle konuşunca kalbi incinir, göğsü daralırdı. Sanki sırrı, bir an için ezel meydanlarında dolaşmaktan geri kalırdı. Cenâb-ı Hak onları bu hususta uyardı ve böyle bir şey karşısında korku duymaları gerektiğini bildirdi. Rasûlullah (s.a.)’in gönlünü bulandırmak amellerin boşa gitmesine sebeptir. Arştan arza kadar hiçbir şeyin onun hatırı karşısında zerre miktarı kıymeti yoktur. Enbiyâ ve evliyânın gönüllerinin muhabbette toplanması Allah Teâlâ’ya ins ü cinnin bütün amellerinden daha sevimlidir. Yine bu âyette Rasûlullah’a olan ihtiramın muhâfazası ve evliyâullah karşısında müridlerin edeplendirilmesi söz konusudur.

Fakir [**Bursevî**] der ki: Efendimiz (s.a.)’in letâfetinden dolayı ölüm kendisine daha şiddetli idi. Çünkü latîf, kesîfin etkilenmediği şeylerden etkilenir. Nitekim bazıları şöyle demiştir: Bedevî Araplardan bazı kimseler gördük ki, yöneticileri onlardan birinin derisini yüzüyor o ise hiçbir tepki vermiyor. Eğer evliyâullahın en büyüğünün derisini yüzseler, his duygusunu ortadan kaldıracak bir müşâhede ile aklı alınması hariç, muhakkak çığlık atardı.

Buradan anlaşılıyor ki, cehrin de hafânın da ayrı yeri var. Sert yapılı olana sesli ve âşikar; yumuşak yapılı olana ise sessiz konuşmak, hitap etmek uygundur. Nitekim cehrî ve hafî zikir halinde de durum böyledir. Herkes müşâhede sâhibi değildir.

Sehl der ki: Hz. Peygamber (s.a.) ile ancak soru sormak için konuşun. Sahâbe-i kirâm (r.a.), bu âyet-i kerimenin nüzûlünden sonra Rasûlullah (s.a.) ile fısıltıya yakın bir sesle konuşmuşlardır. Bazı âlimler Rasûlullah (s.a.)’in kabri başında yüksek sesle konuşmayı da mekruh saymışlardır. Çünkü o, kabrinde diridir. Yine Hz. Peygamber (s.a.)’e selâm vermek için onunla karşı karşıya gelindiğinde dört zirâ’dan (yaklaşık 3 m.) daha yakın bir mesafede durmak mekruh görülmüştür. Yine bazı âlimler fakîhlere tazîm bakımından onların meclislerinde yüksek sesle konuşulmasını da hoş görmemişlerdir. Çünkü onlar peygamber vârisidirler.

Süleyman b. Harb der ki: Bir kimse Hammâd bin Zeyd’in yanında Rasûlullah (s.a.)’den hadîs rivâyet ederken güldü. Hammâd kızarak şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) ölü iken onun hadîsi söylendiğinde sesi yükseltmeyi, o hayatta iken huzûrunda sesi yükseltmek gibi görürüm. Sonra da kalktı ve o gün hadîs rivâyet etmedi. Hâsılı, bu olayda hadîsin ve muhaddisin huzurunda sesi yükseltmek söz konusudur. Şu kadar var ki gülme; alay ve istihzâdan hâlî olmaz. Ciddî bir meclis ise böyle bir şeyi kaldırmaz. Selef-i sâlihîn bugünün vaaz, ders ve mevlid vb. bir meclise gelselerdi, görecekleri münker davranışlar ve sû-i edebden dolayı ânında dışarı çıkarlardı.

Büyükler demişlerdir ki; İblîs'in dokuz yüz senelik ibadeti bir edepsizliği ile zâyi oldu.

Aşk ve niyâz yolunda edepli ol,
"Tarîkat bütünüyle edebdir" denilmiştir.

Allah Teâlâ'dan bizleri edep süsü ile süslenenlerden eylemesini niyâz ederiz.

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ أُولٰٓئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٣﴾

3. Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısanlar, şüphesiz Allah'ın kalplerini takvâ ile imtihan ettiği kimselerdir. Onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.

Bu, nehyolundukları davranışla alâkalı korkutma ve tehdidden sonra öylesi bir davranışı terk etmeleri için teşvik sadedinde bir ifadedir.

Mânâ şudur: Rasûlullah'ın huzurunda edebe riâyet etmek için ve nehye muhâlefet korkusuyla seslerini kısanlar, *"İşte onlar, Allah'ın kalplerini takvâ ile imtihân ettiği kimselerdir."*

'İmtihan etmek' 'hâlis ve saf kılmak' demektir. İbarenin mânâsı şöyle olur: "Kalplerini bütün olumsuz unsurlardan arındırıp takvâ ile doldurdu". Bu, mukayyedi söyleyip -ki o altının arındırılmasıdır- mutlakı murâd etmek kabîlinden bir ifâdedir.

Beni kızgın imtihan potasında eritirsen
Minnet duyarım, böylece beni arıtmış olursun.

Allah onların kalplerini açtı ve genişletti' demektir. **Hz. Ömer**'den gelen bir rivâyete göre âyetin anlamı, 'o kalplerden şehevâtı giderdi' yani 'şehevâtın muhabbetini kaldırdı, kötü ahlâk pisliğinden temizleyip mekârim-i ahlâk ile bezeyip süsledi de beşerî âdetlerden uzaklaştılar' demektir.

"*Onlar için*" âhirette günahlarına büyük "*bir bağışlama ve büyük bir ecir vardır*". Âyette geçen (مَغْفِرَةٌ) ve (أَجْرٌ) kelimelerinin nekre oluşu ta'zîm içindir. Buna göre mânâ şöyle olur: Onlar için seslerini kısmaları ve diğer taatleri ile kıyaslanamayacak kadar büyük mağfiret ve ecir vardır. Bu ifâde, seslerini kısanların halini medhetmek ve onlar gibi olmayanların kötü hâline de ta'rîzde bulunmak için böyle bir davranışın mükâfâtını beyan eden öncesinden bağımsız yeni bir cümledir. Âyette mürşid-i kâmil bir şeyhin huzurunda sesi kısmaya da işâret vardır. Çünkü o peygamber vârisidir ve onun hilâfeti vardır. Sesi kısmak ancak vakar ve sekînet ehli kimselerin yapabileceği bir iştir.

Hüseyin (k.s.) şöyle der: Allah kimin kalbini takvâ ile imtihan ederse onun şiârı Kur'ân, elbisesi îmân, sirâcı (kandili) tefekkür, kokusu takvâ, tahâreti tevbe, nezâfeti

helâl, zîneti verâ, ameli âhiret, meşguliyeti Allah, Allah ile beraberlik, orucu ölene kadar, iftârı cennette, topladıkları hasenât, hazinesi ihlâs, susması murakabe ve nazarı müşâhede olur.

Şeyh-i Ekber (k.s.) der ki: "Takvâ seni ateşten koruyan her ameldir. Seni ateşten korursa hicaptan da korur. Hicaptan korursa **Azîz** ve **Vehhâb**'ı müşâhede edersin."

Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın kalbini takvâ ile imtihân ettiği kimse hâriç âdemoğlunun kalbi her dâim hırsla dolu olacaktır."* Râvî der ki, Rasûlullah (s.a.)'in ashâbından bir kişiyi, yetmiş yaşında olduğu hâlde, fersahlarca uzaktaki tarlasına bineksiz gittiğini gördüm. Rasûlullah (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivâyet olunur: *"Âdemoğlunun kalbi belirli bir şeyin sevgisinde hep yenidir. Ancak Allah'ın kalplerini takvâ ile imtihân ettiği kimseler hariç; onlar da azdır."*[165] Yani bir şeyi sevme konusunda insan gönlü her zaman yeni kalır. Bir şeye bakıp gönül verme konusunda insanın iki engeli sadece yaşlılık ve âcizliktir. Bir de Allah'ın kalplerini takvâ için imtihan ettiği ve dünya sevgisini çıkardığı kimseler vardır."

Senin vücûdun iyi ve kötü ile dolu bir şehirdir,
Sen onun sultanısın, akıl da bilge veziri.
Bu şehirde başıboş alçaklar vardır,
Bunlar kibir, sevdâ ve hırstır.
Sultan kötülere meyl ü muhabbet ederse,
Akıllı insanlarda rahat ve huzur nasıl kalır?

إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

4. *(Rasûlüm!)* Sana odaların arka tarafından bağıranların çoğu aklı ermez kimselerdir.

Verâ, 'arka tarafından, dışından' demektir. Normalde 'arkasında' anlamındaki bu kelime burada bir cihetiyle odanın arkada bıraktığı taraf demektir. Hangi taraftan olursa olsun söz konusu cihetin odanın dışında olması gerekir. Çünkü oda, içerisinde bulunan bir şeyi yine kendi içerisinde bulunan bir kimse için maddî varlığıyla arkada bırakıp gizleyemez. Verâ kelimesinin iki cihet için kullanılabilmesi lafzî değil manevîdir. Fakat **Cevherî** ve diğer bazı âlimler bunu 'ezdâd' yani zıtlardan saymışlardır. Bu durumda iştirâk-i lafzî olur. (مِنْ) ibtidâiyye olup nidânın arka taraftan olduğunu ve de nidâ edilen kimsenin odanın içinde bulunduğunu gösterir. Çünkü fiilin başlangıç ve bitişinin cihet itibâriyle farklı olması gerekir. Kelâm ibtidâ harfinden mücerred olduğunda nidâ edilen kimsenin dışarıda olması da câiz olur. Çünkü bu durumda cihet itibâriyle farklılık gerekmez. Kasdedilen, müminlerin annelerinin odalarıdır. Her birinin bir odası vardı ve

toplamda dokuz oda eder. (حُجُرَاتُ) kelimesi (حُجْرَةٌ) kelimesinin çoğuludur. (حُجْرَةٌ) anlam olarak (مَحْجُورَةٌ) demektir, tıpkı (قُبْضَةٌ) kelimesinin (مَقْبُوضَةٌ) anlamında olması gibi. (حُجْرَةٌ) hücre/oda, insanın kendisi için bir duvar ve benzeri bir şeyle çevirdiği ve başkalarının girmesine müsâade etmediği yer anlamındadır. (حَجْرٌ) kökünden gelir ve ‘men etmek’ demektir. Akla da (حِجْرٌ) denilmiştir; çünkü insanın nefsinin çağırdığı şeyleri aklı men eder.

Onların odaların dışından seslenmeleri iki türlü olabilir. Birincisi, oda oda dolaşıp dışarıdan Efendimiz (s.a.)’e nidâ etmişlerdir. İkincisi, Efendimiz (s.a.)’i aramak üzere odalara dağılmışlardır. Çünkü yerini tam bilmiyorlardı. Bazıları bu odanın, bazıları şu odanın dışından nidâ ettiler. Bazılarının yaptığı fiil tamamına isnâd edilmiş oldu. Nidâ edenin **Uyeyne b. Hısn el-Firâzî** -ki kendisine itâat edilen ahmak bir kimseydi ve onu izler, takip ederdi - ve Temimoğullarının şairi olan **Akrâ b. Hâbis** olduğu söylenmiştir. Sonra Efendimiz (s.a.)’e iman etti ve Temimoğullarından yetmiş kişilik bir heyetle beraber öğle vakti Efendimiz (s.a.) uyurken gelip: “Ya Muhammed! Bizim yanımıza çık. Bizim medhimiz süs, zemmimiz ise ârdır” dediler. Rasûlullah (s.a.) uyanıp dışarı çıktı ve şöyle karşılık verdi: “*Medhi süs, zemmi âr olan Allah’tır*”.

Nidâ hepsine isnâd edilmiştir; çünkü hepsi razı olup ona tâbi oldular veya tâbi olmakla emrolundular; ya da onların içerisinde bulundular.

Sa’dî Müftî der ki: İstiğrâk-ı cem’ (hepsini kapsama) ile istiğrâk-ı ifrâdî (tektek hepsini içine alma) kasdolunursa te’vîle ihtiyaç olur. Böyle değil de kasdolunan istiğrâk-ı mecmû’î (genel olarak hepsini içine alma) ise te’vîle ihtiyaç yoktur. Bunun için demişlerdir ki: çoğulun (cemi) çoğul (cemi) ile mukabelesi, tekillerin tekillere karşılık gelmesini (inkısâm) ifâde eder.

Rasûlullah (s.a.)’e onlar sorulunca şöyle cevap verdi: *“Onlar Benî Temîm’in kaba insanlarıdır. Eğer onlar şaşı gözlü Deccâl ile savaşta insanların en şiddetlileri olmasaydılar, helâk edilmeleri için Allah’a dua ederdim.”*[166] Bunun üzerine onları zemmetmek için âyet nâzil oldu ve bu kötüleme, yerme kıyamete kadar kalacaktır. Rasûlullah (s.a.)’in “*Medhi süs zemmi âr olan Allah’tır”* sözü de gerçekleşmiş oldu.

*Bahru’l-‘ulûm’*da der ki: Âyetteki *“çoğu”* ifadesi, onlardan bazılarının istisnâ edildiğini ve akıllıların az olduğunu gösterir. Bundan maksad akledenlerin varlığını nefyetmektir. Çünkü onların kelâmında azlık nefiy mânâsında kullanılır ve yukarıda geçen hadis de bu mânâyı teyid eder. Mânâ şöyledir: Onların hepsi de akletmeyen kimselerdir. Çünkü eğer akılları olsaydı bu derece bir sû-i edebe cesaret edemezlerdi. Bilâkis teeddüb edip Rasûlullah (s.a.) yanlarına çıkıncaya kadar kapısında beklerlerdi. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

وَلَوْ اَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتّٰى تَخْرُجَ اِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ

رَحِيمٌ ﴿٥﴾

5. Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

Sabır, arzusuna iştiyak duymaktan nefsi engellemektir. Âyetteki "eğer" anlamına gelen (لَو) edatı, dilcilerden **Müberrid, Zeccâc** ve Kûfelilere göre fiile hastır. Dolayısıyla bu edattan sonra gelen ifâde **Sîbeveyh**'in dediği gibi mübtedâ olarak değil, fâil olarak merfû olur. Mânâ şöyle olur: *"Sen onların yanına çıkıncaya kadar sabır ile beklemeleri tahakkuk etseydi…"* (حَتّٰى) edâtı, sabrın Efendimiz (s.a.)'in çıkışına kadar devam etmesi gerektiğini ifade eder. Çünkü bu edat "bir şeyin kendisi içerisindeki en son noktaya kadar" anlamına gelir. Âyetteki (اِلَيْهِمْ) ifadesinde ise Hz. Peygamber (s.a.) başka bir gaye için çıkarsa, kendilerine bir şey söylemedikçe veya yönelmedikçe sabretmeleri gerektiğine dair bir işaret vardır. *"elbette kendileri için…"* bahsi geçen sabır, acele etmekten "*daha hayırlı olurdu."*

Bu ifâdede hüsn-i edebe riâyet ve Rasûlullah (s.a.)'e ta'zîm vardır. Bunlar ise övülen davranışlar olup insana sevap kazandırır. Aynı zamanda kişi bu sayede istediği şeyi daha rahat elde eder. Nitekim rivâyete göre onlar Benî Anber esirlerine şefaatçi olarak gelmişlerdi.

*Kâmûs'*ta der ki: Amber, Temîm kabîlesinden Ebû Hayy'dir. **İbn Abbas** (r.a.) şöyle der: "Rasûlullah (s.a.) Benî Amber kabîlesine bir seriyye gönderip başına da Uyeyne b. Husayn (r.a.)'ı tayin etti. Seriyyenin kendilerine doğru geldiğini anlayınca çoluk çocuklarını bırakıp kaçtılar. Uyeyne (r.a.) onları esir alıp Rasûlullah (s.a.)'e getirdi. Daha sonra kabîlenin erkekleri çocuklarını kurtarmak için öğle vakti Medine'ye geldiler. Rasûlullah (s.a.) ailesinin yanında uyuyordu. Rasûlullah (s.a.)'in hanımlarından her biri için bir ev ve bir oda vardı. Çocuklar, babalarını görünce hıçkırarak ağlamaya başladılar. Onlar da "Ya Muhammed! Ya Muhammed!" diye nidâ etmeye başladılar. Sonunda onu uykusundan uyandırdılar. Rasûlullah (s.a.) onların yanına çıkınca "Fidye karşılığı ailelerimizi bize geri ver" dediler. Bunun üzerine Cebrâil (a.s.) inip şöyle dedi: "Allah Teâlâ seninle onlar arasında birini tayin etmeni emrediyor." Efendimiz (s.a.) onlara *"Sebre b. Amr'ın aramızda hakem olmasına razı olur musunuz? O sizin dininizdendir"* buyurdu. Onlar da "Evet" dediler. Sebre dedi ki: "Amcam buradayken ben hakemlik yapamam." Amcası *A'ver b. Bişame b. Dırâr'*dı. Ona razı oldular. A'ver şöyle dedi: "Ben yarısını fidye karşılığı serbest bırakmanı diğer yarısını da âzâd etmeni uygun buluyorum." Bunun üzerine Efendimiz (s.a.) *"Ben bu hükme razıyım"* buyurdu ve yarısını fidye karşılığı serbest bırakıp diğer yarısını da âzâd etti. **Mukâtil** der ki: *"Kendileri için daha iyi olurdu."* Çünkü normalde sen onların tamamını âzâd edecek ve fidyesiz bir şekilde serbest bırakacaktın."[167]

Mağfireti ve rahmeti çoktur, geniştir; tövbe edip sâlih amel işlerlerse Allah'ın rahmeti ve mağfireti bu sû-i edepte bulunan kimselere de şâmil olacaktır.

Kâşifî der ki: *"Allah çok bağışlayandır."* Allah Teâlâ edepsizliğinden dolayı tövbe eden kimseyi "*çok esirgeyendir"* yani akıl sahiplerinin seyyidi Hz. Peygamber (s.a)'e tazîm eden edep sahibi kimseye çok merhametlidir. Çünkü edep rahmeti cezbeder; ihtirâm ise nimeti celbeder."

Edep sermayesini ele geçir,
Çünkü bu kıymete sahip olanda edepsizlik meydana gelmez."

Bu makamda bazı hususlar vardır:

1- Bu âyette her hâl u kârda Efendimiz (s.a.)'in kadrini takdîr edip kendisine karşı edepli davranmaya tenbih vardır. Onlar Hz. Peygamber (s.a.)'in kadrini bilecekleri bir akla sahip olmadıkları için ona bu şekilde nidâ ettiler. Eğer kadrini bilselerdi, kapısını tırnaklarıyla çalarlardı. Bu nidâda onların perde arkasından onu gördüklerine işâret vardır. Eğer huzûr ve şühûd ehli olsalardı ona o şekilde nidâ etmezlerdi. Nitekim şair şöyle der:

"Kısa görüşlü câhil kişinin işi,
Kişiyi kendi önünde yâd etmesidir."

Ebû Osman Mağribî (k.s.) der ki: Büyüklerin ve sâdât-ı evliyânın huzûrunda edebe riayet etmek, sahibini dünya ve ahirette yüksek derece ve hayırlara ulaştırır. Efendimiz (s.a.)'e karşı olduğu gibi onun sünnetini tatbik eden ilmiyle âmil âlimlere karşı da edepli olmak gerekir. Öyle âlimler vardır ki başka bir âlimin kapısına geldiğinde kapıyı çalmıyor ve onun herhangi bir ihtiyacı için dışarı çıkmasını bekliyordu.

Ebû Ubeyde Kâsım b. Selâm der ki: Hiçbir âlimin kapısını çalmadım. *"Eğer sabretselerdi kendileri için daha iyi olurdu"* âyet-i kerîmesinden dolayı onların benim yanıma çıkmalarını beklerdim. Hadiste *"Beni rabbim çok güzel bir şekilde terbiye etti"* buyrulmaktadır.[168] Bâzı büyükler der ki: büyüğe saygı duymak, küçüğe merhamet göstermek ve insanlara yumuşak bir şekilde hitap etmek hikmettendir. Yine büyükler der ki: Dostun senin fevkinde ise hürmetle, seninle denk ise vefâ ile senin altında ise merhametle, âlim ise hizmet ve tazim ile,câhilse siyâsetle, zengin ise zühdle, fakîr ise cömertlikle, sûfî ise teslîmiyetle dostlukta bulun. Hakîmlerden birisi şöyle der: "İnsanlarla öyle muaşeret edin ki, öldüğünüzde size ağlasınlar; ayrıldığınızda sizi özlesinler."

2- Bu âyette cehaleti zemmetme ve akıl ve ilmi methetme vardır. Çünkü aklın şerefi, aklın ve ilmin zaruretini idrakle mümkündür. Nitekim cüssece en büyük ve en kuvvetli hayvan bile insanı gördüğünde korkup kaçar. Çünkü insanın hîlesi ile kendisine galip geleceğini hisseder. İnsanlardan hayvan derecesine en yakın olanları kaba-saba câhil olanlarıdır. İlim sayesindedir ki cahil insanlar, büyüklerine hürmette kusursuz hale gelir. Bir rivâyette şöyle denilir: "Kavmi içerisindeki şeyh, ümmeti içerisindeki nebî gibidir."[169] Bu durum ilmin ve aklın kuvvet ve kudreti ile olup kişinin kuvvet, cemâl, şevket ve serveti ile değildir.

Mesnevî’de şöyle der:

Kötü kimse, ters esen rüzgâr sebebiyle
Emniyette olmayan çapasız gemi gibidir.
Akıllının emniyeti akıl çapasıdır,
Akıl sahiplerinden böyle bir akıl dilen.

Büyüklerden birisi der ki: Akıllı kimsenin sözü kalbinin arkasındadır. O sözü söylemek istediğinde kalbine emreder, kalbi de bakar eğer lehine ve menfaatine ise bu emri yerine getirir, yok eğer aleyhine ve zararına ise geri durur. Ahmak kimsenin ise sözü dilinin ucunda aklı da kucağındadır, kalkınca düşer. Emirü’l-mü’minin **Ali** (r.a.) buyurmuştur ki: Akıllı kimsenin dili kalbindedir, ahmak kimsenin kalbi ise ağzındadır. Edep aklın suretidir. Su-i edeple birlikte şeref olmaz. Cehaletten daha kötü bir dert bulunmaz. Akıl tamam olunca kelâm noksan olur.

Akıl mayası kimde az ise,
Çok konuşur ve onun sözü faydasız olur.
Bir kimsenin aklı fazla ise,
O kimse toplum içinde az konuşur.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *“Âdemoğlunun her sözü lehine değil, aleyhinedir. Ancak emr-i bi’l-ma’rûf ve nehy-i ani’l-münker hâriç.”*[170] Diğer bir hadîs-i şerîf ise şöyledir: *“İnsanları burunları üzerine ateşe sürükleyen dillerinin ortaya çıkardıklarından başka nedir ki?”*[171]

3- Bazı büyükler: ‘Cenâb-ı Hakk’ın *“eğer sabretselerdi”* âyet-i kerîmesinin sırrını düşün; sebeb-i nüzûlüne bakma demişlerdir. Kıyamet kopacağında onun yeniden ortaya çıkışını ve bu dünyada uykuda iken ahirette de yakaza hâlinde onun şefâat kapısını açmasını bekle. O her iki yerde de şefâatçidir.

İnsanların kıyamet gününde sırasıyla bütün peygamberlere sığınacakları en sonunda Hz. Peygamber (s.a.)’e gelip murâdlarına ancak onun yanında kavuşacakları hadisle sabittir.[172] Yine bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *“Âdemoğlu içerisinde kabirden ilk çıkacak olan benim, rablerine yöneldiklerinde komutanları benim, sustuklarında hatipleriyim, bir söz söyleyemeyecek duruma geldiklerinde müjdecileri benim, haşrolunduklarında şefaatçileri benim, kerem sancağı benim elimdedir, ben Rabbimin katında Âdemoğlunun en değerlisiyim. Bunları övünmek için söylemiyorum. Saklı inciler gibi bin hizmetçi etrafımda dolaşır.”*[173]

“Peygamberler ordusunun başı, müttakîlerin serdârı,
Dünya otağının sultanı, ümmetlerin önderidir.”

Allah'ın isimlerinden bin isim kendisinde tahakkuk ettiği için Efendimiz'in hizmetçileri de bin tanedir.

---

[160]. Ali el-Müttaki, *Kenzü'l-Ummal*, 32622.
[161]. İbn Kesir, IV, 205.
[162]. İbn Sad, II, 151.
[163]. Buhari, "Tefsir", 1; Müslim, "İman", 187; Müsned, III, 137.
[164]. Terğîb, I, 25.
[165]. Ali el-Müttaki, *Kenzü'l-Ummal*, 44245.
[166]. ed-Dürrü'l-Mensûr, VI, 87. Ayrıca bk. Kurtubî, 16/310.
[167]. İbn Sa'd, II, 160.
[168]. Aclûnî, I, 72.
[169]. Aclûnî, II, 22.
[170]. Tirmizî, "Zühd", 62; İbn Mâce, "Fiten", 12.
[171]. Tirmizî, "İman", İbn Mâce, "Fiten", 12; Müsned, V, 231, 237.
[172]. Buharî, "Rikâk", 51; Müslim, "İman", 322.
[173]. Tirmizî, "Menâkıb", 1.

İÇİNİZDE ALLAH'IN ELÇİSİ VARDIR

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِنْ جَٓاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَاٍ فَتَبَيَّنُٓوا اَنْ تُص۪يبُوا قَوْمًا
بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلٰى مَا فَعَلْتُمْ نَادِم۪ينَ ﴿٦﴾ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ ف۪يكُمْ
رَسُولَ اللّٰهِۜ لَوْ يُط۪يعُكُمْ ف۪ي كَث۪يرٍ مِنَ الْاَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ
اِلَيْكُمُ الْا۪يمَانَ وَزَيَّنَهُ ف۪ي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ
وَالْعِصْيَانَۜ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَۙ ﴿٧﴾ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةًۜ وَاللّٰهُ
عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ ﴿٨﴾ وَاِنْ طَٓائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا
بَيْنَهُمَاۚ فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّت۪ي تَبْغ۪ي حَتّٰى
تَف۪ٓيءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِۚ فَاِنْ فَٓاءَتْ فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَاَقْسِطُواۜ
اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِط۪ينَ ﴿٩﴾ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوا بَيْنَ
اَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾

6. Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz.

7. Hem bilin ki, içinizde Allah'ın elçisi vardır. Şayet o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize sindirmiştir. Küfrü, fıskı ve isyanı da size çirkin göstermiştir. İşte doğru yolda olanlar bunlardır.

8. Bu, Allah'tan bir lütuf ve nimettir. Allah alîmdir, hakîmdir.

9. Eğer müminlerden iki gurup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse artık aralarını adâletle düzeltin ve *(her işte)* adâletli davranın. Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever.

10. Müminler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki esirgenesiniz.

"Ey imân edenler!" herhangi "*bir fâsık size"* kederlenmeyi gerektiren, üzüntü veren herhangi *"bir haber getirirse…"* ifâdesindeki "fâsık" kelimesinin nekre oluşu umûm ifâde etmek ve her fâsıktan uzak durmanın gerekli olduğunu bildirmek içindir. Âyette

kesinlik ifâde eden (إِذَا) yerine şek ifâde eden (إِنْ) kullanılmıştır. Bunun sebebi, müminlerin bu sıfata sahip olmaları gerektiğini göstermektir ki, fâsıklar müminlere yalan konuşmaya tamah etmesinler.

İbn Şeyh der ki: Kelâmın olması muhtemel bir şart lafzıyla getirilmesi, böyle şeylerin ashâb-ı kirâm arasında nâdir olmasındandır.

"Onun doğruluğunu araştırın." Yani fâsık bir kimse kalplerde tesiri büyük olan bir haber getirirse getirdiği şey doğru mu yanlış mı diye iyice araştırın, tahkik edin. Sırf onun sözüne itimâd etmeyin. Çünkü fâsıklıktan kaçınmayan bir kimse yalandan da kaçınmaz. Rivâyet olunur ki, Hz. Peygamber (s.a.) Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayt'ı[174] Mustalik oğullarının sadaka ve zekâtlarını almak üzere göndermişti. Onunla Mustalik oğulları arasında câhiliyeden kalma bir kan davası dolayısıyla birbirlerine karşı içlerinde kin ve öfke vardı. Onun geldiğini duyduklarında binekleriyle karşılamaya çıktılar. O, onların kendisiyle savaşacağını zannederek kaçıp geri döndü. Rasûlullah (s.a.)'e: "Onlar irtidâd etmişler, zekât ve sadaka vermediler ve beni de öldürmek istediler." deyince Peygamber Efendimiz (s.a.) onlara savaş açmak istedi. Bunun üzerine âyet nâzil oldu.

Denilir ki: Velid b. Ukbe'nin dönüşünden sonra Hz. Peygamber (s.a.) Hâlid b. Velîd'i bir müfreze ile onların üzerine gönderip şöyle buyurdu: "Askerlerinle birlikte onların üzerine gittiğini kendilerinden gizle. Gece vakti onların bölgesine girip araştır bakalım, İslâm'ın şiâr ve âdâbından bir şey görecek misin? Eğer görürsen onlardan mallarının zekâtını al. Göremezsen kâfirlere ne yapılıyorsa onlara da aynısını yap!" Halid bin Velîd akşam namazı vaktinde onların bölgesine geldi. Akşam ve yatsı ezanlarını okuduklarını işitti. Onların Allah'ın emrine imtisâl hususunda çaba gösterdiklerini ve olanca gayretlerini sarf ettiklerini müşahede etti. Onların sadakalarını (zekâtlarını) alıp Rasûlullah (s.a.)'in huzuruna geldi. Bu hâdisenin akabinde de âyet nâzil oldu.

"Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz." Yani onların durumunu ve hâdisenin künhünü bilmez iken nasıl böyle bir şey yaparsınız, yapmayın! Yoksa kendilerine isnâd edilen suçtan beri oldukları ortaya çıktıktan sonra onlar hakkında işlemiş olduğunuz fiilden pişman olur, üzülürsünüz; 'keşke böyle bir şey olmasaydı' diye temennî edersiniz.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: Âyette câhil kimsenin yapmış olduğu şeyden dolayı bir zaman sonra pişman olacağına ve haberin doğruluğunu araştırma emrinin muhbirin fâsıklığına bağlanması durumunda âdil kimsenin getirdiği haber-i vâhidin bazı hususlarda kabul edileceğine işaret vardır. Rasûlullah (s.a.) bir yalandan dolayı bir kimsenin şâhidliğini reddetmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Öşür toplayıcısı ile birlikte yalancı şâhidlik yapan kimse ateştedir."*[175] Yine Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Kim yalan şâhidlik yaparsa Allah'ın lâneti onun üzerine olsun; kim iki kişi arasında hüküm verir de âdil davranmazsa Allah'ın lâneti onun üzerine olsun; kim de başka bir kimsenin kâfir olduğuna şâhidlik yaparsa bu küfür onlardan birine*

döner. Eğer iddiâ edilen kimse kâfirse denildiği gibidir. Yok değilse tekfîr eden kimse bu fiilinden dolayı kâfir olur."[176]

Yine âyet-i kerîmede haber getirip götüren koğucu ve gıybetçi kimselerin haberlerinin dinlenilmemesi gerektiğine de işaret vardır.

Bana göre bu cihanda akıllı insan,
Kendisiyle meşgul ama, cihandan gafil bulunan kimsedir.
Yanında bir kimsenin adı anılırsa,
Onu güzel bir ad ve güzel bir sıfatla yâd et.
Uyuyan fitneye; "uyuma haydi kalk!" diyen arkadaştan,
Kaçabildiğin kadar kaç.
Kavga iki kimse arasında yanmış bir ateştir,
Bedbaht gammaz ise odun taşıyıcıdır.
İki kişi arasındaki ateşi alevlendirmek,
Kendisi de arada kalarak yanmak, akıl işi değildir.

İşin hakikatinin ortaya çıkması, kişinin vebâlden kurtulması, yalancı ve deccâl kimsenin rezil rüsvâ olması için araştırıp incelemeye ihtiyaç vardır. Hadiste şöyle geçer: *"Araştırıp inceleme Allah'tan, acele ise şeytandandır."*[177]

Âyette yine fâsık ve kötülüğü emredici nefsin dürtülerine ve her an dünyâ şehvetlerinden birini insanın önüne koymasına işaret vardır. Bilmeden kalp ve sıfatlarından oluşan bir topluluğa kötülük etmiş olursunuz -ki kalpte nefislerin şifası ve hayatı; kalbin hasta olmasında ise nefislerin ölümü vardır.- Sonra yaptığınıza telafisi mümkün olmayacak şekilde pişman olursunuz. Bu nedenle kötülüğü emredici nefsin kazancını ve hüsranını araştırınız.

وَاعْلَمُٓوا اَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللّٰهِۜ لَوْ يُطِيعُكُمْ فٖى كَثٖيرٍ مِنَ الْاَمْرِ لَعَنِتُّمْ
وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ الْاٖيمَانَ وَزَيَّنَهُ فٖى قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَۜ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَۙ ﴿٧﴾

7. Hem bilin ki, içinizde Allah'ın elçisi vardır. Şayet o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize sindirmiştir. Küfrü, fıskı ve isyanı da size çirkin göstermiştir. İşte doğru yolda olanlar bunlardır.

"Bilin" şeklindeki emir ifadesi, onların Rasûlullah (s.a.)'i tâzim etmeleri gereken yerde tefrîte düşüp yeterli tazimi göstermemelerinden dolayı 'câhiller' olarak gösterildiklerine delalet eder.

"Şayet o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz." ifâdesi, yeni bir

cümledir. Mânâ şöyle olur: Rasûlullah (s.a.) sizin değiştirmeniz gereken bir durumda sizinle beraber olduğunda ya da sizin değiştirmeniz gereken durumda sizinle beraber olduğunda… Değiştirilmesi gereken durum ise şudur: Pek çok hâdisede Efendimiz (s.a.)'in sizin görüşünüze tâbî olmasını istiyorsunuz. Eğer bunu yapsaydı, sıkıntı ve helâke düşerdiniz. Buna göre (لَوْ يُطِيعُكُمْ...) ifadesi bu halin değişmesinin gerekliliğinin delilidir, hâl makamına kâim olmuştur. Buradan şu da anlaşılmaktadır ki; bazı kimseler Rasûlullah (s.a.)'e Velîd'in sözünü tasdîk edip Mustalikoğullarına saldırması görüşünü tavsiye etmişler; Efendimiz (s.a.) ise bunu kabul etmemiştir.

(اَلْعَنَتُ) kelimesi fesat, günah, helak ve meşekkate girmeye sebebiyet veren şeydir. *Kâmûs*'ta şöyle der: *Müfredât*'ta geçtiği üzere bir kimse telefe yol açabilecek bir duruma düştüğünde (عَنَتَ فُلَانٌ) denir.

(طَرِبَ – يَطْرَبُ – طَرَبًا) gibi dördüncü bâbdandır. **Zemahşerî** der ki: (اَلْعَنَتُ) bir kırığın iyileşmesinden sonra tekrar kırılmasıdır. Nitekim *Tâcü'l-mesâdır*'da: "Günahkâr olmak, içinden çıkamayacağı bir işe girişmek, zorlama sonrasında kemiklerin kırılması…" gibi anlamlara geldiği ifade edilir.

"***Bu içinizden günâha düşmekten korkanlar içindir***" (Nisa 4/25) âyet-i kerîmesindeki (اَلْعَنَتُ) kelimesi ise fücûr ve zinâ demektir. Bu bâbdan olarak Müslümanlardan dâru'l-harbde bulunan bir esir, kendisi hakkında zina ve fücurdan korkarsa onlardan bir kadınla evlenmesinde bir beis yoktur. Buradaki terkib bir meşakkate delalet eder. (لَوْ يُطِيعُكُمْ) ifadesindeki muzârî sigası, onların sıkıntıya düşmelerinin Hz. Peygamber (s.a.)'e itaate devam etmemelerinden kaynaklandığını gösterir. Çünkü sıkıntıya düşmek onların akıllarına gelen her hususta Efendimiz (s.a.)'in onlara itaat etmesinden kaynaklanır. Şöyle ki, bu durumda yöneticilik zarar görmekte ve baş ayak ayak da baş olmaktadır. Yoksa nâdiren onların uygun gördüğü şeylere itâati kast olunmamaktadır. Bilakis böyle bir şeyde herhangi bir beis olmaksızın onların kalplerinin fethi söz konusudur.

Belâgat ilminde şöyle geçer: (لو) mâzîdeki şart içindir. Yani, cezâdaki mânânın gerçekleşmesini, şarttaki mânânın gerçekleşme varsayımına bağlar, bununla beraber de şartın kat'î olarak gerçekleşmediğini ifâde eder. Buna göre cezâ da gerçekleşmez; dolayısıyla da cezâ cümlesinde şu anda ve de mâzîde var oluş söz konusu olmaz. Çünkü bu var oluş aradaki bu bağa aykırıdır, yani "… olsaydı …olurdu" şeklinde bir bağ varsa oluş söz konusu değildir. Yine istikbâl de mâzîye münâfîdir. Bu edattan sonra gelen şart ve cezâ cümlelerinde mâzî fiilden ancak bir nükte için vazgeçilebilir. (لَوْ يُطِيعُكُمْ) misâlinde olduğu gibi muzârî fiil gelmesi, fiilin geçmişte belirli zamanlarda devam ettiğini göstermek maksadıyladır. Fiil itaattir; yani sıkıntıya düşmeniz, itâatinize devam etmeyişinizdendir. Muzârî istimrar ifade ettiği gibi başına (لو)'in gelmesi de istimrârın devam etmeyişini gösterir.

"Fakat" denilerek hitap bir takım kimselerden başkalarına çevrilmiştir. Bununla da onların öncekilerin vasıflarından berî oldukları beyan edilmiş, yapmış oldukları işler

övülmüştür. Onlar ise her duydukları habere itimad etmeyen kâmil kimselerdir. Sevmek, dostluk göstermektir. Yani onu size güzel göstermiş böylece de îmân sevgisi kalbinize yerleşmiştir. Bu sebeple bu îmâna layık söz ve fiilleri icra etmiş oldunuz.

Aynu'l-me'ânî'de der ki: "Gönüllerinize" deyip "dillerinize" demeyişinde Kerrâmiyye'ye; "organlarınıza" demeyişinde ise Şâfiiyye'ye red vardır.

Bu sebeple küfür, fisk ve isyan eseri ortaya çıkabilecek hayırsız, imana lâyık olmayan davranışlardan uzak durdunuz. Burada 'çirkin göstermek' ile 'buğzettirmek' aynı mânâya gelir. Buğz, sevginin zıddıdır. Buğz, nefsin sevmediği bir şeyden nefret edip uzaklaşmasıdır. Sevgi nefsin rağbet ettiği bir şeye cezb olunmasıdır. 'Sevdirme' ve 'nefret ettirme'de muhabbet ve nefretin birtakım kimselere ulaştırılıp onlarda nihayet bulması mânâsı olduğu için bir şeyin bitiş noktasını gösteren ve intihâ için olduğunu bildiğimiz Türkçe karşılığı -e, -a olan (إلى) harf-i cerri kullanılmıştır.

Fethu'r-rahmân'da şöyle der: Allah'ın sevdirmesi ve nefret ettirmesi, tevfîkiyle lütuf ve imdâd etmesidir. Küfür, inkâr ile Allah'ın nimetlerinin üzerini örtmektir. Fâsıklık, kendi nefsine zulüm ve isyân ederek adâletten ayrılmak, boyun eğmeyi kabul etmemektir. Bütün günahları şâmildir. Fâsıklık büyük günahlara hastır.

Hakk'a ulaştıran doğru yolu tutmuş olanlar *"fakat"* ifâdesinden sonraki fiillere mazhar olan kimselerdir. ***Ebu'l-Leys*** der ki: Âyette udûl ve telvîn vardır. Şöyle ki, âyetin ilk kısmı muhatap sigasıyla sonu ise gaib sigasıyla gelmiştir. *"Doğru yolda olanlar bunlardır"* denilmiş ve hâli böyle olan herkesin bu medih çerçevesine gireceği belirtilmiştir.

فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةً وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٨﴾

8. Bu, Allah'tan bir lütuf ve nimettir. Allah alîmdir, hakîmdir.

Buradaki "*Allah'tan bir lütuf ve nimettir"* ifadesi, yukarıda geçen 'sevdirdi' veya 'nefret ettirdi' fiillerinin illetidir. 'Nimet' kelimesi 'nimet vermek' anlamındadır. "*İşte doğru yolda olanlar bunlardır"* ifadesi ise ara cümledir. O nedenle yukarıdaki ifade "*doğru yolda olanlar"* (اَلرَّاشِدُونَ) kelimesinin illeti olamaz. Çünkü lütufta bulunma Allah'ın fiili olup, doğru yolda olma (rüşd) ise her ne kadar Allah'ın sevdirmesi ve nefret ettirmesi sebebiyle oluyorsa da insanlara isnâd edilen onlara âid bir fiildir. Fâilden maksad fiilin kendisiyle kâim olduğu ve kendisine isnad edildiği kimsedir; yoksa fiili îcâd eden değildir. Bilindiği gibi 'doğru yolda bulunma' insanlar ile kâimdir. Lütufta bulunma ve nimet verme ise Allah ile kâimdir. Dolayısıyla faillerde birlik olmadığı için (فَضْلًا) kelimesi, (اَلرَّاشِدُونَ) kelimesinin illeti değildir.

"Allah alîmdir, hakîmdir." Yani ilmi geniştir, müminlerin ahvâlini ve onların içinde kimin kimden üstün ve ayrıcalıklı olduğunu bilir. Yaptığı her şeyi hikmeti gereğince yapar.

Kâşifî der ki: “*Allah alîmdir”* demek, Allah Teâlâ doğruyu ve yalanı bilicidir; “hakîmdir” ise, kullarının işleri hakkında sağlam bir şekilde hüküm verendir, demektir. İnsanlara ulaştırılan haberler konusunda onlardan bu haberleri araştırmalarını istemesi onun hikmetlerindendir; çünkü doğru olmayan haberler türlü fitnelerin çoğalmasına sebep olur.

Asla fitne çıkaracak sözler söyleme,
Söz doğru bile olsa fitneye sebep olacaksa söyleme.
Sükût et, ancak söz söylemek zorunda kalırsan,
Edepsizlik etme, keskin ve yaralayıcı söz söyleme.

Âyette mümin olan bir kimsenin fıskı ve mâsiyeti sevmediğine delil vardır. Eğer mümin bir mâsiyete mübtela olmuşsa onu sevdiğinden dolayı değil; şehveti ve gafletinden dolayı işler. Belki bazen huzûr halinde de mâsiyet işler. Çünkü bunda Allah’ın kazâsını yerine getirmek vardır.

Şeyh-i Ekber (k.s.) der ki: “Sâlihlerden birisi bana haber verdi ki; ‘nefsine oldukça düşkün falan âlimin yanına gittim.’ Şeyh buyurdu ki, ‘ben o müsrif âlimi tanıyordum ve bir arada bulunma fırsatım olmuştu.’ O sâlih kimse şöyle devam etti; ‘onun evinin kapısına ulaştığımda beni kabul etmedi. Bunun sebebi meşru olmayan bir işret meclisinde bulunuyor olmasıydı. Onu mutlaka görmem gerekiyor.’ dedim. Âlim hizmetkârlarına; ‘hâlimi görmüyor mu? (görüşemem)’ demelerini söyledi. Ben, çaresinin olmadığını kendisiyle görüşmem gerektiğini söyledim, bana izin verdi içeri girdim. İçme faslı sona ermişti. Orada bulunanlardan biri; ‘falan kimseye mektup yaz da içmek için biraz daha şarap göndersin’ dedi. Âlim; ‘bunu yapamam, isteyemem. Hak Teâlâ’nın mâsiyeti üzerinde ısrarcı olmak istemem’ dedi. Âlim yemin ederek; ‘vallâhi, akabinde tövbe etmediğim bir kâse şarap içmem, başka bir kadeh de istemem ve bu konuda nefsimle muhâvere etmem. Yeniden içme zamanına ulaşıp sâkî geldiğinde kendi nefsimi gözetlerim, içmem gerektiğine karar verirsem içerim. Bitirdiğimde yeniden Hakk’a döner, tövbe ederim. Zaman bu şekilde geçip giderken, hatırıma isyan ettiğim fikri gelmez.’ O azîz şöyle dedi; ‘onun bunca isyan ve isrâfına rağmen huzurdan gâfil olmamasına çok şaşırdım.’

Şimdi, günah işleme hususunda ısrar etmekten sakının, her durumda tövbe edin, Allah’a dönün ve her bir kabahatiniz için özür dileyin.

Sen iyi bir yol tut ve barışı ara,
Bir şefaatçi edin ve özür dile.
Bunu çabuk yap, zira zamanın dönmesiyle peymânen dolduğu ân,
Sana bir lahza aman verilmez.

❀

وَاِنْ طَٓائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَاۚ فَاِنْ بَغَتْ
اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّت۪ي تَبْغ۪ي حَتّٰى تَف۪ٓيءَ اِلٰٓى اَمْرِ
اللّٰهِۚ فَاِنْ فَٓاءَتْ فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَاَقْسِطُواۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ
الْمُقْسِط۪ينَ ﴿٩﴾

9. Eğer müminlerden iki gurup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve *(her işte)* adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever.

Bu âyette tesniye-müennes sigası yerine cemi sigası kullanılmıştır. Çünkü her taife cemidir. Âyette kullanılan 'taife' kelimesi insan topluluğu demektir. Ancak tâife 'fırka'dan farklıdır. Nitekim "***onların her kesiminden bir grup***" (Tevbe 9/122) âyet-i kerimesi buna delildir. Âyetteki (طَائِفَتَانِ) ifadesi vücuben mahzuf bir fiilin failidir; mübteda değildir. Çünkü şart edatı ancak fiilin başına gelir. Fiil lafzî veya takdîrî olabilir. Takdîr şöyledir: (وَاِنْ اِقْتَتَلَ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اِقْتَتَلُوا) müfessir ve müfesser bir arada zikrolunmasın diye ilk (اقتتل) hazfolunmuştur. 'Katl' esas olarak ruhu cesedden izâle etmek demektir.

Salâh, istikametli ve faydalı hâle ulaşmak demektir. Islâh ise bir şeyi bu hâle ulaştırmak anlamındadır. Âyetin mânâsı şudur: Bu iki taifenin arasını nasihat ve Allah'ın hükmüne davetle düzeltin.

Ömer b. Abdülaziz (rh.a.) şöyle der: Kim bir kardeşine dini ile ilgili nasihat eder ve dünyasının salâhı için çabalarsa sılasını güzel yapmış olur.

Mutarrif şöyle der: Kulların Allah'a karşı en samimisinin melekler, en sahtekârının ise şeytanlar olduğunu gördük. Denilir ki: Kim sultana nasihatini, tabibe hastalığını, ihvanına derdini gizlerse kendi nefsine hıyanet etmiş olur. İnsanların arası bozulduğunda aralarını düzeltmek en büyük ibadet ve en yüce taatlerdendir. Yine mazluma yardım etmek de böyledir.

Hadîs-i şerif'te şöyle buyrulur: *"Oruç, namaz ve sadakadan derece bakımından daha üstün olanını söyleyeyim mi?* Dediler ki: Evet söyle ya Rasûlallah! O da şöyle buyurdu: *İnsanların arasını düzeltmek."*[178]

Lokman Hekim şöyle der: Yavrucuğum! Şer, şerri söndürür diyen kimse yalan söylemiştir. Eğer doğru söylüyorsa, iki ateş yaksın bakalım biri öbürünü söndürecek mi? Ateşi ancak su söndürür.

Hadiste şöyle buyrulur: *"Müslüman müslümanın kardeşidir, ona zulmetmez, onu yarı yolda bırakmaz, onu ayıplamaz, kardeşinin müsadesi olmadan yüksek bina yapıp rüzgârını kesmez, onun kadrini düşürerek ona eziyet etmez; çocuklarına meyve alır; çocukları da komşu çocuklarının yanına gidip onlara o meyveden yedirmeme*

şeklindeki bir davranışı yapmaz."[179]

Bazı ârifler şöyle der: İnsanın başkasının maslahatı için çaba sarfetmesi Allah'a yaklaştıran en büyük taatlerdendir. Musa (a.s.)'ı düşün! Karanlıkta, ehline ateş aramak için yola çıkıp yürümeye başlamıştı. Ehli o ateşle ısınacak ve âdeten onsuz yerine getirelemeyen ihtiyaçlarını gidereceklerdi. Bu arayış nasıl da melek vâsıtası olmadan Rabbinin kelâmını duymasına yol açtı. Allah Teâla onunla bizzat kendi ihtiyacı olan ateş hakkında konuştu. Bu makam hiçbir şekilde onun aklından geçmemişti ve o makamı elde edişi de ancak ailesinin maslahatlarına çabaladığında oldu. Bu da Allah Teâlâ'nın kendisine âilenin ihtiyaçlarını gidermedeki ecri bildirmesi içindir ki, onlar hakkında çaba göstermeye istek ve iştiyâkı artsın. Çünkü her durumda onlar O'nun kullarıdır. Yine aynı şekilde Musa (a.s.)'ın kendini öldürmek isteyen düşmanlarından kaçışı ona hikmet ve peygamberlik verilmesine vesile olmuştu. Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyrulur: ***"Sizden korkunca da hemen aranızdan kaçtım. Sonra Rabbim bana hikmet bahşetti ve beni peygamberlerden kıldı."*** (eş-Şuarâ 26/21) Çünkü onun kaçışı başkası içindi. Buradaki başkası ise bu bedenin idâresini elinde tutan 'nefs-i nâtıka'dır. Bundan da anlıyoruz ki, büyükler dâimâ başkaları için kaçarlar; kendileri için değil. Musa (a.s.)'dan kaçan ise 'nefs-i hayvânî' idi. Yine aynı şekilde Hızır (a.s.) beraberindeki ordusu suya ihtiyaç duyduğu sırada onlar için su almaya çıktığında hayat pınarına rastladı ve ondan içti de günümüze kadar yaşadı. Oysa o Allah Teâlâ'nın bu sudan içene ikram edeceği hayattan haberdar değildi. Ashabına dönüp onlara suyu haber verdiğinde onlar o sudan içmek için söz konusu yere koşuştular. Fakat Cenâb-ı Hak o suyu onlara göstermedi; dolayısıyla ona ulaşamadılar. Nitekim **Hâfız** şöyle der:

Âb-ı hayâtı İskender'e vermezler,
Bu suyu güçle, altınla ele geçirmek müyesser olmaz.

Onun başkası için gayretinin nasıl bir sonuç doğurduğuna bak da sen de o şekilde amel et!

Âyet, Hz. Peygamber (s.a.) döneminde Evs ve Hazreç arasında çıkan, kuru hurma dalları ve ayakkabının kullanıldığı savaş hakkında nâzil olmuştur.

İbn Abbas (r.a.)'a şöyle der: Rasûlullah (s.a.) bir gün Ensar'ın bulunduğu bir yere uğradı. Aralarında münafik Abdullah b. Übey de vardı. Rasûlullah (s.a.) eşeğinin üzerinde iken eşeği bevl etti veya dışkıladı. Bunun üzerine Abdullah b. Übey burnunu tutup şöyle dedi: "Eşeğini bizden uzaklaştır, onun pis kokusuyla bize ezâ verdin. Bizden kim sana gelirse sen ona vaaz et." Bunu Abdullah b. Revaha (r.a.) işitti ve şöyle dedi: "Bu sözü Rasûlullah'ın eşeği için mi söylüyorsun? Vallahi Rasulullah'ın eşeğinin bevlinin kokusu senin kokundan daha güzeldir." Rasûlullah (s.a.) oradan ayrıldı. Hazreçli münafik Abdullah b. Übey ile Evsli Abdullah b. Revaha arasındaki tartışma uzadı. Sonunda birbirlerine hakaret edip dövüştüler. Evs ve Hazreçten her birinin kavmi geldi. Sopa, ayakkabı ve yumruk ya da kılıçla birbirleriyle vuruştular. Bunun üzerine

âyet nazil oldu. Rasûlullah (s.a.) de onlara dönüp bu âyet-i kerîmeyi okudu ve aralarını düzeltti.[180] Eğer denirse ki, Abdullah b. Übey münafıktı, oysa âyet müminlerden iki taife ile alâkalı. Deriz ki: Tâifelerden biri Abdullah b. Übey ve aşiretinden ibarettir. Onların hepsi münafık değildi. Dolayısıyla âyet onlardan mümin olanları da içerisine alır. Ya da müminlerden murad, -ister gerçekten isterse sadece iddiâda mümin olsun,- mümin olduğunu ızhar eden kimselerdir.

Âyetin sebeb-i nüzûlü ile alâkalı başka şeyler de söylenmiştir. Rivayetlerin hepsi sahih olabilir. Bu durumda âyet her birinden sonra inmiştir, denilebilir.

İbn Bahr der ki: Savaş, ayakkabı ve elle olmaz. Böylesi bir savaş ancak gelecekte olacaktır. Fakîr [**Bursevî**] der ki: Katli, ruhun çıkmasına sebep olan fiil şeklinde açıklamışlardır. Savaş âleti, meselâ, velevki tahta olsun keskin bir şey veya parçalayıcı herhangi bir şey ile vurmak fiili de bir katildir. Şüphe yok ki hurma dalları böylesi keskin bir tahtadır. Ayakkabıya gelince bazıları keskin tahtadan yapılır. Nitekim bugün bazı bedevilerin ayakkabılarında bu durumu görüyoruz. Savaş (kıtâl); bazen dövüşmek, vuruşmak anlamında mecaz olarak kullanılabilir. 'Kıtal' kelimesi Hz. Peygamber (s.a.) zamanında mutlak olarak gerçekleşmiştir. Âyetteki şart edâtı ise müminler arasındaki savaşın ancak farazî bir şey olması gerektiğine işaret eder. Sebebin husûsî oluşu hükmün umûmî olmasına mâni olmadığı için âyet kıyamete kadar bütün Müslümanları içine alır. Bir savaş mukadder olursa ona göre davranılması gerekir. Bunu iyi anla!

"Şayet biri" haksız bir şekilde haklı olan "*ötekine saldırırsa"* ve de kendine nasihat fayda vermezse *"Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın."*

*Kâmûs'*ta der ki: Âyette 'saldırmak' anlamına gelen (بَغَى) fiili haddi aşmak demektir. (بَغَى عَلَيْهِ بَغْيًا) denilir ve 'büyüklendi', 'zulmetti', 'haktan ayrıldı' ve 'küstahlık yaptı' mânâsı kast olunur. (اَلْبَغْىُ) kelimesinin aslı hakkı olmayan bir şeyi talep etmek demektir. Çünkü (اَلْبَغْىُ) kelimesi (اَلطَّلَبُ) ile aynı anlamdadır. 'Dönmek' anlamına gelen (اَلْفَىْءُ) kelimesi ise övülen bir duruma dönmektir. "Allah'ın buyruğuna" mânâsına gelen (إِلَى أَمْرِ اللهِ) ifadesindeki (أَمْرٌ) kelimesi, Cenâb-ı Hakk'ın Azîz Kitabındaki musâlaha/barış yapma ve düşmanlığı ortadan kaldırma hükmü ya da Cenâb-ı Hakk'ın emrettiği husus yani itaat anlamındadır. Bu itaat anlamına şu âyet-i kerime delâlet eder: ***"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ulülemre (idarecilere) itaat edin."*** (Nisâ 4/59) Birinci mânâya göre (أَمْرٌ) kelimesinin çoğulu (أُمُورٌ) iken; ikinci mânâya göre çoğulu (أَوَامِرُ)'dir.

Arapçada gölgeye (اَلْفَىْءُ) denilmiştir. Çünkü güneş kendisini ortadan kaldırdıktan sonra tekrar geri gelir. Güneş yükseldikçe gölge zevâl bulur, yok olur. Bu durum, güneş gün ortasına gelinceye kadar sürer. Güneş o noktadan zâil olup alçalmaya başlayınca gölge geri dönüp zuhûr etmeye başlar. Güneşin bu vakitte o noktadan zevâli gölgenin kaybolan kısmının geri gelmesine sebep olunca gölge zevâle muzâf kılınmış ve 'zevâl gölgesi' denilmiştir. Yine ganimete de kâfirlerden Müslümanlara döndüğü için 'fey' denilmiştir.

Bu mallar her ne kadar evvelinde Müslümanların olmasa da Allah’a ibadet ve taat etmelerine vesile olması bakımından hakları olduğu için sanki evvelce de kendilerininmiş de sonra tekrar geri gelmiş gibi olmuştur.

Esmaî Arap mahallelerinden birine uğradı. Sahrada arkadaşlarıyla oynayan konuşması fasih bir çocuk gördü. Ona “Baban nerede?” mânâsında ancak irabı bozuk bir şekilde (أَيْنَ أَبَاكَ) dedi. Çocuk ona bakıp cevap vermedi. Sonra yine irabı bozuk bir şekilde (أَيْنَ أَبِيكَ) diye sordu. Çocuk yine baktı; fakat cevap vermedi. Sonra doğru bir biçimde (أَيْنَ أَبُوكَ) diye sordu. Çocuk da şu ifadeyi kullandı: (فاء إلى الْفَيْفَاءِ لطلب الفىء فإذا فاء الفىء فاء). Buradaki en son (فاء) kelimesi ile ‘dönmek’ mânâsını kastediyordu.[181]

“Eğer” sizinle savaşmaktan çekinip savaşı bırakır ve Allah’ın buyruğuna *“dönerse artık aralarını adaletle”* ve insafla *“düzeltin.”* Yani aralarında Allah’ın hükmünü uygulayın. Sadece ateşkesle yetinmeyin. Çünkü bu durumda ileriki bir zamanda aralarında yeni bir savaş çıkabilir.

Hâfız şöyle der:

Mülk ırmağının akan suyu senin keskin kılıcındır,
Adâlet ağacı dik, kütülük isteyen düşmanların kökünü kazı

Keyhüsrev der ki: En büyük hata sulh isteyen bir kimseyle savaşmaktır. Öncesinde değil de burada ıslah adâletle kayıtlanmıştır. Çünkü savaş sonrasında âdil davranmama ihtimali vardır. Bu da genelde kin ve nefrete yol açar. Bu durum te’kid edilip *“Adâletli davranın;”* yaptığınız ve terk ettiğiniz her işte âdil olun! (أَقْسَط) fiili zulmü izâle etmek demektir. Şöyle denir: Adâlet gelince zulüm zâil olur. إِقْسَاطٌ başkasının nasibini vermek demektir. Bu da insaftır. *“Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever.”* Yani her hak sahibi hakkını veren âdil kimseleri sever ve onları en güzel şekilde mükâfatlandırır.

Kâşifî der ki:

Adâlet, can bağışlayan bir ordu gibidir,
Adâlet, mülkü süsleyen süsleyici kimsedir.
Kalb ilinde adâletle hükmet,
Çünkü âdil olan peygamberin kapısını çalar.

Hâfız da şöyle der:

Bir padişahın adâletle hükmettiği bir saat ömür,
Yüzyıllık ibadet ve zühdle geçen hayattan daha kıymetlidir.

Büyüklerden biri demiştir ki: Kendisinde adâlet sıfatı olan herkes meliktir. Şayet Hak,

ilâhî hitapla bir kimseyi halîfe kılmışsa o hulefâdandır. Halifelerden bazıları kendileri hakkında ilâhî bir ahid olmaksızın bulundukları mertebelere gelmişler, hakka istinaden halk içinde adâleti ikâme etmişlerdir. Nitekim Efendimiz (s.a.) Kisra'yı kastederek şöyle buyurmuştur: *"Âdil bir melikin zamanında dünyaya geldim."*[182] Ona 'melik' demiş ve adâletle tavsif etmiştir. Bilindiği gibi Kisra adâlet hususunda indirilmiş bir şeriat üzerinde değildir. Fakat verâe'l-hicâb Hakk'ın nâibidir. "Reâyâsında adâleti ikame etti" ifademize Allah'ın hudutlarını çiğneyip adâleti uygulamayanlar dâhil değildir. Zira Firavun gibi Peygamberlerine savaş açmakla cenâbına savaş açmış olanlar, Allah'ın halifeleri ya da âdil melikler gibi onların nâibleri değildir. Bilakis onlar şeytanların kardeşleridir. Nitekim bazıları şöyle demiştir:

Acem padişahının zulümden uzak olması,
Mustafa (s.a.)'in onun devrinde doğmuş olmasındandır.

Onun adâleti, (s.a.)'in nûrâniyyetinin yansımasından dolayıdır. Bunu iyi bil!

Âyette bâğînin bağyinden dolayı küfre düşmeyeceğine işâret vardır. Çünkü iki taifeden birisi kuşkusuz fâsıktır. Cenab-ı Hak her ikisini de mümin olarak isimlendirmiştir. Bununla Mutezile ve Haricilerin mürtekib-i kebirenin/büyük günah işleyenin dinden çıktığı görüşünün bâtıl olduğu da açıkça ortaya çıkmıştır. Nitekim kendisi müminlere örnek bir şahsiyet olan **Hz. Ali** (r.a.)'e Cemel vakasındaki bağy ehli kimselerin müşrik olup olmadığı sorulmuştu. O da şöyle dedi: Hayır; onlar şirkten kaçtılar. Denildi ki: Münafik mıdırlar? Dedi ki: Hayır, münafıklar Allah'ı çok az zikrederler. Denildi ki: Peki onların durumu nedir? Dedi ki: Bize karşı bâğî olan/bize saldıran kardeşlerimizdir.

Yine âyette bâğînin harpten el çekince terk edileceğine delâlet vardır. Çünkü Allah'ın emrine dönmüştür. Nasihat edip sulhe çağırdıktan sonra saldırılana da yardım etmek gerekir. *"Aralarını düzeltin."* ifadesi buna delâlet eder. Nasîhat ve Allah'ın hükmüne çağrı her iki taraf saldırdığında vâcip oluyorsa biri saldırdığında vâcip olması evlâdır. Çünkü eserinin ortaya çıkma ihtimâli daha yüksektir.

Bil ki, şeriatte bâği âdil imâma karşı isyan eden kimsedir. Beyanı fıkıh kitaplarındaki ilgili babdadır. **Sehl** (r.a.) bu âyetle alâkalı şöyle der: İki gruptan maksad ruh, kalb ve akıl ile insanın tabîatı, yani hevâ ve şehvettir. Eğer tabîat, hevâ ve şehvet; akıl, kalp ve rûha saldırırlarsa kul, murakebe kılıçları, mütalaa okları ve muvafakat nurları ile savaşır ki, ruh ve akıl galip; hevâ ve şehvet ise mağlûb olsun.

Birileri de şöyle der: Nefis şehvetleriyle kalbi istîlâ edip onu fesâda sürüklediğinde mücâhede kılıçlarıyla iyice yaralayıncaya kadar onunla savaşmak îcâb eder. Eğer tâati kabul ederse affolunur; çünkü o Allah'ın kapısına götüren binektir. Kalb ile nefis arasında adâleti uygulamak gerekir ki, kalb nefse nefis de kalbe zulmetmesin. Çünkü nefsinin senin üzerinde hakkı vardır.

Cenâb-ı Hak'tan hâlimizi ıslâh edip itidal üzere kılmasını niyaz ederiz.

❀

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾

10. Müminler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki esirgenesiniz.

Aynı anne babadan veya sadece birinden olmak veya aynı anneden süt emmek bakımından ortak olan kimselere 'kardeş' denir. Âyette geçen (إِخْوَةٌ) kelimesi (أَخٌ) kelimesinin çoğulu olup 'kardeşler' anlamındadır. Başkasına kabile, din, sanat, muamele, sevgi vb. hususlarda ortak olanlara da mecâzen kardeş denilmiştir. *İhyâu'l-ulûm*'da der ki: Kardeş olmak ile halîl olmak arasındaki fark şudur: Dostluk kuvvetlenince 'uhuvvet' oluşur, iyice kuvvetlenince de 'hullet' meydana gelir; dolayısıyla "falanca filancanın halîli" denilir.

Cüneyd Bağdâdî'ye "kardeş nedir?" diye sorulunca şöyle cevap vermiştir: "O hakikatte seninle aynıdır; ancak şahıs olarak senden farklıdır." Bazı lügat âlimleri de şöyle der: (أَخٌ) kelimesi soyca 'kardeş' anlamında kullanılırsa çoğulu (إِخْوَةٌ); 'dost' anlamında kullanılırsa (إِخْوَانٌ) olur. Her ikisi de birbiri yerine kullanılabilir. *"Ey Allah'ın kulları kardeş olun!"*[183] mânâsındaki hadiste (إِخْوَانٌ) kelimesi kullanılmıştır.

Netice itibariyle âyetin mânâsı şöyle olur: Nasıl soy kardeşleri fânî hayatlarına vesile olan baba gibi bir asla mensupsalar müminler de ebedî hayatlarına vesile olan iman gibi bir asla mensupturlar. Âyette 'teşbîh-i belîğ' vardır; yani hayat vesilesi olması bakımından îman babaya benzetilmiştir.

Âyet-i kerîmede geçen (فَ) edatı dini kardeşliğin ıslahı gerektirdiğini bildirmek içindir. Zamir yerine zâhir bir kelime kullanılması 'onların arasını' demek yerine 'kardeşlerinizin arasını' denilmesi ve bunun da bu emirle mükellef olan kimselere muzâf kılınması ve 'sizin kardeşleriniz' şeklinde bir tamlama yapılması, ıslâhın/düzeltmenin vücubunu mübalağalı bir şekilde tekid edip ona teşvik etmek içindir. (أَخَوَيْكُمْ) şeklinde tesniye sigasının kullanılması ise daha çok kimse arasını düzeltmenin evlâ tarik ile vâcip olduğunu bildirmek içindir. Çünkü böyle bir durumda fitne ve fesâd kat kat artar.

"Ve" emrolunduğunuz bu ıslah vazifesi de dâhil olmak üzere yaptığınız ve terk ettiğiniz her işte "*Allah'tan korkun"*

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: Huzûrunda ve gıyâbında, hayâtında ve ölümünde ahidlerini muhâfaza edip haklarına riâyet ederek din kardeşleriniz hususunda Allah'tan korkun *"ki esirgenesiniz."* Merhamet ettiğiniz gibi takvânız hususunda da size merhamet edilmesi umulur.

Bil ki, İslam kardeşliği neseb kardeşliğinden daha güçlüdür. Çünkü neseb kardeşliği

İslâm kardeşliğinden hâlî olunca ona itibar olunmaz. Zira kâfir bir kardeşi olan Müslüman ölürse onun malı kâfir kardeşine değil; Müslümanlara âid olur. Bunun sebebi fâsid bir şekilde birleştirici unsurun kardeşlik ifade etmeyişi ve muteber olanın şer'î asıl olduğudur. Bilindiği gibi bir adama âid iki veled-i zînâ birbirine mirasçı olamaz. Bu mânâ âyetten de çıkarılır. Çünkü ancak ve ancak anlamındaki (إِنَّمَا) edatı 'hasr' içindir. Sanki şöyle denilmiştir: 'Ancak müminler arasında kardeşlik olur. Mümin ve kâfir arasında kardeşlik olmaz.' Önceden Müslüman olup sonradan dinden dönmüş kimsenin Müslümanken kazanmış olduğu mallar, Müslüman vârislerine aiddir. Müslümanın müslümana mirasçı kılınması gibi bir durum söz konusudur burada. Dinden döndükten sonraki kazancı ise 'fey' olarak beytülmâle konur. İrtidaddan sonra oluştuğu için öncesine isnâdı düşünülemez. Hadiste şöyle geçer: *"Kıyamet günü her sebep ve nesep ınkıtâya uğrar, ancak benim sebebim ve nesebim hariç."*[184] ***Keşfü'l-esrâr***'da der ki: "Burada kasdedilen nesep din ve takvadır, yoksa çamur/kan bağı nesebi değildir. Öyle olsaydı bundan Ebû Leheb'in nasibi olurdu."

Bazı büyükler demişlerdir ki: Rasûlullah (s.a.) ile yakınlık üç kısımdır. 1- Sadece sureten, 2- Sadece manen 3- Hem sureten hem de manen.

1- Sadece sureten yakınlık, ya seyyid ve şerifler gibi neseb itibariyle olur ya da âlimler, sâlihler, âbidler ve diğer müminler gibi din ve ilim itibariyle olur. Bunların her biri sûrî nisbetlerdir.

2- Mânâ itibariyle yakınlık ise evliyâullaha âiddir. Çünkü velî, onun (s.a.) yerine kâim olan rûhî/manevi velededir. Bunun için Efendimiz (s.a.) manevî yakınlığa işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Selman bizdendir; ehl-i beyttendir."*[185]

3- Hem suret hem de mânâ itibariyle yakınlığa gelince bu da Efendimiz (s.a.)'in makamına kâim olan halifeler ve imamlara âiddir. Bu -ister geçmiş peygamberler gibi kendinden önce, isterse kâmil velîler gibi kendinden sonra olsun- yakınlığın en yüce mertebesidir. Bundan sonra sırf rûhî yakınlık sonra sûrî dînî yakınlık, sonra nesebî yakınlık gelir ki bu öncekilerle bir arada olursa işte asıl gaye de budur.

Bazıları da şöyle der: Allah melekût âleminden ruhları, mülk âleminden cesedleri yarattı. Cesedlere ruhları üfledi. Ruh ve cesed arasında hiçbirisinden olmayan nefs-i emmâreyi yarattı ve onu ruhlardan da o ruhların meskeni olan cesedlerden de farklı kıldı. O nefisler üzerine şerlerini def' etsinler diye akıllar ordusunu gönderdi. Bu akıllardan kasıd uhrevî mücerred akıllardır. Zira garîzî dünyevî akıllar nefsi def'edemez; bilakis ona yardımcı olur. Allah mümin kullarını imtihan ettiğinde nefs-i emmârelerini harekete geçirip iman ve uhuvvet derecelerinin hakikatini ortaya çıkarır ve onlara nefsin hezimete uğraması için akıl, ruh ve kalbe yardım etmelerini emreder. Çünkü mümin mümin için tuğlaları birbirini destekleyen bir bina gibidir. Onlar tek bir nefis gibidirler. Çünkü kaynakları birdir. O da Âdem (a.s.)'dır. Âdem (a.s.)'ın ruhunun kaynağı melekût nuru; cisminin kaynağı ise bir görüşe göre cennet toprağıdır. Onun için ruh melekûta, cesed ise cennete yükselir. Hadîs-i şerîfte şöyle buyrulur: *"Her şey*

aslına rücû eder.”

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de der ki: Bil ki, neseb kardeşliği ancak nutfelerin menşei aynı sulb olduğunda gerçekleşir. Aynı şekilde din kardeşliğinin nutfelerinin menşei de nübüvvet sulbüdür. Nutfelerinin hakikati ise Allah’ın nurudur. Onların aralarını düzeltmek, kalbin yüzeyinden beşeriyet perdelerini kaldırmakla olur. Böylelikle nur, nur ile buluşup tek bir nefse dönüşürler. Hadîs-i şerifte şöyle buyrulur: *“Müminler tek bir nefis gibidirler, eğer tek bir uzuv rahatsızlanırsa cesedin diğer bölgeleri ateş ve uykusuzluk ile ona iştirak ederler.”*[186]

Âdemoğulları birbirinin azâları gibidirler,
Çünkü aynı cevherden yaratılmışlardır.
Azâlardan birisine bir derd, bir ağrı gelse
Diğer azâlarda da karar kalmaz, rahatsız olurlar.

Din kardeşliği hukukundan bazıları şunlardır: Kendin için istediğini kardeşin için de istemen, onu sevindiren şeyin seni de sevindirmesi, onu üzen şeyin seni de üzmesi, onu senden yardım istemek zorunda bırakmaman. Eğer isterse ona yardım etmen. Zâlim de olsa mazlum da olsa ona yardım etmen. Zulmüne mâni olmak da ona yardım etmektir. Hadiste şöyle geçer: *“Müslüman Müslüman’ın kardeşidir. Ona zulmetmez, ona hakaret etmez. Kim kardeşinin ihtiyacı olduğunda onun yanında olursa böyle kimsenin ihtiyacı anında Allah da onun yanında olur. Kim bir Müslüman’ın bir sıkıntısını giderirse Allah da onun kıyamet günü sıkıntılarından birini giderir. Kim bir müslümanın kusurunu örterse Allah da kıyamet günü onun kusurunu örter.”*[187]

Yine din kardeşliği hukukundan birisi de onun ahvâlini takip etmekte kusur etmemektir. İhtiyaç duyduğu şeyin ne olduğunu bilmektir ki senden istemek zorunda kalmasın. Ona karşı özür dilemek durumunda kalmamaktır; bilakis o özür dilerse bunu anlayışla karşılayacak; onun halini anlayamamış olmaktan dolayı kendi nefsini kınayacaksın. Günah işlediğinde onun adına da tövbe edeceksin. Hasta olduğunda ziyaretine gideceksin. Sana bir şey hususunda bir işarette bulunursa delil ve hüccet istemeyeceksin. Nitekim şöyle demişlerdir:

Bir sıkıntı gelse dost başına
Delil mi soracak arkadaşına
İmdâd istese, düşmana karşı
Hangi savaş demez, koşar candaşına

Bir filozofa sormuşlar: Dost nedir? O da cevap vermiş: İsmi olup cismi olmayan şey. **Fudayl b. İyâd, Süfyân Sevrî**’ye dedi ki: Meyledip dostluk kuracağım birini bana göster! O da şöyle karşılık verdi: Bulunmayan bir yitiktir bu sorduğun.

Ebu İshâk Şîrâzî der ki:

Bir dost aradım, özünde vefâ
Muhâl imiş meğer böyle bir safâ
Bul hür sevdayı da sımsıkı sarıl
Azmış dünyada hür, âh bu ne cefâ

Denildi ki: İnsanlar arasında en uzak yola çıkan, salih bir kardeş bulmak için yola çıkandır.

Bir bedevî dedi ki: 'Allah'ım beni arkadaştan koru!' Bu sözün anlamı kendisinden sorulduğunda şöyle dedi: 'Düşmandan daha çok ondan çekinmek gerekir.'

Ali (r.a.) şöyle der: Bu zamanın kardeşleri ayıpları arayan casuslardır. Ne güzel söylemişler: Salih kardeş senin için kendi nefsinden daha hayırlıdır. Çünkü nefis kötülüğü emreder, kardeş ise ancak hayrı emreder.

Denilmiştir ki: Birbirine buğz eden iki kimseye dünya dar gelirken, birbirini seven iki kimseye bir karışlık yer yeter.

Bilge kimseler de şöyle demişlerdir: "On derviş bir kilime sığar da iki padişah bir yere sığmaz"

Bil ki, kardeşlik Nebi (s.a.) tarafından konulmuş bir sünnettir. Efendimiz (s.a.) muhacirler ve ensar arasında kardeşlik ilan etmiştir.

---

[174]. Velid b. Ukbe, Hz. Osman'ın anne bir kardeşidir. Hz. Osman (r.a.) Sa'd bin Ebi Vakkas'tan sonra onu Kûfe'ye vali tayin etmişti. Sarhoş bir şekilde insanlara sabah namazını dört rekât kıldırdı. Sonra da: "Artırayım mı?" dedi. Bu hadise üzerine Hz. Osman onu azletti.

[175]. Tergîb, III, 505.

[176]. Ali el-Müttakî, Kenzü'l-Ummâl VII, 18.

[177]. Tirmizî, "Birr", 66.

[178]. Ebû Dâvûd, "Edeb", 58; Tirmizî, "Kıyâme", 56; Müsned, VI, 444.

[179]. Buharî, "Nikah", 45; Müslim, "Birr", 32.

[180]. Buhârî, "Sulh", 1; Müslim, "Cihad", 117.

[181]. Manâsı: Babam ganimet elde etmek üzere Feyfâ denilen yere gitti. Ganimeti alınca geri döndü.

[182]. Aclûnî, II, 454.

[183]. Buhârî, "Edeb", 58; Müslim, "Birr", 28.

[184]. Deylemî, Hadis nr. 4755.

[185]. Beyhakî, Delâil, III, 418.

[186]. Müslim, "Birr", 67.

[187]. Buhârî, "Mezâlim", 3; Müslim, "Birr", 58.

BİRBİRİNİZİN KUSURUNU ARAŞTIRMAYIN

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسٰٓى اَنْ يَكُونُوا خَيْراً
مِنْهُمْ وَلَا نِسَٓاءٌ مِنْ نِسَٓاءٍ عَسٰٓى اَنْ يَكُنَّ خَيْراً مِنْهُنَّۚ وَلَا تَلْمِزُٓوا
اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْاَلْقَابِۜ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْا۪يمَانِۚ
وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
اجْتَنِبُوا كَث۪يراً مِنَ الظَّنِّۘ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا
يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضاًۜ اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ اَخ۪يهِ مَيْتاً فَكَرِهْتُمُوهُۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَح۪يمٌ ﴿١٢﴾

11. Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tevbe etmezse işte onlar zalimlerdir.

12. Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.

"Ey müminler!" sizden *"bir topluluk"* yine sizden *"diğer bir topluluğu alaya almasın."* Âyette geçen "istihzâ etmesin" ifadesinin masdarı olan "suhriyye" kavramı, bir kimsenin kardeşini hakir görmesi, onu hafife alması, onun derecesini düşürüp kendisine iltifat edilmeyen bir hale koyması anlamına gelir. Âyetteki (قَوْمٌ) kelimesi (رَجُلٌ) kelimesinin ism-i cem'idir. Nekre olarak kullanılması, "tamamı" veya "bazıları" anlamını ifade etmek içindir. Buradaki kasıd bazılarıdır, çünkü alay bazı topluluklar arasında söz konusu olur. Yani bazılarının diğer bazılarını alaya almaları nehy edilmiştir.

Eğer 'bir cemâatin başka cemâati alaya alması yasaklanmıştır, dolayısıyla bir kimsenin başka bir kimseyi alaya alması bu hükme dâhil değildir' dersen, şöyle derim: Cemî sîgasının tercih edilmesi bir kimsenin başka bir kimseyi alaya almasından sakınmak için değil, bilakis vakıayı beyan etmek içindir. Çünkü alay her ne kadar iki kimse arasında oluyorsa da genelde bir cemâatin huzurunda olur; onlar da alaycıyı

nehyetmek ve yapılan işin doğru olmadığını söylemek yerine, bu duruma razı olup gülerler ve böylece 'alay edenler' hükmüne dâhil olurlar. Dolayısıyla böyle bir fiilden nehyolundular. Yani bu bir takım kimselerin yaptıklarını diğerlerine de isnâd etmektir ki, sebebi de onların genelde bundan razı olmaları veya onların bulunduğu mekânda bu fiilin gerçekleşmesidir.

(قَوْمٌ) kelimesi erkeklere hastır. Çünkü onlar kadınlar üzerine "kavvâm"dırlar. Bunun içindir ki, kadınlar ameli terk etmek anlamındaki (النَّسْوَة) kökünden türeyen bir kelime (النِّسَاء) ile tabir olunmuşlardır. *Züheyr*'in şu şiiri de bu mânâyı te'yid eder:

Bilmiyorum, bileceğimi de zannetmiyorum;
Kavim mi Âl-i Hısn nisâ mı? Erkek mi kadın mı?

Bu âyet, nehyin illetini bildiriyor. 'Alay edilen Allah katında edenden daha üstün olabilir,' demektir. (عَسٰى) Edâtının ismi haberinin zikrine ihtiyaç bırakmadığı için âyette haber zikrolunmamıştır.

"Kadınlar da kadınları alaya almasınlar." Kadınlardan kasıt mümin olanlardır. (نساء) kelimesi (امرأة) kelimesinin ism-i cem'idir. 'Bir kadın bir erkeği alaya almasın', denilmeyerek kadının şer'an erkekle oturmasının hoş karşılanmadığına dikkat çekilmiştir. Hatta cemaate katılmaktan, zikir meclislerine iştirak etmekten men olunmuşlardır. Zaten insan da ancak genelde beraber bulunduğu kimselerle alay eder.

"Belki onlar" yani alay edilenler *"kendilerinden"* yani alay edenlerden "*daha iyidirler.*" Toplulukların birinin diğerinden hayırlı oluşu insanların zannettikleri gibi suretler, şekiller, konum ve tavırlarla -ki alay genelde bu hususlar etrafında olur- değildir. Bilakis hayırlı oluş, kalplerde meknuz bir takım hususlarladır. Hiçkimse bir başkasını küçük görmesin; zira böyle yaparsa Allah'ın vakur addettiğini tahkir etmiş, tazim ettiğini de hafife almış olur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Bu âyette zâhirî yaratılışa itibar olmadığına işaret vardır. Dolayısıyla hiç kimseye alaycı bir gözle, basite alıp istihfaf ederek, hakir görerek bakma! Çünkü kardeşini hakir görmenin zımnında kendini beğenme vardır. Nitekim İblis de Âdem (a.s.)'ı hakir görüp ucbe düşmüş ve şöyle demişti: ***"Ben ondan daha üstünüm, beni ateşten onu ise çamurdan yarattın."*** (A'râf 7/12). İblis bundan dolayı ebedî olarak lanete uğramıştır. Şimdi kim Müslüman kardeşini hakir görür ve kendisinin ondan daha hayırlı olduğunu düşünürse zamanın 'iblis'i, kardeşi ise zamanının 'Âdem'i olur. Bunun için Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: *"Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler."* (اَلْقَوْمُ) kelimesi ile muhabbet ehline, sülûk erbâbına işaret vardır. Çünkü bu isim onlar hakkında husûsî olarak kullanılmıştır. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: ***"Allah, sevdiği ve kendisini seven bir toplum getirecektir."*** (Mâide 5/54) Yani, erbâb-ı talepten seyr u sülûkte yolun sonuna gelmiş olan/*müntehi*, yolun başında/*mübtedi* ve ortasında/*mutavassıt* olana hakaret nazarıyla

bakmasın. Belki de onlar kendilerinden daha hayırlıdır, çünkü işler neticelerine göre değerlendirilir. Bunun için şöyle denir: ‘Benim velilerim kubbelerimin altındadır. Onları benden başkası bilmez.’ Efendimiz (s.a.) de şöyle buyurmuştur: *“Nice saçı başı dağınık toz toprak içinde, elbisesi iki parçadan ibaret olan, kimsenin kendisine önem vermediği kimseler vardır ki, Allah’a şu şöyle olacak diye yemin etse Allah onun yeminini yerine getirir.”*[188]

Marûf Kerhî bir gün talebesi **Seriy-yi Sakatî**’ye (k.s.) demiştir ki: “Eğer senin Allah katında bir ihtiyacın olursa O’na benimle yemin et.” Zamanında mektupların üzerine “Ma’rûf-ı Kerhî hürmetine…” şeklinde bir ifadenin yazılması âdeti buradan gelmektedir. Allah en iyisini bilendir. Bağdatlılar der ki: ‘Ma’rûf’un kabri mücerreb bir tiryaktır’; yani orada yapılan duâların kabul edildiği tecrübe ile sâbittir.

Âyetteki kadınlar (*nisa*) ifadesiyle Müslümanların avâmına işaret edilmiştir. Çünkü Cenâb-ı Hak havassı ‘adamlar (*ricâl*)’ diye tabir etmiştir: ***“O adamlar ki ticaret onları Allah’ın zikrinden alıkoymaz.”*** (Nur 24/37); ***“O adamlar ki, Allah’a verdikleri ahde sadık kalmışlardır.”*** (Ahzâb 33/23). Yani herhangi bir müslümanın herhangi bir müslümanı hakir görmemesi gerekir. Belki de o kendisinden daha hayırlıdır, demektir.

Sonra ***“Bizler hamdinle seni tesbih ve takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun? ”*** (Bakara 2/30) sözünde melekler şeytan ile ortaktı. Onların Hz. Âdem’e hakir gözle bakmalarında kendilerini beğenme söz konusuydu. Fakat melekler bu kendini beğenmede ısrar etmeyip Allah’a tevbe ederek dediklerinden döndüler. Allah Teâlâ da onları Âdem (a.s.)’a secde ettirerek tedavi etti. Çünkü secdede secde eden için son derece alçalma ve zillet; secde edilen için ise son derece azamet ve izzet vardır. Âdem (a.s.)’ı hakir görmede onun için alçalma ve zillet, melekler için de izzet ve azamet olduğundan onlara secde etmelerini emretti. Çünkü derdlerin dermanı zıtlarındadır. Böylelikle onlardan ucûb illeti zâil oldu. İblis ise söz ve fiilinde ısrarcı olup tövbe etmedi. Cenab-ı Hak da onu tard ve lânet ile helâk etti. Müslüman kardeşine hakir gözle bakanın durumu da böyledir.

Hâfız der ki:

Ben sarhoşa hakâret nazarıyla bakmam,
Günah da sevap da O’nun meşiyyeti dışında değildir.

İbni Abbas (r.a.) der ki: Âyet **Sabit b. Kays b. Şemmas** (r.a.) hakkında nâzil olmuştur. Onun kulağında bir ağırlık vardı. Rasûlullah (s.a.)’in meclisine gelince kendinden önce gelmiş kimseler ona yer açarlardı ki, Rasûlullah (s.a.)’in yanına oturup da söylediğini işitsin. Bir gün geç gelmiş ve sabah namazının ilk rekâtını kaçırmıştı. Peygamber (s.a.) namazı bitirince sahâbîler yerlerini almaya başladılar. Herkes oturduğu yere iyice yapıştı, neredeyse kimse kimseye yer vermiyordu. Gelen kimse de yer bulamayıp ayakta duruyordu. Sâbit, namazı bitirince insanların omuzlarından atlayarak Rasûlullah (s.a.)’e doğru yöneldi. Bu sırada, “yer açın, yol verin” diyordu. İnsanlar yer açmaya başladılar

ve bu şekilde Rasûlullah (s.a.)'e yaklaştı. Arada bir kişi vardı. Ona 'yer aç' dediyse de açmadı. Sâbit (r.a.) de "Kim bu?" deyince, adam 'ben falancayım' diye karşılık verdi. Bunun üzerine Sabit (r.a.) cahiliyyede ayıpladıkları bir vasfı adamın annesi için kullanarak "Bilakis sen falanca kadının oğlusun." dedi. Adam utanıp başını eğdi. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak bu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurdu.

Bir rivayete göre de *"Kadınlar da kadınları alaya almasınlar."* âyet-i kerîmesi Hz. Peygamber (s.a.)'in hanımları hakkında nâzil olmuştur. Onlar **Ümmü Seleme** (r.anhâ) vâlidemizi kısalığıyla ayıplamışlardı ya da Hz. Aişe (r.anhâ) onun hakkında şöyle demişti: "Ümmü Seleme kısa olmasaydı güzel bir kadın olurdu."

Yine bir rivayete göre âyet **İkrime b. Ebû Cehil** hakkında nazil olmuştur. Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olarak Medine'ye gelmişti. Müslümanlar onu gördüklerinde "İşte bu ümmetin Firavun'unun oğlu" diyorlardı. O da bu durumu Nebi (s.a.)'e şikâyet etti. Efendimiz (s.a.) de *"Dirilere ölüler sebebiyle eziyet vermeyiniz!"*[189] buyurdu ve âyet nazil oldu.

Her dâim kendi ayıbımızın peşindeyiz, onu aramaktayız
Asla başkalarının ayıbının peşine düşmedik.

Ebu'l-Leys der ki: Daha sonra âyet bütün erkek ve kadınları içine almıştır. Hiç kimsenin arkadaşı ile veya Allah'ın mahlûkatından herhangi birisiyle alay etmesi caiz değildir.

İbn Mes'ûd (r.a.)'ten şöyle naklolunmuştur: *"Belâ ağızdan çıkan söze bağlıdır."* Ben bir kelp (köpek) ile alay edersem kelbe çevrilmekten korkarım. Çünkü müminin yaratılana değil, yaratana bakması gerekir. Mahlûk onun eseridir, kendi elinde güzellik, çirkinlik vb. hususlarda hiçbir şey yoktur. **Lokman** (a.s.)'a denildi ki: 'Yüzün ne çirkin!' O da şöyle cevap verdi: "Sen bu sözünle nakşı mı yoksa nakkâşı mı ayıplıyorsun?"

Cenâb-ı Hak'tan niyazımız emrinin sınırlarında durmaya bizleri muvaffak kılmasıdır. Kahrından yüce zâtına sığınırız!

Hâfız der ki:

Fakirlere nazar etmek büyüklüğe engel değildir,
Süleyman (a.s.) onca büyüklüğüne rağmen karıncaya nazar etti.

Tevâzua ve düşük kimselere hikmet gözüyle bakmaya işâret ediyor!

"Kendi kendinizi ayıplamayın." Âyette geçen "Lemz" ifadesi 'dil ile ta'n etmek' demektir. "Bıçak yarası geçer dil yarası geçmez." denilmiştir. *Tâcü'l-masâdır*'da ise 'ayıplamak' diye açıklanır. Yine 'göz ve benzeri ile işaret etmek' anlamına da gelir. O nedenle alaya almak sadece dile has değildir. Mânâ şöyle olur: Birbirinizi ayıplamayın. Müminler tek bir nefis gibidir. Dört bir yana dağılmış fertler ise bu nefsin azaları

konumundadır. Onlardan birine isabet eden şey hepsine isabet etmiş gibi olur. Bir şahısta bir uzuv rahatsız olursa diğer azalar ateş ve uykusuzlukla ona iştirak ederler. Dolayısıyla bir mümini ayıplayan kimse kendisini ayıplamış gibidir. Nitekim âyette buyrulur: ***“Kendinizi öldürmeyiniz.”*** (Nisa 4/29)

Sen bir kimseyi ayıplarsan,
Başkası da seni ayıplar.

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de der ki: Âyette “kendiniz” ifadesi geçmektedir. Çünkü müminler tek bir nefis gibidir. Bir kimseye bir kötülük yaptıklarında kendilerine yapmış olurlar, yine bir kimseye bir hayır yaptıklarında kendilerine yapmış olurlar. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: ***“Eğer iyilik ederseniz kendinize etmiş, kötülük ederseniz yine kendinize etmiş olursunuz.”*** (Fussilet 41/46)

Hâfız şöyle der:

Ey görünüşte temiz yaratılışlı zâhid! Rindleri kötüleme,
Zira başkalarının günahı sana yazılacak değildir.

Âyetin mânâsı *“ayıplanacağınız şeyleri yapmayınız”* şeklinde de olabilir. Çünkü kişi ayıplanmayı hak edecek şeyleri yaparsa kendini ayıplamış olur. Yani buna yol açmış olur; yoksa kendi diliyle kendini ayıplamış değildir. Bu, müsebbebi söyleyip sebebi kasdetmek kabîlinden bir ifadedir.

Sa’dî Müftî der ki: Âyetin mânâsının *“Başkalarını ayıplamayın. Çünkü bu durum ayıplanan kişinin sizin ayıplarınızı araştırmasına yol açar. Sonunda sizi de ayıplar. Böylelikle siz kendi kendinizi ayıplamış olursunuz .”* şeklinde olması uzak bir ihtimal değildir. Bu durumda âyet-i kerime *Sahihayn*’de geçen şu hadîs-i şerif gibi olur: *“Büyük günahlardan birisi de kişinin anne babasına sövmesidir.” Dediler ki: Yâ Rasûlallah! Kişi kendi ana-babasına söver mi? O da şöyle buyurdu: “Evet başka bir adamın babasına söver, o da onun babasına söver. Onun annesine söver, o da onun annesine söver.”*[190]

Fakîr **[Bursevî]** der ki: O, bu mânâda geçmiştir. Çünkü **Râğıb Isfahânî** *Müfredât’*ta (اَللَّمْز) ifadesinin, ‘gıybet etmek ve başkalarının ayıplarını araştırmak’ anlamına geldiğini söyler. Yani âyetin mânâsı şöyle olur: “İnsanları ayıplamayın, sonra onlar da sizi ayıplar da kendini ayıplayan kimse hükmünde olursunuz.”

Fâsıktan bahsetmek bu hükme dâhil değildir. Çünkü Efendimiz (s.a.)*“Fâcir kimseyi içinde bulunduğu durumla birlikte anın ki, insanlar ondan uzak dursunlar.”*[191] buyurmuştur. Fakîr **[Bursevî]** der ki: Hadisteki gerekçe (ta’lîl), fâcirin ayıplarını zikretmenin ancak bu maksadla câiz olacağını gösterir. O gerekçe de insanların ondan uzak durmasıdır. Değilse dili tutmak gerekir. Zira bu tür şeyleri söylemekle temiz lisan kirletilmiş olur. Yine bu meyanda bazı meşâyihin şeytanı hiç lanetlemediği rivayet

olunur. Çünkü böyle bir şeyin dili gereksiz şeylerle meşgul etmek dışında bir faydası yoktur. Ona düşman olmak sadece lanetlemekle değil ancak ve ancak muhalefet etmekle olur. Hadîs-i şerîfte şöyle buyrulur: *“Başkalarının ayıplarıyla uğraşamayacak kadar kendi ayıbıyla uğraşana ne mutlu!”*[192] Âyette insanın ayıpsız olamayacağına da işaret vardır. **Sokrates**’e sormuşlar: Ayıpsız insan var mıdır? O da şöyle cevap vermiş: “Ayıpsız bir insan olsaydı ölmezdi.” Bunun için şâir demiştir ki:

Her hangi bir kardeşini dağınıklığından dolayı ayıplama;
Zira ondan önde değilsin; kim daha terbiyeli bilemezsin.

Yani başkalarını ayıplayıp kendisini farklı gören kimse terbiyeli değildir. Terbiyeli bir kardeş ve temiz bir arkadaş arayan bulamaz. Bu yüzden ayıp ve kusurları örtmek gerekir.

Sâib der ki:

Ayıp görücü gözümü görmekten men ettim, azlettim.
Dikene dolaşacak olsam, dikensiz gül görürüm.

Yine o şöyle der:

Ey Sâib! Eğer kendi ayıbını aramaktaysan
Başkalarının ayıbını arayanla ne işin olur?

(تَنَابَزُوا) fiilinin aslı olan (النَّبْزُ) kelimesi ‘lakap taktı’ anlamındaki (نَبَزَهُ) fiilinin masdarıdır. (تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ) ifadesi ‘birbirlerine lakap taktılar,’ anlamındadır. (نَبَزَ) kelimesi güzel veya çirkin her türlü lakap için kullanılır. (قَوْمٌ نَبَزَهُمُ الرَّافِضَةُ) şeklindeki hadîs-i şerifte geçen (نَبَزَهُمْ) kelimesi de ‘lakap taktı’ anlamındadır. Daha sonra bu kelime örfte ‘çirkin lakap’ için kullanılmıştır. O da çağrılan kimsenin hoşuna gitmeyen şeydir. Lakap, kişiye kendisinde var olan bir vasıftan dolayı isminden sonra verilen, medih veya zemme delâlet eden lafızlardır. Buna göre âyetin mânâsı şudur: *“Birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın.”* Muhaddislerin bazı râvîlerin tanınması için zorunlu olarak kullandıkları Süleyman A’meş (Sulu zayıf göz), Vâsıl el-Ehdab (Kambur) gibi lakaplar bu kabilden değildir; çünkü bunlarda hafife alma kasdedilmemektedir. Yine âyette Muhyiddin, Bahâuddin gibi güzel lakaplar koymakta bir beis olmadığına da işaret vardır.

Âyette geçen ‘isim’ kelimesi lakap ve künyenin mukabili olmadığı gibi fiil ve harfin de mukabili değildir. ‘Şöhret’ anlamındadır. Çünkü isim yükseklik anlamındaki (سُمُوّ) kökünden gelir.

(طَارَ اِسْمُهُ فِى النَّاسِ بِالْكَرَمِ أَوْ بِاللُّؤْمِ) yani ‘insanlar arasında kerem ve cömertlikle ya da denâetle ve yerme ile anılır oldu’, mânâsını kastederler. Âyetteki (اَلْفُسُوقُ) kelimesi irab

bakımından mahsus bi'z-zemm olup kelâmda mukadder bir muzâf vardır ki o da (اسم)'dir. Yani (اِسْمُ الْفُسُوقِ) 'fâsıklık ismi' demektir. Mânâ şöyle olur: İmana girdikten ve onunla tanındıktan sonra müminler için fâsıklıkla anılmak ne kötü bir şöhrettir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Kendilerini imandan çıkaran isim ne kötü bir isimdir. Âyetten iki şey kasdedilmiş olabilir:

1- *M*üminlere küfür ve fâsıklık nisbet etmenin çirkin bir şey olduğudur. Bu meyanda âyet-i kerîmenin **Safiyye binti Huyey** (r.anhâ) hakkında nazil olduğu rivayet olunur. O bir defasında ağlayarak Rasûlullah (s.a.)'e gelmiş ve şöyle demişti: "Hanımlar bana diyorlar ki (*Aynu'l-meânî*'deki rivâyete göre Âişe bana dedi ki): Ey Yahûdîlerin kızı Yahûdî!" Efendimiz (s.a.) de ona şöyle buyurdu: *Onlara deseydin ya "Benim babam Harun, amcam Musa, eşim de Muhammed aleyhisselamdır."*

2- Sadece küfür ve fâsıklık değil her türlü lakap takmanın fisk olduğu ve böyle bir şey ile imanın bir arada bulunmasının çirkin olduğudur. Buna göre Yahûdî Zeyd, Hıristiyan Amr, Kâfir Bekir, Fâsık Hâlid gibi ifadeler bu kabildendir. Şaşılacak şeydir ki, Araplar Rumeli müminlerine Hristiyan (Nasârâ) derler. Bu sözleriyle onlar da âyetin kınadığı insanlar gürûhuna dâhil olurlar. Soyla iftihâr etmek kendilerine fayda sağlamaz. Çünkü ileride geleceği üzere üstünlük takvâdadır. Şair ne güzel söylemiş:

Nefis Bahile'den ise Hâşim soyundan olmanın ne faydası var?

Yine denilir ki:

Mânâ ehli için sûret noksanlığından ne gam,
Cân Rum'dan olduktan sonra beden varsın Habeş'ten olsun.

"Kim bir mümini tövbe ettiği bir günahtan dolayı ayıplarsa, muhakkak Allah Teâlâ onu o günaha mübtela kılar ve dünya ve ahirette o mevzuda onu rezil eder."[193]

Fıkhî bakımdan mesele şöyledir: Eğer bir adam salih bir kimseye; ey fâsık, ey fâcir, ey habis, ey muhannes, ey mücrim, ey ibâhacı, ey cîfe/leş, ey aptal, ey habis kadının oğlu, ey fâcir kadının oğlu, ey hırsız, ey kâfir, ey zındık, ey kahpe çocuğu, ey fücûra razı olanın/*kahtaban* oğlu, ey lûtî, ey sübyancı, ey fâiz yiyen, ey şarapçı - oysa o bu vasıftan beridir-, ey deyus, ey bî-namaz, ey münafık, ey hâin, ey zinâkârların sığınağı, ey hırsızların barınağı, ey haramzâde" derse kendisine ta'zir cezâsı verilir.

Fetâvâ-yı Zeyniyye'de bir kimseye "Ey fâsık" deyip sonra da ta'zir cezâsından kurtulmak için o kişinin fâsık olduğunu delille isbât etmeye çalışan kişinin getireceği delilin dinlenip dinlenmeyeceği ile alâkalı bir soru bulunmaktadır. Bu soruya verilen cevap şudur: Delili dinlenilmez.

Bu, zâhire aykırıdır. Mâkul olan söz konusu kişi sâlih bir kimse değilse ve bahsedilen özellikler onda varsa ta'zir uygulanmaz.

"*Kim de"* nehyolunan şeyden *"tevbe etmezse işte onlar"* itâatin yerine isyanı koyması ve nefsini azâba mâruz bırakması bakımından "*zâlimlerdir."* 'Zâlim' fâsıktan; fâsık da kâfirden daha umûmîdir.

*et-Tevîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: Kim İblisin sözünden ve fiilinden tevbe etmeyip kendi nefsine ucûb ile, başkasına hakir gözle bakarsa işte onlar zâlimlerin ta kendileridir. İblis ile beraber lânet ve tard yoluna girmişlerdir. Cenâb-ı Hak buyurur: ***"Bilin ki, Allah'ın laneti zâlimlerin üzerinedir."*** (Hûd 11/18).

Âyet-i kerîmede kişinin tevbeyi terk etmekle zulmete dâhil olduğuna; dolayısıyla bütün kabahatlerden ve mâsiyetlerden özellikle de bu makamda zikrolunan şeyden tevbe-i nasûh gerektiğine dair apaçık delâlet vardır. **Sâib** der ki:

Doğru tevbe kurtuluşun sermâyesidir,
Delinmiş gemi ile denize niye açılıyorsun?

Bir şeyde ısrâr eden sür'atle alınır. Zira en yakın şey zâlimin sırtının yere gelmesi; en tesirli ok ise mazlûmun duâsıdır. Günah çeşidine göre tevbe de değişir. Bazı günahlar istiğfara ihtiyaç duyar. Bunlar küfür dışında olanlardır. Bazı günahlar ise Müslümanlığı ve -eğer hanımı varsa- nikâhı tazelemeye/*tecdîd-i nikâh* ihtiyaç duyar. *Zehratü'r-riyâz*'da der ki: Bazı zâhidler ihtiyaten her günahtan sonra îmanını tazeleyip küfürden beri olduğunu ikrar ederlerdi. Fakîr [**Bursevî**] der ki: Rasûlullah (s.a.)'den rivâyet olunan şu hadîs-i şerîf buna işaret eder: *"Allah'ım bilerek bir şeyi sana ortak koşmaktan yine sana sığınırım. Bilmediğim şey için de senden mağfiret dilerim."*[194] Şüphe yok ki, bütün peygamberler vahiyden önce ve sonra ulemanın icmâıyla küfürden mâsumdurlar. Vahiyden sonra da kasden diğer günahları işlemekten masumdurlar. Fetih suresinin başında tafsîlen îzah edildiği üzere onların istiğfarı ancak ve ancak terk-i evlâ gibi, onların şânına yakışmayacak şeylerden olur. *"Bilmediğim şey için de senden mağfiret dilerim"* ifadesi bilmeden insandan bir günahın sâdır olabileceğine delalet eder. Bu ümmet için küfür ya da başka bir şey olabilir. Genel günahlardan istiğfar etmek gerektiği gibi küfürden de tecdîd-i îman gerekir. Bu her ne kadar ihtiyatsa da çok az istisnâlar hariç ihtiyat kapısı her hususta açıktır.

Bir alışkanlık olarak 'kelime-i şehâdet' getirmenin küfrü ortadan kaldırmadığı; dolayısıyla da Allah'ın rızası olmayan söz ve fiilden kasd-ı mahsusla rücû etmek gerekir. Böyle bir dönüş ise eğer kendinden sâdır olduğunu biliyorsa günahı akla getirmekle; değilse sadır olma ihtimalini göz önünde bulundurarak mutlak istiğfar ile mümkündür. Velev ki bu günah küfür olsun. Çünkü biz diyoruz ki, avam olsun havas olsun -gayelerin gayesine ulaşmadıkları müddetçe- bütün insanlardan küfrün sâdır olması mümkündür. Gayelerin gayesi ise zât-ı ahadiyyet mertebesidir.

Sehl Tüsterî (k.s.)'un şu sözü buna işâret eder: Eğer ulaşsalardı rücû etmezlerdi. Bilindiği gibi İblis taatlerde hâssaten irfan hususunda temekkün ehli olmasına rağmen Allah'ı inkâr etti. Ehl-i mârifet olan pek çok kimseyi şaşırttı. Zira günaha dönmek ve küfre düşmek onun şânındandır. Çünkü o âlem-i zâta girmemiştir. Eğer girseydi onun için böylesi bir şey tasavvur olunamazdı. Çünkü yakînî bir îmandan sonra küfür yoktur. Efendimiz (s.a) şöyle buyurur: "*Allah'ım senden kalbime mübaşeret edecek bir iman*

ve kendisinden sonra küfür olmayan yakîn dilerim." Bunu böyle bil.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثٖيرًا مِنَ الظَّنِّۘ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَلَا
تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًاۜ اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ
اَخٖيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَحٖيمٌ ﴿١٢﴾

12. Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.

"Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçınınız" Yani ondan beri durun ve uzak olun. "Zan" bir emare dolayısıyla ortaya çıkan şeyin ismidir. Eğer emare kuvvetlenirse "ilim"; çok zayıflarsa "tevehhüm" olur. "Zannın çoğundan" ifâdesindeki "çoğu" kelimesi ihtiyatlı davranmak gerektiğini belirtmek ve her zanda bir zan olduğunu düşünmek içindir; ta ki hangi kabilden zan olduğu bilinsin. Kaçınılması emir olunan zannın bazısıdır. Ancak şu kadarı var ki, zannın hadd-i zatında çok olduğunu belirtmek için kaçınmayı çoklukla ilişkilendirdi. Bu durumda bizim çok olan zannın mârifeliği ve nekreliği arasındaki farkı bilmemiz gerekir.

Eğer zann mârife kılınırsa muhatabın bildiği şeye işaret edilmiş olur ki, bu da az olan değil, çok olan zandır. "Nekre" kılınırsa zannın bazı ferdleri, yani bir kısmı kasdolunur ki bu durumda kaçınılması emrolunan, hangisi olduğu belli olmadan zannın fertlerinden 'çokluk'la sıfatlanmış herhangi bir zan olur. Mükellefiyetin bu şekilde oluşunda büyük bir fayda vardır. O da mükellefin bu hususta ihtiyatlı davranıp herhangi bir zanna -ittibaı sahih olup kaçınılması gerekmeyen türden olduğunu anlayana dek- cüret edememesidir. Mârife olsaydı mânâ şöyle olacaktı: Çoklukla sıfatlanmış zannın hakikatinden ya da azından değil de bütün fertlerinden kaçının. Cins ve istiğrak mânâsıyla mârife olan zannın haram kılınması, haram kılınan şey belirli olduğu için mükellefi ihtiyata sevk etmez. Ondan kaçınır ama başkasından kaçınmaz. Yani sû-i zan olsun sâdık zan olsun az olan zandan kaçınmamış olur. Bu mânânın kasd olunmadığı mâlûmdur. Bunun aksine çoklukla sıfatlanmış zan nekre kılındığında haram kılınan şey bu hakikatin ferdlerinden mübhem bir ferde ittiba etmektir. (Yani her nasıl olursa olsun bir zanna tâbi olmaktır.) Bu şekilde bir haram kılma, mükellefi ihtiyata sevk etmekte ve aklına gelen zannın hangi tür bir zan olduğunu düşünmesine vesile olmaktadır. Zaten zannın bâzısına tâbi olmak icab eder. Bunun bir misali Allah hakkında hüsn-i zan beslemektir. Hadiste buyrulur: *"Hüsn-i zan îmandandır."*[195]

Amelî meselelerde; hakkında kesin delil olmayan "vitir" gibi şeylerle alâkalı zan da

yine bu gruptandır. Vitrin hükmü haber-i vâhid ile sâbit olduğundan kat'î olmamış oldu. Bu nedenle de vaciptir, dedik. Onu inkâr eden kâfir olmaz; ancak haber-i vâhidi reddettiği için sapık ve bidatçi olur. Amelî farz olduğuna hükmedilir. Ancak *Eşbâh'*ta "vitir ve kurbanın aslını inkâr eden kâfir olur" ifâdesi de yer almaktadır.

Zannın bazısı ise haramdır. İlahın varlığı, zâtı, sıfatları ve kendisine lâyık olan kemâl gibi ilâhiyat konularında ve nübüvvet ile alâkalı hususlarda zannın hükmü budur. Bir kimse bütün peygamberlere îman ettim, ancak "Âdem nebi mi değil mi, bilmiyorum" derse kâfir olur. Aynı şekilde bir kimse Peygamberimiz (s.a.)'in peygamber olduğuna inanır da peygamberlerin sonuncusu olduğuna, dininin kıyamete kadar nesh olunmayacağına îman etmezse mümin olmaz.

Cenâb-ı Hak Peygamber (s.a.) hakkında peygamberlerin sonuncusu (*hatemü'n-nebiyyîn*) buyurmuşken ve Efendimiz (s.a.)'in: *"Benden sonra nebi yoktur."*[196] Yani gerek şerîat koyan anlamında gerekse tâbi olunan anlamında benden sonra peygamber gelmeyeceğini açıkça ifade eden hadîs-i şerif ortada dururken, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i veya ümmetin diğer halifeleri ve evliyalarını peygamber zannetmek de böyledir. Böyle bir zan haramdır. Eğer kesin bir kanâat olursa kişi kâfir olur.

Yine müminler hakkında özellikle de peygamberler ve onların kâmil vârisleri olan hak yolcusu âlimler hakkında su-i zan beslemek de böyledir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Kötü zanda bulundunuz ve helâki hak etmiş bir topluluk oldunuz."*** (Fetih 48/12) Efendimiz (s.a.) de şöyle buyurmuştur: *"Muhakkak ki, Allah Teâlâ müslümanın ırzını, kanını ve hakkında sû-i zanda bulunulmasını haram kılmıştır."*[197] Irzından kasıd, kişinin koruduğu ve kendisine bir halel gelmesinden çekindiği nefsi ve hasebidir.

Sâib der ki:

Kötü kimselere kötü zan beslemek gerekir,
İnsanlardan ayrılıp köşeye çekildim, pusu kurdum zannettiler.

Maîşet ile alâkalı hususlardaki zan gibi 'mübah' olan zanlar vardır. Yani bu zan dünya işlerinde, geçimle ilgili konularda düzenin ve selâmetin devamı için gerekli olan zandır. Bu çeşit zan, işi sağlam yapmak ve tedbirli olmak sayılmıştır. Bu sebeple denilmiştir ki;

Kötü kimse olma, kötüye hazırlıklı ol kötü ihtimâli düşün,
Böylece fitne ve hileden emin ol.

Tefsîru'l-Kâşifî'de der ki: 'Mendup' olan zan, kişinin araştırmak ve zann-ı gâlibine göre hareket etmekle mes'ûl olduğu namaz, oruç ve kıble gibi hususlarda olur. Teharrî, lügatte talep anlamındadır. Şerîatte ise hakikatine vukûfun imkânsız olduğu durumda ibadetleri hâkim görüşe göre talep etmektir.

"Çünkü zannın bir kısmı günahtır." Yani ikabı gerektirir. Bu kısım zan çoktur. Bu cümle *"zandan kaçınınız"* ifadesinin illetidir. Kesinlik ifade eden yeni bir cümle ile bu

talil yapılmıştır. “İsm” cezayı gerektiren günah anlamındadır. **Sa’dî Müftî** der ki: Hemzesi vav’dan dönüşmüş olup kırmak anlamındaki (وَثَمَ-يَثِمُ) kökünden gelmektedir. Sanki günah amelleri kırmaktadır. “Bu anlayışı Mutezile’ye meyil değil mi?” diye soracak olursan, derim ki: “Evet, teşbih olmasaydı yani (كَأَنَّهُ) ifadesi olmasaydı dediğin doğru olurdu.” Yine o der ki: “Bu hususta musannif **Zemahşerî’**ye tâbi olmuştur. Bu görüşe, vâvî olan (وَثَمَ يَثِمُ) kelimesinin hilafına (إِثْم) kelimesi hemzeden hâlî olmaz ve hemzeli olan dördüncü bâbdan, vâvî olan ise ikinci bâbdan olduğu şeklinde itiraz edilmiştir.” Fakîr [**Bursevî**] derim ki: **Zemahşerî** bizzat kendisi *el-Esâs* kitabında bu kelimeyi hemze bâbında zikretmiştir.

Âyet, zanların çoğunun günah kabilinden olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü şeytan nefse zanları ilkâ eder. Nefis de zann-ı fâsidde bulunur. Yine âyet bazı zannın da günah olmadığına delâlet etmektedir. Bu zannın hakikatidir. Nefis kabîlinden değil bilakis sahih firaset yoluyla olur. Buna göre kalp yakîn nuru ile gaybda cereyan eden şeyi bilir.

Hadiste şöyle geçer: *“Her ümmette muhaddesler* veya (ravi şekke düşmüştür) *muravva’lar vardır. Eğer bu ümmette varsa muhakkak Ömer onlardan biridir.”*[198] ‘Muhaddes’, görüşünde isabetli kimse demektir. Sanki hâdise kendisine bildiriliyor. Muravva’ ise hadisenin (künhünün) kalbine ilka olunduğu kimseye denir.

*Fethu’r-rahman’*da der ki: Kişinin hâline bakmadan zanna yönelmek doğru değildir. Eğer sâlih biri ise ufak bir tevehhümle sû-i zan yapılmaz; bilakis bu hususta ihtiyatlı davranılır. Hayıra yoracak bir yol bulamayıncaya kadar sû-i zan yapma!

Sâib der ki:

Denizin kucağında sel suları tertemiz oldu,
Rabbânî tecellî ile açılmış bir sînede kirlilik ne arar?

Fâsıklardan zuhûr eden hallere göre kendilerine zanda bulunabiliriz!

İmam Gazâlî *Minhacü’l-âbidîn* kitabında der ki: “Bir insanın zâhiri salâh ve setr ise onun namazını ve sadakasını kabul etmede senin için bir beis yoktur. Zaman bozuldu deyip de araştırma yapman gerekmez. Bu, söz konusu Müslüman kimse hakkında sû-i zandır. Oysa biz müminlere karşı hüsn-i zanla memuruz.”

Hadîs-i şerîfte buyrulmuştur ki: *“Kime istemeksizin bir rızık gelir de onu reddederse o kimse o rızkı Allah’a karşı reddetmiş olur.”* **Hasan** demiştir ki: Ümerânın hediyelerini ancak gösterişçi veya ahmaklar reddeder. Seleften bazıları bütün ihtiyaçları için borç alırlardı. Kendilerine gelen hediyeleri de kabul edip onunla borçlarını öderlerdi. Buradaki hile/çözüm mutlak bir malla satın alıp sonra istediği herhangi bir malla onun ücretini ödemektir. **İmam-ı Azam**’dan gelen bir rivayete göre sultanın veya zalim kimselerin yemeğini yemek durumunda kalan kimse araştırır; eğer kalbine helal olduğu düşüncesi gelirse yer; gelmezse yemez. Çünkü Efendimiz (s.a.) *“Kalbine danış”*[199] buyurmuştur.

Şeyh Ebu’l-Abbâs (k.s.) der ki: Bu zamanın fakirlerinden zâlimlerin mallarını çokça yeyip onların sözlerine kulak veren kimselerde Yahûdî özelliği vardır. Cenab-ı Hak buyurur: ***“Hep yalana kulak verir, durmadan haram yerler.”*** (Mâide 5/42)

Süfyân Sevrî (r.a.) şöyle der: Zan iki türlüdür; birincisi günahtır ki bir zanda bulunup onu dile getirmendir. İkincisi günah değildir; bir zanda bulunup dile getirmemendir. Zannın bazısının günah olmasından murad, dile getirdiğin ve konuştuğun zannın günah olmasıdır.

Hasan’dan şöyle naklolunmuştur: Bizim yaşadığımız zamanda insanlar hakkında zanda bulunmak haram idi. Sen öyle bir zamandasın ki, amel et, sus, insanlar hakkında dilediğin şekilde zanda bulun. Çünkü onlar buna layıktır ve zannedilen şeyler kendilerinde vardır. Yine o şöyle der: Şerli kimselerle beraber bulunmak hayırlı kimselere hüsn-i zan beslemeye yol açar.

Mütevekkil, Medine’de **Zekkâk**’ın câriyesini talep etmişti. Zekkâk, Cüneyd’in akranı ve Mısır’ın büyüklerindendi ve neredeyse câriyenin sevgisinden aklı başından çıkacaktı. Câriye mevlâsına dedi ki: ‘Allah hakkında ve benim hakkımda hüsn-i zanda bulun. Ben senin sevdiğine kefilim.’ Akabinde câriye Mütevekkil’e götürüldü. Huzuruna gelince câriyeye şöyle dedi: ‘Oku.’ Cariye de şu âyeti okudu: ***“****(Onlardan biri şöyle dedi:)* ***Bu, benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benimse bir koyunum var.”*** (Sâd 38/23) Mütevekkil onun ne demek istediğini anladı ve onu geri verdi.

Enes (r.a.)’ten gelen bir rivâyet de şöyledir: Rasûlullah (s.a.) hanımlarından biri ile konuşurken bir adam oradan geçti. Rasûlullah (s.a.) onu çağırıp şöyle dedi: *“Ey filanca! Bu benim zevcem Safiyye’dir.”*[200] Rasûlullah (s.a.) Ramazanın ilk on gününde bu hanımını ziyaret etmişti. Adam dedi ki: Ya Rasûlallah, başkası hakkında bir zanda bulunurdum ama senin hakkında bir zanda bulunmazdım. Efendimiz (s.a.) de şöyle buyurdu: *“Şeytan kanın dolaştığı gibi Âdemoğlu içerisinde dolaşır.”*[201] *İhya*’da böyle geçmektedir.

Bu rivayette, insanların kalplerini sû-i zandan, lisanlarını gıybetten korumak için töhmet yerlerinden kaçınmaya ve nefsi temize çıkarmaya işâret vardır. Nefis ve şeytanın mekr, iğvâ ve fitne-fesad çıkarma hususunda dehşetengiz durumları vardır. Mennân olan Allah’tan bizleri emanda kılmasını niyaz ederiz.

Fiilin aslı (وَلَا تَتَجَسَّسُوا) olup (تَ)’lerden birisi hazf olunmuştur. Müslümanların ayıp ve kusurlarını araştırmayın, demektir. (جَسَّ) kökünden olup (تَفَعَّل) babındandır. Bu kökte ‘talep’ anlamı vardır. (جَسَّ الْخَبَرَ) ifadesi, haberi talep etmek ve araştırmak demektir. (تَفَعَّل) babına aktarılınca bu talep mânâsına tekellüf mânâsı da eklenmiş olur. (جَسَسْتُ الْأَخْبَارَ) denir ve ‘haberleri araştırdım’ mânâsı kasd olunur. (تَجَسَّسْتُ الْأَخْبَارَ) dendiğinde tekellüf mânâsı da murad olunur. (اَلتَّلَمُّسُ) gibi ki o da (لَمِسَ) fiilinden (تَفَعَّلَ) babıdır. Bir şeyin halini bilmek için el ile dokunmak demektir. (تَلَمَّسَ) dendiğinde tekellüf ve talep

anlamları peşpeşe gerçekleşmiş olur. Cin suresinin sekizinci âyet-i kerimesindeki (وَأَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ) “***Kuşkusuz biz göğe ulaşmak istedik***” ifadesinde de talep anlamı vardır.

Âyet-i kerime (تَحَسَّسُوا) şeklinde (حاء) harfi ile de okunmuştur. Bu kelime hissetmek anlamına gelir ve (حَسّ) kökünden gelir. O da (جَسّ) duyma ve talebin eseri ve gayesidir. Çünkü iki kelime birbirlerine yakındır. Bu meyanda duygular için (حَوَاسّ) da (جَوَاسّ) da denilmiştir.

Müfredat’ta şöyle der: (جَسّ) kelimesinin aslı sıhhat ve hastalığa hüküm vermek için damara dokunup nabzı ölçmektir. (جَسّ) kökünden “Câsûs” kelimesi türemiştir. Bu kök (حس) kökünden daha husûsîdir. *İhya*’da da şöyle der: “Tecessese” haberleri araştırmak demek iken “tehassese” göz ile murakabe etmek demektir. *İnsânü’l-uyûn*’da ise şöyle der: (تَحَسَّس) kişinin kendisinin haberleri araştırması için, “tecessese” ise başkaları vasıtasıyla araştırması için kullanılır. Her ikisi de kullanılmıştır. *Tâcü’l-masâdır*’da ise şöyle der: Tecessüs ve tehassüs haber araştırmak demektir. *Kâmus*’ta ise şöyle der: “Cesse” ve “tecessese” haberleri araştırmak demektir. “Câsûs” ve kişinin sırdaşı anlamındaki “cesîs” kelimeleri buradan gelir. “Lâ-tecessesû”nun mânâsı: Zâhir olanı alın, Allah Teâlâ’nın setrettiğini bırakın. Ya da işlerin bâtınını aşartırmayın. Ya da kusurları araştırmayın. “Hasûs” mânâ olarak “câsûs” ile aynıdır. Ya da hayır işinde “hâsûs” şer işinde “câsûs” kullanılır.

Hadiste şöyle buyrulur: *“Müminlerin kusurlarının peşine düşmeyin. Kim böyle yaparsa Allah da onun kusurunun peşine düşer ve evinin içinde de olsa onu rezil eder.”*[202]

Sâib der ki:

Gizli ihânetler/günahlar sonunda rüsvâlığı çeker getirir,
Zira gece hırsızlık yapanı gündüz polis pazarda yakalar.

Cebrâil (a.s.)’ın şöyle dediği rivayet olunur: Yâ Muhammed! Eğer bizim ibadetimiz yeryüzünde olsaydı üç hasleti yapardık: Müslümanlara su vermek, âilesi olanlara yardım etmek ve Müslümanların günahlarını örtmek.

Zeyd b. Vehb’den naklolunduğuna göre şöyle demiştir: İbn Mes’ûd’a, Velid b. Ukbe b. Ebî Muayt hakkında sende bir şey var mı? -yani onun hakkında ne dersin- sakalından şarap damlıyormuş! İbn Mes’ûd (r.a.) da: ‘Biz tecessüsten nehyolunduk. Eğer bir şey görürsek gördüğümüz şeyden dolayı onu cezâlandırırız.’ şeklinde cevap vermiştir.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *“Allah’ım kusurlarımızı ört, korkularımızdan bizi emin kıl!”* Hadiste geçen “avret” kelimesi, insanın utanç duyduğu hata ve kusurları anlamındadır.

*el-Makâsıdü’l-hasene’*de der ki: Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *“Allah’ım mekrinden bizi emin kılma, zikrini unutturma, setrini bizden kaldırma, bizi gafillerden eyleme!”* Yine Efendimiz (s.a.) şöyle buyurur: *“Kim uyurken bu duâyı yaparsa Allah Teâlâ en*

sevdiği saatte ona bir melek gönderir de o melek onu uyandırır.”[203]

Nisâbü’l-ihtisâb’da der ki: Muhtesibin çarşı-pazar ehlinin ahvâlini, kimse onların hıyanetlerini kendine haber vermeden araştırması caizdir. Eğer caiz olmaması gerekir, zira tecessüs yasaktır, denirse şöyle cevap veririz: Tecessüs, şer ve ezâ için haber edinme çabasıdır. Emr bi’l-ma’rûf ve nehy ani’l-münker için haber edinme çabası böyle değildir. Onun için de nehye dâhil olmaz.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Bu İbn Mes’ûd’dan gelen rivâyete muhâliftir. Eğer dersen ki: Bu âmir ve me’mûr olmadığı için böyledir. Derim ki: “gördüğümüz şeyden dolayı onu cezâlandırırız” sözü hangi açıdan olursa olsun onun velayetine delâlet etmektedir. Çünkü sadece vâlî veya onun vekîli cezâ verme yetkisine sâhiptir. Şöyle de denilebilir: İbn Mes’ud (r.a.) nehy-i ani’l-münker yapmak amacıyla kendisi için onunla alâkalı bilgi edinmeye çalışsaydı, bu bir açıdan kabul edilebilirdi. Ancak haber bir bühtan suretinde ve kişinin izzetine leke sürecek şekilde gelince yüz çevirdi ve Velid hakkında setri evla buldu da sözü söyleyen kimseyi dinlemedi.

Hz. Ömer (r.a.) bir gece dışarıda dolaşıp şüpheli şeyleri teftiş ediyordu. Bir kapının aralığından gelen ışığa baktı ve içerideki duruma muttali oldu. Bir topluluk oturmuş şarap içiyorlardı. Nasıl yapacağını bilemedi. Mescide girip Abdurrahman b. Avf (r.a.)’ı çıkardı ve o kapıya getirdi. O da içeri baktı. Ömer (r.a.) ona, ne yapalım diye sordu. O da şöyle cevap verdi: Vallahi biz Allah’ın nehyettiği bir şeyi yapmaktayız. Çünkü biz tecessüs edip kendilerini bizden gizleyen bir kavmin ayıbına muttali olduk. Allah’ın setrettiğini ortaya çıkarmamız doğru olmaz. Hz. Ömer: ‘Çok doğru söyledin’ dedi ve akabinde oradan ayrıldılar.

Muhtesib tecessüste bulunmaz, duvarlara tırmanmaz, izinsiz bir eve girmez. “Evlerde bid’at izhar edenler” babında muhtesibin izinsiz eve girebileceği zikrolundu, denirse deriz ki, bu zahir olanlarla alâkalıdır. Ancak gizli olursa giremez. Allah Teâlâ’nın setrettiğini kulun da setretmesi gerekir. Bu başkalarının ayıplarıyla alâkalıdır. Kişinin kendi ayıplarına gelince onları ıslah etmek ve temizlemek için araştırmak gerekir. Kendi nefsinin ayıplarının ortaya çıkmasını kerâmet ve hârikulâde hâllerden evlâ saymışlardır. Nefis tezkiye olmadığı sürece kerametin bir faydası olmaz. Bilakis bu durum; kibir, ucüb ve başkalarına karşı büyüklenmeye yol açar. Nefsin şürûrundan, fücûrundan ve gururundan Allah Teâlâ’ya sığınırız!

İğtiyâb, gıybet etmek demektir. “Gıybet” kelimesi gaynn harfinin kesresi ile okunur, gıybet etme fiilinin ismidir. “Gayn” harfini fethalı okumak yanlıştır. Çünkü kaybolmak mânâsında bir masdardır. Âyetin mânâsı şöyledir: Bazılarınız bazılarınızı gıyabında ve arkasından kötü bir şey ile anmasın. Rasûlullah (s.a.)’e gıybet hakkında sorulunca şöyle buyurdu: *“Kardeşini hoşlanmayacağı bir şekilde anmandır. Eğer senin söylediğin şey onda varsa gıybet yapmış olursun, onda yoksa ona bühtanda bulunmuş, iftirâ etmiş olursun.”*

Hülâsa gıybet ve iğtiyab, bir insanın, huzurunda olmayan başka bir insanın ayıbını söylemesidir. Yani zikredilmesi için kuvvetli bir zaruret olmayan, söz konusu kimseyi

duyduğunda üzecek bir sözle anmaktır. Eğer bu söz yalan ise yapılan fiil bühtân olur. Bu ise diyarı harâb eder.

Âyetteki “meyten” kelimesinin mansub olması “lahm/et” kelimesinin hali olmasından dolayıdır. Diriden ayrılan et, ‘ölü’ diye vasfedilmektedir. Nitekim hadîs-i şerifte *“Diriden ayrılan şey ölüdür”* buyrulmuştur. Mutlak olarak muzâfun ileyhin zü’l-hâl olabileceğini kabûl edenlere göre ise “el-Ah” kelimesinin hâlidir.

Nâfi’ “meyyiten” şeklinde şeddeli okumuştur. Bu ifade gıybetçinin fiiliyle alâkalı bir temsil ve tasvirdir. İnsanın tabiatının, aklının ve şeriatın çirkin mi çirkin kabul ettiği bir suret ortaya konmuş ve gıybetin gıybetçiden sudûru ve arkadaşıyla irtibâtı bu şekilde anlatılmıştır. Yani temsîlî bir teşbih ile gıybet, gıybet edilenin ırzına müdahaleyi içermesi bakımından, ölü insan eti yemeye benzetilmiştir. Benzetilen yapı ile benzeyen yapı ifade edilmiştir. Şüphe yok ki, ölü eti yemek şeklinde bir başka kimseye müdâhalede bulunmak, gıybetten de onun dışındaki her türlü müdâhaleden de daha çirkindir. Dolayısıyla söz konusu temsil, gıybetin en çirkin şekilde tasviridir.

Bunun sebebi şudur: İnsan nasıl cesedine ta’n edilip eti koparıldığında acı duyuyorsa, aynı şekilde ırzına ve şahsiyetine ta’n edildiğinde de acı duyar. Hattâ kişinin ırz ve şahsiyeti etinden ve kanından daha şereflidir. O zaman akıllı kimse için insanların etlerini yemek çirkinse ırzına ta’n etmek haydi haydi çirkin olur. Özellikle ölü eti de olunca insan çok daha uç bir noktada ondan nefret eder ve çirkin görür.

İbnü’ş-Şeyh *Havâşî’*sinde der ki: Yine bu ifadelerde gıybetin Allah’ın asla kabul etmediği bir şey olduğuna işaret vardır. “Meyten/ölü” denilerek kişinin yüzüne hakaret etmek de ona acı verdiği için günahtır; oysa gıybete konu olan ona muttali olmaz; onun için de acı duymaz, nasıl haram olsun ki, şeklindeki bir vehim de def edilmiştir. Şöyle ki, ölü kardeşin etini yemek ona acı vermez ancak bununla beraber son derece çirkin bir davranıştır. Çünkü böyle bir davranış, kardeşlik hukukuna riâyetin fersah fersah ötesindedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Gıybet, gıybeti yapılan kimsenin muttali olmaması bakımından her ne kadar ona acı vermiyorsa da hükmen acı veriyor kabul edilir. Çünkü duysaydı üzülürdü. Bu mesele şununla da alâkalıdır: Ölü ruhu olmasa da elem duyar. Nitekim dişte bir hayat olmadığı halde acı duyar. Bunu bil.

Âyetteki “Fâ” harfi tertib içindir. Temsilin sonrasını öncesine bağlamaktadır. Sanki şöyle denilmiştir: Durum zikrolunduğu gibi olunca siz de tiksindiniz. Benzetilen ölü eti yemeden tiksinmelerinin ve nefret etmelerinin kesin bir üslupla dile getirilmesinden murad, benzeyenden yâni; gıybetten tiksinip nefret etmeye teşvik etmektir. Sanki şöyle denilmiştir: Nasıl ondan kesin olarak tiksindiniz; aynı şekilde onun benzeri gıybetten de kesin olarak tiksinin!

İctinâb etmekle emr olunduğunuz şeyi terk edip daha önce yaptığınız şeyden nedâmet duyarak *“Allah’tan korkun!”* Bu ifade daha önce geçen emir ve nehiylere matuftur.

“Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.” Tevbe eden kimseyi hiç günah işlememiş gibi yapar. Bunu da bir tevbekâra yapıp diğerine yapmamazlık

etmez. Afv ve mağfiret, günahları çok olsa dahi bütün kulları kapsar. Mübalağa sigası, tevbenin alakalı olduğu günahlar itibariyledir.

Rivayet olunur ki, Rasûlullah (s.a.) bir gazveye veya sefere çıktığında ihtiyaç sâhibi bir kimseyi imkân sahibi iki kimsenin yanına verirdi. Bu kimse onlara hizmet eder, kendilerinden önce konak yerine gider ve yiyecek içecek hazırlardı. Bir seferinde **Selman Fârisî**'yi iki adamın yanına verdi. Selman konak yerine erken geldi, gözleri uykusuzluğa dayanamadı ve uyudu. Böyle olunca arkadaşlarına bir şey hazırlayamamış oldu. Onlar eve gelince ona: "Bir şey yapmadın mı?" dediler. O da: "Hayır, uykuya yenik düştüm" dedi. Dediler ki: Rasûlullah (s.a.)'e git ve ondan bizim için yemek iste! Selman (r.a.) Rasûlullah (s.a.)'e gelip yemek istedi. Efendimiz (s.a.) buyurdu ki: *"Üsame bin Zeyd'e gidip söyle, yanında fazla yiyecek varsa sana versin."* Üsame (r.a.) Rasûlullah (s.a.)'in binek ve yiyecek sorumlusuydu. Selman (r.a.) onun yanına geldi, o da: Yanımda bir şey yok, dedi. Selman (r.a.) geri dönüp iki arkadaşının yanına gitti ve durumu haber verdi. Onlar dediler ki: Üsame'nin yanında bir şey vardı ve lakin cimrilik etti. Bu sefer Selman (r.a.)'ı bazı sahâbilerin yanına gönderdiler, onların yanından da eli boş dönünce dediler ki: 'Onu Sümeyha kuyusuna göndersek kuyunun suyu çekilir.' -*Kamus*'ta belirtildiği üzere **Sümeyha** Medine-i Münevvere'de suyu bol bir kuyudur.- Sonra Üsame (r.a.)'ın yanında Rasûlullah (s.a.)'in kendileri için vermesini emrettiği bir şey var mı diye araştırmak için yola çıktılar. Rasûlullah (s.a.)'in yanına geldiklerinde onlara dedi ki: *"Bana ne oluyor ki, ağızlarınızda etin yeşilliğini görüyorum."* Araplar siyaha yeşil yeşile de siyah derler. Etin yeşilliği de böyle bir şeydir. Âdetâ Rasûlullah (s.a.) et ile çok beklediğinden dolayı kararmış ölü etini kasdetmişti. Gıybet böyle çok çirkin bir surette tasvir edilmiş oldu. Rasûlullah (s.a.) yeşillikle etin veya onu yemenin parlaklığını kasdetmiş de olabilir. Hadiste şöyle geçer: *"Dünya tatlı, yeşil ve parlaktır."*[204] Yani yumuşak ve tazedir. Dediler ki: Hayır; ya Rasûlallah bugün hiç et yemedik. Efendimiz (s.a.) buyurdu ki: *"Selman ve Üsame'nin etini yeyip durdunuz."* Yani onların gıybetini yaptınız. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak bu âyeti inzâl buyurdu.

Gıybet sancağını dalgalandıran kimse,
Ölülerin etlerinden kendisine gıda yapmıştır.
Halkın kusurunu ortaya döken kimse,
Bu sebeple kendi ayıbını tanıyamamıştır.

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: Hadîs-i şerifte buyrulur ki: *"Gıybet zinadan daha çirkindir."*[205] Dediler ki, "Nasıl?" Dedi ki: "Kişi zina eder, sonra tevbe eder, Allah da onun tevbesini kabul eder. Gıybet eden kimse ise arkadaşı onu bağışlamadıkça mağfiret olunmaz."

İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre gıybet insan köpeklerinin katığıdır. **Ebü't-Tayyib Tâhirî** Sâmânoğullarını hicvediyordu. **Nadr b. Ahmed** ona dedi ki: Ne

zamana kadar ekmeğine insanların etini katık yapacaksın. Bunun üzerine utandı ve daha sonra böyle bir şey yapmadı. **Sâib** der ki:

Halkın gıybetinden ağzını temizlemeyen kimsenin misvâkı,
Cehennem kapısının anahtarıdır.

Sa'dî Şîrâzî *Gülistan* kitabında der ki: "Hatırımdadır, çocukluk çağımda ibadete, gece ibadet için kalkmaya, zühde ve takvâya hevesliydim. Bir gece babamın hizmetinde oturmuş, bütün gece göz yummamış azîz Kur'ân'ı okumuştum. Ev halkı ise yanımızda uykudaydı. Babama şöyle dedim: "Ne olur şunlardan birisi kalkıp da iki rekât namaz kılsa, öyle bir gaflet uykusuna dalmışlar ki sanki uyumuyorlar, ölmüşler." Babam şöyle dedi: "Canım oğlum, halkı çekiştireceğine keşke sen de uyusaydın."

İddiâ sahibi kendinden başkasını görmez,
Çünkü gözünün önünde kibir perdesi vardır.
Eğer gönül gözün açılmış olsaydı,
Kendinden daha âciz bir kimseyi göremezdin.

Hz. Enes (r.a.)'ın rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) Efendimiz şöyle buyurmuştur: *"Miraca çıkarıldığımda bakırdan tırnaklarla yüzlerini ve göğüslerini tırmalayan bir topluluğa rastladım. Dedim ki: Ey Cebrail bunlar kimlerdir? Dedi ki: Bunlar gıybet etmek suretiyle insanların etlerini yiyen ve onların şeref ve namuslarıyla oynayanlardır."*[206] Yine başka bir hadiste şöyle buyurulur: *"Yedi şey vardır ki, kişinin orucunu bozar: Yalan, gıybet, nemime, yalan yere yemin ve şehvet ile nazar."*[207]

Enes (r.a.) rivayet etmiştir ki ilk defa gıybet yapan İblis'tir. Hz. Âdem'in gıybetini yapmıştır. **İbn Sirin** (r.a.) gıybet edince bir dînar tasadduk etmeyi kendine görev edinmişti. Burada dikkat edilecek husus gıybeti dinleyenin onu yapan gibi olduğudur. Dinleyenin gıybeti reddetmesi gerekir. Nasıl olmasın ki, Efendimiz (s.a.) şöyle buyuruyor: *"Kim bir kardeşinin ırz ve şerefine yapılan saldırıyı def ederse Allah Teâlâ kıyamet günü onun yüzünden ateşi def eder."* Başka bir hadîs-i şerifte de şöyle geçer: *"Gıybet eden ve dinleyen günahta ortaktırlar."*[208]

Meymun'dan rivayet edildiğine göre rüyâsında kendisine bir zenci cesedi getirilir ve "Ondan ye!" denir. "Niye?" diye sorunca kendisine: "Çünkü sen filan kimsenin kölesinin gıybetini ettin." denilir. "Ben onun hakkında hiçbir şey söylemedim" deyince, "Lakin dinledin ve razı oldun" cevabını alır. Meymun kimsenin gıybetini yapmadığı gibi birisinin başkasının gıybetini yapmasına da müsâade etmezdi.

Bâzı kelâmcılardan nakledildiğine göre kişinin istihfaf edilen bir yönünü zarar vermek ve kusuruna sevinmek bakımından dile getirmek gıybettir. Ancak kişi kardeşi için üzülerek onun böyle bir yönünü dile getirirse gıybet olmaz. Birisi de şöyle demiştir: Kişi kardeşinin derdiyle dertlendiği için onun kötülüklerini zikrederse bunda bir beis

yoktur. *el-Vâkıât* kitabında da benzer bir ifade bulunur. Bunu şöyle açıklamışlardır: Kişi hakaret etmeyi ve kadrini düşürmeyi amaçlasaydı o zaman gıybet olur.

Semerkandî tefsirinde der ki: Onların bu sözlerinde büyük bir tehlike vardır. Çünkü sözün dönüp dolaşıp hâlis muhlis gıybet olma ihtimali vardır. Böyle bir şeyden emin olunamadığı için külliyen terk etmek takvâya daha yakın ve daha ihtiyatlıdır.

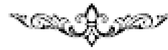
Hediyyetü'l-mehdiyyîn kitabında da şöyle der: Kişi bir topluluğun gıybetini yaparsa günahkâr olmaz. Ancak bunlar belirli insanlar olursa durum farklı olur. Namaz kıldığı halde insanlara eliyle ve diliyle eziyet eden kimsenin bu yaptıkları dile getirilirse gıybet olmaz. Böyle bir şey zecr etmesi için sultana haber verilirse günah olmaz.

el-Makâsıdü'l-hasene kitabında şöyle der: Üç kişinin gıybeti olmaz; zâlim hükümdar, fıskını ilân eden fâsık, insanları bid'atine çağıran bidatçi. **Hasan**'dan gelen bir rivâyete göre ise fâsığın hürmet ve (saygınlığı, hakkında konuşulmasını engelleyecek bir durum yoktur.

Rivayet olunur ki: *"Hayâ örtüsünü üzerinden atan kimsenin gıybeti olmaz."*[209] *Kevâşî'*de de şöyle geçer: 'Fâcirin fücûrunu dile getir ki, insanlar ondan uzak dursunlar.'

İbnü'l-Melek *Şerhu'l-meşârık'*ında şöyle der: "Fâsık kimsenin gıybetini yaparak ırz ve şerefine halel getirmek câiz ise bu durum kâfir hakkında haydi haydi câizdir." Bazı kimseler ise ihtiyat yolunu tutmuşlar ve mutlak olarak dillerini insanların kötülüklerini anmaktan uzak tutmuşlardır. Nitekim **İbn Sîrîn**'e "Neden **Haccâc** hakkında bir şey söylemiyorsun?" denilince şöye cevap vermiştir: "Ben onun hakkında konuşayım da Allah Teâlâ tevhid ehli olması ile onu kurtarsın da onun gıybetini yapmakla bana azab mı etsin?" Bu nedenle bazı kimseler **Yezid**'e lânet etmekten uzak durmuşlardır.

Fudayl der ki: Bir kere olsun İblis'i lanetlemedim. Yani, Kur'ân-ı Kerim'de geçtiği üzere o mel'un iken durum böyle ise; hali belirsiz, son nefes ve âkibetinin nasıl olacağı bilinmeyen bir kimseye nasıl lânet edilir?

---

[188]. Müslim, "Birr", 138.
[189]. Tirmizî, "Birr",51; Nesâî, "Kasame", 23; Müsned, I, 300; V, 279.
[190]. Buhârî, "Edeb", 4; Müslim, "İman", 146.
[191]. Irâkî, Muğnî, III, 153.
[192]. Münâvî, IV, 281.
[193]. Kurtubî, Tefsir, 16/329.
[194]. ed-Dürrü'l-mensûr, IV, 54.
[195]. Münâvî, II, 446.
[196]. Tirmizî, "Menâkıb", 8; Dârimî, "Mukaddime", 3.
[197]. Müslim, "Birr", 32.

[198]. Buhârî, “Fezâilü’s-sahâbe”, 6; Müslim, “Fezâilü’s-sahâbe”, 23.
[199]. Müsned, IV, 228.
[200]. Buhârî, “İtikâf”, 11; Müslim, “Selam”, 23-24.
[201]. Feyzü’l-kadîr, Hadis nr. 2036.
[202]. Tirmizî, “Birr”, 85.
[203]. Sehâvî, s.108-109.
[204]. Tirmizî, “Fiten”, 26; İbn Mâce, “Fiten”, 19; Dârimî, “Rikâk”, 37; Müsned, III, 7.
[205]. Deylemî, Hadis nr. 4320.
[206]. Tergîb, IV, 288.
[207]. Deylemî, Hadis nr. 2979.
[208]. Aliyyü’l-Kârî, *Esrârü’l-merfûa*, Beyrut 1971, s. 322.
[209]. Münâvî, VI, 87.

ALLAH YANINDA
EN DEĞERLİ OLANINIZ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ
لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾
قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا
يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ
أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤﴾

13. Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'na karşı en takvalı olanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.

14. Bedevîler «İnandık» dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama «Boyun eğdik» deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah'a ve elçisine itaat ederseniz, Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

"Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık." Yani Âdem ve Havva (a.s.)'dan yarattık. Ya da her birinizi bir anne ve babadan yarattık. Herkes bir erkek ve bir dişiye mensub olmada müsâvîdir. Onun için de neseble övünecek bir şey yoktur.

İnsanlar yaratılış olarak denktirler
Babaları Âdem anaları Havvâ
Eğer asılda övünülecek bir neseb varsa
O da toprak ve sudur.
Nesebiyle iftihâr eden kimse,
Bilgi ve adâlet yolundan ne kadar da uzağa düşmüştür.
Nesebi sebebiyle bir kimsenin diğerine üstünlüğü yoktur,
Çünkü her ikisinin de aslı bir Âdem ve Havvâ'dandır.

Bu âyetin sebeb-i nüzûlü şöyledir: Mekke'nin fethinden sonra Peygamber (s.a.) Bilâl (r.a.)'a ezan okumasını emretmişti. O da Kâbe'nin üzerine çıkıp ezan okudu. O gün serbest bırakılanlardan biri olan **İtab b. Üseyd** dedi ki: "Hamdolsun ki Allah babamın

ruhunu kabzetti de bu günü görmedi.” **Hâris b. Hişam** da Bilal (r.a.)’ı kasdederek: “Rasûlullah bu kargadan başka birini bulamadı mı?” dedi.

Ebû Bekir b. Ebî Dâvûd Kur’ân tefsirinde bu âyetin **Ebû Hind** hakkında nâzil olduğunu söylemiştir. Resulullah (s.a.) Beyzâoğullarına içlerinden bir hanımı Ebû Hind’le evlendirmelerini emretmişti. Dediler ki: Kızlarımız âzâdlı köleler ile mi evlenecekler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

en-Netf kitâbında der ki: Burada evlilikteki denkliğin hakikatte diyanetle, yani salâh, haseb, takvâ, adâlet ile olduğuna işaret vardır. Eğer erkek bidat ehli; kadın da sünnet ehli olursa denklik olmaz. *Mecmau’l-Fetâvâ’*da geçtiğine göre **er-Rüsteğfenî**’ye ehl-i sünnet ve Mutezilî kişiler arasındaki evliliğin (nikâhın) hükmü sorulmuştu. “Câiz değildir,” dedi.

“Sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık.” Yani sizi dal dal, hânedân hanedân yaptık.

Keşfü’l-esrar’da der ki: Şhûb’un müfredi olan “şa’b” bir asla mensub olan büyük topluluktur ki kabileleri bir araya toplar. “Kabile” de imâretleri bir araya getirir. İmaret de batınları bir araya cem eder ki o da fahizleri bir araya toplar. O da fasîletleri bir araya getirir. Fasîlet de aşiretleri bir araya cem eder. Aşiretten sonra kendisiyle vasfedilecek bir canlı yoktur. **Huzeyme** şa’bdır. **Kinâne** kabiledir. **Kureyş** imâradır. **Kusay** batındır. **Haşim**, fahzdır. **Abbas** fasîledir. Kabileler kendisinden şubelere ayrıldığı için “şuub” denilmiştir. Birbirlerine yöneldikleri için ikbâlden kabile denilmiştir.

Âyette geçen ‘tanışasınız diye’ nesep bakımından birbirinizi tanıyın da kimse kendisini babasının dışındaki birine dayandırmasın diye. Yoksa ecdâd ve kabilelerle övünüp üstünlüğü nesebde iddia edesiniz diye değil.

Kâşifî der ki: “Adı aynı olan iki kimse ancak kabîlesi sebebiyle tefrik edilir, Zeyd-i Kurayşî’nin Zeyd-i Temîmî’den ayırt edilmesi gibi.”

“Muhakkak ki, Allah yanında en değerli olanınız, O’na karşı en takvalı olanınızdır.” Kesinlik bildiren, yeni bir cümle önceki kelamda zımnen bulunan neseb ile böbürlenme yasağının illetini ifade eden bir cümledir. Sanki şöyle denilmiştir: Allah Teâlâ katında en değerli olanınız, isterse Bilal gibi zenci bir köle olsun, en takvâlı olanınızdır. Şimdi siz eğer övünecekseniz takvâ ile Allah’ın fazlı ile bilakis Allah ile övünün. Nitekim Efendimiz (s.a.) şöyle buyuruyor: *“Ben Âdemoğlunun efendisiyim, övünmek yok!”*[210] Yani benim övüncüm seyidlikle ya da risâlet ile değil “ubûdiyet” iledir. O öyle bir şereftir ki hem de ne şeref! *“Eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resuluh”* sözünde “kul/abd” kelimesinin “rasul” kelimesine takdimi şeref olarak yeter.

Rivayete göre Rasûlullah (s.a.) Medine çarşısına uğramıştı. Zenci bir köle gördü. “Rasûlullah (s.a.)’in arkasında beş vakit namaz kılmama mâni olmamak şartıyla, beni kim satın alır” diyordu. Onu bir adam satın aldı. Rasûlullah (s.a.) her namazda onu görüyordu. Bir keresinde göremeyince sâhibine sordu. Sâhibi de “ateşi var, rahatsız” dedi. Efendimiz (s.a.) onu ziyaret etti. Günler sonra yine onu sorunca denildi ki: O başına gelecek ölüme hazır durumda. Efendimiz (s.a.) onun yanına geldi. Artık son

hareketleri ve ruhunun bu dünyadaki son demleri idi. Efendimiz (s.a.) onun yıkama ve defnetme işlemlerini bizzat kendisi üstlendi. Bu durum ensar ve muhacirlerin gönüllerine çok ağır bir iş olarak gözüktü.

"Allah bilendir, her şeyden haberdardır"; yani Allah Teâlâ sizleri bilir ve amelleriniz ve ahvalinizin batınınından haberdardır.

İbnü'ş-Şeyh *Havâşî*'sinde der ki: Neseb her ne kadar örfen ve şer'an mûteber ise de îman ve takvâ söz konusu olduğunda ona itibâr olunmaz. Zira bunların kadri nesepten daha yüce ve daha azizdir. O nedenle şerefli bir kadın şerefsiz/Nebatî bir erkekle evlenemez. Nitekim güneş doğunca yıldızlar gözükmez. Fâsık kimse her ne kadar Kureyş nesebinden ve Kârûn gibi mala sahip olsa da, -velev ki zenci bir köle olsun- takvâ sahibi müminin yanında onun hiçbir kıymeti yoktur. İftihar edilen dünyevi hususlar -her ne kadar çok ise de- neseb sâbit ve devamlı oluşu ve elde edilmesinin mümkün olmayışı bakımından onların içerisinde en üstün olanıdır. Oysa mal vb. diğer hususlar sâbit ve devamlı olmayıp elde edilebilir. Meselâ fakir kimse mal elde edebilir, dolayısıyla da ona karşı malıyla övünenin övgüsü sona ermiş olur. Yine evlâd ve bağ-bahçe de böyledir. Bunun için Cenâb-ı Hak nesebi özel olarak zikretmiştir. Diğerlerinin itibarını da evlâ tarikiyle iptal etmiştir.

Hadis-i şerifte buyrulmuştur: *"Sizin rabbiniz bir, babanız bir; Arabın Aceme, Acemin Araba, kırmızının siyaha, siyahın da kırmızıya üstünlüğü ancak ve ancak takvâ iledir."*[211] Ulemâ bu hususta icmâ etmiştir.

*Bahru'l-ulûm'*da der ki: Kimin takvâsı daha fazla ise, fazilet mertebesinde o kimsenin kademi daha öndedir; yani o kimse fazilet mertebesinde daha ileridedir.

Edepli ol, böylece büyük olursun,
Çünkü büyüklük edeb neticesidir.

Bazı büyükler demişlerdir ki: Allah katında mahlûkat arasındaki üstünlük çekişmesi, nesepleri dolayısıyladır; nispetleri dolayısıyla değil. Nispet bakımından bütün varlıklar birdir; nesepleri itibariyle üstünlük çekişmesi hâlindedirler. ***"Allah katında en değerli olanınız en takvâ sâhibi olanınızdır."*** Amellerle üstünlük taslamak doğru değildir. Bazen tâbi metbûu geçer. Eğer eşyanın şerefi, konumu ve yeri bakımından olsaydı Âdem (a.s.)'a karşı İblis şerefli olurdu. Nitekim o şöyle demiştir: ***"Beni ateşten yarattın, onu ise topraktan."*** Fakat şeref ilâhî bir husûsiyet olup ancak Hak Teâlâ tarafından bilindiği için İblis bu sözünde câhilce davranmış oldu, yanlış yaptı ve şeref ve hayırlılık Âdem (a.s.) için sahih oldu.

Îsâ (a.s.)'a sordular: İnsanların hangisi daha şereflidir? O da yerden iki avuç toprak aldı ve "Bunların hangisi daha şerefli?" diye sordu. Sonra onları toplayıp attı ve dedi ki: İnsanların hepsi topraktandır. Allah katında en değerli olan ise en takvâlı olandır.

Süleyman Fârisî (r.a.) der ki:

Kays ve Temim ile iftihar etmişler ne gam
Babam İslam'dır, başka baba tanımam.

Hadîs-i şerifte buyrulmuştur ki: *"Allah Teâlâ sizin sûretlerinize ve amellerinize değil; kalplerinize ve niyetlerinize bakar."*[212]

Uzun boy değil doğru yol lâzımdır,
Yoksa kâfir de sûret bakımından bizim gibidir.

Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Ey insanlar! İnsanlar iki türlüdür: Biri mümin, takvâ sahibi ve Allah katında değerli olan adam; diğeri ise fâcir, şakî ve Allah katında değersiz adam."*[213]

İbn Abbas (r.a.)'ten şöyle rivayet olunmuştur: Dünyadaki değer zenginlik, âhiretteki değer ise takvâdır.

Keşfü'l-esrar'da der ki: **Ebû Hûreyre** (r.a.)'ten rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "İnsanlar kıyamet günü haşrolunurlar; sonra kalkıp ayakta dururlar. Sonra Allah Teâlâ onlara şöyle der: Siz konuştuğunuz müddetçe ben susuyordum. Bugün siz susun; ben konuşayım. Ben kendi nesebimi kaldırdım. Siz illâ kendi nesebiniz diye diretiniz. Dedim ki: *"Allah katında en değerliniz, en takvâlı olanınızdır."* Siz direttiniz ve dediniz ki: Hayır bilakis falan oğlu falan oğlu falan oğlu falandır. Kendi neseplerinizi yükseltip benim nesebimi alçalttınız. Bugün de ben kendi nesebimi yükseltip sizin nesebinizi alçaltıyorum. Bugün insanlar müttakîlerin yer ve değerinin nerede olduğunu bilecekler."

el-Makâsıdü'l-hasene'de der ki: **Kâşifî** şöyle der: Allah Teâlâ kıyamet gününde dört şeye değer vermez: Erkekliği olmayanın zühdüne, askerin takvâsına, kadının emanetine, sabînin ibadetine. Genel anlamda bu böyledir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle (ruh) bir dişiden (nefis) yarattık."* sözüyle Cenâb-ı Hak kalplerin yaratılışına işaret etmektedir. Çünkü kalpler müzekker (*erkek*) kabul edilen ruh ile müennes (*dişi*) kabul edilen nefisten yaratılmıştır. *"Sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık"* denilmekle de şuna işaret edilmiştir: Sizi iki sınıf yaptık. Birinci sınıf 'kavim'lerdir (*şuûb*). Bu sınıf anasına meyleder, o da 'nefis'tir. Bunlarda galip olan nefsin sıfatlarıdır. Diğer bir sınıf ise 'kabile'lerdir. Bu sınıf da babasına meyleder, o da 'ruh'tur. Onlar da ruhun sıfatları galiptir. *"Tanışasınız diye"* yani ey ashâb-ı kulûb ve erbâb-ı nüfûs tanışın diye. Yoksa çoklukla övünün, birbirinizle yarışın, akıllarla ve tabii rûhânî ahlâk ile başkalarına üstünlük taslayın diye değil. Çünkü bunlar zulmânîdir. Bunların hiçbiri iman ve takva ile birleşmedikçe övünülecek bir şey olmaz. Eğer ef'âl, ahlâk ve ahvâl îman ve takvâ nuru ile nurlanırsa o zaman ef'âl riya ile bulaşık, ahlâk heva ile dolaşık, ahvâl de gurur ile karışık olmaz. İşte o zaman bu husûsiyetlerle övünmek ve fahr etmek uygun olur. Nitekim Allah Teâlâ: *"Allah katında en değerliniz ona karşı en takvâlı olanınızdır."*

buyurmuştur. Efendimiz (s.a.) buyurmuştur ki: *"Değerli olmayı sağlayan şey takvâdır."*[214] İnsanların en takvâlısı, insânî ahlâktan en uzak ve rabbânî ahlâka en yakın olanıdır. Takvâ kaçınma demektir. Muttakî kendi nefsinden kaçınıp rabbine gidendir. O, Allah katında diğerlerinden daha değerlidir."

قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلٰكِنْ قُولُوا اَسْلَمْنَا وَلَمَّا
يَدْخُلِ الْاِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَاِنْ تُطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ
اَعْمَالِكُمْ شَيْـٔاً اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤﴾

14. Bedevîler «İnandık» dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama «Boyun eğdik» deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah'a ve elçisine itaat ederseniz, Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

Bedevîler çöl/bâdiye ehli kimselerdir. Kendileriyle alâkalı tafsilat Fetih suresinde geçmiştir. Yûsuf suresinde müennes fâile müzekker fiil isnad edilmişken Bedevîler hakkında müzekker faile müennes fiil isnad edilmesinin sebebi bedevîlerin akıllarındaki noksanlıktır. Kendileri hakkında müzekker fiil kullanılan kadınlara gelince onlar Azizin hanımını hizmeçisine meylettiği için kınamışlardır. Bu ise akıllı kimselerin şanıdır.

Âyet-i kerime Benî Esed kabilesinden bir grup hakkında nazil olmuştur. Kurak bir yılda Medine'ye gelmişlerdi. Kelime-i şehadet getirdiler. Rasûlullah (s.a.)'e diyorlardı ki: Araplar atlarının üzerinde canlarıyla savaşarak sana geldiler. Biz ise yüklerimiz, aile ve çocuklarımızla sana geldik, filanca oğullarının savaştığı gibi seninle savaşmadık. Zekât verdiklerini kasd ediyorlar ve yaptıklarını Rasulullah'ın başına kakıyorlardı.

Onlara red olarak *"De ki: Siz iman etmediniz."* Çünkü iman, Allah'ı ve Rasûlü'nü tasdik etmekle beraber tasdik edilen şeyin hak olduğuna kanâat getirip kalben mutmain olmaktır. Bu, sizde bulunmadı. Zira bulunsaydı bahsettiğiniz Müslüman olmak ve savaşmamak durumunu başa kakmazdınız. Nitekim surenin sonunda bu husus anlatılır. Yukarıda da belirtildiği gibi tasdik, küfrün çirkinliği ve savaşmanın şenâati bilindikten sonra gerçekleşir ki bu da akıllı kimselerin işidir. Zira akıllı kimse çirkin olduğunu bildiği şeyi terk etmekle başa kakmaz.

(أَسْلَمَ) barışa girdi demektir. (أَصْبَحَ) sabah vaktine girdi, (أَمْسَى) akşam vaktine girdi (أَشْتَى) kışa girdi demek gibidir. Yani şöyle deyin: Biz kendi canlarımızın korkusuyla barışa sulha ve boyun eğme hükmüne dâhil olduk. Kuşkusuz İslam, boyun eğmek ve barışa girmektir. Şehadeti izhar ve muharebeyi terk etmek de bunu gösterir. Yani boyun eğme ve barışa girmeyi ifade eder.

Sa'dî Müftî der ki: Nazımda iç içe geçiş/*ihtibak* vardır. İlk ifadede ikinci ifadenin mukabili, ikincisinde de ilkinin mukabili hazfolunmuştur. Aslında şöyle olacaktı: De ki: İman etmediniz; 'iman ettik' demeyin fakat teslim oldunuz; 'teslim olduk' deyin. Bu Kur'ân'ın ihtisarlarındandır.

"Henüz iman kalplerinize yerleşmedi." ifadesi hâl olup sahibü'l-hâl (قُولُوا) ifadesindeki "vav" zamiridir. Yani kalplerinizle dilleriniz tam uyuşmadığı durumda teslim olduk; Müslüman olduk deyin. (لَمَّا) edatındaki henüz olmadı ama olabilir mânâsı, bu kimselerin daha sonra iman ehli olduklarını göstermektedir.

Eğer ihlas ile ve nifakı terk etmek suretiyle *"Allah'a ve elçisine itaat ederseniz, Allah amellerinizden hiçbir şeyi eksiltmez."* Yani o amellerden kazandığınız ecirlerden hiçbir şey eksiltmez, demektir.

İmam der ki: *'eksiltmez'* ifâdesinin mânâsı şudur: Siz ihlasla ve nifaktan ârî olarak zaafınıza uygun biçimde iyilik yaparsanız; Allah Teâlâ da şanına yakışır şekilde size mukabelede bulunur, sizin iyiliklerinizin mükâfatını noksan ve kusura bakarak azaltmaz. Şöyle ki, bir kimse bir melike çarşıda fiyatı bir dirhem olan bir meyve götürse melik de ona bir dirhem veya bir dinar verse melikin ikramı noksan olur ve hatta ona 'cimri' denilir. Âyetin mânâsı, amelin karşılığının noksansız bir şekilde verilmesi değildir. Bilakis mânâ, amellerden beklediğiniz ecrin noksansız bir şekilde verilmesidir. Şu ifadeler de bunu te'yîd eder: *"Çünkü Allah"* itaat edenlerin yapmış oldukları aşırılıkları *"çok bağışlayan"* ve onlara fazl u keremi ile muâmele edip *'çok esirgeyendir."*

Bahru'l-ulûm'da der ki: Âyette imanın hakikatinin kalp ile tasdik olduğuna; yalnızca dil ile ikrar edip beden ile onun şartlarını yerine getirmenin "îman" olmadığına işaret vardır.

e*t-Te'vîlâtu'n-Necmiyye'*de der ki: İmanın hakikatinin dil ile söylenen cinsten olmadığına; bilakis Allah kişinin kalbini İslam'a açınca o kalbe giren bir nur olduğuna âyette işaret vardır. Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyrulur: ***"O rabbinden bir nur üzeredir."*** (Zümer 39/22)

Efendimiz (s.a.) bu nûrun vasfı ile alâkalı şöyle buyurmuştur: *"O nur kalbe girerse kalp genişler, açılır."* Denildi ki: Ya Rasûlallah bu nuru bildirecek bir alâmet var mıdır? Buyurdu ki: *"Tabii ki vardır. Aldanma diyarı; dünyadan uzak durmak, ebediyet diyarına yönelmek, ölüm gelmeden ona hazırlanmak."*[215]

Bunun için Cenâb-ı Hak buyurdu ki: *"Henüz iman kalplerinize yerleşmedi."* Bu ise îmânın mahallinin kalb olduğuna delildir. Muhakkik kelâmcıların cumhuruna göre îman kalp ile tasdiktir, ikrar ise îmanın cüzü olmayıp cenaze namazı gibi bazı dünyevî ahkâmın icrâsı için şarttır, çünkü kalb ile tasdik bâtınî bir husus olup ona kimse muttali olamaz, bilinmesi için bir alâmet gerekir. Kim kalbi ile tasdik edip dili ile ikrar etmezse, şartı bulunmadığı için dünya ahkâmı bakımından mümin kabul edilmese de Allah katında mümindir. Dil ile ikrârı imandan bir rükün olarak görenlere göre ise

ikrarı terk eden Allah katında ‘mümin’ olmaz ve ebediyen ateşte kalmaktan kurtulamaz. Kim de dil ile ikrar edip kalp ile tasdik etmezse ‘münafık’ gibidir. Allah katında mümin olmasa da dünya ahkâmı bakımından mümindir. Bu, **Ebû Mansur Maturîdî**’nin görüşüdür. Bunu destekleyen naslar mevcuttur. Onun için Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: ***“onların kalplerine iman yazılmıştır.”*** (Mücadele 58/22) ***“kalpleri imanla dolu olduğu halde”*** (Nahl 16/106).

Efendimiz (s.a.) de şöyle buyurmuştur: *“Allahım kalbimi dinin üzere sabit kıl.”*[216] Yine Efendimiz (s.a.) **Ali** (r.a.)’e: “la ilahe illallah” diyen birini öldürdüğünde demişti ki: *“Kalbini yardın mı?”*[217]

Fethu’r-Rahman’da der ki: Lügatte îmanın hakikati, gaibde olan bir şeyi tasdik etmektir. Şer’î olarak **Ebû Hanife**’ye göre şöyledir: Kalb ile tasdik dil ile ameldir. Diğer üç mezhep imamına göre ise kalb ile tasdik, dil ile ikrâr, âzâlar ile ameldir. Buna göre bütün ibadetler îmâna dâhil olur.

İbn Melek *Şerhu’l-meşârık’*ta der ki: “Sonra dil ile ikrar imandan bir cüz değildir. Bazı âlimlerimize göre ise iman için bir şart da değildir. O sadece tasdik sahibine Müslüman ahkâmının icrâsı için şarttır. Çünkü îman kalbin amelidir; ikrara ihtiyaç duymaz.”

Bâzıları da nasların zâhirinin delâletinden dolayı ondan bir cüzdür, demişlerdir. Ancak şu kadarı var ki, ikrâr arazî oluş ve tebeiyyet şâibesi bulunan bir cüz olduğu için normal durumlarda cüz oluşuna itibar ettiler ki, imkânı olduğu halde onu terk eden kimse -tasdik ettiği var sayılsa bile- mümin sayılmasın. Zaruret halinde ise arazî oluş cihetine itibar etmişlerdir, o zaman da ikrâr kişiden sâkıt olur. “İkrar zâid bir rükündür” sözlerinin mânâsı budur. Çünkü ikrah halinde söylenebilmesi dışında zâid olmasının bir mânâsı yoktur.

Eğer denirse ki: Bir uzvun amelini imandan saymanın hikmeti nedir? Neden diğer uzuvlar değil de burada dilin ameli bu işe tayin edildi? Deriz ki: İnsan îman ile vasıflanıp tasdik de bâtınî bir amel olunca, îman ile ittisafın kemâli için zâhirin ameli de îmâna dâhil edildi. Dilin buna tâyin edilmesi ise onun beyân için yaratılması ya da diğer organlara göre imanı daha kolay ve daha açık bir şekilde ifade edebilmesi dolayısıyladır. Evet, ikrârı müşahade edilmese de cemaatle namaz kıldığı için daha önce kâfir olan birinin îmânına hükmedilir; çünkü sünnet üzere bir namaz îmandan hâlî değildir.

İzzeddin b. Abdisselâm Makdîsî der ki: Kelime-i şehâdeti söylemek vaciptir. Kim vacip olduğunu bilir ve söyleme imkânına sahip olduğu halde söylemezse, muhtemeldir ki o kelime-i şehadeti telaffuz etmekten imtinâ etmesi namazdan imtinâ etmesi gibi olur. Bu durumda mümindir ve cehennemde ebedî kalmayacaktır. Çünkü îman yalnız başına tasdikten ibarettir. Lisan ise onun tercümanıdır. Daha açık ve doğru olan görüş budur. Çünkü Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Kalbinde zerre miskali iman bulunan kimse cehennemden çıkar.”*[218] Nasıl vâcip olan fiili terk etmekle îman ortadan

kalkmıyorsa vâcip olan nutku terk etmekle de îman kalpten yok olmaz.

Sehl (r.a.) der ki: İman için sebepler yoktur. Sebepler İslam'dadır. Müslüman, insanlar tarafından sevilip mümin halktan müstağnî olan kimsedir. Bazı büyükler der ki: Şeriatın umumuna göre Müslüman, insanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir. Özelde Müslüman, dilinin söylediği şeyden ve elinin nüfuz ve iktidarından her şeyin emin olduğu kimsedir. Mümin isyan etse de bâtını nurludur. Kâfir mekârim-i ahlâk üzere davransa da bâtını karanlıktır. Kim 'inşallah ben müminim,' derse Allah'ı lâyıkıyla tanımamış demektir.

Büyüklerden biri der ki: Kim delil ile inanırsa onun imanına güven olmaz; çünkü o îman zarûrî değil, nazarîdir. Böyle bir iman dâimâ yıkıcı şüphelerle karşı karşıyadır. Oysa müminin kalbinde bulduğu ve asla oradan çıkaramayacağı îman böyle değildir. Nazar ve istidlâlden kaynaklanan her türlü ilim de böyledir. Böyle bir ilim dışarıdan müdâhalelere açıktır. Kendisine bir takım şüpheler ârız olabilir, şaşkınlığa düşülebilir ve kendisine götüren delillere zarar verecek durumlar söz konusu olabilir. Her hicâb ehli için taklid zarûridir. Kim önünden ve arkasından bâtıl bulaşmayan hak ilmi isterse tâat ve nâfileleri çoğaltsın ki Allah onu sevsin, Allah'ı Allah ile bilsin ve bütün şerîat ahkâmını aklıyla değil Allah ile tanısın. Bu zikredilenleri çok yapmayan kimse ise kendisine verilen haberler hususunda Rabbini taklid edip te'vilde bulunmasın. Bu aklın taklîdinden daha evlâdır.

---

[210]. Tirmizî, "Tefsir", 18; "Menâkıb", 1; İbn Mâce, "Zühd", 37; Müsned, III, 2.

[211]. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı yay., İstanbul 1992, V, 411.

[212]. Müslim, "Birr", 33; İbn Mâce, "Zühd", 9; Ahmed b. Hanbel, 2/285, 539.

[213]. Tirmizî, "Tefsir" (49), 5.

[214]. Buhârî, "Tefsir", 2; "Enbiyâ", 14.

[215]. İbn Mübârek, *Kitâbü'z-zühd*, s. 78.

[216]. Tirmizi, ''Deavat" 124.

[217]. Müslim, "İman", 158; Ebû Dâvûd, "Cihad", 95; İbn Mâce, "Fiten", 1; Müsned, IV, 439; V, 207.

[218]. Buhârî, "Tevhid", 24; Müslim, "İman", 302.

SİZ DİNİNİZİ ALLAH'A MI ÖĞRETİYORSUNUZ?

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا
بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ۜ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿١٥﴾ قُلْ
اَتُعَلِّمُونَ اللّٰهَ بِدِينِكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۜ
وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٦﴾ يَمُنُّونَ عَلَيْكَ اَنْ اَسْلَمُوا ۜ قُلْ لَا تَمُنُّوا
عَلَيَّ اِسْلَامَكُمْ ۚ بَلِ اللّٰهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ اَنْ هَدٰيكُمْ لِلْاِيمَانِ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿١٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۜ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ
بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

15. Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden, ondan sonra asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlardır. İşte doğrular ancak onlardır.

16. De ki: Siz dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? Oysa Allah göklerde olanları da bilir, yerde olanları da. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

17. Onlar İslâm'a girdikleri için seni minnet altına sokuyorlar. De ki: Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın. Eğer doğru kimselerseniz bilesiniz ki, sizi imana erdirdiği için asıl Allah size lütufta bulunmuştur.

18. Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gizliliklerini bilir. Allah yaptıklarınızı görendir.

Âyette îmanı nefyedecek bir şeyin kendilerinde var olduğuna işaret vardır ki, bu da şüpheye düşmektir. 'Sonra' anlamına gelen (ثُمَّ) edatı, imanın muteber oluşundaki şüpheye düşmeyişin sadece îmânın inşası esnasında olmayıp ileride de söz konusu olduğuna işaret etmektedir. Bu ***"Şüphesiz, Rabbimiz Allah'tır deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenler…"*** (Fussilet 41/30) âyetindeki (ثُمَّ) 'sonra' gibidir.

"… Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlardır." Gerek bedenî, gerek sırf mâlî ve gerekse hac ve cihad gibi hem bedenî hem mâlî ibadetler olsun, çeşitli sahalarda Allah'a kulluk ve taatte bulunurlar.

Yukarıda sayılan güzel vasıflarla vasıflanmış olanlar ancak îman dâvâsında sâdıktırlar; başkaları değil. Bu âyette doğruluk bazı kimselere hasredilmekte ve Benû Esed kabilesinin bedevîleri tekzib edilmektedir. Onlar kendilerinin de bu vasfa ortak

olduklarını ve îman dâvâsında sâdık olduklarını iddiâ etmişlerdi.

Bil ki, âyet-i kerime herkesin terbiye ve ıslah etmesi gereken kuvvetlerin tamamını içine alır. Çünkü nefis bu şekilde temizlenir ve bu vesîle ile felâha ve saâdete ulaşılır. Allah Teâlâ buyurur: ***“Nefsini tezkiye eden felah bulmuştur.”*** (Şems 91/9) Bunlar ‘tefekkür’, ‘şehvet’ ve ‘gazap’ kuvvetleridir ki ıslah edilip zapt u rapt altına alınmadan semâvatın ve arzın kendisi ile kâim olduğu ‘adâlet’ gerçekleşmez. Bunlar mekârim-i şeriatın tamamı, nefis tezkiyesi ve mahmud olan güzel ahlâktır. Birincisi/tefekkür asâleti ve celâleti dolayısıyla diğer ikisine takdim edilmiştir. Zira Allah ve Rasûlü’ne şüpheyi ortadan kaldırarak ‘iman etmek’, yakînî ilme ve hakîkî hikmete delâlet etmektedir ki bunların ‘tefekkür’ kuvvetini ıslah etmeden elde edilmesi tasavvur olunamaz. ‘Mallarla cihad’ ile iffet ve cömertliğe delâlet söz konusudur. Bu iki husus ise zaruri olarak ‘şehvet’ kuvvetinin ıslahına bağlıdır. ‘Canlarla cihad’ ile şecâat ve hilme delâlet söz konusudur ki bunlar da ‘gazap ve hamiyyet’ kuvvetinin ıslahına, kahr u perişan edilip dine teslim edilmesine bağlıdır. Cenâb-ı Hakk’ın şu âyet-i kerimesi buna delâlet eder: *“(Rasûlüm!)* ***Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir.”*** (A’râf 7/199) Zulmedeni affetmek, hilim ve şecâatin kemâli; mahrum bırakana vermek, iffet ve cömertliğin kemâli; alâkayı kesenle irtibatı devam ettirmek fazl u ihsânın kemâlidir.

Yine bil ki, insan nefsinin kemâlâtının tamâmı bu üç kuvvete ve bunların dört faziletine bağlıdır. Çünkü aklın kemâli ‘ilim’, iffetin kemâli ‘vera’, şecaatin kemâli ‘cihad’, adâletin kemâli ‘insâf’tır. Tahkik üzere bunlar usûlüddin yani dinin esaslarıdır. Âyette asılsız iddiâda bulunmaya red ve sadakatle vasıflanmaya teşvik vardır. Bazıları demişlerdir ki: İddiâlar olmasaydı hevâlar olmazdı. İddiâlı olan doğru da söylese o iddiâların içinde düşer. Bilindiği gibi böyle bir kimseden burhan istenir, eğer iddiacı olmasaydı kendinden delil istenmezdi.

Hâfız der ki:

İddiâcıların sözü ile amel ehlinin hâli
Altın dokuyanlarla, hasır dokumacılarının hikâyesine benzer.

Hadis-i şerifte buyrulmuştur: *“Ey Ebu Bekir! Doğru sözlü ol, ahdine vefa göster, emaneti muhafaza et. Bunlar enbiyanın vasiyetidir.”*[219]

Hâfız der ki:

Doğru yolu tertemiz duru sudan öğren,
Gerçek hürriyeti de doğrulukla yeşil bitkilerden iste.

Rasûlullah (s.a.) tâcirlerin yanına gelip şöyle buyurdu: *“Ey Tüccar grubu! Allah sizi kıyamet günü fâcirler olarak diriltir. Ancak doğru söyleyen, sıla-i rahim yapan, emâneti eda eden müstesnâ!”*[220] Başka bir hadis-i şerifte de şöyle buyurur: *“Tâcirler, fâcirlerdir.* Denildi ki neden ya Rasûlallah! Oysa Allah Teâlâ alışverişi helal kıldı.

Buyurdu ki: *“Çünkü onlar yemin edip günah işlerler; konuşup yalan söylerler.”*[221]

Sâib der ki:

Eğer doğruluk ve ihlâsla yola düşersen,
Kâbe daha ilk adımında seni karşılar.

Bâtın doğru olursa zâhir de doğru olur. Çünkü her kap içindekini sızdırır ve her kimse kendi ağzıyla içinde olanı dışa vurur.

قُلْ اَتُعَلِّمُونَ اللّٰهَ بِدِينِكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا
فِى الْاَرْضِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٦﴾

16. De ki: Siz dininizi Allah’a mı öğretiyorsunuz? Oysa Allah göklerde olanları da bilir, yerde olanları da. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

Rivâyet olunur ki, yukarıdaki âyet nâzil olunca Bedevîler geldiler ve sâdık mümin olduklarına dâir yemin ettiler. Onları tekzib etmek için bu âyet nâzil oldu.

Ey Muhammed onlara *“de ki, siz dininizi Allah’a mı öğretiyorsunuz?”*

Siz ‘iman ettik’ diyerek içerisinde bulunduğunuz dininizi mi Allah’a bildiriyorsunuz? Bu anlamın öğretmek fiili ile ifade edilmesi onların şenaatlerini üst perdeden bildirmek içindir. Âyetteki istifham da azarlama ve inkâr içindir. Yani siz Allah’a dininizi anlatmayın. O bilir; ondan hiçbir şey gizli kalmaz. Burada, dini hususlarda tevakkuf etmenin muteber ve vâcip olduğuna, işin hakikatinin de Allah’a havâle edilmesi gerektiğine işâret vardır. İsimler O’ndan alınır, kelâm O’ndan talep edilir ve O’nun emrine tâbi olunur.

Sizin haber vermenize ihtiyacı yoktur. Çünkü “*Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”* Öncesini te’kid eden ilave bir cümle olarak zikredilmiştir. Yani, îman izhar ederek içlerinde küfrü barındırmaları da dâhil her şeyi bilir. Bu ifadede üst perdeden onların cehâletleri gözler önüne serilmiş ve kınanmışlardır. Zira onlar hallerini setredip gizlemeye çalışıyorlardı.

*et-Te’vîlâtu’n-Necmiyye’*de der ki: Allah Teâlâ kalplerin semâlarındaki ubûdiyet istidâdlarını ve nefislerin arzındaki ubûdiyetten isyan ve baş kaldırmayı bilir. Allah Teâlâ kalplerin ve nefislerin fıtraten meyyâl oldukları her şeyi bilir. Çünkü bunları oraya Âdem (a.s.)’ın hamurunu eliyle yoğururken kendisi koymuştur.

Bazı büyükler der ki: “Kendi nefsine ne bir hâl, ne bir makam izafe etme ve bunu kimseye haber verme. Çünkü Allah Teâlâ, her an yaratma halindedir; yani tağyîr ve tebdîl hâlindedir. Kişiyle kalbi arasına girer. Onun için bir de bakarsın ki, haber verdiğin şeyi senden izâle eder, sebâtını tahayyul ettiğin şeyden seni azleder. Böyle olunca da bu durumu haber verdiğin kimse karşısında mahcup duruma düşersin. O halde

sen, bunu muhâfaza et, başkasına söyleme. Eğer sebat ve bakâ nasip olursa bunun bir mevhibe-i ilahiye olduğunu anlar, Allah'a şükreder ve şükürde muvaffak kılmasını O'ndan istersin. Eğer bunun dışında başka bir şey olursa, o zaman bunda ziyade ilim, marifet, teyakkuz ve te'dîb nûru vardır."

Hâsılı, insan çoğunlukla kendinde olmayan veya kendinden zâil olacak şeyi haber verir. Sû-i hâlden ve kemâl iddiâsından Allah'a sığınırız!

Bazıları der ki: Kesinlikle doğru olsun yalan olsun iddiâlı olmaktan uzak durun. Yalan olan iddia yüz karartır, gerçek olan ise îmanın nûrunu söndürür, zayıflatır. Sakın gördüğünüz şeyleri söylemeyin, güzel sûretlere bakmayın. Bunların hepsi nefis ve şehvetlerdir. Kim bir kavmin yolunda onlardan olmayan bir şey ihdas ederse o bizden olmadığı gibi bizde de değildir. Tâbi olun, uzaklaşmayın, yoldan çıkmayın, tevhid ehli olun, birleyin, şirk koşmayın, hakkı tasdik edin, şikâyet etmeyin, sabredin, sızlanıp durmayın, sebat edin, ayrılmayın, isteyin, bıkmayın, bekleyin, ye'se düşmeyin, kardeş olun, düşman olmayın, tâatte bir araya gelin, ayrılmayın, günahlardan temizlenin, onlara bulanmayın. Her biriniz kalbinizin kapı askeri olsun; oraya ancak Allah'ın emrettikleri girsin, her biriniz dikkatli olsun, güvenmesin, korksun, emin olmasın, teftiş etsin, gâfil olmasın!

يَمُنُّونَ عَلَيْكَ اَنْ اَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَيَّ اِسْلَامَكُمْ بَلِ اللّٰهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ اَنْ هَدٰيكُمْ لِلْاِيمَانِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٧﴾

17. Onlar İslâm'a girdikleri için seni minnet altına sokuyorlar. De ki: Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın. Eğer doğru kimselerseniz bilesiniz ki, sizi imana erdirdiği için asıl Allah size lütufta bulunmuştur.

"Onlar İslâm'a girdikleri için seni minnet altına sokuyorlar." Yani Müslüman olmalarını sana karşı bir minnet kabul ediyorlar. Minnet, öyle bir nimettir ki, onu veren nimet verdiği kimseden karşılık talep etmez. Çünkü bundan maksat muhtacın bir karşılık vermesinden kat-ı nazarla ihtiyacın kesilmesidir. Denilmiştir ki: İki rıtl ağırlığında bir ölçü birimi olan "menâ" kelimesi de bu kökten türetilmiştir. Ağır nimet demektir.

Râğıb der ki: Minnet, ağır nimettir. Bu iki açıdan söylenir: *Birincisi*, bunun bilfiil olmasıdır. Denir ki: 'Filanca, filancaya ağır nimet verdi'. Allah Teâlâ'nın şu âyet-i kerimesi de bu kabildendir: ***"Andolsun ki, Allah müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur."*** (Âl-i İmran 3/164) Bu gerçek anlamda sadece Allah Teâlâ için olur. *İkincisi* ise, bunun söz ile olmasıdır ki, küfrân-ı nimet durumu hariç insanlar arasında çirkin kabul edilir. Bu nedenle şöyle denilmiştir: Minnet, yapılan şeyi yıkar. Küfrân-ı nimet durumunda zikredilmesinin güzel olmasından dolayı da nimete karşı nankörlük varsa minnet güzeldir, denilmiştir. Âyet-i kerimedeki onların Allah'a karşı minnetleri ikinci türden söz ile minnet iken, Allah'ın onlara karşı olan minneti ise fiili bir minnettir. Bu minnet Cenâb-ı Hakk'ın onlara hidâyet etmesidir.

“De ki, Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın.” Yani Müslüman olmanızı bana verilmiş büyük bir nimet kabul etmeyin. Ya da Müslüman olmanızla beni minnet altında bırakmayın.

“Bilesiniz ki, sizi imana erdirdiği için asıl Allah size lütufta bulunmuştur.” Oysa siz o imana kendi başınıza ulaştığınızı sanıyorsunuz. Hâlbuki Allah Teâlâ imân etme hususunda size yol gösterdiği için size minnet eder.

“Eğer” iman iddiasında *“doğru kimselerseniz.”* Cevabı mahzuf olup öncesi bu cevaba delâlet etmektedir. Yani asıl Allah size nimet vermiş, lütufta bulunmuştur. Nazm-ı celîlin bu bölümünde öyle bir letâfet vardır ki, gizli kalamaz. Onlar kendilerinden sâdır olan şeyi ‘îman’ diye isimlendirip onunla başa kakınca Cenâb-ı Hak bunu îman saymamış ve ‘İslam’ diye isimlendirmiştir. Gerçekte İslam yani boyun eğme, barış yapma olan bir şeyle seni minnet altında bırakmaya çalışıyorlar. Oysa böyle bir şeyle minnet olmaz. Çünkü şer’an onun bir kıymeti olmayıp böyle bir şey nimet de sayılmaz. Bilakis eğer o gerçekten iman olsaydı nimet ve lütuf sahibi olan onlar değil, hidayet etmesi dolayısıyla Allah Teâlâ olurdu. Bazı büyüklere *“Bilakis Allah sizi minnet altında bırakır”* ifadesi ile alâkalı soruldu: Allah Teâlâ bizim birbirimize karşı minnet altında bırakma şeklindeki davranışımızı ‘düşük ahlâk’ saymışken kendisi ile alâkalı neden minnet kavramını kullandı? Denildi ki: Burada tetâbuk; yâni *müşâkele sanatı* vardır.[222] Cenâb-ı Hak gerçek anlamda minneti kasdetmemiştir. Çünkü o itâat edene de isyan edene de dâima lütuf ve keremde bulunur. Hadiste buyrulur: *“Allah size mekârim-i ahlâkı gösterip onun hilafını yapacak değildir.”* Başka bir hadiste de: *“Allah Teâlâ riyayı size yasaklayıp onu sizden alacak değildir.”* buyrulmuştur. Rasûlullah (s.a.) bunu “Ya Rasûlallah! Ben teyemmümle namaz kıldım, sonra su buldum. Bir daha kılayım mı?” diyen bir kimseye söylemiştir.

Âyetin mânâsı şudur: Siz Rasûlullah (s.a.)’in yanında Müslüman olmanızla minnette bulunursanız bilin ki, minnet Allah’ındır sizin değil. Eğer sizden düşük ahlâklı bir şey sâdır olursa Allah Teâlâ amellerinizi size iâde eder; başka bir şey değil.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: Zâhirlerini sana teslim etmeleri ile seni minnet altında bırakmaya çalışıyorlar. De ki: Siz Müslüman olmanızı; yâni zâhirinizi bana teslim etmenizi başıma kakmayın, çünkü bu sizin serkeş nefislerinizin tabiatından değildir. Bilakis asıl minnet sâhibi size hidayet edip imanı nasip eden Allah’dır. Çünkü kalplerinize iman yazısını o yazmıştır. Böylece iman nuru kalplerinizin kandilinden nefislerinizin fânûsuna yansımış da nefisleriniz İslam nuru ile nurlanmış ve aydınlanmıştır. Sizin zahirdeki İslâmınız Allah Teâlâ’nın bâtınınıza koyduğu îman ağacının bir dalıdır.

Cüneyd (r.a.) der ki: Kullardan minnet bir azarlama kabûl edilir, Allah Teâlâ’dan olan minnet ise ancak nimetleri hatırlatmak ve nimet verene şükretmeyi teşvik etmektir.

Şeyh Sâdî der ki:

Allah’a şükret ki hayra muvaffak oldun,

Nimetlerinden ve fazlından seni mahrûm bırakmadı.
Sultana hizmet ettiğinden dolayı ona minnet etme,
Aksine seni hizmetine kabul ettiği için sen ona minnettâr ol.

إِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ بَص۪يرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

18. Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gizliliklerini bilir. Allah yaptıklarınızı görendir.

"Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gizliliklerini" kullara gaib olan ve bilgisi kendilerine gizli olan şeyleri *"bilir. Allah"* gizlide ve açıkta *"yaptıklarınızı görendir."* O halde içinizde olan şeyler nasıl ona gizli kalabilir ki? Bazı büyükler demişlerdir ki: Allah Teâlâ sizin zâhirde yaptıklarınızın bâtınlarınıza yerleştirdiklerinin neticesi olduğunu bilir.

Yerde şeker kamışı da olsa, sâde kamış da olsa,
Her yerin tercümanı orada biten bitkidir.

Kim amellerine ve hallerine bakar da onları kendi nefsinden görürse bu şirktir; kendi nefsi için görürse bu da tuzaktır. Eğer Rabbinden, Rabbi ile ve Rabbi için görürse bu da tevhiddir. Allah Teâlâ nimeti ve ihsanı ile bizi buna muvaffak eylesin!

Baklî der ki: Allah Teâlâ için gayb yoktur. Çünkü gayb setredilmiş bir şeydir. Bütün gaybler Allah Teâlâ'ya ayândır. Ondan nasıl gâib olur ki, O kadîm olan basarıyla herşeyi görmektedir. Basar orada tektir. *Keşfü'l-esrâr*'da der ki: Hucurât suresinden Kur'ân-ı Kerîm'in sonuna kadar olan sûreler 'mufassal' diye isimlendirilir. Nebi (s.a.) de şöyle buyurmuştur: *"Allah Teâlâ Tevrat yerine bana seb'-i tuvel'i;* yâni *yedi uzun sureyi vermiştir."*[223] Bunlar, Bakara'dan A'râf'a kadar olan sureler ve bir de Yûnus suresi ya da Tevbe ile beraber Enfâl suresidir. Çünkü onun indinde bu ikisi tek suredir. ***Kâmûs***'ta böyle geçmektedir. *"İncil yerine bana yüzlü sureleri, Zebur yerine mesânîyi verdi ve Rabbim mufassal ile beni üstün tuttu."*[224] Başka bir rivâyette de Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Bana zikr-i evvelden Bakara suresi verildi, Mûsâ (a.s.) levhasından Tâhâ ve Tâ Sîn'ler verildi. Arşın altından Kitabın Fatihaları ve Bakara'nın sonları verildi. Mufassal ise ilâve ikrâm olarak verildi."*[225]

*Fethu'r-Rahmân'*da şöyle geçer: Şâfiî mezhebinde râcih olan görüş ve Ebû Hanife'den rivayet edilen mutemed görüşlerden birine göre Hucurat sûresi mufassal sûrelerin ilkidir. Ebû Hanife'den rivayet edilen diğer bir mûtemed görüşe göre ise mufassalın başı kaf suresidir. Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Rabbim beni mufassal ile üstün tuttu."*[226] Kur'ân-ı Kerîm'de mufassal Hâ-Mîm'lerden sonra Kur'ân-ı Kerîm'in sonuna kadar olan kısa surelerdir. Mufassal denmesinin sebebi

besmele satırı ile birbirlerinden sıkça ayrılmaları dolayısıyladır. Bunlar kısa sure olduklarından dolayı yakın yakın birbirlerinden ayrılmışlar, bu sebeple de aralarındaki tafsil çok olmuştur.

Bazıları da der ki: Mufassal yedinci yedidir. Fâsılalarının çok olması dolayısıyla bu isim verilmiştir. Muhammed veya Fetih ya da Kâf suresinden Kur'ân-ı Kerîm'in sonuna kadardır. Tuvel-i mufassal, Burûc suresine kadar, evsâtı Lem Yekün/Beyyine sûresine kadar, kısârı/kısa sûreler ise Kur'ân-ı Kerîm'in sonuna kadardır.

Denilmiştir ki:

Uzunları (tuvâl) "lâ tukaddimû"dan "abese"ye kadar bil,
Ortasını (evsat) "abese"den "lemyekün"e kadar oku.
Kısaları (kısâr) "lem yekün" den sonuna kadar gelir,
Bu nazmı oku ki sana kolay olsun.

Cumhûrun görüşüne göre tuvel-i mufassal Hucurât suresinden Burûc suresine kadar, evsâtı Burûc suresinden Beyyine suresine kadar, kısârı ise Beyyine suresinden sonuna kadardır.

Rivâyet olunur ki; Kurra Kur'ân-ı Kerîm'i **Haccâc** zamanında otuz cüze taksim ettikleri zaman yedi kısma ayırmışlardı. Selef-i sâlihînden gelen bir rivayette denir ki: Kim Kur'ân-ı Kerîm'i zikredeceğimiz sûrette hatmeder de duâ ederse duâsı makbul olup hâceti kendisine verilir. Bu Hz. Osman (r.a.)'in tertibidir. *Cuma* günü Kur'ân-ı Kerîm'in başından En'âm suresine kadar, *Cumartesi* günü En'âm suresinden Yûnus suresine kadar, *Pazar* günü Yûnus suresinden Tâhâ suresine kadar, *Pazartesi* günü Tâhâ suresinden Ankebût suresine kadar, *Salı* günü Ankebût suresinden Zümer suresine kadar, *Çarşamba* günü Zümer suresinden Vâkıa suresine kadar, *Perşembe* günü Vâkı'a suresinden sonuna kadar okur.

Denilmiştir ki, Kur'ân-ı Kerîm'in hizbleri yedidir. Birinci hizb üç sûredir. İkinci hizb beş sûredir. Üçüncü hizb yedi sûredir. Dördüncü hizb dokuz suredir. Beşinci hizb on bir suredir. Altıncı hizb on üç suredir. Yedinci hizb ise "Kaf" suresinden itibaren olan mufassal surelerdir. *Fethu'r-Rahman'*da der ki: Kur'ân-ı Kerîm'in hizbleri altmıştır. Denildi ki: Haccâc mushafın noktalamasını yaptırırken hizblere ayırma işini de **Hasan** ve **Yahya b. Ya'mer**'e verdi ve bu şekilde hiziblere ayrıldı. Mushaftaki onlu bölümlere gelince, bunu Abbâsî halîfesi **Me'mûn**'un emrettiği rivayet olunmuştur. Bir rivayete göre ise bunu **Haccâc** yapmıştır. Hz. Osman Mushafları noktasız ve harekesizdi. İrab alâmetleri bulunmuyordu. Allah en iyisini bilir; irab alâmetlerinin bulunmayışının sebebi ihtiyaç hissetmemeleri idi. O dönemdeki toplum, dillerinde lahn/dil yanlışı yapmayan Araplardı. Onların zamanında nahiv yoktu. Nahvi ilk defa vaz' eden ve irabı mushaflara yerleştiren tabiinden **Ebu'l-Esved Düelî Basrî'**dir.

Rivâyet olunur ki, o bir kârînin Tevbe suresinin üçüncü ayetindeki (رَسُولُهُ) kelimesini *"De ki, Allah ve Rasulü müşriklerden uzaktır."* mânâsına gelecek şekilde zammeli

olarak değil de, *“Allah müşriklerden ve Rasûlünden uzaktır”* mânâsına gelecek şekilde kesreli okuduğunu işitmişti. Bu çok ağırına gitti ve dedi ki: Allah, Rasûlü’nden beri olmaktan münezzehtir. Sonra da Mushaflara irab alâmetlerini koydu. Alâmetler normal mürekkep renginden farklı olarak kırmızı noktalardan ibaretti. *Fetha*’nın alâmeti harfin üst kısmında bir nokta, *‘zamme*’nin alâmeti harfin kendisi üzerinde bir nokta, ‘*kesre*’nin alâmeti harfin altına bir nokta, ‘*gunne*’nin alâmeti iki nokta idi. Sonra **Halil b. Ahmed Ferâhidî** *şedde*, *med*, *hemze*, *sükûn* ve *vasl* alâmeti işaretlerini ihdas edip irab alâmetleri olan noktaları bugünkü haline (harekeye) çevirdi. Noktaları mushafa ilk koyan ise **Nasr b. Âsım Leysî**’dir. Bunu Irak ve Horasan emiri **Haccâc b. Yûsuf**’un emri ile yapmıştır. Sebebi şudur: İnsanlar **Abdülmelik bin Mervan** zamanına kadar Hz. Osman’ın mushafından kırk küsûr senedir okuyorlardı. Sonra tashif/yanlış okuma arttı ve Irak’ta yaygınlaştı. Bunun üzerine Haccâc karıştırılan bu harfler için bazı alâmetlerin konulmasını emretti. Bu işi de yukarıda ismi geçen **Nasr b. Âsım** yaptı. Noktaları tekli çiftli ve farklı yerlere koydu. Ona “Nasru’l-hurûf”/Harflerin desteği denilirdi. İlk olarak (ب) bâ ve (ت) tâ’ya nokta koydular. Bunda bir beis yok, onun nurudur, dediler. Sonra âyetlerin sonlarına noktalar koydular. Sonra başlangıç ve sonları ihdas ettiler. Netice itibariyle **Ebü’l-Esved** ilk irab alâmetlerini koyan ve bu işi ilk başlatandır. Ondan sonra **Nasr b. Âsım** noktaları koymuş, ardından da **Halil b. Ahmed** irab alâmet ve harekeleri bugünkü haline nakletmiştir. Nokta ve harekeleri kullanarak okuma yapılırken de bir takım okuma yanlışlıkları oluyordu. Çare aradılar. Ancak telkin yoluyla ehlinin fem-i muhsininden almaktan başka bir çare bulamadılar. Ümmetin yiğit âlimleri ve kahraman imamlar işe koyuldu ve büyük gayretler gösterip harfler ve kırâatleri cem ettiler. Netice olarak doğru olanı beyan edip yanlışları izâle ettiler. Allah hepsinden razı olsun!

İlk Arapça yazan **Ya’rab b. Kahtân**’dır. Arapça ve Süryanice konuşurdu. Nesih diye bilinen ilk hattı çıkaran önce **Muktedir Billah** sonra **Kâhir Billah**’ın veziri olan **İbn Mukle**’dir. Kûfî yazısını Arapça üslûbuna ilk aktaran odur. Sonra **İbn Bevvâb** geldi ve yazıyı daha açık hale getirdi, İbn Mukle’nin üslûbunu düzeltip yazıya parlaklık ve güzellik kazandırdı. Sonra **Yâkut Müsta’sımî Hattâb** hat sanatına mührünü vurup onu ikmal etti. Sonra **Amasyalı Hamdullah Efendi** hattı zirveye taşıdı. Öyle ki bugüne kadar (harflerin ölçüleri bakımından) hat sanatına herhangi bir ilâve yapılmamıştır. Şâir ne güzel söylemiştir:

Güzel hat süsüdür kişinin
En güzel süsüdür âlimin
Ne hoş olur vâdide nebât
Zinetidir inci kızların

Kemâlât için tevfik Allah’tandır. [227]

---

[219]. Tergîb, V, 68.
[220]. Tirmizî, “Büyû”, 4; İbn Mâce, “Ticârât”, 3; Müsned, III, 428, 444.
[221]. Tirmizî, “Büyû”, 4; İbn Mâce, “Ticârât”, 3; Müsned, III, 428, 444.
[222]. Müşâkele edebi bir sanattır. Meselâ siz kitap okurken biri size ‘yemek yer misin’ dediğinde sizin ‘hayır ben kitap yiyorum’ demeniz, müşakeledir.
[223]. Münâvî, I, 565.
[224]. Münâvî, I, 565.
[225]. Münâvî, I, 563.
[226]. Münâvî, I, 565.
[227]. 1114 senesi Rebiül-ahir ayının başlarında (Ağustos 1702 milâdi tarihinde) fazl u berekât sâhibi Allah’ın yardımıyla Hucurât suresi tamam oldu.

سُورَةُ قٓ

50- KAF SÛRESİ

Mekke’de inmiştir, 45 âyettir.
«Kaf» harfi ile başladığı için bu adı almıştır.

ARALARINDAN BİR UYARICININ GELMESİNE ŞAŞTILAR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قٓ وَالْقُرْاٰنِ الْمَج۪يدِۚ ﴿١﴾ بَلْ عَجِبُٓوا اَنْ جَٓاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ
الْكَافِرُونَ هٰذَا شَيْءٌ عَج۪يبٌ ﴿٢﴾ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَاباًۚ ذٰلِكَ رَجْعٌ
بَع۪يدٌ ﴿٣﴾ قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْۚ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَف۪يظٌ
﴿٤﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُمْ فَهُمْ ف۪ٓي اَمْرٍ مَر۪يجٍ ﴿٥﴾ اَفَلَمْ
يَنْظُرُٓوا اِلَى السَّمَٓاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ
﴿٦﴾ وَالْاَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَاَلْقَيْنَا ف۪يهَا رَوَاسِيَ وَاَنْبَتْنَا ف۪يهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَه۪يجٍ ﴿٧﴾ تَبْصِرَةً وَذِكْرٰى لِكُلِّ عَبْدٍ مُن۪يبٍ ﴿٨﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Kaf. Şerefli Kur'an'a andolsun.

2. Aralarından bir uyarıcının gelmesine şaştılar da, kâfirler şöyle dediler: «Bu şaşılacak bir şeydir.»

3. «Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı *(dirileceğiz)*? Bu, akla uzak bir dönüştür.»

4. Biz, toprağın onlardan neleri eksilttiğini kesinlikle bilmekteyiz. Yanımızda o bilgileri koruyan bir kitap vardır.

5. Bilakis onlar, hak kendilerine gelince yalanladılar. Şimdi onlar şaşırmış bir haldedirler.

6. Üstlerindeki göğe bakmazlar mı ki, onu nasıl bina etmiş ve nasıl donatmışız! Onda hiçbir çatlak da yok.

7. Yeryüzünü de döşedik ve ona sabit dağlar koyduk. Orada gönül açan her türden *(bitkiler)* yetiştirdik.

8. Allah'a yönelen her kula gönül gözünü açmak ve ibret vermek için *(bütün bunları yaptık)*.

Bu sûre "Kaf Sûresi" diye isimlendirilmiştir. Sûrenin başındaki "Kaf" ile ilgili şu yorumlar yapılmıştır:

İbn Abbâs (r.a.),"Kaf'ın Allah'ın isimlerinden birisi olup yemin için kullanıldığını söylemiştir. **Muhammed b. Ka'b** şöyle der: "Kaf" Kàdir, Kadîr, Kadîm, Kàhir, Kahhâr,

Karîb, Kàbid, Kàdî, Kuddûs, Kayyûm gibi Allah Teâlâ'nın kaf harfi ile başlayan isimlerinin anahtarıdır. Yani burada "Kaf", zikredilen isimleri ifade etmek üzere "Ben Kàdir'im, Kadîr'im, Kadîm'im, …" anlamında kullanılmıştır.

"Kaf'ın Kur'ân'ın isimlerinden birisi olduğu, "Adaletle hükmeden Allah hakkı için" anlamında bir yemin olduğu, "De ki ey Peygamber! O şerefli Kur'ân'a yemin olsun ki.." anlamında kullanıldığı söylenmiştir.

"Peygamberlik görevini yerine getirirken, emir ve nehiylerimiz konusunda titiz davran" anlamında kullanıldığı da söylenmiştir. Nitekim Araplar bazen bir kelimeyi ifade etmek üzere o kelimeden bir harfi kullanırlar. Mesela şâir şöyle der:

Ona "قِفِى/dur" dedim. O da "وَقَفْتُ/durdum" anlamında "قَ" dedi.

"قَفَى أَثَرَهُ/tâbi oldu" anlamındaki fiilin mufâ'ale bâbından "tâbi ol" anlamında emir kipi olduğu da söylenmiştir. Bu şekilde, "Kur'ân'la amel et ve ona tâbi ol!" demek olur.

"İş, olacak olan şey hükme bağlandı." Aynı mânâ حم ifadesi için de söylenmiştir.

"Kur'ân'ı Levh-i Mahfûz'da ve mushaflarda yazan kalem hakkı için" anlamında kullanıldığı söylenmiştir.

Kâşifî şöyle der: "Mukatta'a harfleri nazım ve nesirle söylenen sözün arasını fark etmek, ayırmak içindir. **İmam İlmü'l-Mehdî** buyurmuştur ki: «Bir kimse sadece bu harfleri işitmekle, bundan sonra gelecek ifadenin manzum değil nesir olacağını anlar.» Bu harflerin îrâd edilmesi, Kur'ân'a şiirdir diyen bir topluluğu reddetmek içindir.

Antakî demiştir ki; «kaf, Allah'ın ***"Ona daha yakınız"*** (Kaf, 50/16) sözündeki kurbetten, yakınlıktan ibârettir. Yani İlâhî yakınlığa yemindir. Bu sûrede Allah'ın ***"O'na şahdamarından daha yakınız"*** sözündeki sırdan haber verilmektedir."

İbn Atâ şöyle der: Allah Teâlâ burada habîbinin kalbinin kuvvetine yemin etmiştir. Nitekim O, vahye muhâtap olmuş, harikulade şeyleri müşâhede etmiş, hâl ve makamının yüksekliğinden dolayı kalbinde bu durumun bir tesiri olmamıştır. Hâlbuki Musa (a.s.) bu durumun aksine Tûr dağında nûrun tecellisinin şiddetinden dolayı baygın düşmüştür (bkz. A'raf, 143).

et-Te'vilatü'n-Necmiyye isimli eserde şöyle denilmiştir: Burada Allah yoluna girmiş her bir kimsenin Allah'a yakınlık konusunda bir makâmı olduğuna, kendisi için takdir edilmiş olan bu makama ulaştığında buradaki "Kaf" ile ona "Dur orada, sınırını aşma" denilmiş olduğuna bir işâret vardır. Hemen bu "Kaf'ın akabindeki yemin de burayla irtibatlı olarak şu anlama gelir: "Dur! Şerefli Kur'ân'a yemin olsun ki burası senin makâmın, bu sınırı aşma!"

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Buradaki "Kaf" ihlâs sûresinin başındaki "هُوَ اللهُ أَحَدٌ"e yani taayyün-i evvel olan ahadiyyet mertebesine işârettir. "Sâd", "Samed"e yani taayyün-i sânî olan samediyyet mertebesine işârettir. "Sâffât", taayün-i sânîye tâbi olan diğer taayyünlere işârettir.

Fakîr (**Bursevî)** şöyle der: Allah Teâlâ buradaki "Kaf" sözü ile Hz. Peygamber (s.a.)'in her şeyden önce her bir terkipten uzak, her bir oluştan münferid ve her bir

vasıftan hâlî olarak ilk safta Cenâb-ı Allah'ın huzurunda kıyâmına, sonra da o gaybî ve rûhânî âlemden bu şehâdî ve cismânî makâma kudümüne işâret etmektedir.

Şu rivâyette de buna işâret vardır: **Câbir** (r.a.)'ın naklettiği bir hadis-i şerifte *"Ey Câbir! Allah Teâlâ senin Peygamberinin nûrunu yarattığında kurbiyet makamında, huzurunda on iki bin sene durdurdu.*"[228]

Bu "*Lâ ilâhe illallah*" ve "*Muhammed Rasûlullah*" ifadelerinden her birinin harflerinin sayısının on iki olmasıyla açıklanmıştır. Yine hub (sevgi), daha sonra havf, recâ ve hayâ makamlarının her birinde de on iki bin sene durdurduğunu ifade etmektedir. Daha sonra Cenâb-ı Hak on iki bin perde yaratmış ve nur-i Muhammedî'yi her bir perdede bin sene bekletmiştir ki bunlar ubûdiyyet makamlarıdır. Bunlar kerâmet, saadet, heybet, rahmet, re'fet (şefkat), ilim, hilm, vakar, sekinet, sabır, sıdk, yakîn perdeleridir. Bu nûr, her bir perdede bin sene ibadet etmiştir. Tüm bu sayılar toplamda yetmiş iki sayısını ifade eder. Birinci cildde işâret edilen yirmi sekiz menzil buna eklendiğinde hepsinin toplamı yüz olur. "Kaf" ile işte buna işâret vardır. Bu, yüz rahmet ve hakikatte cennette Hz. Peygamber (s.a.)'e has kılınmış yüz dereceyi ifade eder. Nitekim O'ndan başkası O'na tâbidir.

Allah'ın ilk yarattığı varlığın Nûr-i Muhammedî olması ve o Nur'un feyzinden müminlerin yaratılması sebebiyle O'nun dışındakiler bu peş peşe gelen yüz sûrî makamda ona tâbi oldukları gibi, seyr ü sülûk mertebelerine mebnî ulvî derecelerde de O'na tâbidirler. Tüm bu menzillerin her birinde Kur'ân'la elde edilen bir ev vardır. Çünkü kelâm-i nefsî O'na mertebe mertebe inzâl edilmiştir, en son Cebrail (a.s.) bu şehâdet âleminde bütün umûmî ve hususi yönlerden O'nu teşrifen kalbine indirmektedir.

Tüm bu makamlara Kur'ân'la ulaşılır. Nitekim Kur'ân tilâvet eden kimseye şöyle denilir: *"Oku, yüksel, dünyada tertîl üzere okuduğun gibi yine tertîl üzere oku! Senin menzilin, okuduğun en son âyetin derecesidir."*[229] Şüphe yok ki, O'nun ahlâkı Kur'ân idi. Bunun için de Kur'ân'ın izzet ve şerefiyle izzet kazanmış ve şereflenmiştir. Bunu iyi anla. Bu Allah'ın kuluna ihsan ettiği husûsî lütuflarındandır.

Ayrıca "Kaf"ın mânâsı işâret yoluyla "Aklın (عَقْل) kaf'ından sakının ve aşkın (عَشْق) şin'ine tutunun!" demek de olabilir. Nitekim bir şair şöyle der:

Mutluluk ve sevinç aklın "kàfında" (Kafdağı'nda) kilittir,
Aşkın "şîni" cennet anahtarının dişleridir.

Âlimlerden bir kısmı şöyle der: "Kaf" göz küresinin gözü kuşatması gibi yeryüzünü kuşatmış bir dağdır. Kaf, dünyadaki dağların en büyüğüdür. Cenâb-ı Allah onu yeşil zümrütten veya yeşil yakuttan yaratmıştır. Semânın yeşilliği ondandır. Semâ, ona bitişiktir. Hiçbir köy, hiçbir şehir yoktur ki içerisinde o kaf dağından bir damar ve onun üzerine ellerini koymuş görevli bir melek bulunmasın. Allah Teala bir kavmi helak etmek istediği zaman bu meleğe vahyeder, o melek de bu damarı harekete geçirir ve oranın halkını yerin dibine geçirip helâk eder. Şeytanlar bu yâkuta gidip ondan alırlar ve

insanlara dağıtırlar. Bundan dolayı o azdır.
Mesnevî'de şöyle denilir:

Zülkarneyn Kàf Dağı'na doğru gitti,
Onun saf zümrütten olduğunu gördü.
Âlemi bir halka gibi çepeçevre kuşatmıştı,
Zülkarneyn, o dağı görüp şaşırdı.
Dedi ki; "Sen dağsan peki ötekiler ne?
Diğerleri senin yanında oyuncaklar âdeta!"
Kaf dağı dedi ki; " O dağlar benim damarlarımdır,
Kıymette ve güzellikte bana eş olamazlar.
Benim her şehirde gizli bir damarım vardır,
Dünyanın her bir tarafı damarlarıma bağlıdır.
Hak bir şehri depremle sarsmak istese bana söyler,
Ben de oraya bağlı damarı oynatırım.
Böylece ben şehrin bağlı olduğu damarı,
Kahırla hareket ettirir sallarım.
Hak yeter dediğinde damarım sâkinleşir,
Sâkin görünürüm fakat her zaman işteyimdir.
Merhem gibi dururum fakat çok iş görürüm,
Akıl gibi hani; o da durur ama söz ondan doğar, harekete gelir.
Aklı buna ermeyenlere göre deprem,
Yerin buharlarından olur."

Übey b. Kâb şöyle demiştir: Zelzele insanları eğitmek ve uyarmak için ancak şu üç şeyden birisi sebebiyle olur:

1- Cenâb-ı Allah'ın yeryüzüne heybetle nazar etmesi,
2- Âdemoğlunun günahlarının çokluğu,
3- Yedi kat yeryüzünün üzerinde bulunduğu balığın hareket ettirilmesi.[230]

Rivâyete göre **Zülkarneyn**; "Ey Kàf bize Allah'ın azametinden bir şeyler anlat" dedi. Kàf; "Ey Zülkarneyn, Allah'ımızın işi büyüktür, anlama ve kavrama ölçüsüne sığmaz. Onun azametinden nasıl haber verilebilir? Hangi ibâre onu tanımlayabilir?" dedi. Zülkarneyn: "O halde daha az olan ve ifadeye sığan şeylerden biraz bahset" dedi. Kàf Dağı: "Benim ardımda Allah'ın yarattığı öyle bir yer var ki onun uzunluğu ve genişliği beş yüz yıllık bir yoldur. Oradaki bütün dağlar karlarla kaplıdır. Eğer bu karlar olmasaydı cehennemin sıcaklığından kalay gibi erirdim." dedi. Zülkarneyn: "Ey kàf, Allah'ın azamet ve celâlinden daha fazla nükteler söyle" dedi. Kàf Dağı; "Cibrîl-i Emîn (a.s.) onun heybet ve celâlinin hicabından kemerbeste halinde durmaktadır, her an dergâh-ı ceberûtun siyâset ve azametinden titrer, üzerine korku yıldırımı düşer. Âlemlerin Rabbi Cebrâil'in (a.s.) bu titremesinden saf halinde dizilmiş yüz bin melek

yaratır. Bu melekler Allah'ın heybeti karşısında başlarını önüne eğmiş, kulağını Hakk'ın emirlerine kabartmışlardır. Allah tarafından onlara "söz söyleyin" diye nidâ edildiğinde hepsi birden "Allah'tan başka ilah yoktur" diye cevap verirler ve başka bir şey söylemezler. Âlemlerin Rabbi'nin; ***"Rûh'un (Cebrâil) ve meleklerin saf duracağı gün…"*** (Nebe, 78/38) buyruğu bununla ilgilidir."

Semânın yeşilliğinin öküzün altındaki en aşağı arz tabakasının altındaki kayadan olduğu söylenir. Şu âyet-i kerimede bu duruma işâret vardır: ***"Şüphesiz yapılan iş bir hardal tanesi ağırlığında olsa ve bir kayanın içinde olsa…"*** (Lokman, 31/16)

Cenâb-ı Hak gözlere daha münasip olduğu için semayı yeşil yaratmıştır. Çünkü yeşile bakmak gözü güçlendirir ki bu bir hikmettir. Allah'ın yarattığı her şey âlemde bulunanlara bir hikmet ve fayda içindir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *"Üç şey, gözü güçlendirir: Yeşile, akarsuya ve güzel yüze bakmak."*[231]

İbn Abbâs (r.a.) şöyle söylemiştir: Uyurken göze sürme çekmek ve -beyaz hariç- diğer renkler gözün bakışını kuvvetlendirir.

Hâlid b. Abdullah'tan naklen Zülkarneyn İskenderiyye'yi inşâ ettiği zaman duvarlarını ve yerlerini beyaz mermerle donattı. İskenderiyye'de bembeyaz mermerlerin parlaklığından dolayı siyah elbise giyilirdi. Rahipler de bu sebeple siyah giyerlerdi. **İbn Sipâhî**'nin *Evdahu'l-mesâlik* isimli eserinde böyle geçmektedir.

Şeyh-i Ekber (k.s.) şöyle der: Allah, yeryüzünü suyun üzerinde yarattığı zaman, yeryüzü biraz hareket etti ve eğildi. Cenâb-ı Hak, yeryüzünün coşkusu sebebiyle kendinden yükselen kalın ve yoğun buharlardan dağları yarattı. Bundan sonra yeryüzünün eğilmesi durdu. Yeryüzünün istikrar bulmasını engelleyen bu hareket durdu. Allah yeryüzünü kapsayan yeşil kayadan oluşan bir dağ ile yeryüzünün çevresini kuşattı. Bu dağı da başı kuyruğunda olan büyük bir yılan ile sardı. Kaf dağının üstüne çıkan abdâlden birini gördüm. Kaf dağının yüksekliğini sorduğumda şu cevabı aldım: "Duhâ namazını Kaf dağının en alt kısmında, ikindi namazını da en üst kısmında kıldım." Yani velîlerin adımıyla duhâ vaktinden ikindiye kadar ancak Kaf dağının tepesinden en altına inebildiği anlaşılmaktadır. Nitekim velîlerin bir adımı doğudan batıya kadar uzanır.

Fakîr (**Bursevî)** şöyle der: Herhalde bu, yolculukta tecellî eden bast kabilindendir. Yoksa dünya semâsının Kaf dağına bitişik olduğu sâbittir. Semâ ile yeryüzü arasında doğu ile batı arasındaki kadar mesafe vardır ki bu da beş yüz senelik yola tekabül eder. Dolayısıyla böyle zayıf adımlarla bu mesafeleri almak kolay değildir.

Bir rivâyette şöyle geçer: "Kaf dağının semâda yedi şubesi vardır. Her bir şube için de semada bir şube vardır. Yedi kat sema kaf dağının şubeleri üzerinde kubbe şeklinde durur. Allah Kaf dağının ardında altı tane dağ yaratmıştır. Kaf, onların yedincisidir. Bu altı dağ yeryüzünün çeşitli taraflarında kayanın üzerine kazık gibi çakılmıştır. Kaf dağı da bunların ardında havadadır."

Şöyle de denilmiştir: Allah yeryüzündeki canlıları yerin yedi kat altındaki cehennem ateşinin şiddetinden korusun diye Kaf dağını mülkün üst kısmında bir kale şeklinde

yaratmıştır.

Fakîr (**Bursevî**) şöyle der: Burada kutbu'l-aktâbın hâline işâret vardır. O, isminin cem'iyyeti/kapsayıcılığı,birleştiriciliği ve derecesinin yüceliği bakımından bütün ricâle önderlik eder. Allah onunla âlemi maddî manevî tüm âfetlerden korur. İşte bunun gibi Kaf dağı da diğer dağlara önderlik yapar. Allah onunla gece gündüz yeryüzü ahalisini korur. Bu dağın arkasında Kaf dağını kuşatan bir deniz, yine onun etrafında da bir başka Kaf dağı vardır. İkinci semâ, onu kubbe şeklinde örtmüştür. Aynı şekilde bunun ardında semalar sayısınca Kaf dağını gözetleyen denizler vardır. Her bir sema da kubbe gibi onu sarar. Bu denizlerde, sahillerinde ve iç kesimlerinde sayılarını sadece Allah'ın bildiği melekler vardır. Bu melekler Allah'a hakkıyla ibadet ederler. Ayrıca doğusuyla batısıyla yeryüzünün tüm pınarları Kaf dağından fışkırır. Kaf dağının temelinde biri sevgi, diğeri nefret olmak üzere iki pınar vardır. Allah Teala bir kulu sevdiğinde sevgi pınarına emreder o da yeryüzünün tüm pınarlarına suyunu salar. Ve iyi kötü herkes de bu pınardan içer. Bu kul nereye gitse sevilir. Aynı durum nefret (pınarı) için de geçerlidir. Kaf dağının ardı, artık dünyâ değil âhiret hükmüne dâhildir.

Müfessirlerden birisi şöyle demiştir: Cenâb-ı Allah'ın Kaf dağının ardında parlak bir gümüş gibi bembeyaz, uzunluğu güneş hesabına göre kırk gün yol mesafesi olan bir arzı vardır. Burada gözlerini arşa dikmiş melekler bulunmaktadır ki bu meleklerden hiçbiri Allah'ın heybetinden dolayı yanındakinin kim olduğunu fark edemez. Âdem nedir, İblis nedir, bilmezler. Onların bu hâli kıyâmete kadar devam edecektir. Ayrıca kıyâmet gününde şu anda üzerinde yaşadığımız yeryüzünün işte bu yeryüzü ile değişeceği de söylenir.

Rivâyete göre Cenâb-ı Allah, sekiz bin âlem yaratmıştır ve dünyâ bu âlemlerden sadece bir tanesidir. Ayrıca Allah'ın yeryüzünde cin ve insanlardan başka bin tane daha topluluk yarattığı, bunların altı yüzünün denizlerde, dört yüzünün de karada olduğu ve tüm bunların Cenâb-ı Hak'tan feyz aldıkları rivâyet edilir.

Kerem sofrasını öyle yaymıştır ki,
Kàf Dağı'ndaki Simurg bile rızkını buradan yemektedir.
"Şerefli Kur'ân'a andolsun ki.."

Mecîd kalıbı lâbin/sütlü ve tâmir/hurmalı kelimeleri gibi nisbet ifade etmesi bakımından diğer kitapların üzerinde bir izzet ve şerefe sahip mânâsındadır.

Veya mecîd, izzetli ve şerefli denmesi, o mecîd olan Allah'ın kelâmı olması bakımındandır. Yani Kur'ân-ı Kerîm'i mecd/izzet ve şeref ile vasıflamak mecâzî bir isnâddır. Çünkü gerçekte mecd o Kur'ân ile konuşan Allah'a isnad edilmelidir.

Veya Kur'ân'ın mânâlarını bilen ve içindekilerle amel eden kimselerin Allah katında ve insanlar nezdinde şeref kazanacağını ifade etmek üzere böyle söylenmiştir. Bu "Emîr şehri inşâ etti" misalinde olduğu gibi fiili sebebine isnad etmek kabilinden bir mecazdır.

İmâm Gazzâli (rh.a.) şöyle der: Âyetteki "mecîd" zâtı şerefli, fiilleri güzel, ikrâmları

ve lütufları bol olan demektir.

Kişinin şerefli olması yanında fiilleri de güzel olursa işte ona mecîd denir. Yine mâcid de denir. Bunlardan mecîd daha fazla mübalağaya delalet eder. Buradaki yeminin cevâbı hazfedilmiştir. Takdîri şöyledir: “Ey Muhammed! Sen mutlaka uyarıcı bir peygambersin.” Yani “Allah’ın azabıyla korkutursun.”

بَلْ عَجِبُوا اَنْ جَٓاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هٰذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٢﴾

2. Aralarından bir uyarıcının gelmesine şaştılar da, kâfirler şöyle dediler: «Bu şaşılacak bir şeydir.»

Melek cinsinden değil de kendi cinslerinden, *“aralarından bir uyarıcının gelmesine”* Kureyş’in firavunları ve inatçıları *“şaştılar.”*

Bu ifade, daha önce hazfedilen cevabın haber verdiği durumun değil aksinin olduğunu belirtmek için kullanılmıştır. Yani, onlar Rasûlullah (s.a.) Efendimiz’in peygamberliği husûsunda şüpheye düştüler, hatta şüphe ve tereddüde düşmekle de kalmadılar bilakis inkâr ettiler. O kadar ki, bunu olmayacak bir iş saydılar.

Âlimlerden birisi şöyle demiştir: Sûrenin başındaki yeminin cevabı mahzuftur. Bunun delili de âyette geçen بَلْ ifadesidir. Çünkü bu ifade, kendinden önceki kısmı nefyetmek içindir. Burada mahzûf bir ifadenin nefyine delâlet eder. Takdiri şöyledir: “Kendisiyle dünyanızın kaim olduğu Kâf dağına ve kendisiyle dîninizin kaim olduğu Kur’ân’a yemin olsun ki seni delil ve bilgi ile yalanlamıyorlar. Bilakis garip karşılıyorlar… “Garip karşılamak, şaşırmak” diye tercüme edilen عجب ifadesi, kişinin bir şeyin normal hâdiseler dışında olduğunu düşünmesidir.

“Kâfirler dediler ki: Bu tuhaf bir şeydir!” Bu ifade, onların şaşkınlıklarını açıklamakta, aynı zamanda bu şaşkınlığın, onların inkârlarını da içerdiğini beyan etmektedir. Bu, Efendimiz (s.a.)’in uyarı ve ikazlarını daha ziyade Kur’an’la yaptığını göstermektedir. Hâsılı onlar şöyle demiş olmaktadırlar: “Kavmimiz içinde risâletle vazifeli uyarıcının biz değil de o olması ve uyardığı şeyin de öldükten sonra diriliş olması benzerlerinden çok farklı, mutad dışı bir hâdisedir.” Bu hal, onların aşırı bilgisizliklerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü onlar bir taraftan peygamberin kendileri gibi bir beşer olmasına çok şaşırıyorlardı. Oysa bizzat kendileri taşları ilah kabul ediyor ve yeniden diriltilmeyi de inkâr ediyorlardı. Hâlbuki şu kâinatta, gece ve gündüzün gidip tekrar geri gelmesi, yeryüzünün ölümünden sonra baharda yeniden diriltilmesi ve bitkilerin, ağaçların, meyvelerin yeşermesi gibi pek çok şey yeniden diriltilmeye birer misaldir.

“Aralarından bir uyarıcı gelmesine şaştılar” ifâdesinde kasd olunan kimseler, kâfirler olmasına rağmen bunlar açıkça zikredilmemişlerdir. Çünkü böyle bir sözü ancak kâfirler söyler. İstikamete aykırı bir şey söyleniyorsa da bundan yine doğrudan

kafirler anlaşılır. Zaten böyle bir şey başkasından sâdır olmaz. Bu sebeple özellikle “kâfirler” diyerek belirtmeye gerek yoktur. Cümlenin ikinci kısmında “kâfirler” diye açıkça belirtilmesinin sebebi ise söylediklerinden dolayı kâfir olduklarının tescillenmesi içindir.

ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ذٰلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ ﴿٣﴾

3. «Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı *(dirileceğiz)*? Bu, akla uzak bir dönüştür.»

Kâfirler şöyle der: “Biz ölüp de ruhlarımız bedenlerimizden ayrıldığında ve toprak olduğumuzda -ki o zaman bizle şu anki yeryüzü toprağı arasında hiçbir fark olmayacak- bu uyarıcının ve Kur’ân’ın söylediği gibi (şimdiki hâlimize) döndürülecek ve yeniden diriltileceğiz öyle mi? Hâlbuki o zaman hayat ile bağımız tamamen kopmuş olacak.”

Buradaki hemze inkâr içindir. Yani “döndürülmeyeceğiz!” ve “diriltilmeyeceğiz!” anlamına gelir.

“Bu, akla uzak bir dönüştür!” Âyetteki ذٰلِكَ ifadesi, tartışma konusu olan diriltilme husûsuna işârettir. رَجْعٌ fiili geri döndürmek anlamında müteaddî bir fiildir. Şöyle demiş olurlar: “Hayata ve eski halimize döndürülmemiz, düşünceye, âdete ve imkâna aykırıdır ya da doğru değildir, olmayacak bir şeydir. Çünkü bizim toprağımızı diğer topraklar içinden seçip ayırmak mümkün değildir.”

قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ ﴿٤﴾

4. Biz, toprağın onlardan neleri eksilttiğini kesinlikle bilmekteyiz. Yanımızda o bilgileri koruyan bir kitap vardır.

“Şüphesiz biz toprağın, onlardan neleri eksilttiğini bilmekteyiz.” İfadesi, onların yeniden dirilmeyi uzak görmelerini reddetmek ve ortadan kaldırmak içindir. Yani: “Biz bunu yapabilecek güçteyiz” demektir. İlmi, toprağın ölülerin cesedlerinden neleri alıp götürdüğünü, onların etlerinden ve kemiklerinden neleri yiyip bitirdiğini bilecek kadar geniş olan kimsenin onlara eskiden olduğu gibi hayat vermesi nasıl uzak görülebilir? Âyet-i kerimede kendinden sonra gelenin bir kısmının kasd olunduğunu ifade eden مِنْ harf-i ceri kullanılmıştır. Çünkü yeryüzü acbü’z-zenebi yok etmez. O, âdemoğlunun vücudunun tohumu gibidir.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *“Âdemoğlunun acbü’z-zeneb hariç bütün bedeni yok olur. İnsan ondan yaratılmış ve yine ondan bir araya getirilip tekrar diriltilecektir.”*[232] Acb, kuyruk sokumunun kökü ve bir şeyin son kısmı demektir.

Burada içinde boşluk bulunmayan, zerre veya hardal tanesi kadar, bedenden geriye kalan ve çürümeyen kemik anlamındadır. Cenâb-ı Allah insanı tekrar diriltmeyi murad ettiği zaman bedenin diğer kısmını bu kemik üzerine terkip eder ve yeniden yaratır. Ancak peygamberlerin, sıddîkların ve şehitlerin bedeni bunun dışındadır. Sahîh rivâyetlerde belirtildiği üzere onların bedenleri yok olmaz ve kıyâmet gününe kadar bozulmadan kalır.

İbn Atıyye şöyle der: "Yerin eksilttiğinin (bir kısmı olan acbü'z-zenebin) muhafazası, kıyâmet gününde aynıyla geri getirilmesi içindir. Doğru olan budur." Bazı usûl âlimleri diriltilecek olan bedenler dünyadaki bedenlerden farklı olabilir görüşündedirler. İbn Atıyye şöyle der: "Bu, Kur'ân'ın zâhirine muhâliftir. Eğer dünyadaki bedenden başka bir beden olacaksa, nasıl olur da deriler, eller, ayaklar kâfirler aleyhinde şahidlik yaparlar. Dünyadaki bedenlerin aynıyla yeniden yaratılacağına dâir başka deliller de vardır."

Şeyhülislam **İbn Hacer**'e soruldu: "İnsan ölüp de bedeni toprağa gömülüp yok olduktan sonra, Cenâb-ı Hak yeniden yaratmayı murâd ettiğinde ölmeden önceki bedenleri mi iade edilir, yoksa Allah, insanlar için dünyadakinden başka yeni bedenler mi yaratır?" Şöyle cevap verdi: "Cenâb-ı Allah'ın âhirette yaratacağı bedenler, dünyadaki bedenlerdir. Allah bu bedenleri yeniden yaratacaktır." İbn Hacer, doğru ve sahih olan görüşün bu olduğunu, bundan başka bir görüşte olanların kendisine göre Kur'ân ve sünnetin zâhirine muhâlefet ettiği için hatâlı olacağını söylemiştir.

Kelâm âlimleri şöyle söylerler: Allah Teâlâ, insanın doğumu esnasında var olan aslî cüzlerini bir araya getirir -ki bu aslî cüzler dört unsurdur (anâsır-ı erbâadır)- ve ruhunu ona iade eder. Bu bir araya getirme ister yok olan şeyin aynıyla yeniden yaratılması diye isimlendirilsin isterse isimlendirilmesin, değişen bir şey yoktur. Eğer denirse: "Hadîs-i şerîfte *"Cennet ehli tüysüz ve bıyıkları çıkmamış bir delikanlı gibidir, cehennem ehlinin azı dişi de Uhud gibidir*[233]*"* buyrulmaktadır, dolayısıyla ikinci beden birinci beden değildir. Eğer birinci beden ikincinin aynısıdır diyecek olursak bu doğru olmaz, çünkü hadise aykırıdır. O zaman cennetteki bedenlerin farklı insanların bedenleri olduğu düşüncesi ortaya çıkar ki, bu da tenasühtür (reenkarnasyondur), tenasüh ise batıldır." Deriz ki: *"Eğer yeniden yaratılan beden dünyadaki bedenin aslî cüzlerinden olmasa idi tenasüh lazım gelirdi.* (Ama ilk bedenin cüzlerinden olacağı için tenasüh lazım gelmez.)"

Fakîr (**Bursevî**) şöyle der: Beden aslında var olan parçaları üzerine ve ilave bir parça üzerine yeniden yaratılacaktır. Bu ilave parça da zikredilen acbü'z-zenebdir. Dolayısıyla bu durum gerçekten de tenasühü gerektirmez. Nitekim vasıftaki değişiklik zattaki değişikliği gerektirmez. Hızır (a.s.)'ın bedeninin kendi ilk bedeni olduğu hâlde her yüz yirmi senede bir gençleştiği sabittir. Ayrıca **İbn Abbas** şöyle der: İblis'in üzerinden uzun yıllar geçip de ihtiyarlayınca yine otuz yaşındaki hâline döner.

Bedenlerin nasıl diriltileceği ile ilgili farklı görüşte olanlar vardır. Bazılarına göre yeniden yaratma ilk yaratma gibi olacaktır: Çamurdan yaratıp ruh üfleme, nikâh ve

tenasül/üreme yollarıyla... Tıpkı Âdem ve Havvâ'nın (a.s.) yaratılması, beşer âlemindeki son çocuğa varıncaya kadar bir nesil ve nikâhtan çocukların yaratılması gibi. Tüm bunlar Cenâb-ı Hakk'ın takdir edeceği bir süreye göre kısa bir zamanda olacaktır. Bu görüşü **Ebu'l-Kâsım b. Kusey** *Hal'u'n-na'leyn* kitabında savunmuştur. ***"Sizi başlangıçta yarattığı gibi (yine O'na) döneceksiniz."*** (el-Âraf, 7/29) âyet-i kerimesini de delil olarak göstermektedir.

Doğru olan görüşü savunan bir diğer grup şu rivâyeti esas alır: "Semadan meniye benzer bir yağmur yağar. Bu yağmurdan âhiretteki yaratılış gerçekleşir. Aynı şekilde dünyadaki yaratılış da hayat denizinden babaların sulbüne oradan da annelerin rahimlerine inen bir nokta ile olur. Son kertede hayat denizinin katresinden olan bu nokta rahimde cesede dönüşür."

Biliyoruz ki Cenâb-ı Allah mahlûkatı ilk defa, öncesinde bir misal olmaksızın dilediği sûrette yaratmıştır. Aynı şekilde Allah'ın âhirette yeniden yaratması da şüphesiz hissî olmakla beraber önceden benzeri olmayan bir şekilde gerçekleşecektir. Cenâb-ı Hak, âhirette insanları, bu dünyadan kalan ve bu dünyadaki bedenin aslı olan acbü'z-zenebden yaratacaktır. Allah Teâlâ'nın ***"Sizi başlangıçta yarattığı gibi (yine O'na) döneceksiniz."*** (Âraf, 7/29) sözü âhiretteki yaratılışın -şüphesiz hissî olmakla beraber- ilk yaratılıştaki gibi öncesinde bir misali olmadığını ifade eder. Nitekim Rasûlullah (s.a.) cennet ve cehennem ehlinin yeniden yaratılışının dünyadaki yaratılıştan farklı olduğunu zikretmektedir. ***"Bu O'na göre (ilk yaratmadan) daha kolaydır"*** (Rûm, 30/27) ifadesi, zikrettiklerimizi nakzetmez.

Çünkü ilk yaratış eğer bir fikir üreterek ve plan ortaya koyarak gerçekleşmiş olsaydı, eskisine benzer bir şekilde veya ondan daha üstün bir biçimde yeniden yaratmak, yaptığı işlerinde fikir ve düşünceden istifade eden kimseler için daha kolay olabilirdi. Allah Teala bundan münezzehtir. Bütün âlem O'ndan istifade eder o kimseden istifade etmez. O'nun için yeni bir ilim söz konusu olmaz. Bilakis O, küllî bir ilimle sınırsız şeylerin tafsîlatını bilendir. O icmâl içerisinde tafsîli bilmektedir. O'nun celâline de böylesi yaraşır. **Ebu Hâmid Gazâlî** buyurmuştur ki: Rivâyette geçen acbu'z-zeneb nefis'tir. İkinci yaratılış ondan neş'et eder. Yani nasıl ki, çok sayıda kökü ve dalları olan bir ağaç çamur içerisindeki küçük tohumdan oluşuyorsa aynı şekilde insan bedeni de çürümeyen acbü'z-zeneb tohumundan teşekkül eder. **İmam Gazâlî** bunu nefis diye tabir etmiştir. Çünkü bu, nefsin maddesi ve unsurudur. Bazıları bu şekilde te'vil etmişlerdir.

Ebu Yezîd Rakrâkî gibi diğer bir kısım âlimler de demişlerdir ki: Acb'den murad tek bir cevher (cevher-i ferd) ve bir cüzdür, bölünmez ve çürümez. Onda heyûlânî kâbiliyyetin kuvveti vardır. Beş duyuyla idrak edilen, maddî bedende (heykel-i mahsûste) bulunan unsurların cüzlerini taşıyan hayvânî nefsin heyûlâsının suretidir. Halık-ı zü'l-celâl hazretleri onu ibka eder ve kevn ve fesad (oluş ve bozuluş) âleminde tağayyür ve çürümeden korur. Bedenlerle beraber dünyevî hayatın ilk yaratılışında Cenâb-ı Hak onu yaratmıştır. Maddî bedenin esası odur. Dünyadaki bu yaratılıştan

geriye kalan odur ve âhiretteki yaratılış da ondan kaynaklanacaktır.

Bütün bu görüşlerin hepsi muhtemeldir. Uhrevî ahkâm ile alâkalı şer'î esaslara bir aykırılık teşkil etmez. Bunların her biri şâirin "acbü'z-zeneb" ifadesiyle kasDetmiş olabileceği mâkul tevcihlerdir.

Şeyh-i Ekber (k.s) der ki: Keşf ile şüpheye mahal bırakmayacak şekilde bana mâlum oldu ki acbü'z-zeneb'den murad, yaratılışın üzerine kaim olduğu şeydir. O çürümez yani çürümeyi ve yok olmayı kabul etmez. Yokluktan varlığa çıkan cevherler ve zatların a'yânı (kendi asıl varlıkları) yok olmaz. Fakat Azîz ve Alîm olan Allah'ın takdiriyle kendilerine ilişen ârazlar sebebiyle şehâdî ve berzahî şekilleri değişir. Bu suretler, sahip oldukları istîdât ile ruhları kabûle hazır hale gelir. Tıpkı yeşil zeytinin, içinde taşıdığı yanıcılık istidadı ile tutuşmayı kabul ettiği gibi. Berzahî suretler, içlerinde bulunan ruhlarla tutuşan lambalar gibidir. İsrafil (a.s.) birinci kez sura üflediğinde, bu üfleyiş o berzahî suretler üzerine uğrar ve onları söndürür. Bunun peşinden gelen ikinci üfleyiş ise tutuşmaya hazır halde olan o suretlere uğrar. Böylece o suretler, ruhlarıyla tutuşurlar ve kalkıp etraflarına bakmaya başlarlar. İşte ikinci yaratılış budur. Allah Teala'dan bizi Nebiyy-i Emîn'in hürmetine güvenli bir şekilde diriltmesini dileriz.

"Yanımızda (o bilgileri) koruyan bir kitap vardır." Her şeyi en ince ayrıntısına kadar, tafsilatıyla çok sağlam bir şekilde kaydedip muhâfaza etmektedir. Ya da bu ifade "değiştirilmekten korunmuştur" anlamına gelir. Kasdolunan, ya Cenâb-ı Hakk'ın küllîsi ve cüz'îsiyle her şeyi ihâta eden ilmini, kendisinden her konuda bilgi edinilen bir kitaba sahip kimsenin ilmine benzetip temsîlî bir yolla anlatmaktır; ya da Cenâb-ı Hakk'ın, kendi katında bulunan levh-i mahfuz'da kayıtlı olması itibariyle her şeyi bildiğini te'kid etmektir.

بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُمْ فَهُمْ فٖى اَمْرٍ مَرٖيجٍ ﴿٥﴾

5. Bilakis onlar, hak kendilerine gelince yalanladılar. Şimdi onlar şaşırmış bir haldedirler.

"Onlar hakikati yalanladılar." Bu ifâde, onların bir önceki çirkinliklerinin beyânından sonra daha da çirkin ve kötü hâllerinin beyânıdır ki o da apaçık mucizelerle hakikatı sâbit olmuş olan Hz. Muhammed (s.a.)'in peygamberliğini yalanlamalarıdır. Bu durumun bir öncekinden daha çirkin ve daha kötü olması, Hz. Muhammed (s.a.)'in bizatihi sabit olan peygamberliğini hiç düşünmeden ve araştırmadan yalanlamalarından dolayıdır. Hâlbuki bir önceki durumları sadece şaşırmaktan ibâretti.

"Hakikat kendilerine gelince.." Önce hiç düşünmeden sadece atalarını taklîd ederek, düşündükten sonra da inâd edip burunlarının dikine gitmelerinden dolayı yalanladılar. Âyet-i kerimedeki لَمَّا edatı O'nun (s.a.) şânının yüceliğine ve peygamberliğinin hakikat olduğuna şâhidlik eden mucizelerinden sonra bilerek sırf isyanlarından ve

hasedlerinden dolayı yalanladıklarını ifâde eder.

“Artık onlar kararsız bir hâldedirler.” Yüzük parmakta bol gelip oynadığı zaman مَرِجَ fiili kullanılır. Yani kâfirler sıkıntılı (karışık) bir durumda olmaları, duygu, vehim ve hayallerinin akıllarına galip gelmesinden dolayı karar veremezler. Bu sebeple onlar hidâyeti bulamazlar. Dolayısıyla da Hz. Peygamber (s.a.) hakkında bazen şâir, bazen sihirbaz, bazen kâhin, bazen de yalancı derler, bir fikirde karar kılamazlar. Bu onların Hz. Peygamber’in durumu hakkında akıllarının karışık olduğunu sarih bir biçimde ifade eder. Zımnen de Kur’ân hakkında kafalarının karışık olduğunu gösterir. Kur’ân’a şiir vb. bir takım yakıştırmalar yapmalarının da sebebi budur. Şunu bil ki, aklın karışık olması ihtilafı beraberinde getirir. Bu da bâtıl yolda olunduğunun en açık delilidir. Diğer taraftan sebat edip samimi olmak ise ittifakı beraberinde getirir. Bu da hakikat üzere olunduğunun en açık bir delilidir.

Hasan Basrî, “Bir topluluk hakikati terk etti mi işleri darmadağınık olur” demiştir. **Katâde** de bu sözü söylemiş ve “dinleri hakkında da kafaları karışır” ifadesini ilave etmiştir.

Rivâyet edildiğine göre **Hz. Ali** (r.a.)’a bir Yahudi “Peygamberinizi defneder etmez ihtilafa düştünüz” demiş, o da şu cevabı vermiştir: “Biz O’nun peygamberliği hakkında değil başka hususlarda ihtilafa düştük. Hâlbuki siz, Kızıldeniz’den sağ salim çıkıp da henüz ayaklarınız dahi kurumadan Peygamberinize «Onların olduğu gibi bize de bir ilah yap» dediniz.”

Hükemâdan **Büzürcümhür**’e, “Sâsânîler’in içinde senin gibi birisi olduğu hâlde nasıl oldu da işleri bu şekilde karıştı?” diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: “Büyük işlerde küçük adamlardan yardım istediler. Dolayısıyla işleri de bu hâle geldi.”

Şeyh Sâdî demiştir ki:

Ey padişah, eğer nasihatimi dinlersen,
Hiçbir kitapta bundan daha iyi nasihat yoktur.
Memuriyet akıllı insan işi değilse de,
Sen akıllıdan başkasına memuriyet verme.

Hallac-ı Mansur hakkında da kafa karışıklığına düşmüşler, hakikati yalanlayıp katline fetva vermişlerdi. Dolayısıyla da işleri darmadağın olmuştu. O kadar ki, vezirin makamı yakılmış ve vezir katledilmişti. Sonra iş halifeye kadar ulaşmış, ona da yapılacak olan yapılmıştı.

Âlimlerin sultanı **Hz. Mevlânâ Celaleddin Rûmî’nin babası** hakkında da kafa karışıklığına düşmüşler, onu Belh’den sürmüşlerdi. Akibet Cenâb-ı Hak da onları yerlerinden sürgün etti, onlara köklerini kazıyacak bir düşmanı musallat edip acı bir azab tattırdı. İçlerinde *Tefsir-i Kebir* sahibi de vardı. O gizlendi ancak Allah’ın emri onun için de zuhur etti, gizlenmesi kendisine fayda vermedi. Bu konuda **Hz. Mevlânâ** (k.s.) şöyle der:

Böyle bir utanç içinde olmasına rağmen garip olan şu ki,
Fahrüddîn (Dinin övüncü) lakabıyla anılmak ister.

Hz. Muhammed (s.a.) hakkında da kafa karışıklığına düştüler (onu yalanladılar). Neticede Cenâb-ı Allah onları mahvetti ve mü'minlere lütfederek Mekke'yi onlara has kıldı.

أَفَلَمْ يَنظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِن
فُرُوجٍ ﴿٦﴾

6. Üstlerindeki göğe bakmazlar mı ki, onu nasıl bina etmiş ve nasıl donatmışız! Onda hiçbir çatlak da yok.

"Üstlerindeki göğe bakmazlar mı ki," gaflete düştüler ve âhireti inkâr ettiklerinden dolayı ibret nazarıyla bakmadılar. Hâlbuki semayı devamlı görüyorlardı. Ancak Allah'ın bu kâinatı yaratmasında, var olan her şeyi yokluktan varlık âlemine çıkarmasındaki kudretinin eserlerini görmediler ve ibret almadılar.

"Onu nasıl binâ ettik." Direk olmaksızın yükselttik. *"Ve nasıl donattık!"* Semâyı sıralanmış yıldızlarla muhteşem bir düzen içerisinde tezyin ettik. *"Onda hiçbir düzensizlik ve eksiklik yoktur."* Sema ***"Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun?"*** (el-Mülk, 67/3) âyetinde de buyrulduğu gibi pürüzsüz, dümdüz, kusurlardan ve ârızalardan berî olduğu için onda bir yarık, bir çatlak yoktur.

Buradaki çatlak, yarık olmaması semâda kendisine mahsus birtakım kapıların ve yükselme noktalarının bulunmadığı anlamına gelmez. Nitekim bunlar yani semada bulunan kapılar vs. kusur ve ârıza kabilinden değildir. Belki de bu ifadenin âyetin en sonunda zikredilmesi bu kapı ve noktalara işâret etmek içindir.

Âyetteki "fürûc" "iki şey arasını yarmak" anlamına gelen "ferc"'in çoğuludur. Duvarın çatlamasını ve iki ayak arasını ifade eder. Bu kelime edep yerinden kinaye olarak kullanılmış, daha sonra bu kullanım o kadar artmış ki sarih anlam gibi olmuştur. "Ferc" kelimesi "düşman sınırına yakın yer, geçit ve her türlü tehlike mahalli" için istiare yoluyla kullanılmıştır. Yırtık olan elbiseye de "fürûc" denir. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.) ipekten bir elbise (fürûc) giymiş ve daha sonra onu çıkarmıştır.

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ
بَهِيجٍ ﴿٧﴾

7. Yeryüzünü de döşedik ve ona sabit dağlar koyduk. Orada gönül açan her türden *(bitkiler)* yetiştirdik.

"Yeryüzünü de döşedik." Yeryüzünü Kâbe'nin altından beş yüz senelik yürüme mesabesindeki suyun üzerine yaydık. Nitekim bu *Keşfü'l-Esrâr*'da ifade edilir. Ayrıca yine bu eserde izah edildiğine göre çok geniş olduğu için yeryüzünün mebsût olması ile küre şeklinde olması birbirine zıt şeyler değildir. Bu husus ilgili yerinde anlatılmıştır.

"Ve ona sabit dağlar koyduk." Yeryüzü bu dağlarla sabit durmaktadır. Eğer bu dağlar olmasa idi yeryüzü önceden olduğu gibi sarsılır, farklı yönlere meylederdi. Şöyle bir rivâyet vardır: Allah Teala yeryüzünü yarattığında, yer hareket etmeye başladı. Bunun üzerine melekler şöyle dediler: Bu hâliyle onun üzerinde hiç kimsenin kalması mümkün değildir. Bir müddet geçti daha sonra yeryüzü dağlarla sâbit hale getirildi. Melekler bunun nasıl olduğunu anlayamadılar. Âyette dağları ifade etmek üzere kullanılan kelimenin kökü olan "resâ" fiili "sabit olmak" anlamına gelir. Bu vasıfla tabir edilmesi "Allah Teâlâ dağları, yeryüzü onlarla sabit olsun diye yarattı" anlamını ifade etmek içindir. Ayrıca bu âyette Allah adamlarına da işâret vardır. Nitekim Allah adamları hem yeryüzünün hem de gökyüzünün manevi direkleridir. Onlar yok olur da yeryüzünde bu gibi kimselerden "Allah! Allah!" diyecek biri kalmazsa yeryüzü ve gökyüzü fesada uğrar.

"Orada gönül açan her türden (bitkiler) yetiştirdik." ifadesi farklı türleri belirtir. ***"Türlü türlü bitkiler, çift çift.."*** (Tâhâ, 20/53) âyet-i kerimesinde de bu durum ifade edilir. Bitkilerin sıfatı olarak kullanılan "behîc" kelimesi meyveler, bitkiler ve ağaçlardan hoş ve güzel olanları ifade eder. Nitekim başka bir âyet-i kerimede de ***"Güzelliğinden dolayı neşe duyulan.."*** (Neml, 27/60) buyrulur. "Behât" kelimesi, renginin güzel olması ve bu sebeple mutluluk ve sevincin ortaya çıkmasını ifade eder. Bu kökten gelen "ibtihâc" fiili de *Müfredat*'ta belirtildiği üzere "bâ" harf-i ceriyle kullanılır ve "kişinin mutluluk ve neşesinin yüzünde belirmesi" anlamına gelir.

تَبْصِرَةً وَذِكْرٰى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ﴿٨﴾

8. Allah'a yönelen her kula gönül gözünü açmak ve ibret vermek için *(bütün bunları yaptık)*.

"Bütün bunlar, gönül gözünü açmak ve ona öğüt ve ibret vermek içindir."

Tebsıra ve zikrâ kelimeleri, önceki kısımda farklı alanları beyan etmek için kullanılan fiillerin hepsinin sebep ve hikmetini ifade eder. Bunlar, en son zikredilen fiilden dolayı mansubdurlar. Veya bir fiil takdir edilmek suretiyle mansub olurlar. Bu durumda anlamı "tüm bu yaptıklarımızı gönül gözünü açmak ve öğüt vermek için yaptık" şeklinde olur. Yani görenler, îtibar ve istidlâl nazarıyla bakanlar için, yine zikreden ve öğüt alanlar için böyle yaptık.

Ya da bu iki kelimenin kendi köklerinden fiil takdir edilerek masdar olmak (meful-i mutlak) üzere mansûb olurlar.

"İçtenlikle Allah'a yönelen her bir kul için" Rabbine dönmüş, O'nun muhteşem eserlerini tefekkür ederek O'na ibadet eden kimseler için. Âyetin bu kısmında "tebsıra" ve "zikrâ" makamlarına vasıl olmanın ancak Cenâb-ı Hakk'a ibadet etmekle ve tarîkatın esas dayanağı olan inâbe ile olacağına işârette bulunulmaktadır.

Âlimlerden biri şöyle der: "Tebsıra" kişinin Allah Teâlâ'nın kendisi üzerindeki lütuflarını bilmesidir. "Zikra" ise kişinin her hâlde Allah Teala'nın kendisine olan muâmelesinden her birine ibretle bakma şükrüyle meşgul olması için her an nefsine bu nimetleri sayıp dökmesidir.

Demişlerdir ki: "Tebsıra ve zikrâ" şerîat ve hakîkat şeklinde iki isimdir. Tebsıra hakîkat, zikrâ ise şerîattir. Şerîat vâsıta hakîkat ise mükâşefe ile olur. Şerîat şart üzere hizmettir, hakîkat ise müşâhedeye dayanan yakınlıktır. Şerîat kötülük yapmamak, hakîkat ise kendini kaybetmek, kendinden geçmektir. Şerîat ehli emirleri yerine getirip günahlardan kaçınanlardır, hakîkat ehli olanlar ise kendinden kaçıp birliğe koşanlardır. Şerîat ehlinin kıblesi Kâbe'dir, hakîkat ehlinin kıblesi ise arşın üstüdür. Şerîat ehlinin durağı hesap meydanıdır, hakîkat ehlinin durağı ise Hazret-i Sultan'dır. Şerîat ehlinin semeresi cennet, hakîkat ehlinin semeresi ise Rahman'ın rızâsı ve likâsıdır.

Nakledilir ki yaşlının biri **Şakîk Belhî**'nin ardından gelip şöyle dedi; "çok günahım var ve ben tevbe etmek istiyorum". Şakîk ona; "geç kaldın" dedi. Yaşlı adam; " hayır geç kalmadım, erken bile geldim" dedi. Şakîk; "nasıl olur?" diye sorunca yaşlı adam; "kim ölümden önce gelip tevbe ederse bu erken sayılır" deyince Şakîk Belhî; "hoş geldin ve güzel söyledin" dedi.

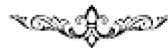
Yüklerinizi biraz hafif tutunuz,
Ölüm darlığında bu yükleri koyacağınız yer yoktur.

Akıllı kimsenin Kur'ân-ı Hakîm'i okuyarak ibret alması ve gönül gözünü açması, Yüce Allah'ın fillerini tefekkür etmesi, tevhid inancını O'nun şanına yaraşır şekilde devamlı ikrar etmesi ve O'na kıyâmet gününe kadar hiç dönüşü olmayacak bir şekilde yönelmesi gerekir.

Şeyh Sâdi de şöyle söyler:

Gelin cân ü gönülden el kaldırıp duâ edelim,
Yarın toprak altında kaldıramayız.

Allah Teâlâ bizi de sizi de gaflet uykusundan uyandırsın (âmin).

[228]. Aclûnî, I, 311.
[229]. Ebû Davud, Vitir 20; Tirmizî, Sevabu'l-Kur'an 18.
[230]. Hadîs-i şeriflerde ve sahabe sözlerinde Kâinatın yaratılışı ile ilgili haber verilen balık, öküz ve yılan ifadelerinde temsilî bir anlatım vardır. Bunlar işin hakikatine bir nebze ışık tutabilmek için kullanılmıştır.
[231]. Aclûnî, I, 386.
[232]. Buhârî, Tefsir 39/3; Ebû Davud, Sünnet 22; Nesâi, Cenaiz 117; Muvatta, Cenaiz 49; Müsned, III, 28.
[233]. Tirmizî, Cennet 8, 12; Dârimî, Rikak 104; Müsned, II, 295, 343; V, 232, 240, 243.

HAYATA YENİDEN ÇIKIŞ DA BÖYLEDİR

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ ﴿٩﴾
وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ ﴿١٠﴾ رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ
بَلْدَةً مَيْتًا كَذٰلِكَ الْخُرُوجُ ﴿١١﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ
الرَّسِّ وَثَمُودُ ﴿١٢﴾ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ ﴿١٣﴾ وَأَصْحَابُ
الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٥﴾

9. Gökten bereketli bir su indirdik, onunla bahçeler ve biçilecek daneler bitirdik.
10. Kullara rızık olması için birbirine girmiş, küme küme tomurcukları olan uzun boylu hurma ağaçları yetiştirdik.
11. Ve o su ile ölü toprağa can verdik. İşte hayata yeniden çıkış da böyledir.
12. Onlardan önce Nuh kavmi, Res halkı ve Semûd da yalanlamıştı.
13. Âd ve Firavun ile Lût'un kardeşleri de (yalanladılar).
14. Eyke halkı ve Tübba' kavmi de. Bütün bunlar peygamberleri yalanladılar da tehdidim gerçekleşti!
15. İlk yaratmada âcizlik mi gösterdik? Hayır, onlar yeni bir yaratma husûsunda şüphe içindedirler.

"Gökten bereketli bir su indirdik." Pek çok faydaları olan, insanların, hayvanların ve ölü yeryüzünün hayat kaynağı olan bereketli bir su indirdik. *Keşfü'l-Esrâr*'da âyetteki "bereketli bir su" ifadesi ile yer altının muhtelif kısımlarında depolanıp da sene boyunca yeryüzüne çıkıp dağılan yağmur suyunun kasdedildiği söylenmektedir.

"Onunla bahçeler ve biçilecek daneler bitirdik." Yâni semâdan indirdiğimiz bu bereketli su ile pek çok bahçeler, meyveli ağaçlar bitirdik. Burada da bahçeler zikredilmiş, bahçelerdeki meyveli ağaçlar kasdedilmiştir. "Ağaçlar ve meyvelerle dolu bahçeler…" demektir. Nitekim
"***Biz o suyla (türlü türlü) ürünler çıkardık."*** (Fâtır, 35/27) âyetinde de bu duruma işâret edilmektedir.

Burada Basralı dil âlimlerine göre âyet-i kerimede mevsuf olan "zer'" ekin kelimesi bilindiğinden dolayı hazfedilmiştir. Bu duruma misal olarak "mescid-i câmi" denilmeyip sadece "câmi" denilir. "zer' ve habb" kelimelerinden her biri diğerini de

ifade ettiğinden dolayı bir şeyin bizzat kendisine izafe edilmemesi gerekçesiyle mevsuf olan zer' kelimesi hazfedilmiştir. Âyette geçen "hasîd"in kök anlamı "ekini biçmek"tir. Burada "hasîd" "habbe (tane)" kelimesi dikkate alınarak mecâzen "mahsûd (biçilen şey)" anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla âyetteki bu ifadenin anlamı "arpa ve buğday gibi, rızık olmak üzere biçilen ürünlerden taneler…" olmaktadır. Burada bitki yerine "dâne"nin zikredilmesi bizzat "dâne"nin maksud olmasından dolayıdır.

وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ ﴿١٠﴾

10. Kullara rızık olması için birbirine girmiş, küme küme tomurcukları olan uzun boylu hurma ağaçları yetiştirdik.

Âyetteki "nahl" kelimesi "cennât" kelimesine atfedilmiştir. Zaten bahçelerde bulunduğu hâlde tekrar hurma ağacının özel olarak zikredilmesi, diğer ağaçlara nazaran fazîletini beyan etmek içindir. Yâsîn sûresinde hurma ağacının bazı özellikleri belirtilmişti. Âyette cennât/bahçeler ile nahl/hurma ağacı arasında "habb/dâneler" kelimesinin zikredilmesi, âyet sonlarının birbiriyle uyumlu olması hikmetinin yanı sıra müstakil olarak bunların önemini ve özel bir hususiyeti hâiz olduklarını ifâde eder.

Âyetteki basikat kelimesi "semada uzayıp giden, yaratılışı muhteşem" demektir. Bilindiği üzere başlangıçta hurma ağaçları uzun olarak bitmemektedir. Daha sonra onun peyderpey uzaması بَسَقَ fiiliyle ifade edilir. *Müfredât*'ta "el-bâsik" kelimesi "bittiği yerden uzunlamasına büyüyen ağaç vs." anlamına geldiği belirtilir. Yine bir kimsenin diğerlerinden uzun olması da bu fiil ile ifade edilir. Ayrıca âyetteki bu kelimenin "meyve yüklü" anlamında kullanılmış olması da mümkündür. Nitekim koyunun hamile kalmasını ifade etmek üzere أَبْسَقَتِ الشَّاةُ denilir.

"Birbirine geçmiş kat kat tomurcukları olan…" Âyeteki "nadîd" kelimesi "üst üste yığılmış, istiflenmiş" anlamında kullanılmıştır. Burada hurmaların üst üste yığılması veya bunların çokluğu kasd edilmektedir. Bu cümle âyetin yukarı kısmındaki نَخْل'in hâl cümlesidir. Arapçada "bir şeyi üst üste koydum, yığdım, bıraktım" anlamında نَضَدْتُ الْمَتَاعَ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ ifadesi kullanılır. مِنْضَد/Mindad, üzerine metâın yığıldığı mekanın ismine denilir. İşte طَلْعٌ نَضِيدٌ tabiri kelimenin bu kök anlamından istiare yapılmıştır. Nitekim *Müfredat*'ta böyle geçer.

طَلْع/tal', çıkan şey demektir. Sanki hurma ağacı ile ondan çıkan tomurcuk birbirine geçirilmiş iki terlik gibidir. İki terliğin böyle üst üste bulunması مَنْضُود kelimesi ile ifade edilir. Veya طَلْع/tal' kelimesi meyvenin ilk ortaya çıktığındaki hâline denilir. Kabuğu " كُفُرَّى/küfürrâ" içi de beyazlığından dolayı "الاغريض/el-ağrîd" diye isimlendirilir. Bu izahlar *Kâmus*'ta yer almaktadır.

Bahru'l-Ulûm'da şöyle denilmektedir: طَلْع/tal', hurma ağacından çıkan şeydir. Yarılıp açılmadan önceki hâline الكِمّ/kimm denilir. Bundan ortaya çıkan şeye de yine طَلْع/tal' denilir. Ki o, beyaz rengi ile dişlere, kokusuyla da meniye benzeyen bir şeydir.

Yukarıda zikri geçen bahçelerin, biçilecek tanelerin vs. insanların rızıklanması için olduğu ifade edilmektedir. Âyet-i kerimelerde çift çift bitkilerin öncelikle gönül gözünü açmak ve ibret vermesi için bitirildiğinin ifade edilmesi ardından ise bunların rızık olarak bitirildiğinin belirtilmesinde şu hususa dikkat çekilmektedir: Kulun tüm bunlardan tezekkür ve ibret almak yönünden faydalanması, sadece rızık olarak faydalanmasından daha önemli ve daha önceliklidir.

Yemek, yaşamak ve zikretmek içindir.
Sen ise hayatın yemekten ibâret olduğuna inanmaktasın.

Fakir (**Bursevî**) şöyle der: Semâdan, arzdan ve dağlardan bahseden âyetlerden maksad öncelikli olarak bu büyük cisimleri Allah'ın kudretine delil olarak zikretmektir. Nitekim "tefekkür nazarıyla bakmaz mısınız" ifadesi ve bunun ardından yeryüzünde bitkilerin bitirilmesinin zikredilmesi de bunu göstermektedir. Dolayısıyla bunun illeti olarak "gönül gözünün açılması ve öğüt alınması" uygun düşmektedir. Yağmur, bununla bitirilen bahçeler, biçilen taneler, meyve yüklü yüksek hurma ağaçlarının zikredildiği âyetlerden maksad ise bunlardan faydalanılmasını beyan etmektir. Dolayısıyla bunun illeti olarak da rızık kelimesinin kullanılması uygun düşmüştür. Bu sebeple "rızık" illeti daha sonra zikredilmiştir. Çünkü bir şeyin sağladığı yarar onun yaratılışındaki sıralamaya uygun olarak anlaşılmalıdır.

Ebû Ubeyde şöyle der: Cennetteki hurma ağacının kökü ile dalları birbirine geçmiş hâldedir. Dünyadaki hurma ağaçlarının ise meyveleri tepesinde bulunur. Cennetteki hurma ağaçlarından, taze olarak koparılan her bir hurma, tereyağından daha yumuşak ve baldan daha tatlı bir hâle dönüşüverir. Dünyadaki hurma ağacı cennetteki hurma ağacını hatırlatır. Bununla birlikte her ikisinde de insanlar için rızık bulunmaktadır. Nitekim âyette buyrulur: ***"Orada (cennette) sabah akşam rızıkları da vardır."*** (Meryem, 19/62)

رِزْقًا لِلْعِبَادِۙ وَاَحْيَيْنَا بِه۪ بَلْدَةً مَيْتًاۜ كَذٰلِكَ الْخُرُوجُ ﴿١١﴾

11. Ve o su ile ölü toprağa can verdik. İşte hayata yeniden çıkış da böyledir.

"Ve o su ile ölü toprağa can verdik." Burada "ölü" ifadesi belde ve mekân için "kurak, kendisinde hiçbir şeyin yetişmediği yer" anlamında zikredilmektedir. Mânâ şöyledir: "Biz ölü toprağı öyle bir hâle getirdik ki o kabardı, her türlü bitki ve çiçeği bitirdi. Böylece cansız ve sönmüş hâlinden sonra kıpırdanıp canlandı."

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle rivâyet etmiştir: Yağmur yağıp da oluklardan sular akınca Rasûlullah (s.a.) şöyle buyururdu: *"Bu sene size kuraklık yoktur."*[234]

"İşte (dirilip kabirlerden) çıkış da böyledir."

Yani içinde bulunduğunuz bu güzel hayat kabirlerden çıktıktan sonraki hayatınıza bir misaldir. Buna aykırı herhangi bir şey söz konusu değildir.

Şöyle bir rivâyet vardır: Allah kırk gece erkeklerin menîsi gibi yağmur yağdırır, yağmur suyu yerin altına girer ve onların (ölülerin) etlerini, damarlarını ve kemiklerini geliştirir. Sonra da Allah onları diriltir ve yerden tekrar çıkarır.

Ölülerin diriltilerek çıkarılmasını, yerden bitkilerin diriltilerek çıkarılmasına kıyas etmede, bitkilerin bitirilmesi hâdisesinin şânını yüceltmek, ölülerin diriltilmesi hâdisesini de küçültmek bulunmaktadır. Böylece bitkilerin çıkartılması ile ölülerin diriltilmesi arasında bir benzerlik kurulmaktadır. Bu, kıyas yöntemini göstermek ve meseleyi insanların daha rahat anlamalarını sağlamak içindir.

Kâşifî şöyle der: Eğer bir kimse, bir ölünün gömülmesi gibi toprağa gömülen bir tohumun hayat bulmasını düşünse, gizliyken ortaya çıkmanın uzak olmadığını görür. Bunun gibi ölüler de hayattan bir koku taşıyabilirler.

Hangi tohum (dane) toprağa düştü de geri bitmedi,
İnsan tohumundan neden şüpheye düşmektesin.
Aşağı doğru düşmeyi gördünse yukarı doğru yükselmeği de gör,
Güneşin ve ayın batmasının onlara ne zararı olur?

Bu âyet-i kerimede ruhlar semasından ilâhî feyiz suyunun indirilmesine de işâret vardır. Cenâb-ı Allah bu feyiz suyuyla kalp bahçelerini, kendisiyle Allah'tan gayrı her şeyin muhabbetinin silineceği muhabbet tohumunu ve marifet türlerinden kat kat tomurcukları olan tevhid ağacını yeşertir. Tüm bunlar rableri yanında geceleyen kullar için bir rızıktır. Rableri olan Allah Teâlâ onları yedirir, içirir ve nurundan coşan bu feyizle ölü olan kalp beldesini diriltir. Zira âyette şöyle buyrulur: ***"Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine, bir nur verdiğimiz kimsenin durumu…"*** (En'am, 6/122) İşte varlığın karanlıklarından Vâcîbü'l-vücûd olan Allah Teâlâ'nın nuruna çıkış da böyledir. Tüm bunları iyice anlaman gerekir.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَاَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ ﴿١٢﴾

12. Onlardan önce Nuh kavmi, Res halkı ve Semûd da yalanlamıştı.

Mekke halkından önce Şît'in ve Kàbil'in çocukları olan Nûh kavmi, Nûh (a.s.)'ı yalanladılar.

Ress'in Aden'de Semûd kavminin devamı olan bir topluluğa âid bir kuyu olduğu

söylenmiştir. Onların âdil ve ahlâkı güzel bir kralları vardı, ona “Uneys” denirdi. Bu kuyunun suyu tüm şehir ve bâdiyelerinde bulunan koyun, sığır vs. hayvanlara yetiyordu. Bu kuyunun üzerine yerleştirilmiş su içilen pek çok oluk ve orada görevli hayli insanlar vardı. Yine insanların faydalanması için doldurulan mermerden yapılmış pek çok havuzlar vardı.

Kâmûs’ta şöyle denilmektedir: اَبْزَن kelimesi ilk harf olan elifin üç harekeli hâliyle de okunur. “Kendisinde yıkanılan, bakırdan yapılmış bir havuz” demektir.

Gece gündüz binek hayvanlarının su içtiği bir havuz ve ineklerin, koyunların ve böceklerin su içtiği bir başka havuz da vardı. Bunlar bu kuyulardan nöbetleşe içiyordu. İçtikleri bu sudan başka suları yoktu.

Kral, uzun bir hayat yaşadı. Nihâyet ölüm vakti geldiğinde cesedi kalsın ve bozulmasın diye kralın vücudu yağ ile mumyalandı. Nitekim oradaki insanlar kendilerine iyiliği dokunmuş birisi öldüğü zaman böyle yaparlardı. Kral öldü ve bu durum insanlara çok ağır geldi. İşlerinin bozulduğunu anladılar. Hep birlikte yüksek sesle ağlamaya başladılar. Şeytan bu durumu ganimet bildi. Kralın ölümünden birkaç gün sonra onun sûretine bürünerek oradaki insanların yanına geldi ve onlara şöyle dedi: “Ben aslında ölmedim, sadece benden sonra ne yapacağınızı görmek için sizden gizlendim.” Bunun üzerine ahâlî çok sevindi. Şeytan yanındaki özel bir gruba kendisi ile onların arasına bir perde yapmalarını emretti. Onlarla perdenin arkasından konuşmaya başladı. Kralın öldüğü anlaşılmasın diye böyle yaptı. İnsanlar bu mumyayı perdenin arkasında yemeyen içmeyen bir put olarak diktiler. Şeytan onlara ebediyyen ölmeyeceğini ve onların tanrısı olduğunu haber verdi.

Tüm bunları ve şeytanın kralın diliyle onlara söylediği her şeyi pek çoğu kabul ve tasdik etti. Bazıları ise şüpheye düştü. Onlar içerisinde gerçek mü’min olup da şeytanı yalanlayanlar, onun dediklerini tasdik edenlerden daha azdı. İçlerinden biri çıkıp da onlara nasihat etmeye kalksa engellenir ve perişan edilirdi. Sonunda krallarının suretine bürünmüş olan şeytana kulluk etmek üzere ittifak ettiler.

Allah Teâlâ onlara **Hanzala b. Safvân** isminde bir nebî gönderdi. Vahiy bu peygambere uyanıkken değil, uyku hâlindeyken nazil olurdu. Bu peygamber, taptıkları şeyin ruhu olmayan sadece sûretten ibâret bir put, içindekinin de şeytan olduğunu, onları bu şekilde sapıklığa düşürdüğünü, Allah’ın asla mahlûkatın suretine temessül etmeyeceğini, kralın da Allah’a ortak olmasının asla mümkün olmayacağını haber verdi.

Hanzala (a.s.) böylece onları tehdid etmeye ve onlara nasihat etmeye devam etti. Aynı zamanda Rablerinin gazabı ve azabıyla onları korkutuyordu. Onlar ise Hanzala (a.s.)’a eziyet ettiler. O kendilerine nasihat ve öğütle yaklaşırken onlar ona düşmanlık yaptılar ve nihâyetinde onu öldürdüler ve bir kuyuya attılar. Bunun üzerine ilâhî cezaya uğradılar. Geceyi tok ve suya kanmış bir hâlde geçirmişlerdi. Sabah ise bir de baktılar ki kuyunun suyu bitmiş, su çekilecek ip bozulmuş. Hep birlikte bağırıp çağırdılar. Susuzluktan kadınlar ve çocuklar yüksek sesle ağlamaya, hayvanlar da acı acı bağırmaya başladılar. Ta ki hepsi bu hâlde helâk olup öldüler. Bulundukları yere

onlardan sonra yırtıcı hayvanlar, evlerine tilkiler ve sırtlanlar yerleşti. Bahçeleri ve mallarının yerini faydası olmayan çalılıklar ve dikenler aldı. Orada sadece, çöllerde geceleri duyulan cin sesleri ya da aslan kükremeleri işitilir oldu. Cenâb-ı Allah'ın gazabından ve azabını mûcib olan şeylerde ısrar etmekten yine O'na sığınırız. *Tekmile* isimli eserde *Tefsiru'l-Mukrî*'den naklen böyle izah edilmektedir.

Rass'ın Yemâme'ye yakın bir yerdeki bir kuyu veya Azerbaycan'daki bir kuyu veya bir vadi olduğu da söylenmiştir. Şâir şöyle söyler:

Onlar Ress vadisi için ağızdaki el gibidirler.

Bu konuda Furkân sûresinde izahat yapılmıştı, oraya da müracaat edilebilir.

Sâlih (a.s.)'ın kavmi olan Semûd de yalanlamıştı. Semûd ikinci Âd'in oğludur. Asıl "Âd kavmi" olarak bilinen Âd ise İrem'de yaşayan ilk Âd'dir.

وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَاِخْوَانُ لُوطٍۙ ﴿١٣﴾

13. Âd ve Firavun ile Lût'un kardeşleri de *(yalanladılar)*.

"Âd (kavmi)" Hûd (a.s.)'ı, *"Firavun"*, Mûsâ ve Hârûn (a.s.)'ı yalanladılar. Öncesinde ve sonrasında zikredilen topluluklara uyumlu olması bakımından burada Firavun kelimesi ile Firavun ve kavmi murâd edilmektedir.

"Lûtun kardeşleri.." Lût'un sıhrî yönden hısım ve akrabaları da onu yalandılar. Sıhr kişinin kızının ve kız kardeşinin kocası olması yönüyle gerçekleşen akrabalığı ifade eder. Burada Lût (a.s.)'ın "kardeşleri"nden din bakımından değil nesep bakımından müşterek olmaları cihetiyle kavminin kasdedildiği söylenmiştir. **Atâ** şöyle demiştir: Her peygamberin yanında onu destekleyen kavminden birileri vardı. Ancak Lût, yalnızdı.

وَاَصْحَابُ الْاَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍۜ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ ﴿١٤﴾

14. Eyke halkı ve Tübba' kavmi de. Bütün bunlar peygamberleri yalanladılar da tehdidim gerçekleşti!

"Eyke halkı ve Tübba' kavmi de." Eyke halkı, Ehl-i Medyen'den başka Şuayb (a.s.)'ın kendilerine gönderildiği kavimdir. Nitekim onlar Eyke'de yaşıyorlardı. Eyke, sidir otlarının ve bir kısım dikenlerin bittiği ormanlık bir bölgedir. Hicr sûresinde bu konu geçmişti.

Tübba, Yemen meliki Hımyerî'dir. Duhân sûresinde bu kavmin durumu izah edilmişti.

"Bütün bunlar (kendilerine gönderilen) peygamberleri yalanladılar." Peygamberlerin gönderildikleri, hepsinin ortak esası âhiret gününe imân olan şeriatlarını yalanladılar. Âyetlerde yukarıda zikredilen her bir kavmin kendilerine gönderilen peygamberlerini yalanladıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kavimlerin

hepsi, gönderilmiş olan peygamberleri yalanlamış olmaktadırlar ki bu âyetteki ibâre de bu anlama uygundur. Âyetteki "küll" kelimesinin lafzına itibar edilerek fiil tekil olarak kullanılmıştır. Veya âyetin bu kısmı onlardan her birinin sadece kendilerine gönderilmiş olan peygamberi değil, gönderilmiş olan tüm peygamberleri yalanladıkları anlamına gelir. Nitekim tüm peygamberler tevhid inancını tebliğ etmişler ve öldükten sonra diriltilerek hesap verileceği husûsunda insanları uyarmışlardır. Dolayısıyla onlardan birisini yalanlamak hepsini yalanlamak anlamına gelir. Tübba'ın peygamber olduğu ihtimaline göre bu izah doğrudur. Onun peygamber olmadığı ihtimaline göre ise daha doğrudur. Buna göre anlam şu şekilde olur: "Tübba'ın kavminin peygamberleri yalanlaması, onlar daha önceki tevhid ve kıyâmet inancında birleşmiş olan tüm peygamberleri yalanlamış olmalarıdır." Zira Tübba, onları bu şekilde imana dâvet etmişti.

"Böylece kendilerini uyardığım şey gerçekleşti." Yani onlara yapmış olduğum tehdidin gerçekleşmesi vacip oldu ve gerçekleşti. Âyetteki "vaîd" kelimesi "azap" anlamındadır. Vaîd kelimesi vaad'in aksine kötü şeyler hakkındaki vaadde kullanılır, vaad ise kötü şeylerde de hayırda da kullanılır.

Âyet-i kerimede Rasûlullah (s.a.) teselli edilmektedir. Yani şöyle denilmiş olmaktadır: "Kâfirler seni yalanlıyorlar diye sakın üzülme. Çünkü sen yalanlanan ilk peygamber değilsin. Her topluluk, peygamberini yalanlamıştır. Senden önceki peygamberlerin yapmış olduğu gibi sen de onların eziyetlerine sabret. Böylece onlar gibi sen de zafere ereceksin." Yine âyet-i kerimede Mekke halkı tehdit edilmektedir. Yani şöyle denilmiş olmaktadır: "Ey Mekke halkı, sizden önceki ümmetlerin halinden ibret alın ve onların haline düşmekten korkun da Allah'ın peygamberini yalanlamayın. Onların yaptığı gibi peygamberi yalanlarsanız sonunda onların uğradığı cezâya müstehak olursunuz."

Şunu bil ki tüm zamanların insanları genelde hevâ ve tabiî heveslere mağluptur. İnsanlar genelde akıllarına göre değil, hisleri doğrultusunda yaşarlar. Nefisleri de inatçı ve haktan uzak, bâtıla yakındır. Ne zaman bir peygamber gelse, onu yalanlamışlar ve getirdiği şeyden dolayı onu şehîd etmişlerdir. Böylece onların üzerine Rablerinin nimetlerini inkâr ettikleri için azap vaki olmuştur. Allah onları helak etmekte hiç de zorlanmamıştır.

Bu âyette işâret yoluyla velî kullar için bir tessellî ve kâfirler için de bir tehdid vardır. Ömrüme yemin ederim ki veli kulların onların elindeki durumları peygamberlerin kâfirlerin elindeki durumları gibidir. Ancak sabır kurtuluşun anahtarıdır.

Peygamberlerin zamanındaki kâfirlerin maymunlara ve hınzırlara çevrildiği, yerin dibine geçirildikleri ve muhtelif azaplara müstehak oldukları gibi aynı şekilde evliyaullâhı inkâr eden kimselerin de Allah Teâlâ gönül dünyalarını maymun ve hınzırlara çevirmiş ve onları yerin dibine yani kesif ve zulmânî beşeriyyet arzının çukurlarına geçirmiştir. Böylece onlar çeşitli rezillik ve rüsvalıklara uğramışlardır. Oysa onlar körlükleri ve şaşkınlıkları sebebiyle böyle rezil bir duruma düştüklerini

bilmezler. Tam aksine kendilerinin her türlü tehlikelerden kurtulacaklarını zannederler. Allah Teâlâ'dan bizi mü'minlerden kılmasını, yakîn ehlinin yolunda sâbit-kadem eylemesini, onların feyiz ve bereketlerinden bizlere de ikrâm etmesini ve bizleri onları takip etmekle şereflendirmesini niyaz ederiz.

أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ ۚ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٥﴾

15. İlk yaratmada âcizlik mi gösterdik? Hayır, onlar yeni bir yaratma husûsunda şüphe içindedirler.

"İlk yaratmada âcizlik mi gösterdik ki (yeniden yaratamayalım)?"

Şu âyette de bu kelime zikredilmişti. ***"Onları yaratmaktan âciz kalmadı."*** (Ahkâf, 46/33)

Sanki şöyle denilmiş olmaktadır: İlk olarak yaratmaya giriştik de ondan âciz mi kaldık ki, bunun sadece bir iâdesinden ibâret olan ikinci yaratıştan âciz kalacağımız zannedilebilsin? Diğer bir ifadeyle acaba biz mahlûkatın ilk yaratılışında âciz kalmış ve zorluk mu çekmişiz ki ikinci yaratılış konusunda geride kalalım."

Aynü'l-maânî'de âyetteki ilk yaratmadan Âdem (a.s.)'ın yaratılmasının kasdedildiği söylenir ki bunu mü'min kâfir bütün insanlar kabûl ederler.

et-Tevilâtü'n-Necmiyye'de âyetin mânâsının şu şekilde olduğu zikredilir: Herhangi bir şeyi yapmaktan âciz kaldık mı ki insanları yeniden diriltmekten âciz kalalım veya bu bize zor gelsin? Hayır, asla böyle değildir.

Âyet-i kerimedeki "halk-ı cedîd" ifadesiyle âhiretteki yeniden yaratılışa işâret edilmektedir. Yeniden yaratışın zaman bakımından çok yakın olduğunu göstermek üzere bu iş için, kök anlamı bir elbisenin kesilip dikilmesini ifade eden cedid kelimesi kullanılmıştır.

"Bel" ile başlayan bu cümle, kendisinden önceki mukadder bir cümleye atıftır. Sanki şöyle denilmiş olmaktadır: Onlar ilk yaratmaya gücümüzün yettiğini inkâr etmiyorlar. Aksine onlar alışageldikleri olağan durumun aksine bir hâdise olduğu için yeniden yaratma konusunda şüphe ve karışıklık içerisindeler. Zira bu dünyâda onlara göre böyle durumlar gerçekleşmemektedir. İşte bu yapmış oldukları âşikâr fâsid bir kıyastır.

Kâşifî şöyle der: Mekke müşrikleri Hak Teâlâ'nın başlangıçta mahlûkatın yaratıcısı olduğunu itiraf etmişlerdi. Sonra buyurdu ki; bir kimse ki her şeyi madde ve yardım olmaksızın yaratmaya kàdir ise daha sonra onların maddelerini bir araya getirip hayatını iade etmeye gücü neden yetmesin? Şüphesiz ki biz mü'minlerde bunu idrâk etme kuvveti vardır, fakat kâfirler şek ve şüphe içindedirler. Bunun sebebi yeniden yaratılma konusunda şeytanın vesvese vermesidir. Yani yeniden yaratılışı ve haşri mümkün görmezler.

"Halk" kelimesinin nekre olarak gelmesi, bu işin şânını yüceltmek, onun bilinen

yaratışların dışında bir yaratış olduğuna işâret etmek, araştırılmaya ve hakikatinin bilinmesine lâyık olduğunu ve herhangi bir şüpheye dayanmadığını bildirmek içindir.

Şunu bil ki, ister ârazlarda olsun, ister cisimlerde, yeniden yaratma dünyada da olmaktadır. Sûfilerin ve kelâm âlimlerinin görüşü böyledir. Onlar cisimlerin her an yok olduğunu, devamlılıklarının yeni cisimler ile müşâhede edildiği husûsunu kabul ederler. Aynı şekilde ârazların da her an yok olup devamlılıklarının başka ârazlar ile müşâhede edildiğini kabul ederler. Ayrıca kendi başlarına bizatihi kâim olmayan ârazlarda bu durum mümkünse, bizatihi kâim olan cevherlerde de mümkündür.

Bu mânâda *Mesnevî*'de şöyle denilir:

Aslanı ormandan bildiğin gibi sûreti de anlamdan bil,
Ya da onu sesi ve sözü düşünceden bildiğin gibi bil.
Bu söz ve ses düşünceden meydana gelir.
Fakat sen düşünce denizi nerededir bilemezsin.
Fakat latîf bir söz dalgası görünce,
Onun denizinin de kadri yüce olduğunu anlarsın.
Bilgiden düşünce dalgası belirince
Mânâ, sesten ve sözden bir sûret meydana getirir.
Sözden bir şekil doğar ve yine ölür,
Dalga kendisini yine denize atar.
Sûret sûretsizlikten doğar, yine sûretsizliğe döner
"Biz de ona döneceğiz." (Bakara 2/156)
Şu halde sen her lahza ölüp dirilmektesin
Mustafa: "dünya bir ândan ibârettir" buyurdu.
Bizim düşüncemiz havada O'ndan bir oktur,
Havada nasıl durur? Yine Allah'a döner.
Dünya her nefeste yenilenir fakat biz,
Onu durur gibi gördüğümüzden bundan habersiziz.
Ömür ırmak gibi yeniden yeniye akar gelir,
Fakat bedende bir süreklilik gösterir.
O ucunda ateş olan devamlı salladığın sopa gibidir
Hızdan dolayı sürekli bir şekle sahiptir.
Ateşli sopayı devamlı sallarsan,
Ateş göze upuzun görünür.
Ömrün uzun olması da Allah'ın yaratmasındaki hızdandır
Allah'ın yeniden yeniye hızla yaratması onu uzun gösterir.

İmâm Şârânî *Kitâbü'l-Cevâhir*'inde şöyle der: Âlemin her bir nefeste bir hâlden bir başka hâle dönüşmesi bir vâkıadır. Âlem tek bir zamanda tek bir hâl üzere sâbit olmaz. Ancak âlemin değişmesi âynlarda değil sıfatlarda olur. Allah Teâlâ devamlı

yaratmaktadır.

Nitekim Kâbe'nin bir kısım seçkin tavaf ettiği ve onlara yöneldiği bilinir. Mesela **Rabiatü'l-Adeviyye** ve başkaları ile ilgili bu durum gerçekleşmiştir. Bu makamın hakikati ancak tam bir keşf ile anlaşılabilir. Feyz ve ilham hüküm elinde olan, her şeyi bilen Allah'tandır.

---

[234]. Taberânî, el-Mu'cemul-evsat, I, 258.

GELECEĞİ
VAAD EDİLEN GÜN

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهٖ نَفْسُهُۚ وَنَحْنُ اَقْرَبُ
اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَر۪يدِ ﴿١٦﴾ اِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَم۪ينِ وَعَنِ
الشِّمَالِ قَع۪يدٌ ﴿١٧﴾ مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَيْهِ رَق۪يبٌ عَت۪يدٌ ﴿١٨﴾
وَجَٓاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّۜ ذٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَح۪يدُ ﴿١٩﴾
وَنُفِخَ فِي الصُّورِۜ ذٰلِكَ يَوْمُ الْوَع۪يدِ ﴿٢٠﴾ وَجَٓاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا
سَٓائِقٌ وَشَه۪يدٌ ﴿٢١﴾

16. Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız.

17. İki melek *(insanın)* sağında ve solunda oturarak yaptıklarını yazmaktadırlar.

18. İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın.

19. Ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir de: İşte *(ey insan)* bu, senin öteden beri kaçtığın şeydir, denir.

20. Sûr'a üfürülür; işte bu, geleceği vâdedilen gündür.

21. Herkes, yanında bir sürücü ve bir de şâhidle beraber gelir.

"Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz." Nefsinin ona söylediklerini yani hatırına gelenleri biliriz. Bir başka ifadeyle onun nefsine kötü düşünceler getiren, ona vesvese verenin ne olduğunu biliyoruz. Vesvese gizli ses ve kötü havatırdır. Zînetlerin çıkardığı ses de bu kelimeyle ifade edilir.

"Kişiyi vesveseci kılan nefsini biliriz." Nitekim nefis insanı vesveseli kılan şeydir.

Bu âyette şu duruma da işâret edilmektedir: Allah Teâlâ insanın durumunu, yaratılmadan önce ilm-i sübûtî ile bildiği gibi yaratıldıktan sonra da ilm-i fiilî ile bilmektedir. Buna, nefsinin insana verdiği vesvese de dâhildir. Çünkü o da Allah tarafından yaratılmıştır. Allah'ın yaratmış olduğu bir şeyin kendisine gizli kalması söz konusu değildir. Nefsin insana verdiği vesveseler içerisine, gerçekleştirmek istediği şehevî arzuları, kötü huyları, bozuk inançları vb. nefsin vasıflarından olan şeyler de girer. Nefis bunları insanın kalbini ve aklını karıştırmak ve vakitlerini boşa geçirtmek için ona fısıldar. Yine Âdem (a.s.)'ın durumu da buna dâhildir. Nitekim Allah Teâlâ onu yarattı ve yasaklanmış ağaç konusunda nefsinin ona verdiği vesveseyi de bildi. Bu da

yine şeytanın tahriki ile olmuştur.

Büyüklerden biri şöyle der: Şeytan için peygamberlerin bâtınına ve havatırına ulaşmaya bir yol söz konusu değildir. Şeytanın bunlarda bir nasibi yoktur. O peygamberlere sadece zâhirî duyular yönünden gelebilir. Peygamberler ise onun söylediğini asla yapmazlar. Allah'ın ilmi dâhilinde şeytandan korunmuş velîler de vardır. Böyle bir durumda olan velî şeytanın ilkâ ettiği vesveseyi yapmaktan korunmuştur. Yoksa bu husus, velinin, vesvesenin kalbine ulaşmaktan korunması anlamında değildir. Çünkü velîler peygamberlerin aksine şeriat getirmezler. Peygamberler ise şeriat getirdikleri için bâtınları da korunmuştur.

Yine büyüklerden biri şöyle der: Âdemoğlundan hiç kimse yok ki her gün ona yetmiş bin havâtır gelmesin. Bu her gün beyt-i mamura giren meleklerin sayısından az ya da fazla değildir. Her bir kimsenin havâtırından her gün yetmiş bin melek yaratılır. Bunlar beyt-i mamur tarafına yükselirler. Her gün beyt-i mamurdan çıkan yetmiş bin melek havâtırdan yaratılan meleklerle buluşurlar. Onların zikirleri havâtırından yaratılmış oldukları kimseler için istiğfardır. Ancak kalbi devamlı Allah'ın zikriyle mamur hâlde olan kimsenin havâtırından yaratılan meleklerle bu makamda olmayan bir kimsenin havâtırından yaratılan meleklerin durumu aynı değildir. Gerekli gereksiz faydalı faydasız bütün havâtır bu bakımdan müsâvîdir. Kalplerin hepsi bu beyt-i mamurdan yaratılmıştır. Bunlar aynı şekilde mamur bir hâlde devam etmektedir. Havâtırdan meydana gelen her bir melek Allah'ın ilminde nazar edilmesi gereken güzel bir sûret hâlindedir. O, hadd-i zâtında tesbih eden bir melek olsa ve kendisinin yaratıldığı havâtırı bilmese de..

"Biz, ona şah damarından daha yakınız." İnsana şah damarından daha yakın olandan onun hâlini biz daha iyi bilmekteyiz. İlim olarak ona olan yakınlığını mecazen zât olarak ona yakınlıkla ifade buyurmaktadır. Çünkü zâtî yakınlık ilmî yakınlığı gerektirmektedir. Burada melzûm, lâzım üzerine ıtlak buyrulmuştur. Yani zâtî yakınlık zikredilmiş, ilmî yakınlık kasdedilmiştir.

Âyetteki şah damarı ifadesi yakınlığın çok ileri seviyede olduğuna bir misaldir. Mesela Araplar şöyle der: "O bana elbisemin bağı kadar yakın."

"Habl" damar demektir. Damar şekil itibariyle ipe benzetilmiştir. Hablü'l-verîd ifadesi izafet-i beyâniyyedir. Yani bu damarın şah damarı olduğunu beyan etmektedir. **Zemahşerî** buradaki izafetin "için" mânâsında olduğunun câiz olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca burada "habl" kelimesinin hakiki anlamı olan "ip" mânâsında kabul edildiği takdirde "gümüş gibi su" örneğinde olduğu gibi "ip gibi damar" anlamına da gelebilir.

"وَرِيدَان" boynun ön tarafında, boynu iki tarafından saran, kalp damarına (aort) bitişik iki damardır. Kalp damarı, kesilmesi durumunda insanın hayatının sona ereceği bir damardır. Bu iki damar insanın başından gelmektedir.

Verîd kelimesi "vârid/gelen" anlamındadır. Verîd'in hayvânî ruhun o kanaldan gelmesi sebebiyle bu şekilde isimlendirildiği de söylenmiştir. Bu durumda verîd kelimesi "mevrûd/kendisine gelinen" anlamına gelir.

Müfredat'ta şöyle denilir: وَرِيد karaciğere ve kalbe bitişik olan bir damardır. Bu damarda ruhun mecraları vardır. Bu durumda âyet-i kerimede "Biz insana ruhundan daha yakınız" denilmiş olmaktadır.

Mâverdî der ki: Hablü'l-verîd gönüle bağlı bir damardır. Allah Teâlâ'nın kulu hakkındaki bilgisi kulun kendi kalbine olan bilgisinden daha yakındır/fazladır.

et-Tevilâtü'n-Necmiyye isimli eserde şöyle denilir: Âyetteki "hablü'l-vrîd" ifadesi kişinin nefsine en yakın parçasını ifade eder. Allah Teâlâ bu ifadeyle kuluna, kulun nefsinin kendisine olan yakınlığından daha yakın olduğunu işâret buyurmaktadır. Kul, istediği her vakit nefsini bulur. Çünkü nefsi ona yakındır. İşte kul Rabbini dilediği, aradığı ve talep ettiği her vakit Rabbini de bulur. Çünkü Rabbi de ona yakındır. Nitekim âyet-i kerimede buyrulur: ***"Kullarım sana beni sorarlarsa (bilsinler ki) gerçekten ben (onlara) çok yakınım."*** (Bakara, 2/186) *Zebur*'da da şöyle buyrulmaktadır: ***"Dikkat edin, beni arayan bulur."***

Allah; "şah damarından daha yakınız" diye buyurdu,
Oysa sen uzaklık fikir kuyusunu derin kazıyorsun.
Ey yayını ve okunu kurup hazırlayan,
Av yakınında oysa sen oku uzağa atıyorsun.

Şeyh Sâdi şöyle söyler:

Sevgili bana benden daha yakındır.
Fakat ne kadar tuhaf ki ben ondan uzağım.
Ne yapayım, kime söyleyebilirim ki,
O benim kucağımda olduğu halde ben ondan uzağım.

Büyüklerden biri der ki: Yakınlığın fazla olması, uzaklığın çok olması gibi bir perdedir. Allah bize şah damarımızdan daha yakın ise o hâlde O'nunla bizim aramızdaki yetmiş bin perde neredtogether? Bu konunun iyice düşünülmesi gerekir.

Baklî şöyle söylemektedir: Bir kimse nefsini görecek olsa onun ne kadar aşağı olduğunu görür. Dikkat edilmelidir ki Allah Teâlâ kula olan yakınlığının kemâli için ittihâd (âdetâ bütünleşme) sıfatıyla "Biz, ona şah damarından daha yakınız." buyruğuyla haber vermektedir. Bu sebepledir ki Rasûlullah (s.a.) de *"Nefsini bilen, Rabbini bilir."*[235] buyurmuştur. Çünkü söylediklerimi anladıysa Allah'tan başka gerçek varlık yoktur. Anlamadıysan şunu bil ki fiil sıfatla sıfat da zâtla kâimdir. "O, ancak O'dur" mânâsını ifade eden aynü'l-cem' makamı işte budur. Sakın burada bir hulûl düşüncesine kapılmayasın. Cenâb-ı Hakk, zâtı ve sıfatlarıyla sonradan yaratılmışlarda bir mahalli olmasından münezzehtir. İşte bu âşıkların remzidir. Mecnûnun şu sözünü görmez misin?

Ben arzu edenim, arzu eden de benim

Biz bir bedene girmiş iki ruhuz
Sen beni gördün mü onu görmüş olursun
Onu gördüğünde de bizi görmüş olursun.

Vâsıtî şöyle der: Âyet-i kerimeden maksad "Biz insana, kendisinden daha öncelikli ve daha lâyığız. Biz onu parçalanmış bir hâlde iken bir araya getirdik. O yok iken onu yarattık ve ona rûh üfledik." Ona en yakın olan, onu kendisinden daha iyi bilen Cenâb-ı Allah'tır. Ayrıca **Vâsıtî** âyetten şu mânânın da kastedilmiş olabileceğini söylemiştir: "Ruhunu benimle bildin, nefsini benimle bildin." Tüm bunlar mahlûkatın gücü nispetinde sıfatları izhâr etmek içindir. Hakikate gelince, kul onu işitmeye bile tahammül edemez.

Kâşifî şöyle der: Şunu da bilmek gerekir ki Hak Teâlâ'nın yakınlığı sebepsiz ve keyfiyetsiz olur. Ey azîz, rûha yakınlık keyfiyetini beden kendinde bulamaz. Hakk'ın yakınlık keyfiyeti idrak edilmekten mukaddes ve münezzehtir, nasıl idrâk edilebilir?

Bu durum *Mesnevî-i Mânevî*'de şöyle zikredilmiştir:

Senin cânın Hakk'ın sana olan yakınlığıdır,
Ey amca! Hakk'ın yakınlığını nereden bileceksin?
Hakk'ın yakınlığı yukarı ve aşağı gitmek değildir,
Hakk'ın yakınlığı varlık hapsinden âzâd olmaktır.

Keşfü'l-esrâr'da gelmiştir ki: Kulun Allah'a yaklaşması ***"Secde et ve Rabbine yaklaş"*** (Alak, 96/19) buyruğunda olduğu gibi ve kudsî hadîslerde belirtilen; *"Kulum bana nâfilelerle yaklaşmaya devam eder…"*[236] şeklinde olur. Bu ilk yaklaşma (kurb) imân ve tasdîk, son yaklaşma ise ihsan ve tahkîk yani müşâhede makàmıdır ki; ihsan *"Allah'ı görüyormuşsun gibi ibadet etmendir"* buyrulmuştur. Allah'ın kula yaklaşması ise iki kısımdır. Birisi ***"Nerede olursanız sizinle beraberdir"*** (Hadid, 57/4) buyrulduğu şekilde Allah'ın bütün halka ilim ve kudretiyle yaklaşmasıdır. Diğeri ise Allah'ın iyi hasletlere sahip lütuflara şâhid olan özel kimselere yakın olmasıdır ki bu konuda; ***"Biz onlara şah damarından daha yakınız"*** (Kaf 50/16) buyrulmuştur. Allah böyle bir kimseye önce gaybî yakınlık verir ta ki dünyadan vazgeçsin, sonra hakîki yakınlık bahşeder ki su ve toprak halindeki durumuna geri dönsün, böylece vehmî olan varlığı azalıp gerçek yokluğu çoğalsın. Öyle ki evvelde sadece kendisi vardı ve sonda da sadece kendisi kalsın. Bu mertebede alakalar ortadan kalkar, sebepler kesilir, merasimler bâtıl olur, sınırlar kalkar. İşâretler nihâyet bulur, ibâreler ortadan kalkar ve haber iptal olur. Sadece Hakk'ın kendisi bâkî kalır.

Ansızın "mülk kimindir?" denizinin dalgası gelir,
Bu denizde derviş de padişah da boğulur gider.
Aşk ateşi mevhûm varlık harmanını öyle bir yakar ki,

Orada ne dane bırakır ne de saman.

Ebû Yezîd Bistâmî (k.s.) şöyle söyler: “Yılanın derisinden sıyrılması gibi nefsimden sıyrıldım. Bir de baktım ki ben O’yum”. Yani bir kimse nefsinin şehevî arzularından, heva ve heveslerinden sıyrılırsa, orada Allah’tan başkasına yer kalmaz. O kimsenin Allah Teâlâ’dan başka maksudu olmaz. Bir kalbe sadece Allah’ın cemâli ve celâli girer ve o kalp buna tüm varlığıyla gömülürse “o, sanki O olur”. Hakiki anlamda “o, O olmaz”. “o, sanki O’dur” sözü ile “o, O’dur” sözü arasında önemli derecede fark olmakla birlikte “o sanki O’dur” sözü yerine “o, O’dur” ifadesi kullanılabilir. Nitekim Zeyd’in cesaretini mübalağalı bir şekilde teşbih etmek için “gibi” ifadesi kaldırılarak “Zeyd aslandır” denilir.

“Sülûkün ve vuslatın mânâsı nedir?” diye soracak olursan şöyle cevap veririm: “Sülûkün mânâsı huyları, amelleri ve marifetleri süslemektir. Bu da zâhiri ve bâtını imar etmekle meşgul olmaktır. Kul tüm bunları yaparken nefsini Rabbiyle meşgul eder. Ayrıca vuslata ermek için bâtınını temizlemekle meşgul olur. Vuslat ise kişiye Hakk’ın açık bir şekilde keşf olması ve kişinin O’nda müstağrak hâle gelmesidir. Bu kimse mârifetine baksa Allah’tan başkasını bilmez. Kalbindeki niyet ve düşüncesine baksa Allah’tan başka bir düşünce ve niyet bulamaz. Kul müşâhede ve düşünce bakımından bütünüyle tamamen Allah ile meşgul olur. Bu duruma eren kimse artık zâhirini ibâdetle bâtınını da ahlâkını güzelleştirmekle îmar etmek için nefsine iltifat etmez. Bunlar tahârettir ve tahâret de başlangıçtır. Nihâyet ise kişinin küllî anlamda nefsinden sıyrılıp soyutlanmasıdır. Böylece “o, sanki O olur.” İşte vuslat da budur. **İmâm Gazâli**’nin *Şerhu’l-esmâi’l-husnâ* isimli eserinde de bu durum böylece ifade edilmektedir.

إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ ﴿١٧﴾

17. İki melek *(insanın)* sağında ve solunda oturarak yaptıklarını yazmaktadırlar.

Bu âyetteki mânâ şöyledir: O, bilgisi en gizli olan şeye dahi ulaşan latîf olandır. İki koruyucu, yani iki görevli melek, insanın konuştuğu ve hakkında fikir beyan ettiği şeyleri kaydettiğinde, öğrendiğinde ve aldığında O, insana yakın olan her şeyden daha yakındır. Yani ikinci veçhe göre şuna işâret edilmiştir: Allah Teâlâ’nın ilmi o ikisine gizli kalan şeyleri de kapsadığı için onları kayıt altına aldırmaktan müstağnîdir. Buna rağmen bu iki meleğin kulların amellerini yazmalarında, muhâfaza etmelerinde, kıyamet gününde sahifelerin arz edilmesinde ve kulun hallerini Allah’ın ayrıntılı bir şekilde bilmesine rağmen kulun bunu bilmesinde kulun kötülüklerden sakınması ve iyiliklere rağbet etmesi bakımından ona daha fazla ilâhî bir lütuf vardır.

Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur*: “İki meleğinin oturdukları yer ön dişlerinin bulunduğu yerdir, dilin kalemleri ve tükürüğün mürekkepleridir.*[237]*”* Buna rağmen

sen seni ilgilendirmeyen yerlerde dolanıyor, Allah'tan ve o iki melekten utanmıyorsun. Bu iki meleğin kaydetmesinin "yakınlık" anlamının beyanı olması câiz görülmüştür. Zira kayıt altına alanlar ve yazanlar bunun için vekil olduklarından dolayı kişinin yaptıklarına muttali olma noktasında daha yakındırlar.

Burada lafzen ve manen oturmak mânâsı ifade edilmiştir. ("Kaîd" ifadelerinden) ikincisinin ona delaleti sebebiyle birincisi hazfedilmiştir. ***"Melekler de ardından onun yardımcılarıdır"*** (Tahrîm, 66/4) âyetinde de olduğu gibi *faîl* kalıbının bir ve birden fazla durum için kullanılabileceği söylenmiştir.

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾

18. İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın.

"Bir söz söylemez ki" ağzından hayır veya şer çıkmaz ki*"yanında"* sözlerini takip eden ve yazan "gözetleyici" bir melek bulunmasın. "Söz" kelime ve kelamdan daha geneldir. "Rakîb, nazar eden, gözetleyen, gözetleyici; atîd ise yazmaya hazır, yazmaya âmâde olan demektir. Eğer sözleri hayır ise o kişi sağ ehlindendir, değilse sol ehlindendir. O melekler hayır ve şer olan şeylerden emredileni yazmaya nerede olursa olsun hazırdırlar.

Âyette "iki gözetleyici" ve "iki hazır" denilmemiş, bunlar müfred olarak zikredilmiştir. Çünkü söz konusu işi beraber yapmış olmalarına rağmen tekil zikredilmiş olmaları, her birisinin arkadaşına değil de bizzat kendisine tevdi edildiği için gözetleyici olmasından dolayıdır. "Atid" ifadesinde de bu durum söz konusudur. Burada sadece "kavl/söz"ün zikredilmesi, nassın delaleti ile hükmün fiilde öncelikle sâbit olması sebebiyledir. Meleklerin ne yazdıkları husûsunda ihtilaf edilmiştir. Hastalığındaki inlemesi dâhil her şeyi yazarlar, denmiştir. Ecir ve hatâ içeren şeyleri yazarlar da denmiştir ki bu Hz. Peygamber (s.a.)'den de şu şekilde rivâyet edildiği üzere daha zâhir olan görüştür:

"İyilikleri kaydeden kâtip, kişinin sağında ve kötülükleri kaydeden kâtip, kişinin solundadır. İyilikleri kaydeden, kötülükleri kaydedenin âmiridir ve güvenilirdir. Kişi bir iyilik yaparsa sağdaki melek onu on defa yazar. Eğer kişi kötülük yaparsa sağdaki soldakine şöyle der: ona yedi saat mühlet ver. Belki tesbih eder de istiğfarda bulunur."[238]

İnsanoğlu ihtiyaç giderdiğinde ve cinsî münâsebete girdiğinde meleklerin ondan uzak durduğu söylenmiştir. Bu sebeple helâda ve ihtiyaç giderildiğinde konuşmak şiddetli bir şekilde mekruh görülmüştür. Çünkü hafaza melekleri söylenen sözleri yazmak için bu tip çirkin yerlerde bulunmaktan eziyet duyarlar. Böyle bir durumda kişiye selam verilirse, ne yapılması gerektiği husûsunda **İmam Ebu Hanife**, şöyle demiştir: "Meleklerin

yazmalarına sebebiyet vermemek için selamı dili ile değil kalbi ile alır. Çünkü melekler kalptekileri yazmazlar. Aynı şekilde helâda hapşırdığında kalbinden Allah'a hamd eder. Cinsî münâsebet sırasında da konuşmak, gülmek mekruhtur. Dili muhafaza etmek gerekir."

Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesi onun Müslümanlığının güzelliklerinden birisidir"*[239]

Ahmak kimse gibi altından kazanç sağlamaktasın,
Yapabilirsen söylediğin sözden kazanç elde et.
Senin iyiliğin damağın altındaki dilinin yerinde durmasıdır,
Çünkü iyi kılıç kınında durandır.

Keşfu'l-esrâr'da da yer verildiği üzere hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Gece ve gündüz melekleri sizinle beraber ikindi namazını kılarlar. Ardından gündüz melekleri yükselir, gece melekleri ise kalırlar. Güneş doğduğunda gündüz melekleri iner ve sabah namazını kılarlar. Ardından gece melekleri yükselir, gündüz melekleri ise kalırlar. Hiçbir hafaza meleği yoktur ki kayda geçirdiklerini Allah'a sunsunlar ve sayfanın başında ve sonunda hayır görünce Allah onlara: «Şâhid olun ki bu kulumun şu iki sahife arasında kalanlarını affettim» demesin."*[240]

Bir hadiste *"diş etlerinizi temizleyin"*[241] buyurulmuştur. "لثة" dişlerin üstündeki ve altındaki ettir. Dişlerin ekili olduğu yerdir. "Umûr" ise dişlerin arasındaki ettir. Tekili "amrun"dur. Hz. Peygamber yemek kalıntısı kalmaması, ağız kokusunun değişmemesi ve kokunun rahatsız edici olmaması ve ortama eziyet vermemesi için ağzın temizlenmesini emretmiştir. Çünkü ağız, Kur'an'ın yoludur. Köpek dişlerinin yanı da iki meleğin oturduğu yerdir.

"İnsanın ağzında bir söz çıkmasın ki yanında kaydeden hazır bir melek bulunmasın" âyeti ile ilgili *Tefsiru'l-Kurtubi*'de Bakara suresinin tefsiri yapılırken "iki köpek dişinin yanında" şeklinde bir habere yer verilmiştir. Hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Mafsallarınızı temizleyin."*[242] Hadiste geçen "berâmic" kelimesi, parmakların mafsalları ve mafsalların sırtındaki boğumlarıdır. Orada kir birikir. Tekili "burmuce"dir. Her bir mafsalın sırtındakiler boğumdur. Hz. Peygamber, kirli kalmasın, cenabet kalmasın ve orada bulunan kir su ile bedenden ayrılsın diye temizlenmesini emretmiştir. Cünüb olan kişiye temizlenene kadar Rahman'ın melekleri yaklaşmaz.

Sefinetü'l-ebrâr'da geçtiği gibi **Mücahid**'den şöyle nakledilmiştir: Cebrail'in Peygamberimiz (s.a.)'e gelişi gecikmişti. Bir süre sonra geldi. Hz. Peygamber ona «ne oldu ya Cebrail» buyurdu. Cebrail «Tırnaklarınızı kesmezseniz, bıyıklarınızı düzeltmezseniz, mafsallarınızı temizlemezseniz ve dişlerinizi misvaklamazsanız nasıl geleyim!» diye cevap verdi ve «***Rabbinin emri olmadan bizler inmeyiz***» (Meryem, 19/64) âyetini okudu."[243]

Es'iletü'l-hükm'de geçtiği üzere Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Ağızlarınızı kürdan ile temizleyiniz. Zira orası mümtaz iki hafaza meleğinin oturduğu yerdir. Payandaları tükürük ve kalemleri de dildir. Onlar için dişler arasında kalmış yemek artığından daha ağır bir şey yoktur."*[244]

Hüccetü'l-İslam şöyle demiştir: Allah mübah bir abdestsizlik hali olduğu halde cenabetli ve abdestsiz kişiyi evine girmekten menedip bir âyette ***"yolcular hariç cenabetli olanlar da namaza yaklaşmasın"*** (Nisâ, 43), diğer bir âyette ise ***"Kitaba temiz olan dışındakiler dokunmasın"*** (Vâkıa, 79) diye buyurmadı mı?! O zaman nasıl olur da aziz olan Allah'a hizmet ettiğini, onun şerefli zikriyle meşgul olduğunu ve onun tertemiz sohbetinde bulunduğunu iddia etmekle beraber haram pisliğine, yasak ve şüphe necasetine batmış birisi Allah'ın evine girebilir?! *Esraru'l-Muhammediyye*'de de böyle geçmiştir.

Kalp mübahları düşünürken bile karanlığa düçar olurken, haramları düşünürken nasıl kararmasın. Zira misk bile suyu değiştirdiğinden o su ile abdest alınmadığına göre köpeğin yalaması nasıl bu sonuca ulaştırmasın. **Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî**'nin *Diryakü'z-zünûb* isimli eserinde de böyle geçmektedir.

Hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Allah'ın Beytü'l-Makdis üzerinde haram yiyen hiç kimseden sarf veya 'adl kabul edilmeyeceğini söyleyen bir meleği vardır."*[245] Burada 'sarf' nâfile, 'adl' ise farzlar mânâsında kullanılmıştır. *İhya*'da da böyle geçer. Âyetin mutlak olması kâfirlerin de kâtip ve hafaza meleklerinin olduğuna delalet eder.

Bustanu'l-ârifîn'de de geçtiği gibi "Kişinin hasenâtı olmazsa sağ tarafta yazan melek ne yapar?" diyene şöyle denir: "Soldaki sağdakinin izni ile yazar ve bir şey yazmasa da sağdaki buna şâhid olur." Sağdaki meleğin hazırda bulunmasının faydası kişinin iman etme ihtimalinde ortaya çıkar. Bu da akla gelen bir izahtır. Hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Allah Teâlâ her bir kulu için amellerini yazan iki melek vekil etmiştir. Öldüğünde amelini yazma üzere vekil kılınmış iki melek der ki «Filan kişi öldü. Bize ilan edildi. Hemen ardından semaya çıkarız.» Bunun üzerine Allah «Göğüm tesbih eden meleklerimle doludur» buyurur. İki melek «Ey Rabbimiz! O zaman biz nerede duralım?» diye sorarlar. Allah «kulumun kabri üzerinde durun. Bana tekbir getirin ve beni birleyin. Bunları da kıyamet gününe kadar kulum için kaydedin» buyurur."*[246]

Bazı büyüklerimiz şöyle demiştir: Berzah ehlinden bazıları vardır ki Allah onların himmetlerinden bir varlık yaratır. O da kabirde o kulun dünyada işlediği amellerin en önde gelenini işler. Allah Teala o kulu için berzah sonuna kadar bu amelin sevabını yazar." Nitekim **Sebat Mennâî** (k.s.) için böyle bir durum vuku bulmuştur. İnsanlar onun kabrinde, onun suretinde namaz kılan bir şahıs görmüşler ve bunu kendisi zannetmişler. Fakat o Sebat Mennâî değil onun himmetinden yaratılan varlıktı. Uyku ve uyuklama halinde dünya ehline berzah ehlinin suretinde göz önüne gelen temsiller için de aynı şey söz konusudur. Bunlardan birisinin temsili görünürse bu ya Allah'ın bu velinin himmetinden yarattığı bir melektir veya insanların ve diğer mahlûkatın ihtiyaçları için

Allah'ın yapılmasını istediği şeyleri yapmak için Allah'ın o velinin suretinden ikame ettiği bir temsildir. Berzahtaki velilerin ruhları ebediyen oradan çıkamazlar. Peygamberlerin ruhları ise dünya ve âhiretin varlığına şâhid olmuşlardır. **İmam Şa'rânî**'nin *Kitabu'l-cevâhir*'inde böyle geçmektedir.

Buna benzer bir rivâyet **İbn Abbas** (r.anhümâ)'dan nakledilmiştir: *"Ashabtan birisi çadırını, orada kabir olduğunu bilmeden bir kabrin üzerine kurdu. Birden orada Mülk suresini okuyan bir insan belirdi. Hz. Peygamber (s.a.) geldi ve «Bu sure, mânia yani kabir azabına mâni olan ve münciye yani kabir azabından kurtarandır» buyurdu."*[247] *Hillu'r-rumûz*'da da böyle geçmektedir.

Şu fakir (**Bursevi**) der ki: Bir kısım rivâyetler, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in (r.anhümâ) ruhları gibi bazı ruhların yeryüzünde dolaştığına delalet etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.) de buna işâret etmiştir: *"Benim yeryüzünde iki vezirim vardır: Ebu Bekir ve Ömer."*[248] Aynı şekilde Mehdi (r.a.) dışarı çıktığında Ashab-ı Kehf'e ve bu ümmetten iki şahsın ruhaniyetlerine eşlik ederdi. Ayrıca, bütün bunlar tevil edilmediği sürece bazı rivâyetlerde bazı ruhların belirli gün, gece ve aylarda her şeyin sâhibi ve bağışlayıcı olanın izniyle kabirlerinden çıktıklarına çokça yer verilmiştir. Bilgi Allah'tandır.

et-Te'vîlâtü'n-necmiyye'de bu hususa şöyle işâret edilmiştir: Yakınlığımın kıymetini bilmeyen, kötü özellikleri ve alçak hareketleriyle benden uzak olan kişiyi gözetlemeye razı olmam ve iki gözetleyici vekil ederim. *"Kişi hiçbir söz söylemez ki hemen yanında onu gözetleyen ve hazırda bulunan bir melek bulunmasın."* Bu melek, o kişinin davranışlarının kalemi ile ve niyetlerinin mürekkebi ile kalbinin sayfası üzerine yazar. Şâyet davranışları şer'î, niyeti temiz ise onun kitabesi nurlu bir şekilde gelir. Fakat davranışları hayvanî bir şekilde tabiî, niyeti de hevâ ve şehvetine göre şekillenmişse kitabesi karanlık ve nefsânî şekilde gelir. Tam burada bazı yüzler ağarır ve bazıları kararır.

Burada aynı şekilde Allah'ın kulları üzerine olan ihtimamına da bir işâret vardır. Zira Yüce Allah, her bir kulu için mukarrabîn meleklerinden iki tanesini o kulu gece-gündüz korusunlar diye gözetleyici olarak tayin etmiştir. Kişi şâyet uyanık ise bu meleklerden birisi sağında diğeri solunda; yatıyorsa birisi başında diğeri ayağında; yürüyorsa birisi önünde diğeri arkasındadır. Her bir kişi için gece iki, gündüz de iki melek olduğu söylenmiştir. Hayırları yazan iki melek her gün değişmektedir, fakat şer ve zilleti yazan iki melek ise sonraki günkü itâate şâhid olsun ve mâsiyete olan şehâdet de azalsın diye dünkü iki melektir, denmiştir. Bu hususta, mâsiyeti yazan iki farklı melek, o kulun hataları az kişi tarafından öğrenilsin diye her gün değişmektedir. Bu şekilde mâsiyetlerden az bir kısmı bilinmiş ve bu konudaki bilgi melekler arasında dağılmış olur.

❀

وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ ﴿١٩﴾

19. Ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir de: İşte *(ey insan)* bu, senin öteden beri kaçtığın şeydir, denir.

"Ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir de:" Buradaki "sekre" ifadesi ölümün şiddeti ve akıl alan acısından istiare için kullanılmıştır. Ölüm ise kinaye vasıtasıyla istiare edilmemiştir. Ölüm sarhoşluğunun mazi sigasıyla gelmiş olduğunun belirtilmesi, onun mutlaka vuku bulacağını ve vukuunun gerçekten yakınlaştığını bildirmek içindir. Sanki o adeta gelmiş ve vuku bulmuş gibi olmuştur. Mesela ordunun gelmesinin yaklaştığını haber vermek üzere "ordu sizin üzerinize geldi" denilir. Mânâ şöyledir: İnsana gelip onu bütünüyle kuşatması ve aklını örtmesi yönüyle onu sarhoş yapan ölümün şiddeti geldi. İşin hakikati, Allah'ın kitabı ve onun peygamberlerinin anlattığı şeydir. Ölüm anındaki durumu, kişinin ya saadeti veya şakavetini haber veren bir alamettir. Veya buradaki ***"o zeytin ağacı yağ verir"*** (Mü'minûn, 23/20) âyetindeki "bâ"da olduğu gibi mülâsebet içindir. Yani gerçekle işin gerçekliğiyle, hikmetle ve güzel bir gayeyle birleşik olarak anlamına gelir. Bazıları da şöyle demişlerdir: "Ölüm, hakkın ta kendisi olan Allah'ın emriyle geldi, vuku buldu."

Bir adam Hz. Ömer (r.a.)'a gelmiş ve "ben fitneyi severim, hakkı kötü görürüm, görmediğim şeye de şehadet ederim" demiş. Bunun üzerine Hz. Ömer onu hapsetmiş. Bu husus Hz. Ali (k.v.)'e ulaşmış. Hz. Ali "ey Ömer onu zulmederek hapsettin" demiş. Hz. Ömer "Nasıl?!" diye tepki verince, Hz. Ali "Çünkü o mal ve evladı sever. Nitekim Allah «***Biliniz ki, mallarınız ve evlatlarınız sizin için fitnedir***» (Enfâl, 8/28) buyurmuştur. Ölümü de kötü görür ki ölüm de haktır. Nitekim Allah bu hususta «***Ölüm anı hakkıyla gelir***» (Kaf, 50/19) buyurur. Yine o, Allah'ı görmediği halde onun tek olduğuna şehadet eder" diyerek cevap vermiş. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Ali olmasaydı Ömer helak olurdu" demiştir.

"İşte (ey insan) bu, senin öteden beri kaçtığın şeydir, denir." Ölecek olan kişiye kâl diliyle olmasa da hal diliyle ya da melekler tarafından "ey insan bu ölüm öteden beri kendisinden kaçtığın şeydir" denilir.

Aksine sen dünya hayatına olan muhabbetinden dolayı ölümün hiç gelmeyeceğini düşünürsün. Âyette de ***"daha önce sizin için bir zeval olmayacağına yemin etmemiş miydiniz!!"*** (İbrâhim, 14/44) buyrulmuştur. Yani siz kibirle, küstahça, cehaletle ve aptalca dilinizle; ya da yüksek yapılar inşa etmek, çok uzak hedefler koymak ve bu dünyadan ölüme intikali kendisine hatırlatmamak suretiyle hal diliyle yemin ettiniz. Sizler şu andaki dünyevi hazlardan yararlanmanın hiçbir zaman yok olmayacağını zannettiniz. Âyetteki hitap iltifat sanatıyla daha önce bahsi geçen insana yöneliktir. Ölüm

ile ilgili olan çekince tabiî olarak her ferdde mevcuttur ve **Hz. Aişe**'den (r.a.) gelen şu rivâyet de onu güçlendirir:

"Ebu Bekir'i ölüm baygınlığında gördüm, ağladım ve şöyle dedim:

Gözyaşını içinde tutan, dökmeyen kişi
Bir gün gelecek onu akıtacaksın.

Hz. Ebu Bekir (r.a.) ayıldı ve *«Ölüm anı hakkıyla geldi ve bu kendisinden sürekli kaçtığın şeydir»* (Kaf, 19) âyetini okudu."

Hz. Aişe'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Allah'ın nimetlerinden birisi Rasulullah'ın (s.a.) benim evimde, boynum ve göğsüm arasına yaslanırken vefat etmesidir. Allah benim tükürüğümle onun tükürüğünü cemetmiştir. Daha sonra Aburrahman b. Ebu Bekir (r.a.) elinde misvakla içeri girdi. Ben Hz. Peygamber'e yaslanmıştım. Hz. Peygamber'in ona baktığını gördüm ve o misvakı beğendiğini anladım. Ona «senin için onu alayım» dedim. Başıyla *«evet»* diye işâret etti. Misvağı tuttu ve fakat biraz zorlandı. «Senin için misvağı yumuşatayım» dedim. Yine başıyla *«evet»* diye işâret etti. Ben de onu yumuşattım. Önünde içi su dolu bir sürahi varken onu benden istedi. Elini o suyun içine soktu ve *«Allah'tan başka ilah yoktur. Ölümün sarhoşluğu, ızdırabı vardır»* diyerek yüzünü mesh etti. Ardından elini dikti ve nefsi kabzedilip eli düşene kadar *«refik-i âlâ'ya»* demeye başladı."[249]

Keşşaf'ta işâretin hakka, hitabın ise fâcire olabileceğini ifade edilmiştir. Zahir olan da budur. Zira kelam fâcir olanlar hakkındadır.

Sa'dî Müftî'nin de belirttiği üzere hadis-i kudsîde şöyle geçmektedir: *"Yapmış olduğum hiçbir işte tereddüd etmedim."* Yani mü'min kulumun ruhunu kabzetme konusunda melekleri geri çevirdiğim kadar ben ruhları kabzeden meleklerimi hiç geri çevirmedim. "Filan kişinin ruhunu kabzedin" daha sonra "onu geciktirin" misalinde olduğu gibi, mü'minlerin ruhlarını alma konusunda tereddüd ettiğim gibi başka bir konuda tereddüd etmedim. Tereddüd iki şeyden hangisinin daha iyi olduğu konusunda bilgisi olmadığı için bunların arasında muhayyer kalmaktır. Bu da Allah için muhal bir durum olduğundan dolayı sonuca hamledilir. O da ara vermek yani tavakkuftur. Yani, bir mü'minin rûhunu kabzetme örneğinde olduğu gibi ben yaptığım hiçbir şeyde tavakkuf etmem. Mümin kulumun ruhunu alırken tevakkuf ederim. O kişiye, benimle karşılaşma şevki ile kalbi ölüme meyletsin diye ona hazırlamış olduğum nimet ve ikramları gösteririm. Burada ölümün şiddeti vurgulanmak istenmiştir. Zira ölümün kendisi mü'mini Allah'a ulaştırır. O halde mü'min nasıl olur da ölümü kötü görür. "Ben ölümün cefasını kötü görüyorum" yani ölümün zorluğu ve ağırlığı sebebiyle ortaya çıkan ezasını kötü görüyorum. "Ona gerekir" yani kul için ölüm kaçınılmazdır. Evet ölüm, her bir nefis için mukadderdir.[250] **İbnü'l-Melek**'in *Şerhu'l-Meşarik* isimli eserinde de bu şekilde geçmektedir.

Keşfu'l-esrar'da denilir ki: Her ne kadar ölüm hâli görünüşte zor olsa da dostlar için

bu halde izzet, şeref, naz ve nimet vardır. Dosttan he an bir rahatlık, her saat bir lütuf ve ihsan gelir. Bu sebeple Mustafa (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Ölüm, mümin için bir hediyedir."*[251] Doğruluğa sahip olan hiç kimse ölümden korkmaz. Hüseyin b. Ali (r.a.) babasını üzerinde bir gömlekle savaşırken gördü. "Savaşçılar bu şekilde davranmaz" dedi. Hz. Ali (r.a.): "Baban hiçbir zaman ölüm üzerine düşmeye veya ölümün kendi üzerine düşmesine aldırış etmez" dedi. Doğruluk, ölüm yolculuğunun azığıdır. Ölüm ise bakaya giden yoldur. Bakà Allah ile likànın sebebidir. *"Kim Allah'a kavuşmayı isterse, Allah da ona kavuşmayı ister."* Ammâr b. Yâsir (r.a.)'in yaşı doksana ulaşmıştı. Mızrağı eline aldığında eli titremekteydi. Mustafa (s.a.) ona şöyle demişti: *"Senin dünya yemeklerinden rızkın olan son yiyecek süt şerbetidir."* Ammâr, Sıffîn savaşında elinde mızrak hazır bekliyordu. Susamıştı, bir içim su istedi, ona bir kâse süt verdiler. Hz. Peygamber (s.a.)'in hadîsi aklına geldi, "bugün, Ammâr'ın devletinin/bahtının, saadetinin günüdür" dedi. O sütü içti, meydana atıldı. Şöyle diyordu: "Bugün en sevgili Hz. Muhammed'e ve onun dostlarına kavuşacağım."

Mesnevî'de şöyle geçmektedir:

İşte böylece ecel rüzgârı da âriflere karşı
Gül bahçelerinden gelen rüzgâr gibi latîf ve hoştur.
Ateş İbrâhim'e diş geçiremedi,
Hakk'ın seçkini olunca nasıl diş geçirebilir?
Büyük adamlar âlemden göçmekten mutluyken,
Şu çocuklar burada kalmakla mutludurlar.
Şu kör kuş tatlı suyu görmediğinden,
Acı su ona Kevser görünür.

Ölüm anı geldiğinde ve ölüm meleğini kapının yanında gördüğünde *Mesnevî*'nin müellifinden şöyle dediği nakledilmiştir:

Ey benim Hazret-i Sultan'ımın elçisi (Azrâil),
Ey benim canım, daha yakına gel, daha yakına.

Ölüm anında dört meleğin indirildiğini söylemişlerdir. Birisi kişinin sağ ayağından, diğeri sol ayağından, üçüncüsü sağ elinden ve dördüncüsü de sol elinden çeker. Dördü de canı parmak uçlarından çıkarır.

İtaatkâr mü'minin canı kırbadan çıkan damla gibi süzülerek çıkar. Fâcir kişinin ruhu ise nemli pamuktan çıkan şiş gibi çıkar. Karnının diken ile doldurulduğunu zanneder. Canı iğne deliğinden çıkmış gibi, kendisi arada olduğu halde gökyüzünün yerle birleşmesi gibi olur. Şâyet bu sarhoşluk mevcut olduğu halde ölüm halinde olan kişinin dövülme ve benzeri şeyler dolayısıyla elem duyan herkes gibi neden bağırmadığını soracak olursan şöyle derim: Dövülen kişi yardım ister, kalbinde ve dilinde kalan güçle

bağırır. Fakat ölümün şiddetinden dolayı ölen kişinin sesi ve çığlıkları kesilir. Zira ızdırap had seviyeye ulaşmış, kalbinin üzerine çıkmış ve her yerine galip gelmiştir. Böylece bedenin bütün kuvveti kesilir, bütün yaralar zayıflar. Yardım dileyecek takati kalmaz.

Vehb b. Münebbih kendine şöyle bir rivâyetin ulaştığını söylemiştir: "Hiçbir kişi yoktur ki dünyadaki amellerini kaydeden iki meleği görmeden ölsün. Eğer o kişi o iki melekle hayır ile beraberlik yaptıysa o iki melek «Allah yaptıklarının karşılığını hayır ile versin. Zira O bizleri oturttuğun hayır meclislerinin ve bizlerin hazır bulundurduğun salih amellerin rabbidir» derler. Eğer o kişi günah işleyen birisi ise o iki melek «Allah yaptığın şerlerin karşılığını versin. Zira O bizleri oturttuğun meclisin ve bizlere duyurduğun kötü sözlerin rabbidir» derler." Bu durum ölen kişinin gözlerini dikmesine sebep olur. Ardından dünyaya ebedi olarak dönmez.

Şeyh Sa'dî şöyle demiştir:

Yazıktır, çirkin şeytanın emrini tutuyorsun
Melek o kötü işi defterine yazacaktır.
Revâ mıdır? Cehâlet ve pislikle yaptığın işleri
Temiz melekler yazsınlar.

Umulur ki ölen kişiye henüz can çekişmeden önce melekûtî âlem gösterilmiştir. Böylece melekleri amellerinin hakikatine yani amellerini hakikatleri olan suretlere göre görmüş olur. Şâyet amelleri iyi ise iyi bir surette görür. Eğer amelleri kötü ise kötü bir surette görür. Daha sonra amellerin iyiliğine, kötülüğüne ve türlerine göre iyilik ve kötülüğün de mertebeleri söz konusu olur. Kişi melekleri kendi âlemlerinde ona meylettikleri şekilde göremez. Sadece Hz. Peygamber (s.a.) Cebrail'i iki defa kendi aslî suretinde görmüştür.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle geçmektedir. İnsanlar dünyadan göçmeye şâhid olunca halleri farklı farklı olur. Kiminin bu vakitte korkusu artar ve hali ruh gitmeyinceye kadar ortaya çıkmaz. Kimine ruh çıkmadan önce gösterilir. Korkusu sükûnet bulur, kalbini muhafaza eder ve ölümün gelişi ve ayrılışı tamama erer. Ardından ruhunu zorlanmadan ve kedersiz bir şekilde yavaşça teslim eder.

Kimileri bu mânâda şunu söylemişlerdir:

Ben ölseydim şâyet kalbimin kendisiyle dolu olduğu şey,
Derin bir hasret engin bir muhabbet olurdu.
Çünkü asıl hasret ve muhabbetin başlangıcı,
Değerli, şerefli kişilerin ölümüyledir.

Bazı büyüklerimiz şöyle demiştir: Ölüm **Seyyid Abdulkadir el-Cîlî** (k.s.)'a geldiği zaman yanağını yere koydu ve "kendisinden perdelenmiş, gizlenmiş olduğumuz gerçek

işte budur” dedi. Kendisinin bulunmuş olduğu naz makamının, bulunması gereken hali eksilttiğine şâhid oldu. Allah ölüm anında onun bu hâlini tamamladı ve kemâl üzere vefat etti. Bu durumun tersi **Mevlânâ Hamîdüddin** hakkında söylenmiştir. Maraz-ı mevtinde büyük bir ıstırap yaşadı. Kendisine “Hani senin ilim ve irfanın nerede!?” diye soruldu. Kendisi de “Bizden kalp ve kalbin hallerini istiyorlar. Bu da bizim yanımızda yoktur. Istırap da işte bu yöndendir.”

Kimilerinden ölmekteyken çok güzel, çok yüce sözler rivâyet edilmiştir. Ardından son derece güçlü bir teşevvüş halinde rıhlete çıktığı görülmüştür. Böylece o tahkikat halini kaybetmiştir. Zira hal-i hayatında zorlanarak elde etmeye çalıştığı manevi durum, hastalık ve yaşlılık hali için bile istikrar kazanmaz. O halde ruhun ayrılması sırasında bu mânevî hal nasıl söz konusu olsun. Bu sebeple kimisi kabz ve heybet makamında diğer tarafa intikal etmiştir. Kimisinin ölüm anında ***“çalışanlar böylesi bir kurtuluş için çalışsınlar”*** (Saffât, 37/61) âyetini okuyarak güldüğü; kimisinin ise “biz ömrümüz boyunca bunun için çalışmadık” diyerek ağladığı nakledilmiştir. Bunlar o durumda Allah’ın tecellisini istemişlerdir. Hâl erbabının durumu böyle ise diğerlerinin durumu nasıldır acaba! Şöyle demişlerdir:

“Ölüm sarhoşluğu ameller ve haller nisbetindedir.” İyiliklerinin ve kötülüklerinin sıfatları ölüm ânında ortaya çıkar. Gıybet eden kişinin dudakları ateşten makaslarla kesilir. Gıybeti dinleyen kişinin kulağına cehennem ateşi dikilir. Haram yiyen kişiye zakkum sunulur. Bu kulların amellerinin sonuna kadar devam eder. Bütün bunlar sekerât halinde ortaya çıkar. Ölen kişiye arka arkaya sekerâtlar gelir ve en sonunda ruhu kabzedilir. Hz. Peygamber (s.a.) *“Allah’ım Muhammed’e sekerât halini kolaylaştır”*[252] buyuruyordu. İnsanların çoğu cehaletleri ağır bastığı için ölümden, onun kuvvetinden ve sekerât halinden Allah’a sığınmazlar. Eşya vukuundan önce nübüvvet ve velâyet nuru ile idrak edilir. Bundan dolayı enbiya ve evliyaların ölüm korkusu daha fazladır.

Ey dünyasıyla uğraşan, tûl-i emeli onu aldatan
Ölüm aniden geliverir, amel sandığıdır kabir

Hafız demiştir ki:

Felek kan eleyen, kan saçan kalbur gibidir,
Damlaları ise Kisra’nın başı ve Pervîn’in tâcıdır.

Âriflerden bir der ki:

Ey civanmert bil ki, Âdem’den dünyanın son bulmasına kadar hiç kimse ölümden kurtulamaz.

Evi buğdayla doldurup, mezara bir arpa tanesi bile göndermeyen,

Ölüm karşısında kederin, kışın dökülecek yaprağın kederi kadar bile değil.”

وَنُفِخَ فِى الصُّورِ ذٰلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ ﴿٢٠﴾

20. Sûr’a üfürülür; işte bu, geleceği vâdedilen gündür.

“Sûr’a üfürülür.” Bu ikinci üfürüştür ki ba’s (yeniden diriliş) üfürüşüdür. Üfüren kişi İsrafil(a.s.)’dır. Bu konuda bilgi sûr işlenirken geçti. “Bu, bu üfürüş zamanı, vaad edilen gündür.” Yani dünyada vaad edilen günün uygulanması yerine gelmesidir. Tehdidin veya vaadin yerine getirildiği gün, vaad edilen azabın uygulanmasıdır. Kıyamet gününde olacaklardan biri de yapılan tehdidlerin gerçekleşmesidir. Buna rağmen “وعيد” in o güne özellikle nispet edilmesinin sebebi, insanları bundan korkutmak ve sakındırmak içindir. Bundan dolayı söze kâfirlerin durumunun açıklanmasıyla başlanmıştır.

وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ﴿٢١﴾

21. Herkes, yanında bir sürücü ve bir de şâhidle beraber gelir.

İyi ve fâcir nefislerden her nefis o gün mahşer yerine gelir.

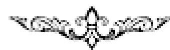
Şâyet amelen yani kişilerle beraber birisi “onu mahşere sevk eden” diğeri “hayır ve şer yapıp yapmadığına şehadet eden” iki meleğin olması noktasında sevk ve şehadetin keyfiyeti husûsunda ihtilaf olursa, bu durum nasıl izah edilir?

Keşfu’l-esrâr’a göre sevk edicisi kâfir kimseyi ateşe sevk eder. Şâhidlik edecek olan da onun isyankârlığına şehâdet eder. Müminin sevk edicisi ise onu cennete sevk eder ve şâhidlik edecek olan onun tâatine şehadet eder.

Dünyadaki iki melek, Allah’ın “sevk edici ve şâhid” ifadesinde buyurduğu iki melek midir, yoksa başkaları mıdır?

Fethu’r-rahman’da da geçtiği gibi bu konuda ihtilaf vardır. Ya da “nefis”le beraber bu iki sıfatı da kendisinde toplayan bir melek vardır. Sanki nefisle beraber sevk eden ve lehine veya aleyhine şâhidlik eden bir melek vardır gibi.

Vâsitî, “Sevk edicisi haktır. Şâhitlik edeni de haktır.” Yani dünya ve âhiretteki hakikat açısından haktır, demiştir.

---

[235]. Aclûnî, II, 343.
[236]. Buhari, Rikak 38.
[237]. İbnû’l-Cevzî, Zâdu’l-mesîr, Beyrut (I-IX), 1967, VIII, 11.

[238]. Bk. İbn Kesir, IV, 224.
[239]. Tirmizi, Zühd 11; İbn Mace, Fiten 12; Muvatta, Hüsnu'l-huluk 3; Müsned, I, 201.
[240]. Buhari, Mevakıt 16, Tevhid 23, 33; Müslim, Mesacid 210; Nesai, Salat 21; Muvatta, Sefer 82; Müsned, II, 257, 312.
[241]. Ali el-Muttakî, Kenzü'l-Ummal, 6827.
[242]. Müslim, Taharet 56; Ebu Davud, Taharet 29; Tirmizi, Edeb 14; Nesai, Zinet 1; İbn Mace, Taharet 8.
[243]. Müsned, I, 243.
[244]. Deylemî, hadis no: 6733.
[245]. Iraki, Muğni, II, 89.
[246]. Bk. İbn Mâce, Dua, 18.
[247]. Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'an, 9.
[248]. Bk. Suyûtî, Şerhu's-sudur, s. 117-118.
[249]. Buhari, Cenaiz 96, Humus 4; Meğazi 83, Nikah 104; Müslim, Fedailu's-sahabe 85; Müsned, VI, 48, 121, 200, 274.
[250]. Buhari, Rikak 38; Müsned, VI, 256.
[251]. Münavî, III, 233.
[252]. İbn Mâce, Cenâiz 64; Müsned, VI, 64, 70, 77, 151.

HUZÛRUMDA SÖZ DEĞİŞTİRİLMEZ

لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَٓاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ
حَدِيدٌ ﴿٢٢﴾ وَقَالَ قَرِينُهُ هٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ ﴿٢٣﴾ اَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ
كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٢٤﴾ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُرِيبٍ ﴿٢٥﴾ اَلَّذِي جَعَلَ
مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَاَلْقِيَاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ ﴿٢٦﴾ قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا
مَٓا اَطْغَيْتُهُ وَلٰكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٢٧﴾ قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ
وَقَدْ قَدَّمْتُ اِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ ﴿٢٨﴾ مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَٓا اَنَا بِظَلَّامٍ
لِلْعَبِيدِ ﴿٢٩﴾

22. Andolsun sen bundan gaflette idin; derhal biz senin perdeni kaldırdık. Bugün artık gözün keskindir *(denir)*.

23. Yanındaki arkadaşı: «İşte yanımdaki hazır, der.

24. *(İki meleğe şu emir verilir:)* Haydi ikiniz her inatçı kâfiri,

25. Hayra bütün gücüyle engel olanı, azgın şüpheciyi cehenneme atın;

26. Allah ile beraber başka ilâh edineni, şiddetli azaba birlikte atın!

27. Müşrikin arkadaşı *(şeytan)* der ki: Rabbimiz! Ben onu azdırmadım. Fakat kendisi derin bir sapıklık içindeydi.

28. O esnada *(Allah)* buyurur: Huzurumda çekişmeyin! Ben size daha önce uyarı göndermiştim!

29. Benim huzurumda söz değiştirilmez ve ben kullara asla zulmedici değilim.

"Andolsun sen bundan gaflette idin." Gaflet, insanın, işlerin hakikatine vâkıf olmasını engeller. *Müfredât*'ta gaflet kelimesi, "tedbir, uyanıklık ve mâna eksikliğinden dolayı ortaya çıkan hatâdır" şeklinde tanımlanmıştır. Bu kişiye kıyamet gününde, nüşûr anında veya arz edilme vaktinde "ey kişi sen dünyada bu gün ve bugünün sıkıntıları konusunda gaflet içindeydin" denir.

Fethu'r-rahman'da *"bundan"* ifadesi için "o günde başına gelecek şeylerden" şeklinde bir açıklama yapılmıştır. **İbn Abbas** (r.a.) ise bu ifade için "küfrün akibetinden" açıklamasını yapmıştır.

Aynü'l-maânî'de ise "sevk eden ve şâhid olandan" denmiştir.

"Küll/hepsi" ile hitap edilmesi âhiret hakkında gafleti olmayan tek bir kişi bile

olmamasından dolayıdır. Bu hitabın kâfirler için olduğu da söylenmiştir.

"Derhal biz senin perdeni kaldırdık." "Açtık" yani izale ettik, kaldırdık; basîretinin üzerindeki örtünü üzerinden attık. Gıtâ/örtü, âhiretle ilgili olayları örten, görünmez kılan perdedir. Bu da dünyevî hususlara dalmak, onlarla ülfet etmek ve dikkat nazarlarını sadece onun üzerine çevirmekle meydana gelen gaflettir.

Müfradat'ta "Gıtâ/örtü" "kılıfın yaptığı gibi elbise ve benzeri bir şeyle bir şeyin üzerinde bulunmaktır" şeklinde tanımlanmıştır. İstiare olarak cehalet mânâsında kullanılır. Allah Teâlâ: "Yani senin gözünün önündeki cehâlet ve gaflet perdesini kaldırdık. Daha önce işittiğin her şeyi aynen görür, hakîkatini idrâk edersin" buyurmaktadır.

el-Kevâşî'de "ya da kabrin örtüsünü açtık" yani "seni oradan çıkardık" açıklaması yer alır.

"Bugün artık gözün keskindir denir." Gözlerin/basiretin o gün keskinleşti, etkili/net, keskin oldu. Dünyada inkâr ettiğin ve uzaklaştığın şeyi gözlerdeki engelin kalkmasından dolayı artık görüyorsun. Fakat bu sana yarar getirmez. Bu Allah'ın ***"Bize geldikleri gün ne kadar iyi işitip görecekler!"*** (Meryem, 19/38) âyetindeki durum gibidir. Ardından yaratılış veya mânâ itibariyle kabiliyetli olan kişiye basar ve basiret örneğinde olduğu gibi "keskin" yani "keskin görüşlü" ve "keskin anlayışlı" denir. Katı ve etkili dil için de "keskin dil" denir. Yani dil, şâyet demir/keskinlik etkisi yapıyorsa böyle denir.

Âyette şuna işâret vardır: İnsan her ne kadar gayb ve şehadet âleminden yaratılmış olsa da başlangıçta ağır basan şehâdettir. Bu da hissi âlemdir ve türlerin farklılığı olmakla beraber hissiyat âlemi zâhir hislerle görülür. Bu da gayb âlemini idrakten soyutlanmıştır. Allah'ın gözlerinden örtülerini kaldırıp basiretlerini açtığı bazı insanlar vardır. Allah onların gözünü keskinleştirir de yolunu görürler ve şerlerden sakınırlar. Bunlar ehl-i saadetten olan mü'minlerdir. Bazı insanlar da vardır ki Allah, artık o gün inanmanın bir işe yaramayacağı kıyamet gününde onların basiretlerini, gözlerini açmıştır. Onlar ise şakâvet ehlinden olan kâfirlerdir.

Her ne kadar yaptığın kötülük ölçüden çıkmış ve hesapsızsa da
Günahını ikrar ile tevbe edersen kötülükten kurtulursun
Şimdi mademki sulh kapısını açık görüyorsun, durma sulh yap
Çünkü tevbe kapısı belki yarın kapanır.
Şimdi akılla bir olmak, böyle hareket etmek gerekir,
Çünkü yarın dönmeye yol olmayacaktır.

Mü'minlerin emiri **Hz. Ali** (r.a.), "Gözümden perde kaldırılsa imanımın yakîn derecesi değişmezdi" demiştir.

Cennet ile cehennemin hâlini
Gerektiği şekilde yakînen bildim.

Eğer perde aradan kaldırılsa,
Bu yakîn zerre kadar çoğalmaz.

Yani âhiretteki hicab ehlinde bulunan yakîn gözü dünyada keşif ehlinde bulunur. Onlar bu dünyada ilme'l-yakîn'den ayne'l-yakîne yükselmişlerdir. O an cennettelermiş ve her günleri yevm-i mezîd; amellerin arttırıldığı günmüş gibi vakitleri hoş olmuştur. Burada büyük bir sır vardır. O da şudur: Cehennem ehlinin gözlerinden yakîn ve hakkı görmelerini engelleyen örtüleri kaldırılır. Bu onların sırtları ve karınları uzun süre yandıktan sonra olur. O zaman bunun bu dünyada ariflerin görmüş oldukları cemalin eseri olduğunu anlarlar. İşte o zaman azap için bir çekince kalmaz, zira ateş şâhid olanlar içindir. Sen ellerini kesen kadınların Yusuf'u gördüklerinden dolayı o kesmeyi hissetmediklerini bilmiyor musun? Fakat bil ki cehennem ehli için yemek, içmek ve nikâh gibi nimetler yoktur.

وَقَالَ قَرِينُهُ هٰذَا مَا لَدَىَّ عَتِيدٌ ﴿٢٣﴾

23. Yanındaki arkadaşı: «İşte yanımdaki hazır, der.

"Yanındaki arkadaşı" yani ona bağlanan, beraber oturduğu şeytan ona işâret ederek *"işte yanımdaki hazırdır, der."* Yani işte bu yanımdaki, kontrolüm ve kudretim altındaki kişi cehennem için hazırdır. Ben onu yoldan çıkarmak suretiyle cehennem için hazırladım. Şöyle de denmiştir: Vekil kılınmış yani daha önce bahsi geçen gözetleyici melek, amel defterindekine işâret ederek "bu yanımda yazılıdır ve arz edilmek üzere hazırdır" der. Eğer kul iman ve cennet ehlinden ise iyiliklerinin kitabı getirilir. Çünkü kötülükleri için keffaret olmuştur. Şâyet küfür ve cehennem ehlinden olursa kötülüklerinin kitabı getirilir. Çünkü iyilikleri küfrü ile boşa gitmiştir. Dolayısıyla akıllı bir kimsenin her yerde ve zamanda şeytana itâat etmemesi ve onun yoldan çıkarmalarına aldanmaması gerekir. Zira o ateşe ve Cebbar olanın kahretmesine dâvet eder.

Miraç gecesi Hz. Peygamber'in (s.a.) yürürken yolda yaşlı birisini gördüğü ve "bu nedir ya Cibrîl" dediği rivâyet edilir. Cebrail (a.s.) "yürü ey Muhammed" demiştir. Allah'ın dilediği kadar yürüdü ve aniden "hadi ya Muhammed" diyerek yoldan çekilen biriyle karşılaştı. Hz. Peygamber (s.a.) bir topluluğun yanından geçti. Ona selam verdiler ve "ey ilk sana selam olsun. Ey son sana selam olsun" dediler. Cebrail (a.s.) "selamlarına karşılık ver" dedi. Hz. Peygamber karşılık verdi ve ardından Cebrail (a.s.) "yaşlı olan kişi dünyadır. Dünyadan geriye o yaşlının ömründen kalan yıllardan başka bir şey kalmaz. Eğer sen ona cevap verseydin ümmetin dünyayı âhirete tercih edecekti. Seni dâvet eden kişi ise İblis'ti. Sana selâm verenler ise İbrahim, Mûsâ ve Îsâ (a.s.) idi" demiştir.

Bâzı ârifler "Allah, İblis'i düşmanı dosttan, şakî olanı saîdden ayırmak için

yaratmıştır. Allah nebileri saîd olanlar onlara uysun diye ve İblis'i de şakî olanlar ona uysun diye yaratmıştır. İkisi arasındaki fark da ortaya çıkmaktadır. İblis ateşe ve hilafa rehber ve dâvetçidir. Mülkü dünyadır. Onu kâfirlere sunduğu zaman "fiyatı nedir?" denir. "Dini terk etmek" diye cevap verir ve kâfirler onu din karşılığında satın alır. Zahidler ise terk eder ve ondan yüz çevirirler. Dünyaya rağbet edenler ise kalplerinde ne dini ne de dünyayı terk etme hissini bulamazlar ve "ne olduğunu öğrenebilelim diye bize dünyadan bir tadımlık ver" derler. İblis de "bunun karşılığında bana bir rehin verin" der. Onlar da işitme ve görme duyularını verirler. Bu sebepten dolayı dünya erbabı dünyanın haberlerini duymayı ve süslerini görmeyi sever. Çünkü onların işitme ve görme duyusu İblis yanında rehindir. İblis rehini aldıktan sonra onlara bir tadımlık verir. Onlar zâhidlerden dünyanın kusurlarını dinlerler ama kötülüklerini görmezler. Aksine dünyanın süs ve metâını hoş görürler. Bu sebeple "bir şeyi sevmen seni kör ve sağır eder" denir. Diğer bir kısım ise "Allah İblis'i, mü'min, efendisinin kanatları ve koruması altında bulunsun diye yaratmıştır. Çünkü kurt olmazsa kuzuların çobanı olmazdı. Allah İblis'i karanlık ve pislikten yaratmıştır. Onun tabiatı düşmanlık üzeredir.

Allah'tan bizleri ondan korumasını ve azad etmesini dileriz.

اَلْقِيَا فِى جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍۙ ﴿٢٤﴾

24. ***(İki meleğe şu emir verilir:)*** **Haydi ikiniz her inatçı kâfiri,**

Bu, Allah tarafından ya sevk eden ve şâhidlik eden meleklere ya da ateş bekçileri olan iki meleğe ya da iki vasfı da kendisinde barındıran bir meleğe ya da ateş bekçisine bir hitaptır.

Diğer bir vecih de şudur. Araplarda genelde birisine iki kişi refakat eder. Yani seferde yardımcıların en azı ikidir. Bundan dolayı dillerinde "dostum ve arkadaşım durdu" ve "yardım etti" ifadeleri çokça görülür. Hattâ **İmru'l-Kays**'ın da dediği gibi Araplar, bir kişi için bile zaman zaman tesniye hitabı kullanırlar.

"Bütün kâfirler" ifadesiyle nimet verene ve nimete küfran noktasında aşırıya giden, imandan yüz çevirerek tevhid inancına karşı çıkan herkes kastedilmiştir. Ayrıca her kâfirin bir başkasını küfre sürükleyeceği söylenmiştir. "İnatçı olan" hakka karşı inatçı olandır. O, hakkı biliyor ve ona karşı çıkıyor. İnat küfrün en kötüsüdür. **Katâde** inatçı için "itâat konusunda sapkın kişi" demiştir. **Süddi** ise "anîd" kelimesi "ınde" kökünden türemiştir. Bu da boğazı kapatan bir kemiktir. Ya da "bende şu vardır" diyenler gibi elindeki ile kibirlenen kişi mânâsına gelir. *Aynü'l-meânî*'de de bu şekilde geçmektedir.

Müfredât'ta "anîd" elindeki ile böbürlenen kişidir. "muânid" ise elindeki ile övünen kişidir. "Anûd" ise gayeden sapan kişidir. Yani haktan yüz çeviren ve bilerek onu reddeden kişidir, denmiştir.

مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُرِيبٍ ﴿٢٥﴾

25. Hayra bütün gücüyle engel olanı, azgın şüpheciyi cehenneme atın;

"Hayra engel olan." O, zekât ve dışındaki farz olan malları dağıtma konusunda çokça engel olur. Kâfirin tabiatı küfür üzere olduğu gibi, bir başkasının tabiatı şer işlemek ve hayra engel olmak üzere olur. İnatçı kişinin de tabiatı inâd üzere olur ve hayır namına ne varsa ehline ulaşmasını engeller, onların aralarını ayırır. Men': engellemek, atıyye: hediye ifadesinin zıddıdır. Engel olan adama, "cimri adam" mânâsında "mâni ve mennâ'" denir. Bu ifade "himâye" için de kullanılır. "Mekanun münî'" yani "içinde bulunanı himaye eden, tehlikelerden koruyan mekan" ifadesinde olduğu gibi. Ayrıca âyette geçen "hayır" ifadesinden muradın İslam olduğu söylenmiştir.

Âyet, kardeşinin çocuklarını İslam'a girmekten engellediği için **Velid b. Muğîre** hakkında nâzil olmuştur. "Aranızdan İslam'a giren kimse olursa benim yaşadığım hayırdan yararlanamaz" diyordu.

"Haddi aşan" hakka itibar etmeyen mânâsındadır. Yani o, hakka karşı hatâlı, zâlim ve hak ehline düşman olan kimsedir. *"Şüpheli."* Yani o, Allah ve dini hakkında şüphesi bulunan bir kişidir. Nitekim kelime, "şek ve şüphe sâhibi" anlamına gelecek şekilde nisbet sîgasında kullanılmıştır. Yani "içinde şüphe bulunan kişi." Bunun "şüpheyle itham edilen" anlamında olduğu da söylenmiştir.

الَّذِى جَعَلَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَاَلْقِيَاهُ فِى الْعَذَابِ الشَّدِيدِ ﴿٢٦﴾

26. Allah ile beraber başka ilâh edineni, şiddetli azaba birlikte atın!

"Allah ile beraber başka ilah edinen" ifadesi mübtedâdır ve şart mânâsını içerir. Haberi ise *"şiddetli olan azaba atın"* ifadesidir. Veya bu ifade *"tüm kâfirler"*den bedeldir. Bu durumda *"atın"* ifadesi tekid için tekrarlanmıştır. Baştaki fa harfi ise cehenneme atma fiilinin, zikredilmiş sıfatlar sebebiyle olduğunu hissettirmek içindir.

Hadiste *"İnsanlar hesap anını beklerken aniden Allah boyun şeklinde uzun bir ateş parçası gönderir. Bu boyun «üç kişiyi cehenneme atmakla emredildim. Allah ile beraber başka bir ilaha duâ eden, haksız yere adam öldüren ile zorba ve inatçı olanlar» der ve ardından kuşun taneleri yakaladığı gibi insanlar arasında onları yakalar. Daha sonra da onları cehennem ateşine atar"* buyurulur.[253]

Fenâri'nin *Tefsîru'l-Fatiha*'sında şöyle geçer: "İnsanlar duruyorken ateşten bir boyun çıkar. Yani hesaptan önce. Onları meydana gelen şeylerden dolayı terleme alır, korkuları artar ve kalpleri titrer. İki gözü ve fasih bir dili olan bu boyun o mahlûkata bakar ve "ey mevkıf ehli, ey burada duranlar, ben sizden üç tür insanı almak üzere vekil kılındım" der. Bunu üç kez tekrar eder.

Birincisinde, “Ben aranızdan zorba ve inatçı olanlar hakkında vekil kılındım” der ve kuşların susam tanelerini yakaladığı gibi saflar arasında onları yakalar. Orada onlardan hiç kimseyi bırakmaz. İkinci defa “ey mevkıf ehli ben Allah ve Rasulüne eziyet edenler hakkında vekil kılındım” diye bağırır ve kuşların susam tanelerini yakaladığı gibi mahlûkat arasından onları yakalar. Onlardan hiç kimseyi bırakmaz. Üçüncü defa “ey mevkıf ehli ben Allah’ın yarattığı gibi bir şeyler yarattıkları zehâbına kapılanlar hakkında vekil kılındım” diye bağırır ve tasvir ehlini yakalar. Onlar kiliselere tapılsın diye resim yapanlar ve putları tasvir edenlerdir. Âyette ***“kendi ellerinizle yonttuklarınıza mı ibadet ediyorsunuz?”*** (Saffât, 37/95) buyurulmuştur. Onlar, ahşap ve taşları Allah’tan başkasına tapınmak için yontuyorlardı. O boyun, onları kuşların susamları yakaladığı gibi safların arasında yakalar. Allah onları diğerleri arasından alır ve aralarında ibadet edilme maksadı olmadan tasvir edenlerin bulunduğu insanlar kalır. Ta ki onlardan da bu yaptıklarına ruh üflemeleri talep edilir. Tâbi onlar, musavvirler hakkındaki haberde de ifade edildiği gibi, ruh üfleyemezler. Yine bu habere göre “Allah’ın dilediği süre dururlar ve kendilerini terleme almış olduğu halde Allah’ın onlara ne yapacağını beklerler.”

Âyette hevâ ve dünyaya işâret vardır. O ikisine ibadet eden ve Allah ile beraber onları ilâhlaştıran kimseler hırs ve gafletle olan dünya istekleri dolayısıyla cezâlandırılırlar.

Attar (k.s.) şöyle demiştir.

Açgözlünün nimetten gözü doymaz,
İçine ne kadar çok tahıl koysan da kalburda ne kalır ki?

قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْغَيْتُهُ وَلٰكِنْ كَانَ فِى ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٢٧﴾

27. Müşrikin arkadaşı *(şeytan)* der ki: Rabbimiz! Ben onu azdırmadım. Fakat kendisi derin bir sapıklık içindeydi.

“Yanındaki dedi.” Burada atıf için “vav” yoktur. Çünkü birincisi yanında bulunan insana yapılmış bir hitaptır ve kelama muttasıldır. Fakat ikincisi Allah’ın muhâtaba bir ittisâli olmadan hitâp ettiği bir istînâftır. Bu da *“Rabbimiz ben onu yoldan çıkarmadım”* ifadesidir. Aynı şekilde cevapta da atıf için “vav” yoktur. Bu da *“huzurumda didişmeyin ”* ifadesidir. Aynı şekilde *“benim huzurumda söz değişmez”* ifadesi de öyledir. Hepsi *Burhanu’l-kur’an*’da da olduğu gibi aynı düzen içindedir. Yani bunları, kâfire bağlanan şeytan demiştir.

Kâşifî şöyle demiştir: Kâfiri cehenneme atmak istediklerinde, “benim ne suçum var? Şeytan bana musallat oldu, beni kötü yola düşürdü” diye itiraz eder. Şeytanı getirdiklerinde ise şeytan onu tekzîb eder. Hazfedilmiş olan bu tartışma ve soruya

"didişmeyin" ifadesi delâlet eder. *"Rabbimiz ben onu yoldan çıkarmadım"* yani ben onu yoldan çıkan kişi yapmadım ve onu başkaldırıya da sürüklemedim. O kendisi isyan konusunda sınırı aştı. *"Fakat"* bizzat kendisi *"derin bir sapıklık içinde"* haktan uzak, dönülemeyen uzunlukta olan bir sapıklık içinde. Ben ona ***"benim sizin üzerinizde bir otoritem yoktur. Sadece ben sizi dâvet ettim siz de icabet ettiniz"*** (İbrâhim, 14/22) âyetinde de olduğu gibi yoldan çıkma ve oraya dâvet etme husûsunda kusursuz bir şekilde yardımcı oldum. Şeytanın kandırması görüşü zayıf, kötülüğe meyyal, hak yoldan çıkmış ve bunun seviyelerce altında olan kişilere etki eder.

Hadiste *"Ben bir rasulüm. Bende hidâyet namına bir şey yoktur. Eğer bende hidâyet namına bir şey olsaydı yeryüzündeki herkes îman etmiş olurdu. Şeytan da böyledir. Onun elinde de saptırma namına bir şey yoktur. Eğer onda saptırma namına bir şey olsaydı yeryüzündeki herkes yoldan sapardı. Ama Allah istediğini yoldan saptırır; istediğine hidâyet verir"* buyurulmuştur.

قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ ﴿٢٨﴾

28. O esnada *(Allah)* buyurur: Huzurumda çekişmeyin! Ben size daha önce uyarı göndermiştim!

Sanki "Allah âdemoğlu ve dünyada kendisine bağlanan şeytana ne dedi?" denilmiş de Allah şöyle buyurmuştur: *"Huzurumda"* hesap ve cezâ yerinde *"didişmeyin."* Zira bunda bir yarar yoktur. Bazıları bu hitabın kâfirler hakkında olduğunu söylemiştir. Fakat ***"Ardından siz kıyamet günü Rabbinizin huzurunda didişirsiniz"*** (ez-Zümer, 39/31) buyruğu mü'min ve zalimler arasındaki çekişme ile ilgilidir. Çünkü o yerde, yani kıyamet gününde müminlerle zâlimler arasında bir çekişme olacağı dini kaynaklarda ifade edilmiştir. ***"Bu, cehennem ehlinin çekişmesi haktır"*** (Sad, 38/64) buyruğu ise cehennem ehli hakkındadır. Böylece âyetler arasındaki uyum da ortaya çıktı. *"Ben size daha önce uyarıcı gönderdim,"* kitaplarım ve elçilerimin dili vâsıtasıyla size kesb ve teklif yurdunda azgınlıklara karşı uyarıcı gönderdim. Size bana karşı ileri sürebileceğiniz bir hüccet/delil bırakmadım. İçinde bulunduğunuz durumdan bâtıl sebep ve mazeretler göstererek kurtulmayı istemeyin. Siz de biliyorsunuz ki İblis'e ***"cehennemi sen ve sana uyanların tamamı ile dolduracağım"*** (Sad, 38/85) diyerek sizlere daha önceden uyarıcı gönderdim. Doğruluktan yüz çevirerek ona uydunuz. Bu sebeple bu vakitte çekişmenin bir mânâsı yok. Hal cümlesi şeklindeki yorum doğru olsun diye mânâ bu şekilde takdir edildi. Zira halin, sahibine zaman açısında mukarin olması gerekir. Fakat dünyada uyarıcının gönderilmesi ile âhiretteki çekişmede bir mukarenet yoktur.

مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَآ اَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿٢٩﴾

29. Benim huzurumda söz değiştirilmez ve ben kullara asla zulmedici değilim.

"Söz, benim huzurumda değişmez" yani ödüllendirme ve cezalandırma konusunda sözüm değişmez. Zamanında ortaya çıkan şey ezelde hüküm verdiğim şeydir. O değişmez. Bazı günahkârların affedilmesi, buna götüren sebeplerden dolayıdır. Yoksa değişiklik sebebiyle değil. Affin delilleri, cezalandırmanın tahsisine delalet eder. Yani kâfirler hakkında tahsis edici yoktur. Cezalandırma onlar için umumu üzere bâkidir.

Celal Devvânî *Şerhu'l-adud* isimli eserinde "Ulemâdan bazıları sözden geri atmanın ödüllendirme husûsunda değil cezalandırma husûsunda Allah için câiz olduğunu savunmuşlardır." demiştir. Bununla aynı minvalde şöyle bir hadis vârid olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) *"Her kim ki birisine ameli için sevap vaad ederse bu onun için geçerlidir. Her kim ki birisine ameli için cezâ vaad ederse muhayyerlik söz konusu olur"* buyurmuştur. Zira Araplar kişinin bir kötülüğü vaad edip sonra bunu yapmamasını bir kusur veya sözünden dönme olarak görmezler. Aksine bu asâlet ve fazîlettir. Sözden dönme, kişinin hayırlı bir iş için söz verip yapmamasıdır. Şöyle demiştir şâir:

Ben onu tehdid etsem söz versem bile
Tehdid geçersiz, söz geçerli olur.

Yahya b. Muaz bu mânâyı şöyle diyerek desteklemiştir: "Vaad ve vaîd haktır. Vaad kulların Allah üzerindeki hakkıdır. Onu yapmaları durumunda söz verdiği şekilde vermeyi garanti etmiştir. Allah içinde evlâ olan ahde vefâ göstermektir. Vaîd ise Allah'ın kullar üzerindeki hakkıdır. "Böyle yapmayın yoksa sizi cezalandırırım" demiş fakat onlar yapmıştır. Allah isterse affeder; isterse hakkını alır. Çünkü bu O'nun hakkıdır. Bu ikisi arasında evla olan affetmektir. Zira O affeden, merhametli olandır.

Allah kendisine şirk koşanı affetmez ve müşrikler hakkındaki bu vaîdini uygular. Fakat bunun dışındakilerden istediğini affeder. Böyle bir durumda mü'minler hakkındaki vaîdine muhâlefet etmesi câizdir. Hak ehlinin bu hususta ilgili yerlerde zikredilmiş başka sözleri de vardır. Allah bizleri ve sizleri kendi cezâ ve belâsından korusun. *"Ben kullara zulmedecek değilim*" yani onlardan meydana gelen bir günah olmadığı sürece kullara azap edecek değilim. Ehl-i sünnetin kabul ettiği kaideye göre günah işlemeden azap etmek Allah için zulüm sayılmadığı halde burada zulüm olarak tabir edilmesi, kendisinden zulüm namına bir şeyin ortaya çıkmasını imkânsız gösteren bir tasvir vasıtasıyla Allah'ın bundan tamamen münezzeh olduğunu beyan etmek içindir. Nitekim zulmün mübâlağa ile belirtildiği bir ortamda Allah'ın kesinlikle günah olmaksızın azab etmeyeceğinin bildirilmesi bu mânâyı tekid içindir. Bunun çoğul sîgasında olan "kullar" lafzıyla uyumlu olması için böyle olduğu da söylenmiştir. Mesela "falan kişi kuluna/kölesine zâlimdir" dendiği halde kullar çoğul olunca bu lafızla uyumlu olması maksadıyla zallâmun liabîdihî denilir.

Bazıları şöyle demiştir: Eğer âyette nefy/olumsuzluk hâli zallâmiye kaydı üzerine olursa ibârenin zahirinden Allah için muhal olan zulmün câiz olduğu anlaşılır. Tahkik ehlinin tercih ettiği üzere bunun cevabı şöyledir: Buradaki mübalağa "ben yalan söylecek değilim" örneğinde de olduğu üzere nefy üzerindedir, kayıt mahiyetindeki "yalan söylemek" üzerine değildir. Dolayısıyla âyetin asıl mânâsı "O zâlim değildir" şeklindedir. Daha sonra bu nefy ile beraber mübalağa sîgasına nakledilir. Bu durumda mânâ "zulüm ondan kat kat, tekidli bir şekilde nefyedilmiştir" olacak şekilde mübalağa nefye râci kılınmış olur. Çünkü Allah zulümden mutlak olarak münezzehtir. Allah Teala kudsi hadiste *"Ben zulmü kendi nefsime ve kullarıma haram kıldım. Birbirinize zulmetmeyin"*[254] buyurmuştur. Yine Allah kudsi hadiste *"Gazabım, benden başka yardımcısı olmayana zulmeden için şiddetlidir"*[255] buyurmuştur.

Selef ulemâsından biri şöyle buyurur: *"Birinden korktuğum kadar diğerini istediğim iki duâ vardır: yardım ettiğim mazlûmun duâsı ve zulmettiğim mazlûmun duâsı."*

Semerkand Sultanı **Dîden**, medresesinde okuyan talebeleri "iyi", "orta" ve "zayıf" seviyelerine göre belirlemek üzere imtihan ettirirdi. Fakat herhangi bir haksızlık olmaması için medresedeki müderrislerin haricinde adaletli ve faziletli kimselerden oluşan kalabalık bir jüri tayin ederdi ve imtihanı onlara yaptırırdı. Aynı seviyede olan iki talebe arasında en küçük bir haksızlığın yapılmasını, dinde küfür kabilinden büyük bir günah sayardı.

Şeyh Sa'dî şöyle demiştir:

Yarın âhirette büyük olmak istiyorsan,
Bugün küçükleri kendine düşman etme.
Çünkü bu saltanat elinden gidince
O dilenci dediğin kimse kahır eli ile eteğine yapışır.

Âyette Allah Teâlâ'nın kudsî hadisteki *"Şunlar cennettedirler ve ben aldırmam, şunlar da ateştedirler ve ben yine aldırmam"* buyruğuna işâret vardır. Allah'ın sözü değişmez. Cennete cennet ehli, ateşe de ateş ehli gerekir. Aksi olur da cennet ehli ateşe ve ateş ehli cennete girerse bu hikmete muhalif olur. Çünkü kalbin övülen vasıfların, nefsin ise zemmedilen vasıfların yeri olması gibi cennet de güzellik yurdudur ve mü'minlerin kalacağı yerdir. Cehennem ise celâl yurdudur ve kâfirlerin kalacağı yerdir. Bu sebeple nefs ehli kalp bahçesine giremez. Zira, şunu bil ki, karanlık ve aydınlık aynı anda var olmaz.

---

[253]. Tirmizi, Sıfatu cehennem 1; Müsned, II 336.
[254]. Müslim, Birr 55.
[255]. Taberâni, el-Mu'cemu's-sağır, I, 61, 71.

EBEDÎ YAŞAMANIN BAŞLADIĞI GÜN

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ ﴿٣٠﴾ وَأُزْلِفَتِ
الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ ﴿٣١﴾ هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ
حَفِيظٍ ﴿٣٢﴾ مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَٰنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ ﴿٣٣﴾
ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذَٰلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ ﴿٣٤﴾ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا
وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ﴿٣٥﴾

30. O gün cehenneme «Doldun mu?» deriz. O da «Daha var mı?» der.
31. Cennet de takvâ sahiplerine yaklaştırılır; *(onlardan)* uzakta olmayacaktır.
32. İşte bu size vaad edilen cennet! Ki o, Allah'a yönelen, emirlerine riâyet eden,
33. Görmediği halde Rahmân'dan korkan ve Allah'a yönelmiş bir kalp ile gelen kimselere mahsustur.
34. Oraya selâmetle girin. İşte bu, ebedî yaşamanın başladığı gündür.
35. Orada kendileri için diledikleri her şey vardır. Katımızda dahası da vardır.

"O gün" yani ey Rasûlüm kavmine hatırlat. Bu hatırlama kabiliyetine sahip herkese şamildir. Sahip olduğumuz azametle "deriz" azap yurdu ve Allah'ın âsîler için hazırladığı hapis olan *"cehenneme"* içine atılanlarla *"doldun mu?"* ve sana vaad ettiğimi yerine getirdim mi? Bu vaad, Allah'ın ***"cehennemi dolduracağım"*** (Secde, 32/13) ve *"her ikinizi de dolduracak vardır"* buyruklarıdır. Allah'tan gelen bu soru, söylediğini tasdik, vaadini tahkik, azabının ehline azar ve bütün kullarına bir uyarıdır.

Ve cehennem de *"der ki"* edeben soruya cevap olmak üzere ve cevap soruya muvafık olsun diye *"daha yok mu?"* Yani cin ve insanlardan bana atılacak daha yok mu? Buradaki "mezîd" ifadesi "hamîd" kelimesinde olduğu gibi masdardır.

İnsanlar bu hitap ve cevabın hakiki olup olmaması konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı şöyle demiştir: "Bu ikisi; hitap ve cevap hakikidir. Allah uzuvları konuşturduğu gibi cehennemi de bu şekilde konuşturur." Tercih edilen görüş budur. Zira Allah her şeye kadirdir. Âhiret işlerinin tamamı veya bir kısmı dünyada alışılagelmiş şeylerden farklıdır. Hadisler bunun hakiki olduğuna delâlet etmiştir. Cehennemin inlemesi, haşr gününde insanlara saldırması, meleklerin onu demir zincirlerle çekmesi ve ateşin *"Ey mü'min acele et. Senin nurun alevimi söndürdü"*[256] demesi gibi konulardaki rivâyetlerde olduğu gibi mecaza gitmenin bir veçhi yoktur. Bunlar cehennemin hakiki olarak yaşadığına ve idrak ettiğine delalet eder. Mutlak olarak cemâdâtın bile bu tarz bir hayatı vardır. O halde garip olay ve hareketleri kapsayan o iki yurtta (cennet ve

cehennemde) nasıl olmasın! Zira âhiret yurdunun kendisi canlıdır.

Kimisi ise buradaki soru ve cevabın temsil ve hayal olduğunu ve cehennemin halinden korkutmak maksadıyla söylendiğini ifade etmiştir. Yani buradaki maksad, mânâyı kalpte canlandırabilmek için uyarıdır. Eğer cehenneme böyle dense ve o da konuşan bir varlık olsaydı böyle derdi. Aynı şekilde onun hali şu söz gibi konuşmaya delâlet eder:

Havuz doldu ve dedi ki:
Yavaş ol yavaş karnımı doldurdun.

Yani cehennemin genişliği ve sınırlarının birbirinden bu kadar uzak olmasına rağmen cehennem dolana ve başka bir şey almayana kadar cinler ve insanlar oraya dalga dalga atılır. Buradaki soru takrir mânâsı ve fazlalığın nefyi içindir. Yani bende artakalan bir yer var mı? Yani, doldum ve senin vaadin yerine geldi. Artık bir iğne bile sığamayacak hale geldim.

Temsil edilen mânâ doluluk mânâsıdır. Allah'ın şu buyruğundaki gibi ***"«Beni ve annemi Allah dışında ilah edinin» diyen sen misin?"*** (el-Mâide, 5/116) Bu takrir sorusudur, istifham sorusu değildir. Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke'nin fethedildiği gün buyurduğu şu hadiste de böyledir. *"Akîl bize ev mi bıraktı?"* yani bize ev bırakmadı. Mânânın şu şekilde olması da câizdir. Cehennemin kâfir ve âsîlere karşı olan kızgınlığından dolayı sanki onların artmasını ve çoğalmasını istiyor. Bu sorunun hakiki mânâda arttırma için bir istek olması da câizdir. Çünkü cehenneme atılanlar okyanusa atılan bir halka gibidir. Bu bakımdan cehennem "daha fazla ver" der. Hak Teâlâ da tam doluncaya kadar diğer kâfirleri ona gönderir.

Mânânın şu şekilde olması da câizdir: Girenlerin girmiş olmasına rağmen genişliğinden dolayı boş ve fazla yer vardır. Fakat bunu söylersen bu Allah'ın ***"cehennemi dolduracağım"*** (Secde, 32/13) buyruğuna muhalif olur. Ben derim ki: Hadiste şöyle vârid olmuştur. *"Cebbar olan Allah ayağını oraya koyar ve cehennemin tabakaları dürülene kadar «daha yok mu» derken cehenneme atılmalar devam eder. Sonunda cehennem dolar."*[257] Yukarıda söylenen çelişki bu şekilde müdâfaa edilebilir.

Nefsi öldürecek olan da ancak Hakk'ın ayağıdır
Zaten onun yayını Allah'tan başka kim çekebilir?

Başka bir rivâyete göre *"İzzet ve arşın Rabbi ayağını cehenneme koyar. Bunun üzerine cehennem «izzetinin hakkı için yeter yeter» der."* Hadiste meçhul şekilde noktalı "zâ" harfi ile gelen ifade doluluğu ifade için "toplamak, bir araya getirmek" mânâsına gelir. Hadisin sonu *"Allah onun için mahlûkat yaratana dek, cennetteki boşluk devam eder."* [258]

Keşfu'l-esrar'da da geçtiği üzere Allah onları cennetin boşluklarına yerleştirir.

Ebu Hureyre'den gelen bir rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Cennet ve ateş tartışırlar. Ateş «ben kibirlenen ve güçlüler için seçildim» der. Cennet ise «Peki bana ne oluyor. Bana insanların zayıfları ve düşkünleri geliyor» der. Bunun üzerine Allah cennete «sen benim rahmetimsin. Seninle kullarımdan dilediğime merhamet ederim» der. Ateşe de «sen de benim azabımsın. Seninle kullarımdan dilediğime azap ederim. Her ikinizi de dolduracaklar vardır» der. Ateşe atılırlar. Ateş «daha yok mu?» der. Allah ayağını koyana kadar dolmaz. Bunun üzerine cehennem «yeter yeter» der. O noktada cehennem dolar ve bir kısmı diğer kısmına dürülür. Allah kullarından hiçbirine zulmetmez. Cennet için ise Allah bir kısım başka mahlûkat yaratır."*[259]

Kâmus'ta şu şekilde geçmektedir: İzzetin Rabbi ayağını koyana kadar… Yani kötülerden Allah'ın getirdiği kişiler, hayırlıları cennete getirdiği gibi Allah'ın ateşe getirdiklerinin ta kendileridir. Veya "ayak koymak" engellemek ve hâkim olmak mânâsında bir tâbirdir.

Bahru'l-ulûm'da da şöyle geçmektedir: Bir şey üzerine «ayak koymak», engellemek ve bırakmak için örnektir. Bazıları şöyle demiştir: Allah gücünü göstermek için cehenneme küçük düşürme kırbacıyla vurur. Ardından sıcaklık ve keskin soğuk arasında gider gelirler. İblis'in azabının çoğu keskin soğuktur. Çünkü soğuk, İblis'in yaratıldığı asıldakine yani ateşe galip gelir.

İbn Melek şöyle demiştir: Ayağını koyması, itmesinden ve sertliğini kırmasından kinayedir. Birisinin hakkından geldiğin zaman "ayağımı filanın üzerine koydum" demen gibi.

Kevaşî'de ise şöyle geçmektedir: Ayağı daha önce geçen *"rahmetin gazabımı geçti"* buyruğundadır. Yani rahmetini koyar. Ya da burada "kadem/ayaktan" kasdedilen şey, bu isimle isimlendirilen bir topluluk olabilir. "racül/adam" ifadesinden maksad insanlardan bir gruptur. Bu isim büyük bir çekirge grubu için konulmuş olsa bile insanlardan bir grup hakkında istiâre için kullanılması uzak bir ihtimal değildir. Şöyle diyenler de vardır: Allah'ın "***biz ona ruhumuzdan üfledik"*** (Tahrim, 66/12) buyruğundaki gibi buradaki maksad mahlûkatının bir kısmının ayağıdır. Yüceltme için Allah'a izâfe edilmiştir. Hâlbuki burada üfleyen kişi Cibril idi.

Aynu'l-maânî'de şöyle geçmektedir: Buradaki "kıdem" ifadesi "kadîm" ifadesinin çoğuludur. Yani geçmiş olan her şey veya onlardan önce ateşe gidenlerdir. Kadem ifadesi esreli de rivâyet edilmiştir. Yani dünyada âdemoğullarından önce gelen bir kavimdir. Bu ifade, insanlardan bir grup için de kullanılır. Bir görüşe göre kıdem ifadesi, Rablerinin yanında doğruluk noktasında kıdemi bulunan ehl-i kıdem için kullanılmıştır. Yani cehenneme girecekler, ehl-i tevhid içinde âsi olanlardır. Bazıları da kıdem'in Allah'ın cehenneme koymak için yarattığı hususi bir kavim olduğunu söylemiştir. **Kadı İyaz** bunun en açık tevil olduğunu söylemiştir. Cennet ehlinin cehennemdeki yerleri boş kalır. Cehennem ehlinin oraları tevarüs edeceği ve onlara "Allah gazabını dilediğine has kılar" denileceği şeklinde bir bilgi nakledilmemiştir.

Ancak cennet ehlinin, amellerinin cenneti hâriç, cehennem ehlinin cennetteki yerlerine varis olacağı ve onlara ***“Allah rahmetini dilediğine has kılar”*** (Bakara, 2/105) denileceği nakledilmiştir. Bu da Allah’ın “rahmetim gazabımı geçti” buyruğunun sonucudur. Bu sebeple Allah cennete girseler azap görecek mizaçta bazı mahlûklar yaratır ve onları cehenneme koyar. Sen “eğer onların mizacı ateşe uygunsa azap nerede kaldı” dersen şöyle deriz: Vaad edilen şey oranın doldurulmasıdır, oradaki herkese azap edilmesi değil.

Büyüklerden bazıları şöyle demiştir: Cehennemde oradakiler için günahlarının karşılığı dışında Allah katından ilahî özel azap derekeleri ve özel azap şekilleri yoktur. Çünkü biz Allah’ın gazabını dilediğine has kıldığına dair bir bilgiye sahip değiliz. Rahmetini ise istediğine has kılabilir. Ateş ehli sadece günahları karşılığında azap görür, başka bir azap ve cezâ sözkonusu değildir. Fakat cennet ehli hem kendi amelleri karşılığında hem de amelleri dışında hususi cennetlerde nimetlenirler. Saâdet ehline üç cennet vardır: Şakavet ehline günahlarının cehennemi olduğu gibi amellerin cenneti, onlara özel ihtisas cenneti ve miras cenneti. Bu sonuncusu, cennete girmeleri durumunda ateş ehline âid cennetlerdir. Allah’ın buyurduğu gibi ***“kullarımızdan takvâ sahibi olanlara miras olarak verdiğimiz cennet işte budur.***” (Meryem, 19/63) Bütün bunlar şu anlama gelmektedir: Cin ve insanlardan cennet ve cehennemde yeri olmayan kimse yoktur. Bunlar onun aslî mekânı değildir. Bu kul yaratılmadan önce, onun yoklukta kalma veya var olma ihtimali dolayısıyladır. Bu hakikat dolayısıyla o kişinin nimeti de azabı da kabul etme durumu vardır. Allah Teâlâ ***“isteseydi hepinizi hidâyete erdirirdi.***” (el-En’âm, 6/149) Yani siz bunu kabul edecek konumdasınız. Fakat söz yerine geldi, ilim geçti ve meşiet uygulandı. Onun emrinin/işinin geri dönüşü yoktur. Hikmetlerinin sorgulayıcısı yoktur. Ateş ehlinin cehennemde, cehenneme girecek olsalardı cennet ehlinin yerlerine vâris olacağını söylemedi. İşte bu faziletinin genel olması dolayısıyla rahmetinin gazabını geçmesidir. Ateşe girenler amellerinden başka bir şeyden dolayı oraya girmezler. Bundan dolayı orada boş yerler kalır. Bu yerler cennet ehlinin girmesi durumunda dolacak yerlerdi. Allah cennete girmeleri durumunda azap hissedecek mizaçta kişiler yarattı. Bu Hz. Peygamber’in (s.a.) şu hadisidir: *“Cebbar olan cehenneme ayağını koyar. O da «dur dur» der. Allah da ona «doldun mu?» diye sorar. O da «daha yok mu» der.”*

Allah cennet ve ateşe her birini dolduracağını söylemiştir. Onları dolduracağını şart koşmuş ama cehenneme gidenleri mutlaka cezalandıracağını ve cennete girenleri mutlaka nimetlendireceğini şart koşmamıştır. Şüphesiz ki cennet cehennemden daha geniştir. Zira onun genişliği yer ve gök kadardır. Uzunluğunu sen tahmin et! O, ateş için çevreleyici bir daire gibidir. Ateşin genişliği ise sabit yıldız feleklerinin dâiresini temyiz edecek çizgi kadardır. Bu genişliğe göre bu darlık nerede kalır. Bu genişliğin sebebi ilahî ihtisas cennetleridir.

Haberlerde şöyle de geçmektedir: Cennette kimsenin olmadığı yerler kalır ve Allah oralar için mahlûkat yaratır. Bu Rahman’ın oraya ayağını koyması yani orada yer alacak

en son varlığı yaratmasıdır. Bu sadece ihtisas cennetlerinde söz konusudur. Hüküm, hakîm ve büyük olan Allah'ındır. Ateş ehline amelleri dışında azap etmemesi O'nun keremindendir. ***"Azaplarını kat kat arttırdık***" (en-Nahl, 16/88) buyruğuna gelince… Bunlar hususi bir gruptur. Sapkınlığa sürükleyenlerin başlarındaki kişilerdir. Daha sonra günahları miktarınca gördükleri azabın süresi bittikten sonra ateşin kendileri hakkında bir fazilet ve rahmet olması gerekir. Ateş içinde acıları hissetmez olurlar. Azabı hissedici ruhları alınıp sadece azaları kalır. Fakat oradan çıkmazlar. Orada ne ölürler ne de dirilirler. Orada bir grup insan daha vardır ki, günahlarının karşılığı olan azap sona erince Allah onlara, uyuyan kişinin rüyada gördüğüne benzer hayali bir nimet verir. Derileri pişer ve duyarlılıklarını kaybeder. Bu pişme ve değişme süresince kendilerine ceza olarak sunulan ateş söndüğünden dolayı elem hissetmezler. Böylece onlar ateş ehlinden olmadıkları halde ateşe giren kimseler gibi olurlar. Allah onları yeni bedenlerinin ateşi hissetmeyeceği bir şekilde öldürür. Bu rivâyetin tamamını **Müslim** *Sahih*'inde zikretmiştir. Bu Allah'ın fazlından ve rahmetindendir.

Fakir (**Bursevi**) der ki: İnsan-ı kâmilin iki kademi vardır; celâl kademi ve cemâl kademi. Birincisiyle cehennem dolar, ikincisiyle de cennet dolar. Bunun açıklaması; cehennem tabiat ve nefs ehlinin makamıdır, celâl kademinin mazharı anlamına gelir. Cennet ise ruh ve sır ehlinin makamıdır ve cemâl kademinin mazharı demektir. A'râf da kendisi ile kalp arasındaki münasebetten ötürü kalp ehlinin makamıdır. Zira a'raf, kalbin tabiat ile nefs, ruh ile sır arasında bir berzah olduğu gibi cennet ve cehennem arasında bir makamdır.

İnsan-ı kâmilin bir kalbî-rûhânî bir de dünyevî-cismânî neş'esi/kaynağı ve dayanağı vardır. O, ruh ve sır mertebesi olmadan cennete giremez. Soyuna bağlı olarak var olan tabiî ve nefsî sûreti kalır ve Allah subhânehû cehennemi bu kalan ile doldurur. Yani bu kalanlardan celâliyet mazharlarını çıkarır ve "yeter yeter" diyene dek cehennemi bunlarla doldurur. İnsan-ı kâmilde bu tecellî ortaya çıkmadıkça cehennem "daha yok mu" demeye devam eder.

Cebbâr kademinden murâd hadiste de geçtiği gibidir ve **Şeyh-i Ekber** de buna *el-Fukûk*'da şu sözüyle işâret etmiştir: "Hak katından bana bildirildi ki; cehennemde malum olan bu kadem, kalbî neş'e içerisinde yakınlığı olmayan kâmil suretlerden meydana gelen bu âlemde bâkîdir. Bâkî sözüyle şerif ve latif bir münasebeti olan kademi îmâ eder. İnsandan sâdır olan bu kadem, onun suret âzâlarından sonuncusudur. Aynı şekilde insanın ırkî/soya dayalı sureti olan nefs de insanî suretin mutlak âzâlarının sonuncusudur. Çünkü âlemin suretleri hep birlikte insanî hakikatin suret-i mutlağı bağlamında âzâlar gibidir. Bu neş'e kendisinden insanî hakikatin çıktığı ve âzâlar gibidir, dediğim tüm suretlerin kendisine dayandığı suretin sonudur." Ve yine dedi ki; "Cennet kâmil insan için yeterli olmaz. Ondan cennette ancak cennete uygun bir şey olur. Ve her âlemde bu âleme uygun şey ve Haktan dâvet ettiği şey vardır. Zira bu âlemde insandan bir eser yoktur. Bilakis diyorum ki, cehennem ondan hâlî olsa ve bir şey kalmasa onunla dolar. Zikrolunan hadiste de Cebbâr kademine işâret vardır."

Ruzbihan Baklî *Arâisu'l-Beyân'*da demiştir ki; "Cehennem cennetin de özlediği gibi Allah'ı özlemişti. Allah subhânehû cehennemin O'na olan şevkini görünce kadem kahrının tesirlerinin ağırlığını, tecelli sıfatı ile cehenneme yükler. Cehennem azamet ile dolar, her iki şey Allah'ın azameti karşısında değişir. Allah'ın azametinin cemalini ve kademlerinden bir kademinin nurlarını görmekten dolayı bu anda cehennemliklerin kalbinde Rab tayyiptir. Cehennemin ateşi ise Hakkın ona zuhûrunun bereketinin tesiriyle gül ve güzel kokuya dönüşür."

Âyette nefsin mutlak olarak fazlasını isterken onu hiçbir şeyin doyuramamasındaki benzerliğinden dolayı insânî nefsin suretinin cehennem olduğuna işâret vardır. Yine aynı şekilde azabın etrafında dolandığı nefsin sureti de lafız ve mânâ gibi aynı tertip üzere fazlasını ister. Yani insânî nefs dünya ve onun şehvetlerine düşkündür. Oraya (cehennem) bu neviden bir şey her atıldığında ve ona "doldun mu" diye sorulduğunda der ki "dünya şehvetlerinden daha var mı?" Âdemoğlunun karın boşluğunu ancak toprak doldurur.

Belki işitmişsindir, Gûr Çölü'nde
Kervanbaşı katırdan düştü ve şöyle dedi:
Dünya malı için koşturan açgözlü bir kimsenin
Gözünü ya kanaat ya da kara toprak doyurur.

Şu da var ki, insânî hırs muhabbetullahın kabuğudur. Hatta muhabbetin özüdür. Şâyet bu duygu, dünya ve onun şehvetlerine dönük ise "hırs" olarak adlandırılır. Şâyet Allah'a ve O'nun yakınlığına dönük ise "muhabbet" diye isimlendirilir. Biliniz ki hırsta fazla olan şey muhabbette eksikliğe yol açar. Hırsta eksik olan her şey de muhabbette ziyadeyi sağlar. Muhabbet ateşi yandığında oraya dünya ve âhiret mahbubları atıldıkça muhabbetin ateşi sükûn bulmaz. Bilakis bunlar onun odunu olur, peşpeşe gelip üst üste yığılır ve muhabbet "yeter yeter" der. *et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'*de böyle geçmektedir.

وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ ﴿٣١﴾

31. Cennet de takvâ sahiplerine yaklaştırılır; *(onlardan)* uzakta olmayacaktır.

Âyetteki "izlâf" kelimesi, yakınlaştırmak, yakında bulunmak, yakında olmak anlamına gelir. Cennet, küfür ve ma'siyetlerden uzak duran müttakiler için yaklaştırılmıştır. Bu müttakiler, belli bir noktadan cenneti izlerler, içindeki meftun edici güzelliklere vâkıf olurlar ve kendileri de orada toplanacakları ve bu mükâfâtı kazanacakları için sevince kapılırlar.

"(Onlardan) uzakta olmayacaktır." Cennet, onlara uzak olmayacak şekilde yaklaştırılmıştır. Âyetin bu kısmı tekid içindir. Yani müttakiler, cennete henüz içine girmeden yakın bir yerden bakarlar. Bu ifade, ya zarf oluşundan ya da tekid içeren hal

oluşundan dolayı mansub gelmiştir. Anlamı, "uzak olmadıkları halde" şeklindedir ki bu da "uzak olmayan" mânâsınadır. "Yakındır, uzak değildir" ifadesi, "Azizdir, zelil değildir" örneğinde olduğu gibi tekid bildirmektedir.

Âyette geçen "izlâf" kelimesi cennetin görülmesinin yakın hâle getirilişini, "uzak olmayacak şekilde" tabiri ise cennete girişin yakın hale getirilişini ifade eder. Bu müttakiler kolay geçecek bir hesaba tâbi olacaklardır, hatta içlerinde hiç hesaba çekilmeyecek olanlar dahi vardır. Âyette müttakiler kelimesinin müzekker olarak zikredilmesi, masdar oluşundandır ki bu vasfı taşıma husûsunda erkek olsun kadın olsun herkes eşittir. "Kükreyen" ve "şakırdayan" kelimelerinde olduğu gibi. Kelimenin müzekker olarak gelişi, cennetin bahçe olarak teviliyle izah edilmiştir ki bu durumda, müttakiler arasındaki havâssın kalplerinin cennetine işâret edilmiş olur. Şöyle ki:

Cennet dünyada bedenlere, âhirette ise kalplere yakın olur. Cennet burada peşin olarak verilir, burada zevk, şevk ve huzur vardır. Cennet müttakilere yakın olduğu gibi cehennem ateşi de mahşerde günahkârlara zincirlerle çekilerek getirilecektir. Yine cennetin, müttakilerin kendisine varışının kolay kılınması yoluyla yaklaştırıldığı da söylenir ki burada müttakilerden onların arasındaki havâs kastedilmektedir.

Bu kimseler üç sınıfa ayrılır:

Cennete yürüyerek varacak olanlardır. Bunlar hakkında ***"Rablerinden sakınanlar cennete zümreler halinde sevkedilirler"*** (ez-Zümer, 39/73) buyurulmuştur. Bunlar, müminlerin avâmıdır.

Kendilerine binek suretinde sunulmuş tâatlerine binmiş halde cennete varacak olanlardır. Bunlar, havâs kullardır.

Bir de havâssın havâssı vardır ki işte haklarında ***"Cennet müttakilere yaklaştırılmıştır"*** buyurulan kimseler bunlardır. Cennet onlara yaklaşmıştır, uzakta değildir. Onlar hakkında ***"Melik-i Muktedir olan Allah'ın katında sıdk makamında olanlar"*** (el-Kamer, 54/55) buyrulur. Bu âyete göre onlar cennetten uzakta bulundukları halde cennet yine de kendilerine uzak değildir.

هٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ اَوَّابٍ حَفِيظٍۚ ﴿٣٢﴾

32. İşte bu size vaad edilen cennet! Ki o, Allah'a yönelen, emirlerine riâyet edenler içindir.

Bahsi geçen müttakilere, cenneti ve içindeki nimetleri müşâhede ettikleri sırada Allah tarafından yahut meleklerin lisanı üzerinden "İşte size (dünyada) vaad edilen şey budur" denilir. Âyetteki "bu" kelimesi, müşâhede edilen yeri, sevabı yahut cennetin yaklaştırılmasını nitelemektedir. Müzekker olarak gelişi, haberin müzekker olmasından veya cennete işâret etmekte oluşundan kaynaklanmıştır. Bu işâret isminin müzekker olarak gelişi, -müzekker veya müennes olarak zikredilişi bir yana- buna delalet edecek

bir lafız da akla gelmeksizin, kendisine işâret edilenin müsemmâ olmasından dolayıdır. Her ikisi de Arapça'nın kurallarındandır. Şu âyetlerde de olduğu gibi: ***"Güneşi doğarken görünce de «İşte benim Rabbim! Bu daha büyük» dedi"*** (el-En'âm, 6/78), ***"Mü'minler düşman birliklerini görünce «İşte bu Allah'ın ve Rasulü'nün bize vaad ettiği şeydir» dediler."*** (el-Ahzâb, 33/22).

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle geçer: Âyetteki "hâzâ/bu", sıdk makamına işâret etmektedir. Eğer cennete işâret edilmiş olsaydı "hâzihî" denilirdi.

"Ki o, Allah'a yönelen" her tevbe eden *"emirlerine riâyet edenler içindir."* "Allah'a yönelen için" ibâresi, cer harfi yine amel ettiği için "müttakiler" kelimesinin bedelidir. Âyette geçtiği haliyle "evbe", Allah'a rücû etmektir. Evvâb, ilk olarak şirkten tevhide, ikinci olarak ma'siyetten tâate, üçüncü olarak da mahlûkattan Hakk'a rücû eder.

İbn Ömer (r.a.) şöyle demiştir: "Bir yere oturan kişi istiğfarda bulunmadan oradan kalkmasın."

Müfredât'ta ise şöyle geçer: Evvâb, tevvâb gibidir. Bu, ma'siyetleri terk etmek ve hayırlı amelleri yapmak suretiyle Allah'a rücû eden kişidir. İşte bu yüzden tevbeye "evbe" denilmiştir. Rücû ile evvâbın kökü olan "evb" fiili arasındaki fark, evbin bir rücû türü olmasıdır. Bu fiil yalnızca irade sahibi canlılar için kullanılırken rücû irade sahibi olan olmayan bütün canlılar için kullanılır.

"Hafiz", tevbesini bozmayarak muhâfaza eden ve verdiği sözden dönmeyen kimsedir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle geçer: Sıdk makamı hakikatte Allah'ın müttaki kullarına vaad edilmiştir. Evvâb, bütün ahvalinde başkasına değil yalnızca Allah'a rücû eden, nefeslerini Allah ile birlikte tutan ve onları Allah'ın talebi dışında sarf etmeyen, yani hiçbir nefeste Allah'tan gâfil olmayandır.

Eğer sen nefeslerine sâhip olup koruyabilirsen
Bu sebeple seni sultanlığa eriştirirler,
Her iki âlemde sana bir nasihat kâfidir,
Canından Allahsız bir nefes yükselmesin.

Sehl (r.a.) şöyle der: Evvâb, kalbiyle vesveseden Allah'ta sükûnet bulmaya rücû eden, hafîz ise taat ve emirleri yerine getirmeyi sürdüren kişidir. **Muhâsibî** ise evvâbın rabbine kalbiyle rücû eden, hafîzin de kalbini Allah'a olan rücûunu bırakıp başkalarına rücû etmekten koruyan kimse olduğunu söylemiştir. **Verrâk**, hafîzin vakitlerini ve hâtırlarını muhafaza eden yani kalbine inen hâtırları ve ilhamları koruyan kişi olduğunu söyler. Hadis-i şerifte de şöyle buyrulur: *"Gündüzün ilk vaktinde dört rekât namazı sürekli kılan kimse evvâb ve hafîzdir."*[260]

مَنْ خَشِيَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ وَجَٓاءَ بِقَلْبٍ مُنٖيبٍ ﴿٣٣﴾

33. Görmediği halde Rahmân'dan korkan ve Allah'a yönelmiş bir kalp ile gelen kimselere mahsustur.

"Görmediği halde Rahmân'dan korkan." "من" her kim ki demektir. Bu ve sonrasındaki kelime, birbiri ardına gelen bedellerdir. "Rahman'dan korkan/haşyet duyan kimse" ibâresindeki "haşyet" kelimesi, ta'zimi de barındıran korku anlamına gelir.

Aynu'l-meânî adlı eserde "haşyet", kötü şeyler ve onlardan doğan neticeler hatıra geldiğinde kalbin rahatsız olması diye tarif edilir.

Vâsıtî şöyle der: Haşyet, yine korku anlamına gelen havf'e göre daha incedir. Havf, cezadan kaynaklanan bir korkudur ki bu avam için geçerlidir. Haşyet ise, insan varlığında Allah'ın meydana getirdiği ve bâtın temizliğini sağlayan bir yanmadır ki bu da âlimler için geçerlidir. Haşyetle nasiplenen kimse inâbeden mahrum kalmaz, inâbeyle nasiplenen kimse de tefvîz ve teslimden mahrum kalmaz. Tefvîz ve teslimle nasiplenen kimse hoşlanılmayan şeylere sabretmekten mahrum kalmaz, sabırla nasiplenen ise rızâdan mahrûm kalmaz.

Birisi şöyle demiştir: İlmin ilk başları haşyet, ardından iclâl, ardından ta'zim, ardından heybet, ardından da fenâdır.

Başka birisi ise şöyle demiştir: Rahmân'a karşı duyulan haşyet, firâktan duyulan haşyettir. Cebbâr ve Kahhâr'a karşı duyulan haşyet ise cezâya çarptırılmaktan duyulan haşyettir.

Âyetteki "بالغيب" ibâresi, hazfedilmiş bir kelimenin müteallakıdır. Bu kelime, haşyeti duyan kişinin veya haşyet duyulan şeyin hâlini bildirir. Bir diğer ihtimale göre, masdarın sıfatıdır ki gayble bir arada duyulan haşyet anlamı taşır. Yani gaybî olduğu ve bilmediği halde karşılaşacağı cezâdan korkan, O'nu ve O'nun azabını görmeden korkan kişi demektir. Yani gizli ve âşikâr onun için birdir.

Bir diğer ihtimale göre ise gayb, hiç kimsenin göremeyeceği şekilde gözlerden uzak olandır.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Burada "gayb ile"nin anlamı, "hakkı gösteren şâhidleri müşâhede eden ve onlardan haşyet duyan nûrun gaybı ile" demektir. Haşyet duyulanın "Rahmân" oluşu ise her ne kadar bu kimseler onun cezâlandırmasından korkuyorlarsa da rahmetini de ummakta oluşlarını hissettirmek içindir. Yahut da O'nun rahmetinin genişliğini bilmelerinin kendilerini O'na karşı haşyet duymaktan alıkoymadığını ve ***"Kullarıma, benim elbette çok bağışlayıcı, çok merhametli olduğumu, azabımın da elem dolu azap olduğunu haber ver"***
(el-Hicr, 15/49-50) âyetinin gereğiyle amel ettiklerini hissettirmek içindir.

"Ve Allah'a yönelmiş bir kalp ile gelen kimselere mahsustur." "İnâbe" mükellefin sıfatı olmasına karşın kalp için kullanılmıştır. Zira Allah'a rücû kalp ile olduğu, inâbe ve rücû kalpten kaynaklandığı takdirde ancak itibara alınır. Bundan maksad, Allah'a sevdiği ve râzı geldiği şeylerle rücû etmektir.

el-Müfredât'ta şöyle geçer: "Nevb" kelimesi, birşeyin peşisıra defâatle rücûu anlamına gelir. Allah'a inâbe ise tevbe ve ihlâslı amel ile kendisine rücû etmektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle geçer: Rabbine münîb, mâsivâdan yüz çevirmiş ve bütünüyle kendisine yönelmiş bir bir kalp ile gelen.

ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذَٰلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ ﴿٣٤﴾

34. Oraya selâmetle girin. İşte bu, ebedî hayatın başladığı gündür.

"Oraya selâmetle girin." Onlara "cennete girin" denir. Emrin cemi sîgasıyla gelişi, bir önceki âyette geçen "min" lâfzından kaynaklanmıştır.

"Selâm ile" ifadesi, mahzuf bir kelimeye müteallaktır. Cennete girmeleri istenen kimselerin halini bildirir. Yani bu kimselere "azaptan, nimetlerin zeval bulmasından ve intikamla karşılaşmaktan sâlim bir vaziyette cennete girin" denmektedir. Âyetin "Allah ve melekleri cihetinden gelen selâm ile cennete girin" şeklinde anlaşılması da mümkündür.

"İşte bu, ebedî hayatın başladığı gündür." "Zâlike" edatı, zikredilen iş ve eylemlerin, bir kısmında gerçekleştiği sürüp giden zamana işâret eder.

"Sonsuzluk günü", cennette bâki olmak anlamına gelir. Zira cennette kalmanın hiçbir zaman sonu gelmeyecektir.

Râğıb bu konuda şöyle der: "Hulûd, bir şeyin fesâda maruz kalmaktan korunması ve olduğu hal üzere bâki olmasıdır. Araplar, değişimi ve fesada uğrayışı çok uzun süren şeyleri bu kelimeyle nitelerler. "Günler sonsuz" ifadesinde olduğu gibi. Günün sonsuzlukla nitelenmesi, çok uzun sürmesinden ötürüdür, yoksa sürekli bâki kalmasından dolayı değildir. Cennetteki hulûd, onun içindeki varlıkların oluş ve bozuluşa maruz kalmadan oldukları hâl üzere kalmalarıdır.

Sa'dî Müftî de şöyle der: Allahu a'lem, bu âyette selâmet vaktine işâret edilmesi uzak bir ihtimal değildir. Böylelikle âyet, azaptan ve nimetlerin zevâl bulmasından sâlim kalışın onlar için ebedi surette hâsıl olduğuna, sadece cennete giriş vaktiyle sınırlı kalmayacağına delalet etmiş olur.

لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ﴿٣٥﴾

35. Orada kendileri için diledikleri her şey vardır. Katımızda dahası da vardır.

"Orada kendileri için diledikleri her şey vardır." İstedikleri şeyler her ne türden olursa kendilerine verilecektir. Ancak bunun tek istisnâsı, hikmetin alıkonmasını gerektirdiği şeylerdir. Bunlar da dünyada hiçbir şekilde hoş karşılanmayan livata ve benzeri şeylerdir. Zaten cennet ehli de daha önce aktarmış olduğumuz üzere Allah'ın kendilerini muhal veya yasaklanmış arzulardan koruyacağı için böyle şeyleri istemezler.

Kuşeyrî şöyle der: Cennet ehline: "Siz dünyada Allah ne dilerse o olur dediniz,

bugün de siz ne dilerseniz o olur. İhsanın karşılığı olarak ihsanın dışında başka bir şey olabilir mi?" denecek.

"Katımızda dahası da vardır." "Ledeynâ/bizim katımızda" demektir. "Mezîd" nimetlerin onların istekleri üzere artırılması anlamındadır. Bu, hiç akıllara gelmemiş ve dileklerinden geçmemiş, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir beşerin kalbinden geçmeyen türlü türlü değerli nimetlerin kendilerine verilmesidir. Cennet ehli olan müttakîler Allah'tan bütün isteklerini talep edecekler, Allah da onlara isteklerini verecek ve ardından onların istemedikleri ve arzularının kendisine ulaşamadığı birtakım şeyleri kendi katından bahşedecek. Denir ki bir bulut cennet ehlinin üzerinden geçecek ve onlara huriler yağdıracak. Huriler, biz işte Allah'ın *"Bizim katımızda daha fazlası da vardır"* diye buyurduğu nimetiz, diyecekler.

Râğıb şöyle der: Ziyâde, kendi halinde duran bir şeyin üzerine başka bir şeyin eklenmesidir. Muhtelif tariklerle gelen ve bu âyetteki ziyâdenin Allah'ın vechine nazar eylemek olduğunu bildiren rivâyetler, dünyada tasavvur edilmesi mümkün olmayan nimetlere ve hallere işâret eder. Daha başka âlimler de âyetteki ziyâdenin Allah'ın vech-i kerimine nazar eylemek şeklindeki tevilinin tercihe şâyân olduğunu söylemişlerdir.

Cennet ehli her cuma bir araya gelecekler, istedikleri her şey kendilerine bahşedilecek ve ardından Allah tecellî edecek. Bu yüzden cennette cuma gününe 'ziyade günü' anlamına gelen "Yevmü'l-mezîd" denir. Bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur: *"Cennette öyle nimetler vardır ki ne bir göz onu görmüş, ne bir kulak onu işitmiş, ne de bir beşerin kalbinden o geçmiştir."*[261]

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Bu müşâhade-i zâtiyye ve âhiret yurdunda cennete girmenin akabinde hâsıl olan şeyler, Allah'ın bu dünyada husûsen seçtiği kulların işledikleri tâatlerin neticesidir. Bizim bu dünyada elde ettiğimiz netice, tecelliyât ve müşâhedâta ulaştıran tâatler ve gayretlerdir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle geçer: Bu âyette şu mânâya işâret edilmektedir; kim bizi murâd eder ve Naîm cennetinden bize ulaşmak için geçerse bize ulaşır ve bizim katımızda cennet ehlinin dilediği ziyadeyi bulur. Bu durum, şu sözde ifade edilen mânâyı andırır: "Kim benim içinse ben de onun içinim. Ben kimin içinsem benim için olan şey onun için de olur." Nitekim Allah Teâlâ da şöyle buyurur: ***"Kim âhiret kazancını isterse onun kazancını artırırız."*** (eş-Şûrâ, 42/20)

Dünyadaki ziyade sermayeye göre daha az değer taşır denecek olursa şöyle cevap veririm: Âyet-i kerimede ziyade ile murad edilen, vaad edilmiş cennete ziyadedir. Yoksa cennetin dereceleri kasdedilmemektedir. Zira buradaki ziyade, kendisine ziyadede bulunulan şeyle aynı cinsten değildir ki Hz. Peygamber'in *"Allah, namazınıza ziyadede bulundu; dikkat edin bu vitir namazıdır"*[262] hadisi ile bir tenakuz söz konusu olsun. Bu hadisteki ziyâde, kendisine ziyâdede bulunulan şeyle aynı cinstendir ve ilgili mesele de namazın farziyetidir. Ancak haber-i vahidle sâbit olduğu için farziyetine kat'î olarak hükmedilemediği için vâcip olduğu kabul edilir. Kerîm ve

Cömert olan Allah'ın rızası en büyük ve en değerli rıza olduğu gibi, Aziz ve Ekber olan Allah'tan gelen ziyade de en büyük ve en aziz ziyadedir. Allah'ın vech-i kerîmine nazar eylemek, rızânın kemâl hali ve fazl u inâyetin ziyâdeli hâlidir.

Hasan Basrî şöyle der: Allah cennet ehline tecellî edecek ve O'nu gördüklerinde cennet nimetini unutacaklar. Ardından Allah meleklerine "Onları saraylarına geri götürün" diyecek. Zira cennet ehli iki husustan dolayı kendi yollarını bulamaz halde olacaklar. Bunlar, Allah'ı görmenin rü'yetullah etkisiyle içine düştükleri sekr hali ve yollarında daha önceden bilmedikleri ziyade hayırların ortaya çıkışıdır. Melekler onlara yollarını göstermese evlerini bulamayacak hâle gelirler. Evlerine vardıklarında kendilerini hûri ve çocuklarından oluşan hane halkı karşılar ve bütün mülklerinin yüzlerinden parlaklık, güzellik ve nur kazandığını görürler. Hane halkına, "sizin nûrunuz, parlaklığınız ve güzelliğiniz bıraktığımız hale göre daha da artmış" derler. Hane halkı da cevaben; "siz de öylesiniz, sizin de parlaklık ve güzelliğiniz daha öncekine göre artmış" der. İşte rü'yetin ziyade olarak isimlendirilişin sırlarını anlayasın! Zira rü'yet güzellikte, ilimlerde ve kemâlde ziyade sağlar ve insanlar arasında da rü'yete bağlı olarak amelleri ölçüsünde farklılıklar hâsıl olur.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: İnsanlar cennette evlerine (menzillerine) yerleşince Hak Teâlâ onları Kesîb makamında kendisini görmeleri (rü'yet) için dâvet eder. Burası, Aden cennetinde beyaz bir misktir. Kesîb'de minberler, yataklar, kürsüler ve basamaklar hazırlanmıştır. Cennet ehli Rablerine itâat husûsundaki himmetleri, binekleri ve yürüyüşleri ölçüsünde oraya koşuştururlar. Kimisi hızlı, kimisi yavaş, kimisi de orta hızda gider ve Kesîb'de bir araya gelirler. Herkes, kendiliğinden hâsıl olan bir bilgiyle konumunu bilir ve oraya yönelir, başka yerlere gitmez. Tıpkı bebeğin annesinin memesine, demirin de mıknatısa yönelmesi gibi. Zaten başka bir yere gitmek istese de bunu yapamaz. Başka bir konuma sarılmak istese de bunu gerçekleştiremez. Bilakis kendi konumundayken emelinin ve kasdının son noktasına ulaşmış olduğunu görür ve buradaki nimetlere tabiî, zâtî bir sarılışla sarılır. Sahip olduklarıyla kendisini içinde bulunduğu halden daha güzel bir hâle taşıyamaz. Eğer böyle olmasaydı orası elem ve sıkıntı yurdu olurdu, cennet ve naîm olmazdı. Herkes, kendi naîmiyle sınırlıdır:

Ey Câmî ilmi elde etmeye çalış ki,
İlimden elde edilen kıymet başka bir şeyde yoktur.

Mağribî şöyle demiştir:

Önce göz iste, daha sonra görülecek cemâli
Ancak bundan sonra sevgili, ülü'l-ebsâra cilve eder.

Hucendî şöyle demiştir:

Senin yüzünün güzelliği karşısında cennet ve hûri de nedir?
Her şey uzaktan güzel görünür.

---

[256]. Sehavi, s. 174.
[257]. Buhari, Eyman 12; Tevhid 7, 25; Müslim, Cennet 37-38; Tirmizi, Cennet 20; Müsned, III, 13.
[258]. Müslim, Cennet 37-38.
[259]. Buhari, Tefsir (50), 1; Müslim, Cennet 36.
[260]. Terğib, I, 430.
[261]. Bk. Müslim, Cennet 2.
[262]. Müsned, II, 180, 206, 208.

GECENİN BİR BÖLÜMÜNDE O’NU TESBİH ET

وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ اَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِى الْبِلَادِۜ
هَلْ مِنْ مَحِيصٍ ﴿٣٦﴾ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ اَوْ
اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
وَمَا بَيْنَهُمَا فِى سِتَّةِ اَيَّامٍۗ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ ﴿٣٨﴾ فَاصْبِرْ عَلٰى
مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِۚ

﴿٣٩﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاَدْبَارَ السُّجُودِ ﴿٤٠﴾

36. Biz, onlardan önce kendilerinden daha güçlü olan, diyar diyar dolaşan nice nesilleri helâk etmişizdir. Kurtuluş var mı!

37. Şüphesiz ki bunda aklı olan veya hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır.

38. Andolsun biz, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık. Bize hiçbir yorgunluk çökmedi.

39. *(Rasûlüm!)* Onların dediklerine sabret. Güneşin doğuşundan önce de, batışından önce de Rabbini hamd ile tesbih et.

40. Gecenin bir bölümünde ve secdelerin ardından da O’nu tesbih et.

“Biz, onlardan önce kendilerinden daha güçlü olan, diyar diyar dolaşan nice nesilleri helâk etmişizdir.”

Âyetteki “كَمْ” burada teksîr; yani çokluk ifade eder. “Helâk ettik” fiilinin mef’ûlü olmak üzere gelmiştir, soru ifade etmez. “Karn”, birbirlerine bağlı yani peşisıra gelen kavim demektir. Âyetin anlamı “Senden önce peşpeşe gelen ve rasullerini yalanlayan birçok topluluğu biz helak ettik” şeklindedir. Bu kavimler, Mekke kâfirleridir.

Gerçekte senin kavminden önce dünya topluluklarından kendi zamanlarında helâk ettiğimiz Firavun, Semûd ve Âd gibi kavimlerden olanlar Mekke kâfirlerinden kuvvet bakımından daha çetin, beden büyüklüğü bakımından daha büyüktüler.

Burada geçmiş dönemlerde temerrüd halindeki insanların helak edildiğine işâret vardır. Böylelikle kudretin kemâli ve apaçık hikmet gösterilerek hayra kâbil olan nefislerin bundan teeddüb etmesi, selim kaplerin de öğüt ve ibret alması istenmektedir.

Âyetteki “nakb” fiili *Kâmûs*’ta, “yeryüzünde gitmek” olarak açıklanmıştır. Rivâyetlerde bundan bahsedilir. Nakb, dağ yolu demektir.

Tâcu'l-masâdır'da şöyle izah edilir: Geceleri yolda dolaşmak, şehirlerde olmak. Anlamı "yarık açtılar" şeklindedir. Yani dağda yarıklar, delikler ve geçitler açmışlar, oralarda yaşayan halkları mağlup etmişler ve onlara üstünlük sağlayarak kendilerini zelil duruma düşürmüşler, vatanlarını istila etmişler ve topraklarında tasarrufta bulunmuşlardır. Âyet, yeryüzünün her tarafında ölüm korkusuyla dolaşmışlar anlamına da gelebilir. Fiilin başındaki 'fâ' harfi, sebebiyet bildirmek ve onların zorbalıklarının şiddetinin kendilerini batırdığına ve onlara kaçacak delik arama gücü verdiğine delalet etmek için gelmiştir. İkinci anlama göre tevil edecek olursak fâ harfi sadece takib bildirmek için gelmiş olur. Âyette geçen tenkîb ve nakb fiilinin aslı, bir işi tetkik etmek ve araştırmak anlamına gelmektedir. Bundan dolayı *Keşfu'l-esrâr*'da şöyle geçer: Yani uzak yerlere gittiler ve işleri, sebepleri araştırdılar.

İmruü'l-Kays bir şiirinde şöyle söyler:

Ufukları dolaştım ve sonunda
Geri dönüş ganimetine razı oldum

"Nakb" kelimesi, uzak olmak, yeryüzünde çok dolaşmak, şehirlerde yol almak yani ticaret için seferlere çıkmak, pek çok mal ve eşya elde etmek anlamlarına gelir.

Fethu'r-Rahmân'da şöyle geçer: Yeryüzünün yarıklarında yani yollarında dolaştılar.

"Kurtuluş var mı!" "Mahîs" kelimesinin aslı, çok zor bir durumda kalma anlamındaki "يبض جيضا yani şiddete düştü" deyimine dayanır. "حاص" fiili, doğru yoldan ayrılıp şiddet ve zorluklara düşme anlamında da kullanılır.

Kâmus'ta mahîs'ın kaçış yeri olduğu belirtilir. Bu durumda âyetin mânâsı, "Kaçacak bir yer var mı umuduyla beldeleri dolaştılar" şeklinde olmalıdır. Yani Allah'ın emrinden ve azabından yahut ölümden kaçacak bir yer var mı? diye sormuşlardır. Mahîs, cümle içinde mübtedâ konumunda olup haberi cümlede zikredilmemiş, gizli "لهم /onlar için" kelimesidir. "Min" ise zâiddir.

Onların ölümden veya Allah Teâlâ'nın kazâsından kurtulup sığınabilecekleri hiçbir yer yoktur. Ölümle ilgili hüküm nâzil olduğunda hiç kimse bu konuda onlara yardım edemez.

Cümlenin, kendileri için kaçacak yer olmayacağını belirten kelâm-ı müste'nef olması da mümkündür. Yani ölümden kurtuluş yoktur, yani kurtulmadılar. Yine Hak Teâlâ'nın cezasından halâs olamadılar.

Eğer Mekke halkı küfürde ısrarcı olurlarsa geçmiş ümmetlerin başına gelen şeye kendileri de hazır olsunlar. Zira bu işin varacağı yer helak ve sonu da azaptır.

Hz. Âdem (a.s.)'a vefâ etmeyen zaman sana neden vefâ göstersin? Hz. Nûh (a.s.)'ın bile ömrü sona eriyorsa senin ömrün nasıl bâkî olur? Hz. Halîl (a.s.)'ın üzerine hücûm eden ecel sana nasıl yumuşak davranır? Hz. Süleyman (a.s.)'a saldırmak için gizlenen ölüm sana nasıl müsâmaha gösterir?

Gece gündüz Süleyman (a.s.)'ın tahtı
Rüzgâr üzerinde gezmez miydi?
Görmedin mi sonunda ne oldu? Tacı tahtı yele verdi.
İyi olan kimse odur ki ilim ve adâletle buradan göçer gider.

Mustafa (s.a.)'in rûhunu isteyen bir görevli Hz. Azrâil (a.s.) sana nasıl şefkat gösterir? Nûh (a.s.)'ın ömrüne, Kârun'un malına ve Süleyman (a.s.)'ın mülküne sahip olsan bile ölüm derdine çare olmaz ve sana riâyet etmez. Kisrâ'nın bu âlemden göçmesinin üzerinden yedi bin sene geçti, insanlar o zamandan beri seferdeler. Sulblerden rahimlere gelip, rahimlerden yeryüzüne, yeryüzünden yer altına gitmekteler. Bütün âlem kabristandır, çünkü onun altı tamamıyla hasret ve hayrettir. Başını kaldır ve gökyüzünden sor ki, kaç padişah hatırlıyorsun? Yeryüzüne bakıp sor ki karnında kaç nâzenin var?

Ey oğul dünya ebedî kalır bir mülk değildir.
Dünyadan vefâkârlık umulmaz.

Ey tûl-i emeline maskara olmuş ve ey ecelden gâfil olan! Kurtulmanın imkânsız olduğu bir iş; yâni ölüm için tedbir düşünmezsin, hakîkate giden yolun azığını yanına almazsın. Dünya işini iyi yaparsın da ölüm tedarikini yapmazsın. Ey miskîn! Ölümün senin kafandadır; aklında, beyninde, onu sıkça hatırla. Evin kabirdir, asıl onu mamur et. Dünyanın kırıntısını toplayıp, ihtiyacı olandan men ediyorsun. Dünya malıyla ebedî olmak için niye tama etmektesin. Anla artık! Ölüm meleği gelir canını yağma eder, vârislerin gelir malını yağma eder, hasmın şeytan gelir ibadetini yağma eder, kurtlar/böcekler gelir cildini ve etini yağma eder. Ve âh yazık! Bu gafletle düşmanın şeytan gelir imanını yağma eder, elinden alır.

Allah Teâlâ'dan bizi uyanık kullarından, din ve yakîn üzere sâbit kalanlardan eylemesini ve bizi nebîlere, sıddîklara, şehidlere ve sâlihlere yoldaş eylemesini murad ederiz. Amin.

إِنَّ فِى ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴿٣٧﴾

37. Şüphesiz ki bunda aklı olan veya hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır.

"Şüphesiz ki bunda aklı olan" Onların kıssalarından burada zikredilenlerde veya bu sûrede zikredilmiş ibretler, haberler ve beldelerin helakinde bir öğüt, nasihat vardır. İnsanların ibret alıp öğütlenmeleri için.

"Kalbi olan kimseler için." Yani müşâhede ettiği şeylerin künhünü idrak edebileceği ve onların üzerinde gerektiği gibi tefekkürde bulunabileceği bir kalb-i selimi olanlar

için. Böyle bir kalbe sahip olanlar, bu halkların dumûra uğramasının sebebinin küfürleri olduğunu bilir. Sadece onların geriye bıraktığı izleri müşâhede etmekle, herhangi bir hatırlatmaya da gerek olmadan kendisini küfürden uzak tutar.

Râğıb şöyle demiştir: İnsanın kalbinin kalp diye adlandırılmasının sebebi, sürekli evrilip çevrilmesidir. Ruh, ilim, cesaret ve benzeri şeylere has olan mânâlar kalp ile ifâde edilir. "Kalbi olan için" ibâresinin anlamı, ilmi ve fehmi olan için demektir.

İbn Abbas kalbi akıl diye tefsir etmiştir. Bu tefsirin gerekçesi, aklın kalbin kuvvelerinden ve ona hizmet eden hizmetçilerinden birisi olmasıdır.

Şa'rânî'nin *Kitâbu'l-cevâhir*'inde ise şöyle geçer: En ufak bir aklı olan kişi bundan öğüt alacaktır. Allah Teâlâ'nın ***"En ufak bir akıl yürütmede dahi bulunmaz mısınız?"*** (el-Bakara, 2/44) buyurduğu gibi.

Ebu'l-Leys de kalbi akıl ile açıklar ve gerekçe olarak da kalb sayesinde akletmekte olduğunu zikreder.

el-Es'iletü'l-mukhime adlı eserde şöyle geçer: Herkeste kalp olduğu bilinmesine karşın âyette niçin "kalbi olan için" denmiştir? Burada kalpten murad akıldır. Kalp aklın mahalli ve menbaı olduğu için kinaye yoluyla kalp diye anılmıştır. ***"O, Kur'ân'ı senin kalbine inzal etti"*** (Bakara, 2/97) âyet-i kerimesinde de geçtiği gibi. Bir şeyhin bu âyeti, îman üzere istikrarlı olan, gecede gündüzde farklı hallere bürünmeyen kalp diye tefsir ettiğini duymuştum.

Tefsîru'l-Kâşifî'de şöyle geçer: Öyle bir kimse ki onun gönlü hayattadır, canlıdır. *Keşfü'l-esrâr*'da: Hakîkatle ilgili haberleri tefekkür eden bir kalp ya da gaflet uykusundan uyandıran bir akıl şeklinde gelmiştir.

Şiblî (k.s.) der ki: Kur'ân mev'ızaları için Allah Teâlâ ile birlikte olan bir gönül gereklidir ki bir lahza olsun O'ndan gafil olmaz.

"Kulak veren" ibâresi, kendisine okunan ve başlarına gelen şeyi anlatan vahye kulak veren anlamına gelir. Bunu yapan kişi, işlerin iç yüzüne vâkıf olur ve götüreceği küfür gibi neticelerden uzak durur. Âyetteki "ev (veya)" kelimesi, cem'in değil men'in olmamasını ifade eder. Zira kalp sâlim değilse yalnızca kulak vermiş olmak fayda vermez. Bu âyette de telmihte bulunulduğu gibi. "Şâhid olduğu halde", yani kulak veren kişi buna şâhidlik de eder bir haldedir. Mânâlarını anlamak için zihniyle de orada hâzırdır. Zira zihniyle hâzır olmayan kişi sanki orada değilmiş gibidir. Bu ibârenin bir diğer muhtemel anlamı, onun doğruluğuna şâhidlik eden ve zâhirdeki hallerinden öğüt alıp alıkoyucu hususiyetleri dikkate alarak geri duran kişi şeklindedir.

Sa'dî Müftî şöyle demiştir: Veya bunun üzerinde düşünenleri okuyan ve dinleyen, fakih ve ilim öğrenen, diğer bir ifadeyle kâmil mânâda istidâda göre şekillendirilmiş âlime taksim etmek içindir. O kimse bu vaziyette bütün benliğiyle yönelme ve bütün engelleri ortadan kaldırma şartıyla öğrenmeye ve öğüt almaya ihtiyaç duyar.

Âriflerden büyük bir zat şöyle demiştir: Hak Teâlâ hakkında geçerli olmayan tenzih ve teşbih gibi hususları ispat etmekte olan bu Kur'ân'da, alınacak öğütler vardır. Kur'ân, çeşitli hal ve durumlarda sürekli tutum ve tavır değiştiren bir kalp sâhibi insanlara

hakikat olan şeyi hatırlatmaktadır.

Kalp, tecellilerin farklılıklarına göre muhtelif suret ve sıfatlara büründüğü için kalp diye adlandırılmıştır. Âyette "aklı olan için" denmemiştir. Zira akıl hem lügat hem de hakikat bakımından bir bağdır. Lügat bakımından bağ oluşuna örnek olarak "Deveyi iple bağladı" cümlesi zikredilebilir. Bu cümlede akletmek, bağlamak anlamındadır. Yine " عَقَلَ اَلدَّوَاءُ الْبَطْنَ/ilacı karna sürdü" cümlesinde de akıl kelimesi bağlamak anlamına gelir. Hakikat bakımından bağ oluşu ise şöyledir; akıl, akleden kişiyi düşüncesinin ve fikrinin ulaştırdığı neticelerle kayıt altına alır ve durumu tek bir sıfata hasreder. Ancak hakikat hasredilmeye boyun eğmez. Kur'ân da sahip olduğu akıl kendisini küfrün doğurduğu neticelerle kayıt altına alan kimse için bir öğüt değildir. Zira bu kişi Kur'ân'da hem tenzîhe hem de teşbîhe delâlet eden âyetleri düşünenlerden değildir. Bilakis kendi fikrinin ulaştırdığı neticelerin aksini gösteren âyetleri, mesela teşbihe delalet eden âyetleri tevil etme yoluna gider. İşte aklı olan kimseler, kayıt altına alan cüz'î itikadları benimsemiş insanlardır. Kendi fikirleri neticesinde ulaştıkları belirli inançları savunan bu insanlar, kendilerinden farklı fikirler taşıyarak aksi inançları benimseyenleri tekfir ederler, birbirlerine lanet okurlar.

Hakikat ise kalbi türlü suretler ve sıfatlara göre evrilip çevrilen ârif zatların katındakidir. Bu zatlar, varlıkta bir başkasının olmadığını "lâ ğayra fi'l-vücûd" ve mevcudatın suretlerinin hepsinin O'nun sureti olduğunu bilirler. Dünya ve âhiretteki bütün suretlerdeki hakikatin bilgisine yalnızca kalbi evrilip çevrilen ârif zatlar sahiptir. Allah "kalbi/aklı olan için" demiştir. Zira ârifin kalbi, şekillere göre evrilip çevrilir ve hakikatin de suretlere göre evrilip çevrildiğini bilir. Sûretlerde tecellîsi ve bu tecellîyi müşâhedesi öyle bir hal üzere olur ki, o haldeki kişi cem' makamında karar kılmış olup artık tefrika suretleri onu bu müşâhededen alıkoyamaz.

Hakkın marifetine tecellî ve şühûd yoluyla ulaşmamış itikadî îmana sahip insanlara gelince, bunlar nebileri ve rasulleri hakka dâir verdikleri haberlerde taklid eden ve herhangi bir aklî delil talebinde bulunmayan kimselerdir. Ancak fikir sahiplerini ve hakkı apaçık bir surette keşfeden haberleri kendi aklî delillerine hamlederek ve kendi uzak ihtimallerini öne çıkararak tevil edenleri taklid edenler bu kesime dâhil değildir. Rasulleri hakkıyla taklid eden insanlar, "veya kulak veren" âyetiyle murad edilenlerdir. Bu insanlar, nebîlerin diliyle aktarılan ilâhî haberlerin bildirdiklerine kulak vermek üzere bunu yaparlar. Yani bunu yapan kişi, işittiği şeyle huzur halindedir, hayal makamında onu murâkabe eder. Kulak veren kişinin duyduğu şeyi hayalinde hazır bulundurmak için gayret göstermesi gerekir. Tecelliyât-ı misâliyyeye bilfiil sâhip olmasa da, bu tecelliler sayesinde kurtuluşa erebilir. Aksi takdirde nebîleri taklid eden bazı kimseler bu hükmün dışında kalır. Dolayısıyla burada şühûd ile kasdedilen gözle görmek değildir. Aksine ona kâmil mânâda benzeyeni görmektir ki bu da yalnızca hayalde temessül eden suretlerin müşâhedesidir. Fikrî bir nazarı olan kişiyi taklid eden kimse, kulak veren kişi değildir. Bu kimseye şehîd denir. Fikir sahiplerini taklid edenler, Allah'ın kendileri hakkında ***"Kendilerine uyulanlar o gün azabı görünce,***

kendilerine uyanlardan uzaklaşacaklar” (el-Bakara, 2/166) buyurduğu kimselerdir. Zira kendilerine tâbi olunanlar, tâbilerini vâkıanın hilâfına olan şeye dâvet etmişler ve onlar da bu minvalde kendilerine tâbi olmuşlardır. Dolayısıyla tâbi oluşlarının cezası da kendilerine tâbi olunanlara râcidir. Onlar da kendilerine tâbi olanlardan uzaklaşırlar. Rasuller ise kendilerine tâbi olanlardan uzaklaşmazlar. Çünkü onları hakikate ve doğruluğa dâvet etmişler, onlar da buna tâbi olmuşlardır. Tâbilerinin nurları kendilerine yansımış olduğu için onlardan uzaklaşmazlar. Bunu anlayasın!

Lübâb’da gelmiştir ki: Mü’min kalbine sâhip olarak belirtilen kimseler Arap mü’minlerdir, şehîd lafzına sâhip mü’min ise Hz. Peygamber (s.a.)’e şehadet getiren ehl-i kitaptır. **Ebû Saîd Harrâz** buyurmuştur ki; “İlkâ-yı sem‘, Kur’ân’ı dinleme vaktinde onu Hz. Peygamber (s.a.)’den dinliyor gibi olmaktır. Sonra bu kimsenin anlayışı yükselir ve Kur’ân’ı Cebrâîl (a.s.)’dan dinliyormuş gibi olur. Bu kimsenin anlayışı daha sonra en yükseğe çıkar ve kendini Kur’ân’ı bizzat Allah Teâlâ’dan dinliyormuş gibi bulur. **Şeyhü’l-İslâm** (k.s) buyurmuştur ki: Bu söz tamamıyla doğrudur, çünkü bunun Kur’ân’da şahidi vardır ki “şehîd” lafzı onun şâhididir. Şâhid, bizzat hazır olup işittiği kimseden haber verendir. Bizzat yanında bulunduğu kimseden dinleyerek haber verenle, yanında bulunmadığı başka bir kimseden (gâib) işiterek haber veren bir olmaz. **İmam Câfer** (r.a.)’dan nakledilmiştir ki: Kur’ân-ı Kerîm’i tekrar tekrar okudum, sonunda onu bizzat mütekellim/Allah’dan dinler hâle geldim.

et-Te’vîlâtü’n-necmiyye’de şöyle geçer: Kalpler dört türdür.

Kuru kalp kâfirin kalbidir,

Kilitli kalp münafığın kalbidir,

Mütmain kalp müminin kalbidir.

Selim kalp seven ve sevilen, Allah’ın cemal ve celal sıfatlarının tecelli aynası olanların kalbidir.

Allah’ın *“Beni ne arzım ne de semam kuşatır, ancak mümin kulumun kalbi kuşatır”* sözüyle işâret ettiği kalp işte budur.

“Veya hazır bulunup kulak veren kimseler için” ifâdesinin anlamı şudur: Bu nitelikte kalbi olmayanların Allah’ı işittikleri bir kalbi olur, onlar Allah ile birlikte hâzırdırlar ve Allah’ın lütfunu veya kahrını izhar etmesiyle işâret ettiği şeylerden ibret alırlar.

İbn Ata şöyle demiştir: Kalp, Hakk’ı tazim gözüyle mülâhaza eder ve onda mahv olur, O’nun gayrısından alâkasını keser. Bunu yapan kalp yumuşar ve güzelleşir. Birisi şöyle der: Kalp bir et parçasıdır ancak nurların mahalli ve de Cebbâr’dan gelen ziyade nimetlerin uğrağıdır. Kalp sayesinde insan sahih bir şekilde düşünebilir. Allah kalbi vücudun emiri kılmış ve “İşte bunda kalbi olana bir öğüt vardır” buyurmuştur. Daha sonra da kalbi Rabbi için esir kılmış ve şöyle demiştir: ***“O, kişiyle kalbinin arasına girer”*** (el-Enfal, 8/24).

Yine bir başkası şöyle demiştir: Kalbin mertebeleri vardır. Bazı kalpler Hakk’ın avucunda esirdir. Bazı kalpler çılgındır, bazılarıysa özlemle O’na doğru uçar. Bazı kalpler Rablerine bakarken bazıları emelleriyle olan birlikteliklerini Allah’ta

sürdürürler. Bazı kalpler ayrılık ve özlemin şiddetinden dolayı ağlarken bazıları bu geçici dünyada darlanır. Bazı kalplere gizliden hitap etmiş ve sızılarının ağrıları kaybolmuştur. Bazı kalpler Hakk'a himmetleriyle yürürken bazıları da doğruluklarındaki kararlılıklarıyla O'na yükselmişlerdir. Bazı kalpler yalnızken yaptıkları hizmetlerle ilerlemiş, bazılarıysa meveddet kâsesinden yudumlamış ve bütün kullardan uzaklaşmıştır. Ve daha nice nice kalpler vardır. Hz. Peygamber'in (s.a.) *"Bir saat tefekkürde bulunmak insanlar ve cinlerin ibadetinden daha hayırlıdır"*[263] hadis-i şerifi de kalbin şerefini göstermektedir.

Kul, Hakk'ın kapısına ibadet ve tâatını arz etmek için geldiğinde o kimsenin kalbi dünya işleriyle meşgul ise onun tâat ve ibadeti üzerine zelillik çizgisini çekerler ve o tâat ve ibadeti onun yüzüne vururlar ki bu sebeple şöyle denilmiştir.

Kalbi namazda hâzır bulunmayan kişinin namazı kabul olunmaz. Namazda rü'yet derecesine ulaşamayan kişi, gayesine ulaşamamıştır ve namazını göz aydınlığı haline getirememiştir. Çünkü bu kişi münâcât edeceği Allah'ı görememiştir. Namazdayken kendisine gelen gaybî vâridâtı duyamamışsa, kulağını verenlerden değildir. Namazda Rabbi ile hâzır olmayan kişi, işitmediği ve de görmediği için aslında namaz kılmış da değildir. Âyette belirtilen "Şehîd olduğu halde kulak veren"lerden de değildir. Yani namazın en aşağı mertebesi, Rabb ile hâzır bulunmaktır. Namazda Rabbini görmeyen ve onu rûhânî bir şâhidlikte müşâhade etmeyen yahut kalp gözüyle veya hayâlî-misâlî görüşle ya da Hz. Peygamber'in (s.a.) *"Sanki görüyormuşçasına Allah'a ibadet etmen"* sözüyle ifade ettiği buna yakın bir yolla görmeyen, rûhânî vâsıtalar veya onlara âid bir vasıtayla Allah'ın mutlak kelâmını işitmeyen, Hz. Peygamber'in *"Sen O'nu görmesen de bil ki O seni görüyor"* sözüyle ifade ettiği huzur-i kalbîye erişemeyen hakiki anlamda namaz kılmış değildir. Kıldığı namazın tek faydası kendisini öldürülmekten kurtarmasıdır, başka da bir faydası yoktur. Kişi Rabbinden ne denli korkuyor ve O'na ne kadar yakın oluyorsa huzûru da öyle olur:

Yakın kimselerde hayret ve hayranlık daha fazla olur,
Çünkü sultanın siyâsetini lâyıkıyla onlar bilirler.

Vezir, sultanın her an kendisini murakabe etmesinden korku duyar, oysa sultanın kapıcısının böyle bir korkusu yoktur. Çünkü vezirin gönlü sultanın sırlar hazinesidir. Hazinenin mührünün sökülmesi tehlikeli olur.

"Rasûlullah (s.a.) namaz kılarken ağlar ve göğsünden kaynayan kazan sesi gelirdi"[264]

Dert yüzünden gözyaşı ve ciğerinden gelen
Kanla abdest alanın, namaz ve niyazı ne güzel olur.

Huzeyfe Yemânî (r.a.) ki -Rasûlullah (s.a.)'in sırdaşıydı- şöyle demiştir; Bir gün şeytanı ağlarken gördüm. Ona; "ey lânetlenmiş bu inleme ve ağlama da nedir?" diye

sordum. “İki şey için ağlıyorum, birincisi lânet kapısı benim için açıldı diğeri ise mü’minin kalbinin kapısı benim için kapandı. Ne zaman mü’minin gönlünün kapısından içeri girmeye çalışsam heybet ateşiyle yanıyorum” diye cevap verdi.

Dâvud (a.s.)’a şöyle vahiy gelmiştir; “Ey Dâvûd! Dilin dâvâ pazarının başında bağıran dellâl gibidir, din padişahının mülkünün kalbinde ona yer yoktur. Orada ancak ahadiyyet ve ezeliyet sırlarının kokusu yayılan gönüle yer vardır.”

Mısır Azizi (**Yusuf** a.s.) kardeşlerine şöyle demişti: “Eşyalarınızı alıp kendi ülkenize ve yurdunuza dönünüz. Çünkü sizin kalplerinizden Yusuf’un iyilik kokusu gelmiyor.” Âlemlerin Rabbı’nın; ***“işte bunda çok güzel öğüt vardır”*** buyruğunun sırrı budur.

“Bir öğüt vardır.” Büyüklerden birisi, işitmenin hakikatinin, enfüs ve âfâkta sana tilavet ettiklerinde Allah’ı anlamak olduğunu söylemiştir. Zira Hak Kitab’ı sana kimi zaman büyük ve dışarıda olandan tilâvet ederken kimi zaman da nefsinden tilavet eder. Buna kulak ver ve Mevlâ’nın sana olan hitabına her neredeysen hazır ol. Kulağındaki ağırlıktan ve sağırlıktan kurtul. Sağırlık, Furkân diye tâbir olunan, büyük kitabın sana tilâvet ettiği şeyleri idrak etmene mâni olan bir âfettir. Kulaktaki ağırlık ise Kur’ân diye tabir olunan, nefsinin içindeki saklı tilaveti idrak etmene mâni olan âfettir. Çünkü insan, büyük âlemde birbirinden ayrılan şeylerin birleşme mahallidir.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ اَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا

مِنْ لُغُوبٍ ﴿٣٨﴾

38. Andolsun biz, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık. Bize hiçbir yorgunluk çökmedi.

“Andolsun biz, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık.”

Semalar, arz ve bunların arasında yer alan türlü mahlûkât, pazar gününden cumartesi gününe kadar altı günde yaratılmıştır. Arz iki günde, arzda yer alan faydalı şeyler iki günde ve semalar da iki günde yaratılmıştır. Allah dileseydi bütün bunları göz açıp kapamaktan daha kısa bir sürede de yaratabilirdi. Ancak bize böylece teennîyi öğretmiştir. Zira acelecilik şeytandandır. Bunun altı istisnası vardır: 1. Vakit girince namazın edası, 2. Cenazenin defni, 3. Bekâr kızların vakti gelince evlendirilmesi, 4. Borcun vadesi gelince ödenmesi, 5. Misafir geldiğinde yemek ikrâm edilmesi ve 6. Günaha girince tevbe edilmesi.

Âriflerden biri şöyle demiştir: Allah sana tasarrufta bulunma kapısını açsa da, sen yine evlere kapılarından gir. Âletsiz, himmetle iş görmekten sakın! Allah’ın Âdem’in balçığını nasıl kendi elleriyle yoğurduğuna, düzleyip kıvama getirdiğine, ardından ona ruh üflediğine, esmayı öğrettiğine; yani herşeyi bir tertib ve düzen içinde var ettiğine bakmalısın. Hâlbuki Allah, Âdem’i hamurunu yoğurmadan ve diğer zikredilen şeyleri

yapmadan yaratmaya da kâdirdi.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle geçer: Biz ruhların semâlarını, hayallerin arzını ve bu ikisi arasındaki nefisler, kalpler, sırlar ve sırların sırrını altı günde yarattık. Altı günün mânâsı, altı mahlûkât türüdür. Bunlar da zikretmiş olduğumuz ruhlar, hayaller, nefisler, kalpler, sırlar ve sırların sırrıdır. Ne kadar yaratılmış varsa bunların kapsamındadır. Bunu iyi anla!

"Bize hiçbir yorgunluk çökmedi." Yani hiçbir kuvvet ve de kudretin var edemeyeceği bu varlıkları yaratmış olmamıza rağmen bir yorgunluk olmadı. Bize onların yaratılışından bir zorluk ulaşmadı.

Râğıb şöyle demiştir: Âyette geçen "lüğûb" kelimesi, yorgunluk ve hastalık demektir. Nitekim Arapçada "Bize koşarak, yorgun (lâğî), korkmuş ve bitkin bir vaziyette geldi" şeklinde bir kullanım vardır.

Kâmûs'ta da şöyle geçer: Lüğûb, tamamen âciz bırakmak demektir.

Tâcü'l-mesâdır'da, âciz olmak, zayıf olmak, yorulmak anlamları belirtilir. Zira bu iş bir zaafiyet doğursaydı fesadın da doğması gerekirdi. Bu da bizim istemediğimiz birşeyin ortaya çıkmasına sebep olur, bundaki tasarrufumuz, diğerlerindeki tasarrufumuzdan farklı olurdu. Siz de görüyorsunuz ki emrin yerine getirilmesi ve tasarrufun tamama ermesi bakımından bütün hepsi aynıdır, eşittir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle geçer: Bize bir yorgunluk dokunmadı. Çünkü onlar, "Kün" emrinin işâretiyle yaratılmıştır. ***"Emrimiz ancak bir tek emirdir. Göz kırpması gibidir"*** (el-Kamer, 54/50) âyetinde de buyurulduğu üzere. Allah'a nasıl yorgunluk dokunabilir ki? O Samed'dir, O'nun zâtında hiçbir değişiklik olmaz. Bu âyet, Yahudi cahillerinin "Allah âlemi yaratmaya Pazar günü başladı ve Cuma günü bitirdi, Cumartesi günü istirâhat etti ve arşa uzandı" şeklindeki boş iddialarına da bir reddiyedir. Allah Sübhânehû, onların dediklerinden çok daha üstündür. Âlimler, bu ümmete teşbih yoluyla bildirilenlerin Yahudilere de bildirildiğini ve içlerinden bunu anlayan kimselerin de çıktığını söylerler.

Fakir (**Bursevi**) şöyle der: Bu âyet ile ***"Gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah'ın, ölüleri diriltmeye gücünün yeteceğini görmediler mi?"*** (el-Ahkâf, 46/33) âyeti benzerlik arz ederler. Âyetin devamındaki **"Onların dediklerine karşı sabret"** kısmı da buna delâlet eder. Allah, müşriklerin diriltme husûsundaki inkâr ve imkânsız/uzak bulmaya dayalı batıl inançlarına karşı sabretmeyi emretmektedir. Zira bu yaratışları yorulmadan ve duraksamadan yapan Allah, onları diriltmeye de kendilerinden intikam almaya da kadirdir. Sabredilmesi istenen husûsun Yahudilerin küfür, teşbih ve diğer yanlışlıkları olması da muhtemeldir.

فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ

وَقَبْلَ الْغُرُوبِۚ ﴿٣٩﴾

39. ***(Rasûlüm!)*** **Onların dediklerine sabret. Güneşin doğuşundan önce de, batışından önce de Rabbini hamd ile tesbih et.**

"(Rasûlüm!) Onların dediklerine sabret."

Tefsîru'l-münâsebât'ta şöyle geçer: Allah Sübhânehû ilminin şümûlüne ve kudretinin kuşatıcılığına delâlet etmiş ve de bu ikisini tam anlamıyla açıklığa kavuşturmuş olduğuna göre "el-Habîb", "el-Kàdir" olanın düşmanın yaptıklarını bilmesi, düşmana karşı en büyük uyarıdır ve de dost için müjdedir. İşte bu sebeple şöyle buyurdu; **"Onların dediklerine karşı sabret"** Yani kâfirlerin ve başkalarının söyledikleri herşeye karşı sabırlı ol.

Bu âyette nefisleri sürekli zikir, tesbîhât ve hamdde bulunmak sûretiyle câhillerin söyledikleri her türlü kötü söze karşı sabırla terbiye etmeye ve zemmedilmiş sıfatlardan arındırmaya da bir işâret vardır.

"Güneşin doğuşundan önce de, batışından önce de Rabbini hamd ile tesbih et."

Nitekim ***"Rabbini hamdederek onu tesbih et"*** (en-Nasr, 110/3) âyetinde de aynı şey emrolunmaktadır. Tesbih et, yani Allah Teâlâ'yı mümkün şeyler husûsunda acziyete düşmekten ve verdiği haberlerin vuku bulmayacağı, çelişeceği gibi hususlardan tenzih et. Bu haberlerden birisi de dirilmenin gerçekleşeceğini bildirmesi ve bunu da teşbihi gerekli kılacak bir şekilde söylemesidir. Allah'ı tenzih ederken hakikate isabet etme ve diğer nimetlerine karşı hamd içerisinde olmayı da unutma.

Sehl, *el-Emâlî*'de şöyle demiştir: Hamdin hem bu âyette olduğu, hem de ***"Hiçbir şey yoktur ki O'nu hamdiyle tesbih etmesin"*** (el-İsra, 17/44) âyetinde de olduğu gibi sürekli tesbihle birlikte zikredilmesinin sırrı, Marifetullahın ikiye ayrılmakta oluşudur. Bunlar, Allah'ın zatını bilmek ve esmâsı ile sıfatlarını bilmektir. Bunlardan birini elde etmeden diğeri de elde edilemez. Zâtın varlığının bilgisine ulaşmak aklın gereği iken esmâ ve sıfatın bilgisine ulaşmak da şerîatın muktezâsıdır.

Akılla müsemmî bilinirken şeriatla da müsemma (O'nun isim ve sıfatları) bilinir. Zâtın akılda kabûlü, sonradan olmaya dair özelliklerin kendisinden nefyedilmesine bağlıdır ki bu da tesbihtir. Aklın muktezâsı, şeriatın muktezâsına mukaddemdir. Menkul olan şeriat, insandaki düşünme gücünden (nazar) ve akıllardan sonra gelmiş, akıllara nazarı/düşünmeyi tenbih etmiş, sonra da ona daha önce bilmediği esmayı bildirmiştir. İşte bundan dolayı tesbih hamd ü senâ ile birlikte anıldı ve biz *güneşin doğuşundan önce de, batışından önce de* yalnızca Allah'ı hamd ile tesbih etmekle emrolunduk. Bu iki vakit, fecir ve ikindidir ki ne kadar faziletli olduklarını herkes bilir. Bu vakitlerde Allah'ı tesbih etmek gerçekten çok önemli ve çok faziletlidir. Bununla ilgili olarak Tâ Hâ suresinde de ***"Güneşin doğuşundan ve batışından önce"*** (Ta Ha, 20/130) buyurulmuştur. Dolayısıyla burada tefsiri yapılan Kaf suresi 39. Âyette bahsedilen "doğuş" güneşin olduğu gibi, "batış" da güneşe âiddir.

❀

وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاَدْبَارَ السُّجُودِ ﴿٤٠﴾

40. Gecenin bir bölümünde ve secdelerin ardından da O'nu tesbih et.

"Gecenin bir bölümünde" ibâresinin mânâsı, "gecenin bir kısmında tesbit et" şeklindedir. 'Mine'l-leyl' ibâresi, "Rabbini hamd ile tesbih et" fiiline mâtuf olan gizli bir fiilin mefulüdür. Bu kısım, tesbihi emreden âyeti tefsir etmektedir. Âyetteki "min" teb'îz ifade eder. Bu cümlede mezkûr olan "tesbih et" fiilinin âmil olması da mümkündür. Fiilin başındaki 'fâ', sonrasındaki kısmın öncesine amel etmesine mâni değildir. Daha sonra Kureyş suresinde de aynı durum karşımıza çıkacaktır.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Güneş doğmadan evvel" ibâresi günün ilk kısmından itibâren anlamına, "batmadan evvel" ibâresi ise günün son kısmına kadar anlamına gelir. "Gecenin bir kısmında tesbih et" ibâresi de güç ve imkân ölçüsünde gecenin tamamında tesbih et anlamına gelir.

Fakir (**Bursevi**) şöyle der: Riyazet ehli bazı insanların yıllarca uyumadıkları ve böylelikle zikir ve tesbihe devam ettikleri sâbittir. Allah Teâlâ'nın ***"Onlar, namazları üzere dâim olanlardır"*** (el-Meâric, 70/23) âyetinde de buyurduğu gibi. Bu halin kalbin hali olduğu, aksine kalb sahibinin hali olmadığı, zira ehlullahın büyük bir kısmının Hz. Peygamber (s.a.) gibi uyuyup uyandıkları ancak kalplerinin uyanık olduğu da söylenebilir. Bu takdirde onların namazlarının devamlılığı, gecenin ve gündüzün bütün anlarında, "secdelerin peşinde", namazların akabinde zikre olan teveccühlerinin dâimîliği anlamına gelir.

"Ve secdelerin ardından da O'nu tesbih et." Buradaki "edbâr" kelimesi, dübr kelimesinin cemisidir. Kelimenin fiil hali, namaz kılmak anlamında da kullanılmaktadır. Yine salât yani namaz kelimesi, namazın en büyük iki rüknü oldukları için rükû ve secde için kullanılır. Tıpkı Allah için, kendisinin en şerefli âzâsı olan vech kelimesinin kullanılışında olduğu gibi.

Tefsîru'l-münâsebât'ta şöyle geçer: Güneş doğmazdan evvel sabah namazını kılarak Rabbini hamd ile tesbih et, O'na yaraşır tesbih ve duâları oku. Güneş batmadan önce de ikindi namazıyla tesbih et. Öğle namazı da aynı hükümde olmakla birlikte bu vaktin asıl namazı ikindidir, öğle namazı ona tâbidir. Ma'bûd'un muhabbetini celbetmede en etkili olan şeyi zikretmesinin ardından uzanma ve uyku ile elde edilen rahatlığın murad edildiği sükûn vaktini andı. Bu iki vakit, insanların hayatlarını sürdürmeleri için zorunlu olan işleri yapmak için yeryüzüne dağıldıkları ve yeme, içme, oyun ve toplanma suretiyle vücudlarını rahatlatmak için geri döndükleri zamanlardır mahlûkâtın dağıldıkları ve geri toplandıkları anlara delalet ederler.

Bunlardan sonra "mine'l-leyli" buyrulur. Yani gecenin bazı vakitlerinde; akşam ve yatsı namazlarını kılarak ve de geceyi ihya ederek Allah'ı tesbih etmeye devam et. Zira

gece, insanların dünyevi meşgalelerden kurtulduğu boşluk vaktidir ki bu vakitte en hoş, en güzel münacatlar dile getirilir. Allah Teâlâ, ihmal edilmesi söz konusu olmayan farz namazları nâfile ve diğerlerini de içine alacak şekilde zikrettikten sonra mukayyed nâfilelere geçmiş ve "secdelerin ardından" buyurmuştur. Yani, kendi sahasında en kâmil olan farz namazların ardından revâtib sünnetlerinin kılınması ve sözlü tesbihatta bulunulması istenmektedir. Allahu a'lem bunun mânâsı, namaz ve zikirle meşgul olma halinin, hamd ve tesbih edilen Allah'tan yalancılara karşı zaferde yardım etmesini talep etmek olmalıdır. Namaz, zaferin ve güçlükleri gidermenin en büyük vâsıtasıdır. İşte bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.), başına bir iş geldiğinde hemen namaza sarılırdı.[265]

Hz. Ömer ve **Hz. Ali** (r.anhüma)'dan rivâyet edildiğine göre onlar, "edbâru's-sücûd" ile akşam namazından sonraki iki rekâtın, "edbârü'n-nücûm" ile de sabah namazından önceki iki rekâtın kastedildiğini söylemişlerdir. Müfessirlerin cumhuru da bu görüştedir. Hz. Peygamber'den (s.a.) *"Akşam namazından sonra hiç konuşmadan iki rekât kılan kişinin namazı illiyyîn'e yazılır"*[266] hadisi rivâyet edilmiştir. Yine Efendimiz (s.a.), *"Fecirde kılınan iki rekât namaz (sabah namazının sünneti), dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır"*[267] buyurmuşlardır.

İbn Mes'ûd'un belirttiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), akşam ve sabah namazlarının sünnetlerinde Kâfirûn ve İhlas surelerini okurdu.[268]

Mücâhid, "edbârü's-sücûd" ibâresinin farz namazlardan sonra dil ile tesbihatta bulunmak anlamına geldiğini söyler. Bir hadis-i şerifte de *"Her namazdan sonra 33 kez Allah'ı tesbih eden, 33 kez O'na hamd eden ve 33 kez tekbir getiren ve bunu «Lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerîke leh lehu'l-mülkü ve lehu'l-hamdu ve Hüve alâ lülli şey'in Kadîr» ile 100'e tamamlayan kişinin hataları deniz köpüğü kadar da olsa affolunur"*[269] buyrulmuştur.

Ebû Hureyre'nin aktardığı diğer bir rivâyete göre ashab, Efendimiz'e (s.a.), *"Hali vakti yerinde olanlar üstün dereceleri ve de naîm cennetini elde ettiler"* dediler. Efendimiz, bunun nasıl olduğunu sorunca, "Onlar da bizim gibi namaz kılıyor, cihad ediyorlar ve de fazla mallarından infakta bulunuyorlar, hâlbuki bizim malımız yok" dediler. Efendimiz de onlara *"Size, kendinizden öncekileri yakalamanıza ve sizden sonra gelecekleri de geçmenize imkân verecek bir şey söyleyeyim mi? Sizin gibi yapmayan hiçbir kimse sizin elde ettiklerinizi elde edemeyecek. Her namazın ardından on kez tesbih, on kez hamd, on kez de tekbir getirin"* buyurdu.[270] *Keşfu'l-esrâr*'da da böyle geçer.

Fakir (**Bursevi**) şöyle der: Hz. Peygamber'in (s.a.) beyanındaki üçlemenin (tesbih, hamd ve tekbir) sırrı muhtemelen sahâbenin sözlerindeki üçlemeden kaynaklanmaktadır. Zira sahâbe "Namaz kıldılar, cihâd ettiler ve infak ettiler" demişti. Hz. Peygamber (s.a.) de onlara *"tesbih edersiniz, hamd edersiniz ve tekbir getirirsiniz"* buyurdu. Bu hadiste sayı olarak "10"un verilmesi ise Allah Teâlâ'nın ***"Kim bir iyilik yaparsa, on katı karşılığını görür"*** (el-En'âm, 6/160) âyetinin sırrına riâyet edilmesinden ötürüdür.

Zira onun her bir ferdi onla çarpılırsa Allah'ın Ahadiyet ismiyle birlikte yüzü bulan güzel isimlerine işâret eden yüz sayısına ulaşılır. Bu üç duâdan herbiri yüz defa okununca üç yüz eder. Ancak Hz. Peygamber (s.a.) katlanan sayıların, Allah'ın isimlerinden bin isme işâret olsun diye bine ulaşmasını murad etmiş ve bu üç duâdan her birinin sayısını otuz üçe çıkararak ilk hadiste zikredildiği üzere yüze tamamlamıştır. Böylelikle sayıların asılları, okunan yüz duâ karşılığında yüz ve fer'leri de yine okunan bin duâ karşılığında katları olan bini bulur. Hali vakti yerinde olan insanlar da namazlarından sonra bu duâları okuyabilirler, o zaman fakirlerin elde edecekleri üstünlüğün bir mânâsı kalmaz diyecek olursan şöyle cevap veririm: Bir başka hadis-i şerifte beyan olunduğu üzere: *"Fakir Sübhanallah, Elhamdülillah ve Lâ ilâhe illallah'ı ihlaslı bir şekilde söylese ve zengin de bunları söylese zengin fakirin faziletine ve sevabının katlarına erişemez. İlaveten 10000 dirhem infakta bulunsa dahi. Bütün iyi ameller böyledir, fakirlerin fazileti zenginlere üstün gelir. Allah'a hamdolsun."*[271]

Âyette, nâfilelerin faziletleri de beyan edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.), Ebu'd-Derdâ'ya (r.a.) hitaben şöyle buyurmuştur: *"Ey Uveymir! Allah'ı öfkelendirecek işlerden sakın, farzlarını edâ et ki akıllı olasın. Ardından sâlih amellerle nâfile ibadette bulun ki Rabbine olan yakınlığın ve O'nun katındaki izzetin artsın."* [272] Yine diğer hadis-i şeriflerde şöyle buyurulur: *"Nâfilelerinizi güzel bir şekilde yerine getirin, zira farzlarınız onlarla kemâl kazanır"*[273], *"Nâfile ibadet, müminin Rabbine hediyesidir. Herkes hediyesini güzelleştirsin ve hoş kılsın"*[274], *"Allah'a iki rekâtla yakınlaşın"*[275], *"Kulumun bana farz kıldığım ibadetleri eda ederek yaklaşabileceği bir başka ibadet yoktur. Farzların ardından, ben kendisini sevene dek nâfileleri de yerine getirir."*[276] Son hadiste geçen nâfilelerle hem namazlardaki nâfile namazlar hem de diğer nâfile ibadetler kasdedilmektedir. Sûfilerin sülûkü de buna dâhildir. Sâlik bu yola girerek Allah'ın vech-i kerîmine nazar etmesine engel olan örtüyü kaldırmak suretiyle O'na yaklaşır.

Râğıb şöyle demiştir: Allah'a yakınlık; cehalet, tutarsızlık, öfke ve bedenî ihtiyaçlar gibi kirleri beşer kudreti ölçüsünde ortadan kaldırarak ve ilim, hikmet, rahmet gibi ilâhî ahlakla ahlaklanmak suretiyle elde edilen ruhânî bir yakınlıktır.

el-Fütûhâtu'l-Mekkiyye Tercümesi'nde şöyle geçer: Farz ibadetlerin edâ edilmesi zarûrîdir, nâfile ibadetler ise isteğe bağlıdır ve fazladan kılınan rekâtlara nâfile derler. Bunun gibi sen de aslında Hakk'ın varlığı üzerine zâidsin. Çünkü O vardı, sen ise yoktun. Senin vücûdun ile hâdisin varlığı Hakk'ın varlığı üzerine ziyâde oldu. Nâfile amel ile işâret edilen senin varlığındır, zâiddir ve senin aslındır. Farz amel ise Hakk'ın varlığına işârettir ve küllî asıldır. Şimdi kul farz ibadetleri yerine getirdiğinde Allah için, nâfile ibadetleri yerine getirdiğinde ise bunu kendi için yapmaktadır. O'nun işini yaptığında; yâni farzı eda ettiğinde seni daha çok sever, çünkü bu senin kendi işini yerine getirmenden; yani nâfile ibadet etmenden daha önemlidir. Senin kendi işini

yapman sebebiyle ortaya çıkan sevginin semeresi; *"Onun işitmesi ve görmesi olurum"* (Buhari, Rikak 38) demesidir. O'nun işini yerine getirmekle, yani farz amelleri yapmakla meydana gelecek sevginin ne derece olacağını sen artık buna kıyas et. Bil ki aslında nâfilede farzlar ve nâfileler mündemiçtir. Eğer farz ibadette bir eksiklik olsa gerçekte nâfilenin zımnında olan bu farzlar onunla tamamlanır. Sahîh haberde gelmiştir ki Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Kulun namazına dikkat ediniz, eğer tamam eda edilmişse tamam yazınız. Eğer eksik yapılmışsa bu kulun nâfile namazının olup olmadığına bakınız, eğer varsa buyurur ki kulun farz namazını bu nâfile ile tamamlayınız."* Çünkü nâfile namaz da secde, rükû ve namazın diğer fiilleri olmadan yerine getirilmiş olmaz. Bu sebeple nâfile namaz farzın yerine geçer. Hak Teâlâ bu farzları; secde, rükû v.s. nâfilelerin arasına/ortasına koydu ki farza benzeyen de farz gibi olsun.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Bâtılın ne önünden ne de arkasından karışamayacağı hakiki ilmi murad eden kişi tâat ve nâfile ibadetleri artırsın ki Hak onu sevsin ve Allah'ı Allah ile bilsin, şerî hükümleri aklıyla değil Allah ile bilsin. Zikredilenleri artırmayan kimse de öncelikle Rabbini kendisine bildirdiği hususlarda taklid etsin. Zira bu, aklı taklid etmekten evlâdır.

Fakir (**Bursevi**) şöyle der: Reğâib, Berat ve Kadir gecelerinde kılınan namazlar da âyette zikredilen "edbârü's-sücûd" ve nâfilelere dâhildir. Zira Reğâib gecesi namazı, Receb ayının ilk cuma gecesi akşam namazından sonra, Berat gecesi namazı Şaban ayının on beşinci gecesi yatsı namazından sonra, Kadir gecesi namazı da yine bu gece yatsı namazından sonra kılınır. Bu namazlar, tahkik ehli meşâyihin güzel bulduğu amellerdendir. Zira bu namazlar da nâfile; yani farz ve sünnet namazlara ilâveten kılınan namazlardır. Tabi bunu, şeriatta sahih bir dayanaklarının olmaması ihtimaline binâen söylüyoruz. Bu konudan bahseden meşâyihin çoğunun görüşü, Hz. Peygamber'in bu namazları kılmış olduğu ve sahih bir dayanaklarının olduğu ancak ortaya çıkışlarının daha sonraya rastladığı yönündedir. Meşâyihin ameli de dayanak olarak yeterli olduğu için sonradan ortaya çıkmış olmaları, aslen var oldukları husûsuna zarar vermez. Zira meşâyih zü'l-cenâhayn/iki kanat sahibi kimselerdir. Benim bu konuyu yeterli düzeyde ele alan müstakil bir eserim bulunmaktadır.

---

[263]. Sehavi, s. 374.
[264]. Nesâî, Sehv, 1214. Ahmed, Müsned, 15877.
[265]. Müsned, V, 388.
[266]. Terğib, I, 369.
[267]. Müslim, Müsafirin 96.
[268]. İbn Mace, İkametu's-salat 112.
[269]. Müslim, Mesacid 146.

[270]. Buhari, Deavat 18; Müslim, Mesacid, 142.
[271]. İmam Gazzali, İhya, Sabır bölümü, 1.
[272]. İbn Hacer, Metâlibu'l-âliye, III, 21.
[273]. Aclunî, I, 428.
[274]. Deylemi, hadis no: 6898.
[275]. Zemahşeri, Fâik, II, 120.
[276]. Buhari, Rikak 38.

SESLENENİN SESİNE KULAK VER

وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يَسْمَعُونَ
الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ ﴿٤٢﴾ اِنَّا نَحْنُ نُحْيٖ وَنُمِيتُ
وَاِلَيْنَا الْمَصِيرُ ﴿٤٣﴾ يَوْمَ تَشَقَّقُ الْاَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذٰلِكَ حَشْرٌ
عَلَيْنَا يَسِيرٌ ﴿٤٤﴾ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ
فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ ﴿٤٥﴾

41. Seslenenin yakın bir yerden sesleneceği güne kulak ver.
42. O gün insanlar bu sesi gerçekten işiteceklerdir. İşte bu, çıkış günüdür.
43. Şüphesiz biz diriltir ve öldürürüz. Dönüş de ancak bizedir.
44. O gün yer yarılır, onların üzerinden süratle yarılıp açılır. Bu, bize göre kolay olan bir haşirdir.
45. Biz onların dediklerini çok iyi biliriz. Sen onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin. Tehdidimden korkanlara Kur'an'la öğüt ver.

Ey Rasûlüm, kıyamet ahvali hakkında sana vahyedilene kulak ver. "Kulak ver" fiilinin mef'ûlünün hazfi, önce müphem getirilirek ardından "yevme .." diye başlayan kısımla tefsir edilmesi, haber verilen konuya dair bir korkutma ve ürkütme içermektedir. Hz. Peygamber'in **Muaz b. Cebel**'e (r.a.), *"Ey Muaz! Söyleyeceklerimi duy ve daha sonra bunu insanlara aktar"* hadisinde olduğu gibi. Duymak, duyulan şeyi kendisine boyun eğmek suretiyle idrak etmektir. Kulak veren (müstemi') ile duyan (sâmi') arasındaki fark şudur; kulak vermek kişinin kendi isteğiyle ve boyun eğmek üzere işitmesi iken işitmek herhangi bir kasıt taşımadan rastgele duymaktır. Her kulak veren işitendir; ancak aksi geçerli değildir.

Ebû Amr, Nâfi' ve İbn Kesîr, vasl esnasında münâdî kelimesine yâ harfini de ilave ederek okumuşlardır. Lügat bakımından aslı da böyledir. Diğer kıraat âlimleri ise yâ harfini ilave etmemişlerdir. Çünkü kelimenin sonunun kesreli oluşu zaten bunu göstermekte olup onunla yetinilir. Münâdî, sûra üfleyen melek olan İsrafil (a.s.), nida da onun üflemesidir. Üflemenin nidâ olarak anılmasının sebebi, mezardan çıkış ve haşr için alâmet olarak tayin edilmesidir. Bu nidâ, müezzinin okuduğu ezan ve ordugâhlardaki harekete geçme işâretleri gibi vuku bulacaktır. Bunun gerçekten bir nidâ olduğu ve İsrafil'in (a.s.) bir kayanın üzerine çıkıp parmağını kulağına koyarak "Ey çürümüş kemikler, kopuk kopuk hale gelmiş bağlar, parçalanmış etler ve dağılmış saçlar! Allah

size, hükmünüzün verilmesi için toplanmanızı emrediyor" diyeceği de söylenmiştir. İsrafil'in (a.s.) üfleyip Cebrail'in (a.s.) haşrı nidâ edeceği de söylenmiştir.

"Yakın bir yerden", semâya yakın bir yerden demektir. Burası, Beytü'l-Makdis'teki kayadır. Zira Beytü'l-Makdis gökyüzüne, yeryüzündeki diğer bütün bölgelerden 12 veya 18 mil daha yakındır. Burası, **Hz. Ali**'nin (r.a.) de dediği gibi arzın ortasıdır. Bu ibârenin muhtemel bir diğer mânâsı, herkese eşit derecede ulaşacak şekilde yakın bir yerden seslenileceğidir. Yani onun sesi her yere ulaşır ve hiçbir yer ona uzak gelmez.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle geçer: Buranın yakın olarak anılmasının sebebi, herkesin nidâyı kulağının kenarından/kulağı tarafından duyacak olmasıdır. Ayaklarının altından veya saç diplerinden ve her bir saç telinden duyacağı da söylenmiştir. Belki de bu, ilk yaratılıştaki "Kün" emri gibi yeniden yaratılışta olacaktır.

يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ۜ ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ ﴿٤٢﴾

42. O gün insanlar bu sesi gerçekten işiteceklerdir. İşte bu, çıkış günüdür.

İşitecek olanlar, "ruhlar"dır. Bunun "vücutlar" olacağı da söylenmiştir. Çünkü, *Aynu'l-maânî*'de de geçtiği üzere, Allah Teala bu duymayı kırk yıl boyunca sürdürecektir.

"Sayha", ikinci üfleyişle gerçekleşen dirilmenin korkunç sesidir. Zaten bu kelime Arapçada, "en yüksek sesle atılan çığlık" mânâsında kullanılır.

İşte bu gün, kabirlerden çıkış günüdür. "Yevmü'l-hurûc/çıkış günü", kıyamet gününün isimlerindendir. Bayram günü de buna teşbihle "yevmü'l-hurûc" olarak anılmaktadır. Bu âyetin mânâsı şöyledir: İnsanlar, diriliş hakikatiyle iç içe geçmiş bir vaziyette çığlığı duydukları gün kabirlerden hesaba doğru giderler. Hesaptan sonra ya cennete ya da cehenneme varırlar.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle geçer: Bu nidâ âleme ulaştığında halka ızdırap verir. Çürümüş etler ve deriler, eriyip toprak olmuş ve zerre zerre birbirine karışmış kemikler, kimi batıda kimi doğuda, kimi karada kimi denizde, kimini kurtlar yemiş, kimini kuşlar parçalamış herkes bir araya gelir, zerre zerre kendi yerlerine geçerler. Âlemin başlangıcından kıyamet gününe kadar yedi iklimde bulunan hayat sâhibi her canlı bir araya gelir, bedenleri yeniden yapılır, sûretleri ortaya çıkarılır, organları ve parçaları düzenlenip bir araya getirilir. Ne zerre kadar az ne zerre kadar fazla, şunun bir kılı dahi bununkine karışmaz, şunun bir zerresi bile onunkine bağlanmaz. Âh o çetin gün haşr ü neşr günü, hayır ve şerrin karşılık bulduğu cezâ günü. Doğruluk terâzisinin asıldığı, kazâ ve hüküm kürsüsünün konulduğu, heybet sergisinin serildiği, bütün insanların diz üstü çöktüğü gün ki; ***"O gün her ümmeti, diz çökmüş görürsün."*** (el-Câsiye, 45/28) Cehennem öyle bağırır ki; ***"Neredeyse cehennem öfkesinden çatlayacak!"*** (el-Mülk, 67/8) Zebâniler âsilere asılmış; ***"Onu alın, bağlayın, sonra alevli ateşe atın onu!"***

(el-Hâkka, 69/30-31) derler. Burada herkes kendisiyle baş başa kalmış, akraba ve dostlarından kaçmıştır: ***"O gün, herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır."*** (Abese, 80/37)

Nakledilmiştir ki insanlar mezarlarından çıkmadan önce Cebrâîl ile Mikâîl (a.s.) yeryüzüne gelirler. Hz. Mustafa (s.a.)'e burak, hulle ve tâc getirirler. O günün dehşet ve korkusundan Efendimiz'in Ravza'sının nerede olduğunu bilemezler. Yeryüzünden sorarlar, yeryüzü: "Ben kıyametin korku ve dehşetinden içimde ne taşıdığımı bilemiyorum" der. Cebrâîl (a.s.) doğuya ve batıya bakar, Efendimizin istirahatgâhının bulunduğu yerden bir nur yükselir. Cebrâîl (a.s.) oraya doğru koşar, Efendimiz (s.a.) bulunduğu yerden dışarı çıkar.

Haberde vârid olmuştur ki Efendimiz (s.a.); *"Yerden ilk çıkacak olan benim"* buyurmuştur. Peygamberimiz (s.a.)'in ilk sözü; *"Ey Cebrâîl! Ümmetimin durumu nasıl? Onlardan bir haber var mı?"* olur. Cebrâîl: "Efendim! İlk siz uyandınız onlar hâlâ toprak altında" der ve "Efendim! Siz cennet elbisesini giyin, tâcı başınıza takın ve burak'a binerek şefaat makàmına gidin, ümmetiniz de size ulaşacaktır" diye cevap verir. Mustafa (s.a.) bu şekilde giderek Hazret-i İzzet (c.c.)'e secdeye varır ve Hak Teâlâ'ya hamd ü senâ eder. Hak Teâlâ'dan ona hitap ulaşır ki;

"Ey Seyyid! Bugün hizmet günü değildir, bugün bağış, atâ ve nimet günüdür. Bugün secde günü değildir, bugün ikram ve cömertlik günüdür. Başını yukarı kaldır ve şefâat et, ne istersen onu yapacağım. Sen dünyada bizim buyurduğumuz her şeyi yaptın, biz ise bugün ne istersen onu yerine getireceğiz" buyurur. ***"Rabbin şüphesiz sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın."*** (ed-Duhâ, 93/5)

Mevlânâ Câmî *Silsiletü'z-Zeheb'*de şöyle demiştir:

Merhametinden bana doğru bir bakış fırlat,
Fazlından yüzüme bir kapı aç.
Şefâatim için dudağını hareket ettir,
Benim ibadet ve günahıma bakma.
İsyan yükünün altında kalmışım,
Eğer elimden tutmazsan düşerim.
Bana, bu fakîre merhamet et,
Ey her eli tutan, benim de elimden tut.

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَإِلَيْنَا الْمَصِيرُ ﴿٤٣﴾

43. Şüphesiz biz diriltir ve öldürürüz. Dönüş de ancak bizedir.

"Hayat veren de öldüren de biziz.' Yani dünyada hiçbir kimse iştirak etmeden kendimiz bunu yaparız. "Biz" mânâsına gelen "nahnu" zamirinin tekrar zikredilmesi

tekid, ihtisas ve yalnızlığı bildirmek içindir.

Kâşifî şöyle der: Yani dünyada ölü halde bulunan nutfeye hayat veririz, sonra onu öldürürüz.

“Dönüş de ancak bizedir.” Yani âhirette karşılığını vermek üzere dönüş bizedir, başkasına değildir. Başkaları bize bu hususta ne ortak olabilir, ne de tek başlarına karşımıza çıkabilir. Onlar bizimle karşılaşmaya hazır olsunlar. Bu âyette, zikir vakitlerinin ardından, yakın bir yer olan kalpten gelecek ğaybî hâtiflere, Rabbânî ilhamlara ve ilâhî işâretlere kulak vermek üzere kalpleri murâkabe etmeye bir işâret vardır. Nefislerin Hak cânibinden sıfatlarının tecellîsi yoluyla gelen çığlığı işitecekleri gün, beşeriyetin karanlıklarından rûhâniyet ve rabbâniyetin nuruna çıkılacak gündür. İşte biz, ölü kalpleri diriltir ve diri kalpleri de öldürürüz. Nefsi ölen ve kalbi diri olanlar için dönüş bizedir.

Şunu bil ki; haşrin bir genel olanı vardır. Bu haşr, neşr gününde vücudların/cesetlerin kabirlerden çıkarak mahşere gelmeleridir. Bir de özel haşr vardır ki bu da uhrevî ruhların dünyevî cisimlerinden henüz hayatta iken seyr u süluk ile çıkarak ruhânî âleme gelmeleridir. Bu, zorunlu olarak yaşanan ve hayvânî suretin kaybedildiği ölümden önce hayvânî-nefsânî sıfatlardan iradi olarak ayrılmak suretiyle yaşanan ölümdür. Bir de daha da özel olan haşr vardır ki bu da rûhânî enâniyet kabirlerinden rabbânî hüviyete çıkmaktır. Aynı şekilde ölüm de zorunlu ve ihtiyârî olmak üzere iki nev’idir. Yine doğumun Allah Teâlâ’nın yaratmasıyla gerçekleşen ve kulun kesb ve ihtiyârının dahlinin söz konusu olmadığı zorunlu nev’i olduğu gibi bir de ihtiyârî olan nev’i vardır. Kesb ile elde edilen ihtiyârî doğum, Hz. Îsâ’nın (a.s.) “İki kez doğmayan kişi semâvâtın melekûtuna nüfuz edemez” sözüyle işâret ettiği doğum nev’idir.

يَوْمَ تَشَقَّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ۚ ذَٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ ﴿٤٤﴾

44. O gün yer yarılır, onların üzerinden süratle yarılıp açılır. Bu, bize göre kolay olan bir haşirdir.

Tâcü’l-masâdır’da şöyle geçer: O gün yer yarılır, yırtılır. O günü hatırla ki yer yarılır ve insanlardan uzak olur, yani ölüler kabirlerinden dışarı çıkarlar, uzaklaşırlar.

“Sirâan” hızlıca anlamına gelir. Sürat, yavaşlığın zıddı olup cisimler ve fiiller hakkında kullanılır. Âyetteki anlamı, bu kimselerin sağa sola bakmadan dâvet edene icabet etmek üzere hızlıca koşmalarıdır. Yani onlar, sura üfleyen meleğin çağrısına itâat eder vaziyette dâvete boyun eğerler.

“Bu, bize göre kolay olan bir haşirdir.”

“Haşr” dirilme, toplanma ve sevk edilme demektir. Bu, bizim için kolaydır; ol deriz ve olur. Bu ibâre, kâfirlerin ***“Bu, gerçekleşmesi çok uzak (imkansız) olan bir dönüştür”*** (Kàf, 50/3) sözlerine karşılık söylenmiştir. Âyetteki “aleynâ” ifadesinde car-

mecrûrun önce zikredilmesi, bu işin Allah için kolay olduğunu husûsen zikretmek içindir. Zira bu iş yalnızca zatında âlim ve kàdir olan ve yaptığı bir iş başka bir iş yapmasına engel teşkil etmeyen Allah'a kolay gelir. ***"Sizin yaratılmanız ve öldükten sonra tekrar diriltilmeniz bir tek insanı yaratmak ve diriltmek gibidir"*** (Lokman, 31/28) âyetinde de beyan edildiği gibi.

نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ
مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ ﴿٤٥﴾

45. Biz onların dediklerini çok iyi biliriz. Sen onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin. Tehdidimden korkanlara Kur'an'la öğüt ver.

"Biz onların dediklerini biliyoruz." Yani dirilmeyi inkâr ettikleri, bunu dile getiren âyetleri yalanladıkları ve de hiçbir hayır barındırmayan diğer sözlerini biliyoruz. Bu âyet, Rasûlullah (s.a.) için bir teselli̇̂ ve de kâfirlere karşı bir tehdiddir. "*Sen onlar üzerinde bir zorba değilsin."* Yani onları zorla iman ettirecek yahut onlara dilediğini yapacak birisi değilsin. Sen yalnızca bir hatırlatıcısın. "***Sen bir hatırlatıcısın, onların üzerinde bir zorba değilsin"*** (Ğâşiye, 88/21-22) âyetlerinde de beyan edildiği gibi. Yani sen onları istediğin şeyleri yapmaya zorlayacak birisi değilsin. Bu âyette geçen "cebr" kelimesi aslında bir şeyi bir tür zor kullanmak yoluyla ıslah etmek demektir. Allah'ın isimlerinden birisi olan Cebbâr'ın anlamı da kullarını istediği şeyi yapmaya zorlayan demektir.

"Tehdidimden korkanlara Kur'an'la öğüt ver." Onlara Kur'ân'daki öğütlerle öğüt ver. Zira bundan istifâde edeceklerdir. Nitekim ***"Sen hatırlat, zira hatırlatmanın müminlere faydası dokunur"*** (ez-Zâriyât, 51/55) âyetinde de aynı hususa yer verilmektedir. "***Muhakkak sen zikre tâbi olan ve Rahman'da ğayb ile haşyet duyanı uyarırsın"*** (Yasin, 36/11) âyetinde de uyarı ve öğüdün kimlere fayda vereceği beyan edilmektedir. Bunların dışında kalan yani öğüt almayanlarla ise biz ilgileniriz onlara sözlerinin gerektirdiği ve amellerinin doğurduğu türlü azab ve muhtelif cezâlara çarptırırız. Vaîd, bir kimseyi azabla korkutmaktır. Bununla birlikte, daha önce de geçtiği üzere, bizzat azab hakkında da kullanılır.

Âriflerden biri şöyle demiştir: Allah Teâlâ nebîsine azametinden haşyet duyanları ve büyüklüğünden (kibriyâ) korkanlara Kur'ân ile hatırlatmada bulunmasını, öğüt vermesini emretti. Çünkü onlar ehl-i Kur'ân'dır. Ehl-i Kur'ân da ehlullah'tır ve onun has kullarıdır. Onlar, hitabın hakikatlerini ubûdiyet sıfatıyla bilirler, Kur'ân ile onun derinliklerine doğru yükselirler ve Hakk'ı Hak ile perdesiz görürler. Kur'ân ile ebediyete yükselirler.

Ahmed b. Hemdân (rh.a.) şöyle demiştir: Kur'ân'ın öğütlerinden yalnızca imanları ve islamlarından, alıp verdikleri bütün nefeslerinden korku duyanlar öğüt alabilirler.

Yine bir başkası şöyle demiştir: Korkutma, uyarma ve hatırlatma sadece korku duyanlara tesir eder. Korkmayanlara bir faydası olmaz. Gökyüzündeki kuş yuvasına iner. Başka bir söz de şöyledir: “Sen onlar üzerinde bir zorba değisin” âyeti, kalbe yöneltilen bir hitaptır. Yani sen nefse ve sıfatlarına biz olmadan kendi nefsinle tasallut kuramazsın. O halde Kur’ân’ı hatırlat. Onun ince mânâlarını ve sırlarının taşıdığı hakikatleri vaîdden korkacak kimselere, yani nefisleri Kur’ân’ın hatırlatılmasını ve vaîdini algılayabilecek olanlara hatırlat. Zira senin bunu tek başına yapabilecek bir nefsin yoktur.

Şeyh Sâdi şöyle söyler:

Hayır kapısı, taât kapısı açıktır,
Fakat herkes iyi iş yapmaya güç yetiremez.
Kendisinde büyüklük ve benlik olan kimsenin,
Hakk’ı, hakîkati dinleyeceğini zannetme!
Bu kimseler amelinden usanır, nasihatten sıkılırlar,
Ne kadar yağmur yağsa da taş üstünde gelincik bitmez.
Uğraşmakla söğüt dalında gül bitmez
Zenci hamamda yıkanmakla beyaz olmaz.
Yaratılışı kötülerden iyilik gelmez,
Köpeklerin insanlık etmesi muhaldir.
Aynadan pası silmek mümkündür,
Fakat taştan ayna yapmak mümkün olmaz.

Hz. Peygamber (s.a.) hutbelerinde sık sık Kaf suresini okurdu.[277] Zira bu surede, Allah Teâlâ’nın zikri, senâsı, nefislere vesvese veren hususların bilgisine yer verilmekte ve meleklerin insan üzerinde yazdığı itâat ve isyana dair yazdıkları, ölümün ve sekerât, kıyamet, onun korkutucu halleri ve insanlara kendi amellerinin şâhid olarak gösterileceği, cennet ve cehennem, kıyamet çığlığı, neşir, kabirlerden çıkış hatırlatılmakta, en sonunda da namazların düzenli olarak kılınması emredilmektedir.

Suyûtî, *el-Vesâil* isimli eserinde şöyle der: Hutbelerin sonunda Nahl suresi 90. âyetini ilk okuyan kişi **Ömer b. Abdülaziz** olmuş ve hatibler bu adeti günümüze kadar sürdürmüşlerdir. **Hz. Peygamber** (s.a.) Kaf suresini, **Hz. Ömer** (r.a.) Tekvir suresinin ilk âyetlerini, **Hz. Osman** (r.a.) Nisâ suresinin en sonundaki “yesteftûnek” diye başlayan 176. âyetini, **Hz. Ali** (r.a.) Kâfirûn ve İhlâs surelerini okurlardı. **İbnü’s-Salah** bunu kitabında aktarır. Efendimiz’in (s.a.) *“Allah Teâlâ Kaf suresini okuyan kişinin ölümünü kolaylaştırır”*[278] hadis-i şerifinde geçen “târâtü’l-mevt” ibâresindeki târât kelimesi, sekerat halini ifade eder. **Sa’dî el-Müfti** *Havâşi* de böyle geçer.[279]

[277]. Müslim, Cuma 51.
[278]. İbn Hacer, Kâfi, IV, 394.
[279]. Kaf suresinin tefsiri, Zü'l-eltâf'ın/lütuflar sahibinin yardımıyla 1114 yılı Cemaziyel-evvel ayı başlarında, Eylül 1702 milâdi tarihinde tamamlandı.